Il·lm. Dr. Torras y Bages

OBRES COMPLETES

IV

La Tradició Catalana

SUBIRANA
BARCELONA

Winchester
1976

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Ontario

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/latradicicatalan00torr

350 pt

LA
TRADICIÓ CATALANA

OBRES COMPLETES

DE

L'IL·LM. SR. DR. D. JÒSEP TORRAS Y BAGES

BISBE DE VICH

VOLUM IV

EDITORIAL IBÈRICA. — BALMES, 87
BARCELONA, 1913

Il·lm. Sr. Dr. D. Josep Torras y Bages

LA TRADICIÓ CATALANA

ESTUDI

DEL VALOR ÈTIC I RACIONAL
DEL
REGIONALISME CATALÀ

Attendite ad petram unde excissi estis (Isai., LI, I).

« Penseu en la pedrera d'on haveu sigut tallats. » — *(Traducció.)*

TERCERA EDICIÓ

BARCELONA
EDITORIAL IBÈRICA. — Balmes, 87
1913

IMPRIMATUR
† JOANNES J., Episcopus Barcinonensis

:: FIDÉL GIRÓ, IMPRESSOR ::
VALENCIA, 233, BARCELONA

A la memoria
dels tres insignes fills
de Vilafranca del Penadès,
els dos germans Milà y Fontanals
i en Xavier Llorens y Barba,
dedica aquesta obra
en ses doctes lliçons inspirada
son deixeble i conterrani
l'Autor.

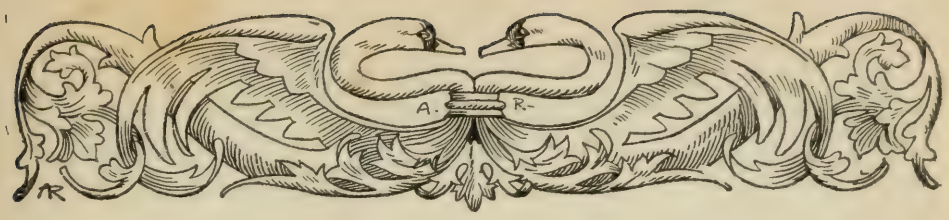

PRÒLEG DE LA SEGONA EDICIÓ

ALGUNES vegades, anys després d'escrit aquest llibre, sobretot un cop adquirit el caràcter episcopal, havíem pensat si les seves idees, la seva teoría o la seva filosofía social, armonitzaría amb el nostre esperit actual com a l'hora en que'l componguérem. En nosaltres, els homes, el caràcter de que estem revestits influeix trascendentalment en el nostre esperit; i l'episcopat dóna a l'home una manera distinta de ser del que abans tenía. Dóna un caràcter internacional i cosmopolític, perquè l'Episcopat constitueix una magistratura espiritual i moral de l'universal Humanitat cristiana. L'Episcopat és hú, diuen els teòlegs, i de consegüent no és una institució regional, sinó humana, no propria d'un país determinat, sinó de tot el món, ni indígena o nascuda espontaniament de la *terra,* sinó implantada divinament en el cor de tota l'Humanitat civilitzada.

Abans de donar per segona vegada a l'estampa el present llibre, de nou l'havem llegit, i sobre d'ell havem reflexionat, l'havem contemplat a la llum del criteri episcopal, cosmopolític, per a veure si la nostra concepció de la societat que's manifesta en el llibre resultava esquifida i si contrariava la noble aspiració moderna i cristiana d'una societat universal i internacional, integrant al llinatge humà en aquella unitat de vida pràctica i social, que necessariament ha de precedir a la fraternitat de tots els homes que'l dogma cristià anuncià ja desde son origen, i que'l desenrotllament històric del nostre llinatge, entre penes i dolors, ha d'anar realitzant.

Temíem que l'afecte intens a la terra aon fórem engendrats i nasquérem i que'ns nutrí comunicant-nos la propria vida, no hagués limitat l'horitzó de la nostra intel·ligencia, no hagués seduit el nostre enteniment privant-lo de llibertat, i que ell, encadenat amb el dolç llaç de l'amor, no'ns hagués fet formar un concepte menut del patriotisme, virtut que sempre han apreciat els homes i que avui, davant de les sectes, convé afirmar amb noble energía per a honor del llinatge humà.

Temíem que ara, amb l'aixamplament sobrenatural de l'enteniment i del cor que deriva del nostre modo d'ésser eclesiàstic, en la nova situació del nostre esperit, no'ns trobàssem a nosaltres mateixos exclusivistes, víctimes d'una passió pura, però cega; i que examinada de nou la Tradició de la *terra,* indígena, no resultàs atentatoria a l'organització universal del nostre llinatge per la qual sospira la Civilització cristiana. Però de nou ens havem convençut de que la tradició és un element essencial del patriotisme, i que'l concepte *patriotisme* difícilment pot subsistir aniquilada l'idea de tradició. Fins en els pobles que careixen de tradició, formats per ciutadans de diferentes nacions i que s'han reunit en un mateix país a l'influx dels estímuls necessaris de la nostra naturalesa, com passa amb els estats de la Confederació Nord-Americana, fins en aquests pobles, el concepte *patriotisme* enclou com el germen de la tradició; i fent-lo consistir en la solidaritat moral i afectiva dels ciutadans, se constitueixen apologistes de la tradició tal com la comprenem els vells pobles d'Europa: és a dir, com una solidaritat immensa, com una transmissió i comunicació de vida entre'ls homes passats, presents i futurs que viuen en un país; perquè la generació espontania que la ciencia moderna nega que existesca en els sers individuals, tampoc existeix en els sers col·lectius, o en els pobles i nacions. El procés de la vida enclou per necessitat intrínseca el procés de l'historia. Per 'xò tota edificació social o política reclama per basa la tradició, i fins els enemics d'ella senten la seva sugestió, no poden retraure's de sa influencia que invadeix l'esperit amb una finura irresistible, constituint un dels casos continguts en aquell tant sabut vers:

chassez le naturel, il revient à galop.

El qual no és altra cosa que la manifestació d'una llei de la naturalesa, constant i indestructible, segons l'expressió del major filosop dels convencionalismes socials i polítics, i de consegüent testimoni de major excepció, en J. J. Rousseau: «Si le législateur, se trompant dans son objet, établit un principe different de celui qui nait *de la nature des choses,* l'État ne cessera d'être agité jusqu'à ce qui'l soit détruit ou changé et que l'*invincible* nature aura repris son empire.» L'atavisme, de que tant han usat i abusat els moderns, no és altra cosa que l'etern principi de la tradició sovint exagerat, que resulta aleshores monstruós i destructiu de la lliure personalitat humana. Es una proclamació significativa de l'essencial relació entre la naturalesa dels homes i la tradició.

Estam encara més convençuts de que la tradició no és una preocupació, sinó una necessitat de la naturalesa humana, una irresistible i perpetua exigencia de l'Humanitat, la mare de la multiplicitat dels pobles que hi ha en el món; i de consegüent de l'armonía i de la bellesa de la societat universal. Parlam de la restauració, del despertament, de la renovació, de la llibertat dels pobles, i sota d'aquests noms i conceptes que signifiquen diferentes situacions d'un poble hi viu necessariament la tradició; i la restauració, la renovació i la llibertat no són altra cosa que la reivindicació de la tradició d'un poble, o sía d'un esperit propri que's resisteix noblement a desaparèixer; d'un modo d'ésser humà qui no vol confondre's amb una forma universal, teòrica i sens vida, com la que prediquen els doctors socialistes, perquè, com digué un il·lustre filosop polític, per més que cerquem en l'immens camp de l'historia mai en ella hi trobarem a l'*home,* sinó al grec, al llatí o al germànic, és a dir, a l'home nacionalitzat.

Oportet haeresses esse, diu la Sabiduría cristiana, i en efecte hem de creure que les grans heretgíes socials qui s'han apoderat de l'esperit de les multituds tenen providencialment el fí de cooperar a l'unitat orgànica del llinatge, de fer més viva la solidaritat humana; un dels principis fonamentals del Cristianisme que l'heretgía, viciant-lo, ha constituit basa de la seva doctrina destructora. I en aquesta part el nostre llibre no's vol oposar a la solidaritat humana, però sí s'oposa a l'acció di-

solvent de les sectes socials, qui, proclamant la solidaritat, desfàn tots els vincles i disolen els principis aglutinants de l'humà llinatge.

Ens ratificam, i per 'xò de nou publicam aquest llibre, en la necessitat de fer reviure els sentiments que amb una armonía dolça i providencial lliguen als homes entre sí i fan de la societat un ser orgànic; i lo que començàrem per instint íntim, ho reproduim per convicció reflexiva.

A tot cos, quan pert l'esperit li sobrevé la descomposició; un cos molt desenrotllat i de grans proporcions necessita un esperit potent; sinó, convertit en massa inerte, sens energía propria, acaba necessariament i es desfà en la corrupció. Així passa en el cos social, i la terminació de la vida d'un poble ve quan aquest ha perdut son esperit vivificant i característic. En el temps modern, Catalunya ha crescut molt considerablement i té un lloc preeminent entre'ls pobles ibèrics; els antics gèrmens amagats a la terra, dins de l'*humus* català que està constituit per la nostra tradició, l'amor i la constancia del treball, la modestia de la vida, l'esperit pràctic i sensat, poc donat a fantasíes, el respecte a la gerarquía familiar i altres virtuts fecundades per les condicions potents i expansives de la vida moderna, han determinat i produit una faç esplèndida de la vida catalana; el país ha multiplicat, i la nostra gent té un bon lloc en el gran laboratori modern.

Però tota exuberancia externa és perillosa. En la literatura, en l'art, fins en la política, les èpoques d'exuberancia tenen, generalment parlant, pròxima l'època de l'excés, del desequilibri, de la corrupció i de la mort. A proporció del cos ha de créixer l'ànima, sinó aquesta queda ofegada per l'excés corporal.

Per 'xò nosaltres, convençuts de que aquest llibre pot, encara que sía molt mòdicament, contribuir al sosteniment i a l'energía de l'esperit catalanesc qui és tant necessari que's sostinga en la nova faç de la nostra vida social, si aquesta ha d'ésser perseverant i noble, el publicam de nou, pensant que no és agè al càrrec apostòlic i espiritual, sinó molt propri d'ell, contribuir a fertilitzar la vida pública i social del país aon s'exerceix el sagrat ministeri. Es certament aquest llibre un *breviari* del cultu a la patria-terra; però que de cap modo s'oposa,

ans al revés, al cultu d'Espanya, conjunt de pobles units per la Providencia, i al cultu de l'universal Humanitat, a la qual amam, ens sembla, molt més intensament que'ls *sans patrie* que's gloríen d'ésser humanitaris per excel·lencia; i al predicar el respecte a l'integritat personal de les regions, l'amor als diferents pobles, formats baix l'eficacia de la Llei de la Providencia qui governa el món moral, la societat humana, amb tanta precisió com el món físic, l'univers material, creiem també practicar una especie de cultu a Aquell qui formà tots els pobles de la terra, i de consegüent al poble català.

Vich, desembre de 1905.

† JOSEP, Bisbe de Vich

INTRODUCCIÓ

AQUEST estudi és la justificació d'un fet social que apareix per tota la faç de la civilitzada Europa d'una manera més o menys expressiva, essent la reproducció d'una llei històrica que altres cops s'ha complert en el món.

La llibertat i l'espontaneitat dels pobles no la pot matar una forma extrínseca produida per circumstancies temporals, ni l'aniquilen els falsos cànons d'una escola de filosops o sectaris qui s'hagen amparat del govern de la nació. Aquella forma o aquesta escola a son temps són expelits per la mateixa força vital de la societat, apareixent viu el ser nacional, desfent-se dels embolcalls que l'impedíen sa natural positura. El que semblava font de vida s'és assecat, com queda apagada una roda de focs d'artifici després de delectar per poca estona; i l'etern foc de la patria, com brasa després de bufada la cendra, torna a espargir la calor mai apagada. L'uniformisme és sempre una situació violenta i, per lo tant, de poca durada, i l'uniformisme nascut a França, que té sa expressió adequada, en l'ordre racional, en la superficial i insubstancial Enciclopedia, que volía reduir a poques fórmules tot l'humà saber, és encara de sí un uniformisme més fluix, mancat de tota finalitat grandiosa; tret d'ésser sots les ordes de Déu, el torb desencadenat i destructor que devía cambiar l'estat del món. L'uniformisme modern té, doncs, solament un valor negatiu, per lo qual, complerta ja la seva missió, dèu desaparèixer i sortir altre cop la forma regio-

nal, expressió de la vida normal, suau i fecunda d'una societat civilitzada.

Illa reviviscunt quae mortificata fuerunt.
Vivere non possunt, quae mortua nata fuerunt.

L'actual uniformisme es desvaneixerà; mes ¿la Regió té prou forces per a ser el motllo social de la gent moderna? ¿Té força de vida aquesta forma característica de generacions passades? ¿Té el nostre poble un verdader ser personal capaç de vida propria? Si al poble català pot aplicàr-se-li el concepte de persona, això és, si és, com deien els antics escolàstics: *indivisum a se et divisum ab aliis*, si és un individuu racional amb voluntat i intel·ligencia propries, ningú pot negar-li el dret de viure.

La demostració d'això és l'objecte que'ns proposem en aquest llibre. Es, doncs, aquest una especie de psicología nacional, estudiar el geni de la terra, l'aplicació del *nosce te ipsum,* principi de ben obrar i de savia i discreta conducta, lo mateix que en l'ordre individual, en l'ordre social.

No anirem corrent per diferents climes a veure les institucions que aquí podríen adoptar-se; el nostre objecte és molt més humil, mes ens apar en gran manera necessari i condició indispensable per a que'l Regionalisme català resulti una cosa seria i durable: és l'estudi d'aquesta persona moral, poble català, en ses facultats, manifestació activa de sa propria essencia.

Ens havem proposat l'atenta observació de l'element ètic i de l'element racional de la nostra gent; deixant l'element econòmic que completa la vida d'un poble, perquè d'una part no és el tal estudi de la nostra competencia, i ademés són avui molts els qui, per amor patri i per l'estímul del propri interès, a ell se dediquen. L'educació del principi ètic i del principi racional d'un poble ha sigut sempre la causa eficient de sa grandesa, i augmenta sa valua en lo íntim i essencial; de manera que si nosaltres logréssem cridar l'atenció del públic, atent per regla general tant sols al que's veu i es toca, sobre aquest punt, pensaríem haver fet un gran servei a la patria. Tal volta algú creurà que en aquestes pàgines surt massa l'Iglesia; mes la

cosa no té remei. Catalunya i Iglesia són dues coses en el passat de nostra terra que és impossible destriar-les; són dos ingredients que lligaren tant bé fins a formar la patria; i si algú volgués renegar de l'Iglesia no dubti que al mateix temps hauría de renegar de la patria. Ademés, el nostre estudi es funda molt en la Naturalesa i fuig dels artificis polítics; i l'observació de la Naturalesa, tant moral com física, manifesta sempre vivent i robusta l'acció divina. El principi racional reflexa la creença, per la qual és fecundat, com el mar retrau, com un immens mirall, els clarejants raigs solars que engendren l'evaporació, principi de la fecunditat de la terra.

No és el present un estudi sobre'ls orígens de la civilització catalana, en l'època de sa plenitud, i de la que fins ara els actuals catalans participam, no és un treball de microscopi per a discernir les cèl·lules de la musculatura nacional; és l'observació i contemplació silenciosa de la faç de Catalunya a fí de determinar son tipo per a que ningú pretenga deformar-lo.

Formaràn aquest volum dos llibres, essent tal divisió molt justificada; en el primer farem la crítica de la pràctica de la vida regional, especialment en la nostra gent, la compararem amb la vida de l'Iglesia; estudiarem son íntim enllaç amb la Naturalesa, i la fecunditat pel bé que li és propria i tenint en compte les circumstancies de la vida social i política contemporania, creiem que'l lector se convencerà de la necessitat de preparar el retorn, sempre tenint en compte la manera d'ésser dels temps moderns, a una vida pública en la que'ls sentiments naturals prevaleixen i reprimeixen les furioses concupiscencies que avui día són el motor de la vida política. El segón llibre serà un estudi del pensament català, sa corrent fecundant a través de les generacions passades; la determinació de sos distintius, l'apreciació de sa força, serà buscar la generació interna de la forma externa de la nostra regió, puix l'element racional és sempre el que determina l'element ètic, com l'enteniment guía, il·luminant i movent, la voluntat. Faràn, doncs, un díptic, que a ésser pintat per una mà hàbil, sería el quadro encisador de la vida íntima de la nostra regió; escriurem, com en dues taules, lo que'n podríem dir la Llei que governa el ritme vital de la patria.

Sens llevat no's pot pastar. Alguns compatricis qui s'han dedicat a estudis socials sobre la nostra patria catalana amb el lloable desig de donar-li una vida esplendent, semblant-los tal volta que'ls elements substancials que'n formaven l'essencia eren ja antiquats, han prescindit d'ells i han cregut que la *llibertat* era, com una vara de fada, instrument suficient per a fer reaparèixer dintre'l concert de les nacions que tenen vida propria la nostra estimada patria. No costa tant poc el fer les coses. La filosofía ensenya que la llibertat és una condició, és una manera d'ésser, no un ser real i positiu, i per 'xò veiem el resultat nulo, purament negatiu, d'una civilització que pren per principi fecundant la llibertat, sens cuidar-se de rès més. També nosaltres amam de tot cor la llibertat i donam gracies a Déu d'haver-nos fet nàixer en una terra aon aquella tingué vida robusta; mes sabem que la llibertat, usant un terme intraduible de l'escola, *se habet ad opposita,* és a dir, que serà segons per on tire, o, més ben dit, serà segons sía el ser social qui l'exercite. L'individualisme particularista és, en sociología, lo que'l panteísme en filosofía; és aquest una forma honesta de negar l'existencia del Ser diví, aquell una teoría brillant per a destruir el Ser social.

Siam positivistes de debò, veritables observadors de nosaltres mateixos, i admetam la tradició nacional. Patria i tradició són una mateixa cosa pel ser racional; llevada la tradició, bé'n veiem sovint exemples, els conciutadans deixen d'ésser-ho, queda esborrat del *Credo* de la vida nacional l'article de la *Comunió* dels ciutadans; entre'ls passats i els presents, entre aquestos i els vinents no hi ha més relació que la de la carnal generació i d'una material juxta-posició. Gracies a Déu els actuals fills de Catalunya qui treballen en el gran obrador de l'intel·ligencia demostren amb els saborosos fruits de llur enginy sa nobilíssima tendencia. L'estudi de l'Historia i del Dret, de les Belles Arts i de la Poesía no són, generalment parlant, flors exòtiques nascudes de llevors estrangeres, sinó natural florescencia del venerable arbre de la patria. Catalunya era desconeguda dels catalans moderns, era una mare a la qui no's deixava criar en sos propris pits els fills qui eren donats a una dida forastera; sempre

certament, l'amor a les coses de la terra visqué en el cor de respectables ciutadans, qui, com els jueus en la captivitat de Babilonia, miraven de guardar-lo pels seus descendents; però ara cada día va estudiant-se més el ser físic i moral de la nostra terra i amb mai interrompuda constancia cent plomes van escrivint el que'n podríem dir el llibre de la patria.

Hem sentit tots en les venes
com un bull de vi novell,
i hem oblidat fondes penes
cantant coses del temps vell (1).

Beneít sía l'esperit qui ha vingut a posar-se, extenent ses maternals ales, sobre l'actual caos social; perquè les aspiracions, o millor dit, les condicions de la revolta vida moderna poden fer perfecta lliga, ésser confortades i purificades amb els principis vitals que informen encara el nostre ser nacional. Avergonyescas l'ignorant qui's crega que l'amor a la llibertat, que la consideració i les garantíes legals dels ciutadans són cosa moderna; gracies al renaixement català, als molts escriptors qui han popularitzat l'excel·lencia de la constitució civil i social de Catalunya, avui día ningú ignora que la nostra terra fou *la més lliure del mon,* com digué aquell bon rei; que, com escriu el Montaner (2), *les gents de Catalunya e de Arago viuhen pus alts de cor*, perquè amb llurs prínceps *cascú pot parlar aytant com se meta en cor que parlar hi vulla, e aytantes hores ells escoltaran graciosament, e pus graciosa li respondran... E de altra part* (dits prínceps) *que cabalguen tots dies per les ciutats e viles e llochs, els mostren a llurs pobles; e si un hom o fembra pobre los crida, que tiraran la regna e'ls oyran e'ls daran tantost consell a llur necessitat.* I no solament sab el català actual, que en son país la societat política no's componía d'oprimits i opresors en lo que pertoca a la política, sinó que fins en la distribució de la riquesa hi havía un equilibri, desconegut en els altres países, que s'acostava a aquella voluntaria i maravellosa *aequalitas* social a que

(1) Collell, *Sagramental*, Jocs Florals de 1888.
(2) Edició de Stuttgart, 1844.

l'apòstol de la caritat, amb la llum i el foc d'aquesta, volía fer pujar la societat cristiana. En efecte, el citat Montaner, tant coneixedor dels pobles de son temps, escriu que *Catalunya ha comunament pus rich poble que negu poble que yo sapia ne haja vist de neguna provincia, si be les gents del mon la major part los fan pobres. Ver es que Catalunya no ha aquelles grans riqueses de moneda de certs homens senyalats, com ha en altres terres; mas la comunitat del poble es lo pus benenant que poble del mon, e aqui viuhen mills e pus ordenadament en llur alberch ab llurs mullers e ab llurs fills, que poble que al mon sia.*

La restauració de tots els elements permanents que integraven la vida del nostre país excita naturalment el desig de conseguir l'autonomía de Catalunya. Mai s'havía parlat tant de l'autonomía dels pobles i mai aquests han sigut menys autònomos que en els temps post-revolucionaris; el daurat servilisme de la moda, l'il·lusió causada per certs mots pretenciosos, mes de xorca influencia, la realitat d'una decadencia en el modo d'ésser passat i altres causes que no són ara del cas, despertaren el modern furor nihilista, un criminal odi parricida, una vana amor a les coses estrangeres; i la *Llei* nacional quedà gaire-bé esborrada. En aquest etimològic, clàssic i fecundo sentit devem tots ésser autonomistes; la pretensió de viure segons la *propria Llei,* quan aquesta existeix, i no subjectes a una llei forastera, és una nobilíssima aspiració que desgraciadament no tenen molts qui d'altra part amen a Catalunya. A lograr aquesta autonomía deuen dedicar-se tots els nostres esforços; mes l'autonomía d'un poble es funda en sa vida moral. Als pobles autònomos podem, en un cert sentit, aplicar aquelles paraules de les Divinals Escriptures: *ipsi sibi sunt lex,* porten sa Llei en llurs propries entranyes, i aquesta, com tota altra llei, enclou un principi racional i un principi ètic. L'estudiar, educar i fomentar aquests dos principis és refonamentar l'edifici de la nostra autonomía; ja sabem que pel filosop espiritualista, que pel creient cristià, els elements racional i moral són els meteixos essencialment en tot l'humà llinatge; mes aquest, en la vida transitoria que porta sobre la terra, fins que arribe a l'interminable eternitat, també en ses facultats

essencials està subjecte a externes influencies que determinen la direcció d'aquelles i fins les caracteritzen. L'estudi d'aquests dos elements en la gent catalana, és, al nostre parer, condició necessaria de tot altre estudi regional, és basa de tota la construcció: per 'xò creiem que la publicació del present llibre té raó d'ésser, i sens pretensió de conseguir una anàlisis completa del ser moral de la nostra regió, pensem que ha d'encoratjar a qui tindrà més medis, més habilitat i més temps que nosaltres per a fer aquesta obra d'amor patri. Els capítols que componen el primer llibre, en una forma més o menys modificada, en diverses ocasions, vegeren ja la llum pública; mes avui els presentam com a part integrant d'un més vast organisme racional.

L'objecte final pel que havem pres la ploma és la demostració de l'existencia d'un regionalisme català amb raó suficient de vida. Per 'xò havem posat per títol d'aquesta obra *La Tradició Catalana*. La tradició fa l'Iglesia; i tota iglesia, és a dir, qualsevol aplec d'homes amb unitat i perennitat de vida, suposa la tradició, com tot rosari suposa una cadena. Es aquest llibre, creiem, la veu de la tradició catalana, o sía l'expressió de l'esperit de la nostra gent, l'eco de la seva veu. La teoría ha gallejat molt de temps en el sí de l'il·lustrada societat moderna, ha dominat en ella d'una manera absoluta, i ha servit per a descompondre l'organisme natural de la societat; mes avui, enfront del paorós socialisme, la teoría, usant un vell mot mercantil, s'és abatuda, i al pensador despreocupat no li queda altre medi que la tradició o la desesperació. ¿Què significa l'aparició del Regionalisme, si aquest no vol ésser una cosa sens substancia i contraria a sí mateixa, sinó l'instint de conservació social que, desconfiant de la teoría, acut a la tradició? ¿Què és l'observació social de Le Play i de Taine i de tants altres moderns, sinó una especie d'estudi de la tradició? En l'orde ètic i racional, la tradició té més importancia que'l mateix poble; com el caudal d'aigües val més que'l rec per on aquestes discorren; els pobles desapareixen, mes son modo d'ésser social, l'art, la ciencia, la filosofía, els principis que desenrotllaren i la manera com els desenrotllaren, permaneixen i són eternament estudiats i estimats pels homes. Nosaltres havem seguit el sistema dels

teòlegs, qui no s'acontenten d'exposar la tradició catòlica, sinó que aleguen testimonis qualificats d'ella; així també exposam els testimonis més famosos, la doctrina dels màxims doctors de la nostra gent. La dificultat és grossa tractant-se de la literatura catalana, que amb admirable precocitat avançà a l'imprempta, quedant després, per circumstancies ben sabudes, enterament arreconada; per 'xò planament confessem que la nostra obra no és completa, i com el famós Apeles no donava mai per acabats sos quadros, i els firmava *Apelles pingebat,* com si encara fossen en vía de terme, així nosaltres, amb moltíssima més raó que'l gran pintor, al donar a l'estampa el present volum tenim l'íntima creença de que no presentem el quadro complet, i sí sols les linies generals i típiques de la fesomía moral i intel·lectual de la gent catalana.

LLIBRE PRIMER

VALOR ÈTIC DEL REGIONALISME CATALÀ

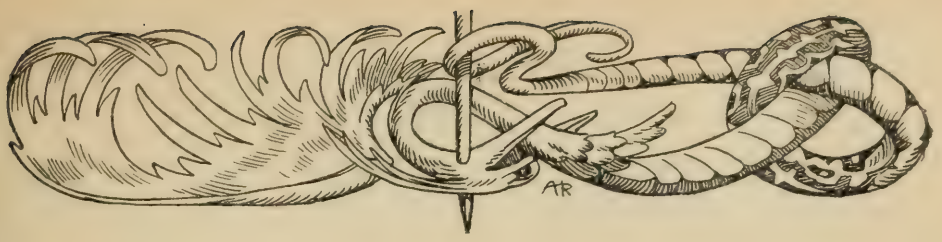

CAPÍTOL PRIMER

Pensaments sobre l'esperit nacional

TOT-HOM parla de l'esperit nacional; doncs en la conciencia de tot-hom està, que dintre del conjunt d'institucions que formen la nació hi ha un element vivificador que uneix entre sí les parts, com a vincle d'unitat que determina la naturalesa específica del ser. Així, per exemple, la nació *A,* encara que tingués les mateixes institucions externes que la nació *B,* podría ésser distinta en virtut d'un element impalpable, que no radica en un dels membres del cos nacional, sinó en tots ells i en el conjunt que formen. Aqueix fet l'ha d'admetre fins el positivista més contumaç, qui no vol creure rès més que'l que li entra ja fet i pastat per la nina dels ulls corporals; rebutjar l'existencia de l'esperit nacional és despreciar la nació, és destruir l'historia, la literatura i la filosofía d'un poble, i fins sa llegislació.

Si de totes les nacions cal parlar així, molt més tractant-se de la catalana, que en les dues èpoques més culminants de les nacions modernes, en lo que atany a l'esperit, ha engendrat dos filosops, és a dir, dos mestres d'esperit en el sentit profà de la paraula, d'una admirable força intel·lectual; en el temps esplendorós de la potencia racional dels escolàstics, el beato Ramón Lull, màrtir de la fe cristiana; i en la culta època del renaixement, l'admirable Lluis Vives, verdader doctor de la ciencia racional catòlica. Aquests dos homes, fonts abundoses, plenes d'aquell oxígeno que nutreix l'esperit, això és, la veritat, són

derivacions del manantial patriòtic, que per llargs sigles ha fertilitzat la nostra terra, i que encara en les entranyes d'ella es conserva.

La riquesa nacional consisteix en produir, no en destruir, i en protegir els elements de vida que en son sí conté la terra. Mes l'esperit ja no és un element de vida, sinó la meteixa vida, fins al punt de que, al desaparèixer ell, desapareix la vida. La vida és l'acció, el moviment lliure i autònomo; la transformació passiva d'un país no és signe de vida, sinó de mort: com les mudances de la carn humana, un cop expelida l'ànima, són la major prova de la mort de l'home. L'acció vital o moviment lliure d'un poble s'encamina a un fí, porta una direcció que li comunica l'esperit nacional, el qual no és altra cosa que'l pensament de tots els ciutadans que coincideixen entre sí. Quan no hi ha aquesta armonía de pensaments, no hi ha esperit nacional, ni vida nacional tampoc; perquè l'acció del cos social és nula, l'esperit pugna amb sí mateix; les divisions, verdadera senyal de mort, gasten l'energía individual, i el poble ja no es poble, sinó turba.

En tres casos diferents te pots, doncs, trobar al considerar l'esperit d'una nació: Primer, que l'esperit s'hage perdut, i aleshores està també perdut el poble. Deixa'l estar; és com un foc un cop apagat, que encara que bufes no's tornarà a encendre. Segón, que hi hage discordia en el pensar; aleshores l'esperit nacional és malalt; no comptes amb una acció social robusta. Si per conseqüencia de circumstancies especials el poble és ric, les riqueses li serviràn per a corrompre's més prompte. Diu el nostre Lluis Vives, amb singular penetració, que l'apetit del plaer és molt més fort després de situacions d'esperit aspres i violentes. Per 'xò les societats dominades per les divisions internes estàn assedegades de goig; exemple pots pendre'n del que passa avui, en que domina la màxima de que'l país ha de governar-se per partits. Tota l'acció pública dels ciutadans espanyols consisteix en batre's per a poder arreplegar la poma suculenta de l'arbre del poder, plantat en la capital de la monarquía. En aquesta situació els estímuls són forts, mes la vida social és dèbil; i, com en certes malaltíes corporals, la fortalesa de l'estímul està en proporció amb la debilitat del cos. El tercer cas

que pot trobar-se, a l'estudiar l'esperit d'un poble, és l'unanimitat en els ciutadans, que síen *cor unum et anima una*, i aleshores la vida social és perfecta, el poble robust, capaç de grans accions i de llarga vida.

El sentit comú basta per a escollir entre aquests dos casos diferents (llevat del primer) en que pot trobar-se la vida d'un poble. L'estat preferent és el d'unanimitat entre'ls ciutadans, l'unitat de pensament és condició necessaria d'una civilització sòlida i durable; mes, no obstant, la generació moderna s'ha enamorat de la discordia, i fins té falta d'un punt comú aon dirigir sos esforços. Els catalanistes, actius restauradors del nostre poble, han sentit com instintivament la necessitat de l'unanimitat entre tots, i evitant tocar lo que'ls podría dividir, s'ocupen en preliminars. Mes aquesta tasca ha de tenir un terme; s'ha d'arribar a l'*unum necessarium,* al que'n podríem dir la forma substancial de la nació. Ens trobem amb una Catalunya espiritualista i cristiana; matar-li l'esperit és matar-la a ella mateixa; reforçar son esperit és augmentar sa potencia, fer sa acció més viva i fecunda. A Catalunya la va fer Déu, no l'han feta els homes; els homes sols poden desfer-la; si l'esperit de la patria viu, tindrem patria; si mor, morirà ella mateixa.

Fins ara tres són principalment les manifestacions de tendencies reconstructives de la nació catalana: la dels poetes, la dels arqueòlegs i la dels llegistes. Els poetes alegren el cor amb sa cantadiça, fan estimable la patria a les multituds qui judiquen per les impresions que reben, i popularitzen els antics hèroes i les venerandes institucions indígenes, amb qual memoria peixen dolçament al poble. La poesía és, doncs, un plaer per l'esperit, emperò no és son aliment; cap poble s'ha nutrit de sola poesía, com cap home es manté solament de lleminadures. Els arqueòlegs són excel·lents auxiliars en l'obra de restauració; ens fan conèixer amb exactitud la vida dels nostres progenitors, llurs costums, habilitats, son gust artístic; mes l'estudi d'edificis i mobles, que és un factor important en el treball social del catalanisme, representa un element aprofitable, mes en gran manera transitori, puix edificis, mobles, vestits, armes, etc., cambíen com els temps que *sicut vestimentum veterascent.* Les lleis són la defensa de la patria, les formes de

l'estructura de son cos vivent; qui amb violencia les toca, ataca la vida social, per lo qual llengua i lleis formen part de l'existencia personal de la nació. Mes com el brancam que porta el fruit i fa la bellesa de l'arbre, amb el temps per sí mateix s'asseca i en son lloc n'ix un altre, també les lleis a força d'anys moren, sens que per 'xò moria la soca venerable que és la patria.

Tenim, doncs, molta gent ocupada en treballar en l'element variable i transitori, en les formes externes i visibles, en lo que'n podríem dir el cos venerable de la patria; mes de treballar en son esperit pocs se'n recorden. Alabem la bona calitat de la font i ens aprofitem de l'excel·lencia de ses aigües; estimem els sentiments catalans potser superiors als dels altres homes; ponderem el caràcter que distingeix als fills d'aquesta terra; mes molts dels nostres miren amb indiferencia i tal volta amb menyspreu el vell esperit català que tot això engendra, i no saben capir que lo més necessari és fomentar la substancia de la patria. La nova generació catalana sab aprofitar els tresors; potser fins els malgasta; manifesta una generosa activitat, mes sa força de produir per ara és molt limitada, i en lloc d'augmentar-se, veiem cada día minvar el sagrat dipòsit de la patria; havem de procurar no convertir la nostra regió en una societat de sols literats i artistes, que fóra gran afront per la pràctica raça catalana. Els caràcters s'amotllen al figurí parisenc o madrileny lo mateix que'ls vestits, i això arriba fins a la classe popular, sempre més aferrada a la tradició; i tot sovint pels carrers de Barcelona s'ou al rústic carreter cantar *malagueñas* al sò de l'espetec de les xurriagues. Idees i sentiments, caràcters i costums, institucions i lleis, són, segons l'esperit de la nació, com la vegetació dels arbres és segons llur sava; y per 'xò al tractar-se de restaurar aquells elements de la societat catalana, és necessari abans de tot fomentar i educar l'esperit de la patria. Els qui educaren la nostra nació, hi tingueren traça, segons unànim confessió dels qui l'han estudiada; pel qual, el verdader servidor de la patria, fugint de modes i d'estrangeres teoríes, ha de guarir els mals amb remeis de la terra que habitem. Si la duració dels sigles i el cambi de costums i del modo d'ésser del poble fan necessari reparar les

antigues institucions, havem de buscar en la mateixa patria els medis de restauració; la *vis medicatrix naturae* la posseeixen les coses no sols físiques, sinó morals; i el sentit comú ensenya que un vestit ha d'apedaçar-se amb drap de la mateixa mena. Té la nació en sí mateixa forces restauradores, la vida refà les continues perdues; mes la font de vida es l'ànima.

CAPÍTOL II

Esperit cristià de la regió catalana

POTSER no hi ha cap altra nació tant entera i sòlidament cristiana com fou Catalunya. L'infusió de la gracia divina es feu en una raça forta, entenimentada i activa, per lo qual l'element humà, fecundat per aquell element diví, produí una virtut i energía que's desenrotllà en una organització resistent i armònica. Els grecs anomenen amb un mateix mot els conceptes d'energía i de virtut; i Aristòtil, en sa admirable teoría moral, pren per punt de partida l'activitat de l'ànim per a explicar les virtuts i els vicis. Mes l'activitat dèu ésser educada; i la de la nostra raça fou governada i dirigida, fou fomentada i educada, desde que's pot dir poble català, per l'Iglesia, qui l'engendrà en les ombrívoles valls del Pirineu. Tot-hom diu que Ripoll és el breçol de Catalunya, i canta el poeta que'ls reconquistadors

> El niu pels pics ne pengen, on naix la nostra raça
> breçada amb cants de monjos i al sò de roncs clarins.

L'objecte del cristianisme és netejar de vicis la naturalesa humana i enfortir-la i fecundar-la pel bé, il·luminant el seu enteniment amb una claror divina; de manera que quan un poble és influit per ell, el caràcter dels homes i dels usos i institucions són d'una admirable naturalitat. Per 'xò l'organització social de Catalunya és la recta interpretació de la naturalesa, ateses les condicions peculiars en que vivim. L'organització fa-

miliar és la patriarcal, compatible amb tot el progrés dels temps i la complicació que sempre importa una civilització ja antiga; les relacions entre marit i muller són les que tingueren ja entre sí Adam i Eva en els primers moments de la creació del nostre llinatge sobre la terra, i l'autoritat del pare és plena i divina, sens limitació llegislativa, puix el mateix Decàleg cap n'hi imposà al llegislar sobre aquest punt, perquè com deia en Permanyer, el vell, ja se'n cuidà de posar-la en son cor la mateixa naturalesa. L'organització de la familia catalana és la verdadera organització cristiana, perquè és l'eterna, la natural, la que desde'l principi inspirà el Summo Llegislador de l'humana naturalesa. També és admirable en nostre país l'organització del domini de la terra; no nega el principi de la proprietat individual, i no obstant, satisfà el dogma de que la terra ha sigut criada per a tots els homes, i que aqueixos l'han de dominar. Els drets del domini, repartits entre molts, fan que tots síen senyors, ennoblint així amb la calitat senyorial fins als més humils pagesos qui reguen la terra amb la suor de llurs fronts.

Aqueix sant principi del cristianisme de l'ennobliment de l'home per son treball, l'ha professat Catalunya fins en època en que la preocupació, nascuda de la condició dels temps, no tenía per nobles més que als qui seguíen la professió de les armes o d'ells descendíen. Els mercaders i menestrals catalans, en la vida social i política, representaven un paper important i no amagaven la cara davant del més poderós prohom de l'aristocracia; i aqueixa no's desdenyava d'alternar amb aquells honrats ciutadans, segons encara es recorden els qui guarden memoria de l'estat del país abans que fos invadit per la borda democracia nascuda de la Revolució Francesa. Respecte de si la llegislació té esperit cristià, basta recordar que'l dret de l'Iglesia, el dret canònic, és supletori en ella; i totes i qualsevol de ses disposicions germinaren i nasqueren baix la suau calor de la religió, perpetua educadora de la nostra gent. Cristo, restaurador de la naturalesa, és el cor de la nació catalana, i al suau i ordenat ritme de sa sabiduría i amor se movíen els fundadors i pares de nostre poble. Tal volta algú dirà que'l mateix succeí en les demés nacions que aparegueren en la reconquista, i a sa manera és cert; mes enlloc l'organització social,

corresponent la naturalesa a la gracia, es desenrotllà amb tanta fidelitat, seguint els eterns camins de la perfecció de la familia humana, segons modernament ha reconegut l'estranger Le Play, veritable mestre, universalment apreciat, en les disciplines econòmiques i socials.

Puix que la vida pràctica social era natural i cristiana, devía també ésser-ho el pensament català. No és ara ocasió d'entrar en tal materia, ja ho farem després; mes la cosa és per sí tant evident per qui tinga tant sols un rudimentari coneixement de nostra literatura, que no cal parlar-ne. Tots els grans pensadors catalans fins a nostres díes, han sigut pensadors cristians; si algú ha relliscat en l'heretgía, com Arnau de Vilanova, la cosa no ha passat d'un somni d'un home qui es vol enlairar pels immensos horitzons de la contemplació, sens tenir prou fortes les ales dels principis de la divina revelació; mes l'heretgía, tantes vegades veína de Catalunya, mai s'és ficat dins ella, i si alguna volta ha arribat a penetrar-hi, lo caràcter dels naturals, enemics de tot deliri, ha fet inútil la temptativa. En aquells temps d'entusiasme religiós, en que les sectes d'il·luminats feien prossèlits fins en els pobles més piadosos, en Catalunya quasi rès lograren, i açò que la profunditat del sentiment religiós penetrava fins a la substancia de la terra. I és perquè Catalunya era molt de veres i molt pràcticament cristiana. No sabem lo que succeirà amb la contemporania Masonería; mes a nostre parer, els prossèlits que fa, no són entre catalans castiços, sinó principalment entre aquella gent lleugera, enamoradiça de tot lo nou, a qui agrada ser mona dels estrangers, incapaços de compendre l'excel·lencia de llur llinatge i ignorants de sa historia.

Si en aquest punt aplicam el gran principi aristotèlic de que les operacions són de la mateixa naturalesa que'l subjecte qui les executa, havem de proclamar que molt cristià dèu ésser l'esperit de la nació catalana quan de tal manera ho són les institucions que d'ell deriven, les manifestacions que'l tradueixen i tal la força de resistencia a tot lo que'l contraría.

Mes vingam ja a una altra manifestació de l'esperit nacional, tal volta més humil, però no menys verídica; considerem el pensament català, no ja en les importants institucions socials o bé

en els il·lustres i elevats pensadors, qui foren far dels nostres passats, sinó en el poble qui parla com sent i sent com creu; esbrinem el pensament del poble, interroguem la sabiduría popular i examinem el que ara, batejat amb un nom de fòra casa, ne diuen el *Folk-Lore,* i veurem ja no solament les eternes creencies i les piadoses pràctiques, les virtuts morals i les teològiques, sinó fins la devoció més tendre i al mateix temps més sòlida. Qui examine sens preocupació els grans caixons on té col·leccionades les màximes, sentencies i refrans de nostre poble, el Sr. D. Mariàn Aguiló, benemèrit del país, més encara que bibliotecari de l'Universitat, bibliotecari i arxiver de la sabiduría del poble català; qui puga assaborir nostres cançons, és à dir, qui conega la filosofía i la poesía del nostre poble, que aquell poeta i literat ha recullit amb devoció filial, al conèixer el pensament, els sentiments i els gustos de Catalunya, per força haurà de confessar que'l nostre esperit nacional és enterament cristià. Els més sublims misteris i atributs de la Divinitat, la gran missió de Cristo, la tendríssima intercessió de la Verge María, en una paraula, tot lo més alt i més pràctic d'eixa filosofía humana i divina, que'n diem el cristianisme, els antics gnòmics, mestres de la patria, ho ensenyaren al poble amb fórmules senzilles i naturals, o bé brotaren del sí de nostra raça deificada, com a hermosos fruits d'un arbre de bona sava. L'Orfeu català fou Cristo.

Les variacions del temps poden minvar aquesta magnífica florescencia de nostra terra; mes mentre el ric caudal de l'esperit persevere, l'arbre de la patria serà com el d'Horaci que, variant les estacions, perd la fulla, mes és per quedar-se'n vestit d'altra de nova, igual, però més hermosa. Convé, doncs, servar i fomentar l'esperit, que és la substancia de la patria. La substancia fa la cosa: perdent-se aquella es perd aquesta; per lo qual si l'esperit català es dissipava quedaría també desvanescuda la patria. Un nou esperit faría un nou poble; l'un sería la successió de l'altre; mes no fóra el mateix; la casa sería idèntica, mes l'estadant divers, portaría tal volta els mateixos vestits i joies de la mare patria, mes no fóra la nostra mare, la qui ens ha donat el ser social que tenim. Si aqueixos ridículs constructors de nacions, qui volen formar pobles amb l'eficacia de sa

paraula, segons l'ideal que s'han format en llur magí; si aqueixos llegisladors qui, al dictar lleis, no tenen en compte el poble qui les ha de practicar, sinó tant solament a sí mateixos; si, sobretot, els qui estàn posseíts d'un esperit destructor i estèril, volguessen infundir a la nostra patria l'esperit nihilista que respiren, si reeixissen en sa empresa, destruit l'antic esperit català i infundit el nou, tindríem en realitat una *transubstanciació* de la patria. Mes com els tals no posseeixen una verdadera substancia, essent una pura privació, plena de personals concupiscencies, el que'ns quedaría fóra un nom buid de tota realitat, la supressió dels sentiments patriòtics, o sía la fraternitat universal igual a zero.

CAPÍTOL III

L'Iglesia és regionalista

ESSENT l'esperit ètic de la nostra regió essencialment cristià, com queda provat, resta ara considerar si la religió cristiana, essent la religió universal de l'humanitat destinada a regnar en totes les races de l'humà llinatge, pot pendre'l caràcter de regionalista, identificar-se amb una comarca, sens que ella hagi de sacrificar cap de sos elements; ans bé quedant aquests amparats per la mateixa religió. Per qui pensa rectament i en virtut de les lleis fonamentals del discórrer humà, la cosa queda manifesta; ja que, com provàrem en l'article anterior, el fet és, i per lo tant no queda dubte de que pot ésser. Mes, no obstant, volem evidenciar més aquesta veritat i fer-la palpable amb la consideració especial de l'Iglesia catòlica, que és la forma jurídica i pública, divinament establerta, de la religió cristiana.

L'Iglesia és regionalista perquè és eterna. Els organismes polítics, els Estats, se fan i desfàn segons les circumstancies, fins se'ls constitueix en congressos diplomàtics, per lo qual llur duració és sempre limitada, i al desfer-se, reapareixen les antigues nacions, les unitats socials naturals formades, no en congressos, ni en dietes d'homes d'Estat, sinó en els eternals consells de la Providencia divina. Per això ja la difusió evangèlica es feu no tenint en compte els estats polítics, sinó les diverses *gents* o nacions, i predicà no als súbdits de l'imperi romà o de l'imperi persa, sinó als fills de Corinto o de Roma, o de Tesalònica o d'Esmirna, o de Galacia. La religió, repetim

altra volta, és una sobrenatural perfecció de la naturalesa, i per això cerca les entitats naturals més que les polítiques, és a dir, més la regió que l'Estat, perquè és divinament *naturalista*. La constitució, donada a son eternal imperi per Nostre Senyor Jesucrist, s'adapta admirablement a aquest principi. En primer lloc sa Llei és la Llei natural amb poquíssim més, com ensenya Sant Tomàs, i l'externa organització de l'Iglesia és una immensa federació d'iglesies, formant una sola iglesia; llur autoritat és exercida per una multitut innumerable de prínceps, existint, no obstant, el Vicari del diví Fundador, verdader Príncep de tot l'univers, essent son domini imatge d'Aquell qui abarca totes les forces de la Creació. Cada bisbe és soberà en certa manera en son bisbat, posseeix els atributs i drets de la soberanía, ensenya, llegisla, judica, castiga, premia i governa. Es cert que ell és súbdit d'un altre, de qui reb territori i súbdits; mes els dits drets els té en virtut de sa propria autoritat, no per concessió de l'Iglesia, sinó per lo que'n podríem dir la carta de fundació de la mateixa Iglesia, otorgada per l'autoritat de Jesucrist.

D'aquí resulta una cosa admirable que mai s'és vist en la vida civil de les nacions: el ciutadà de l'Iglesia Universal, qui té un verdader caràcter cosmopolita, qui és conciutadà i correligionari d'homes de totes les races i de totes les llengües, qui pot viure la vida religiosa que professa en totes i qualsevol de les parts del món, en totes i qualsevol de les nacions de la terra; no obstant, no necessita sortir per rès del recó aont és nat per satisfer totes les necessitats de son esperit. La vida religiosa, el cristià, en qualsevol estat que professi, pot seguirla en tots sos graus i perfeccions sens sortir del bisbat a que pertany. Allí es completa aquesta vida íntima de la conciencia humana, allí pot satisfer les més elevades i nobles aspiracions de son esperit envers el Criador i Redemptor: l'Iglesia benignament s'atempera a les condicions particulars, *regionalistes* de cada afrau. La gracia divina és una, com Déu de qui procedeix i deriva, mes com els homes són diversos, se revesteix en les solemnitats externes que l'acompanyen, al distribuir-se per ministeri de l'Iglesia, de cerimonies i ritualitats en consonancia als paíssos diversos. Per tot arreu els sagraments són els

mateixos, en qualsevol racional criatura produeixen els mateixos resultats; i no obstant, en les solemnitats que'ls acompanyen hi trobem una hermosa varietat que aconsola al cor, al veure la maternal condescendencia de l'Iglesia en tot lo que a sos fills pot complaure. Un és per tot arreu el matrimoni dels catòlics, mes les cerimonies que acompanyen sa celebració, les circumstancies que'l solemnisen són tant diverses com no's pot explicar. I lo que diem del matrimoni podría gairebé dir-se dels altres sagraments. Fins en l'acte més sublim de la religió, fins en la celebració de l'augustíssim sacrifici del Cos i de la Sang de Cristo, admet la Santa Iglesia Romana notables varietats entre'ls ritus, lo qual, sens destruir ni minvar l'unitat de l'Iglesia, satisfà a l'esperit humà, desitjós de retenir tot lo que s'avé a son gust, i sab que sos progenitors practicaren.

Fins podríem dir que cada *regió* eclesiàstica té son cerimonial i son còdic particular; i quan per circumstancies especials desapareix una d'aquestes hermoses varietats de la vida cristiana, l'Iglesia, encara que no sía més que com a recort, la conserva, no deixa perdre sa memoria, perquè la contemplació dels vinents pugui edificar-se i instruir-se en la faiçó de sentir la pietat que tingueren generacions que ja passaren, civilitzacions i corporacions qui han desaparegut de la terra. Els rituals diocessans són una evident prova de l'esperit regionalista de l'Iglesia, i l'examen d'aqueixos llibres litúrgics, nascuts en cada comarca de l'Iglesia, en la terra particular de cada bisbat, si bé baix l'influencia dels principis catòlics i de la rosada de la divina gracia que del cel devalla, no emperò sortits de les deliberacions de les savies i venerables congregacions romanes, sinó engendrats per la devoció ardent de l'*amata plebs* de cada regió, l'examen o estudi d'ells, dic, constituiría un *Folk-Lore* eclesiàstic de gran edificació i il·lustració.

Mes ja no sols trobem l'esperit regionalista en aquestes ingenues i humils manifestacions de la pietat del poble, si bé autoritzades per la jerarquía de l'Iglesia; es troba també en la llegislació canònica, en la manera d'ésser governat tot el poble cristià. Admet l'Iglesia el dret consuetudinari que per sa naturalesa és essencialment regionalista, la costum prevaleix molt sovint sobre la llei escrita; i és un principi canònic universal que

deuen ésser respectades les costums particulars de cada Iglesia. Les grans assamblees eclesiàstiques que anomenem Concilis, proven també aqueixa tendencia i principi de la religió cristiana. Reuneix rares vegades, sols per necessitats que atanyen a tot el llinatge humà, el Concili universal; però és amiga de que sovint se reuneixin concilis provincials, més encara sínodos o concilis diocessans; reconeixent que hi ha una vida *religiosa* en cada territori que per sí mateixa ha d'arreglar-se les coses, salva sempre l'autoritat i primacía del Vicari de Cristo. I, cosa particular, que prova lo que havem dit al principi, l'Iglesia no és, per regla general, amiga dels concilis nacionals, els quals, d'altra part, moltes vegades li han fet experimentar fondes amargures. Si exceptuem l'època en que's constitueixen els pobles, com en els temps visigòtics dels concilis toledans o en els actuals dels Estats Units, gairebé mai es troben concilis nacionals. Tot sovint la política, obra dels homes, pertorba la religió; sempre la naturalesa, obra de Déu, es lliga amorosament amb l'Iglesia de Cristo. Molts concilis o assamblees eclesiàstiques nacionals han estat inspirats per la devoció al monarca més que a l'Iglesia; en cambi, els provincials i diocessans han fet florir en tota mena d'excel·lencies la vida religiosa i civil de les diferentes encontrades.

Potser algú preguntarà: doncs si tant ventatjosos són els Concilis provincials i sínodos diocessans, ¿per què durant tant temps, fins ara, no se n'han celebrat? Mes aquí cal respondre distingint: perquè si bé és cert que a Espanya, i per lo tant a Catalunya, feia molts anys que no s'havíen vist tals concilis, emperò en Italia, Estats Units, Inglaterra, etc., se'n celebraven; i si en nostra nació no's reuníen no era pas per culpa de l'Iglesia. En efecte, l'Estat modern, que s'ha disfreçat de lliberal, és enemic de la verdadera llibertat, i sobretot, de la llibertat religiosa. Tota assamblea eclesiàstica li fa por, la cohibeix tant com pot, i en aquesta terra, de concilis sapientíssims, veiem, amb vergonya com a espanyols, amb alegría com a catòlics, que el Summo Pontífice ha d'estipular amb el Govern d'Espanya, en el Conveni de 1859, que aquest no posarà destorbs a la celebració de Sínodos diocessans; i que respecte dels Concilis provincials ja'n tractaràn en altra ocasió; disposició que fins molt

recentment no s'ha complert. Vet-aquí l'ambició del poder central eclesiàstic: procurar la major vida i força possible en tots els membres del cos. Vet-aquí la tendencia del cessarisme o jacobinisme polític: confiscar la llibertat dels altres en son profit.

La sabiduría de l'Iglesia, doncs, assistida sempre per l'Esperit de Déu, sab interessar el cor de l'home, i amb finíssima penetració es val de tots els elements que poden influir sobre d'ell tant en lo més íntim de la vida religiosa, en lo més elevat dels sentiments, com en els adminícols externs, auxiliars, no obstant, poderosos de sa feconda acció. A l'home l'interessa l'home en general, però d'un modo més eficaç l'home de son país, pot ser consanguini seu, nascut en el mateix vilatge, parlant la seva mateixa llengua i la vida del qual està enllaçada amb els mateixos llocs i objectes que la seva. Les vides dels hèroes de la virtut i de la religió, això és, els sants, tenen per nosaltres un atractiu particular; mes els sants de la nostra terra els amem amb amor de germà, ens gloriem de sa gloria, i els pobles, per posseir llurs òssos, han sostingut plets i fins batalles. Doncs bé; la Santa Mare Iglesia té un santoral per cada bisbat, en el territori que aquest abarca són els sants d'aquell país més honrats, i en la parroquia que ha tingut la sort d'engendrar en Jesucrist a un tal hèroe, sa festa és superior a la del més gran doctor i fundador que venera l'Iglesia universal. El regionalisme resplandeix també en lo que atany a l'administració dels béns temporals de l'Iglesia; cada bisbat se'ls cuida per ell mateix, fins podem dir cada parroquia, fins cada corporació particular existent en ella, salva, no obstant, l'inspecció del Prelat, com a garantía de bon ordre i moralitat.

Creiem que queda clarament demostrat el regionalisme de l'Iglesia. Aquesta admirable institució de Déu ha realitzat en la terra un regionalisme ecumènic o universal, identificant-se perfectament amb cada país i comarca; si en l'ordre civil vol intentar-se igual forma, és necessari no sols l'estudi de l'Iglesia, sinó sa maternal calor, que és la devoció cristiana, la qual ha fet germinar tantes benèfiques institucions civils a favor del benestar del poble. La regió és el complement de la familia, i aquesta es desvaneix al faltar-li el vincle de la religió.

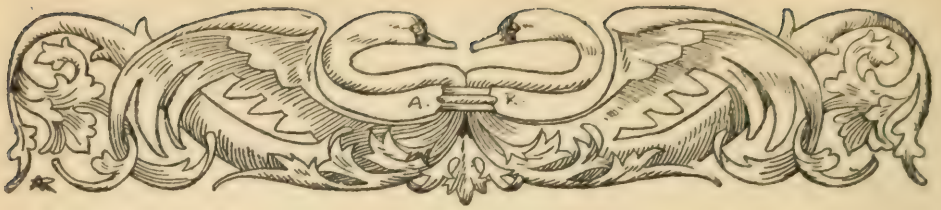

CAPÍTOL IV

Consideracions sobre'l respecte a les llengües

JA havem manifestat l'amor i respecte que l'Iglesia té a la naturalesa humana, de la qual és defensora i mestra, i aqueix afecte maternal de la divina institució de Cristo, devía manifestar-se d'un modo especialíssim en lo que ve a ésser l'expressió més pura i exacta de l'esperit de cada poble, la manifestació específica de cada una de les branques de la familia humana, en les diverses llengües que parlen els diferents pobles. Si és veritat la màxima tant repetida de que l'estil és l'home, també ho és el principi de que la llengua és el poble; identificació cantada pel poeta: «Poble que sa llengua cobra — se recobra a sí mateix.» El pensament d'una nació és lo que la caracteritza i retrata, i el conèixer el pensament d'un poble ens dóna d'ell una noticia més certa que no pas l'historia de ses guerres i empreses heroiques. El pensament nacional ve a ésser la substancia, tot lo demés són accidents externs que d'aquella dependeixen, variant segons les circumstancies. Doncs bé; entre'l pensament i sa expressió, és a dir, la llengua, hi ha una relació íntima, com entre un motllo i lo amotllat; són dos factors que per força han d'ésser homogenis, puix, del contrari, no resultaría d'ambdós aqueix produit que forma la filosofía i la literatura d'un poble. D'entre tots els vincles socials, treta la Religió, la llengua és el que estreny més fort; familiaritza el tracte, facilita la conversa i fa més afectuoses les mu-

tues relacions; d'aquí que sía aquest un element de que no dèu oblidar-se qui vulla influir sobre'l poble.

D'altra part, el llenguatge està estretament lligat amb la revelació, tant en lo que'n podríem dir l'historia religiosa del llinatge humà, com en lo que forma la relació de semblança entre'l Criador i la criatura; i vet-aquí la raó d'ésser de l'amor que l'Iglesia professa a les diverses llengües que parlen els homes. Tothom sab l'origen de la multiplicació de les llengües que'ns explica la Sagrada Escriptura, i que és una conseqüencia de la caiguda original del nostre llinatge; mes aqueix càstic, com el del treball, divinament imposat, no rebaixa la naturalesa de l'home, ans serveix per manifestar la força de son enginy i la diversitat de perfeccions que adornen a quiscuna de les races de la terra. Es cert que la multiplicació de les llengües porta gravíssimes dificultats i és obstacle a la comunicació dels homes entre sí; mes Jesucrist, qui vingué a restaurar a l'home i a donar-li remeis pels defectes que s'originen de la culpa primitiva, donà a tot l'humà llinatge una llengua universal, única possible, amb la qual se comuniquessin tots els homes de la terra, fins els de les races més llunyanes i diverses, sens que per això es perdés la multiplicitat de llengües, que no desapareixerà fins el día en que l'humanitat purificada entrarà a viure en societat perfecta amb el mateix Déu.

En efecte; la caritat és la llengua universal, la caritat és la llengua d'aquell Esperit substancial i infinit qui s'extengué sobre la terra en el día de Pentecostès, i del qual ha cantat admirablement el Manzoni:

Així com la llum ràpida
s'extén de cosa en cosa,
la llur color variant-ne
segons allà aon se posa;
tal ressonà multiplice
la veu de l'Esperit:
del Parto, Siro i Arabe
en la llur parla oít.

Mes el llenguatge és una cosa sagrada pel cristià, no solament per aquesta consagració que'n feu l'Esperit de Déu a l'ésser infundit als apòstols en forma de llengües i comunicant-

los el do de parlar-les totes, sinó per l'íntima relació que estableix entre la naturalesa humana i la divina: és la llengua una de les coses en que l'home és més imatge i semblança de Déu. La Paraula de Déu, el Verb diví, és la manifestació de la Divinitat, per medi d'Ell ha criat totes les coses i es comunica amb tot lo que existeix defora de la naturalesa divina, i fins la vida intrínseca del Ser Soberà, tal com ens l'ensenya la revelació cristiana, no la podríem compendre si no fos l'existencia de la Paraula o Verb de Déu. També la paraula o la llengua d'un poble és la manifestació i resplandor de sa substancia, l'imatge de sa figura, i qui coneix una llengua coneix el poble qui la parla, i desaparescuda la llengua, queda també desvanescut el poble, o al menys substancialment cambiat.

D'aquí que l'Iglesia, necessaria i essencialment conservadora, hagi sigut la gran conservadora i conreuadora de les llengües. Guarda amorosament les llengües mortes, fins les reliquies de les que desaparegueren, i com per un instint especial de classe, trobem sempre eclesiàstics entre'ls grans llingüistes. El fet de Sant Cirili i Sant Metodi inventant l'alfabet i donant forma a la llengua eslava, no és l'únic; i sempre i en tot lloc l'Iglesia, qui ha contribuit poderosa i essencialment a la formació del pensament, ha treballat amb igual amor en fixar i determinar la llengua.

Els missioners qui porten la fe de Cristo pel món, abans estudíen les llengües encara bàrbares dels pobles a qui van a portar la llum de l'Evangeli; i sempre que fullegem alguna d'aquestes revistes savies modernes destinades a l'estudi de la filología comparada, sempre que's tracta de llengües poc conegudes i llunyanes, de gramàtiques o vocabularis difícils, sempre hi trobem el nom d'algún frare o sacerdot catòlic qui posà les pedres fonamentals en l'estudi d'idiomes gairebé desconeguts. La Congregació *De Propaganda fide* és la gran benefactora de les llengües, com ho és de l'esperit humà; ella fa que s'entenguin uns amb altres els pobles més diversos de la terra, ella d'una manera natural té el do de llengües que sobrenaturalment infundí en els apòstols aquell Esperit diví, la vinguda del qual canta amb sublim inspiració el ja citat Manzoni. L'amor de Déu és, doncs, el qui sosté l'amor a l'estudi de les llengües, perquè les

llengües són criades per alabar a Déu. Ja no sols ama i estudía l'Iglesia la llengua dels pobles que vol cristianitzar, fins fomenta i crea escoles per l'estudi de les llengües que ja han arribat a sa perfecció, com les que parlem; i encara també per les llengües clàssiques: exemple d'això tenim en el gran Pontífix Lleó XIII. Les llengües llatina i grega i ses respectives literatures són, se pot dir, un patrimoni de l'Iglesia catòlica; i això no sols en les èpoques en que la corrent literaria ha tingut eixa direcció, sinó quasi bé sempre, i fins en els temps en que'ls laics estaven molt allunyats de tal estudi.

En això de les llengües, com en tot lo demés, l'Iglesia ha demostrat el diví instint que posseeix d'interpretar degudament la naturalesa humana. Ja desde'l principi les grans, les verdaderes unitats socials són per l'Iglesia les que forma l'unitat de llenguatge; no diu que l'Evangeli sía predicat en totes les provincies de l'Imperi, sinó en totes les llengües, *omni lingua;* i fins veiem a l'Iglesia fer verdaders sacrificis i concessions a fí de conservar eixes grans unitats formades per l'idioma. Els ritus grec, aràbic, cofte, etc., tenen sa principal raó d'ésser en la llengua, i quan l'Iglesia anomena a sos diversos membres, els qualifica per la llengua que usen: Iglesia llatina, grega, eslava, etc.

Com en l'ordre profà l'existencia de diverses llengües produeix una hermosa varietat de literatures dins de la gran literatura humana, així en l'ordre sagrat i eclesiàstic, de la diversitat de llengües en els ritus, ha nascut una riquesa incomparable de diferentes liturgies, les quals si bé en son fons i substancia són idèntiques, no obstant, presenten matiços de pietat encantadors, corresponents a les varietats que hi ha en l'enteniment de l'home en ses diverses branques, encara que sía substancialment idèntic en tot el llinatge.

Dins d'aquests grans membres de l'Iglesia Universal que abarca tot el món, trobem membres secundaris, *regions,* que també l'Iglesia respecta i ama. Es clar que no ha de servir quiscuna llengua pels ministeris primaris i oficials de l'Iglesia i per lo que atany a lo que'n podríem dir la vida internacional eclesiàstica; mes per tot lo que sía la vida espiritual dels individuus de la regió, en quant no toqui allò que és més antic que les

mateixes llengües, i qual expressió adequada ha sigut sagellada pel decurs de moltes centuries, en tot lo restant, dic, la llengua regional és l'amada de l'Iglesia. El concert de totes les llengües humanes alabant a l'unison el sant nom de Déu, és agradabilíssim al cor del catòlic, és a dir, a l'home qui professa la fe universal de l'humanitat; en nostres díes havem vist els monjos de l'isla de Lerins fer present d'un hermós llibre a Lleó XIII en son Jubileu Sacerdotal, en que hi havía el càntic del *Magnificat* en cent-cinquanta llengües; aqueixa gran multiplicació de llengües en l'alabança divina no produeix confusió, hi ha l'ordre de la caritat, *ordinavit in me charitatem,* i del chor admirable de totes les llengües alabant el sant nom de Déu, ¿devem per ventura traure'n la llengua catalana?

CAPÍTOL V

La fe nacional i el Catecisme en llengua materna

Si no fos perquè Déu Senyor Nostre ens ha concedit el do de la llibertat d'esperit, gairebé temeríem de tractar la materia continguda baix la primera part de l'epígraf d'aquest capítol. No's vagi ningú a creure, en aquest temps en que'ls catòlics rezelen tant els uns de l'ortodoxia dels altres, encara que conceptuam que és cosa més de llengua que no pas de cor, que anem a fer-nos partidaris d'aquell principi ponderat pels estadistes qui begueren l'esperit de la Reforma protestant: *cujus regio ejus religio*. No, la nostra religió i fe regionalista naix de la mateixa fe, no té objecte polític, ni s'encamina a altra cosa que al bé dels homes, i sols se funda en l'estudi de l'Iglesia; i no obstant afirmam que dins d'aqueixa gran unitat de la religió de Cristo, única verdadera unitat que ha tingut i tindrà l'humà llinatge, hi ha matiços diferents que concorden i fan armonía, que l'un no destrueix ni desllustra a l'altre, sinó que tots s'encaminen a constituir la verdadera catolicitat. Essent la religió verdadera davallada del cel, no obstant té la color i la sabor de cada encontrada, com meravellosament dóna a compendre el Manzoni al parlar de la vinguda del Sant Esperit, en els versos citats en un dels capítols anteriors. I això uneix més perfectament la revelació cristiana amb la nostra naturalesa, la qual té una amor inexplicable, forta i misteriosa a tot lo que's lliga i confón amb la terra en que ella viu. Els déus indígenes foren sempre amats d'una manera particular pels antics; fins el mateix

poble d'Israel, posseint encara solament una revelació rudimentaria, es mostrava joiós del Déu de sa terra, sabent que era el qui'ls devía destronar a tots, regnant de l'un a l'altre confí del món. Mes, no obstant, el Déu d'Israel, Déu etern i Senyor del cel i de la terra, feu sa religió essencialment regionalista, lligant-la a un lloc i a un temple, fins que vingués el día en que, reforçada la naturalesa per la gracia, amb la vinguda al món de l'eternal Sabiduría, pogués deslligar-se d'aqueix foment o adjutori humà; mes no que per això el despreciés ni el rebutgés, puix Déu no aborreix rès de lo que ha creat, i tots els sentiments i instints de la nostra raça racional són obra amorosa de ses mans. Amem amb més ternura els santuaris de la nostra terra, venerem amb més fervor les sagrades imatges que honren el nostre país, fins grans homes en santedat i lletres han tingut aquesta devoció, entre altres Sant Ignasi de Loyola, i com si Déu volgués consagrar aquest dolcíssim consorci de la naturalesa i de la gracia, trobem que en aquests santuaris i mediant aqueixes devotes imatges, els cristians se senten més socorreguts en ses necessitats d'ànima i de cos. D'aquí el gran interès espiritual de que la religió tingui aquest caràcter regionalista, i l'explicació de que l'Iglesia Romana, malgrat sa essencia d'universalitat, hagi seguit aquesta tendencia, i d'aquí que nosaltres judiquem perniciosíssima la moda de donar a la religió aire extranger i forà, de vestir-la a la manera de Madrid o de París, despreciant els venerables hàbits amb que l'adornaren els nostres progenitors. Les ànimes de pietat més sòlida són les qui tenen i cultiven la religió a la manera dels avis; la moda en rès és més desastrosa que en fet de religió.

Sabut és que la *lorica fidei* ha fet invulnerable i fort el pit de la patria en totes les nacions europees per la defensa de l'independencia nacional; són a voltes dues nacions catòliques les qui guerregen, com la França i l'Anglaterra, i no obstant, la religió és la que empeny el cor de Joana d'Arc a la reconquista de la patria perduda. Mes no és sols la religió, és també la patria. Ambdúes coses, quan són ben enteses, formen una sola peça; la naturalesa i la gracia s'uneixen, i en aquest cas se fa un lligam que cap Samsó político pot rompre. D'altra part, aleshores el sentiment regional extén per tot el ser humà, en totes ses

afeccions íntimes i relacions externes, el bàlsem immortalitzador de la religió; aquesta ja no és solament un *salconduit* per arribar a l'eterna gloria, sinó que ademés espargeix sa suavíssima influencia per tota la vida social. Per això l'esperit penetrant i reflexiu procura fomentar l'idea verdadera que de Déu ens donen l'antiga revelació i la paraula del Verb encarnat. Busca a Déu en sa propria regió, puix que no hi ha altra nació que'l tingui més aprop de sí, és un Déu verdaderament regional, essent al propri temps el Déu de cels i terra; està emparentat amb nosaltres, viu en nostra companyía, i en ella vol perseverar fins a la consumació dels sigles; real i present està en el sagrari de cada poble. Ell determina gairebé sempre l'entitat jurídica del poble *A* o del poble *B;* no teníu necessitat d'anar a Roma per trobar-lo; no té una cort central; viu en cada afrau i parla la llengua que allí s'usa. No és Déu un Senyor de fòra casa, un personatge extranger; per lo qual a l'infant català, si voleu fer-li perfectament capir l'idea del Sér Etern i de son Fill Unigènit, Jesucrist, si voleu acostar aquell esperit infantil a l'Esperit infinit i entaular entre'ls dos una vera i afectuosa relació, parleu-li de Déu en llengua catalana.

Convé parlar molt alt i clar en aquesta materia; l'ensenyar el coneixement de Déu, això és, el Catecisme, als infants en llengua castellana, és una costum detestable, perniciosíssima i destructiva de la fe. Surt aleshores talment una fe exòtica que la major part de vegades no arrela, una religió extrangera que no sol passar mai de la categoría d'un de tants trivials coneixements que'l mestre ensenya als minyons de sa escola, tals com els rudiments de geografía i d'historia; un medi de lluir-se en día d'exàmens, per exemple, recitant un bon troç de Catecisme en llengua que's presumeix més pulida i senyora, com qui fa dir una *décima* per acontentar a uns quants babaus de moda; mes d'això resulta el verdader dualisme d'una educació frèvola i d'una naturalesa tenacíssima en conservar la llengua, de lo qual prové que no's pot atènyer lo que'ns devem proposar, això és, que la doctrina cristiana es converteixi en substancia propria de l'infant, assimilant-se la fe amb la raó i perfeccionant la seva naturalesa. La conciencia moral al català li parla en català; els dictàmens de la raó pràctica surten escrits en la llengua natural,

i l'educació religiosa i la mateixa infusió de la fe, no són altra cosa que'l perfeccionament de la naturalesa moral de l'home. Els fonaments de la religió i de la moral ja els posà el mateix Criador en la conciencia i en l'enteniment de cada-hú; la conciencia i l'enteniment ens parlen en nostra materna llengua perquè

> si quan me trobo sol, parl amb mon esperit,
> en català li parl que llengua altra no sent;

per lo qual, completar l'edificació de l'home moral i religiós en llengua estranya, és edificar fòra de fonament, dificultar la consolidació de la naturalesa i de la gracia, és fer una obra flaca i de poca durada.

Les raons *a priori* que acabem d'alegar, les havem trobades mil voltes desgraciadament confirmades en la pràctica de la nostra vida sacerdotal. Comencen els nois per apendre la doctrina cristiana sens devoció, perquè en llengua castellana no l'entenen; la diuen després estrafent les paraules i xampurrejant, i al cap d'alguns anys que no van a estudi, ja no se'n recorden. Havem trobat senyoretes educades en col·legis de monges, de familia piadosa, i elles mateixes bones cristianes, oblidades enterament de la doctrina que de cap a cap havíen après de memoria, i sols recordar les oracions quotidianes que pronunciaven en català; en cambi, no hi ha ningú que hagi après en sa materna llengua el Catecisme, que no sàpiga lo més essencial d'ell durant tota sa vida. El fet de la veritat és que desde que s'ensenya en castellà la doctrina cristiana, la gent no la sab, o la sab molt malament: d'aquí que tots els homes verdaderament apostòlics qui han il·lustrat la nostra terra, hagin sigut acèrrims defensors de l'ensenyança del Catecisme en català. Sobre de tots ells dèu colocar-se el venerable mossèn Antòn Claret.

I ara no serà fòra de lloc fer commemoració d'aquest home de virtut acrisolada i de zel evangèlic, venerat per tothom mentres fou a Catalunya, objecte després de mil injuries i calumnies de part de la gent madrilenya. Mossèn Claret és l'exemplar de lo que'n podríem dir un eclesiàstic regionalista. Dins de Catalunya formà son esperit de prosselitisme; en català predi-

cava la paraula divina, en català escrigué gairebé tots sos llibres destinats a la propagació de la fe i de les bones costums; i el llibre més extès de catequística cristiana, volgué donar-lo a l'estampa aquell home verdaderament animat de l'esperit dels sants, en llengua catalana. Com l'Il·lustríssim Claret han pensat tots els qui han sentit en son cor la flama de la caritat fraternal i han sigut il·luminats per aquella divina paraula, que és com la divisa de l'estat sacerdotal: *Evangelizare pauperibus missit nos.*

D'altra part, els homes apostòlics, al seguir aquest intern sentiment de caritat, s'han conformat, no sols amb l'esperit del Cristianisme, sinó que han seguit sa admirable llegislació. El Concili de Trento mana que s'ensenyi la Doctrina cristiana en la llengua del país respectiu; els Provincials tarraconenses decretaren la formació de catecismes en llengua catalana i la seva ensenyança en la propria llengua; els sínodos diocessans i els Prelats tots de Catalunya disposen lo mateix, essent d'advertir que si bé durant els sigles XVII i XVIII la major part dels Bisbes eren castellans (ens apar que en alguna ocasió ho foren tots simultaniament, lo qual suposa clarament l'idea centralitzadora i anti-regionalista del Poder polític), no obstant, els Prelats, imposats sobretot per la responsabilitat del sagrat ministeri, publiquen el catecisme en llengua catalana i manen que en la propria llengua sía ensenyada la doctrina.

Tant-de-bò sortís un home ple de l'esperit de la Veritat, prou fort per sobreposar-se a les pretensions de la vanitat i destruir els obstacles de la moda, restablint l'antiga costum i la llei eclesiàstica, encara no derogada, d'ensenyar als petits la ciencia del Pare celestial en la llengua en que amorosament parlen amb els seus pares de la terra.

CAPÍTOL VI

De la predicació en llengua catalana

MANÁ Cristo Senyor nostre que son Evangeli fos predicat en totes les llengües; i en totes se predicà i es predica. Mai potser hi ha hagut llengües més aristocràtiques, literariament parlant, ni més exteses que les que dominaven en el temps de la predicació dels apòstols; i no obstant, aquests enviats de Déu, il·luminats per l'Esperit de Veritat, parlen a cada-hú amb sa llengua vulgar. No és la sagrada predicació un exercici literari, sinó una arma espiritual, per lo qual, l'objecte de l'home apostòlic és essencialment pràctic, i fins podríem dir utilitari en el bon sentit de la paraula. No és un artista qui s'esforça en delectar; no és un home de món qui cerca la fama de distingit; no aspira a l'honor d'ésser comptat entre'l número dels qui's regeixen per la llei de lo que'l món ne diu el bon gust; és essencialment amic del poble, no fa diferencies de classe, tant estima l'ànima del ric com la del pobre, potser encara més la d'aquest que la d'aquell, puix Jesucrist fou pobre, i el pobre és desatès i desgraciat; salvar ànimes, vet-aquí l'empresa del predicador apostòlic. I per lograr aquest objecte, no hi ha medi més a propòsit que'l d'usar la llengua popular i materna. Deia l'Il·lustríssim Claret que, predicant en català havía convertit i tornat a bon camí a un número extraordinari de cristians; i que predicant en llengua castellana eren comptats els que havía lograt que cambiessin el cor; i és perquè, com deixà escrit nostre res-

pectabilíssim metropolità, Excel·lentíssim Vilamitjana, la llengua materna és la llengua del cor i dels purs afectes. L'artifici mai iguala a la naturalesa, i l'ús d'una llengua que no és la propria, ni del predicador, ni de l'oient, és causa d'un verdader entorpiment en la transmisió de la fe i de la pietat. Es cert que la difusió de la gracia és cosa enterament sobrenatural; però també ho és que la millor preparació per rebre la gracia és la purificació de la naturalesa, és a dir, que'ls elements que la componen és precís no síen viciats per cap element estrany a ella; de consegüent, l'ús de la llengua propria, verdader verb intellectual de l'home, és el medi natural que més se lliga amb la difusió de la gracia sobrenatural mentres que una llengua estranya no és l'instrument propri per espargir sobre l'esperit humà la celestial rosada que purifica l'ànima, fertilitza el cor i mitiga l'ardor del desordre de les passions.

En efecte, quan el predicador usa una llengua que no li és propria, parla com a trabat; encara que hagi lograt dominar-la i fer-la instrument dòcil de sa intel·ligencia i voluntat, mai arriba a la compenetració, al matrimoni indisoluble del concepte i de la paraula; i si és això un obstacle gravíssim en materies purament literaries, ¿què ha de succeir en punt a Religió, en que's tracten doctrines celestials, dificilíssimes d'ésser tractades en humà llenguatge, o bé materies referents a l'esperit de l'home, en lo més íntim, més ocult i més difícil de penetrar? Perquè és aquest assumpto de la predicació, considerat seriament, del tot interior, sa eficacia es funda, *in ostensione spiritus et virtutis*, en una força espiritual que venç i avassalla per la manifestació d'una influencia divina; és *Deus in nobis,* lo humà ha d'ésser atret per lo diví, i aquest *quid* diví i sobrenatural ha de manifestar-se; l'home, de sí rès hi pot posar, però pot traure'n molt, posant impediments a la manifestació *(in ostensione)* de l'esperit i de la virtut de Déu; i la llum espiritual com la material s'extén amb major facilitat quan no troba obstacles en son camí. Tothom sab que en els grans moviments de l'esperit, que en les crisis de l'ànima, que en les elevacions del cor, hi ha un despullament sublim, en virtut del qual, la naturalesa, despresa de tota habitut adquirida, apareix en sa integritat; i aleshores, tingueu per cert, que si alguna intergecció, si algún crit

de l'ànima surt del vostre interior i articula la vostra llengua, serà usant el llenguatge que us és propri i natural. Per això els predicadors de grans efectes que havem sentit en nostra terra, tots predicaven en català; i quan diem de grans efectes, no'ns referim a aquells que si els sentíssim fòra de lloc sagrat, sembla que'ls galardonaríem amb un picament de mans, sinó a aquells qui enfonsen en nostre cor l'espasa de la Justicia divina, fent-nos destilar silencioses i amagades llàgrimes, o bé infundint en nostre esperit la llum de la gracia i de la fe, aromatitzada amb l'íntima olor de Cristo. Estem convençuts de que si els predicadors de Catalunya prediquessin en català, desapareixeríen de la trona la major part de defectes que avui en ella es noten. L'ampulositat i profana elegancia, tant del gust de nostre sigle amant de superfluitats, com impropries de l'esperit del cristianisme, quedaríen vençudes per la casta simplicitat de l'expressió i l'interior hermosura del concepte; en lloc de tractar-se materies altisonants, qüestions socials i de dret públic, reservades per sa naturalesa als verdaders mestres, i que és ridícol parlar-ne davant de la major part dels auditoris, el sant Evangeli de Jesucrist, Fill de Déu, tornaría a ésser l'aliment que's distribuiría a tots els fidels. I és d'advertir que aquest caràcter pràctic i concret sobressurt en l'historia de la verdadera eloqüencia sagrada de nostre país. Desde aquell àngel de la divina paraula, qui volà per l'Europa fent ressonar en totes ses afraus la trompa aterradora del judici final, Sant Vicens Ferrer, verdadera resurrecció de l'esperit de Sant Pau i honor de la gent catalana, fins a nostres díes, trobem sempre la predicació encaminada a un fí útil; són els predicadors gent qui de veres treballa sobre l'esperit del poble per fer-lo conforme a l'esperit de Cristo. L'exposició dels Evangelis, la catequística cristiana fins en lo més alt de la divina revelació, l'impugnació dels vicis i el foment de les virtuts, vet-aquí el material que's conté en els sermons dels qui conreuaren per llargs sigles en nostre país la fe de Cristo. I no és que'ls faltés talent per la gran eloqüencia, com pot ser-ne testimoni, entre altres, el magnífic pròleg de la traducció catalana del llibre de Sant Bernat a sa germana Humbelina, que's pot posar al costat dels més escullits troços de Granada i de Bossuet; mes aquells antics catalans, ni teòrica

ni pràcticament, eren amics de l'*art per l'art,* sinó que, descobrint en l'humà llinatge una finalitat, a la consequció d'ella encaminaven tota sa sabiduría.

Mes si l'ús d'una llengua forastera porta grans inconvenients, mirant la cosa de part del predicador, i posa obstacles a l'expedició de la gracia, també és digne d'ésser considerat el gran defecte que importa respecte de l'auditori. Cap i a l'últim la classe més numerosa i més digna d'atenció del ministre evangèlic és el poble, i aquest és cert que o no entén el castellà o l'entén malament, segons frase del reverendíssim doctor Vilamitjana, arquebisbe que fou de Tarragona. No us fieu de que'l poble devegades vos demani el sermó en castellà; és aleshores que, corromput pel mal exemple dels qui ell té per savis, parla mogut més per l'amor de la vanitat, que no per la de la veritat. Qui vulgui agradar, que prediqui en castellà; mes qui vulgui aprofitar, que ho faci en la nostra propria llengua. I aprofitem aquesta ocasió per parlar contra un abús que's va introduint, com tants d'altres, en nostres democràtics temps, en contra del caràcter popular i d'unió que distingeix al cristianisme. En efecte; per l'Iglesia no hi ha més que un poble cristià, com Cristo no tingué més que un veritable cos; savis i ignorants, rics i pobres formen un tot, una massa compacta, sens distinció de jerarquía; aquesta democracia és l'honor de la nostra Iglesia; el temple és la casa pairal de tots, no deuen els cristians anar-hi per classes, no dèu, per lo tant, la paraula divina fer diferencies, ni predicar-se, fòra raríssimes excepcions, sermons pels senyors i sermons pels pobres; així com els rics moderns construeixen barris pels obrers i barris pels senyors; no, Cristo de tots els ordres socials ne feu un poble; tots, doncs, devem juntament postrar-nos a sa presencia i oir sa divina paraula; mai s'ha de rompre l'unitat de la familia humana i menos en la presencia de Déu, mai és més saludable la paraula evangèlica que quan se predica davant de tothom; aleshores se veu clarament que amb una mateixa mida són midats els rics i els pobres; el nivell dels socialistes allí està admirablement aplicat; aleshores el savi s'humilía, i s'exalça l'ignorant, i d'aquella humiliació en ve un augment de sabiduría. Perquè'l mateix home instruit troba més fàcil educació per sos sentiments que d'aquella ma-

nera senten amb major eficacia la suau influencia de l'humilíssim i diví fuster, Fill de María.

I aquestes idees sobre l'ús de la llengua natural i popular en la predicació de la divina paraula estàn confirmades per tota la tradició i llegislació de la catòlica Iglesia. Cristo, Redemptor de l'humà llinatge, i sos apòstols, en la llengua vulgar que'l país parlava, explicaven la Bona Nova; lo mateix feren llurs successors cercant el medi d'atravessar el cor i no de delectar les orelles o adular l'instint vanitós; i l'Esperit Sant, parlant per boca dels Pares tridentins, fa present i exposa als pastors d'ànimes l'obligació d'usar la llengua familiar, domèstica i propria de la terra al parlar als pobles de des la càtedra sagrada. Els concilis provincials tarraconenses publicaren constitució especial *circa concionandum lingua cathalana,* i aquesta disposició no sabem hagi sigut abolida, ans al revés, ens consta d'algún bisbat en que fins ara s'exigía al predicador permís especial per predicar en castellà.

Potser algú culparà al clero per la generalitzada costum, quan menos en les ciutats, de predicar en castellà; mes aquí és d'advertir que tot orador se veu obligat a condescendir amb les exigencies de l'auditori, en quant no síen immorals, i per lo tant, el sacerdot no pot menos de donar-se davant d'una moda tirànica, per més que la consideri inconvenient; i, abans de predicar en el desert, més s'estima predicar en castellà. El catalanisme fins ara ha sigut poc pràctic: tancat dins el círcol de la poesía, sa influencia s'és poc sentida en l'esfera de la vida social; potser encara es trobaríen trovadors qui parlen amb sos fills la llengua de Castella, nobles catalans qui rebutgen la catalana, amb lo qual demostren que ja no són els prous de la terra; i, per desgracia, en la mateixa Iglesia l'ús de la llengua materna troba encara molts i forts obstacles.

CAPÍTOL VII

La llengua de l'oració

Es molt gran la semblança que hi ha entre la poesía i l'oració: són ambdúes especies d'un mateix gènero, si de la segona mentalment abstraem l'influencia sobrenatural i divina. Els sants de gran oració han sigut grans poetes: així veiem en l'Antic Testament a Moisès i a David, homes qui, segons la Sagrada Escriptura, eren grans amics de Déu, arribar en sa contemplació a parlar-li cara a cara, i al mateix temps deixar escrits càntics d'eterna hermosura; i en el temps de la Llei de gracia són innumerables els que podríem anomenar, bastant recordar a Sant Bernat, Sant Francesc, Sant Joan de la Creu, i les verges Teresa de Jesús i Rosa de Lima, ànimes totes de tant valenta oració com força poètica. Doncs bé, ningú dubtarà que la llengua propria, natural i adequada de la poesía és la llengua materna del poeta; ni ningú dèu tampoc dubtar que la llengua propria i adequada per *orar* és la natural de l'*orador*. I comencem per aqueix argument que podríem qualificar d'experimental, perquè'ls catalans tenim a la vista, amb una evidencia que no admet rèplica, que les facultats poètiques d'un poble es manifesten en tota la seva extensió a l'usar la llengua propria; que estàn encongides i aminorades si l'instrument d'expressió és un idioma foraster, per conegut, ric i apropriat que sía a la poesía en general. En la llengua vulgar tothom hi canta: desde'l glosador qui no sab lletra, fins a l'home acadèmic qui s'inspira en els texts hebraics, grecs i llatins; al primer se

li assecarà la dèu poètica si perd la llengua que maneja amb més habilitat i gracia que'ls mateixos lletrats, i fins el segón perdrà molt a l'expressar en altre idioma les poètiques concepcions de sa fantasía i els delicats sentiments de son cor. No sabem cap català qui hagi volat molt alt en el cel de la poesía, servint-se d'ales emmanllevades, és a dir, de la llengua castellana; de segur que'l mateix mossèn Verdaguer no fóra tant admirable poeta com és, si no poetisés en català. L'instint natural ha portat als poetes d'aquesta terra a cantar en la nostra llengua, i l'instint mai falla.

Això, que és evident en la poesía, no ho és menos en l'oració. Encara més: la llengua natural i propria és imprescindible en l'oració. Pensa tal volta la piadosa donzella que fa les oracions en castellà, i sens adonar-se'n les fa en català. Perquè la gent de moda resa en idioma foraster, ella també ho fa; mes tingueu per segur que son pensament és català, que'ls sentiments i idees que son cor engendra en el reculliment d'esperit, se vesteixen de les paraules de la llengua en que habitualment parla. No és tant fàcil falsificar l'interior com l'exterior de l'home; la paraula de la llengua no costa de dir-la en castellà; mes un enteniment qui ha vingut a la vida racional, qui desde'l principi ha exercitat la raó, qui de continuu encara l'exerceix en català, és català; i, per lo tant, segons l'antic principi filosòfic, *generat sibi simile,* això és, son verb mental en català. L'oració cristiana és més del cor que de la boca, és un moviment de l'esperit, una operació de l'ànima, per lo qual son vestit, això és, la manifestació d'ella, dèu ésser lo més lleuger possible per que no impideixi cap de sos moviments naturals ni destorbi ses hermoses formes. L'oració en llengua estranya, doncs, sempre serà freda; podrà vestir-se de paraules elegants, és a dir, podrà tenir les condicions amb que'l Sagrat Evangeli caracteritza l'oració dels gentils, l'elegancia i prolixitat, mes com ella també serà purament exterior, no serà la senzilla i pura paraula del cor amb que Jesucrist ens ensenya d'orar. Es més fàcil deturar el moviment de l'esperit, que no pas fer-li cambiar aquell que és propri de sa naturalesa; així la conseqüencia de la costum de pregar en llengua forastera és, la major part de les vegades, un refredament de la pietat, la superficialitat de la devoció i un

debilitament de la vida interior. Aleshores l'oració no és reflexiva; careix de la vehemencia d'afectes que deuen acompanyar-la; no estampa en l'ànima una impressió duradera; no és, en una paraula, la flor olorosíssima que naix espontaniament en la terra de nostre cor vivificada pels raigs del sol de Justicia, Cristo Senyor Nostre, sinó la flor exòtica que compreu al jardiner vinguda d'altres paíssos, tal volta fina i elegant, mes sens olor ni vida i que prompte ha d'assecar-se.

Recordem sempre amb tendresa, com una demostració de fins a quin punt l'oració es lliga amb el país de l'home, aquell vers del psalm 136: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Els Profetes d'Israel, els verdaders adoradors de Déu, trets de son país i transportats a Babilonia, penjaven ses arpes en els sàlzers de prop del riu, i sa llengua, encastada al paladar, no podía articular les dolces oracions amb que alabaven a Jehovà en la llengua dels Pares. La prova més forta del descastament d'un home és que digui les oracions en llengua estranya; son esperit ha d'haver tingut una nova generació. Vells havem trobat, extrangers, mes vivint de molt temps en nostre país, haver oblidat ja la llengua de sa patria, i, no obstant, pronunciar encara en ella ses oracions fins a l'hora de la mort. La llengua que havem mamat juntament amb la llet de la mare, té la proprietat de despertar a l'esperit ensopit, il·luminant-lo i escalfant al cor. Un día trobàrem ajegut en terra un home a qui un altre en baralles havía donat una ganivetada al costat; semblava que anava a finar, i l'exhortàrem en català sens que ell donés la menor senyal de tornar en sí, quan haventnos dit els circumstants que era francès, li parlàrem en aquesta llengua a fí de donar-li l'absolució, i al moment aquell esperit se desvetllà, ens respongué amb efusió de l'ànima, i si bé amb feble veu, ens manifestà els seus sentiments cristians. Dit subjecte, qui després curà de la ferida, parlava en català tant bé com nosaltres, mes en les angunies i tenebres d'aquella hora, sols quedà il·luminat oint la paraula de vida en la nativa llengua. I és perquè a Déu devem parlar-li sens careta; la comunicació d'esperits en que consisteix l'oració, ha de fer-se d'una manera immediata, sens cosa intermitja, sens embarràs de cap mena: l'un ha de juntar-se amb l'altre, i, per lo tant, ha de que-

dar naturalment espelit tot element estrany; s'atura aleshores la llengua de l'oratoria i comença l'ingenuo parlar de la naturalesa.

E ma boca llavors no sab mentir ni ment.
Puix surten mas raons del centre de mon pit.

Tal volta els devots i devotes de moda, avesats a una certa pietat *coquetona* i elegant, troben nostres idees massa radicals i nostre parlar massa dur; mes els supliquem sobretot la reflexió, i que parin compte en lo manifestat en un dels capítols anteriors, sobre la necessitat de fer encaixar la naturalesa amb la gracia, per que la pietat cristiana resulti sòlida i maciça, i si per nostra paraula no's convencen, oigan les següents sapientíssimes del bisbe de Solsona, Fra Pere de Puigmarí, en una de ses pastorals ensenyances: «Jesucrist... volgué que sos Apòstols tinguessin do de llengües, perquè les llengües s'acomodessin a les ànimes, i no les ànimes a les llengües, i ara va al revés, i per això s'hi fa tant poc fruit en la república Cristiana.» De consegüent, una de dues: o la teva ànima ha perdut ja la naturalesa catalana i s'ha castellanitzat o afrancesat, i, per lo tant, l'oració la fas naturalment en aquelles llengües, o no; en el primer cas prega enhorabona en llengua extrangera, perquè tu també ja ets extranger a Catalunya; en el segón, si vols aprofitar en la vida espiritual i cristiana, prega al Pare celestial en la llengua natural i materna.

Al principi havem parlat de la semblança entre la poesía i l'oració, i ara havem de tornar a la comparança. La melodía, tant en la poesía com en la música, significativa de la dolçor del sentiment, diu clarament que'l càntic surt del cor; doncs bé, escolteu vosaltres una congregació de fidels catalans qui ori en català i una altra qui pregui en llengua castellana, i observareu en el to dels primers una melodía tendríssima, i al revés, en els segons notareu una remor molt diferent. Estem segurs de que'ls poetes qui han cantat l'oració, mai s'han inspirat oint l'oració en llengua estranya. Doncs ¿a què ve que tant sovint en nostres iglesies, cada día més, oigam cantar i passar el Rosari en llengua castellana, resultant un rosari bilingüe, que té sa part de ridícol, o bé unes Avemaríes tant desastrosa-

ment castellanes que faríen fugir del temple als piadosos fills de Toledo o de Valladolid, si per cas les sentissin? Parli a Déu cada poble en la llengua que li és natural i propria, i aleshores no sols expressarà millor sos pensaments i afectes, sinó que'ls compendrà i sentirà millor ell mateix, ja que la paraula material contribueix tant a l'il·luminació intel·lectual de l'home. Sía el cristià dòcil als exemples i ensenyances de Déu, i si Ell ha volgut parlar a cada poble en la llengua que li era natural i propria, no vulgui el poble apartar-se d'aquesta divina ensenyança parlant al Senyor en llengua forastera.

CAPÍTOL VIII

La vida de regió afavoreix la moralitat social

Els principis de la creencia són la basa de la moralitat de la vida d'un poble. En el desenrotllament del valor ètic d'un país tindràn indubtablement eficacia altres influencies, mes la basa, el gènesis, la llevor essencial, és indubtable que és la creencia sencerament seguida. En l'ordre especulatiu, en un sistema filosòfic, l'ètica dependeix de la teodicea, i la traducció pràctica d'aquest enllaç relluu en la vida d'un poble. Si el Regionalisme, doncs, com havem provat, afavoreix els principis de la creencia, igualment fomentarà la moralitat social fent florir en el sí de la ciutadanía aquells nobilíssims sentiments que, plantats pel Criador en la naturalesa racional, no solament l'embelleixen, sinó que fan armònica la vida del social consorci.

Ja sabem que, parlant d'una manera absoluta, la voluntat humana, mentres serva la llibertat, és sempre capaç de moralitat, i sos actes, de consegüent, provenen i reben la direcció de l'enteniment de l'home, superior per sa naturalesa espiritual a totes les condicions externes en que dèu viure. Precisament les accions heroiques dels homes són generalment practicades en condicions adverses, i aqueixa mateixa contrarietat externa augmenta la sublimitat de la virtut. L'alzina de l'antic poeta, que, plantada en un roqueral, destroçada pels vents i per la mà de l'home, trau la brosta més rica i galana, és l'imatge de l'home, qui floreix en la virtut en mig de les contradiccions i dificultats.

Mes el Summo Ordenador de l'humana societat, segons l'ensenyança de la divinal Escriptura, tot ho disposa *suaviter,* i amb

número, pes i mida. No destina tots els homes a hèroes, no vol que sía cosa comuna i corrent la sublim violencia; sinó que amb foments naturals crida a la flaca voluntat humana per seguir el recte camí del ben obrar i atènyer el nostre darrer fí. L'aplanar montanyes i omplir les fondes valls per fer el camí més suau, l'endolcir el dever per facilitar el sacrifici que amb sí porta, és conducta general del bon Déu en el govern de la nostra naturalesa.

La vida regional és condició favorable a la virtut, és el medi en que d'una manera més esplendent se manifesta i multiplica l'esperit; al revés, observeu com la tendencia, anomenada avui naturalista, o sía la vida carnal, tant en la forma literaria com en la pràctica, cerca els grans centres, viu i prospera al fetor de les clavegueres, i no sab respirar l'aire puríssim embalsamat per la flor de l'espígol i de la farigola. Els dolcíssims sentiments naturals, afavorits per l'influencia regional; l'excitació continua que la llar i la patria exerceixen sobre l'home qui porta vida regionalista, són una condició de moralitat, que basta contraposar a l'influencia dels moderns centres babèlics, feix d'homes sens cap lligam espiritual entre ells, units solament, generalment parlant, per estímuls materials i egoístes, per comprovar que la força de les circumstancies en l'un cas i en l'altre, que l'impuls que comunica a l'home la vida regional, o el que reb de la vida artificial creada per raons polítiques i concentrada en un sol punt, són oposats *per diametrum;* i que, per lo tant, si en el primer cas la planta de la virtut troba una terra ben disposta, en el segón el vici la troba també de gran fecunditat. Observeu com en els paíssos que serven la forma regional, se troba generalment morigeració en les costums; ningú parla de costums patriarcals en els grans centres polítics moderns, i qualsevol qui s'hi pari compendrà com són dues coses antitètiques i inconciliables. I és precís fixar-se en el sentit de la paraula patriarcal, que és mot enterament regionalista, i que manifesta el concepte d'aquesta forma social en el sentit que nosaltres l'havem explicat. Mes ¿és possible, dirà tal volta algú, judicant-nos excessivament crèduls, la vida patriarcal en una època de civilització avançada? La complicació que en la manera d'ésser de la població porta l'interès mercantil i industrial, ¿és compatible amb la forma familiar? ¿Pot reviure l'antiga forma *gentilicia?*

Es indubtable que la naturalesa condueix poderosament als homes a formar membres organitzats del gran cos social, membres vius, qual raó d'ésser no's funda en raons de valor material, sinó espiritual, i que, per lo tant, tenen una consistencia, duració i suavitat superiors a lo que ix tant sols del càlcul dels homes o bé del mercantilisme. Atenent al passat, havem de preparar l'esdevenidor. Les societats ja caigudes qui lograren llarga existencia i vida noble, els paíssos qui tingueren vera civilització, quals progressos encara ara estudiem, trobem que estaven formats, no del conjunt d'innumerables individuus sens lligam que'ls fes terra apta pel conreu i per l'edificació, com el sorral del modern individualisme egoísta i xorc, masses fàcils d'ésser regirades per les passions socials que anomenem *revolucions;* sinó que l'entitat social, els homes, no eren grans d'arena movediços, ja que, units entre sí, formaven l'organisme social, en relació amb les circumstancies del temps i del país, i constituíen un terreno ferm, sobre del qual se podía edificar per llarg temps. Les antigues castes o *gens,* segons d'on se tracti, és clar que no podem pensar en restaurar-les; caigueren ja, no tenen cap consonancia amb les nostres costums; el Cristianisme les feu desaparèixer de la terra, i en lloc d'elles vingué lo que encara tenim, l'esperit regional, qui posseeix d'una manera molt més excel·lent lo bo que teníen aquelles antigues formes i no té els inconvenients d'elles; se funda en la naturalesa que Cristo vingué a restaurar; és, per lo tant, element unificador, dolcíssim, especie de caritat, i no té la duresa egoísta, avassalladora, de la casta i de la *gens;* puix la mateixa naturalesa ha cuidat de posar entre regió i regió relacions necessaries i imprescindibles, sens que hi hagi necessitats antitètiques entre elles.

Si Egipte i Roma i altres societats i nacions nobilíssimes visqueren llargs sigles; si podem en elles contemplar generacions il·lustrades i sòlides; si la disciplina de les humanes facultats arribà a una certa perfecció, solidant-se les institucions socials, se dèu a l'organisme intern d'aquelles societats, qui les preservava d'aquesta continua mudança i falta de fixesa dels pobles moderns, i dins poc temps fa paor que ja ni pobles podràn ésser anomenats, sinó turbes. Mes aquells organismes, a la seva moda admirables, formats principalment pel dret positiu, devíen

tenir existencia transitoria, portar entre ells relacions dures, difícils d'armonitzar, i a la fí parir un antagonisme entre homes i homes, ciutadans d'una mateixa patria, rompent l'inestimable unió que dèu regnar entre la germanor humana.

Quan l'Esperit diví vingué a la terra, pels infinits mèrits de Cristo, per tornar a informar al món, els artificis formats per la política humana caigueren, reapareixent la naturalesa baix la protecció de la gracia divina, com a bona mare de l'humana societat. D'entre totes les èpoques de l'historia humana la que més pot ésser anomenada època regionalista per excel·lencia és l'Edat Mitjana. Fou temps d'una gran varietat i d'una admirable unitat: unitat en lo substancial i varietat en lo accidental; l'autoritat fou ungida i declarada especie de sacerdoci; les llibertats populars que cada terra criava eren també cosa sagrada i davallada de Déu, per lo qual l'antinomia moderna entre autoritat i llibertat que té al món en conflicte permanent, no existía; l'impuls agitador de les commocions socials i revolucions polítiques estava en gran manera contingut, essent garantía d'aqueix bé el regionalisme format baix l'influencia cristiana.

La consideració de la forma regional tot-d'una fa veure la major facilitat de resoldre en ella el gran problema de l'autoritat i la llibertat; el despotisme i l'anarquía prosperen amb preferencia en les grans unitats; i en èpoques de debilitat, com la nostra, en que falta un vigorós element que informi la societat, té més facilitat de viure una comunitat reduida, que no les extensíssimes que amen els uniformistes. Un gran cos per viure i treballar demana un gran esperit; i aqueix avui día ¿aon se troba?

La moralitat social és la sanitat de la vida social; la corrupció ve després de la descomposició; desorganització i corrupció volen dir lo mateix; l'organisme social antic gairebé es pot dir que ha desaparegut; per lo qual dèu treballar-se en fer reviure l'instint social, i aqueix sempre persevera més fàcilment en la regió; i si ha mort, rebrota sobre l'arrel. Quan un arbre s'és assecat, no espereu que les branques treguin nous brots: l'arrel és la que guarda la vida; així, quan l'edifici polític perd la virtut, devem cercar-la en les arrels permanents de la vida civil entre'ls homes: la regió i la religió.

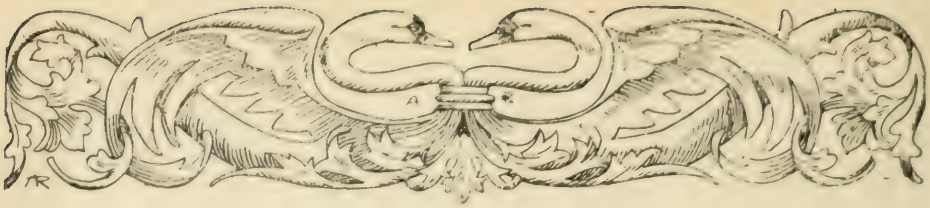

CAPÍTOL IX

Del sentiment de patria

NECESSITEM avui día vincles d'unió social i política, i al tractar nosaltres de regionalisme, no intentem disgregacions, ni volem divisions; sinó que, al combatre l'unitarisme, treballem per l'unió verdadera, qualitat més espiritual que física, de la que l'unitarisme és solament una ficció externa, que no dura, i que en lloc de portar l'armonía humana, acaba per la disolució dels núcleus que la naturalesa ha posat com a fonament de la societat entre'ls homes.

Engendra, naturalment, la vida regional nobilíssims sentiments, que són com els lligams i tendrums que junten entre sí els membres del cos social i li donen força. Podem caracteritzar la vida en la regió com la forma adequada i natural de l'exercici de l'amor social, així com la concupiscencia es el conseqüent comú de la vida de centralització política. Es l'amor *virtus unitiva*, segons l'antiga màxima, i veurem ara com el regionalisme fomenta les diferentes branques d'aqueix dolcíssim principi unitiu de l'humana especie, que dèu ésser al mateix temps l'ordenador de les relacions socials.

La veritable, natural i constant amor de patria naix en la regió; fòra d'ella podrà produir-se un sentiment semblant a aquella afecció, una *aproximació*, mes no ella mateixa amb tota sa substancia, integritat i hermosura: *Magis enim amamus quos nobis unit generationis origo, aut conversationis usus, aut aliquid hujusmodi, quam res quas solum nobis unit*

humanae naturae societas. Aqueix admirable text de Sant Tomàs (1) ens dóna amb claretat insuperable la gènesis dels sentiments patriòtics, dels quals és mare la naturalesa; amor d'una eficacia molt superior al que prové purament de la societat humana. El sentiment de patria que's cría en la regió té una verdadera semblança amb l'amor filial; és la patria verament la nostra mare, la causa de lo que som; en sa virtut estava continguda la nostra virtut com l'efecte en la causa; som lo que som perquè ella és lo que és; som, en realitat, el fruit d'ella, i com el fruit designa la bondat de l'arbre, així els naturals de la regió manifesten la virtut que ella posseeix. El gran principi de la solidaritat humana té raó d'ésser principalment en la vida regional; podem fàcilment quedar-nos amb la conciencia tranquila veient que a Madrid se fan disbarats, ens estarem amb les mans plegades perquè rès hi podem fer, els considerem *res inter alios acta;* mes si la cosa passa al costat de casa, si a nostres ulls se fan els disbarats, si d'una manera directa i immediata les nostres afeccions ne queden resentides, la conciencia no'ns deixarà tranquils, el sentiment de patria fort i vivíssim, imperatiu com un dever, perquè en realitat ho és, ens empenyerà a obrar destruint la torpíssima indiferencia del nostre esperit. Aquesta identificació entre l'home i la patria és el principi i causa de la fortalesa i constancia de l'amor que a l'última se li té, constituint-lo gairebé un instint que naturalment trobem en nosaltres, part espiritual i part material, que's nodreix dels sentiments, de les idees, de les costums, de la vista de les montanyes, costes, viles, etc., de la regió que'ns ha engendrat i en que havem viscut.

Aqueix sentiment instintiu és un principi civilitzador. El lliga a la terra la tribu vagant; fa florir l'esperit de familia; cría una tradició, verdadera veu docent de l'experiencia de les generacions passades; els fruits d'aquella terra han alimentat la seva vida corporal i sa religió perfecciona son esperit; per lo qual, identificat així amb la patria, l'amor d'ella és per l'home com un instint de conservació; la solidaritat i identificació és tant absoluta que és cosa naturalíssima que l'home mori per

(1) *Cont. Gent.*, llib. I, cap. XCI.

la patria. Es no conèixer la naturalesa humana pensar que'ls homes han d'amar i fer sacrificis per aqueixa idea abstracta de patria, per aqueixa mare desconeguda que és la patria en els sistemes unitaristes. Qui no coneix a sa mare no l'estima; si la coneix sols de nom, son amor és també molt superficial; i la mare patria en els dits sistemes és sols coneguda d'una manera gens a propòsit per inspirar amor.

Hi ha dos sentiments semblants al que estem descrivint, amb ell relacionats i que fàcilment se poden confondre amb el sentiment de patria. El sentiment humà, fundat en l'unitat de naturalesa entre'ls homes i que'ns lliga a tots els uns als altres, i el sentiment nacional, nascut de l'unitat de lleis o institucions fonamentals entre diferents pobles qui formen una nació. Ambdós són nobilíssims, devem conreuar-los amb amor; mes les relacions humanes, per ésser perfectes, necessiten ademés aqueix sentiment de patria, essencialment regionalista, que fixa la certa vaguedat del sentiment humà i dóna força al sentiment nacional. El sentiment de patria, per lo mateix que prové més immediatament de la naturalesa, que té encara molt d'instintiu, que's conserva i s'enforteix amb la pràctica de la vida, que no necessita raciocinis per ésser comprès, dèu ésser més conreuat en una època democràtica, en la que'l poble vol guiar-se més per sí mateix, i en que, per lo tant, l'influencia dels grans principis és més dèbil, i el desig de gloria desapareix.

Per això diguérem anteriorment que les grans unitats polítiques han tingut raó d'ésser com a instruments de la Providencia de Déu en la civilització i cristianització del món; mes un cop el gran Pare de families de l'humana especie ha trencat les barreres que separaven homes d' homes, pobles de pobles, el sentiment humà, sobrenaturalitzat per la caritat cristiana, ha d'ésser la potencia civilitzadora i la que porti la Veritat fins als últims termes de la terra. Havem vist al gran Pontífix, qui seu en la cadira de Sant Pere, voler desfer-se de tota protecció política en les missions d'Orient, i avui, l'acció pontifical, segons lo que bonament se pot compendre, tira a espiritualitzar totalment el ministeri de la propagació evangèlica. Es cert que'l sentiment polític, que moltes vegades confonem amb l'amor de patria, té en determinades circumstancies una gran potencia;

que l'historia ens mostra pobles, com el romà, en els qui aquest sentiment *civilista* ha estat revestit de gran noblesa i posseít d'una admirable fecunditat. L'amor a la ciutadanía empengué a empreses heroiques, inspirà sacrificis i mantingué aquella civilització, precursora de la cristiana. Mes aqueix sentiment polític, potentíssim i avassallador en ocasions, potser té més el caràcter de passió, i per lo tant, així com posseeix una gran força, no té la duració ni la constancia del sentiment de patria nascut de la mateixa naturalesa. *Interdum amor qui est ex aliqua passione, fit intensior amore qui est ex naturali origine... sed facilius transit* (1). Per això veiem ara, decaiguts els grans estats unitaris, reaparèixer l'amor regional, no sols en el poble, en el qual mai falla ni pot fallar, perquè sa vida està limitada a son afrau, sinó també en les grans intel·ligencies, més fàcils de quedar enlluernades per la resplandor de les polítiques unitats. Cada día veiem d'això nous síntomes, i no volem passar sens consignar-ne aquí un que no deixa de tenir la seva importancia. L'il·lustre historiador Mommsen (2), en sa Historia romana, deixant en els darrers volums donats a l'estampa la relació de les lluites entre la monarquía i la república com a ja bastant explicades, fa l'historia de les diferentes provincies del gran imperi, cosa que fins ara ningú havía fet. Tothom se'n torna a casa; feliç resolució que salvà al fill pròdic i a molts d'altres; l'universalitat de l'amor no impedeix per rès l'amor al nostre recó; aqueix és el permanent, indestructible, dolcíssim i superior a tota variació, puix que naix de la mateixa naturalesa. El menyspreu de lo propri és sempre mala senyal, no devem mai fiar-nos dels partits qui tot ho volen anar a cercar fòra de casa; l'amor ben ordenada comença per sí mateix, i per això nosaltres no podem menos de saludar amb amor la tendencia a estudiar i restablir nostres coses, l'afició a la literatura, al dret, a l'industria o a la llengua del país.

¿De què's nodrirà el sentiment de patria en el català si li prenen totes aquestes coses? ¿D'aqueix concepte: *patria espanyola?* En primer lloc l'immensa majoría dels ciutadans ignora

(1) *Cont. Gent.*, llib. I, cap. XCI.
(2) *Museon*, vol. VI, núm. 4.

la significació de tal concepte; és cert que venturosament havem vist en algunes ocasions tots els pobles d'Espanya sacrificar-se i treballar per la patria comuna, mes això passa solament en circumstancies extraordinaries i per lo mateix rares, i ademés exigeix en les persones qui dins de les societats ocupen els primers llocs, unitat en el pensament i que'l poble els respecti. Avui, desgraciadament, no's troben aquestes dues circumstancies. L'unitat de pensament ha desaparegut, i potser fins el pensament; el ventre enfosqueix el cap; no són els homes capaços d'una patria ideal, no comprenen la missió providencial d'una nació, i, per lo tant, el sentiment nacional ha minvat terriblement; i si la jerarquía social ha perdut tal sentiment, no'l podrà tenir el poble, qui'l posseeix de rebot, fins quan se tracta d'una nació gloriosa. Ademés, el poble avui no té verdader respecte ni amor a la jerarquía, i, de consegüent, no podría rebre d'ella aqueix sentiment político fins en el cas d'existir.

El senzill anàlisis del sentiment de patria que acabem de fer, creiem que és suficient per provar que si's vol altra vegada estrènyer aquest fortíssim vincle d'unió social, principi de benestar públic i de moralitat política, és necessari acudir a la regió. Els qui van contra d'aquesta, els qui voldríen destruir aqueix ver sentiment de patria, nascut de la regió, ens fan l'efecte d'un home qui, veient destruida una magnífica arbreda, treballés encara per arrencar les rabaces, que vives sota terra són capaces de treure brots i repoblar l'antic bosc. Si les actuals nacions volen veure altre cop reflorir el sentiment de patria, ho han de cercar per ministeri del regionalisme; de lo contrari, dissipat aquell nobilíssim sentiment, finirà sens remei: no és la regió l'enemiga de la patria comuna; al revés, d'ella reb sa substancia vital.

CAPÍTOL X

Com la vida regional fomenta l'esperit de familia

Es la familia la substancia i basa de l'organització social. La decadencia social suposa decadencia en la familia; i quan aquesta és vigorosa, moral, unida i intel·ligent, la societat no pot deixar de posseir aquestes excel·lents qualitats. La regeneració social, la reconstrucció social, ha de començar per la reconstrucció de la familia; el treballar fòra d'aquesta idea és treball inútil; si bé un sentiment transitori pot lograr en alguna ocasió comunicar a una generació, en la que la familia estigui miserablement relaxada, un moviment, no diem vigorós, mes sí febrilment violent, la cosa no serà de durada, ni constituirà una senyal de sanitat de vida, sinó de que no s'han apagat encara en ella els naturals instints.

Es, per lo tant, d'importancia suma, tractant-se del regionalisme, l'estudiar si en ell la familia troba no solament condicions de felicitat, sinó si afavoreix més l'esperit de familia, que no pas l'unitarisme. El gran argument a favor nostre el constitueix el fet històric que creiem té una generalitat admirable. A França la disolució de la familia ha arribat a un extrem espantós. La disgregació arriba fins al matrimoni, basa i origen de la familia; marit i muller estàn lo menos units possible perquè pugui subsistir el vincle conjugal. Posem els ulls en nostra Espanya, i veurem que l'esperit de familia és més vigorós en aquells paíssos que posseeixen encara més viu l'esperit regional. L'amor a la casa pairal, el desig de la conservació

del patrimoni o de l'industria, l'ordenació jeràrquica familiar, és superior allà on se conserva, si bé molt decaiguda, la vida regional que no pas en els restants llocs que s'han confós amb el gran tot, nació. Amb el ben entès que, entre nosaltres mateixos, tothom qui no sía cego ha de veure que a proporció que l'organisme particular del país s'ha anat debilitant, al mateix compàs s'ha relaxat també l'organització familiar, dissipant-se l'esperit de familia. Tal volta algú oposarà l'exemple de la potentíssima familia romana; mes aquí hi ha dues observacions a fer. En primer lloc, aquella entitat era més civil que natural, i això repugna i és impossible avui día en virtut del major perfeccionament que ha adquirit la persona humana a conseqüencia de l'encarnació de Déu; i ademés, l'observació atenta de la civilització romana demostra que ella, més que en un unitarisme, consistía en una generalitat de principis que permetíen a cada regió una espontaneitat que avui estem molt lluny de poder tenir.

Per la virtut natural de sa essencia el regionalisme afavoreix l'esperit de familia, així com l'unitarisme el pertorba. Aquest últim treu al ciutadà de casa seva i el porta als grans centres; totes les concupiscencies que desperten els apetits humans, allí es reuneixen, i la passió, més forta que la naturalesa, tira a l'home lluny de la seva llar, venç els nobilíssims sentiments més purs, però menos violents, i l'afecció domèstica queda o morta o esmortuida. Fins suposant a l'home, lo que per terme general no's pot suposar, com a un sér racional perfet qui's guía, no per l'afalagament de la passió, sinó pel dictamen de la raó, les circumstancies el porten en dit sistema lluny de la familia. La regió queda deserta; la vida política, literaria, artística i mercantil se reconcentra en virtut de la solidaritat indestructible dels interessos humans; fins la mateixa vida eclesiàstica, que és d'origen celestial, participa d'aquesta atracció, i aleshores l'home qui se sent amb algunes facultats, necessitant una gorga més gran per nadar, fuig de la regió, es deslliga, per lo tant, de la familia i son dolcíssim i vivífic esperit deixa d'alenar-lo. Per molta que sía l'afició que a la familia porti, no pot deixar de prescindir d'ella, ja que la posició social de que disfruta, o les facultats personals que posseeix, fan indispensa-

ble la seva presencia en el centre que conté la vida política i social del país.

El regionalisme té per principi no tocar les coses del lloc aon Déu les ha posades, de la terra en que la naturalesa les cría, i si bé vol el perfeccionament d'elles en virtut de l'estudi i comparació amb les altres, per lo mateix que ama el progrés, aborreix la destrucció o l'adulteració, considera crim la sofisticació social. Amem, doncs, la veritat de la naturalesa, i tot sistema que porti la destrucció de qualsevol de les seves institucions dèu ésser combatut i abandonat; per això la familia es cría sana, vigorosa, feliç en la vida regionalista, havent-hi una verdadera identificació entre la vida regional i la vida familiar. Diguérem, al provar que l'Iglesia és regionalista, que cada home en sa regió podía completar sa vida religiosa, i el nostre ideal ha d'ésser també que cada ciutadà pugui igualment en ella completar sa vida civil i social. I no's cregui ningú que siem exclusivistes de nostra terra, que vulguem que'l català no degui traspassar els termes de Catalunya, com el monjo no pot eixir fòra dels *septa monasterii;* al revés, estem convençuts de que una educació perfecta del jovent exigeix veure lo de fòra casa amb esperit observador i pràctic, per enriquir la nostra civilització amb els elements bons que's troben en altres punts; mes la recta sabiduría ensenya que no devem acomodar la nostra patria a lo que trobem fòra d'ella, sinó que això devem acomodar-ho a nostre país i convertir-ho en substancia nacional.

En dues coses principalment se manifesta l'excel·lencia i utilitat social de l'esperit de familia, admirablement fomentat per la vida regional: en l'ordenació jeràrquica entre'ls seus membres i en la conservació i consegüents avenços de son patrimoni o de sa industria. Havem oít referir d'un gran proprietari, ja difunt, senyor d'una casa d'antiquíssima soca en una important encontrada de Catalunya, qui deia que en ella tothom, fins els fematers, li eren parents; mes quan la tendencia centralitzadora porta a l'home lluny de sa casa, quan l'absencia fa que no's pugui freqüentar amb sos parents, naixent entre ells diversitat de costums i d'interessos, ¿quina ordenació i calor d'afectes pot haver-hi entre aquells qui són vivificats per una mateixa sang? L'antiga casa catalana és un admirable exemplar de pur, fecond

i dolcíssim esperit de familia. No solament lligava aquest vincle entre sí, a les tres o quatre generacions qui vivíen en una mateixa llar, sinó que, eixint d'allí, com de manantial abundós, s'extenía pels costats, i els oncles i les tíes i els cosins formaven ja un verdader poble, de manera que aquest venía a ésser una extensió de la familia. Els actuals sistemes polítics i l'ordre social que a sa ombra ha crescut, impossibiliten aquesta hermosíssima forma de vida; a conseqüencia d'haver-se posat les coses fòra de lloc, sofisticada la vida civil, amb els immorals interessos polítics traidorament corruptors, puix presenten com a cosa lícita i de *dret diví* la conquista del govern de la nació, la vida pública posada a immensa distancia de les regions, exempta de tota benefactora influencia religiosa o domèstica, divorciada enterament de la vida familiar, tot això que prové de l'unitarisme polític anti-natural i anti-cristià que avui regeix, ha criat un esperit brutalment individualista, egoísta, tirànic i carnal que forma l'atmòsfera que avui respirem, esperit antitètic a l'esperit de familia, disolvent de tot humà consorci, i que nosaltres creiem que és el que Cristo anatematitzà amb el nom d'esperit de món.

I perquè'l lector no prengui aquestes idees com a una conseqüencia de l'esperit teològic del qui ara les estampa, volem transcriure textualment el concepte de Taine, positivista famós, quan al parlar dels últims temps de l'antic Règimen a França, que transformà la vida pública del país en un pur artifici, que funcionava en la capital, convertida en centre absorbent de divertiments, delicies i abundancia, en estómach de la nació, com ara ja succeeix, si bé d'una manera més vulgar, a Espanya, i cada día succeirà més, escriu les següents ratlles de pregón sentit: *C'est le dernier trait du régime qui, après avoir dérobé l'homme aux affaires publiques, à ses affaires propres, au mariage, à la famille, le prend avec tous ses sentiments et toutes ses facultés, pour le donner au monde, lui et tous les siens* (1).

La restauració de la familia suposa la restauració de la vida regional; fòra d'aquesta, l'esperit de familia es desvaneix; pot

(1) *L'Ancien Régime*, cap. II.

haver-hi en la vida del centralisme marits i mullers qui s'amen tendrament, fills qui respecten als pares, i germans qui estimen als germans, puix la naturalesa humana mai es corromp del tot; mes l'entitat *casa* desapareix, i l'esperit de familia queda sofocat pel descastat i grosser esperit de món. En tals situacions minven els sentiments naturals i augmenten les afeccions artificials o convencionals; la simplicitat de la naturalesa, la placèvola vida de familia, no acontenta als estragats gustos; l'amor a la *casa* queda sec baix l'ardent influencia de les concupiscencies; la nació no's compòn de cases, sinó d'individuus, per lo qual els estats organitzats de tal conformitat estàn pròxims a la desorganització.

Un cop destruida o debilitada la casa, la societat reb una forta sotragada, com si a un edifici li treguessin la principal pedra del fonament. Prescindim ara del defecte moral d'una societat qui té relaxada la familia, d'una nació qui no té per principal element constitutiu la casa, i considerem l'assumpto baix un aspecte més material. L'agricultura i l'industria gaudeixen de grans ventatges, quan en la societat la familia o casa té consistencia i soliditat. Els moderns han caigut en la contradicció de que al mateix temps que d'una part ponderen les ventatges de l'associació, pel progrés de l'agricultura i de l'industria, d'altra han treballat per la destrucció de la *casa;* associació natural i fecundíssima, qui no sols conrea les idees i afectes morals, sinó les terres i els oficis qui serveixen pel manteniment material dels homes. La tradició és una condició de progrés, tant en l'ordre moral com en el físic, i la familia agrícola o industrial qui posseeix la tradició dels coneixements pràctics, el natural afecte a un ram de treball que passa de generació en generació, i fins el sentiment de gloria de que la seva casa avanci a les demés del mateix ofici, no sols pels majors guanys, sinó també per l'avenç en l'art que professa, és indubtable que constitueix el més fort element de progrés per un país. Catalunya estava plena d'una multitut de glorioses dinastíes de pagesos, menestrals o mercaders, qui no amagaven la cara davant del gran senyor, perquè posseíen una noblesa tant honrosa com la seva, un llinatge els mèrits del qual constaven ja en la primor dels treballs executats, ja en els serveis prestats al

comú, ja en les obres bones exercides en favor del veinat; i aquesta estima del propri estat, com ja notà el Campmany, aquest sentiment de sa dignitat, sentiment modest i potentíssim, cohibía la desenfrenada concupiscencia de pujar més amunt en l'escala social, no veient-se, com ara tot sovint, l'afany desmesurat d'adquirir riqueses per donar-se tot el plaer d'una vida sensual, abandonant, com a ignominiós, l'ofici que proporcionà l'opulencia; jutjant erradament que puja de categoría l'home qui no treballa. L'antiga casa catalana no solament se componía dels individuus qui proveníen d'un mateix origen, sinó també dels qui ajudaven i cooperaven al treball o art tradicional; se criaven entre ells vincles, no solament per la materialitat dels interessos comuns, sinó pels afectes que engendrava la continuitat de tracte, existint, de consegüent, no instituida de cap llei, sinó originada pel principi cristià que informava un país, la gent del qual és naturalment de seny i d'esperit pràctic, una semblança de la *gens* romana, amb reciprocitat de serveis entre'ls qui la componíen.

Això no és possible amb el centralisme, i menos amb el centralisme parlamentari; aqueix origina una absorció completa de la vida del país per la vida política; la literatura, el comerç, l'industria, l'art, tot viu a despeses d'ella; fòra de la política no hi ha vida; qui vol *fer carrera* a ella ha d'acudir, ses aigües tempestuoses tot ho arrebacen, aniquilen la casa, desfàn la familia, i tot ho porten a aquests centres de confusió i d'orgull que a sí mateixos s'anomenen el cervell de la nació, mirant amb indiferencia i menyspreu les provincies.

Tal volta a algú li sembli impossible, dat el present estat del món, la reconstrucció de la familia en aquella hermosíssima forma en que la contemplem en els temps patriarcals, en que després, variant sols lo accidental, la veiem defensada per la llei romana, i la trobem encara vivent en nostra memoria, evocant els records de la nostra infantesa; i en efecte, el tal ho endevina si pensa que nosaltres esperem la reconstrucció com a una obra d'art, és a dir, com a un efecte o conseqüencia precisa d'una disposició llegislativa. No, la familia i la casa són institucions naturals; l'home les pot desfer, però no fer; aqueix element essencialíssim de l'humana societat, Déu l'ha pres per son

compte; si els homes no impedeixen ni posen obstacles a l'institució, aquesta creixerà sana i robusta a despeses de la naturalesa purificada i aidada per la gracia de Cristo. No roben a la regió sa virtut propria; conreen la fecunditat tant moral com física que naturalment posseeix; deixen a la religió sa maternal, suavíssima, sobrenatural i eficacíssima influencia, i la familia i la casa catalana tornaràn a tenir la fortalesa de l'abet del Pirineu, i l'abundancia i hermosura dels vinyets dels plans de marina.

CAPÍTOL XI

Consideracions sobre'l sentiment estètic en una civilització regionalista

AQUELLA immortal raça helènica de privilegiada aptitut pel conreu de la Filosofía i de l'Art és una viva i convincent demostració de com el sentiment estètic, particularista per essencia, que no pot viure en el terreno de la generalitat, està íntimament lligat i reflecta diferents raigs d'hermosura, segons les diverses regions en que's desenrotlla. L'arquitectura classificà sos estils segons les diverses regions d'aquella privilegiada terra (dòric, jònic, etc.); l'art literari denominà pel mateix procedir certes qualitats de son medi d'expressió (v. gr.: l'aticisme), i la poesía homèrica i la poesía pindàrica, que tenen les honors de la primacía entre tota la poesía humana, són essencialment regionalistes, essent l'element regional, és a dir, el bell de quiscuna niçaga i afrau, el que fa resplandents de bellesa aquelles obres immortals, com brilla més un diamant que té diferentes cares. I aquest fet el veiem en tots els pobles qui tenen més viu el sentiment de la bellesa. A Espanya, les escoles literaries i pictòriques de Sevilla i de Valencia; a Italia, la florentina, la d'Umbría o la milanesa, totes aquestes denominacions i moltes d'altres que podríen nomenar-se, distingint-se sempre pel nom d'una ciutat o comarca, ¿què proven sinó l'íntim enllaç entre l'art i l'afrau en que's cría, participant de les qualitats de la terra en que arrela, com un fruit és més o menos gustós segons el país en que's cull?

L'Art i el Dret són d'entre tots els rams de l'humana cultura potser els que més identificats estàn amb el país; i respecte de l'Art, que és el nostre objecte de present, hi ha una tal relació i reb del lloc i de la raça una influencia tant essencial, que bé's pot afirmar, particularment en la poesía, que tant sols guanya constant acceptació i obté l'amor dels homes aquella que pot caracteritzar-se pel poble qui l'ha produida. La poesía homèrica, els romanços castellans, el teatre anglès, etc., són ja no sols el preferit pel poble respectiu, sinó el més estudiat a l'extranger, i fins se pot dir que venen a ésser una pedra fonamental en l'hermós edifici de la respectiva literatura. Les lletres humanes necessiten aquesta influencia de la terra, beure l'esperit del poble, i quan la poesía es divorcia d'aquest i es vol fer massa senyora, i creu que pot viure de la substancia que's troba en els llibres o de la doctrina que s'adquireix en les academies, decau miserablement, s'estronca l'abundosa dèu de l'inspiració poètica, perd aquelles qualitats que la fan, i que per sa naturalesa dèu posseir, general delicia de tot un poble, i acaba per ser un entreteniment de la gent savia, un jòc d'artifici, sens influencia en la massa de la població. ¿Quí's recorda ja de la poesía neoclàssica a pesar dels indisputables ingenis qui la conrearen? ¿I quina influencia tingué aquella dramàtica sobre'l poble, qui fugía de sos espectacles que gens li interessaven, acudint, no obstant, allí on trobava, encara que fos en una forma llastimosament desfigurada, el ressò de les tradicions patries o bé'l quadro de les costums que ell coneixía i estimava? L'aparició i el triomf del romanticisme és una prova eloqüentíssima i concluent de la tesis que nosaltres sostenim sobre les ventatges de la vida regional en el conreu del sentiment estètic. L'art literari dels pobles moderns agafà nou esperit amb la reaparició del romanticisme, i aquest bé's pot afirmar que s'alimentà del regionalisme, a lo menos en bona part. L'estudi de les antigues cròniques, de la poesía popular, de les institucions i costums del país, dels monuments més preuats de la propria terra, eren els materials preferits pels escriptors romàntics, i fins en quant a la forma, bé podem dir que d'aquell impuls data la restauració de les antigues llengües provincials, ja que'l mateix nom de romanticisme està pres, més que del fons literari que la nova tendencia

tractava, de la llengua popular de que's servía. Tal és a lo menos l'origen etimològic.

Aquesta forma popular, i de consegüent regionalista, del sentiment estètic, apar ja volguda per l'Angèlic Mestre quan, comentant el mot grec *Kal-los,* el glosa dient que lo bell és *vocans omnia ad seipsum* (1), i, de consegüent, si els resplandors de la bellesa han d'arribar als ulls de tothom, és clar que sa expressió ha d'ésser per medis a tothom comprensibles i interessants.

Tal volta algú dirà que perquè la poesía tingui aquest caràcter n'hi ha prou de que sía nacional, sens que sía particularista en cada regió. Mes aquí cal fer una altra observació fundada en lo que diguérem abans sobre la falta en la nostra generació d'aquells firmíssims principis que eren com l'ànima de la nació política, donant un fí grandiós a aquella forma unitaria, i existint, de consegüent, una verdadera vida nacional. Quan Espanya es trobava en aquell cas, eixí un Calderón de la Barca, expressió enèrgica i feliç d'aquella vida nacional, encarnació dels principis que informaven la patria; mes ara pot assegurarse que encara que nasqués un poeta de les mateixes facultats artístiques, d'igual fervor religiós, d'idèntica instrucció filosòfica, que'l gran poeta madrileny, sa poesía sería molt diferent, ni sería, exceptuats uns pocs casos (com, per exemple, en la poesía religiosa, que és universal i eterna), un poeta popular per tota Espanya. I encara convé fer altra observació sobre l'únic gènero poètic que avui día, dat el present estat social, pot tenir aquella prerogativa de l'Art que Sant Tomàs enclou en la citada fórmula *vocans omnia ad seipsum.* Ni la poesía heroica, ni la poesía lírica, és fàcil que avui s'extenguin i arribin a ésser el goig intel·lectual del poble; l'home modern no té l'esperit prou fort per enlairar-se a aquelles altes regions; desgraciadament, al gran progrés material no correspòn el progrés espiritual, i necessita el poble delectar-se en una poesía de categoría inferior i més comprensible, no solament pels assumptos que generalment tracta, sinó molt especialment pels medis d'execució de que's serveix. El drama és avui día l'únic poema que

(1) Opusc. *De pulcro et bono.*

extén sa influencia per totes les capes socials, i la dramàtica és precisament la poesía que per sa propria naturalesa és més necessariament regionalista. En una forma més o menos rudimentaria i grossera, mentres existeix regió i llengua popular existeixen representacions indígenes, i al reaparèixer les literatures regionals ve desseguit el teatre, amb gran delicia de part del poble.

Potser algú oposarà que la major facilitat d'escriure que dóna l'ús de la llengua popular és camí perquè enteniments no prou il·lustrats ni honestos extraviin al poble amb ses produccions mal-sanes. Mes aquí, confessant en primer lloc senzillament la veritat de que coneixem molt poc l'estat actual del teatre, creiem, no obstant, que l'immoralitat té el privilegi de fer-se entendre en totes les llengües, i fins dat que fos cert el cas suposat, això argüiría solament un defecte de la cosa, no l'inconveniencia d'aquesta mateixa.

Creiem, doncs, que ningú pot dubtar de la fecunditat, varietat, vida i clara resplandor que la poesía i l'art en general reben de la forma de vida regional, i que tothom s'avindrà amb el pensament de Lope de Vega:

> Y así ninguno lo que imita iguala,
> y son en sus escritos infelices,
> pues ninguno en el método extranjero
> puso su ingenio en el lugar primero.

Abans demostràrem ser l'amor un afecte que en gran manera era fomentat per la vida regional, que en ella era característic, natural i necessari, bevent en aquella font tots els més grans i purs sentiments de l'ànima; el sentiment estètic, les obres estètiques, són filles de l'amor, per lo qual, allí seràn més abundoses i perfectes aon l'amor sía més vigorosa i sana. Si la poesía moderna, dat el cas que, com havem dit varies vegades, falten avui día grans ideals, no's nodreix de la vida regional, és molt arriscat que's vingui a parar a un naturalisme viciós i fisiològic, o a aquesta forma humana, com ara diuen, en que, no podent posseir la resplandor espiritual dels nobles i alts sentiments i de les grans idees, sovint se converteix en animalesca, i deixant de tenir aquella influencia moralitzadora que tots els

pobles han regonegut en l'Art, que dóna a l'home un goig nobilíssim que disminueix, o a lo menos distreu, la torpesa dels mals i vulgars apetits, i sía lo que conree, no'l sentiment estètic, medi civilitzador de gran potencia que endolceix les costums, sinó la sensualitat, que, embrutint i tornant barbres als pobles, acaba per ofegar tota civilització i honestedat de vida.

CAPÍTOL XII

Els Jocs Florals i les corrents masòniques

El sentiment estètic, i sobretot l'Art literari, té a Catalunya una benemèrita institució, que, nascuda en aquests paíssos de la llengua d'Oc, després d'haver dormit per molts sigles, s'ha despertat ara, en els postrers díes, amb una força de vida admirable i una alè poderosa, donant a la dolça poesía, com aspiració suprema, l'estel de tres raigs de sa empresa, *Patria, Fides, Amor,* fórmula comprensiva dels tres sentiments fonamentals de l'humà llinatge. Mes aquests tres sentiments passen perill de naufragi; una secta poderosa, no per la força d'un sistema racional, sinó pel foment, defensa i protecció que fa de les baixes tendencies de la nostra part animal, s'ha apoderat d'una part dels nostres conciutadans i la seva fatua il·lustració vol estampar en la poesía el segell de son destructor imperi. No serà fòra de lloc donar una demostració evident de l'antitètica oposició d'essencies entre'ls principis fonamentals de la masònica impostura i la resplandent i inspirada trilogía dels nostres Jocs Florals.

Patria.—La patria és l'historia de la nostra niçaga, desenrotllada principalment en el terreno en que vivim, i diem principalment, perquè essent element principal en un drama l'actor, si els catalans a Grecia fan proeses, encara que síen llunyanes, les considerem glories nostres; no és la terra qui ennobleix el poble, sinó el poble qui ennobleix la terra; i si amem els plans, les montanyes, els rius i les costes del país, és principalment

perquè estàn tocades de la virtut de la nostra gent, fertilitzades per la suor i la sang dels nostres passats. La Masonería destrueix l'historia, encara diríem millor, desfà l'historia, com amb l'acció disolvent d'un àcid. Ella canta ensuperbida un *nova sint omnia* que ni el mateix Cristo cantà, ja que Ell humilment proclamà que venía solament a complementar la Llei existent desde'l principi dels sigles. L'historia suposa, en qui l'admet, el principi de la substancialitat de l'ànima humana. Si aquesta no és substancial, si no hi ha un agent personal, espiritual, responsable, permanent, existent per sí mateix, amb independencia de la carn i, per lo tant, immortal, no solament no hi ha historia d'un poble, sinó que ni és possible historia d'un home; els fets humans són accidents sense enllaç, produits per causes exteriors, com les tempestats de l'atmòsfera i les variacions dels aires; falta el subjecte actiu i, per consegüent, falta tot. L'historia humana aleshores no's pot dir tal, sinó en el sentit en que's diría historia de la raça cavallar o bovina.

Doncs bé, la Masonería, en virtut de sos dogmes i principis de secta, segons les ensenyances de sa pretesa ciencia i l'universal doctrina dels seus doctors, destrueix clarament la substancialitat del principi espiritual de l'home; treu, doncs, el fonament de la patria, l'ossada que sustenta el sér específic d'una generació o poble, i, per lo tant, el concepte de patria s'esvaeix. La contemplació de l'historia és aleshores una cosa idèntica a la contemplació del sistema planetari: una emoció més o menos fonda i estètica; el sentiment humà, que'ns interessa fins les entranyes de l'ànima, no té raó d'ésser; el profundíssim vers del poeta llatí:

Homo sum: humani nihil a me alienum puto,

és un tret tirat sens engaltar, perquè entre'ls homes no hi ha principi d'identificació; fins cada hu en sí mateix és tal volta una aglutinació de sers; la nació no és un llinatge qui habita en sa casa pairal, sinó un remat que pastura on troba herba; romput el llaç espiritual, desapareix el sentiment de patria, i, per lo tant, queda trencada una de les tres cordes de l'arpa misteriosa del poeta. A lo més, l'amor de patria en l'home serà aleshores

un instint com el de la perdiu, que li fa amar el lloc en que ha nascut, pels hàbits que hi té contrets, i que la lliguen a aquells objectes determinats; mes mai serà, si no és per una inconseqüencia, aquell nobilíssim sentiment que l'actual Pontífix anomena amb el diví nom de *caritat de Patria*.

Fides.—La fe, segons Sant Pau, comprèn la substancia de la gloria que esperem, és a dir, d'aquell estat de sublimació a que està destinada l'humanitat després del seu pàs sobre la terra. Per això lo sobrenatural sempre ha sigut font de poesía; per això, essent vera la sentencia de Plató de que l'hermosura és la resplandor de la Veritat, quan Déu, Veritat primera, ha sigut l'astre preponderant en l'horitzó de l'humanitat, la societat, sens que emperò mai hagi estat enterament pura en aquesta sa vida transitoria, es presenta revestida d'hermosura, i sa contemplació honestament delecta. La fe pretén fer de la terra una imatge i figura del cel, o lo que és lo mateix, treballa per a que'ls homes i l'humana societat imitin a aquell Sér perfectíssim, qui viu més enllà de lo que veuen els nostres ulls de carn, amb una vida de la qual la revelació ens dóna explicacions suficients. D'aquí que la poesía cristiana tingui sa guapa fesomía ben caracteritzada; l'espiritualisme no cristià, o a lo menos poc cristià, fa que moltes inspiracions artístiques o poètiques tinguin una bellesa indeterminada, vaporosa, no ben visible, i això tal volta desperta un cert interès o plaer, el plaer de l'agre-dolç; mes la satisfacció espiritual verdadera, sòlida, que deixa contentes a totes les humanes facultats, és a dir, lo summo de l'humana bellesa, tant sols pot trobar-se en el fruit ple de vida, assaonat pels raigs de l'*Ens realissimum* que'ns ensenyen la recta raó i la revelació catòlica. D'aquí que'l mot *ideal* degui emplear-se amb cautela pels literats catòlics, perquè la Bellesa primera, com la Veritat primera, no és un concepte lògic, sinó ontològic, és a dir, una existencia real que, si bé no podem veure a les clares mentres estem en la presó de la carn, no obstant, en part la tenim molt determinadament explicada pels profetes i apòstols, i en particular per Nostre Senyor Jesucrist i per l'Iglesia que Ell deixà fundada. La fe és essencialment popular; amb predilecció fou predicada als pobres; és ella una manera de posar a mà de tothom les altes veritats sobrenaturals. La poesía és també

essencialment popular; la poesía científica, que s'ha volgut posar de moda, és un monstre curiós, mes no viable; per lo qual, fe i poesía es donen les mans com a germanes; i rompre la corda de la fe de l'arpa del poeta, és esquarterar la poesía en son membre principal i nobilíssim.

L'objecte propri de la Masonería, el fí particular de son institut, és la destrucció de la fe. Si de la patria és enemiga per conseqüencia, de la fe ho és per principi; son adveniment ha tingut per objecte, segons unànim confessió dels *venerables* pares de la secta, deslliurar l'humà enteniment de la subjecció a la creencia; amb tots sos esforços tira a l'independencia de la raó, és a dir, a rompre el llaç espiritual que uneix el limitat enteniment humà amb l'ilimitada intel·ligencia divina. Per això en sos principis l'influencia masònica en la poesía i en la literatura, no's distingeix sinó pel capritxo, el judici privat; és a dir, trencat el jou diví comencen les calaverades de l'art, l'amor a l'originalitat se converteix en extravagancia; mes prompte l'esperit queda rendit per son propri desequilibri, i aleshores l'home s'ajau a delectar-se en el jaç del sensualisme. Aquesta historia tots nosaltres l'havem vista amb nostres propris ulls, i avui ja'ns trobem en que'l diluvi de les immundicies literaries va omplint la terra. L'esperit presenta més resistencia a la corrupció; però una volta corromput, la carn en un moment queda podrida, i aleshores la poesía es converteix en l'hipocresía del vici; fa com certes dònes qui són deshonestes sens perdre l'exterioritat d'honestes, i els poetes, en lloc d'ennoblir els gustos naturals dels homes, desperten sos apetits bestials i

carmina faeda canunt.

Amor.—L'amor és la passió fonamental; d'ella surten totes les altres; tant els més delicats sentiments com el torb més violent que pot destroçar una ànima, són diferents matiços de l'amor. Els moviments més oposats, i en apariencia diversos, que impulsen les accions humanes, tots són produits, segons ensenya Sant Tomàs, per aquest foc interior que'l Criador encengué en nostre cor, especie de foc central i motor de la criatura racional. Per això en el concepte *amor* se contenen tots

els sentiments humans, i sols ha sigut perfectament comprès per qui ha sabut interpretar degudament a l'home, pel Cristianisme. El sentiment és lo més humà que hi ha en l'home: ni és purament esperit com la pensa, ni totalment carn com els apetits; per això és lo més encisador que brota de l'humanitat, i és com el suc que fa gustosa la poesía desde la gran restauració de Cristo. La doble naturalesa del nostre sér lluu admirablement en el sentiment; i en la *capitis diminutio* que sofreix l'home al deixar d'ésser cristià, el sentiment perd boi sempre un de sos dos elements constitutius. A voltes un sentimentalisme exageradament espiritual, una fantasía idealista, per parlar millor, ompla per algún temps la literatura, mes després prompte cau en les bruticies pornogràfiques.

La Masonería, que no posseeix el secret de l'home, tampoc pot posseir ni penetrar el misteri de l'Art, i menos encara conreuar degudament aquest jardí que per antonomasia ja d'antic rebé el nom de lletres humanes. Lo ridícol de la secta és públic i notori; la bellesa és una nota que de cap manera pot aplicar-se a aquella sinagoga de Satanàs; si no cau baix el despreci i la burla del món és perquè s'amaga; i en sa influencia literaria mai ha sabut fer desaparèixer l'antinomia dels dos elements humans, esperit i materia, que, degudament armonitzats, són hermosura i delicia de l'home viador en la terra. Separats els dos elements se desnaturalitzen, i aleshores la literatura i l'art són segons és el desordenat temperament de cada hu dels qui'l cultiven; d'una part, generalment parlant, domina el desordre de la fantasía, i de l'altra, l'absorció total de l'home pel sensualisme, de manera que's pot aplicar a la literatura masònica la frase bíblica: coixeja de les dues cames.

Apagat per la Masonería el sol de la revelació, s'enflaqueix la raó natural i les lletres humanes queden en les tenebres; després del curt período de domini de la fantasía, de la confusió de sentiments, de l'evaporació dels més delicats, generosos i enèrgics, el sentiment decau i la delectació sensual ocupa el lloc que abans tenía la noble i humana satisfacció del sentiment. El món dels sentiments queda ple de runes; l'esperit no troba aon descansar, com el colom de la Sagrada Biblia no trobà aon reposar sens embrutar-se, i amb tristesa cerca altra volta aculli-

ment en l'arca sagrada de la Religió. Desaparegut el sentiment, se perd un dels més dolços llaços que uneixen als homes entre sí; la vida social arriba a ésser fastigosa per les ànimes de bon tremp, i el món queda abandonat als amadors de la sensualitat.

El dogma de l'amor lliure, que la Masonería ha après de les besties, és la conculcació de la verdadera amor, i la profanació d'un nom honrat. El matrimoni civil és el crepúscol vespertí de la nit de l'amor lliure. Treure la planta de l'influencia dels benèfics raigs de sol, és voler que la planta mori. Els sentiments són flors que creixen hermoses i oloroses a la calor de l'amor al Criador; fòra de sa influencia es corrompen: llavors l'amor se confón amb el plaer; sía de la mena que's vulla, el sentiment ha mort perquè l'home ha mort; el mòbil de les humanes accions ja no és el cor, sinó el ventre; el moviment social ja no s'encamina al perfeccionament de l'home, sinó a regalar-se de *cibis et venereis,* i la noble poesía privilegiada, filla del cel, vinguda a la terra per conort dels homes, se converteix en vehícul de corrupció, en una nova forma de complaure les vicioses inclinacions de la naturalesa humana, i son símbol ja no és la lira de les tres màgiques cordes, sinó la màscara vermella de vi dels deixebles de Baco.

CAPÍTOL XIII

Moralitat de les costums públiques basades en l'esperit regional

La diversitat de sentiment dels diferents paíssos, així com els matiços que'l pensament presenta en quiscún d'ells, originen en la vida pública i pràctica del poble costums propries, peculiars i personalíssimes de la regió. Quan aquesta té una substancia propria i és ben caracteritzada i posseeix una vida verdadera, no sols constitueix una persona jurídica, és a dir, un sér abstracte capaç de drets i obligacions, sinó que se'ns presenta vivent, un sér típic que nosaltres personifiquem en un home-idea, perfecta representació de sa raça. Així Jonh Bull és la raça britànica. En quant un poble té més vigor de vida, en tant aquesta és més característica, propria i distinta. Tal és la llei general a tots els sers de la naturalesa, lo mateix en el regne vegetal que en el regne animal: els sers rudimentaris gairebé no tenen notes característiques, sembla que's confonen els uns amb els altres, mes així que's puja en l'escala de la perfecció, cada individuu és distintíssim del seu immediat. Tal veiem que passa en els paíssos més il·lustres de que'ns fa honrosa memoria l'historia; encara ara viuen amb una vida singularíssima en la pensa de l'home estudiós, i el romà i l'ateniense, per exemple, són dos personatges que distingiríem en mig d'una turba d'homes de diversos paíssos. Mes quan els pobles van baixant de categoría, quan perden la vigor i esplendor, quan sa substancia nacional va dissipant-se, aleshores aquesta vida caracte-

rística i personal va desapareixent, l'un poble no's diferencía de l'altre, i quan arriben a l'estat selvatge, aleshores bé pot assegurar-se que s'arriba a la confusió de pobles, i fins podríem afegir, sens falsejar l'argument, que una raça d'homes degradada en sa vida i costums, gairebé s'aveína a la vida i costums dels irracionals: és a dir, queda reduida a la satisfacció dels apetits i necessitats animals. Gran generalització que és l'última conseqüencia de certes escoles.

En contra d'això nosaltres amem la vida característica i propria de la nostra regió, puix en ella veiem un signe indestructible de vigor de vida i plenitut de substancia, i creiem fermament que la conservació d'aquesta vida en tots els seus aspectes posseeix una influencia moral de gran potencia. D'aquí que, en nostre sentir, sía un gran despropòsit i una falta de sentit pràctic i fins de bons sentiments envers la patria, la tendencia, per desgracia avui molt general, de deixar les antigues consuetuts de la terra, les quals fins en les coses més petites i en els detalls més insignificants eren fruit saborosíssim que nodría perfectament la vida de nostre país. Es avui de bon to, a lo menos entre'ls simples, que, segons el testimoni de la Sagrada Escriptura, sempre són la majoría, l'adoptar maneres extrangeres, llenguatge foraster, noms dits en altres llengües, diversions i espectacles vinguts de lluny, i lo de nostra propria casa és mirat amb menyspreu i tingut per cosa grossera, per costums pageses, i els tals se creuen els homes més avançats del món si saben afectar un aire diferent del dels seus paisans.

¿Què més ridícol que usar noms castellans, i fins de vegades francesos o anglesos, per anomenar a persones nascudes i que han de morir en el cor de Catalunya? Amb l'intel·ligencia que en quant als diminutius de que sol usar-se pels nens i per les nenes, difícilment pot trobar-se, fòra de l'italiana, llengua que'ls tingui més graciosos que la llengua catalana. Comparem, per exemple, Marieta i Antonieta amb *Mariquita* i *Antoñita*. Mes la fatua moda arriba a corrompre el bon gust natural dels homes. La vanitat en aquesta materia arriba a fer-se insoportable amb lo que passa amb les cançons; avui Catalunya està farcida de cançons castellanes; pels carrers, per les escoles, en les cases particulars, no s'ouen altra cosa que cançons castella-

nes, i els hermosos i honestíssims cants catalans són oblidats, i fins molta gent ni arriben a capir la poesía que's troba en els cantars de la terra. En bona part passa amb aquests lo que amb els monuments artístics: se'ls col·lecciona, se'ls estudía i alaba, mes son ús queda abandonat, essent, no obstant, una humiliant veritat que les cançons castellanes d'ací són un rosegall dels castellans, que arriba a Catalunya quan a Madrid ja les canten les *niñeras* del Retiro. Però encara convé més alçar el crit contra les representacions, cançons i dances que comunament anomenen de gènero flamenc. No hi ha rès més antitètic que elles al caràcter català, ni pot trobar-se cosa alguna més destructiva de la severitat i fermesa de la nostra raça. Ja Juvenal, fuetejant als romans de la decadencia, tronava contra les sensuals diversions de les cabrioles i cants amb espetecs de castanyoles de les filles del Betis, qui arribaren també a fer les delicies dels degenerats descendents dels patricis romans. Tal volta no li desplaurà al curiós lector llegir en aquest lloc els versos de l'eloqüentíssim satíric (Sàtira 11):

Forsitan expectes, ut Gaditana canoro
Incipiat prurire choro, plausuque probatae
Ad terram tremulo descendant clune puellae
Irritamentum Veneris languentis...
Testarum crepitus cum verbis...

Lo mateix que Juvenal, s'indignava també contra aquesta diabòlica diversió, propria tant sols, a lo menos fòra del seu país, de generacions decadents, el poeta Marcial, gairebé conterrani nostre; i avui nosaltres, cristians, veiem com tal cosa abunda a Catalunya, que en la capital d'Espanya s'ensenya als extrangers com si fos la diversió nacional del poble ibèric, fort, auster i honestíssim; i, no obstant, aquells escriptors gentils s'escandalitzaven de veure tal moda introduida en la corrompuda i ja moribunda Roma pagana.

Les diversions catalanes indígenes són senzilles, populars i hermoses, i, no obstant aquesta generació nostra que's titula democràtica serà, segons totes les apariencies, la que les veurà desaparèixer i substituir per altres que ni moral ni estètica-

ment poden amb elles comparar-se. Les solemnes festes majors, les animades fires, quadros esplendents de vida i de color local, en els que en gran manera i feliçment s'augmentava l'esperit de familia i les bones relacions de poble a poble, en que totes les classes socials preníen part, rics i pobres, desde'l grave clero al divertit jovent, festes verament democràtiques en el bon sentit de la paraula, informades d'un esperit enterament cristià, o van desapareixent o queden molt alterades, perdent la fesomía que les distingía i prenent el fastigós caràcter uniforme que argüeix, generalment parlant, un país sens esperit propri. Deixem perdre lo de casa i ens gastem diners per importar lo foraster; ja avui no's veuen les representacions populars vulgarment anomenades balls; ja's van perdent les gralles, fluviols i tamborins i altres instruments molt propris de díes de gatzara; i, en cambi, fem venir tàgalos o altres semi-selvatges de Filipines a fer en nostre país ses maniobres i a tocar sos instruments pesadíssims; mirem amb indiferencia lo típic de la nostra raça, i ens interessa molt i llegim amb fruició i contemplem amb interès lo propri dels pobles japonesos i xinos de l'altra part de l'Assia; els castells de xiquets, viril manifestació, símbol de la força i de l'aplom del nostre poble, són ofegats per les *corridas de toros,* simbòlica expressió de l'atreviment i lleugeresa d'una noble raça, mes que és molt diversa de la nostra. Cal fer honrosíssima excepció, com a conservadora de les costums públiques del país, de l'encontrada ampurdanesa aon viuen encara amb tot vigor i força les diversions i música més típiques de Catalunya.

Tal volta el lector s'estranyarà de totes aquestes raons i no sabrà entendre què tenen que veure totes aquestes coses amb la moralització del poble català. Mes salta a la vista que, essent el fí ètic de la diversió pública i privada el mantenir l'equilibri entre les forces humanes, serenar els esperits i fomentar i estimular les bones inclinacions, és clar que tot això s'ha d'atènyer molt més fàcilment per medi d'unes diversions congènites amb el poble, i que conseqüentment estimulin al sentiment de patria, de familia i d'amor a la societat particular en que's viu; i ademés convé admirablement en aquest lloc una observació pràctica, que'ns ensenya l'estudi de l'historia i que'ns

sembla que té el caràcter d'una gran generalitat. A tots els pobles la desmoralització pública i social, que porta la degeneració i la mort del país, els ha vingut de fòra; la moda de lo foraster ha introduit els gèrmens de decadencia; la perdua de les costums indígenes i l'adopció de les extrangeres senyala les darreríes d'una raça. Els escriptors de la decadencia romana estàn plens d'imprecacions contra Grecia, que'ls encomanà la lepra de l'immoralitat; fins el dialecte del vici, el flamenc, com ara diuen, estava empedrat de paraules gregues; i avui día no hi ha qui no reconegui que la moda parisenca, gran destructora de les costums i vida regional de tot Europa, ha sigut al mateix temps el vehícul que ha boi igualat per tot arreu les costums públiques amb agravi de l'esperit patri i de les venerandes costums de cada terra, i portant en son sí el llibertinatge públic.

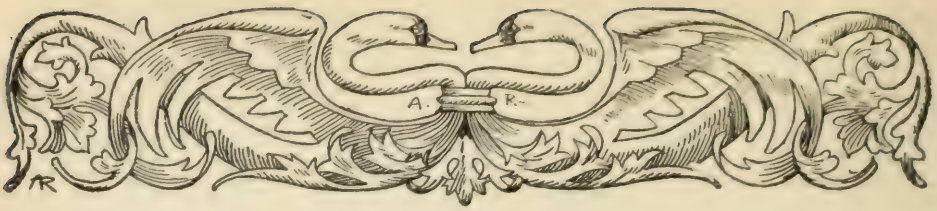

CAPÍTOL XIV

Antítesis entre la revolució i el regionalisme

Es impossible avui día en un estudi social no fixar-se en l'estat, uns diuen morbós, altres diuen benanant, que presenta la civilització europea, i que ha arribat a afectar fins les més íntimes fibres de l'organisme social: l'estat produit per l'influencia de la Revolució.

Dos són els homes qui amb més claredat han vist i explicat el gran aconteixement que ha transformat la societat, o per millor dir, que ha *deformat* la societat desequilibrant l'humanitat: el comte de Maistre i el positivista Taine. L'un volant, com l'àliga, pel cel, vegé la gran falsedat de la gegantesca construcció que a sos propris ulls alçava la superbia humana; l'altre ficant-se, com minaire que vol escorcollar les entranyes de la terra, analitza, en nostres díes, els homes, les coses i les teoríes d'aquesta Revolució que semblava una creació heroica, per cantar sobre de sa immensa buidor el *pulvis, cinis, nihil* de la malicia humana, que involuntariament porta a la memoria la conclusió d'aquell verset de Job: *Scio autem quod Redemptor meus vivit et de terra surrecturus sum,* única esperança sòlida dels nostres i de tots els temps. En efecte, aquests dos homes, d'intel·ligencies molt distintes, cors informats per sentiments diferents, seguint cada hu d'ells camins gairebé oposats, arriben a un mateix punt: la jerarquía social antiga quedà sofocada perquè li faltava l'aire vital del cristianisme. I veus-aquí un cas en que bé pot aplicar-se el principi de que tots els

camins porten a Roma, és a dir, la recta operació intel·lectual mena a la Veritat, que és Déu. Mes per la gent contemporania potser el camí que segueix el Taine és més practicable, i sobretot porta més al cas particular que nosaltres estudiem del regionalisme destruit per la revolució homicida. I al parlar de revolució no s'entengui solament el fet material que regà la terra de sang humana, sinó principalment el maligne esperit que l'anima.

Descriu el cèlebre positivista francès l'*antic règimen* de la societat amb amorosa simpatía; reconstrueix amb admirable evidencia aquell món ja desaparegut, format baix les maternals ales de l'Iglesia, aon resplandeix un regionalisme com mai s'havía vist en la terra, ni en els mateixos bons temps helènics; cada encontrada era una familia, units tots sos membres amb dolços llaços i sots la presidencia i direcció dels Prelats temporals i espirituals, verdaders pastors dels pobles, en mig dels quals vivíen, participant tots la sort els uns dels altres, essent el govern no per ministeri de la llei *cabezuda,* segons l'expressiu mot de Fra Lluis de León, sinó per l'immediata i personal providencia del qui era cap de l'encontrada. La vida regional era aleshores completa; mai com en aquell temps se pot parlar del govern del país pel país, segons la frase que després s'ha aplicat amb més retòrica que veritat; i si bé és cert que amb el progrés del temps, que amb el creiximent social, devía modificar-se l'antiga manera d'ésser; no obstant, és evident que en la substancia podía i devía continuar, i de fet continuà en alguns punts armonitzant amb les noves circumstancies. Mes les encontrades foren desamparades; l'antiga simplicitat de vida desagradà als qui per raó de son estat teníen la direcció dels diferents paíssos, i aleshores volgueren mantenir-se en la possessió dels mateixos drets, abandonant el compliment de ses obligacions; se trencà el vincle entre'l cap i els membres, i aparegué aquella plaga de la *no residencia,* anatematitzada pels sagrats cànons, i que'l Taine amb admirable exactitut aplica també a l'ordre civil. La desaparició del Regionalisme fou, segons l'escriptor francès, una de les més poderoses causes generatives de la Revolució, ja que aquesta, en son concepte, i ho creiem profundíssimament cert, no fou la concepció grandiosa

de que'ns parlen alguns historiadors, sinó ni més ni menos que una miserable disolució social. Fou la mort espontania d'una societat, d'un ordre civil que havía espelit l'esperit de vida; i la destrucció subsegüent que atemoritzà a l'Europa entera, la caiguda de tantes antigues i venerables institucions, no fou deguda a cap vigorosa força, sinó senzillament a la descomposició del cos que al més petit impuls de les baixes passions no tenía resistencia que oposar. Finà, doncs, desastradament el cos, perquè abans havíen ja mort els membres, les diferentes encontrades de la nació quedaren sens vida; París vingué a ésser, usant la desdenyosa frase de Tertulià, qui l'aplicava a Atenas, una ciutat xerraire; els filosops, llegistes i poetes cortesans eren admirables per entretenir i galantment distreure a aquella gent qui no tenía rès més que fer sinó divertir-se; mes el cos social i l'edifici polític anaven desfonamentant-se, i dins de poc no tindràn resistencia que oposar a uns quants malfactors disfreçats de patriotes i filosops. L'argument més fort contra'l centralisme és la revolució moderna; aquesta era impossible amb l'antic sistema social regionalista, com és impossible una malaltía grave quan els humors estàn equilibrats y degudament distribuits per tots els membres del cos; a la naturalesa, ni individual ni socialment considerada, se li pot fer violencia; quan l'ordre social, quan l'humana jerarquía es funda en la naturalesa, quan la societat dels homes se desenrotlla en virtut de ses lleis essencials, ella gaudeix de llarga i sana vida; quan els homes volen organitzar un artifici social, per ben organitzat que sembli, la vida de la societat no és ni ordenada ni llarga: lluita per recobrar sa forma natural, i per això veiem quasi bé sempre la reaparició del regionalisme després de la disolució de les grans unitats. Tenen aquestes en l'historia un fí providencial; Déu es val d'elles per exercir una influencia més general i forta sobre'l món, però usant una fórmula escolàstica, podem dir que són *formes vials,* és a dir, transitories, i amb caràcter de medis per arribar a un fí. Mes la forma natural i permanent de l'humana societat, com pensem deixar clarament demostrat, és indubtablement la forma regional.

La Revolució, doncs, vingué a conseqüencia de l'aniquilació de l'antiga societat regionalment organitzada, i, per lo tant, en

virtut d'aquest pecat en que fou concebuda i que forma part de sa naturalesa, és necessariament anti-regionalista. No és una institució indígena, nascuda espontaniament en el sí de l'humana societat en aquestes o en aquelles circumstancies històriques, en aquesta o en aquella regió; no és fruit d'una generació ni raça; no és l'encarnació d'una civilització determinada: és una pura i estèril negació, és un disolvent poderosíssim; no és el sentiment de l'amor que feconda i engendra, és la torpíssima passió de l'odi que mata. La Revolució ni és francesa, ni alemanya, ni espanyola; no és ni tant sols humana; no és la planta o rebroll que naix en una terra convenient i creix fins a convertir-se en arbre frondós; no la parí la terra; com el llamp, se formà en la tenebrosa regió dels núvols amb els fluits malignants que's desprengueren de la fermentació de la carn i de la superbia humanes; vingué, doncs, de les altures, no nasqué del poble, i per lo tant, que no's cansen el positivista i el folk-lorista en cercar-la estudiant els sediments o capes socials; en tal cas, en el poble trobaràn les senyals d'haver patit la malaltía, com en un home veiem les senyals d'haver passat la verola.

El principi per la Revolució sagrat i característic d'ella és l'igualtat, principi negatiu i essencialment anti-regionalista. Es aquesta igualtat negativa, perquè no significa que per adequar-se a la mida, deguin allargar-se els petits, sinó escurçar-se els grans, ja que, segons la paraula evangèlica, ningú *potest ad staturam suam adjicere cubitum unum;* els homes, a una comarca que té una constitució social determinada, una manera de ser propria, no li poden llevar aquesta forma natural sinó amb violencia, i aleshores no n'hi comunicaràn una de nova, perquè cada país necessita una forma que li és convenient, com cada home té menester un vestit, i el de l'un no serveix per l'altre. Fixem-nos amb lo que passa amb les llengües i amb les infinites varietats de cada una d'elles, com cada encontrada té accent diferent i paraules i modismes diferents; i si això succeeix amb la paraula, que és sempre en bona part espiritual i generalitzadora, ¿què ha de passar amb les relacions socials i jurídiques, que, com expressives d'un element més particular i material, per força presenten una verdadera varietat? No ignorem, perquè salta a la vista de qualsevol qui consideri la cosa, que la

nova manera d'ésser de la societat, el comerç, l'industria, la facilitat de comunicacions, han donat a l'humana especie un caràcter generalment més uniforme del que abans tenía, i per això no sostenim que degui restaurar-se la multiplicitat que presentava el regionalisme de les edats passades; però sí sostenim els furs de la naturalesa contra'l principi i el sentiment torpíssims de la Revolució, que vol amb violencia, sacrificant usos, sentiments i antigues lleis plenes de vida, introduir noves formes de vida civil que pugnen amb el temperament dels pobles, ni tenen altra raó d'ésser ni més mèrit que'l d'haver brollat dels caps dels capitoços i patriarques de la revolució moderna. I aquesta, en son entusiasme uniformista i centralista, no obra per pur sentiment i sols per realitzar uns principis que creu salvadors; no, fa temps que ella està apoderada del govern de les nacions, i essent concupiscent per naturalesa, sens trava que limiti ses concupiscencies, xucla constantment la vida de les regions; ella, que's califica de lliberal, vol que sa voluntat imperi en les afraus més apartades, odia el govern del país pel país, i pretén el govern del país per la secta. La forma regional, repetim, és una extensió de la familia, es basa en ella; cada regió és una federació de families unides entre sí amb estretíssims llaços naturals, venint potser totes d'un mateix origen, i ¿còm voleu que una tal forma no degui ésser aborrida de la Revolució, l'ideal de la qual és l'abolició de la familia natural i cristiana i la constitució del falarnsteri d'una manera més o menos núa?

CAPÍTOL XV

Carácter de la legalitat revolucionaria en ses relacions amb el regionalisme

De la disolució de l'antic règimen, de que parlàrem en el capítol anterior, brotà un nou estat legal, engendrat, generalment parlant, no del cast matrimoni de la recta raó de les necessitats i condicions de la terra i l'estat moral del poble que l'habita, sinó del luxuriós concubinatge del principi revolucionari amb la desenfrenada ambició d'apoderar-se absolutament del govern del país. La tiranía ama la concentració del poder, puix així li és més fàcil aprofitar-lo tot en benefici seu, i com la tiranía lliberal, segons va demostrant l'experiencia, serà sens dubte una de les més tremendes que han afligit l'humanitat, amb una constancia no interrompuda, desde que s'entronitzà en la societat moderna, ha anat matant la vida de les regions, ha destruit les entitats naturals qui, com a membres ben ordenats, formaven el cos de la nació, produint eixos estats uniformistes, i podent dir amb molta més raó que'l cèlebre rei de França, els qui avui día arriben a apoderar-se del govern, aquella frase tant repetida: l'Estat só jo. En efecte, el ministre, molt més omnipotent que l'antic rei absolut, posat en l'estació telegràfica de Madrid, està tot en tota la nació i tot en cada una de ses parts; ell és l'ànima de la nació; aquesta no viu, com antigament, informada d'un principi, sinó que és l'instrument d'un home o d'una quatreta d'homes, potser d'una secta; i d'aquí resulta que així com un principi extès per la nació dóna sos efectes segons

les condicions en que's desenrotlla, com una mateixa planta es modifica segons la calitat de la terra en que viu, lo qual fa possible l'unitat i la varietat; en cambi, quan l'ànima de la nació és un home, amb aquest ha de conformar-se la nació, ell és la llei del país amb escarni de Déu, de qui solament pot dir-se que és la Llei del món; rès val l'existencia de lleis, usos i institucions seculars: tot dèu cedir a sa soberana voluntat.

Els estats antics eren una verdadera federació de regions; el rei d'Espanya, per exemple, era el rei de Castella, d'Aragó, el Comte de Barcelona, el Senyor de Vizcaya, etc.; mes un cop destruida aquella manera d'ésser, naturalment portada amb la successió dels sigles, surten els moderns estats uniformistes, el regne d'Espanya o la República francesa, uns i indivisibles, essent la nació, més que un cos degudament organitzat amb vida propria en cada membre, un orgue, més ben dit, una màquina que sens acció propria és dirigida pel capritxo dels qui exerceixen el govern.

Per això veiem el regionalisme morir a mans dels partits polítics qui fins han aniquilat, en quant han pogut, la basa i els elements essencials de la regió, i tot això en nom de la llei. La proprietat comunal ha sigut confiscada, i aquesta era el patrimoni amb que vivía la regió una vida noble i independent; les institucions fundades pels nostres passats o nascudes quasi espontaniament en cada encontrada, vestides a l'usança de cada poble, com, per exemple, els antics bancs agrícols, han sigut destruides; les escoles comunals i altres fundacions benèfiques que per llargs sigles foren honor i consol dels pobles, qui dintre de sí teníen tot lo necessari a la vida moral i fins material, han caigut als peus del colós tirà, l'Estat modern. Aquest s'ha menjat la regió, com el peix gros se menja el peix petit; vol que visqui a sos obs, vol ensenyar sos fills, cuidar sos malalts, i ¡què té d'estrany tant desmesurada ambició, si encara tira a confiscar la familia, fent d'ella, no un membre del cos social, com ho és per naturalesa, sinó una fibra de sa carn! En nostres díes havem vist materialment el saqueig de la regió en benefici de les grans capitals, i amb això potser tots hi havem pecat. El fonament de la vida regional és l'amor; l'amor a la terra propria, per defensa de la qual els nostres passats donaren en la sang,

aquest afecte a la comarca, a les montanyes, rius, pobles, iglesies, a les costums que en ella dominen, a les institucions que la vivifiquen, als monuments que l'adornen, aquest afecte puríssim no és propri d'ànimes grosseres; i avui per desgracia infús terriblement en els cors el bestial sensualisme, ha sigut en un gran nombre d'homes suplert per la desenfrenada concupiscencia que vol abeurar-se en les grans capitals. La llei moderna, enemiga dels pobles, fomenta aquesta tendencia, i havem vist en èpoques lliberalíssimes arrancar dels pobles ses més preuades joies artístiques, per a portar-les a les grans capitals; tràure-les del lloc en que l'artista les havía treballades i col·locades, com Déu les flors, per a constituir un museu, com si l'art no fos de profit al poble i si sols a una casta privilegiada de ciutadans. Per nostres ulls veerem traure l'hermosíssim cadirat de cor del *Sacro Convento* d'Assís, situat en un lloc que armonitza admirablement amb l'edifici, realçat per les pintures del Giotto i encara aromatitzat per l'olor dels sants deixebles del fundador, per a ser trasladat a un museu, empobrint d'aquesta manera, com de tantes altres, a l'antigament florit municipi d'Assís, el modern estat uniformista.

El regionalisme li fa nosa a l'estat modern i cerca manera d'aterrar-lo tant com pot. Teníem dins Espanya les grans regions formades per les que foren en el passat glorioses nacions amb vida propria, amb llengua peculiar algunes d'elles, totes amb historia, tradicions i lleis en conformitat amb son temperament, semblava lo natural que's conservessin entitats tant notories i amb tanta raó d'ésser; mes convenía destruir tot l'antic, i Galicia, Catalunya, Aragó, etc., deixaren d'existir legalment. La divisió de l'Espanya en quaranta-nou provincies fou com una sentencia de mort civil per aqueixos reialmes sacrificats no a l'unitat nacional, que ja de sigles existía, sinó al rencor sectari contra tot lo antic, a la superbia d'una trivial i falsíssima ciencia que volía fer la nació a mida de son gust. Teníen, emperò, aquestes regions dos elements principalment que no és fàcil matar-los, el dret civil i la llengua; i la persecució legal que avui día veiem tot sovint dirigida contra la religió de la nostra ànima amb una constancia sens igual, ha treballat també per a fer perdre aquells dos fonaments de nostra vida social. Ens

sembla haver oít dir que l'Espanya es despertà l'any dotze allà en les Corts de Cádiz, i la metàfora ens sembla molt exacta, més tal volta de lo que presumíen els qui l'inventaren. Aquella gent (trets els sectaris, i aquests sabíen molt bé lo que's feien) se trobà en un món nou, sens conciencia del lloc o nació en que estaven, ni coneixement de la societat per la qual llegislaven, com aquell qui s'alça amb el cor adormit; s'enamoraren de la superficialíssima idea de l'uniformitat, com tants a qui avui día plau més la vista d'una ciutat tota midada i nivellada que no pas la d'una ciutat monumental, i decretaren solemnement que uns mateixos còdics haguessin de regir per a tota la monarquía. Aquesta disposició llegislativa es considerà tant intrínseca i essencial a la nova forma, que totes les Constitucions publicades de l'any dotze ençà l'han reproduida, i és sa execució l'ideal a que tiren molts lliberals i fins altres qui no'n són. La revolució és la negació del dret històric, és a dir, del verdader dret humà, i com les llegislacions forals o el dret de les diferentes regions, és essencialment històric, com que la regió en sí mateixa suposa necessariament l'historia, d'aquí ve la verdadera antítesis entre Revolució i Regionalisme. Les modernes entitats formades per l'esperit revolucionari són unes verdaderes criatures bordes; no regoneixen ni tenen paternitat, trenquen la successió històrica, al pàs que l'entitat regional reb honestament l'existencia de sos antecessors, als quals hereda i forma amb ells una verdadera familia. Per molts anys la força de vida de que gaudeix el dret regional ha arribat a rebatre la tiànica imposició dels uniformistes, mes el precepte constitucional que mana que hi haja un sol còdi, és d'essencia del principi revolucionari, per lo qual veiem els partits polítics sempre bregar per a obtenir-lo i al menys treballen per a destruir de mica en mica, disminuint les institucions de la terra, el dret que enclou la nostra vida domèstica i social.

Creiem, no obstant, que potser havem avençat més o menys en el bon camí; la veu de la naturalesa es fa oir quan l'home entra en reflexió i una de les intel·ligencies més penetrants i reflexives de la política militant espanyola, don Francisco Silvela, pogué dir en la sessió del Congrés del 18 d'abril de l'any 1887, dirigint-se al senyor Alonso Martínez, qui acabava

d'arribar a Madrid desde Barcelona, ont havía presidit la solemne festa de l'Academia de Bones Lletres en honor d'en Milà, aquestes significatives paraules: «Puix que'l senyor Ministre ara fa poc ha aprofitat l'ocasió a Barcelona per a manifestar ses simpatíes en bé de les literatures regionals, espero jo vèure'l aquí defensar els drets regionals, que valen un xic més que les literatures, i que desde ara crec que havem de comptar amb un defensor més, ben poderós i il·lustre per cert; jo'm dono l'enhorabona en nom d'aquesta causa, que entenc és verament nacional.»

Tal volta l'energía que'ls catalans han manifestat en la defensa de son dret històric, no la tenen per a amparar la llengua; aquesta és d'un ordre més espiritual, no atany ni toca tant als interessos de la vida, mes no obstant, com creiem haver demostrat en capítols anteriors, és un element essencial de la vida regionalista, per lo qual convé també vigilar a fí de que la moderna tiranía legal que s'ha encarniçat en la persecució de les llengües, sía contrarrestada. La llei moderna permet abusar de la llengua en tots sentits; l'obscenitat, la calumnia, l'impietat no troben mordaça, mes una mordaça terrible impedeix al català usar de sa propria i honestíssima llengua en els actes més solemnes de la vida. L'ensenyança dels minyons ha de ser castellana; paga l'Estat càtedres per moltes llengües extrangeres, mes no pas cap que servesca per a cultivar la nostra propria llengua; aquell principi axiomàtic dels nostres parlamentaris dient que, en son sistema tot és possible, fins fer tornar negre lo blanc, aquí'l practiquen, puix veiem que obliguen a parlar castellà a qui no'n sab; i vulgues no vulgues, has de deixar ta última voluntat en una llengua que ignores, contractar davant de notari en una llengua estranya, i respondre a les preguntes del jutge, en lo qual devegades hi va la fortuna, l'honra i la vida, en una llengua que no és teva, tant si l'entens com no. Les regions austriaques han manifestat una energía verdadera en bé de llurs llengües, en contra de la tiranía dels lliberals d'aquell imperi qui volíen subjectar a tot-hom a la llengua alemanya i l'últim congrés dels catòlics de Silesia (1), en el regne

(1) Any 1888.

de Prussia, declarà solemnement i amb evidentíssima justicia que l'ús de la llengua propria no podía ésser impedit sens violentar el dret natural. Fets que proporcionen gran llum en aquestes materies: per tot arreu la legalitat revolucionaria és acèrrima enemiga dels drets i de les llengües regionals; per tot arreu els lliberals a la francesa són els grans propagandistes de l'unitat civil per ells inventada, i un cop arriben al govern, vulguin no vulguin els infeliços vassalls, a la violencia els hi subjecten.

Un antic pedagog català, de verdadera il·lustració, el reverent Baldiri Reixach, rector de Sant Martí d'Olles, escrigué les següents paraules, de noble simplicitat, que d'una manera menys entonada expressen el mateix principi dels catòlics silesians, que desgraciadament no saben compendre molts fills de la nostra decadent generació: «Entre totes les llengües la que amb més perfecció deuen saber els minyons, és la llengua propria de sa patria, perquè'l defecte és molt més culpable i feo per un minyó que té estimació... (1)

(1) *Instruccions per l'ensenyança de minyons.*

---

titute of Mediaeval

CAPÍTOL XVI

Lliberalisme i Regionalisme

El conjunt de principis emanats del concepte revolucionari, formant un sistema dirigit a la governació dels homes i a la constitució social, és anomenat generalment *lliberalisme*. Domina en la major part de l'Europa contemporania, i principalment encara en el món llatí de l'un i de l'altre hemisferi; de manera que la nostra raça, d'intel·ligencia privilegiadíssima, qui tingué prou penetració racional per a no deixar-se enganyar de l'error en la forma religiosa i metafísica, en l'invasió protestant; en l'ordre polític i pràctic, tal volta, degut, en part, a son temperament generós i poc analític, se troba dominada pel mateix error, que va minant d'una manera visible la seva antiga i fortíssima constitució. Mes, per l'objecte particularíssim del present estudi, deixant a un costat la demostració que ja en altra ocasió (1) férem de la naturalesa disolvent dels principis que, injustament, se gloriegen amb l'hermós nom de lliberals, ens fixarem en l'idea de l'absoluta incompatibilitat entre'l lliberalisme i el regionalisme.

L'immediata filiació històrica i racional del nostre lliberalisme, es troba inqüestionablement en la famosa Declaració dels drets de l'home i en el *Contracte social,* de J. J. Rousseau. La constitució política de les nacions modernes, al menys en quant a la substancia i a l'esperit, és indubtable que prové

(1) En l'opúscul titulat: *¿Què és la Masonería?*

d'aquells principis. Amb ells comença la nova Era que ha acabat de destruir la forma regional, que'l cesarisme anterior havía ja començat. Cesarisme i Lliberalisme són lo mateix en sa essencia: l'home senyor de la societat i no la Providencia divina: l'home ha de fer la societat del no-rès: la societat no és el desplegament de l'humanitat, sots la mirada i l'acció de Déu qui deixa emperò sempre lliure l'humà arbitri. La Declaració dels drets de l'home suposa i proclama la soberanía racional; i no pas perquè l'època en que s'elaborà fos d'una gran potencia racional, ja que en ella finà la filosofía, principal de totes les ciencies especulatives; ans fou d'una gran superficialitat de coneixements, la qual, com sempre succeeix, engendrà una vanitat desmesurada. En virtut de sa nova generació, els homes quedaren deslligats de tot, no dependíen de ningú; tot dret històric, i de consegüent tot dret, desaparegué; no era la societat la qui devía donar-los lleis, ells eren els qui devíen subjectar-la a sos principis i a son voler. El sapientíssim principi de l'experiencia no està escrit en eixes taules de la nova llei del lliberalisme: l'home posat en lloc de Déu és infalible: Déu, qui governa l'humanitat i que'ls passats regoneixíen com a Summe Llegislador, pot equivocar-se; de consegüent l'obra dels sigles ha de fer lloc a l'obra dels innovadors. D'altra part aquests nous llegisladors són molt filosops, i miren sols al fons de la naturalesa humana, i com en l'essencia tots els homes són iguals, ses lleis tenen, *eminentiori modo,* aquella prerogativa de la llei d'ésser general, puix les d'ells ho són de tal manera, que tant podríen servir per la França o Espanya, com per la Xina; la llei, segons ells, és bona; de consegüent és un cas de toçudería el que la rebutgin els qui l'han de practicar; l'imperfecció és del ciutadà, de consegüent els ciutadans són els qui s'han de conformar a la llei, i no la llei als ciutadans. La bòta és elegant i ben feta, puix el sabater qui l'ha treballada és de moda; i per lo tant, si et fa mal, la culpa és del teu peu, no't queda més remei que aguantar-la, puix lo perfet no ha de cedir a lo imperfet.

Aquesta senzilla i fins vulgar explicació, creiem que enclou clarament el pensament fonamental del procedir polític dels moderns homes d'Estat, o al menys de la majoría d'ells, per lo qual se demostra l'incompatibilitat de son sistema amb el siste-

ma regionalista. Mes parlam impropriament; puix el regionalisme no és un sistema; qui ho pensi, s'enganya. El regionalisme no ha eixit del cap dels homes, naix de les mateixes entranyes de la societat, no ha tingut un autor legal; el mateix Washington, fundador de l'«Unió Nord-Americana», no feu més que armonitzar i segellar lo que la naturalesa de les coses li presentava; no fou Washington, sinó Déu, qui formà aquells pobles, quant amb sa inefable i inescrutable providencia enviava a dites regions corrúes de gent ja diversa entre sí, i que fins encara, per raó dels llocs en que s'establía, augmentava en diversitat per les necessitats desiguals que contreia. El regionalisme lliberal, és a dir, aquell que vingués de dalt, que imposés el poder central, no fóra tal regionalisme: la revolució no pot crear directament la regió. La Revolució violenta o la disolució social, Déu sab lo que vindrà, desfaràn l'unitat violenta i excessiva; mes, les regions reapareixen, no en virtut de la Revolució, sinó de la Llei natural de la societat.

L'Estat lliberal se construeix començant pel cim, és a dir, d'una manera anti-natural; ¡així veiem que ses constitucions se fan en Consell de ministres o en una Junta central; les nacions regionalistes comencen per la basa, és a dir, pels fonaments. Els núcleus de l'organització nacional, els membres principals que han de constituir el cos, se formen, no per una resolució dels ciutadans, sinó en virtut de la força natural de les coses; i, quan la nació ha ja arribat a adquirir grandesa i importancia, encara els perns en que's sosté sa prepotencia, són aquells mateixos membres que, com a clavats fortament en la terra, són penyora certíssima de resistencia. El lliberalisme forma unes constitucions que cauen amb una bufada; les que funda el regionalisme són més fortes que qualsevol conquistador; reïxen de la tiranía legal, i per això veiem avui día com, debilitat el sistema lliberal, torna a traure el cap el regionalisme, amb simpatía, es pot dir, universal.

Rousseau i sos moderns deixebles, a la teoría del Contracte, a la llei de les majoríes numèriques, al principi absolutíssim de que les coses públiques poden arreglar-se a la mida del gust dels qui les governen, s'oblidaren de posar-hi la condició de que s'havía de respectar la naturalesa i manera d'ésser del país. A

conseqüencia d'aquests principis s'explica que avui día ningú estiga disposat a morir per les lleis de la patria, que sempre síen aborrides per una part dels ciutadans; que, el nom mateix de patria, sempre sacratíssim, el vejam usat tot sovint en to de mofa, fins al punt d'ésser injuriós el nom de patriota. En el regionalisme s'hi troba el sentiment, que és l'hermós color d'aquesta forma política; és impossible trobar-lo en el lliberalisme. El contracte social, la resolució d'una majoría, no crea sentiments; aqueixos naixen espontaniament, són una mena d'instint racional que no pot produir-lo ni la votació d'una assamblea constituient, ni el rescripte d'un César. Totes les coses naturals provenen de l'Autor de la naturalesa; la regió, doncs, criada per Déu, és la que produeix aqueix dolcíssim afecte de l'ànima.

En temps en que existíen les regions, amb sos adminícols naturals, els homes fòra de son país s'anyoraven; l'anyorament es més fort allí on la constitució regional és més peculiar; mes, per ont ha passat el vent devastador del lliberalisme, en les encontrades desnaturalitzades de llur antiga manera d'ésser, totjust s'hi troben reminiscencies d'anyorament; rics i pobres fugen de son país, lo qual vol dir que no l'aimen pas gaire. Ja entendrà el lector que parlem aquí de l'anyorament, perquè aquest és el gènesis del sentiment d'amor de patria; és l'humil llevor d'aquella passió nobilíssima i fortíssima que detura exèrcits, resisteix tiraníes, suporta calamitats, engendra hèroes, és llaç d'unió i preparació d'aquella virtut sobrenatural que l'actual Pontífex (1), i abans d'ell Sant Ambròs, ha batejat amb el dolç nom de caritat de patria.

Més, si el sistema lliberal dominant és oposat al sentiment patriòtic per raó de son origen artificial, ho és també ademés per un caràcter de que no's pot despendre, i que és lo que'l distingeix en la pràctica. El dret que naix d'una pura convenció, l'organització que surt, no *ex visceribus rei,* sinó de la variabilíssima voluntat humana, mudable a tot vent de passions, és necessariament variable; i d'això no cal donar-ne proves, puix l'experiencia quotidiana ho demostra. L'amor naix de la freqüentació de la cosa, de l'antiguetat d'ella; puix considerant

(1) Lleó XIII.

l'home amb gran veritat que la familia, que la regió, és un sér moral, una persona verdadera que ja existía abans que ell nasqués i que continuarà després de sa mort, si la llei o institució governà ja els seus passats i espera que governarà també els seus successors, l'aimarà amb entranyable tendresa, la respectarà com a una cosa divina, i, en defensa d'ella, estarà resolt a morir, puix amb raó creu més necessaria l'existencia d'aquella llei que no pas sa propria persona.

Veus-aquí, doncs, com el lliberalisme i el regionalisme són entre sí com l'aigua i el foc; l'un mata a l'altre, per raó de naturalesa de quiscuna d'aquestes dues coses. Es cert que'ls últims temps de la monarquía absoluta, influida ja de l'esperit cesarista, i més anti-religiosa, en alguns de sos períodes, que'ls moderns governs representatius, si bé amb major hipocresía, foren ja temps d'opressió per l'esperit regionalista; mes els temps obertament lliberals, ho són de persecució constant i d'una persistent acció disolvent, fins al punt d'haver aniquilat en bona part els antics elements regionals que devíen ésser les pedres fonamentals d'una reconstrucció social, patriòtica, cristiana i verdaderament lliure.

CAPÍTOL XVII

Ideal cristià

El regionalisme per sí sol, és a dir, la multiplicitat de vida en la societat humana, és cert que tindría gravíssimes dificultats per establir o continuar la civilització sobre la terra; fins donaría lloc a que nasquessin entre'ls pobles aquelles enveges i pretensions a que tant inclinada és l'humana familia, composta de membres entre sí distints. El regionalisme utilitari portaría al selvatgisme. Ademés, atenent a aquella obligació divinament imposada al nostre llinatge de dominar i subjugar la terra, és necessaria una unitat, ja que a l'esforç de la regió, per sa propria naturalesa, li falta aquell poder que solen tenir les grans unitats, i que's necessiten per la grandiosa empresa de sostenir en tot el món l'imperi de la verdadera civilització, i l'unió entre sí de tots els membres de la familia humana. Fins estudiant la nostra naturalesa trobem en ella dos elements, aspiracions o necessitats: un que correspòn a l'unitat, altre que suposa la varietat o regionalisme. Els homes en lo substancial, en lo més noble de sa vida, en l'intel·ligencia, són idèntics, puix si bé és cert que existeixen races que's diferencíen en el grau de força racional, *magis vel minus non mutant speciem:* i de consegüent, malgrat això, persevera l'unitat substancial entre elles. Mes les varietats introduides en els homes per les circumstancies particulars de cada una de les innumerables regions de la terra, són indestructibles, formen part de la vida d'aquest

compost d'ànima i cos que'n diem home, i de consegüent han d'ésser respectades.

¿Quí, doncs, establirà l'equilibri entre aquestes dues necessitats, quí posarà l'acord entre aquestes dues lleis que semblen inconciliables? Crist, i sols Crist. Ell és l'autor de l'humana naturalesa, i ningú més que Ell pot armonitzar les antinomies que presenta el nostre llinatge, nascudes del pecat i que comencen ja en el mateix individuu, en el perpetual conflicte entre l'esperit i la carn, de que ja's queixava l'apòstol Sant Pau. L'imperi universal espiritual és un fet en l'historia cristiana, i avui día, potser més que mai, podem contemplar-lo amb nostres propris ulls, veient el poder apostòlic legalment establert en les regions més llunyanes de la terra. En aquest punt, com en molts d'altres, el cristià mira amb compassió als savis racionalistes del nostre temps qui's trenquen el cap en coses ja fa sigles resoltes. Bluntschli és l'apologista de l'estat universal, com essent la forma jurídica de l'unitat humana. Laurent, amb raó, ataca el sistema del jurista alemany com a contrari a la llibertat i independencia dels pobles particulars i vol que sía suficient el fons comú de sentiments i idees de l'humanitat. El professor belga parlaría molt bé si tingués prou humilitat per confessar que aquesta humanitat és la restaurada per Jesucrist. La toga del magistrat romà no havía arribat ont arriba i exerceix sa jurisdicció la púrpura cardenalicia. L'unitat de la Roma pontifical traspassa de bon troç a la de la Roma imperial; l'India, l'Oceanía i gairebé la Xina, tenen i regoneixen l'autoritat apostòlica; les autoritats civils de l'Unió Americana i de l'Australia acaten i veneren a sos Cardenals, i de consegüent, la fraternitat universal no havem d'esperar-la del llaç de ferro de la jurisdicció política, sinó del suavíssim vincle de la jurisdicció evangèlica. No volem dir pas que l'Iglesia hagi d'ésser l'única gran unitat jurídica que hi hagi en la terra, no, ella precisament ama aquestes unitats i les fomenta, respectant sempre la tradició i la naturalesa de cada poble. L'imperi romà ha sigut sempre benvolgut del Pontificat, a pesar de les persequcions amb que l'ha afligit: els emperadors començaren i tot sovint han continuat la guerra contra'l poder apostòlic; i no obstant aquest, imitant a Déu, que no vol la mort del pecador, sinó que's converteixi i visqui, fins

en nostres díes treballa per l'existencia d'aquest gran poder polític a fí de que mantingui l'unitat entre les nacions, fent d'ell com el centre dels altres membres polítics. El cardenal Consalvi, en el Congrés de Viena, demanà solemnement, en nom del Papa, la renovació del Sacre Romà Imperi, i quan els soberans rebutjaren la seva proposició, protestà de la negativa. Pius IX, responent a la notificació del nou Emperador, contestà amb expressiu llenguatge, prenent a bé aquella reconstitució feta amb consentiment dels prínceps i ciutats lliures d'Alemanya, i encara recorda ara l'Europa la paraula del Príncep de Bismarck, agrait als bons oficis de Lleó XIII pel major bé de l'imperi germànic, declarant en el famós discurs del 22 d'abril de l'any 1887, *que no pot considerar al Papat absolutament com a potencia extrangera... que és una institució qui té per sa part un caràcter alemany.*

Aquestes paraules gloriosíssimes en boca d'un home d'Estat protestant, són un reforç de lo que diguérem anteriorment sobre'l caràcter nacional que la fe universal de l'humanitat o sía la fe catòlica, prenía en cada país; són, de consegüent, una prova de la possibilitat de conciliar l'antinomia entre l'unitat i la multiplicitat; al pàs que les paraules de Pius IX, alegrant-se de la reconstitució de l'Imperi amb el consentiment dels prínceps i ciutats lliures d'Alemanya, demostren la simpatía de l'Iglesia per les regions, qui ama veure amparades les unes amb les altres, mes no uniformades i afilerades pels sistemes *a priori* dels moderns constructors de nacions. Observi's la diferencia entre l'uniformisme dels nous imperis lliberals i el caràcter regionalista de l'Imperi tradicional, recordis la constitució que aquest per sigles ha tingut sots la benedicció i consagració del successor de Sant Pere, i ens quedarà manifesta l'afició de l'Iglesia a les grans unitats jurídiques, necessaries a l'humanitat a l'arribar a un cert grau de civilització; mes sempre amb la conservació de les regions que, creades per la Providencia, no poden ésser destruides per la mà de l'home, essent sa existencia exigida per l'armonía, integritat i bon ordre social.

L'ideal cristià, en punt a organització política, pot dir-se que ve expressat en aquelles paraules de l'Evangeli, pronunciades per nostre Senyor Jesucrist: *in domo Patris mei mansiones*

multae sunt. No's fica l'Iglesia en la forma particular del règim, mes sí dóna les linies generals de l'edifici, desde que ensenya la finalitat del mateix; l'humanitat poblant la terra és l'immensa familia de Déu qui, composta de nombrosíssims membres, ha menester quiscún d'ells de propria i peculiar habitació. El regionalista qui rebutja la religió de Crist es trobarà en grans mal-de-caps per arrodonir i completar son sistema; ha de regonèixer la necessitat de l'unió entre'ls membres, i el dret d'aquests a viure vida propria i no solament comunicada, és a dir, sentirà fortament l'antinomia de l'unitat i de la multiplicitat i no sabrà com conciliar-les. D'aquí ve que, generalment, el racionalista en la ciencia política i social sía cosmopolita, o a lo menys defensor de les grans unitats uniformades. Encara que, per raó d'ésser home, senti el plaer de la vida regional, coneixent la necessitat de grans unitats per raó del desplegament de la civilització, no sab com conciliar les dues coses i sacrifica la primera a la segona. Al revés el pensador cristià, ric de recursos en tot lo que atany al govern dels homes, veu clarament la possibilitat de la conciliació entre les dues aspiracions de l'home, creu que ambdúes poden surar salvant així l'integritat humana.

Fins com per instint se nota aquesta diferencia característica entre racionalistes i cristians. La literatura, genuina representació de la manera de pensar i sentir dels homes, fins al punt d'ésser també significada amb el nom de lletres humanes, en sa tendencia racionalista manifesta preferencia, generalment parlant, pels assumptes generals, per les passions i sentiments en sa expressió no determinada i concreta; i al revés, la literatura cristiana ama lo particular, lo concret, lo vivent en la realitat, els fets que revesteixen caràcter regional, els matiços de passions i sentiments determinats per les influencies locals i de raça. Els mateixos noms dels escriptors són penyora i argument de la certitut de lo que afirmem. L'il·lustre Manzoni i el P. Bresciani en Italia, el flamenc Enric Conscience, i en Espanya, el vascongat Trueba, el montanyès Pereda, l'andaluç, Fernán Caballero, la gallega Rosalía de Castro Murguia, el català Piferrer i en Menéndez Pelayo, gran regionalista de totes les regions espanyoles, homes tots de vera fe cristiana, són al mateix temps zelosos

conreuadors i fan bellament reviure la divina flama de l'amor regional.

Mes on podem dir que trobem el pensament catòlic en aquesta materia, és en les doctrines del més segur i lluminós de tots els doctors de l'Iglesia, en nostre Angèlic Mestre Sant Tomás d'Aquino. Aquelles idees seves tant sabudes, mes mai prou meditades, de que aquell govern humà és millor, qui imita el govern de Déu, i que pel bon ordre d'una ciutat o *gent*, convé que tots tinguin alguna participació en el poder, a fí de que's conservi la pau del poble i tots amin i defensin l'ordre establert, és com un principi del qual vénen a ésser un escoli les idees que exposem. Es indubtable que en la doctrina tomística s'hi troba la substancia del règimen regionalista, en quant és l'armonía entre l'unitat i la multiplicitat: l'unitat, perquè vol el Sant Doctor un poder jeràrquic superior qui presideixi, i la multiplicitat, perquè desitja diferents *principantes secundum virtutem*, els quals síen escollits del poble (1); i fins, si aquí hi hagués lloc, creiem que podríem demostrar la conexió d'aquest sistema de Sant Tomàs amb sa doctrina teològica de la relació entre la causa primera i les causes segones, ennoblides aquestes amb una dignitat similar a la d'aquella; i amb aquella comparació que usa entre'ls qui governen les diferentes ciutats i el qui prepresideix el conjunt. Fins en l'instint dels Sants trobem l'amor regionalista. L'historia de l'Edat Mitjana ens recorda alguns Sans instituidors de regions i encontrades a les quals donaren forma, com succeeix amb la petita república de Sant Marino; mes, fixant-nos en el gloriós Sant Francesc, tothom sab com amava aquells municipis i ciutats lliures d'Italia, ses relacions íntimes amb aquells magistrats regionals, sos esforços per la mutua concordia fins al punt de que hagi sigut proclamat pels actuals italianíssims hèroe de la caritat *civil*.

Es el Cristianisme una religió armonitzadora per essencia; el Fill de Déu vingué al món per juntar lo desunit; el caràcter distintiu de les obres divines diuen els Doctors que és la suavitat; per lo qual, el règim que li és predilecte, és aquell en que, sens defallir, en unió de tot el cos, visquin els membres i creixin

(1) *Sum. Th.*, 1.ª 2.ª, q. 105, a. I.

lliurement units entre sí, no pas per vincles mortificants i opriments, sinó per l'unànim conspiració a un mateix fí i per la circulació en tot el cos dels sentiments de justicia i caritat. El Panteisme, fins ara de moda, engendra una teoría política a imatge i semblança de sa teoría religiosa. L'Estat dels hegelians és com el Déu dels hegelians, un tot monstruós; tot en la creació és Déu, tot en l'ordre públic és Estat. Aquest, diuen ells en substancia, es troba tot en tot el conjunt i tot en cada una de ses parts. Déu, de consegüent, en son sistema, aniquila a la criatura; l'Estat aniquila la regió. El Déu dels cristians volgué que totes ses criatures visquessin vida propria i individual; el règimen armònic, naturalment derivat de les doctrines de nostra celestial creencia, és que'ls membres del cos polític no tenen la vida per mercè o concessió del príncep, sinó per virtut propria natural o personal, devent, emperò, tots cooperar a la vida armònica del conjunt en virtut dels devers que imposa als cristians la jeràrquica obediencia.

CAPÍTOL XVIII

Purificació de la política per medi del Regionalisme

Si el Regionalisme és una cosa que trascendeix a tota la vida social; si fins sa influencia arriba a la vida espiritual del poble; si obra sobre'ls sentiments generadors de la familia, de la patria, de l'art, del dret; si, en una paraula, influeix en la substancia del cos social, no pot menys la política també d'experimentar sos efectes. Perquè'l país influeix sobre son govern polític, així com aquest sobre aquell; vejam, doncs, si l'influencia del Regionalisme ha d'ésser beneficiosa en quant a la política pertoca. Ja abans probàrem l'analogía del sistema regionalista, la congruencia, com diuen els teòlegs, entre aquesta forma social i la forma del govern diví sobre les criatures; mes ara el nostre objecte és més particular i pràctic i convé inquirir si en els presents temps l'influencia regionalista pot donar lloc a algún bé a nostre país, puix en la conciencia i en la boca de tothom està que no té un ventatjós sistema polític.

Els anys de govern parlamentari, sistema artificiós y de gran vanitat, baix el brillant engany d'unes eleccions cegues i inconscients, fundades en la materialitat del número de vots, han anat formant una verdadera oligarquía, qui ha conseguit tenir la nació a les seves mans, o millor, sota sos peus, qui ja no és govern representatiu ni encara parlamentari, puix cap correspondencia hi ha entre'ls llegisladors i el país a que representen, ni en les deliberacions públiques obtenen cap resultat la ciencia ni l'eloqüencia; uns quants formant societat per l'explotació del país

en son profit, baix la denominació de partit tal o qual han arribat a fer-se seu el govern de la nació, i per torn pacífic o a la violencia volen gaudir de les ventatges del poder. La mentida de que sía el parlamentarisme el govern del país pel país, és avui evident a tothom, essent una vella fórmula que enclou lo contrari de lo que diu. Gairebé els ciutadans més virtuosos i rectes estàn allunyats de la vida política, essent una regla general, que és clar que tindrà lloables excepcions, que la major part dels qui s'hi fiquen és per pescar, constituint la política un ofici i un *modus vivendi* d'un aixam d'homes, dels quals l'immensa majoría poca significació tenen en la proprietat, en el comerç, en l'industria, en el treball o en la ciencia nacional. Estem tal volta condemnats a tenir governs oligàrquics, perquè no existeix cap aristocracia; l'oligarquía és una aristocracia borda, i per lo tant desastrada; i així és convenient mirar si hi ha un lenitiu que pugui alleugerir aquest mal que fa anys està sofrint la nació, si és possible treure la basa sobre que reposa, això es, la causa generadora de l'oligarquía contemporania.

Els temps presents, a nostre entendre, tenen una gran similitut en quant a la composició social i política, si no en la forma externa, al menys en son sér intrínsec, amb els temps del feudalisme degenerat, en que deixant aquest sistema d'ésser un verdader organisme públic lligava a un pern fortíssim i immutable tots els components socials de l'època, movibles i sens sostenim ent, per causa de les circumstancies d'ella, constituint i formant de dits elements una verdadera societat, el nucli de la qual era el castell feudal. No parlem d'aquella època d'or de l'institució, sinó de quan, havent cambiat les circumstancies, perdent la raó d'ésser, lluny de constituir pel país una protecció i providencia, fou rèmora del progrés, i interessada en mantenir un estat de coses que's convertía en inconvenientíssim i injust. Tota decadencia consisteix en perdua de virtualitat i augment de vicis, i la decadencia feudal fou fecundíssima en tals miseries. Els usos tiànics, els drets excessius, l'ociositat d'uns homes qui, deixada la professió de les armes, perquè ja no era necessaria, i en la qual sos passats foren hèroes, donant al país, del qual podíen ésser considerats pares, consistencia i existencia civil, acabaren per ésser una verdadera opressió i un element inconciliable amb la

prosperitat i benestar dels pobles, qui seguint la nova vía que'ls obría la Providencia divina es donaven a les arts de la pau, al desenrotllament de la riquesa pública i a les relacions pacífiques entre'ls ciutadans, portant tot això per conseqüencia la formació d'un estat social i legal inconciliable amb l'antiga manera d'ésser. Sabut és i afirmat està per tothom que les noves viles, que'ls comuns dels pobles crearen una vida oposada a la vida feudal, i que aquesta caigué sots l'influencia d'aquella, com una planta de vida ufanosa asseca a sa raquítica veïna.

La moderna oligarquía parlamentaria és una hipòcrita, encara que vistosa, forma d'aquell estat de descomposició feudal, adaptat a les circumstancies de la present societat. Sos capdills, generalment parlant, adquireixen el domini per la força o per l'astucia, no en virtut del dret, i ses milicies que'ls sostenen i ajuden a conquistar el poder, viuen sobre'l país, com les milicies feudals, baix la forma en apariencia honesta de serveis, empleus i oficis ben retribuits, o tenint exempcions i privilegis ocults a costa d'aquells de sos conciutadans qui no s'ocupen més que de treballar i de tenir ben ordenada sa familia. Fins, segons diuen els papers públics i els mateixos diputats i senadors de les cambres, puix nosaltres rès hi sabem, ni hi volem treure ni posar, està també ara en ús el donar llocs i oficis en feude, és a dir, mediant un canon que s'ha de pagar al senyor directe, amb la diferencia, emperò, de que constituint l'antic sistema un estat legal i públic no permetía les exageracions immorals, que dat cas que la cosa sía certa, poden originar-se de la forma secreta que avui es guarda en aquest desordre. Els senyors feudals anulaven i es sobreposaven al monarca, no per constituir-se advocats i protectors de sos pobles contra excessives exigencies del rei, sinó per a explotar més al país a mida de son gust, i per això els ciutadans saludaren com al sol-ixent d'una verdadera llibertat aquell día en que'ls reis adquiriren la plenitut de la soberanía, dissipant-se el poder feudal que s'interposava entre'l poble i el monarca; els comuns foren els auxiliars del poder real, i d'aquí l'identificació subsegüent del país amb la monarquía.

¿Podrà avui día la regió deslliurar el país de l'opressió de la desacreditada oligarquía parlamentaria qui li xucla el suc vital,

així com antigament els pobles amb son vigor de vida dissiparen la decadent feudalitat?

Si la regió reviu amb perfecta sanitat, si d'ella no se'n vol fer una entitat tallada segons el patró dibuixat per un artista de traça a la moda suiça o nord-americana, encara que aquests paíssos ens síen simpàtics, sinó que lo que s'obtingui sía una reconstrucció amb els elements qui resten vius, propris de la nostra terra, si es procura reforçar l'esperit català tal com se congrià en les generacions dels nostres progenitors, baix l'influencia de la gracia de Déu, en una paraula, si reviu una Catalunya catalana, com una Valencia valenciana, aleshores és segura la lliberació. La veritat deslliura, la mentida esclavitza; baix l'influix de l'artifici s'hi pateix, sots l'influencia de la sana naturalesa s'hi reposa. Una Catalunya feta per uns quants artistes, una regió composta per alguns *savis*, tindría els mateixos inconvenients que avui lamentem en el govern d'Espanya, una oligarquía potser pitjor vindría a oprimir-nos; el mal fóra el mateix, una nació artificial, un personalisme detestable qui, escarnint al poderós monarca francès, diría: «Catalunya só jo», quan Catalunya és Catalunya, tal com Déu l'ha feta i no d'altra manera. Sa vida fóra efímera, ni sería amada dels propris, ni respectada dels estranys; no tindría consistencia perquè li faltaría substancia com a cosa feta per uns quants ideòlegs, i ningú consideraría que fos la regió qui recobra ses formes naturals. Per això tota l'intenció del catalanisme, a nostre humil parer, dèu dirigir-se a donar força i a purificar tots els elements que integren el concepte de Catalunya, i lo mateix els qui treballen en les altres regions respecte d'elles. Si un día aquestes recobren llur vigor natural, si la vida regional és sana i forta, si els ciutadans portats d'un recte esperit, abandonant la satisfacció de les concupiscencies amb que'ls brinda el centralisme, es donen a fer florir la materna regió, i les institucions propries d'ella es fan respectables, si el país trenca els ídols que són els partits i no té més ídol que son propri bé, si menysprea els mercaders de la política i dedica l'intel·ligencia i energía que'l Criador ha donat a la nostra niçaga, no a la discussió i propagació de vanes teoríes, feina propria de races decadents; si no s'enamora dels sofistes, sinó del perfeccionament de sí mateix, mediant el tre-

ball pràctic en tots els ordres de la vida humana, baix la guía i presidencia de la Veritat, que és la llei de la nostra patria, fent-se forta i respectable; de segur que vencerà a l'oligarquía parlamentaria, cosa artificial, vapor de desordenades passions, qui en sí mateixa no té cap consistencia i qui persevera per no haver-hi a l'hora present rès que la pugui substituir que estigui en bona saó.

Nosaltres creiem que tant sols la recta reconstrucció de la regió pot desvanèixer aquesta dominació inconvenientíssima qui fa tants anys existeix; i no d'una manera violenta, sinó per la força de les coses, per l'aparició de la Veritat en l'ordre públic i social. Tot sistema artificial, per més que hagi arribat a apassionar a una època, queda rendit al presentar-se la veritat pura i natural; així veiem en les Arts que tot gust estragat, que tota complicació encisadora, es desvaneix a l'aparició de la senzilla bellesa; en filosofía les més estupendes i treballades teoríes, com per exemple en nostres díes ha passat amb les dels alemanys, cauen com edificis sens basa al venir aquella *philosophia perennis* del bon sentit racional; i així també en l'ordre polític aquesta oligarquía qui ens fa la gracia de governar i dirigir al país desapareixerà, si el país dóna proves de saber governar i dirigir sos interessos, de saber viure per sí mateix la vida de la fe, de la justicia, de la caritat i del treball; si l'activitat regionalista no és activitat sols de llengua, sinó de mans, treballant amb constancia cada hu en la seva esfera amb desinterès i fervor.

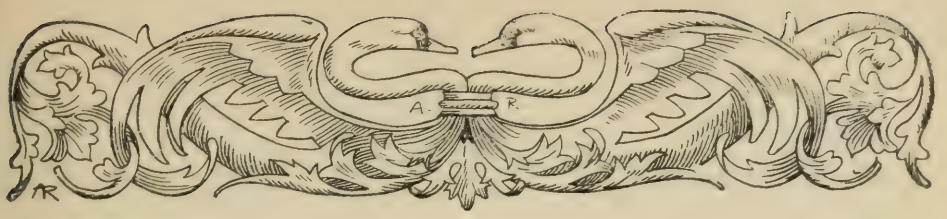

CAPÍTOL XIX

¿Quí reconstruirá la regió?

La resposta a la pregunta damunt escrita és molt senzilla i notoria: sols pot reconstruir la regió el qui l'ha feta.

Es evident la necessitat de la reconstrucció; un orgue qui no funciona s'atrofía, i la regió fa molts anys que per diverses causes té com sospès son moviment vital, i si bé és cert que les arrels són molt vives, l'arbre en bona part s'és assecat i necessita d'una mà benefactora. El materialisme de l'època ha creat els grans centres, aon moren els nobilíssims sentiments, les sanes idees, les costums senzilles i l'abnegació necessaria; i xucla la vida de la regió fins a deixar-la anèmica. Els mateixos grans centres polítics suposen el materialisme. L'enervament dels membres qui, incapaços de manejar-se a sí mateixos, reben de bon grat i paguen bé a qui es prengui la pena de regir-los; els principals ciutadans, fugint dels càrrecs públics per a delectar-se amb sa riquesa, perdent cap a l'últim fins l'esma i coneixement de sa missió social, tot demostra que la sensualitat enervadora ha robat als membres la força i vigor que deuen posseir per a portar una vida propria, personal i ben ordenada.

Doncs si el materialisme polític i el de les costums porta la mort al regionalisme, no pensi ningú que'ls interessos materials, com comunament diem, pugui resucitar la regió. Ordenats i dirigits, constituiràn un vincle social; mes per sí mateixos, abandonats a l'estímul i apetit, són el més fort desconjuntador del cos polític; ja Sant Tomàs deia que les lluites, no sols entre'ls

homes, sinó entre les besties, proveníen de *cibis et venereis*, i veiem en nostres díes les concupiscencies ésser les qui encenen la dinamita que amenaça capgirar l'ordre social. Mai havem cregut que'l vi, les patates o el carbó hagin d'ésser el llaç d'unió entre'ls habitants d'una encontrada; el diner mai ha sigut ni serà principi ordenador; al revés, és molt desordenador i vol molt d'enteniment; necessita d'ell la regió o comarca, sens ell no pot passar la societat; mes, es un principi superior al diner lo que ha d'unir als homes entre sí, fent circular la vida per les venes del cos social i donant increment a sos membres.

Hi ha moltes altres forces humanes qui tenen verdadera eficacia en la vida regional, mes qui no són pas per sí mateixes causa de vida. La filosofía és una gran cosa: poble qui pensa, no és mort; un enteniment qui treballa, vol dir una ànima viva qui, rectament il·luminada, pot conduir el cos pel verdader camí. Mes, l'enteniment humà necessita de l'enteniment diví, no's basta a sí mateix, té un cercle molt reduit, i, si no's basta a sí mateix, menys arribarà a poder donar vida al conjunt social. ¿Quí tindrà prou superbia per pensar que son enteniment pot ésser lo substantiu d'un poble? Els organismes els crea la naturalesa, els homes sols poden cuidar de no posar obstacles a ses funcions i ajudar a la felicitat de l'operació; mes donar-los vida, és impossible. Ja pot cavilar el despert esperit d'en Almirall, ja pot treballar amb sa constancia i energía verament catalanes: a sa paraula no eixirà un sér vivent i viable. La poesía desperta les potencies d'un poble, amb ses dolces ondulacions penetra i ungeix lo més amagat de l'ànima; mes ja pot fer en Frederic Soler, fecond dramaturg del nostre temps i de la nostra terra; amb sa poesía, no sempre cristiana, no farà reviure els sentiments, mòbils de les grans accions; com la corrent galvànica farà moure al mort, li donarà una apariencia de vida; mes passada la delectació de la poesía, els sentiments restaràn altra volta endormiscats o pervertits. El dret sosté i manifesta l'armonía de la vida social; però és més aviat un efecte que no pas una causa, expressa lo que és, se modifica al mateix compàs que'l poble; però ajuda en gran manera a sostenir aquella vida qui és convenient al poble, és la canal per on corren congregades les aigües, que d'altra manera es perderíen amb detriment

del país al qual feconden. Però ja pot parlar i escriure el nostre estimat mestre en Duràn y Bas, home de claríssim seny; encara que consegueixi que continúin regint les institucions que fins ara han mantingut els honrats llinatges catalans, aquests cauràn per sí mateixos, i amb ells les costums i lleis que'ls governen, si els falta l'ànima qui els sosté i que no pot infundir-los pas cap llei. Un home molt fet a manejar pobles, filosop, poeta i llegislador, però al mateix temps inspirat de Déu, el Rei David, ensenyat per l'inspiració i l'experiencia, escrigué aquelles paraules: *Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam.* Per lo qual, acatant la raó continguda en aquest vers del Psalm, com a una veritat revelada i d'experiencia, lloant com se mereixen les nomenades ciencies i sos distingits conreuadors, regoneixent que son treball i acció és necessaria a la reconstrucció regional, esperem el sol vivificant de la nació catalana *oriens ex alto;* o bé, usant la frase d'en Mistral escrivint an en Verdaguer: *desitgem que la joventut del* nostre *país se sadolli en el manantial que baixa de Déu.*

Ell solament té poder de crear i restaurar els pobles; Crist digué que sens Ell no podíem fer cosa alguna, i rès té d'estrany que així parlés el Redemptor de l'humà llinatge, quan també Cícero havía escrit aquelles paraules: *Omnia religione moventur.* Mes, venint al cas particular del regionalisme, la raó i l'experiencia ens demostraràn que la Religió ha d'ésser la restauradora, i que sens ella és imposible fer cosa de durada i sòlida. Havem fet notar l'importancia que'l sentiment té en el regionalisme, de manera que, apagada aquella afecció de l'ànima, la regió per sí mateixa es desvaneix. El sentiment de la naturalesa es troba també en l'amor regional; mes, aquell cerca son complement natural en el sentiment religiós, i en ell troba l'eficacia pràctica per a arreglar la vida. Amem la vall en que nasquérem, la vila en que vegérem la primera llum, l'encontrada del nostre origen; mes, aquesta amor quedarà vençuda per les magnificencies del luxe i la seducció dels plaers, si dit sentiment d'amor al país nadiu no està consagrat per la Religió; lo que clava a l'home a sa comarca és l'atracció que sobre d'ell exerceix la parroquia en que fou batejat, el cementiri en

que reposen els ossos de sos pares, la veu amiga de la primera campana que oí en la vida, la creu que fita l'entrada del terme, les honrades costums de tendra pietat, les pures afeccions de familia, en una paraula, un món espiritual qui condueix més a la felicitat que no pas tot el materialisme dels grans centres. Sant Pau deia que'ls gentils eren *sine affectione;* lo que ell deia dels gentils apliqueu-ho a tothom qui, perduda la fe, viu sols una vida material. La carn no serveix de rès; sols l'esperit vivifica i fa immortals les naciones. L'Irlanda és d'això una prova evident; la calor vital d'aquella tant maltractada regió, ha sigut sostinguda pel clero; és aquest per sa divina missió enemic de les bogeríes revolucionaries, per son caràcter de classe qui mira a menar els homes a guanyar un regne etern, és constant; espera i treballa pel cel, i, tot treballant pel cel, encara que no miri més que a la vida ultra-mundana, en virtut del llaç natural que lliga la Religió amb el país, infundeix en aquest un esperit de vida. El cas de la Polonia és molt instructiu; de segur que aquell clero pretén solament salvar la fe, no fa guerra a la russificació o germanització de son país; mes, donant alè a la fe, alena la patria, i no pot deixar de fer-ho, perquè amb dúes coses estàn unides amb un indissoluble matrimoni, fundat en la naturalesa i beneít per Déu. La persecució polaca s'ha encarnitzat principalment contra'l clero; mes, aquells bisbes i sacerdots tancats en les fortaleses del regne de Prussia o confinats a les gelades regions de la Siberia, al patir i morir per la confessió de la fe, espiritualitzaven als ciutadans, ensenyaven a la patria una virtut austera, la vida nobilíssima de l'intel·ligencia i dels sentiments, demostrant amb son exemple que l'home no viu solament de pa; amb lo qual aquells bon patricis, trobant millors les costums, les lleis i les institucions propries que no pas les foranes, preferíen la persecució a l'abundancia. Sens el clero catòlic, ja ni es parlaría de Polonia.

L'Iglesia té com a missió divina purificar i alenar als pobles amb sentiments humans; fer prevalèixer l'esperit sobre la carn, dilatar el regne d'aquell i subjectar a aquesta baix el domini de l'enteniment; és a dir, fer prevalèixer l'espiritualisme sobre'l sensualisme. El regionalisme és espiritual per essencia, doncs ¿quí el sostindrà fòra d'una potencia espiritual? Els ape-

tits de l'home sensual és evident que's troben millor en els grans centres, lo qual significa que l'amor a la regió importa, com totes les virtuts humanes, la necessitat de l'abnegació. No s'edifica la regió amb músiques i bons àpats solament, ni es fan coses grans i profitoses amb l'estímul de la vanagloria; això és essencialment egoísta, i la verdadera amor regional, única qui engendra la regió, ha d'estar disposada al sacrifici. Es aquesta nobilíssima afecció operativa, no's contenta de paraules, sinó que s'afanya a treballar en bé del país, en el bon concert dels pobles, en l'intel·ligent direcció dels negocis comunals, en fer reviure les institucions profitoses, en el perfeccionament dels oficis i de l'agricultura, en la cristiana cultura del veinat; lo qual implica que aqueixa amor regional ha d'ésser necessariament humil, puix de lo contrari, qui ama la vanagloria, cercarà per ses accions un teatre major i de més espectadors, no's contentarà de l'estimació d'alguns obscurs ciutadans, del goig de la conciencia satisfeta i de l'esperança de la recompensa eterna; sinó que envejarà les fortes emocions dels parlaments, les materials ganancies de la vida política moderna i l'aixam servil d'interessats aduladors qui segueixen als qui reïxen en el camí de la política actual, en tant gran nombre com el núvol de lliberts a l'antic senador romà, a qui favoría la fortuna. Tampoc l'inflament és possible en el verdader amant de la vida regional; aquesta, de sí, és senzilla, i qui vol practicar-la ha d'ésser home popular, tractar-se amb gent qui ignora les *maneres* socials del gran món, i encara que sía el regionalista persona d'importancia, no se n'ha de donar; sinó que, servant lícitament l'honor de sa jerarquía, ha d'ésser accessible a tot el paisanatge. El català, de sí, no és inflat; al revés, fet a la catalana vol dir home natural, qui parla tal com pensa i és enemic de bombo i campanilles. Vivint l'home entre'ls seus i havent de tractar amb gent de diversa condició, qui tenen sovint interessos oposats i caràcter distint, s'ha de revestir de paciencia i ha d'ésser benigne amb tothom per a servar així la concordia necessaria. Ademés, el regionalista ha de moderar ses aspiracions, perquè al revés de lo que passa amb tots els moderns partits espanyols, qui van en seguiment de *grans ideals,* succeint-los sovint lo que a l'astròleg d'Isop, qui tot mirant les

estrelles cau al pou; el regionalista treballa en lo particular i domèstic, no vol entrar per la finestra abans que per la porta, home sensat no s'ix del cercle on la seva activitat pot ésser fructífera, i per lo tant s'ocupa més en les coses petites que en les grans.

El discret lector ja haurà advertit, al fer-li la senzilla descripció de les virtuts de l'home regionalista, que tota aquesta doctrina és com una glosa de lo que'ns ensenya l'apòstol Sant Pau en sa primera carta als de Corint. I aquesta sía la concluenda del present assumpte. Diguérem al principi que Crist fou l'Orfeu de la nació catalana; doncs Ell mateix ha d'ésser el restaurador. En una època de civilització avençada és impossible el regionalisme sens una influencia fortíssima cristiana; sens l'influencia de l'Esperit diví, la carn arrastra a l'home a les grans i uniformes unitats; així ens ho diu l'historia, així ens ho demostra la recta raó; vindrà, és cert, a no tardar massa, la disolució, perquè la carn és corruptible; mes, el renaixement regionalista ha d'ésser aidat per l'esperit cristià. Per això creiem que'l gran instrument en eixa transformació, que en la conciencia de tothom està que ha de venir, hauría d'ésser la cleresía. El sacerdoci no té l'encàrrec de constituir governs, és aquesta una d'aquelles coses que Déu ha deixat a les disputes dels homes; mes sí té la divina missió de fer pobles, per lo qual treballarà perpetuament, en mig de totes les contradiccions, en la formació d'un poble digne de son Criador; i l'Iglesia, divinament ordenada, ha lligat amb els pobles d'una manera regionalista la ministerial jerarquía; i als qui són prínceps d'ella, als qui deuen governar les diferentes porcions del poble cristià, els casa a perpetuitat amb l'afrau que'ls assenyala, i posa en son dit l'anell simbòlic del místic i fecondíssim desposori.

CAPÍTOL XX

Examen de l'encíclica "Libertas" en quant se refereix al regionalisme

I

LA LLIBERTAT CIVIL ÉS PROPRIA DEL CRISTIANISME

L'esperit regional qui es manifesta ja per tota Europa i que cada día es reforça, essent una esperança en el trist decaiment de l'actual política xorca i de ningú estimada, i que's veu clarament que està en ses darreríes, ha rebut una especie de consagració de l'Iglesia en l'encíclica *Libertas,* de l'admirable Pontífex que avui regeix la societat cristiana, publicada el día 20 de juny de l'any 1888. Demostrat queda que l'Iglesia dèu congeniar amb el regionalisme per raó de semblança de naturalesa i conformitat d'humor; mes la proclamació canònica de l'amor que l'Iglesia professa a eixa forma social i política és de gran preu i valua, ja que encara que l'historia demostrés el fet de l'amor en les passades generacions, podía cercar-se d'això una explicació en les circumstancies de temps que ja passaren, molt diversos dels presents; mes l'autoritzada paraula del Mestre de tots els cristians, qui no més parla quan ha da parlar, i que no és un savi teòric qui s'entreté en construccions ideals, sinó que aconsella sempre en mira a la perfecció de vida de la generació present, ens dèu encoratjar en el treball de refer la pura vida

de la regió, ofegada per l'unitarisme que cada día perd més la raó d'ésser i tot el mèrit intrínsec. Després de publicada aquesta encíclica, podem bé dir que'l Papa fa fermança a la gran aspiració regionalista. Mes com el Papa, en l'encíclica de que tractem, parla del regionalisme com de la forma predilecta de la llibertat civil i política, objecte d'aquesta savia decretal, és també necessari abans donar una idea de com dita llibertat viu sols sota l'ombra protectora de l'Iglesia, i així es veurà més clarament l'autoritat amb que'l Papa pot parlar d'aquesta materia.

Lleó XIII reclama pel Cristianisme, per Jesucrist i pels apòstols, la paternitat de la llibertat, l'igualtat davant la llei i la fraternitat, amb que's disfreça la boja bacant revolucionaria, trilogía amb que ha enlluernat a molts simples, portant-los pel camí de perdició social i personal, fins a tirar-los a l'avenc de l'anarquía i de l'impietat, terme fatalment llògic de l'acció sectaria. ¿Quí pot dubtar de l'origen cristià de la llibertat, l'igualtat i la fraternitat? La Revolució francesa, aprofitant-se d'una ignorancia incomparable i d'una credulitat inverosímil, llençà sobre de la societat moderna aquestes paraules, que ella feu sacramentals i com expressives de ses aspiracions; i amb gran falsedat les suposà resurrecció d'uns principis que informaven la vida política dels antics pobles, i que'l Cristianisme ofegà a l'estendre's pel món. No negarem a la gentil Grecia i a la grave Roma, que en l'ordre natural foren nostres mares i mestres, una civilització resplandent; mes qualsevol qui consideri aquelles societats a sa manera il·lustres, veurà que'ls principis socials i polítics amb que's regíen són essencialment contradictoris a la llibertat, a l'igualtat i a la fraternitat. La basa i fonament de la ciutat grega i romana fou l'esclavitut, sens ella no s'hauríen mantingut; la llibertat antiga vivía de l'esclavitut, uns quants gaudíen de les ventatges de la vida civil i política, a despeses d'una multitut, com el sér humà viu de la mort dels seus inferiors; la meitat de la población era esclava; no cal repetir, puix de tothom és sabut quina era la condició dels esclaus en aquells temps, i sí sols preguntar, per si hi havía encara algú subjecte a tal engany, ¿poden, doncs, venir d'aquella civilització la llibertat, l'igualtat davant la llei, i la fraternitat?

No, aquestes nobles idees no circularen en la vida social dels pobles fins després de la redempció de l'humanitat, obtinguda per la sang de Crist; perquè únicament nasqueren com a una conseqüencia del verdader concepte del valor de la persona humana, enterament desconegut per tot arreu on no s'és ficada la doctrina de Crist, la gracia del qual fa dels homes déus. Tenen a sa manera una civilització els immensos pobles de la Xina i de l'India, per cert molt ponderada per alguns racionalistes; mes mai a ningú li ha acudit anar-hi a cercar aquells principis que la revolució suposa fruit de son libidinós i estèril ventre, essent en realitat engendrats per la paraula de Crist: *Veritas liberavit vos*. La veritat deslliura; per això els moderns sistemes polítics, qui no's funden en la veritat, oprimeixen als pobles, els quals, un cop passada la falaguera ilusió, la pompa de les infecondes glories parlamentaries, tant propries per a encisar als pobles de viva imaginació, com per a buidar les bosses dels ciutadans, quan el país se troba sens substancia, gira els ulls envers una llibertat no mentidera, sinó senzilla i pràctica, i ou al Papa proclamar com a filla de l'Iglesia la llibertat civil i política dels pobles. Aon no hi ha l'esperit de Déu, aon Crist és desconegut, la llibertat desapareix.

Lliure és la nació dels Estats Units d'Amèrica, mes sabut és de tothom quant respectada és allí la creu de Crist; lliure fou i és la nació inglesa; mes ningú ignora com eixa llibertat nasqué i fou protegida sots les amoroses ales de la santa Mare Iglesia; gemega anys fa la cristianíssima França, baix un jou crudel, essent la que abans fou la Senyora de les nacions d'Europa, mirada amb repugnancia i tractada amb menyspreu per les altres nacions; i és que allí impera la secta enemiga de Crist, i, per lo tant, és incapaç de donar verdadera llibertat al poble, a qui explota com els antics senyors a sos esclaus. L'amor de l'Iglesia a la llibertat troba's ja manifest en la constitució de les nacions qui eixiren de la descomposició de l'imperi romà; l'intervenció del poble en el poder llegislatiu és evident; ja'l nostre Sant Isidoro digué: *Lex est constitutio populi, secundum quam majores matu, simul cum plebibus, aliquid sanxerunt,* i l'Iglesia enclou aquesta significativa definició en son Còdic de les decretals; en l'Edat Mitjana les llibertats populars en les na-

cions cristianes, guiades per l'Iglesia, arriben, se pot dir, a son zenit, i sols quan el magisteri públic de l'Iglesia és rebutjat per les nacions, aquestes se troben altra volta oprimides pels moderns Césars.

Es, doncs, cosa evidentíssima el perfet paral·lelisme entre l'esperit cristià d'un poble i la llibertat civil i política de que disfruta; el lliberalisme masònic tingué interès i sortí amb la seva en enganyar al poble fent-li creure que l'Iglesia era enemiga de la llibertat; mai enganyà a l'home verament instruit; mes avui, després de l'encíclica *Libertas,* tot home qui sab lletra i l'ha llegida, ha de confessar que Lleó XIII l'ha elevada a la categoría de principi canònic, tot separant el gra de la palla, essent la llibertat civil i política dels pobles, volguda i desitjada per l'Iglesia.

II

LA FORMA REGIONAL ÉS L'ADEQUADA A LA LLIBERTAT CRISTIANA

Gracies a Déu, no som sistemàtics, ni pretenem fer venir al Papa a nosaltres, sinó que, al revés, treballem, com és de raó, per a seguir-lo sempre a ell en el camí de la veritat: i fem aquesta introducció per a que no sembli que gastem son augustíssim nom per a donar força a una tesis predilecta. El Papa no diu que'l regionalisme sía l'única forma de la llibertat vera; és indubtable que no faltarà en lo més mínim al respecte doctrinal al Papa qui sostingui una altra forma social i política; però també és cert que's dedueix rectament de l'ensenyança pontifical, ésser com la manera natural de la llibertat cristiana, la llibertat regional.

Aquest pensament del papa Lleó té ja precedents en els documents emananats anteriorment de son soberà magisteri, i fins en el caràcter qui distingeix son poderós enteniment. Es aquest generalitzador i pràctic, mai abandona el principi científic, ni mai s'oblida de l'estat present de les coses contingents i variables; l'unitat i la varietat queden armonitzades, ni l'una ni l'altra

en valen de menys, i concilía els termes, que a primera vista, i fins en la realitat de les coses, per qui no té un cop d'ull penetrant, poden semblar discordants. D'altra banda, la tradició d'Aristòtil, veritable príncep de la natural filosofía, és evident en la doctrina canònica, essent en ella l'element científic qui dóna basa a l'element experimental i contingent; és a dir, a la consuetut, a les noves necessitats, a la diferenta manera d'ésser segons el país i l'època, coses totes tant aimades de l'Iglesia, qui amb elles construeix l'edifici polític. I el concepte polític del gran filosop grec és llevor de regionalisme. En efecte; la *civitas* d'Aristòtil constituida per la *communitas perfecta*, l'idea de que és ciutat aquella que pot viure per sí mateixa, ¿no és una idea incomparablement més clara que quantes poden donar-se en justificació del regionalisme? Es aquesta idea senzillíssima, determinativa, i val més que tot un tractat; per lo qual l'Iglesia, qui s'aprofita de la sabiduría de tothom, s'ha apoderat d'ella, i l'ha ficada en aquell tresor seu on guarda, per les generacions a venir, tot el cabal racional que la societat purament civil amb suma facilitat dissiparía, portada de les continues modes i de l'enamorament dels nous sistemes, mal que desde antic pateix i del qual mai es curarà. El concepte de ciutat definit per l'antic pensador, pare de la sabiduría moderna, fou adoptat per Sant Tomàs, i Lleó XIII implícitament l'admet també, fent-lo com una basa de sa ensenyança política.

L'experiencia actual prova l'intuició profunda d'Aristòtil, al definir la ciutat dient que era la que podía viure per sí mateixa, i també la sabiduría de l'Iglesia, al recollir tal idea en son tresor científic. ¿Quins són, en efecte, els países d'Espayna qui amb més fe desitgen la reconstitució de les regions? Els qui poden viure per sí mateixos i no esperen de consegüent l'auxili del Poder central. Catalunya, qui treballa i pensa per son compte, desitja que li treguin tot obstacle a sa vida propria; les provincies acostumades a viure, com els rebrots de la soca principal, no de sa propria energía, sinó de la lliberalitat del govern, quals ciutadans principals tenen per ideal de sa vida un lloc en la Cort, aquestes no senten l'agulló de viure per sí mateixes. I de tal observació ha de deduir l'home qui treballa pel regionalisme, que'l medi de realitzar-lo no és altre, com diguérem anteriorment,

que'l fonamentar d'una banda la vida propria, indígena del país, per tots sos costats, i d'altra, enfrenar les desbocades concupiscencies qui's senten atretes envers els grans centres, per a entregar-se a la vida del plaer.

La significació etimològica, propria i clàssica de la paraula *civitas*, és indubtable que's refereix a la comunitat, a l'universitat d'homes, usant l'antic terme, la vida dels quals és comuna i íntima; Lleó XIII l'emplea amb singular preferencia en ses encícliques, indubtablement en aquest sentit. En la que publicà el día 1 de novembre de 1885, anomenada *Immortale Dei*, ja hi posa el següent epígraf: *de civitatum constitutione christiana;* no usa les paraules *societates* o *regna* o *respublicae*, com podía ferho, sinó que cerca el mot aristotèlic, substancialment regionalista. En la carta que ja abans citàrem, dirigida al cardenal Rampolla, secretari d'Estat, fa ja la seva tendencia més manifesta aludint a l'estat feliç de les nacions constituides regionalment; mes en l'actual encíclica *Libertas* ja *ex professo* podem dir que declara ésser la forma regional la que espontaniament brota en una societat qui té vera llibertat. Diu abans que «l'Iglesia no reprèn als qui procuren que les ciutats visquen amb lleis propries i que'ls ciutadans gaudeixin de la facultat més ampla d'augmentar sos profits», és a dir, parla benignament de l'autonomía llegislativa de les regions, i de la més estesa descentralització administrativa; però encara, mes avall, afegeix: «Sempre l'Iglesia fou fidelíssima fautora de les llibertats cíviques temperades, donant-ne bon testimoni en especial les ciutats d'Italia, qui obtingueren, mediant els drets del Municipi, prosperitat, riqueses, gloriosa fama, durant el temps en que, sens impedir-ho ningú, es deixava sentir en tots els ordres de la societat la saludable influencia de l'Iglesia.» Si de consegüent la forma regional floría en prosperitat de vida en el lloc i temps en que l'influencia de l'Iglesia s'estenía per tots els ordres socials sens cap impediment, ¿no podem d'això inferir lògicament que dita prosperitat de vida provenía, i era com el fruit de la dolça influencia de l'Iglesia? Ademés de que les paraules pontificals són plenament demostrades per l'historia; puix ja no sols en l'Italia, sinó que especialíssimament en la corona d'Aragó, allà en forma republicana, gairebé sempre, aquí en forma monàr-

quica; en ambdúes nacions glorioses, riques, civilitzades i cristianíssimes, veiem a l'Iglesia amorosament abraçada amb un regionalisme polític i civil admirable, constituint una de les èpoques històriques més dignes d'ésser estudiades.

A evocar el Papa tant falaguers records, no hi és portat per una imaginació poètica o amiga d'extasiar-se en la contemplació de les grans èpoques històriques; no, el Papa és sempre un home pràctic qui mira lo present: és, en un mot, un llegislador, el summe Llegislador de tota humana criatura; i al dirigir sa apostòlica paraula a tots els pobles de la terra, a l'obrir els tresors de la sabiduría cristiana a tots aquells qui vulguin oir-la, es proposa un fí pràctic; i si els parla amb amor de la forma regional, si la recomana amb dolces expressions, és perquè coneix i veu, ell que en la terra viu en el cim de la jerarquía i governa els esperits en totes les races i en totes les llengües, que avui no és un anacronisme, sinó que, al revés, les circumstancies actuals són tant a propòsit per fer reviure la bella i feconda forma regional, com ho foren les que dominaven en els sigles XIII i XIV, temps d'immortal memoria i fecondíssima ensenyança.

III

EL MUNICIPI, PRIMER ELEMENT DE LA REGIÓ

El document pontifical que estem estudiant, en la part que pertoca a nostre objecte específic del Regionalisme, mira amb singular complacencia i anomena amb amor el Municipi, qui en realitat és el carreu fonamental de tota organització regional. Puix, com diguérem abans, el mèrit verdader de la forma regionalista és l'ésser una interpretació lleial de la naturalesa, una estensió de la familia, un organisme que no és altra cosa que'l desenrotllament d'aquesta agrupació necessaria, divina i essencialment humana de la familia, sens la qual cap societat pot atènyer el fí que's proposa, que és el trobar amb més facilitat la persona humana son perfeccionament relatiu, i la satisfacció de ses necessitats, servint pacíficament a Déu durant els díes que viu sobre la terra. I perquè'l Municipi dèu ésser una estensió de

la familia, no poden mancar-li cap d'aquelles facultats qui són inherents a aquesta; essent una verdadera amputació el llevar-li qualsevol d'elles. En la jurisdicció familiar podem considerar-hi principalment el dret de posseir hisenda o tresor propri, la facultat d'educar els fills i d'administrar tota la casa amb el culte domèstic al Senyor.

Aquesta ens sembla que és la substancia de l'admirable institució familiar; i tals deuen ésser també les linies generals de l'institució municipal, basa de tota vida civil, digna i durable. Perquè'l concepte de Municipi importa l'idea d'una certa vida propria; mai la confusió amb l'Estat, ni l'absorció o assimilació en aquest, que és precisament lo que resulta avui en una bona part de les nacions d'Europa. Els sistemes polítics dominants han aniquilat el Municipi: li llevaren els propris i ara ha de viure no a ops de l'Estat, mes sí a discreció d'aquest, qui s'ha atribuit el dret de taxar-li la pensió deixant-li a ell els mal-de-caps de fer-la efectiva; l'escola ha vingut a ésser una sucursal de la Direcció general d'Instrucció pública, qui ignora la calitat del poble, la llengua que s'hi parla, les necessitats dels veins i les industries amb que s'han de guanyar la vida; i, no obstant d'aquesta necessaria ignorancia de la cosa, envía reglaments minuciosos constituint-se el director general, mestre de minyons de tota la nació. Sols ha surat en el naufragi la vida religiosa, en la qual l'Estat no pot influir més que indirectament. Un cop envilit el Municipi amb la perdua de tots sos drets, desaparegut, o per millor dir, arrebaçat sens cap sombra de justicia son llegítim patrimoni, amb el qual podía portar una vida decorosa i independent, abolida l'escola indígena aon les noves generacions s'hi nodríen amb l'esperit de la terra, i apreníen l'amor pràctica al país i a ses lloables consuetuts, i no s'aficionaven als elements forasters, cosa tant fàcil en el jovent qui per vivor d'imaginació s'enamora de tot lo desconegut preferint-ho a lo usual, encara que li sía inferior; com, per desgracia, veiem ara tot sovint, naixent d'això no caràcters graves i típics, sinó gent que no són ni carn ni peix; un cop, doncs, obtinguda aquesta aniquilació del Municipi, l'Estat l'ha fet son esclau, llevant-li tota voluntat propria i constituint-lo servidor seu. En efecte; és cosa notoria que per regla general el principal mèrit per a ésser

elegit d'ajuntament, no és ésser un patrici benemèrit, o intel·ligent i honrat pel maneig dels assumptes comunals, o bé home de representació per son patrimoni o industria, no; el principal mèrit és pertànyer a la confraría dels qui governen, i més que tot posseir l'habilitat de saber fer les eleccions, o sía l'assegurar al govern un diputat qui s'avingui a entrar dòcilment en el *servum pecus* de la majoría parlamentaria. Aquestes raons expliquen l'estat miserabilíssim, moral i material, en que han caigut, parlant generalment, els Municipis, estat que no pot ésser altre que aquest, amb els sistemes d'avui día.

Si el Municipi és el primer element de la regió, ¿podrà aquesta refer-se sens una reconstrucció d'aquell? Es evident que no; per lo qual la tasca pràctica i feconda del regionalisme, la benèfica activitat dels ciutadans qui desitgen una renovació de la vida pública, indígena, ha de començar per treballar en bé dels Municipis, procurant, com diu Lleó XIII en la present Encíclica, «que visquin amb lleis propries, i que'ls ciutadans obtinguin la més ampla facultat d'augmentar sos profits». La reconstrucció del patrimoni municipal la considerem d'una importancia extraordinaria, no sols pel bon menament polític, sinó fins per l'ordre i tranquilitat social. En primer lloc el tenir propri, dóna una certa dignitat i valor; el Municipi qui tingués aquesta arrel no's deixaría imposar tant fàcilment les pretensions indegudes dels governants; i d'altra part aquest patrimoni o cabal comunal constitueix com una basa de la posició social d'aquells ciutadans pobres, qui encara que tals, són individuus d'aquesta nombrosa familia que'n diem el Municipi. Si un día a venir l'amenaçador socialisme troba una mitigació justa i legal, creiem que serà prenent per basa el Municipi en son concepte cristià i humà d'estensió de la familia natural. La beneficencia pública humilía sempre al ciutadà desvalgut, o per parlar més clar, l'home qui ha de viure de la beneficencia no és ciutadà, és part d'aquesta mena de *clientela* de les institucions públiques modernes qui comença amb els empleats i dependents i acaba amb els socorreguts. ¿No sería possible avui, després de tants verdaders avenços materials, lo que ho fou en els sigles passats, guiats solament per l'observació social i l'intuició cristiana, això és, un patrimoni municipal, ja sía agrícola, ja industrial pels ciutadans pobres del

Municipi? No som nosaltres els homes de l'Iglesia, els qui havem de resoldre aquesta dificultat; l'Iglesia sol tenir l'inspiració de les grans obres socials, mes els ciutadans virtuosos solen ésser els qui donen execució al pensament; de totes maneres per l'home qui creu en l'assistencia divina qui afavoreix al Papa, aquesta preferencia i amor que manifesta als Municipis, la recomanació continua que d'ells fa als bons cuidados dels ciutadans, la pública manifestació que ja feu en l'Encíclica *Immortale Dei* de que l'Iglesia sempre ha treballat en protegir aquelles institucions qui favoríen al Municipi, com també s'ha oposat a les qui's dirigíen a que'l Poder suprem de l'Estat indegudament se fiqués en ell o en la familia; la reivindicació o al menys recomanació de que les ciutats tinguin lleis i vida propria expressada en l'Encíclica *Libertas,* així com el record patriòtic de les antigues llibertats municipals, en el temps de les quals les ciutats arribaren a tenir prosperitat de vida, ha d'ésser tot això un signe de que la vida municipal conté en sí el remei de grans mals i la llevor de molts béns.

A la tendencia civilista que avui domina en les esferes governamentals dèu oposar-se la tendencia naturalista i cristiana, l'encarnació de la qual està en el bon regionalisme; i, de consegüent, la nova institució del patrimoni o cabal del comú, administrat pels homes del lloc, i de l'escola indígena amb sa vida propria, han d'ésser l'objecte preferent dels bons ciutadans, i el fí aont han de dirigir sos patriòtics esforços. Són l'escola i el patrimoni com l'ànima i el cos del Municipi; sens ell tindrà sols una vida ficticia, es mourà solament baix l'impuls del poder central, i, de consegüent, els tals municipis seríen morts, i ¿fóra possible amb membres morts organitzar una regió vivent?

IV

TRADICIÓ I RENOVACIÓ (1)

Potser a alguns no'ls agradarà l'Encíclica, ni creuràn fecondes ses ensenyances en lo que pertany al Regionalisme, perquè'l fons de la doctrina pontifical és eminentment tradicional. Mes *nihil sub sole novum,* i un dels qui han estudiat i explicat més pregonament l'historia humana en els temps moderns i a gust de la gent racionalista, el famós Vico, ha donat com a llei de l'humanitat l'eterna renovació, un perenne tornar a lo passat; i d'altra part la tradició és condició necessaria de l'humana sabiduría, essent aquesta impossible sens ella. Es la tradició un propri, com diuen els escolàstics; una nota característica dels animals racionals, que no's troba fòra d'ells en cap altra categoría de sers, ni en la terra ni en el cel; i avui que tant s'enlaira tot lo que és *humà,* segons el llenguatge de moda, és un verdader contrasentit l'odi que una bona part dels modernistes li tenen. I és perquè d'ella se n'han fet un concepte fosc i errat. Tradició vol dir ensenyança, transmissió de coneixements; i si el saber no ocupa lloc, ¿no és una verdadera temeritat el despreciar l'ensenyança dels pares, o passats? L'una generació ensenya a l'altra generació, l'experiencia dels passats instrueix als presents, perquè l'experiencia és mare de la ciencia, i no hi ha cabal d'idees més exactes, pures i fecondes que les qui perseveren després d'un llarg curs de sigles. Quan una idea, una costum o una institució es perpetúa en un país i és amada d'una raça, essent solament contrariada per la gent lleugera, amiga irreflexiva de novedats o qui cobeja el renom de savia, tingueu per segur que hi ha una veritable relació de naturalesa entre'l país i l'institució, i que voler-la abolir és una follía. Perquè encara

(1) Molt temps després d'escrit aquest capítol havem tingut el plaer de llegir les idees fonamentals en ell expressades, en el tractat *De anima,* del nostre sapientíssim Lluis Vives: «Doctrina est *traditio eorum, quae quis novit ci qui non novit;* disciplina est *illius traditionis acceptio... communicatione augetur eruditio,* sicut ignis motu atque agitatione.» (Llib. II, cap. VIII.)

que la tradició de que ara parlem, social i política, consta principalment de coses contingents i variables, i que, per consegüent, deuen conformar-se amb les transformacions socials; no obstant, la mateixa naturalesa la modifica d'una manera admirable i suavíssima com no sabría fer-ho un home particular per savi que fos. Tradició i estancament són dos termes antitètics fins en sa significació gramatical; perquè'l mot tradició, i de consegüent el concepte que expressa, enclou l'idea de moviment, de curs, de transmissió, oposat, com se veu, a la significació de quietut del segón terme; per lo que en lo cabal de la tradició hi treballen totes les generacions, fins tots els homes, modificantse continuament i essent sempre el mateix. No és la tradició una cosa arcaica, una reliquia del temps de la vellura, sinó que té perpetuament una hermosura perfecta; els anys li passen per sobre i ella mai es passa, perquè viu perennement en la plenitut de la vida. Per això considerem inexacte simbolitzar la tradició, com han fet alguns artistes, amb una dòna vella, perquè és hermosíssima, de resplandent energía, feconda, puix és mare de tots els pobles de la terra, donant el sér a les noves generacions qui van venint, fins a aquelles qui d'ella fan mofa. I cría fills hermosos, intel·ligents i forts; de manera que les tribus selvatges, que'ls pobles nòmades, qui no gaudeixen d'urbanitat de vida, són tals perquè no han sigut engendrats en el ventre, ni criats als pits de la fèrtil i benefactora tradició. Els fills se semblen a les mares, per lo qual els grans pobles són els qui tenen grans tradicions, i poble qui no posseeix tradició, serà sempre d'escassíssima potencia.

Per totes aquestes raons l'Iglesia és amant de les tradicions dels pobles, i ella mateixa per instruir-los acut als arxius de la tradició, i abans d'instruir a les noves generacions estudía la manera d'ésser de les qui ja passaren. Mes no vol l'Iglesia l'immobilitat dels pobles, perquè no vol lo impossible, i coneix, i professa com a dogma de fe sobrenatural, la naturalesa variable, transitoria, el *fluxus* de la vida temporal de l'humanitat; per lo qual no rebutja les innovacions i cambis exigits per la nova faç que continuament van prenent els pobles. En sa vida pràctica, en sa conducta governativa i llegislativa, sempre l'Iglesia ha seguit aquest temperament, no és lleugera en seguir

novedats qui no tenen raó d'ésser; mes tampoc és toçuda, «abraça amb molt gust els avenços que porten amb sí els temps, quan de veres promouen el benestar d'aquesta vida temporal, que és com una carrera que porta a l'altra perdurable» (1); — «fomenta el progrés i les comoditats de la vida, i defensa l'administració de l'Estat de tota arbitrarietat»...; ella favoreix aquelles institucions o coses «que impedeixen que la Potestat soberana de l'Estat invadeixi indegudament el Municipi o la familia, i en fí, les dirigides a conservar l'honor, la vida i l'igualtat de drets en els ciutadans» (2). Congenía amb tots els pobles per diversa que sía sa constitució, perquè si els pobles són diversos també ho han d'ésser les respectives constitucions; i fins regoneix en els pobles la facultat de millorar o renovar ses formes polítiques i governatives sempre que motius formals ho exigeixin. «No és tampoc, mirat en sí mateix, contrari a cap dever el preferir per la república una llei de govern moderadament popular, salva sempre la doctrina catòlica sobre l'origen i exercici de l'autoritat pública. L'Iglesia no reprova cap mena de govern amb tal que sía apte per a l'utilitat dels ciutadans; però vol, com també ho ordena la naturalesa, que cada hu d'ells sía constituit sens injuria d'altri, i singularment deixant sencers els drets de l'Iglesia» (3). «Quan un govern tiranitzi o amenaci i tingui la nació injustament oprimida, o prengui a l'Iglesia la llibertat deguda, és just procurar a l'Estat altre temperament, amb lo qual se pugui obrar lliurement» (4). «Ni tampoc condemna l'Iglesia el desig de que una nació no serveixi a cap extranger ni a cap senyor amb tal que això pugui fer-se quedant salva la justicia» (5).

Totes aquestes notes canòniques, tretes de les dues últimes Encícliques, i en especial de la *Libertas,* proven evidentment la licitut de la tendencia regionalista no revolucionaria, avui día molt viva a Catalunya, d'una part; i d'altra la virtut i potencia renovadora de la tradició, la qual se rejoveneix continua-

(1) Encíc. *Immortale Dei.*
(2) Ibíd.
(3) Encíc. *Libertas.*
(4) Ibíd.
(5) Ibíd.

ment. Aquest últim punt té en el nostre cas gran importancia pràctica; perquè sía per lo dessús dit, sía pel cambi de manera d'ésser del poble, és clar que a la present Catalunya no l'havem de vestir a l'usança de quatre centuries enrera; fins els qui no som encara vells havem vist cambiar els vestits i les costums del nostre poble, i ¿fóra possible vestir al país amb el dret públic, sens cap renovació, oblidat fa ja varies centuries? No; ja anteriorment diguérem que lo que convenía era fomentar la substancia de la patria. Els poetes canten i els pintors descriuen amb gran delectació i recança les habituts ja mortes, les institucions desvanescudes; sempre els morts solen ésser més alabats que no ho foren en vida; mes lo essencial, l'ànima del poble viu, de lo contrari no existiría poble, per lo qual salvada l'essencia, el renovament de formes, l'adopció d'una manera d'ésser en conformitat amb les actuals circumstancies, mentres no sía en dany de la justicia, Lleó XIII, segons havem vist ens ensenya que està dins de la justa vía de la veritat catòlica.

CONCLUSIÓ

Ens sembla haver clarament demostrat el valor ètic del Regionalisme com a forma felicíssima de la vida social. La raó natural, l'experiencia històrica, les humanes necessitats, les virtuts i vicis del nostre llinatge, l'autoritat de l'Iglesia i de sa prudentíssima llegislació, clamen en favor del Regionalisme; i la manera d'ésser de la gent catalana i el desgavell de la política unitarista qui avui impera, els mals de la qual no hi ha ningú capaç de curar, demanen a tots els homes de cor sà i esperit generós el desinteressat concurs en l'obra verament de filial pietat, de reconstrucció de nostra amada terra. Falta ara estudiar el pensament català, *vinculum unitatis*, necessari principi de la vida racional del país, sens lo qual sobrevé desseguit la descomposició. El pensament fa el poble, com l'ànima fa i personalitza al sér humà. Estudiat, doncs, l'element ètic, falta considerar l'element racional, la manifestació intel·lectual de la Regió catalana.

LLIBRE SEGÓN

VALOR RACIONAL DEL REGIONALISME CATALÀ

DISERTACIÓ PRELIMINAR

I

Importancia primaria que té en els estudis sociològics el coneixement del pensament d'un poble. — Analogies entre l'ordre físic i l'ordre espiritual. — Excepció grandiosa del sistema intel·lectual a Catalunya. — Aprioristes moderns destructors de l'unitat del pensament. — Profitosa forma d'estudi d'en Capmany i d'en Piferrer. — Condicions que influeixen i lleis qui determinen el pensament d'un poble.

II

Antecedents etnogràfics del poble català. — Romanització completa del nostre país: Sant Pacià. — Persistencia i influencia de l'element mercantil. — Succeeix a la Roma imperial la Roma pontifical. — Els Góts. — L'invasió serraïna fa del Pirineu l'*Officina Cathaloniae:* monestirs, sínodes i reunions episcopals: Ató i Oliva: Ramón Berenguer I *el Vell.* — Caràcter pràctic, tradició de l'esperit romà modificat, qui es veu a Catalunya: signes demostratius en la llegislació, en la filosofía, en l'arquitectura, en la composició social del país. — L'element menestral i l'element feudal: aliança del primer, representant la tendencia civilitzadora, amb els Frares: els Frares predicadors donen forma científica al pensament nacional: il·lustres Fra-menors representants d'una tendencia expansiva i observadora del món material, si bé sovint utòpics. — L'Oda d'en Aribau.

Fonts principals d'aquesta Disertació. — Les noticies històriques les traiem principalment de la Carta del P. Caresmar al Baró de la Linde; dels historiadors Diago, Florez, Vilanova, Tourtoulon, Lafuente i Bofarull, de les *Memorias* d'en Capmany; i tots els monuments, o quasi tots, que aduim els havem vist en la *Collectio maxima conciliorum omnium Hispaniae et novi orbis,* en sis volums, del cardenal Aguirre, el qual ja s'aprofità d'en Marca.

I

ANEM, amb l'ajuda de Déu, a començar l'estudi del pensament català. Qui coneix el pensament d'un poble coneix el poble, com qui sab la manera de pensar d'un individuu sab quí és el tal individuu. El món moral i el món físic presenten admirables analogíes, i els poetes en sos actes d'il·luminació intel·lectual s'han valgut sempre d'imatges materials, més conegudes i familiars a l'home, que ell no's coneix a sí mateix, per a descriure les perspectives de nostre intern esperit. Així passa també en lo que'n podríem dir psicología social. Qui coneix el sistema orogràfic d'un país té cabal coneixement d'aquest, puix el sistema de montanyes no sols constitueix la forma arquitectònica d'aquella terra, sinó que explica el sistema hidrogràfic, el naixement i el curs dels rius, la situació dels plans i la conformació de les riberes. I fins més enllà pot arribar qui coneix el sistema de montanyes d'un país, puix fàcilment vindrà per medi d'ell a determinar el clima que fa en aquella terra, el medi meteorològic que hi domina, si és ventosa o tempestuosa, seca o humida, i per conseqüencia deduirà quin conreu li és més natural, quines produccions preferibles, quines condicions sanitaries posseeix convenients o contraries per la vida dels homes qui l'habiten. El pensament d'un poble pel coneixement d'aquest, és com pel coneixement d'un territori, son sistema orogràfic. Les qualitats de caràcter, l'energía en les empreses, la constancia en el treball, la solidi-tat en ses institucions i obres, les passions predominants, el gust nacional, les costums públiques i privades, tot davalla dels cims del pensament qui informa al poble. Qui s'apodera del pensament d'un poble es fa amo d'aquest, el posseeix, el domina i en disposa; la transformació del pensament importa la transformació del país, constitueix, com havem dit en el primer lli-

bre, una verdadera *transubstanciació*. L'estudi del pensament nacional és, doncs, d'una importancia essencial, és entre tots els altres estudis socials com el sol entre'ls demés estels. Es més difícil seguir el fil d'aquest pensament que no pas seguir la carena d'una llarga serra. No presumim nosaltres de fer una expedició completa, mes per deficient que sía portarà la seva utilitat i serà una altra pedra posada en el treball patriòtic que s'està fent a Catalunya i fins fermament creiem que suscitar l'esperit catalanesc, que fonamentalment consisteix en el pensament, és la condició necessaria de la resurrecció regional. No farem nosaltres la descripció completa del sistema intel·lectual de la nostra gent; resseguirem tant sols les sumitats del pensament català, els cims majors de la gran serralada, parlarem d'aquells qui foren representació d'època i de raça, educadors d'aquesta, fars brillants qui il·luminaren la vida pràctica individual, domèstica i social, eterna manifestació d'una sola substancia. Mes no'ns contentarem en mostrar els pensadors qui formen el sistema intel·lectual i són com la columna vertebral de la nació, és a dir, son sosteniment, son principi d'energía, d'acció i de sensibilitat; sinó que tractarem també d'alguns pensadors originalíssims, diferents de tots els altres, excepció i confirmació gloriosíssima de la llei intel·lectual de la nostra gent. Parlem principalment, com ja haurà entès el lector, del B. Ramón Lull, especie d'alçament volcànic de gran sublimitat, qui no forma sistema amb els altres prous de l'intel·ligencia, mes que hi fa jòc i contrast, mola d'iguals elements geològics, mes de formació i estructura diferenta. I ja per quant hi serem volem donar raó de per què'ns detenim més en ell que en els altres qui formen part més essencial, per dir-ho així, del nostre sér nacional, i és per la grandesa de l'home i de l'escriptor, per ésser cap d'escola famosíssim qui tingué deixebles il·lustres fins a la centuria darrera en nacions extrangeres, com en la savia Alemanya, ont hi hagué vera escola luliana, per l'originalitat que manifesta, per l'encisament que comunica a tots aquells qui el toquen, per l'importancia que té entre'ls literats extrangers i lo poquíssim que és conegut dels seus connacionals moderns. Ademés, els lulians a Catalunya, encara que ells de dret pertanyen també a l'Escolàstica, són, emperò, l'element d'oposició al purita-

nisme aristotèlic tradicional, i si bé aquest fou el pern fortíssim que sostenía el pensament nacional, generalment sempre correcte i de gran soliditat, els lulians, fent-se independents de certes lleis dictades pels prínceps de la filosofía, i corrent pel camp de l'observació i de l'hipòtesi, batzegant fortament l'etern arbre de la ciencia, sembla que activaven la seva sava, li acumulaven vida i feien que produís nous i saborosos fruits de coneixements, sobretot en lo que pertany a la naturalesa material, si bé barrejats amb fantasíes i extravagancies d'il·luminats.

La consideració del sistema intel·lectual de la nostra gent no concorda amb la doctrina moderna exposada per algún escriptor del nostre renaixement. La moda hegeliana també s'ha ficat a Catalunya i amb pretext de combatre l'esperit sistemàtic i abstractiu, l'excesiva afició generalitzadora, s'ha predicat per a l'edificació social de Catalunya la darrera evolució panteística, la generalització més absoluta, i tot criticant al poble castellà d'*idealista*, *generalitzador i amic d'abstraccions,* se proposa com a símbol del Catalanisme, tal volta sens dar-se compte de la filiació, l'Idea hegeliana, és a dir, la deificació de l'home, l'home fí de sí mateix, sens llei, creant un català *anòmal,* en el sentit etimològic de la paraula, pretenent en và amotllar la nostra pràctica i realista raça amb l'abstrusa i falsa Idea, encara que grandiosa, del somniador filosop de la Germania; la grandiositat de qual idea tal volta ha encisat a alguns esperits qui, creient-se i proclamant-se positivistes, senten la seducció de la concupiscencia racional, i amb gran delectació es donen a les especulacions de l'esperit (1). Proclamar que'l fí social és la llibertat, és no solament anàrquic, disolvent, negació de vincle social, sinó absoluta contradicció, puix la llibertat és una facultat, un medi, i un medi mai podrà ésser fí. Si la llibertat fos fí de l'humana societat, la societat més perfecta sería la dels pobles selvatges, qui no tenen traba, vincle, ni llei que impideixi la llibertat individual. Tot fí pertany a l'ordre ètic; per això, en tota racional filosofía es diu que'l fí caracteritza l'acció; al revés, la llibertat no pertany a l'ordre ètic, en sí és cosa indiferenta, *se habet ad oppositum,* segons l'expressiva frase esco-

(1) *Catalanisme,* per Valentí Almirall.

làstica, no és bona ni és dolenta; serà d'una o altra condició segons s'apliqui a un fí bo o dolent. Fer de la llibertat el fí social és declarar la societat catalana sens fí ni objecte, desde que reb forma en el sigle XIII, mentres va pujant al cim de sa gloriosa carrera i fins que tomba a son ponent. I no perquè en ella hi manqués la llibertat, puix com declara el rei en Martí en la cèlebre arenga de les corts de Perpinyà, el poble català era el més lliure de la terra. Mes era lliure, no per ser lliure com el cavall sens brida per a brincar, sinó que posseía noble i cristiana llibertat per a exercitar sa prodigiosa activitat envers un fí ètic, per al compliment de sa missió terrenal. No era la llibertat que du com a conseqüencia tants caps tants barrets, no era la llibertat d'ésser extravagant com la que proclama l'escriptor abans aludit, era la llibertat racional, com després veurem, qui porta a l'home envers el bé, no per la violencia, sinó pel noble camí de l'il·lustració i de la persuassió fins atènyer l'unitat, llei essencial de tot sér perfet, i de consegüent del sér social. Es de sentit comú, que l'unitat de pensament constitueix la major excel·lencia de que pot disfrutar una societat; ja sabem que convé la contradicció; puix sens aquesta, l'activitat i energía, basa de la virtut humana, s'adormiríen, i per això entra en els plans de la sapientíssima Providencia, qui governa al món, la permissió del mal, i escrit està pel gran Sant Pau: *oportet haeresses esse,* i el Verb etern pronuncià aquella sentencia: *necesse est ut veniat scandalum,* mes afegí també: *vae homini illi per quem scandalum venit.* La necessitat de que en el món el bé sía contrariat, no enclou el dret de contrariar-lo, que'l mal mai deixarà d'ésser mal encara que incidentalment produeixi un bé. La falta de tant essencials veritats en l'esperit dels racionalistes i l'imponent silueta que d'elles, posades a inaccessible distancia oviraven, empenyeren a certs homes de talent a inventar les teoríes de la llibertat absoluta, racional i política, i de la competencia individual entre'ls homes com a necessaries per al bé social. Mes sens un fí ètic perd tot consorci humà, no solament el vincle d'unitat, sinó també l'estímul d'una activitat pura, feconda i de comuna utilitat. I no cura tal defecte l'assentar que la competencia individual, l'interès particular, *efecte de l'amor a un mateix,* és el motor de l'activitat humana, perquè

l'amor propria és, segons la cèlebre sentencia de Pascal, l'enemiga dels altres i voldría ésser sa tirana, és, en sa conseqüencia última, tot sovint el fort esclafant al dèbil, és el principi generador de l'esclavitut i destructor de tota noble moralitat. Tals idees mogueren molta fressa i constituiren el criteri social de la moderna Europa; però la demostració *ad absurdum*, la bancarrota del lliberalisme, ha manifestat sa intrínseca falsetat, el sistema ha fallit del tot, i les nacions, verament lliures d'opressió sectaria, giren sos ulls envers un sistema social fundat, no en l'amor a un mateix, sinó en la caritat. I no creguin els partidaris de la competencia individual que rebutgem la lluita com element civilitzador, no; com ells, creiem en sa necessitat i tenim fortament estampades en la memoria aquelles sentencies de la divinal Sabiduría, escrites molts sigles abans que sortissin les noves teoríes; *militia vita hominis super terram... contendite intrare... regnum Dei vim patitur...* No és necessari excitar la lluita ni devem suscitar la contrarietat; ja vindrà per ella mateixa, puix l'estat present de l'humanitat és de lluita amb els elements físics, amb els homes entre'ls quals vivim i fins de cada hu amb sí mateix. Convé, doncs, més que atiar la lluita humana, educar a l'home per a que surti vencedor d'ella...

No vulguem ésser mestres de la patria; siam deixebles d'ella. El dos més il·lustres catalanistes, els dos més fecondants pensadors de l'aspiració regional, en Capmany i en Piferrer, no confiaren la restauració patria a un và formalisme, sinó que cregueren fer un servei a Catalunya i estimular la vida regional presentant als ulls de la generació moderna lo que constitueix la naturalesa, el geni, la substancia de la nostra gent, cada hu d'ells en sa respectiva esfera. Nosaltres, amb menys forces que ells, aspirem a fer lo propri al presentar la corrent del pensament català qui ha fertilitzat la nostra raça; no hi posarem gens de substancia nostra, sols a l'indicar aquella nobilíssima corrent, direm als nostres paisans: *attendite ad petram unde excissi estis*. Nuar lo vell amb lo modern, vivificar el cos català, infundint-li sang catalana, continuar la tradició intel·lectual, condició necessaria d'una vida propria, determinar el caràcter que presenta el pensament en nostre país durant la successió

dels temps, no com qui fa un quadro complet, sinó com qui dibuixa un croquis: veusaquí el nostre objecte.

Potser a algú li sembli tendencia materialista el voler presentar tipos nacionals en l'ordre espiritual, com ofereixen tipos les diferents races físiques; mes l'experiencia ensenya que existeixen diferencies grosses en el pensament de diferents pobles; i la filosofía demostra la raó de tals diferencies. Sens recórrer als pobles orientals, d'esperit tant divers dels d'Occident, fixant-nos en els pobles de l'Europa, tant de l'antiguetat com dels temps moderns, tothom caracteritza el pensament dels egipcis per sa grandiositat i fixesa, l'esperit grec per l'elegancia, per la gracia de l'originalitat i per la facilitat de formar sistemes, i el poble romà universalment és proclamat posseidor d'un criteri pràctic, grave, ordenador, aprofitador de tots els elements, com a destinat per la Providencia a servir de basa a una civilització universal i eterna. I fins els pobles moderns, tallats tots, amb més o menys fidelitat, per un mateix patró, que és Crist, se presenten als ulls de l'home observador amb típiques diferencies. La corpulencia, els cabells i barba rossos i els ulls blaus dels septentrionals i el poc cos, mirada encesa i moviment nerviós dels meridionals són signes d'interna diferencia entre'ls uns i els altres i sos tipos físics denoten, generalment parlant, diversitats d'esperits. Les circumstancies materials influeixen sobre l'esperit humà, ja que l'ànima, forma substancial del cos, com ensenya la recta filosofía, és despertada a la vida racional pels estímuls materials, no solament en sa facultat sensitiva, comuna a la cara i a l'esperit, sinó en sa facultat volitiva i fins en l'intel·lectual, la més noble de totes i que després ha d'ésser la llum qui il·lumini a tota l'operació humana i governi tots els estímuls que han de subjectar-se a ella (1).

D'aquí prové l'importancia que tenen en la formació del pensament d'un poble la raça a que aquest pertany, les condicions

(1) A pesar d'això, en uns temps com en els presents en que'ls defensors de l'evolució literaria volen convertir la crítica en una branca de l'Historia natural, convé recordar que si bé la literatura és l'expressió de la societat, això, com observa Sainte-Beuve, no ho és d'una manera absoluta. L'esperit se fa superior a les circumstancies i a la moda, lo qual demostra la superioritat del talent. Exemple Cervantes amb son *Don Quixot*.

geogràfiques i topogràfiques del país que habita, la manera còm esmerça sa activitat, la forma política amb que's governa, i més que tot, la predestinació divina. Es impossible no regonèixer en els pobles una predestinació, com el dogma catòlic ens diu que hi és en els individuus; tal volta més visible que en aquests en els primers, l'existencia dels quals és temporal i mundana, a diferencia dels individuus, pels quals la vida terrenal i temporal és una part insignificant de sa existencia. Lo material sempre està subordinat a lo espiritual; aquesta és la llei de la creació, i fins en l'home materialista, en el filosop, qui no admet l'esperit, l'esperit és el qui el governa; mudeu-li l'esperit, és a dir, el pensament, que és l'operació i vida d'aquell, i tindreu mudat l'home; ja no serà materialista. I sobre aquesta llei de governació humana, n'hi ha una altra de suprema, llei de les lleis, estímul dels estímuls, causa primera de tot el moviment individual i social, que és la predestinació divina. La raca, la posició geogràfica, totes les demés condicions materials tenen valor molt relatiu en l'esperit d'un poble; per això el Capmany deia amb gran profunditat, tractant, amb altres termes, aquesta qüestió, que en molts punts les condicions en que vivía el nostre poble, eren iguals a les de Castella, i no obstant, formaven contrast l'activitat, laboriositat i economía dels nostres ciutadans amb les qualitats contraries dels del país de Castella; i afegía: porteu un noi català després de nascut a aquell país d'*haraganes*, i sortirà *haragán* com ells. Sens voler disminuir l'importancia que té la transmissió carnal de l'existencia, puix som animals, o sía l'influencia de la raça, que l'experiencia demostra ésser profundament modificable per les influencies externes del país, com se veu en les especies de plantes i d'animals, sens pretendre excloure dites influencies, havem de confessar que la llei de la predestinació i la llei de l'educació són les qui formen els pobles. Una mà invisible i omnipotent mena per tot el llarg procés dels sigles a l'universal llinatge dels homes, usant medis molt diferents, a un fí providencial; totes les condicions, influencies i vicisituts obeeixen a la voluntat soberana qui les ordena i encamina al compliment del fí volgut. Mes baixant d'aquestes sublimitats i anant al nostre objecte, direm que en l'ordre natural i humà, la llei de l'educació, o sía la tradició nacional, o el sis-

tema intel·lectual del país, es la fórmula de sa existencia, sa essencia, la que explica la naturalesa, els atributs i l'acció d'una gent qualsevol, o per dir-ho amb menys paraules, el pensament d'un poble és allò per lo qual dit poble és lo que és.

II

Ateses les consideracions fetes sobre l'influencia molt relativa i secundaria de la procedencia etnogràfica d'un poble en el desenrotllament de son pensament, en la formació de son sistema intel·lectual, poc ens detindrem en la determinació de l'arrel primitiva del nostre poble. Ademés, segons lo que diu l'última paraula de la ciencia, en aquest país hi vingueren quasi bé totes les antigues races humanes. Uns proto-pelasgos o *heteus* de la descendencia de Cam, emigració antiquíssima i dels primers temps després del diluvi, qui s'estengué per les riberes mediterranies; les immigracions de procedencia aria, com els celtes, i les semítiques, com els fenicis, i ademés, els establiments grecs que en Catalunya tingueren el cèlebre *Emporion*.

Sabuda de tothom és la lluita entre cartaginesos i romans i la victoria d'aquests, que portà una completa romanització de tot el país, arribant la seva civilització fins a les afraus més feréstegues i llunyanes. Juntament amb l'esperit d'independencia, propri de totes les tribus indígenes, demostren aquells antics pobles una qualitat que tal volta s'ha perpetuat en nostre país, i és una potencia assimilativa, quan l'assimilació es fa racionalment, no amb violencia ni pretenent l'aniquilació del propri sér. Llei que veurem governant perpetuament al pensament català. Sabudes són les proeses d'Indíbil i de Mandoni, capdills dels ilergetes i ausetans; i l'alçament terrible contra'ls romans, tirant-los a tots més enllà de l'Ebre, ocasionat pels maltractes que feien als indígenes, i que únicament se calmà amb la vinguda de Marcus Porcius Cato, qui es presentà aquí més com a negociador que com a conquistador. Aquesta noble forma empleà també César, quan després de la victoria sobre Pompeius, donà a la nostra antiga Metròpoli el dictat de *Colonia victrix Tarraco*. August amà especialment Tarragona; allí es retirà a reposar

després de l'expedició contra'ls càntabres; en ella reb l'octau consolat i allí se li presenten els embaixadors de l'India Oriental i de l'Escitia demanant-li sa amistat. Més tard Galba, a l'ésser proclamat Emperador, reb de la propria ciutat ont abans havía sigut Governador, el present d'una corona d'or de quinze lliures de pes; i l'antiga Metròpoli s'identifica tant amb Roma, qui com aquesta, té també temples, amfiteatre, banys, pretori, deixant tant abundant rastre de runes, làpides, medalles i tota mena d'objectes romans, que al cap de tants de sigles, després de tantes invasions, malgrat sa destrucció total, pogué dir l'il·lustre P. Caresmar: *Que hablan latín puro y casto todas sus paredes hechas de las antiguas ruinas*, i els pagesos del camp de Tarragona encara avui día mostren el noble i sever aspecte que contemplem en els relleus i estatues dels museus romans.

Tarragona, altra Roma, és el gresol on se fonen els antics elements, estenent-se aquella civilització, no sols per la riba del mar, sinó fins als més apartats llocs, a les més aspres terres pirenaiques. Però l'esperit de noble independencia subsisteix, malgrat l'identificació amb Roma. L'emperador Adrià reuní a Tarragona una junta de representants de les principals ciutats per a demanar subsidis, i li foren negats, perquè'l país hauría estat privat de la flor del jovent, i, no obstant, Tarragona s'esforça en obsequiar a l'Emperador.

Els més antics records del Cristianisme a Catalunya ens descobreixen la dominació completa de la forma romana en les costums i en la vida literaria del país. Les cèlebres actes del martiri de Sant Fructuós, bisbe de Tarragona, en l'ingenua pintura de quan el sant prelat fou pres en sa propria casa, ens descobreixen sa vida a la romana. Tal degué ésser l'identificació de la tarraconense amb Roma, que de Sant Damàs, papa, se dubta i es controverteix si fou d'ací o d'allà; i fins de nostre bisbe i cèlebre escriptor Sant Pacià, els erudits ne disputen.

Mes nosaltres creiem que se'l pot considerar com a primer representant del pensament català o al menys com a un precursor d'ell, com a una primerenca florescencia qui demostra ja les qualitats més nobles que presenta la forma intel·lectual en nostre país, que, com després direm, és la mateixa romana amb utilíssimes modificacions. Es Sant Pacià imitador i deixeble del

celebèrrim i fogosíssim Tertulià, verdader *cap torrat de l'Africa*, usant un terme de la típica eloqüencia dels antics caputxins de Catalunya, apologista aterrador i irresistible, del qual sols pot parlar-se'n en grau superlatiu, lo mateix quan encerta que quan erra; mes amb tot i ésser deixeble, el bisbe barceloní, de l'extremat prevere cartaginès, a pesar de que l'imita, li retrata frases i el segueix amb les idees; el nostre prelat guarda sempre la temprança de l'expressió, el just medi en el judici i tal exactitut en consignar el dogma cristià que això li ha valgut l'ésser considerat verídic testimoni de la tradició catòlica, sobretot en lo que pertany al Sagrament de la penitencia (1). El distingeix la cristiana llibertat d'esperit en la reprensió dels vicis, i al mateix temps l'estima de la Saviduría de l'antiga gentilitat, fins al punt de tenir que defensar-se de l'escàndol farisaic, propri de tots els heretges, de que's mostra posseit son competidor Simpronià, per haver aduit en la seva controversia un vers de Virgili: *Poeticum versum Episcopus dixit! Quid! Paulus Apostolus erubescit, quum Atheniensem illum versum et dicit et comprobat* (2). El funest esperit d'originalitat qui enfonzà en l'heretgía a tants de savis orientals; l'ardenta, mes gustosa, exageració dels grans pensadors africans, mestres i patrons amb que ell conforma sos escrits, contrasten amb l'esperit pràctic i la suavitat de forma del nostre bisbe. Argumenta contra l'heretge Simpronià, qui com els montanistes negava el perdó dels pecats, mes la fortalesa, vivor i contundencia de ses raons no exclouen una exquisita cortesía de formes i un dolç sentiment que'l porta a anomenar germà al dur competidor; predica a son poble amb pastoral ardor la penitencia, mes sa paraula és sempre serena. En ell el cristià no destrueix al romà; és un bisbe qui sembla un Pretor de la Llei nova; l'intensitat de la fe i del sentiment no li apaguen ni desequilibren la raó. La majestat romana resplandeix en tots sos escrits; son esperit, a parer nostre, es més romà que'l de Sant Jeroni i Tertulià; tindràn aquests celebèrrims escriptors qualitats més capdals que'l nostre bisbe, mes és indubtable que no posseeixen com ell la perfecta armonía de facultats,

(1) Les obres de Sant Pacià avui existents són: *Paraenesis*, o Exhortació a la penitencia; les tres cartes a Simpronià, i el tractat del Baptisme.

(2) Epist. II. Edició de Monfort. Valencia, 1780.

la serena gravetat, l'equilibri jurídic que distingí el pensament romà, i que un cop sobrenaturalitzat, meresqué ésser escollit per la Providencia per a proposar la veritat a totes les generacions i judicar les accions de tots els pobles de la terra. Mes ¡cosa notable! Sant Pacià, qui's considera llatí fins al punt de contestar a l'acusació que li feia Simpronià de valer-se de versos de Virgili, que això era com acusar a un grec de servir-se de son llenguatge natiu, *graece, Graecum,* més avall respira l'etern instint regional amb el següent text, que és al mateix temps prova suficient de la permanencia i de l'ús més o menys estès de les llengües regionals, dins de la gran unitat romana: *Latium, Ægiptus, Athenae, Thraces, Arabes, Hispani Deum confitentur, omnes linguas Spiritus Sanctus intelligit* (1).

Un element trobem constant a Catalunya, i és l'element mercantil, que tanta eficacia ha tingut en la formació del caràcter nacional, en el sistema social i polític del país, i en la determinació i especificació del pensament català. Es indubtable que fenicis i grecs empeltaren en el nostre llinatge l'esperit mercantil que prepondera en la civilització de nostre país. Quan en els principis del sigle IV els africans Sant Feliu i Sant Culgat van a Barcelona per a propagar l'Evangeli, s'introdueixen en concepte de mercaders, segons les antigues actes de dits màrtirs; fet de significació feconda, puix demostra que la ciutat i el país eren mercantils i la professió del comerç considerada i respectada com honesta, puix de no ésser així, mai hauríen afectat dita professió els qui veníen a complir una missió, qual és la de propagar la fe, qui reclama com a primera qualitat el respecte i consideració personal. L'invasió de la gent del Nord, que enfosquí el resplandor de la civilització, no destruí, emperò, l'activitat mercantil, puix així es desprèn de la carta del metropolità Joan de Tarragona (516) al papa Hormisdas. Demana el metropolità tarragoní al Cap de l'Iglesia còm s'ha de portar amb els molts clergues grecs qui allí acudíen, venint infestats de les heretgíes orientals, lo qual prova que en Tarragona abundaríen els orientals, sens dubte, per raó de comerç, puix si no hagues-

(1) Epist. II.

sin trobat conterranis seus, ¿què hi hauríen fet? Lo qual, ademés, se comprova pel testimoni del cèlebre Benjamí de Tudela, jueu, qui afirma que al passar per Tarragona (sigle XII) hi trobà importants edificis perteneixents als Anaseos, qui, segons Caresmar, eren els fenicis més il·lustres, i als grecs; afegint dit famós viatjant, que ja de fenicis en cap altra ciutat d'Espanya se'n trobava rastre. ¿No prova quant arrelats devíen estar en aquest país la seva permanencia després de la doble invasió gòtica i serraïna?

L'invasió gòtica, a nostre parer, no significa en l'historia del pensament català altra cosa que un enfosquiment d'aquell resplandor intel·lectual, de que és tant bell representant Sant Pacià, sens l'introducció de cap element positiu, al menys d'importancia. Mai l'ignorancia pot favorir l'il·lustració; i tant la Tarraconense com la Galia Narbonesa teníen una tal cultura romana, que'ls pobles del Nord pogueren en gran manera enterbolir-la, mes quedaren dominats per ella; i a l'antiga comunicació amb la Roma imperial qui enviava a aquests paíssos el resplandor de sa literatura, succeí la comunicació freqüentíssima de la nostra terra amb la Roma pontifical qui fou dotada amb l'il·lustració clàssica i amb l'escreix de la sobrenatural il·lustració de la fe i de la gracia; essent, segons l'opinió de Sant Tomàs, el mateix imperi romà, convertit de temporal en espiritual. El lector tindrà ocasió de veure com Catalunya feu tota la creixença sots la benefactora ombra de la Seu apostòlica, fins que arribà al punt màxim l'amor recíproca entre l'Iglesia romana i la corona aragonesa, quan el papa Bonifaci VIII, per la Butlla *Redemptor mundi*, constitueix a Jaume II d'Aragó *christiani exercitus Ducem... et in devotione Ecclesiae permanentem, vexillarium, Capitaneum et Admiratum generalem ejusdem Ecclesiae in vita sua*. Anomenada és per tots els canonistes la cèlebre carta del papa Sirici (any 387) *ad Himerium Tarraconensem;* continúen les comunicacions en els sigles més tenebrosos, i parlant l'eruditíssim i crític Aguirre, company i consemblant de Nicolàs Antonio, de la carta dels bisbes de la provincia Tarraconense, *ad Hilarum Papam* (1), demanant-li consell de

(1) Llegida en el Concili romà de l'any CDLXV.

còm s'havíen de portar amb un bisbe, ordenat indegudament i que s'atribuía jurisdicció, afegeix les següents paraules en corroboració de lo que havem dit, de que aquí la barbarie dels invasors queda en bona part dominada per l'il·lustració del país: «Encara que'l furor dels barbres invasors, devastant gairebé totes les iglesies d'Espanya, relaxà la disciplina, la provincia Tarraconense permanesqué guardadora de les lleis i cànons» (1).

La monarquía visigoda havía d'ésser de poca durada; aquella ombra de civilització romana, sostinguda pels pontífex de Roma, l'ideal del gran imperi qui semblava encara dominar les noves nacions que en Occident apareixíen, l'esplendor de la nova Roma, la magnífica ciutat oriental, poblada per una vella i decaiguda raça que en els arxius de son passat trobava encara elements prou preciosos per a edificar la meravellosa fàbrica de *Hagia Sophia*, símbol de destemprament i de caduc orgull per la riquesa i luxo refinats de sos materials i ornaments arquitectònics, i al mateix temps d'un art exquisit en lo que pertany a la forma, i per a ordenar els immensos materials del Dret en les famoses compilacions justinianes; la comunicació literaria i fins artística que'l senzillíssim, savi i piadós Sant Gregori, papa, pare de la literatura de l'Edat Mitjana, el primer i més típic representant de l'esperit d'aquesta, no's desdenyava de rebre de l'esplendent Byzanci, on fou apocrissari o embaixador, i que ell comunicava a l'espanyol Sant Leandre, la qual, com un ressò cada cop més apagat, arribava al bisbe Quirze de Barcelona per medi de Tajón de Saragossa; les majestuoses assamblees eclesiàstico-polítiques de Toledo, aont acudíen els prelats de tota Espanya: totes aquestes ombres de la majestat romana, ja del tot buida, havíen de desfer-se com un núvol pel remolí de l'invasió dels serraïns.

Aquesta arrambà als cristians al Pirineu; mes amb tot i la confusió i desordre d'aquelles runes d'una civilització caiguda, la tradició clàssico-eclesiàstica no's perd, se concentra sí en els monestirs qui van apareixent en aquelles montanyes, i va do-

(1) *Quamquam barbaricus furor Gothorum Hispaniarum Ecclesias prope omnes devastantium vigorem Ecclesiasticae Disciplinae relaxasset, Tarraconensem tamen provinciam custodem Legum et Canonum permansisse.* (Colecc. max., t. 3, p. 114.)

nant forma al caos social, a la materia nuvolosa, que la Providencia destinava a ésser un dia la nostra Catalunya. Qui passi els ulls per les cartes de fundació de dits monestirs, desseguit queda convençut de que tals fundacions foren els centres vitals del nou organisme social qui s'anava formant, l'origen de la moralitat en les costums, de la justicia en les relacions entre'ls homes i de l'il·lustració literaria de les intel·ligencies. Dits monestirs foren iglesia, escola, mercat, tribunal i lloc de seguretat en aquells temps de confusió; i quan l'Iglesia començà a agafar esperit, veiem ja desde'l sigle X i XI, que per medi de reunions episcopals, estén sobre tot el país aquells béns socials qui abans sols podíen viure dins dels sagrats murs dels monestirs.

Dos noms resplandeixen en els sigles X i XI d'altres tants prelats, qui no a llarga distancia l'un de l'altre, ocuparen la Seu de Vich, l'antiga Ausa. En aquells obscurs temps de gestació del pensament nacional, Ató i Oliva són clars indicis de la naturalesa d'ell; i la misteriosa llum d'aquella especie d'escola vigatana és una prova de que l'antiga il·lustració no havía desaparegut, i que, si bé molt esmortuida, vivía encara, com foc sota la cendra, en la nostra niçaga, qui tant fortament havía participat de la civilització romana. El fet de que l'abat de Sant Grau d'Orleans enviés, per mediació del comte Borrell de Barcelona, a l'escola d'Ató al monjo Gerbert per a que aprengués matemàtiques, en qual ciencia sortiría tant aprofitat, que al trasladar-se després a Italia, on fou arquebisbe de Ràvena i després papa, se'l tingué per home d'arts meravelloses i *praeter-naturals;* suposa aquí una relativa il·lustració en aquells temps d'espessíssimes tenebres. I és, potser, signe d'una raça, d'esperit pràctic i religiós, que la primera llum que's veu en l'horitzó de la naixent Catalunya sia la llum de la ciencia de Déu amb les ciencies exactes agermanada. A l'abat i bisbe Oliva se'l veu en tots els actes importants de son temps. Edifica monestirs com el de Ripoll, presideix aquest i el de Cuxà, porta la croça episcopal de Vich, reuneix sínodes fecondíssims per la civilització del país, i en les engrunes que'ns resten de sos fruits de cristiana literatura, resplandeix la bellesa llatina i el nou esperit de l'Evangeli. El panegíric de Sant Narcís de Girona té una majestat d'istil, una sonoritat i tal construcció de frase, que manifes-

ta un conreu literari que sembla impossible en aquella edat de ferro; i com Carlemany, en ses famoses capitulars, després de llegislar sobre l'Iglesia i l'Estat, reglamenta la cría de les gallines, el Prelat vigatà i ripollès, després d'edificar monestirs i llegislar en sínodes, escriu als seus monjos amb gran interès sobre d'uns cignes, per a que li diguin còm estàn, i els participa que té una grua molt hermosa que ja comença a pegar volades, que's va tornant roja i aclarint-se-li la veu. Mostra significativa d'un esperit pràctic qui guaita sempre a la realitat, qui no descuida els petits detalls de la vida, ni en mig de les laborioses operacions del ministeri episcopal i de la nobilíssima tasca civilitzadora sobre un poble que's va organitzant.

El cèlebre bisbe Abat és, sens dubte, un dels més benèfics restauradors de la civilització en nostre país. Ben clarament se desprèn de les senzilles actes del sínode Helenense celebrat *in Prato Tulugiensi* (Tolujas) en l'any 1027, essent ell l'únic bisbe assistent. La desolació del país devía ésser tant gran, la disolució social tant extraordinaria, que declaren els assistents al sínode que *cum pene omnia invenissent non solum pedibus conculcata, sed etiam oblivioni dedita; iterum reparare studuerunt eodem tenore, quo fuerunt hactenus condita*. Estableixen la pau i treva; com més tard en la dedicació de Ripoll i de Sant Miquel de Fluvià, en quals reunions episcopals brillà sempre el venerable Oliva, s'institueix el dret de sagrat, i es constitueix al convent tribunal per a judicar en les qüestions civils i criminals. La lenitat eclesiàstica va imposant-se al poble; l'esperit democràtic de l'Evangeli va triomfant de l'esperit aristocràtic qui, naturalment, engendra una època guerrera; i les primeres alenades de l'aire d'igualtat que devía respirar la societat catalana, se senten ja en aquests temps primitius com alenades de l'Esperit de Déu, en el concili *in Prato Tulugiensi* de 1068, i més encara en el concili Ausonense del mateix any en que's mana: *Villanum aut villanam, et clericos arma non ferentes, et monachos, seu sanctimoniales et viduas ullus homo non sit ausus occidere, vulnerare, debilitare neque comprendere, vel distringere;* se prohibeix danyar les coses dels villans, ni penyorar-les per qualsevulga causa, i s'hi troba el següent text legal que han perpetuat les llegislacions modernes

prohibint l'embarg dels instruments de l'ofici: *pagensibus autem vestimenta non auferantur, neque vomeres, neque ligones.*

D'aquest discret esperit llegislatiu de l'Iglesia manifestat en tants concilis i sínodes (en que d'altra banda sempre hi solíen assistir els comtes i senyors de la terra) donant disposicions no enlaire, sinó segons les necessitats presents, participà també l'element polític, essent-ne eloqüentíssima prova la publicació dels *Usatges,* feta pel comte Ramón Berenguer I *el Vell,* qui amb raó ha sigut anomenat el primer llegislador d'Espanya. L'organització feudal del país que fa en el dit còdic, en aquells temps insegurs i perillosos, prova l'esperit pràctic d'aquell gran home: com l'hisendat qui coneix que per sí no pot conreuar tot son territori, ne fa troços i el dóna a diferents rabacers, així ell donà forma legal a aquella informe i naixent societat falta d'organització i exposada sempre a la contingencia de la guerra. El feudalisme fou un fet social necessari, una de les formes transitories de la civilització, per lo qual armar-lo amb lleis, usant la frase de Justinià, era donar-li contorns determinats, traure-li la deformitat i fer-lo un medi de progrés en la successió històrica de les edats; i fins potser en dits *Usatges* hi podríem veure més un còdic feudal que no pas una llegislació aristocràtica, o, quan menys, havem d'entreveure en l'obra del *Vell* com els signes de la predestinació del nostre llinatge, i que'l caracteritzen, això és, l'esperit de pràctica ordenació o llegislatiu, i l'instint de l'importancia social de la riquesa, ja que en aquells temps de predomini de l'element militar, declara, no obstant, al burgès d'igual categoría que'l simple cavaller. I en lo que pertany al Dret civil, és prova concluient del mèrit del nostre llegislador, lo que son Còdic fins avui sia encara la soca de la nostra llegislació, constituint l'arbre sagrat que's desenrotlla amb la successió dels temps, sota de qual brancam ha anat creixent la societat catalana; han caigut seques algunes branques, perquè tot lo humà es renova, mes les noves qui han eixit són vivificades per la sava del primitiu tronc. Com en l'antiga Roma i en la nova Roma, és a dir, com en els temps clàssics i en els temps pontificals d'aquesta mare de les lleis, aquí a Cata-

lunya, quan Catalunya es governava a sí mateixa, la renovació legal no s'efectuava per la violenta amputació que mortifica, sinó per la natural germinació que vivifica.

La nostra sossegada raça no tenía enamoraments precipitats, i tot posseint una forta potencia assimilativa donava a totes les coses l'aire, la forma, l'istil de la terra, les empeltava en el vell tronc de la Patria, enriquint a aquesta sens detriment de sa propria substancia. L'entusiasme llegislatiu pel Dret romà no escalfà el cap ni de Sant Ramón de Penyafort ni del Rei en Jaume, amb tot i tenir a dit Dret en molta estima; esperits pràctics i penetrants, més amics de lo útil que de lo pompàtic, no cregueren del cas construir un monument llegislatiu, com el savi Alfons de Castella, per admiració de les edats; més amics de fer un poble que de fer un còdic, practicant la màxima de que la llei ha de créixer al compàs del cos social a qui ordena, com la pell creix a proporció del cos humà, que vesteix i surt de la propria substancia personal, els llegisladors catalans seguiren les petjades del llegislador romà perquè posseíen son mateix esperit. I és que aquí no dominava ni l'entusiasme exclusivista pel propri *jo,* ni l'entercament en el propri pensar; la modesta i útil observació era practicada, i es tenía un concepte pràctic molt complet de lo que és una societat humana particular que no's basta a sí mateixa, i que en tant és més forta i perfecta en quant, estant amb comunicació amb altres, s'aprofita dels elements que posseeixen, convertint-los en substancia propria. I l'esperit dels llegisladors se perpetúa en l'escola jurídica catalana, de la qual un escriptor, no català (1), ha dit que fou feconda en jurisconsults il·lustres de gran maturitat de judici; i devem afegir que tal és la soliditat de la llei catalana, que ni les tempestats modernes qui han capgirat l'Europa han conseguit aterrar-la.

La filosofía, a Catalunya com a Roma, no ha tingut originalitat. No ama l'esperit de la nostra gent aquella especie de gimnàstica mental sens altre objecte que una atrevida ostentació de forces per a admirar al pròxim; si treiem la grandiosa excepció de Llull i dels lulians, els demés qui han conreuat dit ram de la

(1) Nicolás Antonio, art. Callis.

sabiduría humana han seguit la nobilíssima corrent de la *perennis philosophia* que ix de les abundoses fonts de l'immortal Grecia. Quan l'escolàstica acabà en un convencionalisme estret i ridícol, el nostre gran pensador Lluís Vives, confessant la grandesa i utilitat d'Aristòtil com l'hèroe de la gentilitat, cregué que per a agafar forces la filosofía devía tocar de peus a terra, per lo qual sa útil saviduría es nodrí fortament de l'observació humana, deslliurant-se dels excessos del revolucionari Renaixement.

I a l'arribar als nostres temps, perduda o despreciada per una insana moda tota tradició filosòfica, els esperits gairebé tots en Espanya seguiren la fantàstica i corrossiva filosofía germànica, mes els nostres mestres ens ensenyaren una filosofía de sentit comú, rieró, deia l'inoblidable Llorens, que feia cap a la corrent general de la filosofía tradicional de l'Escola, mes tant fortament vestida a la catalana, que és un fet ben conegut que'l citat filosop ha sigut un dels homes del nostre renaixement qui han tingut una més eficaç potencia catalanitzadora (1).

(1) Estant ja per publicar el present llibre, havem llegit el Discurs d'entrada a la Real Academia de Ciencies Morals i Polítiques, de Madrid, del senyor D. Marcelí Menéndez y Pelayo intitulat: *De los orígenes del Criticismo y del Escepticismo y especialmente de los precursores españoles de Kant.* L'admirable escriptor montanyès en una nota s'ocupa del qui fou estimat mestre nostre i ens feu son íntim confident desde la nostra primera joventut, fins al día de la seva planguda mort, el catedràtic de Metafísica de l'Universitat de Barcelona D. Xavier Llorens y Barba. Diu en Menéndez y Pelayo que alguns deixebles de dit professor, amb més zel que discreció han volgut concedir-li l'honor pòstuma d'haver-se inclinat en sos darrers temps al *neo-escolasticisme,* fet que ell nega. Lo que nosaltres podem assegurar-li és que més d'un cop ens havía dit que tot son treball se dirigía a enllaçar sa doctrina amb la de l'Escola. Confessem planament que'l mètode preferent, constant, mes no exclusiu d'en Llorens fou l'observació interna, i convenim amb l'il·lustre acadèmic en que era impossible que cambiés de procedir un home qui durant tota la vida havía viscut tancat en les entranyes de la seva ànima, com en una aula d'espiritual anatomía. Emperò, és indubtable que si bé considerava aquest sistema d'inquisició de la veritat, com de resultats segurs per atènyer les veritats fonamentals de l'espiritualitat de l'ànima, de l'existencia de Déu i del món material quan l'usava un home de bona voluntat; no obstant, regoneixía que no era suficient per la discusió i no'n feu mai l'*organum* únic per a atrapar la veritat. Així és, que donava importancia capital als primers principis lògics, metafísics, i a les que ell anomenava veritats primaries contingents, analitzades per Reid, i que's refereixen a l'identitat del *jo*, a l'existencia del món extern, etc., i sovint alegava el principi escolàstic *prima principia negantes fustibus sunt arguendi.* Perquè l'observació no excluía de son mètode docent el formalisme

Aquest segell amb que la gent catalana marca les coses al fer-se-les seves, la potencia, més que de fer les coses noves, de fer-se-les propries, se nota també en l'arquitectura, que tant abundants i nobles monuments té en la nostra terra. Sembla com que'ns fos més propri l'estil romànic. Nascut o provinent de les basíliques romanes, és a dir, del lloc on s'administrava la justicia, presentant un equilibri o proporció de parts verament

escolàstic, que és insuperable; així és que les formes escolàstiques abunden en els *Apuntes* que avui encara existeixen i dels quals nosaltres posseim un exemplar esmenat de sa propria mà, i si bé és cert que la conciencia era son obrador, per a definir-la i caracteritzar-la es valía de la fórmula escolàstica: *non sentimus nisi sentiamus nos sentire.* Amava i aconsellava l'estudi dels comentadors d'Aristòtil; i havent-li un deixeble seu, el difunt prevere Pere Garriga y Marill, demanat les obres de Plató per a estudiar-les, no les hi volgué deixar, dient-li que li deixaría les de l'Estagirita, que li convenien més. Usant un terme canònic, pot afirmar-se que en Llorens si bé no fou *de corpore*, fou emperò *de anima Scholae.* Admetía la veritat per sa evidencia i fugía de que se'l cregués fideista, així caracteritzava els principis lògics i metafísics, dient que no podía pensar-se el contrari d'ells, encara que ho volgués el subjecte; i en quant a la veritat primera, o sía a l'*Ens realissimum*, no l'admetía com una revelació o un postulat de la conciencia pràctica sinó com diu textualment en sos *Apuntes* «como ley suprema del conocimiento humano. Por esta ley nos hallamos imposibilitados de permanecer concibiendo una pluralidad de causas y nos vemos forzados a elevarnos a la concepción de una sola causa.» Completava la doctrina en aquest punt amb el principi teleològic o de les causes finals que formulava: «El orden y finalidad de los efectos suponen inteligencia e intención de la causa.» Insinuava, ademés, la prova de la necessitat racional, de lo incondicionat i absolut, és a dir, usava els mateixos arguments que han usat els més ferrenys escolàstics de Sant Tomàs ençà, si bé amb aquella gracia filosòfica propria d'en Llorens que feia endinsar l'home en sí mateix, resolent-se cada oient la dificultat amb la llum de sa propria conciencia, lo qual constituía el mèrit més eminent del nostre filosop. Es cert que establía que *lo absolut està fòra del domini de la realitat comprensible* i que en aquesta materia *la creencia dèu completar el coneixement;* mes fins en això s'avenía amb els escolàstics, qui diuen que de Déu se'n té coneixement, mes no comprensió, o sía, que l'home coneix *an sit*, mes el *quid sit* ho coneix sols imperfectament, per *viam remotionis,* segons l'expressió de Sant Tomàs, essent la natural filosofía, segons el mot del Sant Doctor, *praeambulum ad articulos.* Donava la sumaria resolució del problema del coneixement per medi de la sentencia: *nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu, nisi intellectus ipse,* lo qual justifica que substancialment no difería dels escolàstics en tant important materia. Devem afegir, no obstant, que s'hi diferenciava en quant a explicar la manera del coneixement del món exterior o material, puix no admetía la teoría o hipòtesi de l'Escola per a salvar la dificultat de la comunicació o unió de l'enteniment amb la cosa, o sía la teoría de les especies intel·ligibles, i en son lloc sempre defensà el principi de Reid del coneixement immediat, que recordem perfectament haver-li oit dir que tenía antecedents en algún escolàstic, si bé ara no podem determinar a quàl se refería; fins en

equitativa, un conjunt comprensible, i quan se tracta d'iglesies produint en l'ànim, més la concentració ascètica que l'exaltació mística, més lluny de l'utopía de convertir la terra en cel que pareix se proposà l'estil gòtic, l'arquitectura romànica semblava la que devía identificar-se més amb la nostra raça pràctica, d'esperit llegislatiu, reflexiva i moderada. No en và, ni sens significació, tingué llarga i feconda existencia a Catalunya, i

aquest assumpte la diferencia entre'l nostre filosop i els escolàstics és petitíssima, ja que's ve a reduir a que en Llorens acceptava el misteri del coneixement del món com a misteri i es contentava amb la certesa ingènita que a l'home proporciona el testimoni dels sentits, certesa que també confessen els filosops de l'Escola, mes cercant d'aclarir el misteri mitjançant la teoría de les especies intel·ligibles. En Llorens tenía gran amor a la seva doctrina, en aquest assumpte, que desenrotllava amb filosòfica magnificencia, i era la verament típica del seu magisteri, donant-li ocasió de practicar finíssims anàlisis del fet del coneixement, consignant en sos *Apuntes* les següents ratlles: «Damos el nombre de realismo natural a la doctrina que acepta sin reserva los datos de la conciencia que nos aseguran la realidad del mundo externo y su distinción del interno.» Lo qual tal volta ha donat ocasió al claríssim professor de l'Universitat Central per a escriure que la doctrina d'en Llorens era «el realismo natural, la distinción entre el sujeto y el objeto, la afirmación de lo contingente y condicionado, y la revelación de lo absoluto e incondicionado, no en la esfera del conocimiento, sino en la esfera de la creencia, y todo ello envuelto en el acto primitivo de la íntegra conciencia. Si acertaba o erraba en esto, no es del caso discutirlo, pero esto pensó y no otra cosa ninguna, y esto mismo había pensado Luis Vives». Paraules que han d'ésser enteses *cum distinctione* per a que signifiquin el pensament d'en Llorens qui fugía del fideisme, segons explícitament li havíem oit en l'aula i fòra de l'aula, i mai volgué ésser heretge de la *Perennis philosophia,* que tant admirablement condensà el gran Sant Tomàs, sinó que amb ella mentalment comunicava. En efecte, quan a l'entrar en l'estat eclesiàstic agafàrem la *Summa* tomística, la grandesa i resplandor d'aquest monument científic, ens impressionà fins a lo més pregón de nostres facultats mentals, i havent-li comunicat les nostres impressions les aplaudí, i com un día li ensenyéssim l'Art. III, Quaest. XXII, Pars 1.ª, en que'l Sant Doctor explica còm el Criador ha volgut fer participar a la criatura de la dignitat de causa, ens digué que l'havía delectat més que una oda d'Horaci, i ens demanà que sempre que en la *Summa* hi trobéssim algún article d'interès especial per ell, li féssim veure. Tal volta el lector trobarà aquesta *Nota* massa personal, mes no hi ha altre remei tractant-se d'*un poderoso educador de inteligencias, cuya influencia,* com diu elegantment en Menéndez, *como la de Sócrates, no quedó archivada en libros, sino en espíritus humanos,* i aquestes explicacions són necessaries per a que no's dongui una interpretació contraria a la veritat, a les paraules d'en Menéndez. D'altra banda estem contents de pagar aquest petit tribut a la memoria del qui fou nostre mestre, mentor i *quasi-parens* en l'ordre intel·lectual; i ademés, en Llorens posseía un esperit catalanesc tant pur, clàssic i potent que'l seu sol nom alegra a tots els amants del catalanisme qui tingueren la sort de conèixer-lo, per lo qual no va fòra de lloc aquesta memoria seva en el present llibre.

fins quan sa hereva l'arquitectura *ojival* vingué a ocupar sa plaça, rebé d'ella una forta influencia. En Piferrer, qui tant gran intuició tingué de l'esperit catalanesc, i qui, a pesar d'estar sadollat d'un melancòlic sentiment romàntic que no fa lliga amb l'aspror, naturalitat i claretat del nostre caràcter, interpretà tant bé les escriptures de pedra que'ns llegaren els passats, manifestà una predilecció especial per l'art romànic, i, plantejant el problema de si hauría sigut preferible la continuació de l'arquitectura bizantina, seguint, s'entén, una vía progressiva, a la vinguda de l'*ojival* se declara partidari de la primera solució, precisament perquè no trencava la llarga successió de sigles que lligaven les generacions noves amb les de Roma i fins amb les de Grecia. La bella armonía i proporcionalitat, el caràcter racional i humà de l'art clàssic, resplandía en les fàbriques romàniques, i ungides per la gracia sobrenatural del cristianisme presentaven el caràcter diví-humà de nostra Santíssima Religió, i fins del nostre Redemptor. Es el símbol d'un pensament humà, creient i acompassat (1). L'art *ojival*, nascut en una raça somniadora qui de la superstició prestament passà a l'heretgía i amant de grans construccions intel·lectuals, és el somni celestial d'un esperit místic: l'home en el temple gòtic és devot per abstracció, ix de la terra; en l'iglesia bizantina és devot per concentració, no s'oblida de sí mateix quan s'uneix amb Déu. Els bells temples que'ns resten de l'antic estil *ojival* demostren que aquest també a Catalunya se subjectà a la llei del país, desentenent-se de místiques fantasíes i atenent a l'objecte pràctic d'aquelles sagrades construccions dedicades a la celebració del místic sacrifici de l'Home-Déu, a escoles de virtut cristiana, a lloc d'humil expiació dels pecats i al mateix temps d'exultació espiritual amb el cant de les divines alabances. Sens voler entrar en qüestions, que no són d'aquest lloc, observarem, no obstant, que a Roma, Seu on resideix el cap de tota la cristiandat, Iglesia mare de totes les iglesies, qui té principalitat entre totes elles per l'interpretació de la llei de Crist, on s'ha perpetuat el vell esperit llatí, jurídic, d'assimilació, de modera-

(1) L'arquitecte Joaquim Bassegoda diu que l'estil romànic pot ésser anomenat l'*estil nacional*. Vegi's la monografía: *La Catedral de Gerona. — Barcelona, 1889.*

ció i de tradició, purificat i sobrenaturalitzat per la gracia del Redemptor, no hi ha arrelat mai l'estil *ojival;* i que a Catalunya no presenta l'ufana, la fantàstica idealitat, ni els sublims extrems, que en altres paíssos, demostrant l'armonía de facultats, la moderació d'esperit i la tendencia pràctica de la raça qui construí aquells edificis resplendents d'elegant i racional bellesa.

I és perquè la gent catalana mai ha oblidat que l'home, si bé destinat al cel viu en la terra, i que'l pa que menja l'ha d'amassar amb la suor de son front. Es indubtable que l'amor al treball i la pràctica del comerç fomentaren i modificaren l'esperit pràctic i assimilador que Catalunya heretà dels romans, i foren en bona part germen de la nostra democràtica societat i de la llibertat política del país. La ciencia informada per la fe, i el comerç governat per un principi ètic són els elements socials preponderants, i desenrotllant-se a Catalunya d'una manera prodigiosa, donaren forma no sols a les costums, sinó també al pensament del país. Desde'ls primers temps de la reconquesta, ja's troba la navegació en important escala, augmenta fins a ésser la marina catalana la més important del Mediterrà o sía de l'Europa, en llengua catalana es compilà la primera col·lecció de Lleis de Mar acceptada gairabé per tothom; còdic que, essent compost de les pràctiques i costums dels diferents pobles marítims, prova el talent assimilador que havem notat; totes les places mercantils teníen cònsuls barcelonins i barri de catalans, la concurrencia de mercaders extrangers era gran a Barcelona i això donà tal increment a l'industria, feu créixer en tal proporció la riquesa popular, que la ciutat comtal fou una ciutat de menestrals, fins al punt de que, com diu el Capmany, molts cavallers al deixar ses terres i anar-se'n a establir a la capital renunciaven a sos furs eqüestres per a poder entrar en el govern municipal, qui estava molt en mans del poble. L'admirable organització dels gremis donà a tots els oficis noblesa i importancia social: establint llurs estatuts l'obligació de que tots els qui hi entressin, deguessin posseir ortodoxia en ses creencies i netedat de sang, impossibilità que certes industries humils anessin a parar a mans de jueus o moros, per lo qual dites industries en altres paíssos caigueren en públic menyspreu, essent així

que a Catalunya eren tingudes en tal honor, que fins avui día, sens necessitat de regirar llibres, qualsevol se pot convèncer de l'importancia social dels oficis mirant la nostra Iglesia catedral, no adornada d'escuts heràldics, como la major part de les altres, sinó plena de les marques dels oficis de sastre, de fuster, etc., i ostentant prop de la porta de Sant Ivo, esculpida en la pedra una figura de borceguí, signe d'un gremi que fins avui té certes preeminencies dintre de la Seu. L'actual generació encara es recorda de que'l toc de viàtic fet per la campana Tomasa designava que'l malalt era un sabater o un canonge. L'importancia política dels oficis els donava tal consideració social, que l'erudit Caresmar assegura que ell ha tingut a les mans els comptes mercantils de Nicolau Gralla, ric mercader de panyos a Lleida (1286), no havent-se oposat l'il·lustre casa dels Moncades a enllaçar-se amb una de les filles d'aquella familia de mercaders. El mateix savi Premonstratense assegura que moltes cases qui passaven per de rancia nobelsa (que també més tard aquesta vanitat fou importada en nostre franc i democràtic país) teníen origen mercantil, i repassant les llargues llistes de mercaders, cònsuls, etc., que'l benemèrit Capmany dóna en ses Memories, s'hi troben els noms que encara avui sonen en les cases grosses de la terra. I a tal punt arribà l'ennobliment del treball i la consideració social del comerç i de l'industria, i tal degué ésser l'il·lustració i coneixements que posseíen les classes que a aquells rams de l'humana activitat se dedicaven, que en moltes i solemnes ocasions la ciutat encarregà el mando de ses esquadres a algún dels seus Concellers.

I ara és ocasió de consignar un fet de gran gloria per Catalunya i per l'Iglesia. Es indubtable que l'importancia que prengueren les classes populars, que l'ennobliment de tota industria fins la més humil, que l'instrucció que les dites classes adquiriren primer a Barcelona, i a son exemple i influxe en les demés poblacions i territoris de que ella és com una mare, ofegaren l'aristocracia feudal qui era inferior a la classe mercantil i industrial en riqueses, en il·lustració, en regularitat de costums, en activitat: en una paraula, en potencia social. Era en realitat una classe progressiva, assimiladora com tot sér qui vol viure

i anar creixent. L'esperit religiós fou el qui empengué molt a Catalunya per aquest camí. En els primers temps de la reconquesta veiem ja una esquadra catalana sortir de les riberes ampurdaneses en contra dels serraïns; a precs de Pasqual II, Ramón Berenguer III armà l'expedició contra les Balears, i més tard, a excitació del B. Eugeni III, se realitzà la creuada contra Almería, fets que proven l'importancia nàutica de Catalunya. L'Iglesia, sempre amiga de tothom, té, no obstant, especialment l'ull posat en aquelles nacions que, per l'esperit qui les anima, semblen destinades a tenir una influencia més universal i cosmopolita; per això el Pontificat està enllaçat amb aquella Catalunya marinera, treballadora i plena d'un poble qui va pujant com l'escuma escampant-se per les més llunyanes riberes, i establint-se en les ciutats més mercantils. El cosmopolitisme assimilatiu de l'Iglesia es retrata a Catalunya. Tenint aquesta una entitat moral i jurídica molt personal i propria, reb en sa societat els habitants de qualsevulla país, i disposa en ses Constitucions (Pere III, 1283), que qualsevol foraster establert a Barcelona, al cap de l'any i un día adquireixi la categoría de ciutadà i gaudeixi de tots els furs i prerrogatives; i d'altra banda, els barris de catalans existents en les places mercantils extrangeres eren parts integrants de la mare patria. En la claustra i l'Iglesia dels Fra-menors i Frares-Predicadors jeien enterrats honorífícament molts mercaders extrangers; i a obs de gent dedicada al treball se feren gran part de les píes fundacions del nostre país, entre elles la Canonja de Barcelona, fundada i dotada pel mercader Robert amb béns adquirits en l'exercici de la seva industria. No en và la preponderancia catalana s'havía de trobar amb aquell esperit prodigiós de Sant Francesc, qui, essent mercader i fill de mercaders, venía a espiritualitzar la riquesa; així com també la terra catalana, d'esperit lliure i ordenat, havía de trobar-se, al fer la crisis per a entrar en l'edat viril, amb l'ordre de Frares-Predicadors aferrada incontrastablement a la veritat, mes d'una llibertat d'esperit com mai la racional intel·ligencia pot concebir-ne de major. Sabut és que'ls Concellers de Barcelona anaren personalment a convidar a Sant Francesc per a que entrés en la ciutat, i diuen també per a que hi fundés un convent; en quant als Frares-Pre-

dicadors, queden tant identificats amb la corrent civilitzadora d'aquella època a Catalunya, que creiem bé es pot dir que així com l'historiador Gibbon assegura que l'Anglaterra fou obra dels monjos, com la bresca ho és de les abelles, igualment se pot assegurar que'ls frares foren qui donaren forma a l'esperit català. Expressió sintomàtica de lo que acabem de dir, és que potser la major part de les constitucions i altres drets de Catalunya es formaren en Corts reunides en els convents de Predicadors i Menorets, com una planta que per a nàixer cerca la terra que més li agrada. La llibertat d'esperit, filla sempre de la profonditat de la fe, que havem advertit en l'ordre de Sant Domingo, queda plenament demostrada en ses constitucions. Les regles de l'ordre per sí, no obliguen baix pena de pecat; és a dir, la llei escrita, caparruda sempre, segons la bella frase de Fr. Lluís de León, queda reduida a la mínima expressió; l'element moral triomfa de l'element jurídic; el suau vincle de la llei natural i divina, és la regla general de les humanes accions, quedant la llei humana amb una limitadíssima jurisdicció. I no obstant, l'ordre de Sant Domingo ha viscut més de siscents anys amb tal sistema jurídic, i sens dubte aquesta sobria llegislació ha sigut causa de que l'ordre hagi perseverat sens dividir-se ni perdre l'unitat com tantes d'altres de les antigues. I no mancava a la citada ordre l'esperit jurídic: al revés, el posseía fortament, essent ella la primera en el món qui a la comprovació de la veritat especulativa, en l'ordre sobrenatural hi ha aplicat la forma jurídica (1). Desde sempre hi havía hagut tribunals per a qualificar les accions humanes, mes el tribunal per a inquirir i qualificar les idees fou una institució nova i d'utilíssimes conseqüencies pel triomf de la veritat i el progrés de la civilització. La garantía que a les dues parts concedeix en tota qüestió la forma jurídica, dificulta l'apassionament, la divisió en partits, que porta com a conseqüencia el resoldre en definitiva l'assumpte per medi de les armes. En aquells temps de reflexió en que's creia que la veritat existía i era una, la forma inquisitiva dels Frares-Predicadors semblà un progrés

(1) Sabem que l'ordre del Cister, abans de Sant Domingo, tingué el càrrec d'inquirir d'heretges, mes l'organització de la magistratura evangèlica en forma perfecta no's troba fins als Frares-Predicadors.

extraordinari i un medi eficacíssim de civilització cristiana, qui creia que la basa de la vida humana, tant individual com col·lectiva, és la veritat, la qual ha d'ésser proclamada eterna reina de l'humà llinatge. Tal volta en aquests temps d'enervament en que's proclama reina del món, no la veritat, sinó l'opinió cega, variable i corruptible, semblaràn aquestes idees massa dures; mes entengui el lector que aquells tribunals d'idees, encaminats a obtenir l'unitat de pensament, teníen en compte la naturalesa racional de l'home i ses exigencies, i que, com veurem després, al tractar de Sant Ramón de Penyafort i d'en Jaume *el Conqueridor,* qui donaren forma al pensament nacional, a Catalunya se seguí un procediment en conformitat amb aquells principis per a atènyer el noble fí que's proposaren aquells dos il·lustres personatges. Existíen aleshores dins de Catalunya, com havem dit, l'element civilitzador, informant a la classe mercantil o industrial, i l'element dur, irreductible, perpetuador de l'estat caòtic i primitiu, que's mantenía en la classe feudal. Les ciutats i sobretot les capitals, qui vivíen la noble vida de la llibertat, reberen amb entusiasme les ordres de Frares; la de Sant Domingo resplandí a Barcelona com el sol entre les estrelles, sentí amb ella la ciutat comtal germanor d'esperit, provinent d'ésser, ambdúes, filles de la gran tradició romana, civilitzadora, ampla i jurídica, li construí un gran monestir, li donà sos fills més il·lustres en els dominis de l'intel·ligencia, i trobant-se en terra proporcionada cresqué com arbre gallardíssim i frondós. L'ordre de Sant Domingo és l'expansió de la reconcentració monacal qui en els anteriors sigles de l'Edat Mitjana conservà els elements civils i científics de l'antiguetat, i fou com el dipòsit de la tradició romana, hereva de totes les antigues civilitzacions, i de consegüent humana en grau superlatiu. L'humanisme no és un mal, sinó un bé d'ordre natural, per això l'apòstol Sant Pau en diferents llocs ne parla com de cosa lloable; i l'Iglesia s'aproprià l'humanisme i s'enjoià amb les joies de l'antiga gentilitat. D'aquest temperament assimilador ne donà il·lustres proves l'ordre dominicana, i ne compongué el símbol immortal Sant Tomàs d'Aquino a pregaries i per consell d'una de les més eximies encarnacions de l'esperit catalanesc, el savi i piadosíssim Sant Ramón de Penyafort, Mestre

general qui fou de dita ordre; i és altra prova de l'esperit de llibertat qui respira l'ordre de Frares-Predicadors, lo que una de les ànimes qui més han suspirat per la llibertat verdadera, un dels esperits cristians qui més ha posseit la facultat assimilativa en nostres temps, l'exemplar i eloqüentíssim P. Lacordaire, la restaurà en la moderna França. I no és que nosaltres vullam posar aquesta ordre sobre de les altres, totes benemèrites de l'Iglesia i fautores principalíssimes de la civilització europea, sinó que aquesta més que cap altra sabé interpretar les relacions entre Déu i l'home; i regoneixent i proclamant la més absoluta soberanía d'Aquell, mantingué sempre a aquest en l'honor deguda i en totes ses prerrogatives i furs, fins al punt que més d'un cop ha sigut titllada per certs esperits estrets, catòlics i protestants, de racionalista (1). Amà la conservació dels antics elements; mes no com en un museu literari i estèrilment, sinó pastant-los amb els nous principis de Crist, unint la gran i admirable tradició humana amb l'inestimable revelació divina. Aquest esperit no podía menys de lligar amb l'esperit català, a qui l'influencia romana havía fet conservador, pràctic i jurídic, i l'influencia mercantil cercador de nous i profitosos elements, amant de la simplicitat i assimiladora de la substancia forana, sense perdre la personalitat propria. D'aquí el fet gloriosíssim a que'ns referíem, de que mentres l'element progressiu de la civilització a Catalunya s'alià fortment i aimà amb entusiasme als Frares-Predicadors, l'element feudal enterc, sentint horror pel nou esperit, qui amb raó pressentía l'havía d'ofegar, sacrificà els més il·lustres fills de Sant Domingo a Catalunya. Els senyors feudals de la montanya s'aliaren amb aquelles heretgíes de principis del sigle XIII, destructores de tota justicia, ordre social i civilització, unides per una essencial filiació amb el modern nihilisme, qui per una significativa similitut té ses arrels més fondes en les regions semi-bàrbares de Russia, i intenta corrompre o aprofitar a son compte el rebuig de la civilitzada Europa, com aleshores volía ficar-se en les lliures

(1) El bibliotecari Aguiló diu que hauría preferit la biblioteca de Santa Caterina, de Frares-Predicadors, a totes les altres de Barcelona, entre altres raons per la conservació dels antics monuments literaris, fos qualsevol el caràcter sistemàtic que'ls informés.

i alegres ciutats qui vivíen al sol vivificant d'una cristiana llibertat. Un gloriós estol de Frares-Predicadors se dirigeix a l'encontre dels heretges, en particular envers Castellbó, on teníen el niu, i qual veçcomte, tant emparentat amb el comte de Foix, era son gran protector, així com també molts altres senyors montanyesos. Els inquiridors d'heretges no van a fer sang, com ho pinta la malicia sectaria; al revés, van a donar la seva pel triomf de la veritat. Fra Pons de Planedis és emmetzinat (1242); a *Frare Bernat de Travesseres, preicador enquiridor de heretges,* com deia l'inscripció de son sepulcre en la Seu d'Urgell, el mataren també cruelment, i a Fra Pere de la Cadireta, a pedrades. *Dilexerunt homines magis tenebras quam lucem* (Joan., III, 19). Mes, després d'aquests cruents sacrificis, la Veritat triomfà, i encara avui el Pirineu català conserva memoria dels herauts d'ella, els ferms Frares de Sant Domingo (1).

(1) Les festes del Rosari, establert contra'ls albigesos, són viventes en aquelles afraus; els convents de Dominicans no eren escassos en aquelles poblacions; i el benemèrit Aguiló conta amb entusiasme còm anà a trobar al darrer Prior d'un d'ells, fet una miseria a Andorra, on s'havía refugiat, per a obtenir una historia de Catalunya escrita en vers en la materna llengua per aquell religiós a qui trobà voltat de llibres històrics, vivint poc menys que en una cova. El docte i entusiasta excursionista cregué veure en l'heroic frare la reaparició de l'antiguetat sencera i ferma que molts moderns mal entecs són incapaços de compendre.

Els frares damunt dits, sacrificats pels heretges, foren deixebles del gran Sant Ramón de Penyafort, companys de l'il·lustre i celebèrrim orientalista Fra Ramón Martí, i deixebles també, al menys algú d'ells, dels estudis de llengües orientals dels frares catalans de qui parlarem al tractar de Sant Ramón de Penyafort. Això no obsta per a que D. Víctor Balaguer en sa Trilogía *Los Pirineus,* havent tingut el mal gust de fer-se el poeta dels albigesos, tracti als inquisidors dominicans com a botxins del pensament humà i als albigesos com de *pensadors.* No sabem aquests heretges quin lloc ocupen en les histories del pensament humà, nomenades histories de la filosofía, així d'autors catòlics com racionalistes; i ens sembla que fins en l'historia de les humanes aberracions, la dels albigesos és una de les menys interessants. Amb tot i això, al finar el sigle XIX, en plena restauració filosòfica, el bon poeta, cap a ses velleses, confrontant albigesos i escolàstics, no tem de posar en boca de son bard els següents versos:

els vents al lluny arramblen i malmenen
la doctrina incongruent de l'Escolàstic...

Mes fins prescindint de l'historia de la filosofía, l'historia literaria de la nostra regió deuría haver convençut al senyor Balaguer de que la doctrina

De l'influencia que en la formació del pensament científic tingué aquesta il·lustre ordre a Catalunya no pot dubtar-se'n, perquè ella ja fou, se pot dir, l'encarregada de l'alta ensenyança del país. L'Universitat de Lleida és l'universitat catalana per excel·lencia, i son deixeble i professor més il·lustre fou el gloriós Sant Vicens Ferrer, verb de la nació catalana, qui ressonà per tot Europa. De son caràcter d'Estudi general de Catalunya convenç el següent text d'un document universitari publicat pel diligent Diago: *Nos Michael Joannes Pastor legum Doctor et Rector pro natione dominorum Cathalanorum praesentis*

escolàstica no quedà malmesa pels albigesos, ni és incongruent. Qui llegeixi aquest llibre veurà clara i incontrovertiblement que Sant Ramón de Penyafort, el Beat Ramón Lull, Sant Vicens Ferrer, el mestre Francesc Ximenis i el poeta Ausias March, son típiques encarnacions de l'esperit escolàstic, qui sobrevisqueren amb sanitat de vida als infeliços albigesos, i qui valen quelcom més que no pas ells; i de la congruitat de la doctrina escolàstica ne respòn la congruitat del caràcter català, educat per aquella, vigorós, fecond i resistent. Mes el cantor dels albigesos, acèrrims enemics de les prerrogatives de la Verge María, qui al propri temps és el Trovador de la Verge de Montserrat, és a dir, el poeta del *pro* i del *contra*, en un rapte de sa entusiasta fantasía, impropri de la moderna literatura, tant positiva, i de la nostra raça, tant amiga de dir al pa pa i al vi vi, posa en el Pirineu l'ideal representació del nostre esperit de llibertat com en un *Pandemonium* de veritats i errors, de virtuts i vicis, d'àngels i diables.

Opressors i oprimits, sants i dimonis,
com patria venerant-vos i com casa
pairal de tots...

Amb major intuició poètica el Verdaguer, informat de l'immortal veritat cristiana, idealitza al Pirineu pintant en el *Canigó* que restarà essent el perenne monument poètic d'aquelles montanyes, purificat de supersticions, crims i errors pel triomf de la Santa Creu, davallant d'aquells cims una civilització catòlica. L'historia imparcial ens ensenya que purgades les nacions llatines d'errors i vicis, el ferment principal dels quals eren els heretges, principalment per l'esforç dels fills de Sant Domingo, invencibles adalills de la veritat, i per l'amor immensa dels fills de Sant Francesc, vers doctors de la caritat fraterna, isqué aquella magnífica època qui produí meravelloses obres filosòfiques, poètiques i arquitectòniques, i que'l senzill i eruditíssim mestre Francesc Ximenis, tant propriament al dividir l'historia humana en èpoques, anomena època dels religiosos, perquè a ells principalment es dèu aquell poderós renaixement humà i aquella constitució social democràtica i lliure que encara avui ploren els catalans. Que'ls frares foren els directors espirituals d'aquells pobles i d'aquells reis, amb monuments ho provem en el decurs de la present obra, per lo qual presentar al poble i als reis catalans com a fautors dels heretges quan llegislaren contra ells, és un contrasentit històric que ni és permès a la poesía, ni l'autoritzen fets aislats com la mort de Pere el Catòlic a Muret,

Illerdensis Studii, etc. Més tard, quan s'institueix l'Universitat de Mallorca, en la cèdula d'erecció es manifesta que dèu fer-se *ad instar* de l'Universitat de Lleida (1), i per últim la nostra venerable Universitat indígena és alçada més tard a la categoría i honors de l'Universitat de Salamanca. L'Estudi general de Lleida és essencialment dominicà. Son fundador literari se feu enterrar en la claustra del Convent de l'ordre, i Diago transcriu la seva làpida sepulcral, que en el temps de dit historiador, manifesta ell, ja feia de mal llegir: *Anno Domini 1326, tertio idus Septembris obiit venerabilis et discretus dominus*

més famós i gran, com escriu el doctíssim Milà en sa obra *Los trovadores en España,* pel paper principal que representa en les Navas de Tolosa, que per sa mort en l'insignificant fet d'armes del Llenguadoc, aont assistía més mogut per conveniencies temporals que no pas per un entusiasme idealista; i que d'altra banda ben clarament manifestà estar lliure de l'heretical malicia publicant la forta constitució contra'ls heretges que més avall calendem.

Per lo que toca al caràcter noble i ideal amb que'l Sr. Balaguer presenta als trovadors, encarnant en ells l'esperit progressiu enfront dels frares de Sant Domingo, vegi el curiós lector l'idea que'n dóna D. Manel Milà y Fontanals en sa obra *Los trovadores en España.* A nosaltres ens basta lo que'n diu Ramón Lull, qui tant els pogué conèixer, en el capítol: «Com hom se pren guarda de lo que fan los juglars» del *Llibre de Contemplació* qui fineix dient: «no vej neguna art tan vil com art de juglaria. E assó esdevé per so car los juglars son los pus envejoses homens, els pus mentiders, els pus reprenedors que neguns homens que sien en lo mon». I no és que'l sant home fos enemic de l'Art de juglaria, que ell exercitava, puix ne volía fer instrument de glorificació divina; cosa que tal volta s'obtingué, puix l'Aguiló creu que'ls juglars, un cop rendits a l'evidencia de la veritat catòlica, acudint amb sos cantars, com consta que ho feren, als principals santuaris on se veneraven els sants de més devoció, que l'heretgía dels albigesos volía destruir, donaren principi a l'himnología popular, que anomenem goigs, que és tant característica de la pietat nostrada i exclusiva gairebé de Catalunya.

Byron *(Œuvres complètes,* 5.e édition, París, Garnier, vol. II, pàg. 233) diu: «Les chants des troubadors n'étaient pas plus décents que ceux d'Ovide, et avaient certainement bien moins d'élégance. Dans *les cours d'amour, parlement d'amour, ou de courtoisie et de gentillesse,* il y avait beaucoup plus d'amour que de courtoisie.»

Josephin Peladan en l'*Introduction* a la *Maison de vie* de Dante (Gabriel Rossetti, traduida en francès — París, 1887) diu: «Le troubador était un peu un clown, sinon un cabotin... et il n'y a pas si loin de la corruption provençale a celle de la Régence (pàgs. XX i XXI). Je pense avoir montré que les poëtes provençaux n'ont jamais été que des débauchés» (pàg. XLVII).

Amb lo dit en la present nota, el discret lector veurà a què's redueix l'idealisme de que han voltat als trovadors alguns escriptors, portats, més que no pas per l'amor de la poesía, per l'amor de l'heretgía, la qual, per coincidencies del cas, s'enllaçà més externa que internament amb el país de la llengua d'Oc.

(1) Apud Salzinger, t. I.

Ombertus de capite pontis legum professor, quondam judex curiae domini Regis Aragonum, et fuit primus Doctor qui incepit studium Illerden. cujus anima in pace requiescat. La federació d'aquesta Universitat amb l'ordre dominicana anà sempre creixent (exceptuat un curt temps que se n'apoderaren els lulians) fins al punt que en 1504 en virtut d'instrument públic que havem llegit, aquella incorporà a sí el Convent; i fou pràctica que'l rector, després de presa possessió de l'Universitat, ne prenía de la càtedra del Convent; i els estudis podíen fer-se de la mateixa manera en l'un o en l'altre dels dos establiments. No tenim dubte de l'identificació, ja preparada per la formació dels respectius esperits, entre'l criteri dominicà i el criteri català. *Clar i català* és la divisa del pensament i de la paraula de la nostra gent. El sistema intel·lectual, que personifica Sant Tomàs d'Aquino, és enemic de nuvolositats i utopíes, tant filosòfiques com místiques, eminentment racional i profondament pràctic, fugint el personalisme i l'exclusivisme, i consistint sa essencia en una condensació de tots els elements racionals aprofitables, als quals marca amb sa propria fesomía, posseeix una gran consistencia i condicions de vida perdurable provinents de sa fidelitat a la tradició i de sa potencia d'assimilació. Ama el just medi en que consisteix la virtut, i no s'enamora d'exageracions. Iguals caràcters posseeix el nostre sistema nacional i així ho declaren en primer lloc sa llegislació, els monuments arquitectònics que adornen al país, la tendencia filosòfica preponderant, i fins la mateixa composició social.

La fidelitat a la tradició i la potencia d'assimilació són evidentes en la nostra gent, i a aquestes qualitats dèu Catalunya l'ésser la més avençada de les regions espanyoles, la qui més s'acosta a les nacions d'Europa qui van al davant en el bon camí. Son amor a la tradició consta per molts indicis qui subsisteixen en els temps presents tant desconsiderats, generalment parlant, envers els passats: la conservació del dret i l'ús de la llengua, contraries ambdúes coses a la moda dominant, són volguts fins per homes qui pertanyen a partits o a escoles qui volen renovar el món. Aquesta amor a la tradició, que és l'amor ben entesa a sí mateix, és constant a Catalunya, i això

l'ha salvada de certes bogeríes de la moda: quan ja ningú es recordava de l'art gòtic ni era per rès apreciat, els artistes barcelonins en el sigle XVII construeixen l'exquisit tabernacle de l'altar major de la Seu, i un sigle més tard, quan ja fins s'havíen ventat les cendres de l'estil *ojival,* treballaren els hermosos salomons que il·luminen dit tabernacle. De la potencia assimilativa no cal dar-ne proves, puix en la literatura, en l'art, en l'industria, en tots els rams de l'activitat humana, es complau la nostra regió en posseir tot lo útil i notable de les nacions extrangeres. Una vella pubilla de la nostra terra, ja difunta, a qui coneguérem i estimàrem molt, formulava la regla de govern per a fer casa dient: comprar sempre i mai vendre. Així es feu la casa de la patria catalana, així es construí la meravellosa fàbrica de la civilització romana, així han procedit tots els grans pobles.

Tant nobles faccions veiem en els grans pensadors de la nostra raça; bé és cert, emperò, que alguns d'ells trobem qui formen sistema, i que si bé sostenen el gran principi de l'estudi directe de la materia, el procediment de l'observació, *l'art de contemplació,* no obstant caigueren en la superstició i fanatisme, en els somnis de l'astrología, en utopíes socials. Arnau de Vilanova és el *prínceps* de la colla. Gran metge, però dolent teòleg, visionari amb una pietat no solament *calda mas bullent,* usant sos termes, però extraviada; creient-se amb una missió divina, i titulant-se davant del Papa anafil de Jesucrist, volent desterrar l'estudi de la filosofía i sobreposar a aquesta, i fins a la regla de la fe, revelacions i somnis quimèrics; és el protector i advocat dels fanàtics *fratricelli,* qui s'estengueren molt per Catalunya, essent Arnau i ells una aberració de l'excels esperit místic de nostre Pare Sant Francesc, que més tard fou condemnada per una *extravagant* de Joan XXII, titllant a dits *fratricelli* com a sostenedors d'errors *super materia de proprio et communi.*

El Beat Ramón Lull representa en aquesta tendencia el més noble paper, volent donar forma filosòfica i racional a la visió llunyana de la potencia material. Peratallada o Rupescisa és una especie d'il·luminat qui es consagra a l'alquimia, i que fins en la presó té visions divines, a son dir, qui l'informen del misteri de la materia. El mestre Ximenis, no obstant son gran

saber i sa admirable erudició, viu entregat a l'astrología, i el fins avui popular Fra Anselm Turmeda, que per sigles fou com el quint evangelista de la catalana gent, per medi del Llibre d'amonestaments, vanitós de mena, ho està principalment de sa ciencia astrològica. L'esperit d'aquest apòstata, qui ho és més de la moral que no pas de la fe, és de curiós estudi pel psicòleg observador. En la *Disputa de l'Ase,* d'una manera cínica, mou escàndol contra'ls frares, principalment de son institut, i en les cobles de la divisió del regne de Mallorca els pondera per sa saviesa i virtut. Deshonest, rebel·le a sos vots, desacreditador de les pràctiques piadoses, vanitós de son saber, fent-se alabar per totes les besties i bestioles en la gran junta d'elles, en que ell se suposa present en el primer de dits opúscols, és un diable predicador qui predicà bé en el poemet moral que tot Catalunya coneix, i que informava fins a nosaltres l'intel·ligencia del nostre poble amb una fe sòlida, amb una despreocupació algún cop maliciosa, mes generalment sana, i amb un sentit pràctic que s'avenía amb el temperament que aquí dominava. Emperò ses profecíes ompliren el cap del malestruc Comte d'Urgell qui en elles creia, i l'astrología, a nostre parer, malmeté el propri esperit del celebèrrim frare, qui tenía més les qualitats de l'artista, que no pas les del pensador. Contra aquesta peste d'arts supersticioses i malvades, que si bé encloíen algún element sà, com veiem en els nostres lulians, pervertíen els sigles mitjos, s'alçà sempre constant l'ordre de Sant Domingo, sostenidora de la regla de la fe i de la raó, igualment enemiga de les falornies del fanatisme i superstició, que de l'incredulitat, i reeixí magníficament a Catalunya de sa empresa. Amb valentía s'oposaren a la fanàtica predicació d'Arnau de Vilanova, qui seduía a reis, prínceps i bisbes, i fins era protegit pels mateixos Pontífex, enamorats de sa prodigiosa habilitat mèdica; i discernint saviament l'or de l'escoria, l'inquisidor Fra Nicolau Aymerich (tant maltractat i discutit, perquè com clàssicament deia d'ell son apologista, l'il·lustre jurisconsult Penya: *feriunt summos fulmina montes)* a l'enumerar en son *Directorium Inquisitorum* les obres teològiques de l'Arnau, condemnades, sempre amb un cert respecte li diu *magnus medicus,* i es limita a censurar d'erronies, tant sola-

ment, les obres teològiques. Regla de conducta que formulava el papa Bonifaci VIII, quan, enamorat de la sabiduría del metge de Papes i Reis, li deia: *Intromitte te de medicina et non de theologia, et honorabimus te* (1). Mercès a aquesta norma educadora, es conservà sà l'esperit dels catalans; fugint d'excessos i guardant la gravetat del judici, la regla de la fe i de la raó prevalesqué, essent la nostra literatura una magnífica exhibició escolàstica en romanç, i per lo tant a ús del poble; a l'opinió xorca i variable, perquè, com diu discretament Bernat Metge, «no és sinó remor, fama o vent popular, i tostemps presuposa cosa dubtosa» (2), se sobreposà la ciencia certa i incommovible de la fe, qui dóna soliditat al caràcter dels individuus i a la mateixa societat, a la qual ademés comunica una virtut feconda que'l positivista Taine formulà amb la següent magnífica sentencia: *Une doctrine ne devient active qu'en devenant aveugle* (3). L'esterilitzant *processus ad absurdum* dels racionalistes no existía a Catalunya; l'esperit enamoradiç ha vingut modernament. Devem, no obstant, aquí notar un síntoma molt consolant en l'actual renaixement. Semblava que la resurrecció havía de venir amb forma romàntica, per les condicions particulars de la reaparició d'una nacionalitat qui arribà al zenit de sa gloria en la meitat de la Mitjana Edat; per l'idea dels trovadors, per regla general tant desinvolts, que's presentava viventa en un restaurament que començà per la poesía; ja, en fí, perquè coincidí, en sos principis, amb el més fort del romanticisme; i no obstant, el símbol patriòtic de la nacionalitat renaixenta, el cant poètic qui cridava la morta a resurrecció, l'oda que enclou, per universal aclamació, l'esperit catalanesc, té formes horacianes; és una oda romana i no gòtica, és un nou rebrot del vell arbre català, harmònic, moderat, i al mateix temps enamorat de la propria terra; eixida en mig del desvari romàntic, és una demostració de que persevera encara a Catalunya l'enteniment que li ensenyaren de tenir aquells dos nostres patriarques, Sant Ramón de Penyafort i en Jaume *el Conqueridor*, verdaders pares de la catalana gent.

(1) V. Menéndez y Pelayo.
(2) Edició d'en Guardia, pàg. 63.
(3) *L'Ancien Régime*, pàg. 275.

CAPÍTOL I

Sant Ramón de Penyafort i el rei en Jaume el Conqueridor

I

Estat moral de Catalunya en el sigle XIII. — Els heretges i els frares predicadors. Sant Ramón de Penyafort. — Criteri i manera de portar-se de Sant Ramón amb els heretges: concili de Tarragona i *Nota Raymundi*. — Criteri i manera de portar-se de Sant Ramón amb els jueus i serraïns. — Amistat amb prínceps mahometans. — Escoles de llengües orientals. — Deixebles del Sant. — Conferencies cèlebres. — Notable text d'un privilegi de Jaume II que demostra l'esperit del proselitisme dominicà. — Comparació entre Sant Ramón i Sant Tomàs. — La *Summa* del primer. — Les seves altres obres. — Compilació de les decretals i fundació de l'ordre de la Mercè.

II

Caràcter ètic que predomina en la persona del rei en Jaume I *el Conqueridor:* prenòstigues de son naixement. — Tres influencies en la formació de son esperit; son criteri jurídic. — Es l'encarnació del concepte tomístic sobre la forma política i social preexcel·lent.

FONTS PRINCIPALS D'AQUEST CAPÍTOL. — Sancti Raymundi de Pennafort, ordinis praedicatorum Summa... opera et studio R. P. — Honorati Vincentii Laget. Lugduni 1718. — Nicolàs Antonio: Biblioth. vet. — Diago: *Historia de la Provincia*. — Eckart: Scriptores ordinis praedicatorum. — Touron: Histoire des Hommes illustres de l'ordre de Saint Dominique, París, 1743. — Libre dels Feyts... del molt alt Senyor Rey en Jacme lo Conqueridor... publicat pel Sr. Aguiló. — Crònica de Marsili, publicada pel Sr. Quadrado. — Historia de en Jaume I den Tourtoulon.

I

Dos principis disolvents s'oposaven a Catalunya, al començar del sigle XIII, a l'unitat de pensament, per la qual treballava l'ordre de Frares-Predicadors amb racional energía: la maldat herètica i l'incredulitat rabínica i mahomètica. Sabut és que l'heretgía a Occident, fins quan ha sigut importada d'Orient, ha tingut sempre un caràcter pràctic, essent generalment parlant com els precedents i gèrmens de les actuals sectes comunistes i nihilistes. Una part de la gent moderna s'ha complascut en fer passar als antics heretges per hèroes i màrtirs de la llibertat del pensament, mes l'historia ensenya que per regla quasi universal foren més homes de concupiscencia que d'especulació; i fins en els deliris i fanatismes dels il·luminats promptament venía la conseqüencia pràctica. Es clar com la llum del día que aquelles sectes qui es tapaven amb apariencies místiques, encobrint-se amb un gran puritanisme evangèlic, eren sectes antisocials, no aberracions intel·lectuals que's contenten d'existir en uns quants caps entenebrats, sinó apetits d'una desfrenada concupiscencia que no pot soportar les trabes que naturalment imposa l'organització social. No s'admiri, doncs, ningú de que's procedís amb rigor en els temps antics contra les sectes, ja de sí desfrenades, puix era qüestió de defensa social, i de sostenir els principis d'una civilització qui ha donat a l'Europa una preponderancia permanent sobre les altres parts del món, i que l'heretgía hauría ja ofegat abans de que aquella conseguís son desenrotllament. La linia dels Pirineus era un formiguer d'heretges, no sols per ésser més aprop de França, on l'heretgía dominava més, sinó perquè allí les tenebres feudals els favoríen. Ja en 1197 el rei en Pere, en una reunió de bisbes a Girona desterrà als Valdenses, vulgarment dits Sabatats o Pobres de Llió i tots els altres, *quorum non est nume-*

rus, segons la frase autèntica, condemnant-los a mort si no sortíen del país dins del temps marcat: trobem també un document pontifical que demostra l'abundor d'heretges en la montanya de Catalunya. Un cert bisbe de la Seu d'Urgell, regoneixent-se inepte per a governar sa Iglesia, demana al Papa que li tregui la carga episcopal, que sens dificultat deixarà, mes que li guardi les honors pastorals, i contestant-li l'il·lustre Inocenci III que ambdúes coses *secundum traditionem canonicam non sunt ad invicem separanda,* mana als canonges d'Urgell i a l'arquebisbe de Tarragona que elegeixin altre Prelat qui regeixi aquella Iglesia *in medio perversae Nationis posita* (1). La secta anarquista *(qui dicunt, in aliquo casu non esse jurandum, et Potestatibus ecclesiasticis vel saecularibus non esse obediendum; et poenam corporalem non esse infligendam in aliquo et similia)* (2), aniría creixent en perversitat quan el concili de Tarragona de 1242, que's reuneix *circa factum haeresis* i del qual fou l'ànima Sant Ramón de Penyafort *(collationibus inde factis cum venerabili Fratre Raymundo de Penna-fort Poenitentiario Domini Papae)* a pesar de la mansuetut del gloriós compilador de les Decretals, disposa que fins als heretges qui es convertissin i abjuressin se'ls condemnés a presó perpetua. Ningú s'estranyarà de que estant el país infestat d'heretges, un rei sapientíssim i prudent, com en Jaume, a instancies d'un confessor i conseller Sant i en gran manera humà, com Sant Ramón, demanés al Papa l'establiment de l'Inquisició a Catalunya. La *Nota Raymundi,* que comença *Credo,* que envià el Papa al Prelat tarragoní com a regla de procediment contra'ls heretges i en que's recomana l'humanitat i es consigna que'l fí del procediment jurídic ha d'ésser *ut vita hominum corrigatur;* que en els casos dubtosos no s'ha de dictar sentencia; que no basta el testimoni singular contra'l fet d'un heretge, encara que hi hagi molts testimonis qui responguin singularment de diferents fets herètics del mateix; que's proveeixi als heretges de lo necessari per a la vida, no sía que amb la molta asperitat, hi trobin la mort; que se'ls conforti,

(1) Apud Aguirre: *Colecc. Maxima,* etc.
(2) Concilium Tarraconense, ibid.

aconsoli i indueixi a penitencia *per viros religiosos;* totes aquestes regles de procediment contra'ls heretges dictades per Sant Ramón de Penyafort, creiem que contenen una humanitat i una justicia superior als consells de guerra i a les colonies penitenciaries que'ls Estats moderns solen usar contra la gent de la niçaga dels valdenses, càtaros, etc. I ja se sab que és molt gran també la diferencia entre'ls qui avui estàn encarregats de judicar als anarquistes i aquella evangèlica magistratura dels inquiridors d'heretges qui, com en Pons de Planedis, Bernat de Travesseres i Pere de la Cadireta donaren gustosament la seva sang pel triomf de la veritat, segons s'ha vist en la disertació precedent.

I encara que no devem tractar de les gestes del gloriós i popular Confessor de Reis i de Papes, sinó estudiar quàl fou son esperit, la llei de sa preclaríssima intel·ligencia, que il·luminà tota l'Iglesia, comunicà el resplandor de la veritat a son real Penitent, i segellà la civilització catalana, amb la marca d'un criteri insuperable i fecondíssim, és necessari veure alguna cosa de la seva admirable vida, puix home essencialment pràctic en l'acció, revela son superior tremp intel·lectual. Nascut en l'últim terç del sigle XII, educat, segons és probable, en l'escola de la Canonja de Barcelona, estudiant i professor més tard en l'il·lustre Estudi jurídic de Bolonya, on degué relacionar-se amb els més savis decretalistes i romanistes de l'època, entrat en 1222 en el Convent, totjust fundat, de Frares-Predicadors de Barcelona, ordre qui, com a escola científica, posseí desde son principi un criteri pràctic i lucidíssim, diluint els principis de la Revelació per tot el camp de l'humana ciencia, fent d'aquesta i de la fe divina una lliga perfecta amb un gran respecte a la naturalesa racional de l'home, col·locat prop del Papa amb el càrrec de Penitencier, col·leccionador del còdic de les Decretals, gran contemplador de les coses divines, i per totes aquestes condicions, molt coneixedor de Déu, dels homes i de les lleis, era l'home providencial que Déu enviava a Catalunya en l'època precisament en que aquesta devía pendre forma de poble o nació perfecta, estendre la civilització cristiana a riques i importants comarques, donant-los un ésser jurídic que en rès perjudiqués a la llibertat de la vida política,

posant per basa de tota excel·lencia social i política l'unitat de pensament. Ja havem dit son procedir contra'ls heretges; i com explicà el gran canonista el sistema penal que amb ells devía seguir-se en la *Nota* citada, i donà forma permanent a la defensa social amb l'establiment de l'Inquisició que a instancies seves demanà en Jaume i el Papa li concedí en la Butlla *Declinante jam mundi vespere*, dirigida a l'arquebisbe de Tarragona Aspàrrech, oncle del Rei, en l'any 1232 (1). Mes on manifestà son caràcter propagandista, la fe en Déu i el respecte als homes, on donà l'exemple de com dèu efectuar-se la propagació de l'Evangeli en les intel·ligencies il·lustrades, és en les seves relacions amb els jueus i moros. Amb alguns prínceps serraïns, i en especial amb el Rei de Tunis, tenía fins amistat, com ho afirmen els crítics Bolandos; sabuda és l'expedició a Tunis de que parla en Jaume en sa crònica real, en la quan figurava el cèlebre Ramón Martí, puix la missió tenía principalment el fí de convertir als filosops o savis d'aquella secta; a qual objecte, Sant Ramón influía poderosament dins de la seva ordre per l'estudi de les llengües orientals. A instancies seves i del General de l'ordre, Joan Teutònich, el Capítol provincial d'Espanya, reunit a Toledo en l'any 1250, baix la presidencia d'Arnau de Segarra, elegit provincial d'Espanya l'any anterior en el capítol de Trèveris, i que, com és sabut, fou també confessor del rei en Jaume, es fa un decret manant amb gran rigor i en virtut d'obediencia a Arnau Guardia, Pere de la Cadireta, Ramón Martí i altres, que estudíin llengües orientals. Ramón Martí sobressortí en l'ordre científic entre tots aquests il·lustres frares catalans. L'obra que escrigué *Pugio fidei,* és obra capdal, sobretot, en fet de controversia rabínica; havem llegit, ens sembla en Diago, que en els temps de l'escriptor durava entre'ls jueus la fama d'il·lustració rabínica del nostre frare, lo qual era també molt coneixedor de la literatura aràbiga, essent autor d'un vocabulari en aquesta última llengua, modernament publicat. En Menéndez Pelayo (2) dóna d'ell excel·lents noticies; mes nosaltres rès més podem dir de l'il·lustre fill de Subirats,

(1) Diago, *Historia de la Provincia*. Afirma aquest historiador que aquesta és la primera inquisició d'Espanya.

(2) *Historia de los Heterodoxos,* I.

perquè a Catalunya no existeixen ses obres. Es una cosa digna d'estudi les bones relacions d'aquests frares controversistes amb els jueus i els alarbs, especialment amb aquests últims; certa amistosa compassió per qui pateix la desgracia de l'error que veurem durar encara en Sant Vicens Ferrer. Això explica la facilitat de la propagació de l'Evangeli entre aquelles races aleshores il·lustrades. En l'any 1256, el Sant escriu al general de la seva ordre, Humbert, que més de deu mil serraïns, entre ells, homes molt instruits, li havíen demanat la gracia del baptisme (1); i Marsili refereix que'ls dos frares que acompanyaren an en Jaume a la conquesta de Mallorca, foren, el català Berenguer, de Castellbisbal, i «frare Michael, de nació castellana, que lo benhaurat Sant Domingo havia rehebut a Tolosa al dit orde, lo qual era gracios prehicador... aquest frare Michael era en la host tant amat e tant apeylat e tan request, que apres lo nom de Deu e de Santa Maria el seu nom moltes vegades era dit e nomenat», i afegeix «que'ls veyls serrahins... que s'eran batiats havian costum de dir que Maria e Michael preseren Malorcha» (2). Quan després de la conquesta de Valencia es tractà de cristianitzar la ciutat, el venerable i savi Fr. Joan de Puigventós fou l'apòstol i pare dels vençuts, establí estudi d'àrabe en el convent, i el capítol d'Estella (1281) li envià cinc frares, per a que baix son magisteri aprenguessin aquella llengua (3). El capítol general de Palencia (1291), seguint l'impuls del qui fou general de l'ordre i a Espanya son més il·lustre representant, el nostre Penyafort, manà fundar a Xàtiva estudis d'hebreu i àrabe (4), donant així forma permanent al plan antic de Sant Ramón, manifestat en el capítol de Toledo. Segons Diago, abans que'l capítol últim citat dictés el decret manant l'estudi de l'hebreu i àrabe, Sant Ramón ja havía establert dues escoles de dites llengües a Murcia i Tunis, estudiant-les amb

(1) Touron, *Histoire des hommes illustres de l'ordre de Saint Dominique.*
(2) Cap. 24.
(3) Diago.
(4) Diu Diago, en prova de que existí el Col·legi de Xàtiva, que ell ha vist el testament de D.ª Blanca, filla de Carles de Sicilia i muller de Jaume II d'Aragó, en que deixa duescentes lliures per a que's donguin a censal, devent cada any entregar-se la seva renda als Frares Predicadors estudiants d'hebreu i àrabe en el Convent de Xàtiva. (Lib. I, cap. II.)

molt profit vint frares, segons Pere Marsili, tots subjectes escollits, de nació catalana, qui després se dedicaren amb gran fruit a la conversió dels infidels, baix la direcció de Sant Ramón, essent, segons sembla, part d'ells els que dit capítol de Toledo mana que's dediquin a les llengües orientals. L'esperit fervent i il·lustrat dels Frares-Predicadors a Catalunya, resplandeix en les conferencies i controversies que tingueren amb cèlebres rabins, sobretot, les famoses disputes *coram Regi et Raymundo*, del savi i exemplar Fra Pau Cristià, jueu convers, qui abraçà l'institut de Sant Domingo i qui es dedicà principalment a la conversió dels seus antics correligionaris. Sabudes són les batudes que feu sofrir a Moisès de Girona i Bonastruch de Porta (1263 i 1265), havent passat amb aquest últim un cas, que per haver sigut explicat en sentit contrari per un apreciable historiador, el referirem aquí, puix denota l'esperit ample, recte i moderat d'aquells antics frares, deixebles, se pot dir tots ells, de Sant Ramón de Penyafort. Bonastruch de Porta, a petició del bisbe de Girona, consignà en un llibre tots els arguments contra Crist i la nostra religió, que havía oposat a Pau Cristià en la disputa; el rei en Jaume, segons refereix un document publicat per Diago, volía imposar-li dos anys de confinament per les injuries que en dit escrit hi havía contra la religió; mes consultats els frares predicadors pel rei, no volgueren admetre dita sentencia (1), puix Bonastruch havía sigut autoritzat per parlar amb tota llibertat en la disputa, i si bé després l'havía escrita amb totes les malediccions talmúdiques, era perquè'l bisbe de Girona li havía demanat li fes un trasllat escrit de la conferencia.

La potestat civil ajudava al zel i caritat dels Frares Predicadors en aquesta fecundíssima campanya per a arribar a l'unitat del pensament nacional. En 1263 en Jaume I publica un privilegi en que obliga als jueus a presentar-se als Frares Predicadors, oir les seves raons, conferenciar amb ells manifestant-los els seus dubtes i dificultats per a que entenguin quin és el verdader camí de salvació; i més tard (entre altres que podríen citar-se) Jaume II donà també un privilegi, publicat *primum ex Mss. Eccles.*

(1) *Quam quidem sententiam dicti Fratres Predicatores admittere noluerunt.*

Valent. pel cardenal Aguirre, en que mana a jueus i serraïns que conferencíin amb els Frares Predicadors a fí de que *in communi veritas agitata melius et facilius splendescat in lucem*.

Mes la demostració típica, concluient i eloqüentíssima, de la manera racional i humana de Sant Ramón en la civilització i cristianització de la gent no cristiana, es conté en el manament (1) o consell que feu a Sant Tomàs de que escrigués la celebèrrima *Summa contra gentiles,* admirable instrument filosòfic per a obrir pas a la fe en les intel·ligencies científiques dominades per l'error, pedra fonamental de la controversia catòlica, dreçana proveída de tota classe d'armes per a lluitar amb els enemics de la fe, i prova pràctica del poder de l'humana intel·ligencia. Entre Sant Tomàs d'Aquino i Sant Ramón de Penyafort hi ha més analogía de la que sembla; ambdós posseeixen la mateixa manera científica, són representants i encarnacions de l'antic saber que's vesteix segons la costum del temps sense sacrificar mai el caràcter etern de la veritat, molt racionals i molt poc racionalistes; no desprecíen mai cap element humà per insignificant que sía, escolten totes les veus que ixen de l'humanitat racional sens reprovar-ne cap sinó després de madura reflexió, i en quant és possible conciliar-les les concilíen. Aquests Frares de l'Inquisició són els més implacables defensors de la Veritat, i al mateix temps els homes més conciliadors del món; basta dir que han conciliat l'Evangeli amb sos dogmes sobrenaturals, i sa moral sublim amb la recta filosofía gentílica. Sant Ramón és en l'ordre jurídic lo que Sant Tomàs en l'ordre filosòfic i teològic; la Summa de Penitencia del primer forma un perfecte *pendant* amb la Summa teològica del segón, són respectivament una condensació i assimilació de la doctrina moral i jurídica i de la doctrina filosòfica i teològica dels antics en forma perfectament organitzada i senzilla; no tenen l'entercament sistemàtic, sinó la flexibilitat del sér vivent; enemics d'exageracions, cerquen sempre el just medi (2); tenen un gran cop-d'ull

(1) Tourón el qualifica de manament.

(2) Diu Tourón parlant de Sant Ramón: «C'est le juste milieu qu'on remarque dans tous les écrits de notre saint, particulièrement dans le premier de ses ouvrages.» *(Histoire des hommes illustres de l'ordre de Saint Dominique,* pàg. 8; París, 1747.)

per a conéixer la veritat, però van poc a poc a definir-la; mai s'aferren al propri judici, sinó que atenen sempre al sufragi dels antics, quan les opinions d'aquests són exactes s'abstenen de donar-ne ells una de nova, quan forçosament han de donar-la la manifesten amb suma modestia. *Videtur quod*, diu aleshores el gran doctor d'Aquino; *Solutio dubitari potest*, sol dir Ramón de Penyafort, *credo tamen*... i aquí posa la seva opinió personal. Escriu Diago que Fra Suero, primer provincial d'Espanya, sabent lo docte que Sant Ramón era en el dret civil i canònic, li encarregà que escrigués una *Summa* útil i breu dels casos de dret que solen esdevenir en el Foro de la Penitencia. I tal és, en efecte, la *Summa* Raimundina. Com tota obra moral que tracta del dret positiu ha perdut la utilitat pràctica al perdre aquell son valor jurídic; mes sempre restarà com un monument de la ciencia i de la prudencia de son autor, qual esperit recte, moderat, assimilador, quals aficions al dret popular i consuetudinari i a la llibertat política del poble, tant rares entre'ls llegistes d'aquell temps, fa evidents, donant-nos un trasllat vivent de l'esperit admirable que generalment animava a la gent catalana. El lector se delectarà de llegir alguns pensaments del gran canonista que, com engrunes, havem extret de la *Summa*, escollint els qui tenen un interès general i qui demostren més evidentment l'austeritat en els principis, l'equitat en la seva aplicació, la tendencia humana i l'amor a la llibertat política que'l caracteritzen.

Posa com a una institució reconeguda pel dret diví, pel dret civil i pel dret canònic, l'esclavitut; mes essent indigna del poble cristià, qui obtingué la llibertat per Crist, pregunta què deurà fer l'amo qui, tenint un esclau no cristià, se li converteix, si aquest se lliura de la servitut pel baptisme, i contesta que no; «mes on per una bona costum, com a Catalunya, no hi ha cristians esclaus, aconsellaría que'l Senyor, en remissió de sos pecats, el deslliurés» (1). La subtilitat de distinció i delicadesa de sentiments resplandeixen quan després d'exposar que'l jutge lícitament pot condemnar a mort al reu qui ha comès un delicte mereixedor d'ella, afegeix que, no obstant, si dicta la sentencia, encara que justament, posseit de l'odi o amb delectació de de-

(1) Lib. I, Tít. V.

rramar sang humana, aleshores peca mortalment *propter intentionem corruptam* (1). Tracta més avall de la costum *(de longa consuetudine)* que existía d'apoderar-se de lo que provenía de naufragi d'alguna nau, com a dret senyorial o de soberanía en diferents paíssos, i resol que tot lo que se hagi adquirit, ja sía en el mateix naufragi, ja sía en la mar, ja sía en la platja, dèu absolutament restituir-se (2). La sòlida doctrina constitucional de l'Edat Mitjana, la doctrina del pacte entre'l príncep i els súbdits, la limitació del poder del príncep, la legalitat amb que dèu procedir per a cobrar els tributs del país, tenen la consagració canònica i la sanció moral en la *Summa* Raimundina. Pregunta, en efecte, què dèu fer el Senyor, si ademés de lo pactat i estatuit entre ell i els súbdits cobra o reb quelcom de més, i respòn: que lo que en aquest sentit hagi cobrat, ja sía per sí mateix directament, ja sía indirectament per medi dels seus, està obligat a restituir-ho (3). ¡Quànt cert és que la llibertat dels pobles és antiga i la tiranía moderna! ¡Quànt evident l'agermanament de justicia i llibertat qui dominava sobretot en aquestes terres de Catalunya baix l'influencia i tutela de la revelació cristiana, qui fortificà la raó natural, ambdúes admirablement combinades per l'Iglesia! ¡Quina diferencia entre'l Pacte social Rousseaunià, quimèric i tiànic, i el pacte social, que podem dir escolàstic, eixit del desenrotllament històric dels pobles i font de la vera llibertat política!

Altres varies obres sens la *Summa,* de que havem donat una lleugera idea, escrigué Sant Ramón de Penyafort. Els historiadors i bibliòfils citen *de ratione visitandae dioecesis;* el *modus juste negotiandi in gratiam mercatorum;* escrit a instancies dels mercaders de Barcelona qui desitjaven un tractat moral del comerç i dels contractes que més sovint esdevenen en el tràfec, per a seguretat de ses conciencies (4), tant propri d'un doctor de l'industriosa i mercantil Catalunya, i que prova, en un escriptor pràctic com Sant Ramón, l'importancia que aquí teníen aquells dos rams de l'humana activitat; un tractat de *bello et*

(1) Lib. II, Tít. I.
(2) Tít. V.
(3) Pàg. 169, edit. Laget, Lugd., 1718.
(4) Capmany, *Memorias,* etc.

duello, etc. Els anomenem perquè solament els títols demostren la tendencia pràctica i jurídica de l'autor; mes, consignant aquí que a nostre parer Sant Ramón era més home de fer homes que no pas llibres. L'il·lustre Convent de Santa Caterina de Barcelona el tenía per *quasi parens;* amb el nom de *Pare Sant Ramón* solen citar-lo sos antics escriptors, fins els anteriors a la canonització (1); rebrots seus són aquells frares qui, com Pere de la Cadireta, es fiquen al mateix cor de l'heretgía per a esbargir ses espesses tenebres, qui com Ramón Martí catequitzen a savis jueus i serraïns, i espargeixen una llum resplandent escrivint llibres admirables, i imatge i semblança seva era, en l'ordre polític, el gran Conqueridor, qui rebía l'alta direcció espiritual i ètica del català, qui ha tingut una més forta potencia civilitzadora, el seu sant confessor Ramón de Penyafort.

Essent el fí del present llibre l'estudi del pensament, la consideració de Sant Ramón com a compilador d'una col·lecció llegislativa, no té una importancia primaria; mes sí, caracteritza perfectament l'esperit del nostre il·lustre paisà. ¿Per què desde la lletrada Italia, desde Roma, patria de les lleis, en un país en que l'estudi del Dret formava la substancia del nodriment intellectual, per què recordar-se de l'humil frare català? ¿Era tal volta el millor llegista d'aquell temps? Es difícil d'afirmar-ho. Mes el gran Gregori IX coneixía que la missió de coordinar i espurgar els antics monuments legals, que la compilació d'un còdic demanava un home qui posseís la ciencia del dret i de la moral; sí, però molt particularment un home de consell, coneixedor dels homes i del temps, dels jutges i dels litigants, informat per l'ample esperit de l'Iglesia catòlica, i en aquell sentit, Sant Ramón no tenía superior. Per sobre totes les crítiques que s'han fet de l'obra del nostre Sant, unes favorables, altres contraries, sobresurt l'heroic valor de l'home qni l'emprengué, per l'immensitat de materials que havía d'ordenar, sa operositat i força de voluntat de complir-la en tres anys, i d'haver reeixit bé de son treball; de la vitalitat d'aquest n'és testimoni el fet de que les Decretals de Gregori IX fins avui día, al cap de sis-

(1) V. *Vida de Santa Eularia i Sant Ramón,* per Fra Salvador Pons, mestre en Arts, doctor i catedràtic de Teología.

cents anys, són encara còdic vigent en l'Iglesia catòlica i llegislació supletoria de la nació catalana, entre altres. El desenrotllament que donà a la materia criminal i processal, la consignació i determinació d'un procediment, simplificant el del dret romà i suprimint el formulisme, que en aquest dominava, l'importancia donada a la llei adjectiva, juntament amb l'ample esperit de llibertat civil, sobretot en materia de successió i contractes que en el còdic gregorià domina, seràn sempre auriola de gloria per l'il·lustre Penyafort, i apología i evident manifestació del judici segur i de l'esperit pràctic, moderat i equitatiu, qui resplandeix en tota sa feconda carrera, tant quan està al costat de reis y de papes, i dirigeix grans expedicions evangelitzadores, com quan amb tranquila ploma escriu sobre'ls devers dels cristians i la manera de donar solució als complicats casos de conciencia que sovint esdevenen en la vida social. Si la compilació de les decretals, doncs, no serveix per l'estudi del pensament de Sant Ramón, serveix per a conèixer son gran caràcter; i si en la República literaria, on gairebé sols s'estima l'originalitat, això no li dóna importancia, en cambi en l'historia de la civilització europea, en la vida jurídica dels pobles moderns, l'alça a la categoría dels grans benefactors qui han ensenyat a l'humanitat la forma de viure segons les prescripcions de la raó i de la fe, i de resoldre amb equitat els conflictes de la vida.

L'obra de redempció de captius, inspirada per Sant Ramón, de qui rebé la forma jurídica i la substancia cristiana, acaba de fer la *vera efigies* del nostre gran jurisconsult i moralista. Ell l'havía practicada amb amor per sí mateix; mes la missió tenía tal magnitut, que exigía un institut especialista, i aquest fou el creat i llegislat per nostre Sant, amb el nom d'ordre de la Mercè o Misericordia. Els redemptors de captius foren uns corredors d'homes impelits per la caritat; compraven esclaus per a fer-los lliures, obraven una noble transacció entre l'islamisme i el cristianisme, aquest donava el diner i aquell els homes; i aquesta institució piadosa és el complement de les institucions mercantils catalanes. Els barris de mercaders establerts en les nacions més llunyanes, les naus que's dirigíen als ports més apartats, a més de les quotidianes relacions de veinat amb els infidels, donaven ocasió a caure molts cristians captius en poder

dels serraïns, per lo qual, la fe i la caritat cristianes que informaven a la nostra gent, treballadora i atrevida, devíen produir, baix el potent influix sobrenatural de Sant Ramón, l'admirable expansió de l'ordre de la Mercè, símbol d'un poble mercantil i creient, d'esperit pràctic i misericordiós. El doctor qui escrivía el *modus juste negotiandi in gratiam mercatorum,* devía crear uns mercaders de tal sublimitat d'acció qui formessin com l'hermós i simpàtic cel de l'animat quadro de la vida mercantil a Catalunya.

II

Al reflexionar sobre'l gran esperit del rei en Jaume, lo que primer se nota en ell és el caràcter ètic que distingeix a tant il·lustre conqueridor, llegislador i civilitzador de pobles. No és un idealista, i, no obstant, governà tota la seva acció política una idea; una predestinació especial el portava a donar perfecta forma als estats qui formaren l'antiga Corona d'Aragó. L'activitat prodigiosa de la seva vida es lliga amb una serenitat i tranquilitat d'esperit admirable; com aquell àngel prodigiós de l'Apocalipsis, té els peus i l'acció en la terra, mes el cap en el cel. No és ni un ambiciós qui es mou quasi per la passió del profit personal, com la major part dels grans conqueridors, ni un il·luminat fantàstic, somniador d'irrealitzables quimeres, i, no obstant, se creu ell predestinat i amb una missió grandiosa en la terra. Sabudes són de tothom les circumstancies de son naixement, a Montpeller, com ell fa notar en la crònica real, lligades per maravellosa coincidencia amb senyals d'alta predestinació, el començar els clergues de Santa María, aont l'envía sa santa mare totjust nat, el *Te-Deum laudamus* de Matines al punt que l'entraren en aquella iglesia, i així que'l ficaren en l'iglesia de Sant Fermí, el *Benedictus Dominus Deus Israel*, càntic de salutació de Zacaríes, a la vinguda del qui havía d'alçar la bandera de salvació del poble; de manera que, com ell diu, *quan nos tornaren a casa de nostra mare, fo ella molt alegra daquestes prenostigues quens eren esdevengudes.* Home d'un admirable equilibri de facultats, se corresponen sempre en la seva acció pública, en son pensament polític i so-

cial, l'idea i el fet, l'element absolut i el contingent, lo diví i lo humà, i essent el monarca més regionalista de la península ibèrica és, potser, al menys, en quant a tota l'Edat Mitjana, hu dels qui han tingut una influencia més viva en el moviment general. Esperit d'aquells qui saben nuar lo vell amb lo nou, veure la veritat aon vulla que sía, qui no tenen mai *parti pris,* qui fan el *jo* súbdit de la veritat i no aquesta súbdita d'aquell, qui no tenen amors exclusivistes per les coses o perquè són velles o perquè són noves; home qui, a pesar de son alt ofici i extraordinaria influencia, no's cregué mai, com molts, tant ideòlegs com polítics, amb menys cabals que ell s'ho han cregut, destinat a crear un nou ordre de coses; sinó modest obrer en la corrent civilitzadora qui, eixint de les primitives fonts de l'humanitat, és més feconda en quant no té solució de continuitat. Sobre aquest esperit tant admirable hi treballaren, i en sa formació contribuiren, tres nobilíssimes influencies: la romana, la catalana i la dominicana.

Sant Gregori VII, el gran Hildebrant, qui rendí la superbia feudal amb sa energía apostòlica, cuidà amorosament de posar les paus entre'ls dos fills de Ramón Berenguer I «per amor del seu pare, qui, desde que'm conegué, molt sempre m'estimà, i pel bé d'aquella gent cristiana», com diu el Pontífex en la carta al Bisbe de Girona (1): un altre papa, també il·lustre, Ignocenci III, amb més fortuna cuidà de l'infantesa del nostre en Jaume. Sabuts són els estrets vincles qui uniren als pares del conqueridor amb l'Iglesia romana. En Pere el Catòlic fou coronat rei, a Roma, pel Papa. La reina María, tant estimada per son fill, qui l'anomena santa, va a passar els darrers anys de la seva trista vida prop del sepulcre de Sant Pere, i en son testament mana i disposa: *ut Sanctissimus Pater Inocencius Summus Pontifex liberam habeat potestatem mutandi, addendi, minuendi et ordinandi de hoc testamento, pro suo beneplacito voluntatis, sub cujus, et Ecclesiae Romanae protectione, defensione, atque tutela praefatum filium meum... dimitto* (2). I el papa Ignocenci cuidà de complir tant sagrada

(1) Apud Aguirre, t. IV.
(2) Ex Aguirre, t. V.

obligació envers el tendre i orfe rei, qui estava en poder de Simón de Montfort, son contrari polític, i, com diu la crònica real, envià «tan forts cartes e tan forts missatgers al comte Simon, que el hac a atorgar quens retrie a nostres homens». El rei fou educat pels templaris en el castell de Monçó i el regoneixement i l'amor recíproca entre ell i la Seu romana durà tota sa vida. El successor d'Ignocenci, Honori III, publicà una epístola prenent igualment baix sa protecció a en Jaume i el regne d'Aragó (1); Gregori IX en una carta a l'infant Alfons elogía'l de manera que diu que entre tots els reis i prínceps cristians el distingeix amb especial prerrogativa d'amor (2) i fins quan els Pontífex, usant de la severitat apostòlica, que no disimula el pecat ni en els poderosos del món, l'han de rependre i castigar per ses flaqueses, no obstant, manifesten l'íntim afecte que li porten per ses qualitats personals i els serveis que fa a l'Iglesia (3). L'agraiment i la confiança del rei envers l'Iglesia romana són evidents.

En la crònica real dóna bon testimoni de l'amor a son protector Ignocenci III, amb les següents paraules: «Fo el meylor apostoli que de la sao que faem aquest libre en .C. anys passats no hac tan bo apostoli en la esglesia de Roma: cor el era bon clergue en los sabers que tanyen a apostoli de saber: e hauia sen natural: e dels sabers del mon hauia gran partida.» En l'anada al Concili de Lyó manifesta la satisfacció propria d'un príncep cristià a l'ésser convidat pel Papa: «e plach nos molt, e fom ne molt alegre» i al sortir d'aquella augustíssima solemnitat, honrat pel Papa i pels prelats, exclama: «Barons anar nos en podem, que huy es honrada tota Espanya.» I com volent pràcticament demostrar la fe en la potestat del qui té, en aquest món, les claus del regne del cel demana per confessar-se amb el Papa abans de tornar-se'n a Catalunya: «e ell fou ne alegre molt e pagat...., e dixem li nostres peccats, e del be que hauiem feit daltra part..... e nons do altra penitencia sino quens guardassem del mal, e que perseuerassem en be. E sobre aço fermam los jenols denant ell, e ell mes nos la ma sobre la

(1) Apud Aguirre, ibíd.
(2) Apud Raynaldi, citat per Tourtoulon, I, pàg. 390.
(3) Breus de Climent IV.

testa, e donans la sua benediccio be per cinch uegades, e besam li la ma, e presem son comiat.» En aquesta visita apostòlica succeí un incident, que amb l'acostumada naturalitat refereix el Rei, que prova la claredat, la resolució i l'amor al propri dret d'aquells homes i d'aquells temps. En una de les conferencies amb el Papa, aquest demanà al Rei la prestació del tribut que son pare havía ofert a l'Iglesia romana. El caràcter franc i cavalleresc d'en Jaume s'ofèn d'aquesta demanda feta en ocasió en que ell s'està oferint al Papa per la creuada, i quan tant ha treballat per l'Iglesia, i li respòn, transcrivint aquí ses paraules: «que aquestes menuderies no deuien caber entre nos e ell». Un cas semblant de resistencia en coses de l'ordre jurídic humà refereix l'historia de Sant Lluis, rei de França, amb lo qual se demostra que la fidelitat i amor a l'Iglesia no és apocament d'ànim, ni demana la renuncia de la defensa del propri dret, de lo qual l'Iglesia, guardadora de tota justicia, no'n queda ofesa, puix als monarques qui tals actes practicaren els col·loca en la categoría d'hèroe cristià a l'un i de Sant exemplar a l'altre. La major prova de confiança en la justicia de l'Iglesia la donà el gran Rei en son segón testament otorgat a Barcelona l'any 1241, en el qual s'hi troba la següent clàusula que traduida diu: «Posem la nostra ànima baix la tutela i poder del Senyor Papa, demanant-li que faci observar el present testament, i que excomuniqui als qui vagin contra d'ell, i que mani a l'arquebisbe de Tarragona i al bisbe de Barcelona, que si els fills predits o altres atentessin de contravenir a lo que en ell està disposat, o no complisssin lo que en ell se prescriu, que hagin llicencia d'excomunicar-los.» Una fe insigne és el motor de tota la vida pública d'aquest monarca, guerrer heroic i amable com Aquiles, pastor de pobles com els reis homèrics, i creiem nosaltres que si s'hagués deslliurat de la flaquesa de Salomó, i d'alguns actes de violencia, sería exemplar digne d'un perfet príncep cristià. El desig d'extendre el regne de Crist té part principalíssima en les seves conquestes; durant la campanya no oblida les seves pràctiques piadoses (1); plora d'espiritual unció

(1) Els grans esperits manifesten sempre un element comú en els temps i circumstancies més diversos. En Jaume feu vot a Déu abans d'entrar a Valencia de consagrar-li aquella ciutat, qual fórmula publica en sa gran col·lec-

al consagrar al Déu verdader els temples arrencats als serraïns; la Verge María se'n porta l'afecte més poderós de son cor; el dever qui el lliga amb els seus pobles el senyoreja tota la vida, i fins a l'hora de la mort mana als seus fills que amin a les seves ciutats, amb lo qual demostra la forta influencia rebuda del Vicari d'Aquell qui posà per fonament de l'autoritat, la caritat perfecta (1).

En Jaume i Catalunya estàn units amb un vincle indisoluble. Catalunya comunicà al Rei son esperit franc, democràtic, expansiu i pràctic; i, en cambi, rebé d'ell el complement i forma de sa constitució política, lliure i popular, i de sa vida mercantil tant profitosa. Ell concedí tota jurisdicció als cònsols que la ciutat de Barcelona enviava a moltes places mercantils, ell dictà varies constitucions de Dret civil, en son temps, i sens dubte baix sa influencia, al menys mediata, ix el llibre de les *Costums de mar,* més tard anomenat *Llibre del consulat;* ell determina la forma democràtica que regía a la ciutat de Barcelona amb ses disposicions sobre'l Consell de Cent, i en la constitució dictada a Vilafranca (1218) posa el fonament a la representació nacional de Catalunya (2). En bona hora es trobaren Catalunya i en Jaume. Necessitava aquest gent, no sols qui l'ajudés en ses empreses bèl·liques, sinó en la realització de son noble intent de civilitzar i cristianitzar importants provincies; i al trobar-se amb una nació poblada d'una activa raça, qui s'extenía amb sa important marina pels mars i per les principals parts del món cristià i no cristià, qui tenía una notable industria, més honrada i ben organitzada que la noblesa dels altres paíssos, d'esperit senzill com a gent menestrala que era, i d'una

ció el cardenal Aguirre; el cèlebre explorador Enric Stanley, en el volum intitulat *Africa tenebrosa,* refereix que, trobant-se en sa heroica i maravellosa expedició en una situació desesperant i esgarrifosa, sens poder esperar auxili dels exèrcits i esquadres dels poderosos d'Europa, obligat a reconèixer que sens l'auxili de Déu estava perdut, *feu vot en la solitut de les Selves africanes de confessar a Déu davant dels homes.*

(1) En son primer codicil, publicat per Tourtoulon, s'hi troba la següent clàusula, dirigint-se a sos fills: «Rogamus etiam eosdem et mandamus eis ut diligant suas civitates... Et praeterea si suum populum dilexerint Deus diliget eos amplius et ipsi melius facient facta sua.»

(2) V. *Las Cortes Catalanas,* pels senyors Coroleu i Pella, primera part, cap. I.

formalitat, intel·ligencia, valor i moralitat, com qualsevulla estament de cavallers, s'alià estretament amb ella. «Los castellans son de gran ufana e erguylloses», diu el nostre Rei en sa Crònica amb aire de desdeny, per lo qual rès té d'estrany que son esperit intel·ligent s'enamorés d'una terra amb que sens ufana, ni pretensions de cap mena veia una potencia social de primer ordre. Desde molt jove es troba convidat a dinar en casa de P. Martel, ciutadà de Barcelona (1), *e que sabia molt de mar* perquè era *comit de galees,* qui li donà llargues noticies de les Balears, encenent-se son ànim excel·lent, en la casa d'aquell ric ciutadà, en desig de conquistar-les, i quan després en Corts tracta dels medis per a fer l'expedició, un representant de les ciutats, en Berenguer Girart, de Barcelona, respòn dignament a sa proposició començant son parlament amb aquestes paraules de cívica i cristiana noblesa: *Nostre Senyor qui es senyor de uos e de nos,* expressió del dogma fonamental de l'igualtat catalana.

Durant son llarg regne tingué contrarietats i qüestions amb l'aristocracia aragonesa, com és de tothom sabut; mes amb la democràtica Catalunya hi hagué una lleial amor desde que en la seva infantesa, al sortir de les mans de Simón de Montfort, fou rebut amb alegría pels nobles i ciutadans de Catalunya, i entregat per l'arquebisbe de Tarragona, Aspàrrech, son parent, qui el portava al coll, als templaris, per a que l'eduquessin, fins que, estant ja en el ple del poder i de la gloria, pronuncià aquest elogi de Catalunya: «que es lo meylor Regne d'Espanya, el pus honrat, el pus noble... la pus honrada terra d'Espanya», i per això, sens dubte, al fer-se seves Mallorca i Valencia, les feu, en son nou sér, a imatge i semblança de Catalunya, de la qual, i d'en Jaume molt propriament, poden dir-se fills aquells dos il·lustres reialmes. Vidal de Canyelles, bisbe d'Osca, català i ple de l'esperit jurídic de la nostra terra, fou el jurisconsult preferit d'en Jaume. Per son ordre intervingué poderosament en la compilació del llibre de costums de Valencia; i respecte d'Aragó fou, segons la frase de Nicolàs Antonio, *alter Tribonianus;* puix rompent el cèrcol de ferro de la vella constitució aragone-

(1) *La Crònica,* de Marsili, el fa ciutadà de Tarragona, que és ont el convidà a dinar.

sa, infondí en ella la sava d'una nova vida, servant l'esperit natural d'aquell país.

L'esperit de l'home és influit i fecondat per les diferentes circumstancies en que viu; totes contribueixen a son desenrotllament, puix sér racional i usant de franc voler, l'enteniment i la voluntat són les qui donen forma definitiva a la vida de l'individuu i direcció a sa acció pràctica. Les facultats de l'enteniment i de la voluntat de nostre Rei foren educades i dirigides pels Frares Predicadors, i en particular pel més insigne d'ells, Sant Ramón de Penyafort. «El regne d'Aragó, en les Corts de Lleida, li donà per mestre i confessor a Sant Ramón, perquè en aquell temps no elegíen els Reis d'Aragó els confessors com volíen, ni a son gust, sino per elecció i voluntat del regne, en les Corts se'ls donava confessor, al qual anomenaven Pare de conciencia. I no tenía el Rei llicencia ni poder pera fer-li mercès, ni bé ni mal, i la causa i raó d'això era, perquè ni l'esperança del bé, ni el temor del mal fos causa que no exercités bé el confessor son ofici amb aquell pit cristià i amb aquella rectitut amb que devía tractar-se» (1). Dits frares l'acompanyen i aconsellen en ses conquestes, en sa obra llegislativa, i molt particularment en ses empreses civilitzadores, per a arribar a l'unitat de pensament o sía al triomf racional de la veritat. Que'l pensament d'en Jaume presenta el caràcter dominicà és evident. Consisteix aquest en l'assimilació i identificació entre l'element diví i l'humà, és l'humanització de lo diví, el respecte a l'integritat humana, la compenetració del fet contingent i variable amb l'idea sempre permanent, el triomf de la raó sobre totes les altres facultats i potencies de l'home; mes no triomf despòtic, sinó directiu, i coneixent la solidaritat entre tots els homes i entre tots els sigles, no pretén un nou ordre, sinó protegir i guardar que no's torci l'etern curs natural de les coses. A ningú tant bé com a aquest criteri, que és la consolidació del que perpetualment ha regit a l'Iglesia, pot aplicar-se aquell dictat de conservador i progressiu que avui tant s'estila, ni escaure-li millor l'epítet de realista que està de moda, ni merèixer tant justament el títol

(1) *Vida de Sant Ramón...*, pel Rnt. P. Fr. Salvador Pons... mestre en Arts, doctor i catedràtic en Teología en l'Universitat de Barcelona, cap. VI. — Estampada per *Noel Baresson*, Barcelona, any 1593.

d'humà (puix mira a la doble naturalesa de l'home) amb que avui, tot sovint, viciosament s'engalanen els diferents elements de la civilització. El criteri dominicà, simbolitzat per Sant Tomàs, qui el portà a l'últim grau de perfecció i qui l'aplicà a l'alta regió racional d'on deriva tot l'ordre de les coses humanes, té en el món un fí etern i de feconditat inestroncable. Per a restar-ne convençut n'hi ha prou amb que's miri l'influencia que, revestint-se d'aquest criteri del sigle XIII, ha obtingut el papa Lleó XIII, en totes les qüestions que en son sí porta la civilització del sigle XIX. L'excel·lencia que en l'esfera literaria es regoneix a la *difícil facilitat*, té aquest criteri en l'ordre racional, directiu, de tota la màquina humana; és la reaparició de la naturalesa en sa forma armònica, completada per la gracia de Crist, expel·lits tots els convencionalismes i vicis que entorpeixen l'obra del Criador. No hi ha rès que encanti tant a l'intel·ligencia qui els contempla, com aquest hèroe tant teològic i tant humà, i aquells frares casats amb la fe, segons la poètica expressió del Dant Alighieri, i al mateix temps tant amics del discurs racional. L'insigne Rei sembla una reaparició d'un hèroe homèric perfeccionat, i fins quan la passió l'exalta, ses imprecacions tenen una ingenuitat que dissimula el desordre; *bacalar pudent* (1), crida amb furia al ballester del Comanador d'Oropesa; peca, mes mai es fa advocat del pecat, sinó que's regoneix pecador. Per això no és d'estranyar que mai l'abandonessin els zelosos i virtuosíssims frares de Sant Domingo, i, en particular, Sant Ramón. Aquest l'absol dues vegades diferentes de les censures amb que havía incorregut per ses violencies contra Prelats de l'Iglesia, i dirigeix sa conciencia sempre lleial, malgrat ses flaqueses; en l'expedició a Mallorca l'acompanyen frares predicadors, i, segons diu la crònica real, jamai s'és vist en el món homes com els nostres tant promptes a executar les ordres de dits religiosos; abans d'entrar a la ciutat, mentres el siti, «metem hi, diu, dos frares prehicadors que guardassen les cases del Rey, el tresaur e deu caualers ab els, bons e sauis, tals que aiudassen ab sos escuders a guardar e a vetlar Lalmudayna» (2).

(1) Mot de significació deshonesta quasi equivalent al castellà *bellaco*.

(2) Pàg. 137. Fra Miquel de Benazar, moro de l'isla, fou un dels primers frares del convent de Palma, i exemplar de virtuts religioses.

En la conquesta de Valencia porta també frares predicadors (1), i tothom qui hagi llegit la crònica real se recordarà de les angoixes del Rei, quan estant en la partida del Puig li digueren dits frares que volíen anar-se'n; en l'expedició a Murcia porta a Arnau de Segarra, provincial d'Espanya, qui fou son confessor, i de la confessió amb el qual feta abans d'entrar en la ciutat, el real penitent revela: «que a nostre Senyor no li cuydauem tenir altre tort... sino tan solament de dona Berenguera, e nos hauiem en cor de esser ab ella menys de peccat...» Els frares predicadors, qui coneixíen els estudis jurídics del sigle XIII, puix de l'Universitat de Bolonya sortiren part dels companys del Fundador, el qual entre aquells estudiants exercità sa missió apostòlica, guanyant a cèlebres mestres d'aquella que'l seguiren, degut, sens dubte, a l'esperit pràctic i a l'esperit verament evangèlic que'l distingía, tingueren la ciencia d'aquell renaixement, mes no la moda de la ciencia. La moda científica és tirànica, i sabut és que en aquell temps el dret científic intentà predominar sobre'l dret consuetudinari i popular, que havía nascut espontaniament en els nous pobles, qui en el sigle XIII se trobaven ja en l'edat viril. Als sigles, quan han guanyat certa excel·lencia, lo mateix que als individuus, els entra la vanitat científica i el desdeny per lo natural. Són prova d'això, en aquell temps i en aquesta materia jurídica, Frederic II d'Alemanya, volent trasladar el dret romà tot d'un cop a son imperi, i Alfons X de Castella, edificant el magnífic, mes gairebé xorc monument de *Las Siete partidas;* però'l nostre Rei, qui no era home d'ufana i ergullós, com diu ell dels castellans, ni amic de fer castells en l'aire, per bonics que síen, sent la necessitat que té de la jurisprudencia científica un poble ja format i amb noves necessitats; mes respectant la naturalesa jurídica d'aquest, pren de la ciencia l'esperit i els principis, però no aplica les regles concretes qui no s'avenen amb la manera d'ésser del país. A Catalunya mana

(1) De quant útil estimava el rei l'establiment, en les ciutats conquistades, de convents de Frares predicadors, són testimoni les següents paraules, tretes del privilegi de fundació del convent de Valencia, immediatament després de la conquesta. «Non solum corpus exponimus ut christiani nominis crescant lilia in partibus paganorum, verum etiam ut novella praedicatorum ordinis in civitatibus paganorum per nos noviter adquisitis plantatio floreat pro viribus laboramus.»

que les causes se judiquin en els tribunals seculars, no per les lleis romanes, gòtiques o canòniques, sinó pels Usatges i les costums del lloc, i si això no basta, per la raó natural i la doctrina dels doctors (1), ample horitzó jurídic qui permetía un desenrotllament legal del poble en conformitat a sa manera d'ésser. En les Corts de Saragossa, al clam que feien els nobles aragonesos de portar en sa casa llegistes i decretalistes, contesta el Rei: «Venen nos pleyts de moltes maneres e diuerses e si no haguessem en nostra cort ab quin poguessem deliurar, seria vergonya de nos e de nostra cort, e car nos nils homens lechs no sabrien en les escriptures que son de dret pel mon; e perço quen sen poguessem ajudar quan mester fos los hauiem a menar ab nos, e per les senyories nostres que no eren dun fur ne dun costum, e per aquesta rao los menam nos. Mas dixem los que dixessen si per nenguna altra rao los jutjauem nos en Arago sino per fur d'Arago *mentre que bastas.*» Aquestes paraules de la crònica real enclouen el criteri jurídic d'en Jaume, lo mateix a Aragó que a Catalunya, pràctic i científic, raonable unió de l'element particular i del general, de la tradició i de les noves necessitats, conseqüencia del principi assimilatiu que és el germen i forma substancial de l'escola dominicana. Perquè és indubtable, puix ell ho diu en les paraules damunt transcrites, que ni el Rei ni els homes llecs no sabríen què respondre en els conflictes jurídics, i que'ls advocats de la corona eren principalment els frares predicadors. En el convent d'aquests a Saragossa foren pronunciades les referides paraules; és sabut que ells foren sempre els consellers que per tot arreu l'acompanyaven, i en la crònica real tenim una demostració d'això, quan estant en la conquesta de Murcia, al fer la distribució de terres se queixaren els nobles de que hagués donat tanta participació en elles als serraïns, i li promoveren qüestions, «e ells deyan que nou podiem fer. E nos faem hi uenir frares prehicadors e clergues, e prouam los per dret que aixi era con nos deyem» (2).

En quant a l'influencia dominicana sobre l'esperit d'en Jaume, en lo que pertoca a sa missió social i civilitzadora, creiem que

(1) *Llei única*, Tít. 8, Llib. I.
(2) Pàg. 450.

queda ben clarament demostrada per lo que havem dit parlant de Sant Ramón i altres dominics en l'article anterior; ara solament devem afegir-hi que volgué encarnar de tal manera aquesta ordre en la societat catalana, que en 1257 donà un privilegi de refugi (1), concedint aquest dret no solament a les iglesies i convents, sinó també als frares predicadors, fins al punt que'l qui s'acostés a algú d'ells no podía ésser pres, ni tocar-se-li rès que portés a sobre. La que pels Papes ha sigut condecorada amb el títol d'*ordre de la veritat* devía quedar identificada amb el gran i franc monarca qui resplandeix de veracitat i qui consigna en la crònica real les següents paraules, pronunciades al perdonar a un criminal qui diu la veritat: «ab veritat troba hom merce ab Deu e ab los senyors terrenals» (2); ella donà forma a l'admirable esperit de nostre Rei, i si no bastés lo que fins aquí havem dit, és argument que conclou en favor de nostra opinió la següent sentencia del llibre de la Saviesa, que li és generalment atribuit, on se nota l'independencia d'esperit i l'estima del valor racional de l'home, junt amb una fe profundíssima, que és el distintiu de l'escola tomística. Pregunta per què, havent-hi en la teología tota veritat, vol saber les sentencies dels filosops, i respòn que «tota veritat qui ques vulla la diga del Esperit Sant la ha, segons que diu un sant home: *verum a quocumque dicatur a Spiritu Sancto est*» (3). Aquesta igualtat de drets entre l'ordre natural i el sobrenatural, perquè ambdós provenen d'un mateix Autor i l'un suposa i necessita de l'altre; el còm ha d'ésser tractada la raó per a conduir-la a la fe; el diferent procedir respecte dels heretges i dels jueus i serraïns per a arribar a l'unitat de pensament; les controversies amb els rabins, tot això que havem vist practicar-se en l'obra social i cristiana d'en Jaume, és l'aplicació de l'incomparable doctrina tomística a la realitat de la vida. I fins en lo que pertany a l'obra política, a la governació del poble, al règim de llibertat i de participació dels ciutadans en la direcció de la cosa pública a que'l gran Rei donà forma definitiva, no feu més que realitzar l'ideal de bon govern ensenyat

(1) Apud Diago.
(2) Pàg. 464.
(3) Apud Tourtoulon.

pel nostre angèlic Mestre quan diu (1) que'l millor regiment d'un poble, parlant en abstracte, és aquell en que tots tenen alguna participació directa o indirecta en el poder, de manera que podem exactament concloure afirmant que l'acció política, social i llegislativa d'en Jaume I *el Conqueridor,* és la realització i pràctica, en l'ordre públic, de la doctrina i del criteri que formulà d'una manera insuperable l'excels Doctor qui ja en vida fou anomenat llum del món. Ademés, tant el respecte al país, com l'alt criteri que posseía per a discernir el dret humà, considerant-lo com el desenrotllament d'una planta no exòtica, sinó indígena, qui naix i es nodreix de la substancia de la terra, han fet del rei en Jaume un exemplar de monarques regionalistes, donant-ne il·lustre testimoni l'historiador Lafuente quan, tractant d'ell, escriu que Catalunya, Aragó i Valencia eren com tres germanes qui vivíen sots una mateixa corona, constituint com tres estats anseàtics, regits per lleis i institucions particulars; de manera que's pot afirmar que'l nostre Rei fou una encarnació hermosíssima de l'esperit de l'Escola i de l'esperit de la Mitjana Edat, tocant-li de dret un lloc en la galería dels homes providencials a qui Déu destina pel bé i exemple dels altres homes, i són com pedres miliars en el curs terrenal del nostre llinatge.

(1) 1, 2, q. 105. — «Circa bonam ordinationem principum in aliqua civitate vel gente, duo sunt attendenda: quorum unum est ut omnes aliquam partem habeant in principatu; per hoc enim conservatur pax populi, et omnes talem ordinationem amant et custodiunt... Talis vero est omnis politia bene conmixta ex regno, inquantum unus praeest, ex aristocratia, inquantum multi principantur secundum virtutem, et ex democratia, id est potestate populi, inquantum ex popularibus possunt eligi principes, et ad populum pertinet electio principum.»

CAPÍTOL II

El Beat Ramón Lull

I

Importancia de la personalitat i de la doctrina del Beat Ramón Lull. — Compendiosa explicació de sa vida i conversió. — Gènesi mística de sa doctrina, la qual determina sos caràcters propris. — Apreciació d'ella fundada en sos resultats pràctics.

II

Proprietat amb que se li pot aplicar el títol de Doctor Romàntic. — Explicacions sobre'l títol de Doctor Il·luminat. — Opinió del P. Vázquez. — Doctrina del Beat Ramón sobre la demostració de la fe. Paraules del cardenal Belarmino. — Breu examen d'alguns llibres lulians en els quals se tracta de la demostració i de la propagació de la fe. — *Dialogus fidei et Intellectus*, llibre *Super psalmum Quicumque*, llibre *Mirandarum demonstrationum*, llibre de *Quinque sapientibus*. — Interessant sospita que tenía l'Autor de sí mateix.

III

La ciencia luliana, excepció i confirmació de la norma que presenta el pensament català. — Sistema lulià i sa crítica: *Novum Organum*, doctrina exotèrica i esotèrica. — Admirable esperit d'observació. — Comunitat d'alguns dels seus principis amb la moderna escola escociana. — Antinomies explicades pel caràcter d'il·luminat de l'Autor. — El Beat Lull alquimista, químic o naturalista: és sa més sòlida gloria científica: els llibres *Chaos* i *De secretis naturae* o *De Quinta essencia*.

IV

El gran *Llibre de Contemplació.* — Exemplar d'aquesta biblioteca universitaria. — Importancia de l'obra, tant per la llengua com per la materia: deuría ésser el centre de la nostra resurrecció literaria. — Fragments notabilíssims.

V

Mística luliana. — Caràcter peculiar d'ella. — Fragments del llibre *Dialogacions i Càntics d'amor entre l'Amic i l'Amat.*

VI

Poesía luliana. — Novela científica. — Utilitat de la poesía luliana per l'estudi del pensament. — *El pecat d'Adam.* — *Els cent noms de Déu:* poesía científica. — *El Desconort.* Es la més interessant de ses poesíes. Germanor de sentiment que té amb algunes de modernes; divergencia amb lo que domina en la *Divina Commedia* i causa d'això. — Primors psicològics de la *Medecina de Pecat.* — *El Concili:* esplèndida manifestació de l'esperit de fe, de llibertat i de popularitat de la nostra gent en aquella època, i de l'importancia que tenía en el moviment general civilitzador.

VII

Descendencia luliana a Catalunya. — Les dues principals florescencies del lulisme són a la fí del sigle XV i principis del XVI, i en el sigle XVIII. — Tendencia naturalista i tendencia psicològica: alguns representants de la primera. — Ramón Sabunde.

FONTS PRINCIPALS D'AQUEST CAPÍTOL: Els llibres del Beat Ramón Lull continguts en la magnífica edició d'Ibo Salzinger (Maguncia, 1721), en els volums que posseeix aquesta biblioteca universitaria. *Llibre de la Contemplació de Déu totpoderós i de la Creació del món,* còdex manuscrit existent en la mateixa biblioteca. *Blanquerna,* edició valenciana. El llibre *De secretis naturae seu de Quinta essencia* (Colonia, 1568). El volum de les obres poètiques publicades pel senyor Rosselló. Les *Vindiciae Lullianae,* del P. Pasqual, cisterciense (Avinyó, 1778). *Liber apologeticus artis magnae B. Raymundi Lulli... Verbo Dei incarnato dicato per Triplicem Lullianam Academiam mayoricensem maguntinam et Salmaticensem,* pel P. Fornes (Salamanca, 1746). El discurs del senyor Luanco sobre'l Beat Ramón Lull considerat com alquimista. — *Liber creaturarum seu Theologia naturalis* (de Ramón Sabunde, *Argentinae, 1496). Raemundi Sebundii, de natura hominis Dialog. (Lugduni, 1568).*

I

ENTRE tots els pensadors catalans sobresurt per sa gegantesca estatura el Beat Ramón Lull. Home de qualitats extraordinaries, de temperament de ferro i de cor tendríssim, intel·ligencia de llum enlluernadora i d'espessíssimes tenebres, tractat pels uns de visionari i heretge i pels altres d'il·luminat doctor, de ciencia sols comparable a la de Salomó. Sos escrits són comparables amb sa vida. Tantost va escriure de tots els rams que estudía l'humana intel·ligencia; va seguir tot el món civilitzat; fou filosop, teòleg, jurista, naturalista, poeta i gran místic; disputà amb cristians, jueus, mahometans i pagans. S'alçà contra la ciencia existent; pretengué donar demostració de la fe; volgué capgirar el món social, i es cregué amb prou forces per a fer l'humà llinatge súbdit obedient de nostre Déu i Redemptor Jesús. I no fou superb, sinó humil, i no aborría, sinó que amava, ni mai es rebel·là contra l'Autoritat, sinó que sempre professà completa obediencia a la Santa Mare Iglesia, qui constituía l'objecte dels seus ardentíssims i desenfrenats amors. La seva vocació de filosop se desenrotlla no a l'impuls de l'estudi, sinó que, esclata com un volcà; l'amor i el seguiment de la Veritat no segueixen en ell les víes ordinaries dels altres pensadors, sinó que encès son cor repentinament i en virtut d'una acció sobrenatural, cerca la Veritat, resplandent de celestial hermosura, corrent com un orat, pels carrers i places de la ciutat de la ciencia, i trobant-la esquifida, lletja, insuficient, indigna de son Rei, somnía un plan vastíssim per a edificar-la d'una manera mai pensada.

Fou, el gloriós Lull, galant cavaller de l'hermosa illa de Mallorca, fill de pares catalans, de noble llinatge, trovador insigne, senescal de la casa del Rei, casat i emmainadat; mes cec esclau de la bellesa de les dònes. Rompent el jou del matrimoni, perse-

guía, *fatuo amore,* diu la bellíssima biografía contemporania de Lull, a una noble dòna anomenada Leonor; estava una nit assegut a l'espona del llit per a dictar o escriure una cançó a la dita dama, quan girant el cap a la dreta s'adonà d'una visió de Jesucrist crucificat. Això el contrarià i mortificà, i deixant els versos se ficà al llit, sens pensar en rès més, i s'adormí. Al cap de vuit díes altra volta a la nit volgué escriure la cançó a la seva dama i la visió li tornà a sortir; per tercera i quarta vegada li esdevingué la mateixa cosa, i a la quarta se'n capficà molt. Tornà una quinta vegada en iguals circumstancies a sortir-li la visió, i aleshores Lull ja no pogué dormir en tota la nit; conegué sa vida pecaminosa, es resolgué a seguir a Jesucrist i se sentí inflamat d'una immensa amor sobrenatural. No és aquest el lloc d'escriure sa interessantíssima historia, son naixement en 1232, sa joventut lleugera, sa conversió admirable, sa penitencia en el mont de Randa, on cregué, en un incendi d'imaginació, que divinament se li havía revelat l'Art que devía servir per a portar tots els homes a l'Unitat catòlica, el manament diví d'escriure un llibre *praestantem et meliorem de mundo,* i successivament altres llibres, cada cop millors; sos dubtes sobre aquest pensament que li esdevingué de sobte i la confiança en realitzar-lo, essent així que *nec materiam nec modum videret componendi aliquem librum;* sos pelegrinatges de penitencia i de devoció i sa total consagració a la vida contemplativa, fins al punt de que sa muller Blanca hagué d'acudir al magistrat demanant curador qui cuidés dels béns d'ell i de sos fills, puix Ramón vivía enterament donat a la contemplació; ses admirables missions en terra de moros, ses entrevistes amb savis, reis i pontífex, son paper en el Concili de Viena, son magisteri en l'Universitat de París, en Nàpols i entre'ls mahometans, sos projectes de conquesta de Terra Santa, de la reunió a Roma de totes les iglesies separades, la fundació de col·legis de llengües, l'unificació de les ordres militars i son admirable martiri. Totes aquestes qüestions les tracta, i amb sana crítica depura els fets i la part natural i sobrenatural d'ells, el P. Pasqual, cisterciense, en les *Vindiciae Lullianae;* nosaltres pel nostre objecte ne tenim prou amb consignar la llevor d'aquesta filosofía luliana, el foc motor d'aquella gran intel·ligencia, i el caràcter individual

de la persona, coneixements que són essencialíssims per a judicar de l'il·luminat doctor i declarar-nos el caràcter de sa doctrina.

Essent la mística amor a la Veritat eterna el motor del pensament lulià, no dèu estranyar-nos el caràcter de la doctrina, ni certes antinomies que en ella es reparen. El místic no té mestre, ni té mida; és un explorador d'espais desconeguts, son coneixement és experimental, no científic, essencialment individual, corresponent a les seves facultats; i així com de molts viatjants qui passen per un mateix país cada hu ne reb una impressió diferenta i en dóna descripcions diverses, de la mateixa manera en el regne de la Veritat, l'exploració feta en les místiques elevacions de l'intel·ligencia humana no és el camí segur, no és el mètode establert per l'instrucció dels homes; i, no obstant, l'Iglesia ens recomana als doctors místics i ens retrau sos pensaments esplèndids, com també aprofitem la llum intel·lectual dels poetes, sens que, emperò, els prenguem per mestres de la ciencia. Perquè l'activitat intel·lectual del Beat Ramón Lull era moguda per l'amor, se distingí per una feconditat extraordinaria, puix la feconditat naix de l'amor; escrigué a cents llibres en les llengües catalana, llatina i aràbiga; mes amava molt escriure en sa llengua materna, perquè, diu el P. Pasqual, li era més fàcil, i ademés afegeix: «perquè aleshores era boi universal, essent mare no sols d'Espanya i de França, sinó d'Italia, com ha manifestat n'Antòn Bastero i Lledó en el llibre *La Crusca Provençale,* publicat a Roma en l'any 1724».

Era, doncs, fecondíssim i amant de vulgaritzar, i el moviment doctrinal no'l volía reduit a la classe dels lletrats, sinó que, portat d'una especie de democracia literaria, el volía fer fàcil, posar-lo a mà de tothom i escampar-lo per tot el món. La gènesis mística de la doctrina luliana, ens dóna també raó de son regust d'il·luminada, no sols quan tracta de les grans qüestions teològiques, sinó fins en la resolució dels problemes químics, lo qual sens dubte li valgué la contradicció de molts. L'aferrament a sa manera de pensar, puix el creia inspirat directament per Déu, arribà a l'heroísme, com ho prova el següent cas: Després de la seva conversió i quan ja tenía en el pensament son Art general, assistí un día de Pentecostès als oficis en l'iglesia dels Fra-

res Predicadors; en un transport d'esperit al cantar-se el *Veni Creator,* dèbil com estava, tingué un desmai i fou portat a l'enfermería del Convent, on li esdevingué la visió d'una estrella bellíssima, i contemplant-la oí eixir d'ella una veu qui li deia: *En aquesta ordre te salvarás.* Se'n tornà a casa seva molt afligit, puix tenía indicis de que en l'ordre de Predicadors no li sería fàcil poder seguir sa doctrina i propagar son art, mentres que ho podría fer en l'ordre de Framenors. Aquesta lluita interior arribà al paroxisme, i en la fervor d'ella li sortí altre cop la bellíssima estrella i oí la veu, encara mes tremenda: *Solament en l'ordre de Predicadors te podràs salvar.* ¡Oh, cosa admirable! diu l'ingenua historia ja citada, preferí el sant home la perdua de la seva ànima a deixar aquell art que se li havía revelat que serviría per la salvació dels altres. Com Abraham, afegeix, tingué esperança contra esperança, fins que després d'haver rebut el Viàtic, conegué l'il·lusió, i cóm podía seguir als Framenors. Projecta una gran llum sobre'l nostre filosop aquesta contradicció dels dominicans, i aquesta simpatía dels franciscans envers la doctrina luliana. Fou sempre l'ordre de Sant Domingo una alta escola de la ciencia de la fe, la noble tradició de l'aliança i com penetració de la revelació cristiana i del racional coneixement, pràctica, moderada, de franca i claríssima ensenyança, i resolvent les qüestions per la llei i la raó. L'ordre de Sant Francesc és una escola seràfica, la mística amor a Jesucrist és sa raó d'ésser, viu més en el cel que en la terra i despreciadora de la terrenal substancia s'eleva a Déu, més a la manera angèlica que no pas a la manera humana. L'Alighieri caracteritzà perfectament ambdúes ordres germanes, fent a Sant Tomàs com el Verb de la dels Predicadors, i a Sant Bonaventura de la dels Framenors. Les altes, mes desinvoltes, expansions del Beat Lull trobaven un lloc més propici entre'ls deixebles de Sant Francesc, i sos colossals projectes havíen d'ésser més ben rebuts per ells que no pas pels fills de Sant Domingo; ja als principis, al començament de sa perpetua odissea, en Barcelona, consultà amb Sant Ramón de Penyafort, i el discret confessor li aconsellà que s'entornés a casa seva, com en realitat ho feu.

Aquest sentit místic i la sobrenatural contemplació fan de l'home un vident abans que un raonador, i desperten en ell la

set inextingible de l'evidencia; no's contenta de beure a glops l'aigua de la veritat, sinó que's vol abeurar en la mateixa font. ¿No podría aquesta idea explicar-nos la furor demostrativa del Beat Lull? Les resplandors de l'imaginació, el plaent exercici dels sentiments, la conciencia reposada i satisfeta, l'amorosíssima fermesa i l'alt relleu amb que'ls principis de la fe estàn esculpits en l'ànima del contemplatiu, produeixen en son esperit una convicció tant íntima, un coneixement tant intens que arriba a confondre's amb l'evidencia, creient-se el subjecte qui ateny aquelles sublims veritats conduit per la raó, i confonent la ràpida volada de son esperit amb el fadigós, però segur caminar del discurs racional. Així s'explica que'l Beat Ramón cerqués l'evidencia en els més alts i inefables misteris de la revelació cristiana, i sa pretensió continua de voler demostrar fins els més amagats secrets de la vida íntima de la Divina Substancia; aquest és, sens dubte, el fonament de que, deixant per insuficients els antics procediments racionals *quia et propter quod,* o sia per causa i per efecte, presentés als homes com el gran camí de la veritat, lo mateix *in divinis* que *in humanis,* per medi del procediment *per aequiparantiam,* és a dir, l'equació, que aplica indiferentment a tots els ordres del coneixement humà.

També la nota mística dominant en la doctrina i en la vida de Ramón Lull dóna la clau de la falta de sentit pràctic, que's troba en sos colossals projectes, i en les concepcions maravelloses del gloriós terciari de Nostre Pare Sant Francesc. Ja la gent contemporania el notaven de fantàstic, i és curiosíssim, com a noticia del concepte que d'ell teníen sos contemporanis i fins com a document de les costums de l'època, l'opúscol que escrigué, intitulat *Phantasticus vel disputatio Petri et Raymundi.* Anava el nostre hèroe cap al concili de Viena, del qual n'esperava molt de bé i l'aprovació de sos projectes, quan en el camí es juntà amb un clergue qui també feia la mateixa vía. El clergue ja'l coneixía de nom i l'excità a explicar sos projectes, lo qual ell feu amb la fervor acostumada, dient que consistíen principalment en la fundació de col·legis permanents de llengües per a la conversió de tot el món, en unificar les ordres militars per a que si els infidels no volguessin abraçar la Veritat, un cop degudament els fos proposada, poguessin ésser espugnats, i ademés

per a subjugar la Terra Santa, i, per últim, en l'extirpació dels Averroístes qui aleshores dominaven, sobretot en l'Universitat de París. El clergue, qui es veu que era un *bon vivant,* pescador de prebendes i amant d'acomodar nebots en alts llocs, a l'oir els generosos propòsits de Lull *risum profudit vehementer*, i li diu *credebam te, Raymunde, phantasticum esse, modo vero... esse phantasticissimum.* En Ramón se sent mortificat de tal apreciació, que molts altres cops li havía sonat per les orelles, i tot explicant-li son maravellós desprendiment i obres heroiques per la conversió dels infidels, li demostra còm no és fantàstic, sinó home qui procura la difusió del regne de Jesucrist, sens altre mòbil que'l de l'exaltació de la gloria divina.

L'experiencia demostra còm la doctrina i els plans del Beat Ramón no encaixaren amb la pràctica de la vida, ni amb la realitat de les coses. Pocs homes han tingut com ell tants entusiastes deixebles, ni tants acèrrims opugnadors; poderosos reis defensaren sa doctrina, famoses càtedres universitaries i fins academies lulianes la propagaren, savis religiosos, principalment de l'ordre de Sant Francesc, la vindicaren i en feren l'apología; és un escriptor qui, quan un hom s'hi ha franquejat, és encisador, fent exclamar amb aquelles paraules d'en Salzinger, l'extranger més benemèrit de la nostra literatura, *illam sacram barbariem omni nectare dulciorem!,* posseeix una verdadera seducció que fa verossímil l'opinió d'aquell son feréstec contrari de qui conten les velles histories que, quan l'Universitat de Lleida, deixant d'ésser tomista per breu temps se feu luliana, deia que això era per art d'encantament. Mes l'entusiasme, l'encís i la llum fulgurant de la doctrina, i la magnitut, generositat i bellesa dels projectes no són qualitats suficients per a fer encarnar i assimilar el pensament d'un home amb la societat; serà tal volta el Beat Ramón el farell de Catalunya, mes no és el representant i tipo de la nostra raça essencialment pràctica, reposada i amant de seguir les víes racionals, d'inquirir la raó de les coses, mes sens deixar-se atraure per la seducció de la novedat i de l'originalitat. El sistema lulià, al menys son art general, no és assimilable, és una flor rara en el jardí de la ciencia i que no arriba a granar, no ha passat al cabal científic, i el mateix Autor ja's queixava de que no li compreníen:

Car nuyl hom no la sab bé segons mon albir.

Sos deixebles responíen als impugnadors dient-los que no enteníen la doctrina luliana; el doctíssim Salzinger, el més fervorós dels deixebles, diu que ell sols l'entengué al cap de molts anys d'estudi, i el subtilíssim Vázquez, honor de la teología espanyola i, d'altra part, zelós testimoni del bon esperit i de la santedat del Beat Lull, afirma que'ls deixebles d'aquest mai li han pogut aclarir tal sistema valent-se de soles raons, per lo qual ell judica que'ls lulians troben la cosa evidenta, perquè l'amor que professen a la doctrina fa que gustin tant de les aparents demostracions, *ut videre eas sibi videantur*. Respecte del projecte d'establir el col·legi de llengües de Miramar, no fou tampoc més sortós el venerable màrtir mallorquí, puix si bé arribà a existir, desaparegué al cap de poquíssims anys, puix que, fundat en 1276, en 1295 endreçava als qui havíen dissipat tant útil institut, aquesta imprecació, en el *Desconort:*

e conciencia n'age, qui ho ha afollat.

En cambi, els estudis de llengües, establerts per Sant Ramón de Penyafort ja anteriorment, produiren un ric esplet de frares catalans eruditíssims en la ciencia i literatura dels hebreus i àrabes. Es el Doctor Il·luminat excepció i confirmació en l'historia del pensament català. Li falta la moderació, el sentit pràctic, la feliç germanor entre l'element absolut i el contingent, el saber trobar a voltes les juntures de lo diví amb lo humà; mes, d'altra banda, posseeix l'amor a l'exercici racional fins a la concupiscencia, l'esperit escorcollador en el camp de l'esperit i en el de la materia, la delectació d'observar i l'afició popular, volent fer arribar a tothom la noble unció de la Veritat en l'ordre natural i en el sobrenatural.

Sers, emperò, tant extraordinaris no passen en và pel món; desperten l'adormida activitat, escampen en el llibre de la ciencia nous mots resplandents de veritat, susciten deixebles, la comunió de tots els amadors de la veritat se sent fortament somoguda a son impuls, i l'enteniment dels qui la formen reb tant fort estímul que no sossega. Així és indubtable que l'acció del Beat

Ramón Lull en el moviment general de la civilització i del pensament en Europa és una de les empentes qui més l'han agitada, com ho prova l'idealització popular literaria del personatge convertit per la tradició de les generacions en un sér prodigiós, capaç d'obrar totes les transformacions imaginables. Mes, fins prescindint d'aquest idealisme, ¿quí pot dubtar de que en els temps de la ciencia escolàstica ell fou un dels més poderosos fautors de la corrent observadora en les ciencies naturals i fins espirituals? Son nom fou estel resplandent qui guià a nombrosos i il·lustres naturalistes a l'investigació dels secrets naturals, i sobretot a la pràctica de l'anàlisi i síntesi químiques, ses ensenyances i exemples excitaren en l'apologètica catòlica a diferents doctors, qui del coneixement de les criatures i de l'ordre natural s'elevaren al coneixement del Criador i dels misteris de l'ordre sobrenatural, i fins en la reformació de les coses eclesiàstiques obtingué profitosos resultats. Es clar que no conseguí el restabliment de col·legis on s'ensenyés son *Art demostratiu* i les llengües dels infidels; mes, segons el parer de l'il·lustradíssim P. Pasqual, cisterciense, a l'influencia del benaventurat Lull en el concili de Viena, se degué la publicació d'una de les Clementines, en la qual *sacro aprobante concilio*, el Papa manà l'ensenyança de llengües per l'evangelització dels pobles, en les Universitats de París, Oxford, Bolonia i Salamanca (1), i ordenà, ademés, la traducció a dites llengües de llibres a propòsit per a la propagació de la fe; la mateixa unió de les ordres militars fou intentada per Climent V i algún successor seu, i en quant a la llegislació sobre beneficis, hàbits eclesiàstics, etc., observa el referit Pasqual que aquell Concili, en el qual tant intervingué el Beat Lull, i els Papes que després vingueren s'atemperaren a les peticions de Lull, fetes a aquella venerable assamblea, i que explícitament consten en diversos de sos escrits, i en especial en el llibre *Phantasticus*, del Beat Ramón. L'Iglesia el regoneix, en sa sagrada liturgia, com a propagador i propugnador insigne de la fe catòlica, venera son

(1) El frare dominicà alemany Fr. Enric Denifle, en la monumental obra *Les universitats en l'Edat Mitjana fins al 1400*, diu que desde aquella decisió del Concili de Viena es troba sovint en els Documents universitaris anomenat el *Magister linguarum*.

heroic martiri i li ha concedit l'honor dels altars; en l'historia del pensament humà representa una de les més fortes escomeses per atènyer la veritat, i la patria catalana té en ell el pensador, sinó més sòlid, més original, atrevit i fecond, essent de plànyer, com ja se'n planyía amargament en la centuria passada el dit P. Pasqual, que més conegut i estudiat sía pels estranys que no pas pels propris (1).

II

Al nostre Il·luminat Doctor potser li escauría perfectament el títol de Doctor Romàntic, i això per moltes raons. La llengua romanç fou l'instrument predilecte de que se servía en l'exposició de son pensament, enriquint-la en gran manera, sobretot en vocables pertanyents a la filosofía i teología, com més enllà se'n podrà convèncer el lector, i fent-la medi adequat, pastant-la de tal manera que fos capaç d'expressar dignament els més amagats fets de la conciencia racional i els conceptes més alts referents a la Divina Substancia. Com els moderns romàntics en l'ordre literari, ell, en l'ordre filosòfic i racional, menyspreà els antics motllos i procediments, proclamà la llibertat i proposà a son art *per a que amb poc temps poguem sortir de la servitut de les llargues i confuses ciencies* (2); en son entusiasme cristià queda molt debilitada l'autoritat dels eterns hèroes de la ciencia eixits de l'antiga Grecia, i així veiem en el *Desconort,* com contrariant l'Ermità son Art per ésser del tot contrari als sistemes racionals dels clàssics filosops, Ramón:

> ... felló fo,
> Quant ve que l'Ermità tenía opinió
> Que'ls antics filosops en los quals fe no fo,
> Sian estats començ de tot ço qui és bo.

(1) Diuen els graves i crítics Bolandos, parlant del Beat Ramón Lull: «In tanta sanctorum multitudine, qualem acta nostra exhibent, vix quemquam reperies, cujus res gestas tam multi, tam varii scriptores illustrandas susceperint.»

(2) «...ut modico tempore e servitute longarum et confusarum scientiarum egredi valeamus». *(Ars universalis.)*

El P. Pasqual vol que'l nostre Il·luminat Doctor tingués erudició filosòfica, i alega tres o quatre entre filosops i Pares de l'Iglesia citats en sos escrits; mes nosaltres l'impressió que n'havem rebut en nostres lectures, certament insuficients, atesa la magnitut de l'home, és de que en el Beat Ramón l'erudició filosòfica era escassa; és un filosop espontani qui no s'és assegut mai en els bancs de l'escola, ni s'ha cremat les pestanyes llegint; la comunió d'esperit amb els altres filosops o fou intuitiva o rebuda en la corrent de la general il·lustració; potser més que ningú, imitant al famós rei, podría dir: *La filosofía só jo.* Fou un pensador atalaiat en sí mateix, no s'atura en el pensament dels altres, el moviment de son esperit argüeix una falta de disciplina científica, i no mostra ésser un home qui ha posat son cap sots el jou de la ciencia; si fins de la fe, per la qual generosament donà la sang, recorda amb delectació que és (segons ensenya també la Santa Mare Iglesia) forma passatgera de l'enteniment humà, ¡jou qui serà romput en el regne de la gloria!... (1) I també li escau el títol de Doctor Romàntic perquè ningú com ell ha volgut la popularització de la ciencia, vol traure-la de sa categoría aristocràtica, vol casar-la amb el poble, propagar-la a tots els estaments, i com diu en son llibre *Del Gentil i dels tres savis,* escrit en aràbic, se proposa trametre la seva Ciencia, comprensiva de tota ciencia i de tot art, tant als llecs i senzills com als sobtils i instruits, amb poques paraules i planeres (2).

No li volem negar, emperò, el títol de Doctor Il·luminat amb que la fervor dels seus antics deixebles el distingí; mes que tal volta és un corroborant del nostre concepte que acabem d'expressar. Perquè ¿què és un romàntic sinó un il·luminat, un home qui no's guía per regles, sinó per sa propria llum? No participem

(1) Ens apar que aquest concepte del Beat Ramón Lull és el que ja d'ell teníen els contemporanis, així en el famós atestat que li feu el Canceller de l'Universitat de París en l'any 1311 (publicat pel P. Pasqual, *Vindiciae*, pàgina 291, t. I), se li regoneix *zelum fervidum, et intentionis rectitudinem pro fidei christianae promotione;* mes se li permet l'ensenyança, no perquè fos *argentum et aurum,* sinó perquè pugui *instar Pauperculae in sacrum Gazofilacium, aliquid mittere de suae substantiae nuditate.* Ademés, l'opinió mai l'ha tingut per un filosop com els altres, sinó com a un home d'una doctrina d'origen prodigiós.

(2) «Cum tamen dessiderem bonum commune, et disponam hunc librum scribere tam laicis et rudibus, quam subtilibus et provectis, idcirco in principio breviter et planis vocabulis proponam hanc scientiam.»

nosaltres de l'opinió del P. Pasqual, qui creia que l'art demostratiu li havía sigut revelat; el no haver reeixit aital sistema, l'obscuritat invencible de la teoría del mateix, l'experiencia de tots els sants qui han tingut amb la Divinitat comunicacions més íntimes i maravelloses, els mateixos principis de l'Iglesia qui ensenya que tota la revelació de la Veritat fou feta per Jesucrist, i que dubtes i qüestions n'hi haurà fins a la fí del món, no permeten donar un origen sobrenatural i diví a l'Art i a la Ciencia de Lull, qui volía encloure dins de poques fórmules el contingut de les ciencies divines i humanes, atènyer lo que la ciencia mai ha pogut atènyer, i ésser la clau única amb la qual podía evidenciar-se i demostrar-se tot, tant lo contingent com lo necessari. El famós teòleg P. Vázquez, de la Companyía de Jesús, fa sobre l'esperit del Beat Ramón la següent declaració, a nostre parer molt justificada i sòlida: *Spiritum Dei in multis Raymundum habuisse quod singulariter indicant scripta ejus de Philosophia Amoris, de Amico et Amato, et magnarum Contemplationum, aliaque multa... potuit tamen in aliquibus non ex Dei Spiritu, sed ex proprio cerebro aliqua depromere, quae licet Catholica essent et vera durius tamen, quam par erat, ab eo dicerentur et explicarentur* (1).

Son encaparrament sobre la demostrabilitat de la fe fou gran, sa idea dominant, i com el punt on convergíen tots els seus esforços racionals i fins la major part de sos escrits; cosa que sens dubte en part naixía de l'oposició que feia a la malèfica influencia dels Averroístes, qui suposaven que la fe no podía ésser confirmada per les proves de raó, doctrina que, com és sabut, acabà en l'absurde d'admetre que una cosa pot ser vera en religió i falsa en filosofía (2). Es cert que de la confrontació de totes les obres lulianes, que sempre somet a l'autoritat de l'Iglesia, resulta evidentment que lo que ell entenía per demostració era, o bé l'exposició de la congruencia de lo sobrenatural amb lo natural, o lo que en teología molt científicament s'anomena, no demostració de la fe, sinó dels motius de credibilitat d'ella, i així en el llibre *Magnarum Demonstrationum* hi ha el capítol XIV: *De*

(1) Disp. 133, cap. 4.

(2) V. *Supplicatio Sacrae Theologiae Professoribus et Baccalaureis Studii Parisiensis.*

demonstratione miraculosa, en el qual afirma que *miracula sunt demonstrationes necessariae intellectui;* mes la cruesa d'expressió en les obres lulianes és tremenda, i el desenfrè de l'apetit demostratiu arriba a l'últim terme, lo qual sens dubte feu dir al venerable i sapientíssim cardenal Belarmino, d'altra banda molt devot del nostre Doctor, que considerava sa doctrina peculiar *sterilis et periculosa* (1).

Es indubtable que a la *forma* de la doctrina luliana pot aplicar-se-li aquell discret principi de Sant Tomàs: *Ex verbis inordinate prolatis incurritur haeresis,* essent així que Lull fou un verdader atleta de la fe, i que tenía son enteniment del tot sotmès a l'autoritat de l'Iglesia. En el *Dialogus Fidei et Intellectus* explica que anaven de camí l'Enteniment i sa germana la Fe. L'Enteniment conta que un rei sarraí molt entès en la filosofía disputà amb un cristià, el qual li provà que la llei mahometana era falsa. Aleshores el rei digué a son interlocutor que li demostrés *per necessarias rationes* la Fe cristiana; i com li contestés que la Fe no podía demostrar-se *per necessarias rationes,* li diu el rei: *Tu valde male fecisti, quia eram saracenus, sed nunc sum nec saracenus nec christianus.* Amb motiu d'aquest cas, l'Enteniment i la Fe sostenen un diàleg, en el qual aquell diu a aquesta que'ls infidels iríen *ad te per me, et ad me per te, tamen mediante Divina Gratia.* Alega el text d'Isaíes, *nisi credideritis non intelligetis;* i com la Fe provés l'incompetencia i desproporció de l'Enteniment per a compendre el gran misteri de la Trinitat divina, aquest diu que és possible, mediant la llum de la gracia. Mes el benaventurat Doctor aquí s'oblida de que la llum de la gracia és cert que fortifica l'enteniment, mes no cambia sont ritme discursiu, la màquina intel·lectual és la mateixa, per lo qual ses operacions seràn més assegurades, però no se li afegeix una nova facultat racional. Continuant la discussió, diu l'Enteniment a la Fe: *Veniamus ad experientiam,* i aleshores fa admirables consideracions sobre'ls misteris més elevats de la revelació cristiana, la Trinitat, l'Encarnació, la resurrecció dels morts, etc.; en particular sobre l'*Opus intrinsecum,* com ell diu, de la Divina Substancia, o sía en la

(1) Apud Pasqual, *Vindiciae lulianae.*

Vida del Sér Diví, especula altíssimament; mes és indubtable que aquestes especulacions no les hauría fetes pas sens la revelació cristiana.

Son aparent racionalisme pot ésser més infantil que altra cosa, més fill de son caràcter d'il·luminat que de pretensió filosòfica; se manifesta també, i és digne d'ésser conegut, en el llibre titulat *Super psalmum quicumque,* o sía llibre del Tartre i del Cristià. Es l'argument, que un tartre habitant en un lloc que tocava a la ratlla del país dels sarraïns, sortí de sa terra cercant qui li ensenyés una Llei de salvació. Troba primer de tot a un jueu, el qual l'instrueix en la Llei mosaica; el tartre li demana que li demostri la seva fe *per necessarias rationes,* perquè li diu: «Deixar una creencia per una altra és inconvenient, però és molt convenient deixar la creencia per la ciencia» (1). No's satisfà del jueu i se'n va a trobar a un savi sarraí, el qual li conta la beatitut sensual de la secta mahometana. Li fa fàstig, i se'n va a consultar amb un ermità cristià, qui li diu que per son objecte és necessari cercar a un savi, i acompanyant-lo al savi ermità Blanquerna, aquest demostra (a la manera luliana) tots els articles continguts en el símbol que comença *Quicumque.* El tartre queda convençut i il·luminat, reb la fe cristiana, i agenollant-se fa una magnífica i tendríssima oració. L'home desenganyat de l'afeminada vida mundana, l'esperit sec, com terra sens aigua, qui apeteix dolorosament i vivament la Veritat i no la troba, és l'idea viventa en l'imaginació de Lull; i aquest estat psicològic se li feia tant trist, com en realitat ho és, a ell tant espiritualista, qui es considera investit providencialment de la missió de satisfer dit apetit de veritat, a tots aquells qui no posseeixen l'il·lustració de Crist: «Jo que novament he sigut fet procurador de l'apetit dels infidels» (2).

Són aquestes paraules del llibre *Mirandarum demonstrationum,* del qual Salzinger declara que en sa tercera part tingué que reconstituir-lo de dos còdices menjats de les arnes *et quidem lingua Lemovicina.* Es gairebé tot ell una eloqüent apología de l'enteniment humà, mes amb aquella forma especial tant

(1) «Nam est inconveniens dimittere unam credulitatem propter alteram, sed dimittere credere propter scire est valde conveniens.»

(2) «Ego qui noviter sum factus Procurator appetitus infidelium.»

crua, que moltes vegades si un no sabía quí era l'autor, pensaría que estava llegint un racionalista arrebatat. Creiem, no obstant, que en aquest temps d'apocament racional és una joia per a delectar el cor del qui ama els furs de l'humana intel·ligencia. Déu ha exaltat sobre totes les especies, diu el Doctor Il·luminat, a l'humana, per raó de l'enteniment, el qual en l'altra vida, deixada la fe, trobarà son complement, puix de lo contrari, si així no era, afegeix amb gran profunditat, se mouría sens encontrarlo mai, restant de consegüent sens atènyer son fí. Se troba en aquest llibre una verdadera concupiscencia especulativa o de contemplació: el goig de l'exercici intel·lectual sobre'ls atributs divins i els conceptes metafísics brollen d'aquesta gran intel·ligencia qui es despertà tant maravellosament a la vida racional; és cert que Sant Tomàs diu en sis o vuit ratlles lo que ell explica en vint capítols; mes sempre delecta veure aquell moviment d'esperit. La relació de lo condicionat a lo incondicionat la va contemplant en tots els aspectes imaginables; de la contemplació, per exemple, de la servitut s'enlaira a la visió del soberà domini, i és sempre la fí de totes ses contemplacions l'adoració de lo incondicionat. Mes ¿a quànts errors no poden donar lloc aquelles desinvoltes paraules, escrites en el llibre de que tractem: «Ha volgut el Suprem Bé que'ls homes qui no tenen subtil enteniment... poguessin usar de la Fe, i els homes subtils... poguessin entendre els articles» (1). Bé es cert, no obstant, que en aquest mateix tractat afirma que l'home més fàcilment entén, en aquest món, que'l tot és més que la seva part i el blanc contrari al negre, que no pas els articles (2).

El fí pràctic que's proposava el nostre Doctor i que l'empenyía a la predicació de son racionalisme ben intencionat i de l'Art demostratiu, queda evident en el llibre titulat de *Quinque Sapientibus,* el qual dins de l'utopía conté una previsió admirable. Preocupava al mestre Ramón en gran manera l'unitat de tots els homes en l'Iglesia per Crist instituida, i creia que per a obtenir-la, era medi convenient l'unitat de la ciencia, il·lusió

(1) «Supremum Bonum voluit, quod homines, qui non habent subtilem intellectum... possent uti fide, et homines subtiles... possint intelligere articulos.»

(2) «Facilius intelligit in isto mundo quod totum sit plus quam sua pars, et quod album sit contrarium nigro, quam articulos.»

filosòfica en primer lloc, i després novedat perillosa en l'ordre religiós, ja que per la propagació de la fe Crist instituí altres medis, i de des els apòstols ençà amb ells s'ha fet la difusió del regne de Crist. Volía tornar al gremi de l'Iglesia als cismàtics, convertir els mahometans i evangelitzar els tartres, *que no tenen encara Llei,* abans no'ls surti un llegislador, com Mahoma per exemple, o bé'ls jueus, o els sarraïns no'ls atreguin a la seva Llei. Li feia paor la multitut dels tartres, coneixía que era una raça qui s'anava organitzant en poble, i fins temía pels cristians, qui eren pocs en proporció d'aquella gentada (1). Altre cop vol demostrar els dogmes cristians *per necessarias rationes;* i dirigint-se al papa Celestí V i als Cardenals, els demana la realització de l'unitat catòlica de l'humà llinatge, i els proposa el nombrament de dos cardenals, un destinat a fomentar la part científica i religiosa, la qual deuría ensenyar-se en *omnia linguagia mundi.* Aquest fóra, usant ses paraules, el *thesaurum spirituale;* l'altre cardenal tindría a son càrrec el *thesaurum corporale:* és a dir, la part militar per a espugnar als infidels: això és, la realització de l'antic projecte d'unificar totes les ordres de cavallería *qui facerent missiones guerris.*

Dins de son entusiasme religiós i de la rectitut de ses intencions, sempre admirablement desinteressades i dirigides a un fí sobrenatural, se veu que algún cop el venerable home es coneixía la flaca. Parla molt llargament en aquest llibre de sos projectes i de ses demostracions, *secundum aliquem novum modum, quem Deus mihi dedit,* alega moltes proves, que'ls teòlegs anomenen de congruencia, mes escriu tant, *oportune, importune*, sobre aquest assumpte que'l tenía preocupat, que conclou amb les següents paraules, en les quals creiem que'l lector veurà una comprovació de l'ingenuitat de Lull i del caràcter deliciosament infantil qui distingeix a aquest filosop, especie de gegant primitiu nascut del bull de passions portentoses enceses pels raigs del diví sol de justicia Crist Jesús:

(1) El temor profètic que amb vivíssimes paraules expressa en aquest llibre l'Il-luminat Doctor, sobre la destrucció de la civilització cristiana pels tartres, convertits a una llei falsa, podem dir que quedà confirmat amb les horrendes invasions dels otomans, qui posaren en perill tota l'Europa, i s'ensenyoriren de les terres de més antiga i florida civilització d'aquesta part del món.

«Tem parlar massa, i si parl massa, suplic i demàn venia, per a que se'm perdoni» (1).

¿Què'n trauríem ara de carregar el cap del lector amb altres noticies dels llibres lulians referents a la filosofía i a la teología? Són gairebé innombrables, en ells l'home pacient podrà espigolar quelcom de bo, veurà sempre en ses pàgines la gegantesca silueta d'atrevits pensaments, unes internes afeccions sols comparables a les ones del mar, uns projectes que sols pot engendrar l'immensitat de l'amor sobrenatural i els quals ell amb gran frisança vol posar desseguit en execució, essent així que encara que hermosos, i alguns verdaders, són somnis que'l món pecador mai veurà realitzats; mes aquest utopista no era com els qui avui día s'estilen: a la visió imaginaria vol dar-li existencia real, i per a atènyer tal fí, ell mateix noblement s'hi sacrifica. El doctíssim Menéndez y Pelayo amb molta proprietat el califica d'artista, i sa vida d'epopeia, i és tant així el nostre gloriós màrtir que fins per a ensenyar les *Regles introductories o la pràctica de l'Art demostratiu,* cosa més aixuta que un suro, se val de la forma mètrica, començant amb una entrada de gran majestat; versos que per confusió de la nostra gent havem de dir que sols se poden llegir, que nosaltres sapiguem, en català, en una edició extrangera, en la maguntina de l'il·lustre Salzinger qui els traslada al llatí *ex ipsomet originali Lemovicensi de verbo ad verbum:*

Deus ab joy xant...
. . . . . .
De Vos, e de lo vostre vul far Demostraments.
Propter *quid e quia e equiperalments* (2).

Tota la doctrina luliana és un cant a la Divinitat, una perpetua adoració de l'intel·ligencia humana; és el Beat Ramón un gran vident qui va contemplant tots els misteris i excel·lencies i perfeccions, tant de l'esperit com de la materia, en el Sér realíssim, font de tota l'existencia; i de que la contemplació és la

(1) «Timeo nimium loqui, et si nimium loquor, supplico et peto veniam ut mihi remittatur.»
(2) Tomo IV.

nota específica d'aquest estrany pensador se'n convencerà qui examini lo que'n podríem dir son *organum* particular.

III

El dit Menéndez Pelayo tracta el sistema lulià de realista; i, en efecte, de certa manera és així, a pesar de que'l venerable doctor fou ja calificat en vida, i amb molta raó, de fantàstic. Nosaltres creiem que un estudi detingut de les obres de Ramón Lull demostraría que en aquella doctrina s'hi troben principis molt difícils d'ésser entre sí armonitzats. El procedir de la raó, que ell ensenya, no és aquell admirable desembolicar-se l'intel·ligencia dels bolquers de la materia i de lo contingent per a alçar-se al coneixement de l'esperit, de l'abstracte i de l'absolut, seguint la vía natural del coneixement humà admirablement explicada per Aristòtil i Sant Tomàs; ell vol començar la ciencia pel Sér realíssim, font de l'existencia, i en aquell sobirà concepte vol trobar-hi tot lo demés. Té quelcom de la teoría de les idees arquetipes de Plató; és una imaginació d'espantosa volada, escalfada per la meditació i contemplació, mes a la qual falta la basa d'una educació escolàstica qui la subjecti als lligams del raciocini i de la realitat de les coses; no puja de la terra al cel, com ja ensenyà Sant Pau, sinó que del cel baixa a la terra i vol practicar una completa renovació de la terra; té, doncs, molt d'utopista, de somniador, de reformador *a priori*, coses molt impropries de la nostra raça, i és en ella, segons el nostre humil parer, un pensador exòtic. La gran mole de les obres de Lull és un immens monument de formes ciclòpees, de materials preciosos, qui revelen un geni, un desesperat esforç de l'esperit humà; mes, dit monument no té un resultat pràctic. Es, doncs, una excepció gloriosíssima en l'historia del pensament català sempre pràctic, moderat i enemic de fal·leres i cabories, i és al propri temps confirmació d'aquella altra qualitat que'l distingeix de voler cercar els fonaments racionals de la cosa, de caminar per sos propris peus, i no que'l portin, fugint de la sumissió als homes i volent tant sols ésser súbdits de la veritat; així fou alletada l'intel·ligencia del poble català per

aquells admirables frares predicadors, deixebles de Sant Ramón de Penyafort, inspiradors i sirvents del gran en Jaume, qui portaren al nostre poble a l'unitat del pensament per medi de la noble convicció racional.

Mes al propri temps que en la construcció de son sistema metafísic devem calificar-lo d'utopista i *apriorista*, i en certa manera de platònic; en cambi, ningú potser com ell en aquelles edats, fòra que sía l'altre franciscà, Roger Bacon, ha fet tant d'ús ni tant admirable defensa del sistema d'observació i experiment, així en la regió de l'esperit com en la de la materia. Aquesta curiosa antinomia de l'esperit del Beat Ramón Lull l'explica son caràcter i ofici de perpetuu contemplador, i fins podem dir que per qui conegui lo que és contemplació no existeix tal antinomia. El *novum organum* lulià, que l'autor creia inspirat per Déu, és ni més ni menys que un hàbit intel·lectual contret a conseqüencia de la pràctica de la contemplació; el mètode *noviter inventum,* com ell diu, o sía l'equació, és el moviment natural de l'enteniment quan contempla, comparant relacions.

Es cert que l'antiga escolàstica usà tot sovint de l'equació en sos mètodes científics i filosòfics, especialment Sant Tomàs; mes el venerable mestre, de qui tractem, posà la demostració *per aequiparantiam* sobre totes les demés, pretenent que era superior a la prova silogística, deductiva i inductiva, i més verídica i aplicable a tots els ordres de l'humà coneixement. Enamorat en ses contemplacions de l'equació perfectíssima que existeix entre tots els atributs de la Divina Substancia, fundant-se en que tota criatura guarda la semblança de son celestial Factor, posa el coneixement de Déu, la lletra A, com ell diu, i en la qual significa el concepte del Sér realíssim, com a fonament de tot el sistema. Descriu setze virtuts, o atributs, de la lletra A, amb les quals forma cent i vint càmeres o casetes, i amb la combinació d'elles, els amadors de son Art tindràn coneixement de Déu i podràn resoldre les qüestions *per necessarias rationes.* Així s'expressa en l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*, que Salzinger declara ésser *Clavis et Clausura omnium artium et scientiarum et omnium operum divi Auctoris.* Aquest primer lluc de l'arbre de la ciencia luliana va creixent, en di-

versos tractats, no en virtut d'un projecte organitzat qui es va realitzant, sinó segons les circumstancies ho porten. Completa el pensament en l'*Ars universalis,* on al queixar-se de les ciencies existents, i al proclamar una especie de comunisme científic, declara que en aquelles: *particulare in universali quaerere per artem, minime demonstratur;* i ell va ordenant son laberíntic sistema, amb el qual vol fer demostració de totes les ciencies, essent *finalis intentio hujus artis reperire Y,* per a que sabuda aquesta *faciamus necessariam demonstrationem illius, quod in reliquis scientiis credibile atque probabile secundum veritatem existit.* Aquest imperi sens fronteres de la demostració, aquesta unificació de la ciencia, amb lo qual sembla entusiasmar-se un dels més il·lustres i benemèrits savis espanyols, ens fa l'efecte del comunisme, una utopía eterna dels homes; com la panacea mèdica, perenne en totes les edats, és l'enlluernament causat per la consideració imaginativa d'un estat que no podrà atènyer mai el món pecador, és l'anyorament d'aquella ciutat il·luminada per l'únic Sol de les intel·ligencies, d'aquell regne de la perfecta unitat; mes pretendre'l els homes en l'estat present és, repetirem amb el sapientíssim Belarmino, cosa *sterilis et periculosa.* En và l'Il·luminat Doctor, en altre llibre (1), volant com *Icarus* amb ales de cera, per les més altes regions, després d'una exhortació fervorosa als deixebles a seguir-lo en la persecució d'aquesta unitat científica afirma netament: «Haec scientia assimilatur Scientiae divinae, quae cum sit unita Essentiae divinae, omnia ipsi Deo representat, ita haec quodam modo est representativa omnium, quae possunt cadere sub investigationem humanam *brevibus et paucis*» (2). El realisme científic d'en Lull, l'unitat de totes les ciencies (3) per ell pretesa i per tants entusiastes deixebles cercada, és una tremenda confusió de l'element formal i del material de la ciencia; l'unitat formal existeix, l'unitat material és

(1) *Introductoria Artis demonstrativae.*

(2) Aquesta ciencia s'assembla a la Ciencia divina, la qual, estant unida a l'Essencia divina, representa en totes les coses al mateix Déu; així aquesta és representativa de tot lo que pot caure baix l'humana investigació *amb breus i pocs* (conceptes).

(3) La reducció de totes les ciencies a l'unitat, tantes voltes profetitzada és una il·lusió que, a nostre entendre, desvaneix Sant Tomàs en la *Summa*

una quimera; les lleis de la força són les mateixes en tots els sérs corporals; i, no obstant, les ciencies qui d'aquestes s'ocupen són innombrables; així també en l'ordre racional i filosòfic, la llei orgànica de la ciencia és la mateixa, mes les ciencies són i seràn perpetuament distintes i el saber l'una no farà saber l'altra; ni és possible trobar aquells conceptes lulians qui enclouen, segons ell, l'universalitat del coneixement, perquè l'element formal, la forma científica, no nodreix l'intel·ligencia, és un instrument per adquirir la ciencia, mes no ella mateixa. El Beat Ramón s'oblida de les diferencies entre'l verb humà i el Verb diví; de que en el món contingent en que vivim lo credible i lo probable és lo comú i ordinari, i lo demostrable *per necessarias rationes* se redueix a lo que és basa de la vida humana, així en l'ordre espiritual com en el corporal. No obstant, el nostre Doctor, un cop posada la basa en l'*Ars compendiosa*, i havent-la més explicada en l'*Ars universalis*, estén aquesta a les quatre ciencies generals de Teología, Filosofía, Dret i Medecina, i tant lo sobrenatural com lo natural, tant lo contingent com lo necessari, lo mateix l'ordre espiritual que'l material, de que tracten dites quatre ciencies, tot ho vol resoldre amb les seves combinacions algebraiques, amb una perpetua equació, *demonstratio per aequalia*, demostració que declara superior a la deductiva i inductiva adoptant-la amb sens igual entusiasme. Ell, el gran amic i propagador del procediment experimental, vol, no obstant, amb els seus conceptes, expressats en forma algebraica, fer demostració *a priori* de fets enterament dependents de la lliure voluntat divina, com l'Encarnació i la Redempció, definir i resoldre les qüestions del dret positiu, ciencia contingent i variable segons les circumstancies, i fins donar coneixement de la medecina.

I veusaquí aquest gran utopista, aquest home qui amb pocs i breus conceptes us vol donar coneixement de tota la ciencia

contra gentiles (lib. II, cap. 98): «Cognoscere enim aliquid secundum genus tantum est cognoscere imperfecte et quasi in potentia; cognoscere autem in specie est cognoscere perfecte et in actu. Intellectus autem noster, quia infimum gradum tenet in substantiis intellectualibus, adeo particulatas similitudines requirit quod unicuique cognoscibili proprio oportet respondere propriam similitudinem in ipso...» La generalització científica és, doncs, un coneixement potencial, no una realitat de coneixement actual.

humana, al mateix temps proclamar principis científics propris de les escoles més experimentals; així com també és curiós veure a tant resolt racionalista predicant la limitació de les facultats humanes, la nostra falta d'*acabament*, usant la seva clàssica paraula, amb una fermesa, eloqüencia i convicció superior a la que demostrava el nostre estimat mestre Xavier Llorens, i fins el mateix Hamilton, els quals dos filosops de l'escola del sentit comú o escociana, s'hauríen quedat esglaiats al veure al mestre Ramón proclamar gairebé els seus mateixos principis i fins amb similars paraules. En el llibre *Introductoria artis demonstrativae,* ont exposa el mètode d'estudi (capítols 39, 40 i 41), dóna gran importancia á l'experiment, i estableix el principi de que *experimenta faciunt universale, quod est principium scientiae et Artis,* i que és convenient arribar *per comparationem sensus ad notitiam intellectus.* Admet *principia per se nota,* així en l'ordre racional com en el sensual, com l'escola escociana, els quals amb l'experiencia, ja sía intel·lectual, ja sensual, certifiquen sa potencia tant clara i infaliblement que treuen d'ella tot temor d'errar (1). Per això, sens dubte, per l'importancia que donava al coneixement immediat (usant el llenguatge dels moderns filosops del sentit comú) per a certificar invenciblement la potencia en el gran llibre de Contemplació, pretén sempre elevar-se a la divinitat, prenent per basa el coneixement de les criatures, i seguint aquesta mateixa inclinació, el nostre piadosíssim racionalista, desconfía del raciocini típic, el silogisme, i proclama l'equació com a instrument el més verídic de conèixer. Qui llegeixi el següent capítol dedicat al gran llibre de Contemplació, i sobretot el capítol de dit llibre que posem com *apèndix* intitolat: *Com lo apercebiment e la conexensa del home es fenida e termenada,* veurà clarament còm el sistema racionalista del Beat Ramón Lull no és tal sistema racionalista, al menys en la seva ciencia esotèrica; al revés, és experimental, enclou, expressada en gran relleu i amb una excel·lencia superior, la doctrina de la limitació que en

(1) «Quod suo experimento sive sensuali, sive intellectuali adeo clare et infalibiliter certificat potentiam, ut omnem ambiguitatem ab illa auferat.» (V. Salzinger: *Praecursor introductoriae in Algebram Speciosam universalem... B. Raymundi Lulli.)*

nostre sigle principalment han ensenyat alguns filosops escocians; i fins podem dir que trencà les cames al racionalisme en el seu *novus modus demonstrandi,* o sía la prova *per aequiparantiam,* declarant-la *verior, fortior et clarior quam modus demonstrandi secundum dialecticum silogismum* (1). Doncs, ¿quí podrà lligar caps? ¿Còm se lliguen aquests principis amb les grans pretensions de l'*Ars compendiosa* i de l'*Ars universalis*, i de tants altres llibres lulians, de portar la demostració a tots els ordres fins a l'inefable Trinitat divina i a son *opus extrinsecum,* enterament lliure, lo qual vol demostrar *a priori* sens recórrer a la demostració històrica? L'explicació d'aquesta antinomia dèu, indubtablement, cercar-se en el caràcter d'il·luminat del Beat Ramón, en que sa ciencia no té la disciplina de l'escola, sinó l'amable vaguetat de la contemplació, en que la falta de conreu escolàstic li fa gastar termes en sentit impropri, confonent la visió contemplativa amb la demostració racional; i per lo que atany a lo que'n podríem dir sa ciencia esotèrica, confessem senzillament que hi havem penetrat molt poc, lo qual no'ns costa un gran esforç d'humilitat després que lo mateix digué el subtilíssim Gabriel Vázquez i que confessà el doctíssim Salzinger, home versat per espai de trenta anys en les disciplines matemàtiques, que tantost ningú havía comprès a Lull, i que ell, en Salzinger, solament havía penetrat son sistema al cap de molts anys empleats en l'estudi de ses obres. De totes maneres, com havem de judicar l'esperit del nostre gran doctor, no per ses fosques doctrines, sinó per les que són evidentes i irrefragables i exposades en son llibre fonamental, anomenat pels antics i més il·lustres lulians *Magnus liber contemplationis,* devem concloure amb el ja citat Vázquez, que en la doctrina luliana és indubtable que s'hi troba l'esperit de Déu, particularment en els llibres místics i ascètics; però que en algunes parts és massa dura i mal expressada, i exposada fins a interpretacions herètiques; l'imputació que se li feu antigament, i que avui día ha copiat en Canalejas, d'ésser la doctrina luliana una barreja del mahometisme i judaísme amb el cristianisme, és impossible de sostenir-se després d'una lle-

(1) *Liber de Novo modo demonstrandi.*

gida dels llibres del Beat Ramón Lull, la preocupació continua del qual fou la conversió d'aquells infidels; i si bé ell posava la discussió amb aquests en un terreny admissible per tots: això és, la raó i la llei natural, en això obrava molt racionalment, tractant-se de gent qui no admet la revelació cristiana, i seguía les petjades de tots els grans apologistes cristians, i fins dels doctors de l'Iglesia, qui admeten un preàmbul de la fe.

Un dels punts més disputats en les qüestions lulianes, és sobre si fou o no alquimista el nostre Il·luminat Doctor. L'il·lustrat catedràtic de Química Sr. Luanco ha escrit una erudita Memoria sobre aquest assumpte. Els antics estaven discordants; mes el gran lulià Salzinger, en la passada centuria, l'home més en disposició de judicar de la cosa pel gran nombre de manuscrits lulians, molts d'ells en llengua catalana, que arribà a arreplegar, qui passà vint anys en l'estudi d'ells, i qui fins se comprometé a que, qualsevol manuscrit que se li presentés, a la segona llegida diría si era o no de Lull, defensa a peu i a cavall que Lull fou alquimista, i nosaltres estem també plenament convençuts d'això, prenent aquest nom en la significació de naturalista experimental. A molts dels antics qui ho contrariaven els califica Salzinger d'enemics amics, puix considerant l'alquimia com a superstició, nigromancia o xerroteig vulgar, i fins com art criminal per a objectes il·lícits, com el mateix Lull en alguna part la considera, creien ofensiu a la santedat del gloriós màrtir de la fe catòlica una tal professió; mes Salzinger, naturalista instruidíssim, els prova que l'alquimia és sa principal gloria científica. Prescindint de que molts tractats de coses naturals del nostre doctor quedaren corromputs en les successives copies, com també passà en els tractats filosòfics i teològics, ficant-s'hi rondalles i receptes nigromàntiques, és indubtable que'l gran escriptor català fou naturalista, i naturalista de primera potencia. Sa descendencia científica és nombrosa i il·lustre, i el regoneix per pare i li atribueix amb raó la defensa i sosteniment de la materia prima, *non illa peripateticorum metaphisica, sed chimicorum Lulistarum phisica,* usant unes paraules del Salzinger; i ademés l'ús i l'ensenyança en alt grau de l'anàlisi i de la síntesi química. Les aficions naturalistes són evidentes en diferents dels seus llibres indubitables,

i existeix sobretot el llibre *Chaos,* que decideix la qüestió sens recórrer al de *Quinta Essencia,* que al menys és probable fos escrit per ell en sa primera forma. Els antics lulians i algún escriptor modern, qui creien sería una taca pel seu mestre la professió d'alquimista, atribuíen al jueu convers Ramón de Tàrrega, frare predicador, després relaps en gravíssims errors, la composició dels llibres catalans tractants d'alquimia; el Salzinger desfà l'argument, i el P. Pasqual dóna la solució distingint entre'ls llibres d'alquimia supersticiosos i vulgars i els tractats amb fí científic, dels quals, al menys d'alguns, dèu afirmar-se que procedeixen de Lull per l'igualtat de sistema, l'identitat d'estil i l'unitat de fí. El Sr. Rosselló ha publicat el fragment del poema didàctic titulat *L'art d'alquimia,* que té tota la fesomía luliana i perfecta germanor amb l'altre poema *Regles introductories a l'Art demostratiu,* que publicà en català Salzinger, i del qual havem transcrit nosaltres alguns versos. Recordi's aquella introducció i son perfecte paral·lelisme amb la de l'*Art d'alquimia:*

Amor me fay ayço rimar.

Paral·lelisme que continúa en l'indicació del procediment científic, puix si en les regles introductories a l'Art demostratiu estableix la prova *per equiperalments*, segons sa constant idea, en l'Art d'alquimia, poema enrevessat i capaç de girar el cervell, volent alçar el coneixement de l'home al Criador, li diu:

Conexeras per l'ens extens
Del Simple per *concordança...*

Mes entre'ls llibres de Lull, naturalista, que deuen en primer terme cridar l'atenció, sens dubte s'hi ha de posar el llibre *Chaos,* del qual volem copiar unes quantes ratlles que delectaràn al lector instruit, demostrant-li la perspicacia de Lull i el coneixement que posseía de la naturalesa material: «Illud siquidem Chaos est illud subjectum, in quo et de quo sunt omnia entia naturalia sub lunari circulo, continens in se omnia quinque universalia vel praedicabilia, et decem praedicamenta, atque

omnia semina causalia, quae siquidem omnia praedicta in instante creationis ipsius Chaos creata sunt, hoc sic intelligendum est, quod ista nihil ponunt super essentiam Chaos, sed ideo dicuntur creata in eo, quia de eo possunt omnia fieri per diversas transmutationes.» ¿No's troba en aquest text lulià armonitzada i concordada l'idea del transformisme de la materia amb la veritat de la Creació, dogma de la religió revelada i principi de tota racional filosofía? Els quatre elements són pel nostre doctor *quatuor potentiae, cum quibus Chaos in elementa suam influit essentiam;* i en altre lloc arriba al punt son realisme d'afirmar *quod Genus sit Ens reale,* per tot lo qual, entusiasmat el Salzinger de veure en aquells temps d'abstracció filosòfica un tal enamorament del coneixement immediat o experimental del sér material, exclama: «Quis unquam in philosophia peripatetica tradidit quidquam de Chaos?»

Mes el llibre fonamental de la química luliana, l'estel que il·lumina a tota l'escola naturalista, la font de ciencia de tots aquells antics i benemèrits escrutadors de la naturalesa material, el llibre que posava sobre les estrelles el Salzinger i que la mort no li deixà publicar, és el llibre *De secretis naturae seu de Quinta Essentia,* més comunament conegut amb el nom de *Llibre de Quinta Essencia.* Aquesta biblioteca universitaria ne posseeix un exemplar de l'edició de Colonia de 1568; i si bé'ns sembla que és llibre refós i refet pels deixebles i successors, les referencies que fa als arbres, a les combinacions de les *cameres* i fins el fons de la doctrina, declaren son origen lulià, lo qual d'altra part se podría provar per la possessió immemorial, puix la tradició científica és, gairebé, se pot dir, general. Es aquest llibre una llum esplendorosa en la foscor que en aquell temps dominava en la filosofía natural; té, més que no pas els llibres metafísics i teològics del mateix autor, l'esperit pràctic i de moderació, fugint de l'utopía (1); i si bé és cert que en algún punt, per exemple, estudiant el remei universal o sía la panacea, ja cercada dels grecs, s'aparta del camí pla, ¿no va aquesta pretensió informada d'un alt esperit científic, i no's

(1) Parlem aquí dels principis científics, puix en lo que toca als experiments, combinacions químiques i receptes que porta dit llibre, no hi podem donar cullerada, puix no hi som competents.

manifesta fins en els nostres díes? Per això sentim que un distingit escriptor parli amb menys respecte del que's mereixen, dels dos benemèrits i il·lustres lulians, Salzinger i el nostre P. Fornes, els quals al tractar de les maravelles químiques de Ramón Lull, ne parlen amb sentit científic en defensa dels furs dels estudis químics que en la centuria passada, en que ells escrivíen, estava encara en els començaments. La panacea de Lull, o sía la quinta essencia, és indubtablement un principi científic del filosop de l'unitat i de l'armonía, com li diu el Menéndez, és un element qui concorda magníficament amb tot el sistema lulià, i que ell ingenuament enllaça amb els principis de la filosofía amb els següents termes: *sicut forma universalis habet appetitum ad omnem forman, sic quinta essentia ad quamcumque complexionem* (1).

No tenim nosaltres competencia per a profunditzar en aquesta materia, mes sí direm, judicant extrínsecament, com diuen els teòlegs, que la missió més fructuosa d'en Lull (prescindint en l'ordre sobrenatural de la doctrina mística i ascètica i de la santedat i de l'exemple), és la que acomplí com a naturalista; aleshores el veiem el verdader representant de la nostra raça cercant el fonament racional de les coses, però pràctic amant de l'experiment humà, segons el llenguatge modern, donat a l'estudi de la materia, part essencial de la nostra naturalesa; i essent, en una paraula, un dels més il·lustres savis qui en l'Edat Mitjana, proclamant l'excel·lencia de l'experiment, i ensenyant l'ànalisi i la síntesi químiques, posaren les pedres fonamentals de les ciencies físiques i químiques de la monumental grandesa de les quals tant se n'alaba el present sigle; per lo qual, al nostre entendre, el Salzinger i el Fornes treballaren molt discretament al posar com a basa de la gloria de Lull la seva ciencia química o natural. En una paraula, el nostre gran pensador, en quant és el filosop de l'unitat, l'home qui s'en-

(1) «No hi ha que riure's de la *quinta essencia* de Ramón Llull, capaç de curar tots els mals i de fer permanent la vida humana, puix els moderns, amb molta menys filosofía, persegueixen la mateixa idea, i creuen alguns haver trobat aquesta *força*, com ara diuen, en el *quid ignotum*, que segons ells influeix l'hipnotitzant a l'hipnotitzat.» — Article de D. Joan Soler y Roig en el *Guía de la salud*, copiat en la *Revista d'Estudis Psicològics* (espiritista), de Barcelona, juny de 1890.

laira en especulacions racionals, qui vol portar la demostració a tots els ordres de l'existencia, reduint la ciencia humana a uns quants principis, ha constituit una ciencia xorca, no ha fundat rès estable i profitós, tret el moviment que tota batzegada d'un geni gegantí dóna al pensament social; mes en quant s'agafa amb l'experiment i amb l'observació, amb aquests instruments intel·lectuals il·luminats per la resplandor de son geni, se fica en lo més íntim de la naturalesa espiritual i material, analitza i sintetitza, no s'aparta de la realitat, i és un dels principals impulsors del moviment científic envers els estudis experimentals; i en lo que pertoca a l'observació psicològica, les obres lulianes enclouen els principis fonamentals de l'escola moderna anomenada de l'observació, la quál practica mestre Ramón amb l'enginy i l'habilitat propries de l'home qui s'ha donat a la contemplació de l'esperit amb totes ses forces. Es a dir, el Beat Ramón Lull ha sigut un factor fecondíssim en el pensament català, en quant s'ha conformat amb l'inclinació racionalment observadora que caracteritza a la nostra gent; mes quan les seves portentoses facultats han seguit una altra ruta, és com el llamp i tro, que lluu fins enlluernar i ressona fins a ensordir, mes que se'n torna a la terra d'ont ha sortit sens deixar rastre visible.

IV

L'obra mestra del Beat Ramón Lull, el llibre príncep de tota la literatura catalana, que és ja no una obra especial, sinó una admirable síntesi literaria, comprenent gairebé tots els coneixements de l'època i la filosofía de l'immens cercle de tots els sérs, dependents i enllaçats amb el Sér, font de vida i d'existencia universal, quadre immens on se pinten l'armonía maravellosa de les relacions de tota l'existencia increada i creada, de la naturalesa infinida i de la finida, dels atributs divins i de les facultats humanes, de les jerarquíes celestials i dels estaments d'homes, de la societat civil i de la societat religiosa, de l'esperit i de la materia, especie de Cosmos literari, es-

plendent panorama universal vist amb l'ullera d'una lluminosa contemplació, és lo que'ls antics lulians anomenaven *magnus liber contemplationis*.

Havem tingut la sort de disfrutar-lo en la Biblioteca d'aquesta Universitat literaria, el quefe de la qual, el benemèrit don Mariàn Aguiló, amb l'intuició penetrant que'l distingeix, el tenía endevinat, i l'identificació del qual creiem que és evident. El doctíssim Salzinger ne dóna les senyes i es corresponen exactament amb les del nostre volum. Comença amb les següents paraules: «Jesuchrist Senyor Nostre, en axís com vos sots en dualitat, deitat he humanitat, en axís, Senyor, nos comensam aquest llibre per gracia vostra ab dues entensions...» La divisió és exactament l'indicada pel savi maguntí, expressada pel piadosíssim mestre Ramón amb la següent forma simbòlica: «En axí com vos representatz, Senyor, en la santa creu sinch nafres, en axís nos volem aquesta obra partir per sinch llibres. En axis com vos volgues al desert dejunar quaranta dies, en axis volem nos aquetz sinch llibres departir per quaranta distincions. Senyor Deu, Criador nostre, en axís com vos volgues departir l'any per 365 díes, en axís volem nos departir aquestes distincions per 365 capitols. En axi com vos, Senyor, havets posades sobre l'any sis hores, les quals al quart any fan dia, en axis nos sobre los dits capitols volem fer un capitol, lo qual departim en quatre parts...» Mes ¡gran llàstima! L'hermós i ben conservat manuscrit de la nostra biblioteca, no comprèn tot el llibre de contemplació. Va rotulat: *Anónimo.—Llibre de Contemplació de Déu tot poderós i de la Creació del món.* Porta la taula dels tres primers llibres, fenits els quals diu a continuació l'*índex: Comensa lo quart llibre*, y després *e la XXXIII* (distinció) *en l'arbre que tracta de esser e de necessaria e de privació;* mes desgraciadament el cos del Còdex no conté més que'ls tres primers llibres.

Al llegir *per summa capita* el gran llibre lulià ens acudí una idea que volem deixar aquí estampada. ¿No valdría més que en lloc d'erigir tants monuments dedicats a personatges antics i moderns, se fés l'impressió d'aquest monument del pensament català, verdadera pedrera de finíssims i colorejats marbres on se podría proveir de rics materials i d'originals formes,

el jovent estudiós de Catalunya? Perquè s'ha de tenir en compte que aquest llibre, pou veritable de la doctrina luliana, és tal volta el menys conegut de l'Il·luminat Doctor, essent així que, entre ses obres, aquesta és com el sol entre'ls estels, ja que moltes d'aquelles reben la llum d'ella, i fa conèixer a l'Autor tal com ell fou, destruint les sospites que altres llibres fundadament podríen fer nàixer de son racionalisme. El català queda dolçament absort davant d'aquest monument literari, i posseít d'una alta estima per sa raça, al considerar que'ls altres pobles ibèrics i fins europeus, exceptuat l'italià, tardaren encara dues centuries a despertar-se a l'alta vida racional, al menys servint-los de verb intel·lectual la llengua comuna i popular. Fra Lluís de Granada i Fra Lluís de Lèón a Castella, són dos estels de primera magnitut en el cel de la literatura i de la pràctica filosofía cristiana; mes quan amb sos raigs il·luminaren les intel·ligencies, ja l'astre mallorquí havía recorregut tot l'horitzó i tal volta il·luminat a ells mateixos. Perquè'l Menéndez y Pelayo creu trobar en el mestre Lluís de León, reminiscencies lulianes; és indubtable que son esperit tenía certes analogíes amb el del gran escriptor català, i segons refereix Cristòfol Suárez de Figueroa, en el principi de son *Forum universale,* afirmava l'il·lustre poeta i gran escriptor castellà: *tres sapientes habuit mundus Adam, Salomonem et Raymundum* (1). No volem fer comparació entre'ls tres escriptors, mes tampoc volem deixar de dir que Lull és un atleta més gegantí, un esperit més formidable, i que si bé és cert que no posseeix la soliditat fonamental del P. Granada, provenient de que l'enteniment d'aquest havía sigut format baix l'insuperable disciplina tomística, ni té aquella forma armònica, nascuda del freqüent tracte amb els escriptors clàssics; i que si bé no posseeix tampoc l'escollida erudició del cèlebre catedràtic de Salamanca, ni aquell exquisit gust artístic, begut en les fonts poètiques de l'antiguitat, emperò la rudesa luliana, son pensament llampeguejant, els alarits d'un sentiment major que la força volcànica que esberla les montanyes, fins els arenys i deserts, més secs que'ls del continent africà, que tot sovint se troben recorrent les obres de l'Il·lumi-

(1) Apud Salzinger, t. I.

nat Doctor, tot plegat atrau, delecta i il·lumina a l'ànima, amb un poder superior al dels dos il·lustres castellans.

Tal volta, atès a que no havem pogut veure més que un còdex incomplet del gran llibre de Contemplació, deuríem dir, imitant el text ja citat en altre lloc, de mestre Ramón, que enraonem massa, mes considerem la cosa de tanta importancia, tenim el llibre per de tal valua, que creiem que'l día que fos conegut agafaría nova virtut i força la literatura catalana. Es com la *Divina Comedia* per la literatura italiana, llibre substanciós, analitzador i sintètic, humà i diví, social i individual, psicològic i objectiu. Potser té amb la *Divina Comedia* més analogía de lo que a primera vista sembla: vola, contemplant, pel cel i per la terra, i si no baixa als inferns, en cambi s'enfonza en sí mateix, i la naturalesa humana i els misteris interiors de l'home, les lluites de la conciencia, la sutzesa i la puresa de l'ànima, potser de des Sant Agustí no havíen tingut un artista tant admirable. I diem artista, perquè si bé el fons de l'humana i divina filosofía ningú l'ha amotllada, com el nostre angèlic mestre Sant Tomàs d'Aquino, aquest gran doctor la redueix a fórmules; així com el Beat mallorquí l'escriu amb pinzell àgil i penetrant, ric de color, mostrant el coneixement de la Divina Substancia, i els misteris inefables que en ella es realitzen, sa manifestació externa a la criatura racional i l'interna influencia amb que la favoreix, la llei de cada una de les substancies criades, la vida col·lectiva de l'humanitat i dels diversos estats socials, la *termenació,* com ell diu, de tota criatura i de totes i de cada una de les facultats del sér racional i son *acabament* en Déu; l'interminació d'Aquest; l'excel·lencia de la llei cristiana, sa superioritat a totes les altres, son fí universal, l'amor a tots els homes, la suma aspiració a l'unitat del humà llinatge, essent aquests els admirables carreus amb que edifica la sublim piràmide que toca fins al cel. No coneix al Beat Ramón Lull qui no coneix el *Llibre de Contemplació;* és el doll de l'aigua viva d'on devallen totes les demés obres lulianes i fins les dels lulians famosos qui floriren en diverses parts d'Europa; i després de llegir aquest llibre un hom entén fàcilment el verdader fanatisme dels grans talents, espanyols i extrangers, qui hauríen donat la sang per la doctrina luliana. Ja diguérem que hu s'explicava per art d'en-

cantament la conversió, de poca durada, de l'Universitat de Lleida al lulisme; i, en efecte, era home capaç d'encantar tota una Universitat, en aquell temps en que l'unitat humana, tant en el llinatge, com en la creencia, com en la ciencia, resplandía maravellosament, no contentant-se les intel·ligencies amb engrunes, com les que dóna la positivista ciencia contemporania, sinó apetent el pa substanciós que amb tots els elements humans i divins pastaren homes tant poderosos com Sant Tomàs, el Beat Ramón Lull i l'Alighieri.

I no's cregui ningú que'l nostre Il·luminat Doctor resolgués totes les qüestions amb quatre principis brillants, com amb massa generalitat diu dels antics savis un conegut escriptor català, puix la dalera per l'anàlisi espiritual i química ningú l'ha tinguda superior a ell; i son procediment demostratiu, pel qual tenía exagerat entusiasme, l'equació, i de la qual se serveix continuament fins al punt de fer-se molts cops pesat, suposa la vista de l'enteniment fixa en diversos termes juntament. Es aquest llibre, direm per a finir, com un tanteig i comparació de totes les coses amb Déu, al qual puja per *totes dreceres* i escorcolla amb l'enteniment la Substancia i la Vida del Sér infinit, valent-se també de l'equació inefable que existeix entre tots sos admirables atributs; no té la soliditat de la doctrina tomística i dantesca, és un escriptor de sentiment i d'observació, un filosop sentimental, essent, sens dubte, un dels qui han obert una vía en la ciencia i literatura moderna, que si bé perillosa, per raó de deficiencia, presenta un ric esplet en el noble camp de l'intel·ligencia, conresant-la, d'una part, per medi de l'experiment, segons el ja citat principi lulià: *experimenta faciunt universale, quod est principium scientiae et artis;* i valent-se, d'altra part, del procediment racional de l'equació, medi demostratiu que'l Beat Ramón Lull col·loca sobre tots els altres. I en lo que pertany a la controversia cristiana, costaría de trobar un altre escriptor anterior a ell qui en llengua romanç hagi batut els errors amb arguments de filosofía natural, lo qual fa molt important el *Llibre de Contemplaeió,* puix estotja una rica nomenclatura filosòfica, el tecnicisme de l'escola en nostra propria llengua, que considerem de necessari estudi, si es vol fecondar la llengua catalana amb vocables que exigeix tot idioma destinat a expressar

les altes operacions intel·lectuals i els interiors fets de l'ànima. El discret copiador del còdex d'aquesta Biblioteca, ja conegué l'importancia del llenguatge tècnic a l'escriure al començament del manuscrit les següents paraules: *Cascuna sciencia ha sos propis vocables per qual aquests que sen seguexen son propis vocables desta obra que es en partida teologica e en partida natural.* I per lo que fa al fons de la doctrina, a la manera apologètica de propagar la revelació cristiana, és indubtable que ell fou el capdill i el mestre, un dels qui obriren la vía que després seguiren Sabunde i altres, els quals, emperò, ja no usaren aquesta nostra llengua catalana, tant estimada i usada de l'atlètic propagandista i valerós màrtir de nostra santa fe catòlica. Es una gloria de la nostra terra aquella fecondíssima controversia racional i religiosa, començada pels grans frares predicadors, companys d'en Jaume i amb ell co-fundadors de l'exemplaríssima societat catalana, que sortint dels termes de l'escola i de l'esfera científica i especulativa, pren una carrera popular i pràctica encaminada a infundir en els esperits els grans principis de l'imprescindible revelació cristiana. El Beat Ramón Lull trobà ja aquesta tendencia, mes ell té el mèrit d'haver-la vestida en llengua catalana, fent parlar a aquesta de les més altes i subtils materies de la teología i de la filosofía, com podrà veure el lector amb els fragments que anem a aduir del gran *Llibre de Contemplació*, el més admirable monument en son genre que per diferents sigles ha existit en llengua romanç.

De cop veurà el lector el caràcter psicològic del llibre. Diu en la primera distinció:

«Cor que s'alegra del trobament de les coses finides, gran maravella es sino s'alegra del trobament de la cosa infinida... Si los homens han plaer e alegria quant veen arbres fulats e florits e granats, e veen riberes e prats e boscatges, be devem haver plaers... en lo que's veem e sabem que som en esser; cor qui s'alegra de la belea e de la bonea que's fora de si, be's deu alegrar d'aquella que's dintre si.»

En el segón llibre, distinció quinta, tracta de la materia prima, descrivint sa finalitat i admirables armoníes amb l'ordre espiritual i sobrenatural, en els següents termes:

«Deus, honrat Senyor, ple de mercè beneyt siats Vos que

creas la primera materia de no re, la qual es primera materia d'on son fetes totes les coses avens cors. E vos donas propietat a la primera materia que ela fos reebent division de animals e de vegetables e de genres e de especies e de formes diverses e de individuus. E plac a vos, Senyor Deu, que la primera materia no sia crexent ni mimvant, enans la tenits e la conservats d'aquella cantitat en la que la creats... Beneyt siats vos senyor que avets posada la primera materia pera esser subyet del ordenament del mon, lo qual se fa en ella... E tant sots vos, Senyor, Subira mestre e ple de tota saviea, que tot lo que vos avets creat e fet es tot ple de saviea e de ordenament, car tan avets posada gran oportunitat a la primera materia de rebre forma, que tot lo mon ne's esdevengut ordenat per rao de la oportunitat que la materia ha en rebre forma... Vos plach que la primera materia fos una en tots los individuus e que les formes dels individuus no anassen per una forma, axís com van per una materia... axís Senyor, ara forma no poria ser en esser menys de materia, en axí la nostra redempcio ni la nostra salvacio no poguera esser en nos menys de la vostra encarnacio e de la vostra passio... car la vostra encarnacio, passio e mort es aquella cosa per la qual conech que's delits *(deletur)* lo primer pecat, lo qual no se poguera delir per nulla altra cosa sino per la encarnacio que pres en nostra dona Santa Maria... En axí, Senyor, com materia porta en si totes les formes, en axí nostra fe es cosa per qual esdeve al hom tot be. E en axí com forma no's poria sostenir sens materia, en axí lo nostre be no poria esser menys de fe.»

Tracta després dels metalls, vegetables i animals, i en diferents capítols va contemplant els sentits corporals i les potencies humanes, amb una força de pensament i un sentit psicològic que recorda al gran bisbe d'Hipona. Lull tingué la desgracia d'haver escrit en català; si fos escriptor francès o castellà, se'l tindría en tot Europa per la primera figura del món romanesc, en lo que toca a filosofía i teología, ja que Sant Tomàs i Sant Bonaventura escrigueren en llatí.

Noti's en el següent troç de la distinció XIV les generoses idees sobre la llibertat i la repugnancia envers l'esclavitut, que ja manifestà Sant Ramón, i ademés alguns hermosos vocables filosòfics:

«...Son los uns serts dels altres, mas aquesta possessió, Senyor, no es sciencial mas accidental. Car *si en nos no fos defalliment de savieo, ja no fora nul hom sert de l'altre*... Vostra saviea ha creat home en franch albitre, y vostra saviea fa home, Senyor, esdevenir a tot lo que li es predestinat, y per tot asso no roman que ell no sia ordenat a merit de gloria o de pena... Gran es, Senyor, la vostra saviea, car no es null home que pogues imaginar ni compendre con gran saviea es crear home, y fer hom esdevenir ab franch voler en aquelles coses que li son predestinades, segons so que es previst en la vostra sciencia del esdevenidor.»

Contempla la plenitut del Sér diví, l'*acabament* de Déu, en sa essencia, i en sos atributs i obres, i per últim: «Com tot lo nostre acabament está en lo acabament de nostre Senyor Deu.»

«Deus glorios honrat sobre tots honraments, poderos sobre tots poders, vos sots aquell qui es tots nostres compliments e els nostres acabaments. Car vos nos avets creats e vos, Senyor, nos aydats ens sostenits, e vos nos tenits bastats en est segle e en l'altre... avets tant d'acabament en vos metex que el vostre acabament, Senyor, es a nosaltres axis com a font viva en la qual se sadollan tots los que beuen en ella... E donchs foll es quis cuyda a trobar acabament en riquees, car la mort les toll, e foll es, Senyor, quis cuyda que bellea ni forsa sien acabaments, car la malantia destriu e afolla sanitat e forsa, e foll es aquell quis cuyda de la vana gloria, ni dels delits d'aquest mon que sien acabament e compliment de benaventuransa... Vos, Senyor Deus, sots acabament e compliment de tots nosaltres, per rao dels vostres honraments e de les vostres noblees, e nosaltres som defallents e pobres e mesquins per rao de nostre pobre poder e de nostra gran mesquinea, on per asso, Senyor, lo nostre be, el nostre restaurament en vos lo cerquem e a vos lo demanem e de vos lo esperem... En axis com la gallina que debades grata en lo munt del forment, en axi debades treballa tot hom que cerch acabament ni compliment en altra cosa sino en vos, car en tota altra cosa de vos en fora son manifests desfalliments... e en vos ha tant d'acabament que basta a totes les nostres necesitats... Amoros Senyor, ple de veritat e de merce. En axis com per gran secada se sequen les fonts, les basses,

e moren les erbes, en axi per l'acabament quant nosaltres cerquem per nosaltres matexos crexen e multipliquen en nosaltres los defalliments nostres; mes en axis, Senyor, com per gran abundancia de pluja s'omplen les basses e les fonts els torrents, en axis quant cercam los nostres acabaments en vos tots los de falliments nostres tornan en acabaments.»

Per l'historia de les idees estètiques té importancia el següent fragment, copiat del segón volum, en el terç llibre, on se pondera l'excel·lencia de la bellesa espiritual sobre la física, confessant-se l'autor víctima per algún temps dels frèvols atractius de la forma corporal:

«Com hom se pren guarda en est mon quals cosas son lleges e quals son belles.»

«... A Vos, Senyor, sia feta reverencia e honor per tots temps, que avets ordonat en endressar en tal ordinacio e en tal disposicio home que pusca ver en ulls corporals e spirituals les bellees e les llegees d'aquest mon. Plaent Senyor... en axis com ab los ulls corporals veem quals coses son belles e quals coses son lleges en les coses sensuals, en axi, Senyor, ab ulls espirituals veem en les coses entelectuals quals coses son belles e quals coses son lleges. E si als ulls corporals, Senyor, es plaent cosa veer la claror del alba y de la estela jornal, y los prats y les flors y les riberes y'ls boscatges: als ulls spirituals es plaent cosa cogitar e veer en les virtuts del home, axi com amor e paciencia e leyaltat e humilitat e pietat e misericordia. Lliberal Senyor, dreter, savi, vertader en totes coses, si als ulls corporals plau veer la bella fembra que es ben vestida e ben ordonada, als ulls spirituals es molt lleja cosa de veer ella, si tant s'es que la fembra sia... e vil e de males obres e sutzes... Amoros Senyor, en axi com los ulls spirituals son pus nobles e mellors que los ulls corporals, en axi major plaer e mellor vista es veer les coses que son belles als ulls spirituals que aquelles coses que son belles als ulls corporals. En semblant manera s'esdeve en les coses que son lleges de ver. Car molt major fastig e major pudor e major llegea es a ver a les coses que son lleges segons vista spiritual que les coses que son lleges segons vista corporal... gran maravella com pot ser que'ls homens mes amen la vista dels ulls corporals que cella dels ulls

espirituals, e mes senten la bellea e llegea que veen ab los ulls corporals que aquella que veen ab los ulls spirituals. Humil Senyor, obeyt per tots los pobles, ben volgut per totes gens, molt es pus bella cosa de ver spiritualment los fems en l'hort que la mala fembra en la esgleya, ja sia so que los fems sia cosa de lleja figura e la fembra sia bella figura... car del femaral que's en l'hort ixen fulles e flors e fruyts de diverses colors, e de belles odors e de bones sabors, e de la mala fembra non ix sino pecat e pudor e sutzetat per ben ordonat que sia. E la mala fembra se posa blanquet e color, es tiny sos cabells e les celles e sa boca e sos ulls per tal que sia vista bella a les gens, e sobre les belles colors e les belles faysons que vos avets posades en ella, ella, Senyor, posa colors que son de coses molt lleges e molt pudens a veer e a odorar e a palpar... En axi com gran sequedat o gran fret es pestilencia de fruyts de la terra, en axi la bellea de les fembres es estada pestilencia e tribulacio de mos ulls, car per la bellea de les fembres som estat oblidos de vostra gran bonea e de la bellea de vostres obres. E per lo plaer que mos ulls han aut en ver belles fembres e desitjat mon cor que elles haguessen llur coratge corromput en pudor de luxuria... Com l'arbre que es sech, Senyor, es podat... ell renovella e dona bellea de si mateix als ulls corporals per rao dels rams e de les flors e dels fruyts que met, en axi si vostre plaer era que vos me porgassets em denejassets de mos greus pecats, encara poria esser, Senyor, que jo fos vist per los homens bell e nedeu e ple de bones obres.»

Contempla més enllà tots els estats de l'eclesiàstica i civil jerarquía, essent curiosíssim, ple de fondes observacions i del color de l'època, traslluint-se sovint l'imaginació somniadora i generosa del gran escriptor. Parla amb gran devoció del Papa de Roma en lo qual «veem, Senyor, que honrats tota la humana natura, car gran honrament es que hom sia vostre llochtinent en terra...»; dels juglars, qual art, començat per alabar a Déu, vingué al punt de no haver-hi «nenguna art tan vil com art de juglaria», volent el piadós contemplador convertir-lo en ofici honest i espiritual; mes entre tants, volem copiar el següent text, del capítol en que tracta dels pastors, puix resplandeix de filosòfica hermosura:

«... Los pastors, Senyor, que guardan lo bestiar veem que guarden e defenen los bestiars dels llops e de les besties salvajes, e dels lladres e dels mals homens; mes molt mal home veem, Senyor, que no sab guardar de pecat la potencia sensitiva que es cosa bestial, e sab guardar lo bestiar de les besties salvajes... on haja major diligencia en guardar les besties que la sua bestialitat metexa.»

El gran pensador contempla amb viva intuició el misteri de l'home, la *termenació,* com ell diu, de les nostres potencies, i els principals sentiments i sentits, i encara que no sía un troç notable, no volem deixar de copiar aquí les següents linies, extretes d'aquests capítols, on resplandeix el foc d'amor diví i el desig del martiri.

«E tan s'allonga lo dia, Senyor, que jo patesca martiri per la vostra amor en mij del poble confessant la santa fe cristiana, que tot me sent languir e morir de desij e d'enyorament com no som a aquell dia, e que sia al mij del poble tormentat axi com a lleo o altra bestia salvaje que es environada de cassados, aus e cans devorants a aquella.»

Mes ara, vegi el lector la magnífica manera còm prova, amb exemples que tothom pot capir, els diferents oficis, naturalesa i finalitat de les potencies sensitiva i racional. S'intitula el capítol: *Com lo sentiment huma es termenat en home:*

«En axi com lo sentiment huma es termenat dintre loc, en axi es termenat dintre temps, car home es sensible de tals coses en un temps, que no les sent en altre. Beneyt siats vos, Senyor Deu, que no avets termenada l'anima del home dins lo loch e'l temps on es termenat lo cos del home. Car la entelectuytat e la virtut del anima passa per inteligencia per tot lo loc e'l temps dins la qual es termenada la sensualitat corporal... en axi, Senyor, avets volgut que l'inteligencia del anima sia termenada dintre coses intelectuals, les quals termenen l'anima del home, en so que home no a conexensa de totes coses... En axi com la bestia fermada no pot atenyer sino aytal com lo liam li basta, en axi les sensualitats del home no poden sentir ni atenyer sino aytal com bastan los termens. E en axi com a la bestia fermada hom aporta sa civada e palla de fora los termens on ella no pot atenyer, en axi las entelectuytats de l'anima aporten al home

les sensualitats que son fora los termens on sa sensualitat no pot atenyer. Com les mies sensualitats sien, Senyor, termenades en aquestes partides de ponent, la mia anima que remembra les partides de llevant, en les quals patireu mort e passio per nosaltres pecados... aporta de la santa terra de oltramar a mon cors viandes de plors e d'escalfament de cor..., e de devocio e de penediments dels falliments que jo he fet contra vos. Si la sensualitat de mon cors es termenada en est mon, la mia anima, Senyor, que passa en l'altre segle per cogitacio, e per imaginacio e per memoria e voluntat e enteniment aporta a mon cors sentiments d'amors e de dousors e de plaers desiderant e amant vos, e la vostra beneyta gloria.»

Per certa mala estrugança que ha la doctrina luliana, desde'l punt de vista científic, per lo qual sens dubte fou sempre tant combatuda per l'ordre dels frares predicadors, escola d'incomparable correcció escolàstica, de la fermentació d'ella nasqueren deixebles qui, eixint-se de la carrera de la veritat, caigueren en l'error i en l'heretgía, principalment en supersticions cabalístiques, i en el desenfrè racionalista. El Giordano Bruno, frare i escriptor esbojarrat, la significança del qual no és altra que la d'un reu, i que per tal motiu les sectes anti-cristianes, glorificant-lo en Roma, han volgut ferir al qui té la representació de la Veritat i de la Justicia, és entre altres un d'ells; mes en els troços que anem a copiar se veu clarament la pensa catòlica del nostre Doctor, i son ver concepte de la fe. Es digne d'ésser llegit el capítol en que tracta de *les concordances e contrarietats que son entre fe e rao,* en la distinció XXVIII, d'on són les següents linies:

«... Fe es tant excellent cosa e tan noble que passa los termens on rao es termenada e reclosa, car de tals coses tracta, Senyor, fe, que rao ni enteniment d'home no pot tractar ni entendre... lo primer escalo on rao comensa a pujar es les coses sensuals e el subira escalo on puja es les coses entelectuals part *(ultra)* les quals rao no abasta a pujar. Mas no es axi, Senyor, de fe, car l'escalo on fe comensa a pujar es en les entelectuals coses, e d'elles puja a creure part *(ultra)* la intelectuytat del home... rao feneix dintre los termes d'enteniment; per asso, Senyor, es dit que vostra fe val molt mes e es pus nobla cosa

que rao, per so que pus alt ateny que rao. E en axi com lo foch a natura e proprietat d'esser lo pus alt element, en axi fe a natura d'esser pus alt que rao, car rao es composta en home actualment de sensualitat e de entellectuytat, mas fe no's compon, ans es cosa simpla estant part *(ultra)* los estrems de entellectuytats enteses... per tot asso no roman que rao no atenya e no bast a entendre si la fe es vera o falsa, car... segons la disposició e la ordinacio de la vostra obra demostra rao qual fe es vera e qual es falsa... En axi com rao ennoblex la fe que es vera, com demostra veritat d'ella, en axi la ennoblex com demostra la fe que es falsa esser falsa, car revelar falsetat es demostrament de veritat... Rao fa venir fe de potencia en actu, adons com demostra raonablement que hom deu aver fe en aquell articles, als quals rao no pot atenyer a entendre. E en axi com rao encatena e empresona l'enteniment huma dintre los termes en los quals es termenat, per so car no a ab quals pusca examplar ni estendre, en axi, Senyor, vostra fe afranqueix e engraneix al home son enteniment, car no'l constreny dins los termes on rao lo termena... A Vos, Senyor, sia gloria e honor per tots temps, car per so avets vos volgut que la ley dels cristians sia vera per meritoria fe e per raonable demostracio, pus que nenguna de les altres ligs descordants e contrarians a la veritat que es en la vostra excelent essencia divina.»

Vegi ara en Canalejas, si el Beat Ramón Lull se proposà fer un compost de les lleis judaica i mahometana, amb la nostra Santa Llei cristiana, i judiquin també els qui el voldríen col·locar entre'ls hèroes del lliure pensament, l'idea equivocadíssima que tenen d'aquest gran doctor catòlic. Però encara vindràn altres proves del sentiment lulià, exquisidament catòlic sempre, si bé no en totes ocasions degudament expressat.

Amb claredat i concisió admirables descriu la naturalesa de les facultats intel·lectuals de l'home, començant per la memoria: «Molt es, Senyor, virtuosa cosa memoria en homens, car memoria es comensament de saviea y de sciencia, car per membrar multiplica home en son saber... Y com home sia termenat dins breus termes e home no pusca aver en present les coses passades, per asso es donada memoria al home que posseesca les coses passades, membrant l'estament e la qualitat en la qual son estades.»

La demostració del límit de l'enteniment humà és impossible fer-la més concluient de lo que la fa aquest singular racionalista:

«... Enteniment, senyor, tant es cosa poca e mesquina que com enten una cosa, de sa virtut no usa en un temps en totes creatures, car totes les creatures no caben en aquella ora en l'enteniment..., asso esdeve per la multitut de les creatures e per lur diversitat, e per la poquea del enteniment, on per asso com l'enteniment enten alguna cosa qualque sia, en aquell punt e en aquell temps ignora e menys conex totes les altres coses, e per asso enteniment d'home es mes ignorable que entenen per defalliment de la actualitat... (1)

»Senyor Deu, infinit e eternal e tot acabat en tots bens. Com l'enteniment huma sia fenit e comensat... no es poderos d'entendre ni de saber tot vos... car tota la vostra totalitat infinida no poria caber en cosa finida, e per aquesta manera confessam e otorgam que enteniment, que es creatura, no pot entendre tota la totalitat de son Creador... e com null enteniment no pusca entendre tota la totalitat de una creatura qualque sia, ¿dons qual enteniment, Senyor, poria entendre tota la totalitat de son Creador?... l'enteniment no pot be entendre ni saber encontinent tro que ab espay e ab deliberacio... en axi com los hulls corporals per sobre acostament del cors tocant a ells perden la ocasio de veer, en axi l'enteniment es soptat per sa accio e per sa actualitat en entendre... Es natura de enteniment huma que no poden caber en ell per inteligencia aquelles coses que son majors d'ell, on... esdeve, Senyor, que vos que sots major que l'enteniment no podets tot caber en nostre enteniment... Axis com lo pescador ab un pex pren altre pex, en axi enteniment d'home pren e aperceb los uns significats per los altres en so que les unes coses enten per les altres... Com enteniment d'home vol entendre aquelles coses que son fora los termens de sa virtut e de sa entelectuytat a dons comensa a ignorar; mas com vol entendre aquelles coses que son dins los termens de sa inteligencia a dons comensa a entendre. Molt

(1) Aquest admirable pensament guarda perfecte paral·lelisme amb el concepte d'Aristòtil i Sant Tomàs, de la suma actualitat de l'acte pur, o sía de Déu.

home enganya si mateix com cuyda entendre les coses impossibles a esser enteses, car cuydant aquelles entendre, esta empatxat que no pot entendre aquelles que son enteniment poria entendre...

»Vos, Senyor, avets donat enteniment a home per tal que hom lo seguesca e obeesca, e per asso sommet a subjugacio de mon enteniment e vull esser son sotsmes e son catiu per obeyr tot so que ell me mania e asso fas yo, Senyor, per tal que ell mania a esser lloador, e servidor de son Senyor e de son Creador.»

Després d'aquestes reflexions sobre la naturalesa de l'enteniment humà, no desplaurà llegir els següents troços, que donen més llum sobre'l sentit de la llibertat verdadera i de l'esperit científic del poble català, en aquell sigle XIII, que tota una disertació. Són de la Distinció XXIX i tracten de lo que'n diríem ara controversia religiosa i ell anomena *sputacio de fe:*

«Com home savi s'esputa ab home errat ignorant veritat, en lo comensament deu guardar si es home entenent o home que haja gros enteniment, on si'l veu que sia home de gros enteniment e que no sia home sobtil, molt mil lo pora trer de son error ab autoritats e ab miracles de sants que no fara ab raons, ni ab arguments naturals, car home de gros enginy pus prop es de fe que de rao... E com home sobtil s'esputa ab altre home sobtil si'l vol trer de son error y endur a veritat conve que s'esput ab ell per raons silogicials naturals, en les coses sensuals e en les coses entelectuals, car molt mils enduu hom a home sobtil a veritat per raons que per fe, ni per autoritats, car l'enteniment com es pus agut e pus sobtil es pus apellat a entendre.»

Després d'aquest homenatge a la naturalesa racional de l'home, llegeixi's la següent profundíssima observació contra'l tolerantisme religiós, principi encarnat en la nostra lleugeríssima societat, i que'l gloriós màrtir desfà amb el següent cop de maça:

«Honrat Senyor, aquella lig que dona significat e demostracio que null poble no's pot salvar sino creu en la veritat que aquella significa en si matexa es vera; car impossible cosa es que hom pusca venir a vos que sots veritat, creent en vos fal-

setat. On aquella lig que significa que en tota creensa qualque sia se pusca hom salvar... aquella lig significa contra vostra justicia que condampna a dampnacio tot home que haja creensa contraria a la vostra veritat... car la vostra justicia seria contraria a la vostra veritat, e asso es, Senyor, cosa impossible que en Vos haja nulla cosa contra vos matex.»

Acabarem aquests extractes del *Llibre de Contemplació* amb el següent troç sobre'l gran dogma de la Resurrecció final de l'humanitat, on se mostra l'esperit filosòfic de l'Autor cercant la finalitat racional que enclou aquest principi de la fe catòlica:

... «Com lo cors e l'anima fassen ensems bones obres o males en est mon per asso es significat que ensems hajan guardo... Sino fos resurrecció la vostra saviea nos significaria al entenim ent huma acabada... E sensualment sentim, e entelectualment ho entenem que en l'acabament del mestre es significat l'acabament de la obra e en l'acabament de la obra es significat l'acabament del mestre. On si resurreccio no fos, Senyor, en esser, la vostra obra no fora acabada, e si acabada no fos no significaria a nosaltres lo vostre acabament. On com Vos, senyor, siats acabat en totes vostres obres, per asso en lo vostre acabament es significat lo acabament de la vostra obra, e per l'acabament de la vostra obra es significada la nostra resurrecció.»

Plau-nos acabar posant aquí alguns versos del Cant VI, del *Dictat de Ramon*. La doctrina sobre la Resurrecció és la mateixa, el tecnicisme lulià igual, mes la veritat de la vida *futuri saeculi* de la revelació divina, endevinada per l'intuició humana o al menys infundida per Déu a les antigues generacions, és presentada amb quatre cops durs, mes expressius, com tal volta no ha sabut fer la ploma de ningún altre escriptor. Amb profonditat psicològica diu que'ls humans sentiments restaríen insaciats sens la resurrecció:

No fore fi de sentiment,
Si no fos resucitament.

L'universal creació en son estat actual d'imperfecció necessita un compliment i

Si no es resurrecció,
Lo mon no ha perfecció.

I la falta d'*acabament* de l'home quan l'esperit s'és separat de la carn, segons ensenya la ciencia divina i humana, queda en evidencia amb aquest vers que a nosaltres ens entusiasma més que no pas una oda:

Si hom no es ressucitat
En altre mon pert la meytat.

Atesa l'importancia del gran *Llibre de Contemplació* i el desconeixement general que d'ell hi ha, posem íntegre el darrer capítol de la Distinció XXIX. Difícilment en l'escola escociana ni en els altres filosops qui han predicat la limitació de les facultats humanes, pot trobar-se un troç de tant pregona bellesa filosòfica:

Com l'apercibiment e la conexensa del home es fenida e termenada:

«Deu misericordios, piados, humil e dolç e simple e suau. Tres coses son, senyor, dintre les quals es termenada la virtut del apercibiment huma, les quals tres son, senyor, la vostra deitat, e la natura entelectual e la natura sensual. On beneyt siats vos, senyor, car tan son grans aquestes tres coses e tan es poca cosa l'entenement e l'apercebiment del home a esguardament d'estes tres coses, que les tres coses no poden caber en l'apercebiment del home, e l'apercebiment, senyor, cab en les tres coses. E glorios Deu en aixi com l'enteniment e l'apercebiment del home es Senyor, fenit e termenat en les tres coses damunt dites, en aixi es termenat e fenit dintre lurs obres; car tantes son, Senyor, les vostres obres e les obres de la natura sensual e entelectual que no poden esser, senyor, totes sabudes ni apercebudes per home, car no poden totes caber en sabiea ni en sciencia d'home. On beneyt siats, vos, Senyor Deu, car en axi com avets volgut lo cors del home termenat dintre sis dresseres en axi, senyor, vos ha plagut que l'anima haja fenit e termenat son apercebiment e son enteniment en sis coses les quals son, Senyor, la vostra essencia e vostres obres, e natura sensual e ses obres e natura creada entelectual e ses obres. O Vos senyor

Deu, que avets enamorat mon cor de les vostres amors per les quals mos ulls han abundancia de lagremes e de plors com vos, Senyor, siats creador e anima d'home sia creatura per asso anima d'home es fenida en quantitat e es termenada en temps la qual anima, Senyor, ha son apercebiment fenit e termenat en la vostra infinitat e en la vostra eternitat. E per asso, Senyor, com l'anima del home a fenit e termenat son apercebiment en vostra infinitat e eternitat, per asso s'esdeve, senyor, que en lo entenement del home no pot atenyer ni apercebre tota la noblea ni tota la virtut de son creador, car cosa finida e termenada no ha de propietat ni de natura que comprenga tot so que es en cosa infinida e eternal. E en asso que l'entenement d'home, Senyor, no pot apercebre tota la totalitat del esser de la vostra essencia per asso esdeve molt home en error e en eregia car com lur entenement lur defall, han opinio que no sia en esser aquella cosa que lur entenement no aperceb ni enten, e per asso destruen tot so que no capia dintre lur enteniment. On si ells, Senyor, haujen conexensa de la termenacio de lur entenement que es termenat e fenit en vostra granea e noblea, ja ells, Senyor, no destreurien ni negarien, so que destruen e ignoren. Poderos, Senyor, sobre totes coses, gracios sobre totes gracies, tantes son, Senyor, vostres obres e tan son grans que ja sia asso, Senyor, que'l apercebiment huma sia apellat a apercebre moltes coses, e coses grans e utils e dificils pusca apercebre per tot asso, Senyor, enteniment d'home no basta a apercebre totes les coses que vos fets, on per asso, Senyor, com tot lo que vos fets no pot caber en enteniment d'home, per asso, Senyor, se conclou de necesitat que'l apercebiment huma sia fenit e termenat en les vostres obres. On beneyt siats vos, Senyor Deu, car aquelles obres que no son eguals en quantitat ab l'entenement huma enans son molt majors que ell no es, aquelles obres, Senyor, termenen lo nostre entenement, e les vostres obres, senyor, que son sabudes dintre lo vostre entenement aquelles abasten e donen abastament, Senyor al nostre enteniment. Com en axi, senyor, com lo vexell que es ple de aigua en lo fons de la mar, en axi es l'entenement huma tot ple e complit de les vostres obres, en axi com la mar termena lo vexell per so car no pot tota caber en ell, en axi, Senyor, molts mils encara les vostres

obres termenen lo nostre apercebiment e el nostre enteniment. Singular Senyor, unit en trinitat unida en unitat. Tantes son, Senyor, les creatures sensuales e tant son, Senyor, diverses les unes de les altres e tan son coses grans que no poden caber totes en conexensa d'home, e per asso, Senyor, conech que les coses sensuals que no poden caber dintre l'enteniment huma termenen e environen la nostra conexensa e el nostre apercebiment. E com en axis, Senyor, com los cinch senys corporals no basten a sentir totes les coses sensuals e axis defall l'enteniment a saber totes les creatures sensuals, car axi com los hulls no poden veer totes les formes que son, ni les orelles no poden oir totes les veus ni'l nas no pot odorar totes les odors, ni la boca pot no gustar totes les sabors, ni'l cors pot no tocar tots los tocaments, en axi, Senyor, enteniment d'home no pot apercebre totes les sensualitats que porien esser vistes, e oides, e odorades e tocades e gustades, si era que bastas a elles a veer e a oyr e a odorar e a gustar e a sentir. E com lo percebiment d'home sia en axi termenat en les coses sensuals, per asso, Senyor, s'esdeve que home ignora les coses sensuals que son fora son enteniment per so car no hi poden caber, per la qual ignorancia, Senyor, a home oppinio e creensa e suspita de aquelles coses que hom no sab ni enten manifestament. Creador senyor sens fi en tots temps, eternal, gran sobre totes granees, com l'apercebiment d'home sia fenit e termenat en les coses sensuals a saber lur esser e lur qualitat, per asso es significat que sia fenit e termenat en les obres que fan les creatures sensuals, car tans son les fets e les obres que fan les creatures sensuals que no es entenement ni apercebiment d'home que tot so que elles fan pogues entendre ni saber. E car com hom, Senyor, sia especia e animal sia genre, per asso la especia no pot saber tot so que fan los individuus que son en lo genre. On com hom, Senyor, no pusca entendre ni saber tot so que fan los altres homens que son de sa especia, dons com pora saber tot lo que fan los individuus que no son de sa especia, so es a saber vegetables e animals irracionals e metals, e en asso, Senyor, es cosa impossible que hom ho pusca tot saber per so car tot no cap en l'enteniment d'home. E aytant com home, Senyor, ha major memoria e major entenement e major volentat a remembrar e a entendre

e a voler aytant es menys termenat son apercebiment, que no es l'apercebiment del home que ha poch de memoria e poch d'enteniment e poca de voluntat a remembrar e a entendre. Acabat, Senyor, ple de misericordia e de douçor, en axi com l'apercebiment huma es fenit e termenat a les coses sensuals e en lurs obres, en axis, Senyor, es fenit e termenat en les coses entelectuals. Car aytant com es gran, Senyor, la memoria del home e l'entenement e la volentat, aytant es gran son apercebiment car part los termens de la memoria e del enteniment no pot esser l'apercebiment. E on com nulla memoria de home, Senyor, no pusca remembrar totes les coses que son, null entenement no les pot entendre, e perque la memoria no les pot totes remembrar, ni l'entenement no les pot entendre, per asso la volentat no les pot totes voler, on per so car aquestes tres virtuts son, Senyor, en axi termenades per asso es significat e demostrat que home no es poderos de apercebre ni de saber totes coses. E on per so, senyor, com l'anima del home a ses virtuts e son apercebiment termenat, per asso hom ignora ley dels angels, e dels demonis, e de les animes, e no pot saber ni apercebre lur esser qual cosa ni que sia en essencia; on aquesta ignorancia es, Senyor, per rao de la termenacio de la memoria e del entenement e de la volentat que no poden usar de tot so que es en l'esser de la substancia entelectual. Gracios senyor sobre totes les gracies, bo sobre totes bonees. Com home, Senyor, no pusca apercebre tota la essencia de la substancia entelectual, per asso defall hom a percebre tota la totalitat de les obres que son fetes entelectualment, car en axi com l'apercebiment del home es termenat en la substancia entelectual, en axi se conve de necessitat que sia fenit e termenat en les obres de la substancia entelectual. E on com null home no pusca entendre ni saber que es angel, ni demoni, ni anima, per asso no pot apercebre tot que angel e demoni e anima fa, mas com les obres dels angels e dels demonis e de les animes se demostran al entenement huma per qualitats, per asso, Senyor, home aperceb algunes coses en les obres intelectuals, ja sia so que ignora e menys conega ley de les substancies entelectuals, envelades e amagades del apercebiment huma per privacio de significats. E on beneyt siats, vos Senyor Deu, car per so com l'entenement del home es fenit e

termenat en les coses sensuals, e en les coses entelectuals, per asso esdeve que es home duptos e consiros e sospitos e jelos e ansios e alterable de una volentat en altre e de un proposit en altre. O Vos, Senyor Deu, que sots tota la mia amor e tot lo meu repos. No tan solament es, senyor, l'apercebement huma fenit e termenat en lo creador e en les creatures que en ans no es en cascuna de les creatures singularment, car no es null home per sabi que sia pusca apercebre en una creatura qual que sia tota sa natura, ni totes ses propietats, ni tot son ser. E no es, Senyor, null home que pogues apercebre ni saber tot so que es en un gra, o en una flor, o en una fulla, o en un pom, o en una volentat, o cogitacio, o amor, o en una anima o en un cos. On com asso sia en axi per asso es significat e demostrat al enteniment huma que es fenit e termenat e enclos dintre cascu dels individuus sensuals e entelectuals. E on com apercebiment huma, Senyor, sia fenit e termenat en cascuna de les creatures, en so que null home no pot saber tot so que es en cascuna de les creatures, dons quant mes, Senyor, es l'entenement d'home fenit e termenat en vos, que sots fi e terme de totes creatures, en so que totes son fenides e termenades en vos; e vos, Senyor, sots infinit e entermenat part la fi el terme de totes creatures. Senyor Deu, que alegrats mi donant amor a mon cor e lagremes e plors a mos hulls, Vos sabets que en l'apercebiment del home molt major es la termenacio en la actualitat, que no es en la potencia, car per rao del cors, que es cosa frevol e mesquina, l'anima no pot aver en tan gran virtut son apercebiment actual, com a poder en la potencia e virtut, si'l cors bastava a esser subjecte al apercebiment, com fos en actualitat segons que l'anima lo poria aver en actu si'l cors li bastava. Mas com lo cors, senyor, es cosa corrumpable, per asso embarga sa corrupcio e sa frevoletat e sa alteracio e sa colpa a l'anima ses virtuts e sos senys entelectuals, que no es pot aver en aquella actualitat en la qual la auria si ab lo cors no era conjuncta en est segle. E on beneyt siats vos, Senyor Deu, car no sera axi en l'altre segle com aurets lo cors del home glorificat en gloria, car aytanta de virtut com a ara la anima del home en potencia, aytanta e mes n'haura en actu per rao del cors que sera apellat estrument adons que no es ara en est segle. Pare celestial, Senyor e poderos de

totes glories, per asso com l'apercebiment huma es termenat en est segle, per asso ignora totes aquelles coses que son part los termens on es termenat, e per asso, Senyor, com ignora so que es part los termens on es termenat, per asso hom no's sab guardar dels enganys e de les falsies e dels fets que li esdevenen per so com los ignora. E per asso, Senyor, com apercebiment es cosa entelectual, per asso home ha major espay e major oportunitat de apercebre en les coses entelectuals que en les coses sensuals, car mils s'acorden e mils se convenen al apercebiment los significats e les demostracions e les probacions entelectuals que no fan los significats e les demostracions, ni les provacions sensuals, que no son de la natura ni de la propietat del apercebiment. E lo vostre servidor, e'l vostre sotsmes vos fa lloors e gracies, Senyor Deu, aytant com pot, per so car li avets donada gracia per acabar aquesta distincio e confia en vos, Senyor Deu, e en la vostra ajuda que vos li donets forsa e poder de acabar les altres distincions esdevenidores, a gloria e a lloor e a honrament e a honor de son Senyor Deu.»

V

No pot mancar en el procés del pensament lulià un estudi més o menys extens de la mística del venerable mestre Ramón, qui tant alt volà en el cel de la Contemplació de les coses naturals i sobrenaturals, i fins de la mateixa vida divina. Ell, qui escrigué que per totes carreres se va a Déu; aquell seu ardentíssim amor que com sageta *missa a sagittante,* usant una bella frase de Sant Tomàs, tant endins se clavà en la divina Hermosura; l'home tant fortament enamorat de les *bellees* divines que no podía sossegar sens cercar-les; el solitari qui en el cim de la montanya de Randa cuidava d'enlairar-se fins a Déu, no podía deixar de seguir el misteriós camí del místic procediment per a trobar al qui és vida, llum i consol de tota humana criatura. El llibre que acabem d'estudiar, *on està tota filosofía y teología... per pràctica bellíssima de l'art de Contemplació* (1),

(1) Epístola proemial de l'edició valenciana del *Blanquerna.*

enclou pensaments, aspiracions i inspiracions verament místiques; més encara, tal volta en tots sos llibres s'hi descobreix el rastre d'un esperit fondament místic, fins al punt de que aquestes internes comunicacions entre l'esperit humà i l'Esperit diví, sempre incertes, perilloses i molts cops superiors a l'ordenat procediment lògic, han donat a la literatura luliana qualque color d'il·luminada; però, no obstant, el llibre místic *ex professo* és el que avui sols podem llegir *traduhit en llengua valenciana*, intitulat: *Dialogacions i Càntichs de amor entre l'Amich y l'Amat*. Es aquest curt tractat de mèrit superior, de sabor dolcíssima, substanciós, i encara que escrit en prosa, altament poètic; essent un delicat epitalami, glosa del llibre dels Cantars, com solen ésser molts dels llibres místics, i especialment els que escrigué dues centuries més tard en llengua castellana l'estàtic doctor Sant Joan de la Creu. Mes el nostre doctor té també, en quant a místic, son segell personalíssim; sa tendencia social és evident, puja en el carro de foc d'Elíes, mes és per a portar al món aquest foc diví, amb el qual voldría purificar la societat humana; aquest contemplatiu ambulant i místic, perpetual disputador, cerca l'infinita Hermosura per la qual delira; i si no la troba, no pregunta com el gloriós Sant Joan de la Creu:

> Oh bosques y espesuras
> plantadas por la mano del Amado,
> oh prado de verduras,
> de flores esmaltado,
> decid si por vosotros ha pasado.

Les facultats mentals del nostre místic, mai es separen de la consideració del poble, ni quan s'enlaira en la contemplació de Déu. El fons del quadro místic de Sant Joan és la naturalesa, el del Beat Ramón és la ciutat. «Anava l'amich per una ciutat com orat cantant de son amat. E demanarenli les gents si havia perdut lo seny. Respos que son amat li havia pres son voler e que ell li havia dat son enteniment, e per ço li era romasa tan solament la memoria ab que recordava al seu amat.» El suau desfici que dóna el sentiment místic, està exposat maravellosament per les *plascents tribulacions* de l'Amic cercant a l'Amat

«per carreres llongues e perilloses, plenes de consideracions, de sospirs e de plors, e iluminades de amors»; i sentencia amb gran acert que «entre temor y esperança, feu ostal la amor, ahon viu de pensaments e mort per oblidances, los fonaments de la qual son molt distants dels delits i folgances d'aquest món».

I no obstant, en el món troba a son Amat, puix «demanarenli si lo seu Amat era en lo mon, respos si, com lo escriptor en lo llibre. En qui es aquell llibre? Respos en lo meu Amat, per ço que lo meu Amat conté totes les coses, y per esta rao lo mon es en mon Amat, y no mon Amat en lo mon». El camí per a trobar el místic coneixement (experimental com diuen els doctors) i unió amb Déu és el que ja deixà clarament exprés el Sant Evangeli amb aquelles paraules de Nostre Senyor Jesucrist: *Abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis;* mes la metàfora amb que expressa aquest pensament és poètica, i denota l'esperit filosòfic del venerable escriptor. «Entra l'amic en un prat delitos e veu molts fadrins saltar tras gran multitut de papallons, e calçigaven les flors, e quan mes treballaven en pendre aquells tant los papallons mes alt volaven. De ahont pensa l'amich que tals son aquells qui ab curioses sobtilitats pensen com pendre lo seu Amat; lo qual als simples obre les portes, y als sobtils les tanca, y la fe mostra Aquell en sos secrets per la finestra del amor.» I completa la descripció del procediment místic en cercar la Veritat, que és l'Amat, amb les següents paraules: «Cridava l'Amic a altes veus: lo meu Amat es llum inmens, y sots la ombra sua ahont vivim es inexcesible, al qual se acosten los humils. Y es incomprensible, lo qual atanyen los simples. Comprau donchs humilitat e apreneu simplicitat, perque de tenebres passeu al Llum infinit.»

Aquesta forma anormal, antinòmica, del coneixement místic, és indubtable per tothom qui ha estudiat la literatura mística, molts representants de la qual ni sabíen lletres ni freqüentaren les escoles, com del diví Redemptor deien els jueus; més evident encara pels qui tenim per ofici dirigir ànimes, ja que sovint l'il·luminació interna es veu esplèndida en esperits no conreuats humanament, i gairebé tenebrosa en esperits cris-

tians, d'humana instrucció, mes enredats en la mundana vanitat. Aquesta forma, tornem a dir, no és repulsiva en el Beat Ramón a les ciencies, ses grans amigues, ans al revés, també elles ajuden a l'errant viatger de la vida per a trobar l'oasis de la Bellesa i de la Veritat. «Teologia trobava, filosofia cercava, medicina experimentava y dret deliberava: es questio que significava cascuna de les quatre senyores al Amich, qui anava a cercar lo seu Amat.» Determinació típica de l'ofici de cada una de les quatre ciencies en el procés per a trobar la Veritat, amor de les ànimes qui saben deslligar-se de les delectacions sensuals i cerquen el goig en la contemplació de la Bellesa infinida; demostració claríssima de l'esperit lulià qui cerca Déu no solitari entre'ls núvols, sinó en el món visible i humà, en la societat dels homes, la qual està unida al Sér etern, com l'efecte a la causa; esperit poderós, la contemplació del qual no destorbava la mundana varietat, i fins en el tràfec de sa operosa vida frueix el dolcíssim encís de la fontal Bellesa.

La mística luliana tingué conreuadors fervorosos, i es llegeix encara amb gust i profit l'Exposició de l'Amic i de l'Amat, que escrigué en el sigle XVII, en llengua mallorquina, la dolça Sor Agna María del Santíssim Sagrament, monja de Santa Caterina de Palma, d'alt i maravellós esperit; llibre que la Causa Pía del Beat Ramón considerà mereixedor d'una versió en llengua castellana.

VI

No tractarem en el present llibre dels escrits lulians, que, parlant amb estil modern, podríem dir que tenen la forma de novela científica: és la més coneguda de les tals obres lulianes, si bé vestida a la valenciana, segons l'ambiciosa manera de dir de la premsa antiga de Valencia, el *Blanquerna,* i per ella pot clarament veure qualsevol com el gran contemplador, tant amic en ocasions de la veritat abstrusa, tenía la tendencia popularitzadora, democràtica, universalista de la gent catalana. Cal pendre acta, emperò, de còm el venerable Mestre Ramón se

serví també d'aquest instrument d'il·lustració, de que tant d'ús se fa en els temps moderns, en demostració dels generosos propòsits de l'Autor i de les altes aspiracions a propagar els coneixements que hi havía ja en aquells antics sigles en nostra amada Catalunya. Mes en lo que pertany a l'estudi del pensament, que és el nostre objecte, molta més llum rebrem en la consideració de les obres rimades del gloriosíssim juglar mallorquí.

No's pensi el lector que's trobi amb un capítol de crítica literaria, d'apreciacions estètiques, d'observacions filològiques, o amb un estudi comparatiu amb altres poetes. No, no és aquest el nostre fí, ni el gran trovador de l'illa daurada, perdudes les troves compostes en son jovent, presenta el caràcter poètic en el sentit comú i general. Lull és poeta com l'Alighieri, de formes nues, de soliditat de materia, és sa poesía ambrosía que satisfà i delecta als déus, amb la qual s'ha de pèixer també al poble, mes a bocins, puix és de tal substancia i fortalesa, que no's pot comparar amb la comuna *poesía d'impressió,* que tot d'un cop l'esperit la comprèn i se'n delecta; no és una pura forma estètica, un jòc d'imaginació i dolços sentiments, la forma és defectuosa i bàrbara, potser fins repugnant als gustos d'una època de refinaments com és la nostra. Són ses cançons i cobles, temes d'altíssima meditació per a il·luminar la pensa, transportar-la a un món on no domina l'imperfecció i el vici, essent el sol que il·lumina i escalfa aquella puríssima esfera la mateixa infalible veritat. També el cor se delecta en aquesta poesía, mes no la carn; és una poesía escardalenca, prenent aquesta paraula segons l'etimología de nostre docte amic don Josep Balari, *excarnata,* poesía ossuda i gegantina que causa maravella, mes no blanes delicies; essent per lo tant molt de recomanar en una generació qui s'és ajeguda en el mortal llit del sensualisme enervant i corruptor. Es clar que no pretenem que ella torni a ésser la pastura intel·lectual de nostre poble, mes els qui vulguin complir l'alt ofici del juglar tal com el descriu el Beat Ramón en el *Llibre de Contemplació, en ella trobaran moltes de novelles rahons e moltes de belles paraules* per a ésser, usant el mot que ell usa en el *Blanquerna, predicadors y publicadors de valor...* que *per asso foren trobats*

estruments e noutes e laixs e sons novells ab que hom s'alegrar en Vos (1).

La filosofía i la teología lulianes i fins son pensament social poden estudiar-se en ses obres rimades, tenint en aquest concepte un gran valor, puix el paral·lelisme entre ses obres prosaiques i poètiques és perfet, i essent sovint més clar el juglar que no pas el teòleg o el filosop. Així es comprèn que'l Salzinger, per a rebatre els articles d'en Aymerich i provar l'ortodoxia de son Mestre, se val dels versos i els transcriu quasi sempre en la nostra materna llengua. Algún cop cansa veure repetits els pensaments, mes el repetir és una flaca que tenen tantost tots els qui parlen o escriuen molt, i sabut és quànt parlà i escrigué el nostre venerable Autor. Sa tendríssima pietat se mostra en el *Plant de Nostra Dona Santa María,* especie de retaule gòtic de la Passió de Crist en el qual junta a l'ingenuitat, simplicitat i fonda devoció, una admirable traça, filla de la fe, i d'un gran coneixement teològic, per a fer evidents en l'Humanitat de Crist les sublims resplandors de la Divinitat. Sempre la popularització de la gran teología catòlica, ensems racional i sobrenatural, fou l'idea dominant de Lull, com igualment ho fou del Dant. ¿Quí es preocupa ara del gran misteri de l'iniquitat, o sía de la permissió del pecat en el món? Doncs veusaquí al rei Jaume II demanant-ne compte a son antic senescal, el qual li contesta en el poema *Lo pecat de Adam*, fent-li veure còm d'això ne prové un major resplandiment dels atributs de Déu i exalçament de l'humana dignitat, posant en evidencia el franc o lliure albir de l'home.

Car si hom mal far no pogues
E que franchament no volgues
Deus obehir, servir, e amar,
Ni Deus no pogra res jutjar
Ni igualar, donar negun be,
Ni pogra perdonar en re,
E Bontat no hagra al que
Pogues far en home gran be;
Fora donchs ligat lo poder
De Deu . . . . . .
. . . . . .

(1) *Llibre de Contemplació.*

Veus donchs, Senyor rey, perque ve
En hom peccat, pena e dolor
Per ço que el be sia major . . . . .
. . . . . .

En contraposició a l'Alcorà, escrigué el poema teològic, un dels més llargs de l'Autor, titulat *Els cent noms de Déu*, poesía científica, per cert en molts punts abstrusa, i que la nostra generació tal volta troba insoportable, i no obstant, aplaudeix poemes geològics que mai poden tenir ni la llum intel·lectual, ni els alts sentiments que inspira la contemplació de l'infinida substancia. D'aquesta manera descobreix en la Creació l'exemplaritat divina:

¡O divina molt alta Trinitat!
En axí es per tu tota pluralitat,
Com es unitat creada per divina Unitat
. . . . . .
Sens Trinitat no pogra deitat
Estar en natura de amable, amant e amat,
Sens los quals fore vacuitat,
. . . . . .

Qui llegeixi *Els Cent Noms de Déu* trobarà sovint en ells la manera de contemplar peculiaríssima de l'Autor, l'equació, una abstracció impropria de la poesía, mes que no deixa d'estar compenetrada d'una dolçor mística, essent en alguns punts molt semblant a les poesíes teològiques de Sant Joan de la Creu, mes tenint el curs del pensament del nostre sant juglar una originalitat major. Noti's en les següents rimes la declaració de la finalitat del món, ressaltant la doctrina dels teòlegs franciscans qui en l'unió de la Materia amb l'Esperit puríssim, que s'efectuà en la divina Persona de Crist, veien tot l'objecte de la creació material. Es un fragment del psalm que porta per epígraf *¡O forma!*

Enformat ha Deus tot lo mon
En lonch, ample e pregon,
E en cercle qui es redon.
Deus ha enformat tot quant es
En la natura que d'home pres,
Per la qual crea tota res.
. . . . . .
. . . . . .

Deus ha tot lo mon affinat,
Car l'ha ab si participat,
En quan s'es en home encarnat.

El Desconort és el poema lulià més interessant. Es la descripció espiritual de l'Autor, l'exposició de son sistema, l'explicació de ses aspiracions, la consignació solemne de la missió que's creia haver rebut, on se descobreix el caràcter poètic, idealista d'en Lull, el vol immens de sa imaginació amb el qual s'aparta de la terra i perd de vista als homes; tal volta somnía, mes son somni és el somni de l'amor que no'l deixava reposar. Té certa germanor de sentiment amb alguns poetes moderns, generalment poc cristians; una melancolía inquieta, un to de queixa i mal contentament; no té aquella quietut i repòs de la gran poesía cristiana, li falta la majestat de la pau que's troba en el Dant, qui fins en les horrors de l'infern mostra no la pau, que allà és impossible, però sí aquella sublim i grandiosa immobilitat típica de l'eternitat; i això no vol dir que li faltés al sant juglar mallorquí la fermesa de la fe, com als poetes abans indicats, puix volía el Beat Ramón:

Que ab ferre e ab just e ab ver argument
Se des a nostra fe tan gran exalçament,
Quels infaels venguessen a ver convertiment.
Et en hay ço tractat trenta anys, e verament
No n'hay res obtengut. . . . . .

Amb gran melancolía, llavors el generós filosop:

Com home irat qui fuyg a mal Senyor,
Me'n aney al boscatge, on estava ab plor
Tan fort desconortat, que'l cor n'haich gran dolor.
. . . . . .

Allà es troba amb un ermità amb el qual comença l'interessant conversa que constitueix la materia del poema. El solitari procura consolar-lo, i Ramón va exposant ses idees i projectes descobrint-se amb gran energía la convicció que tenía d'haver rebut sobrenaturalment una missió extraordinaria:

Encara us dich, que port una *Art general*
Qui novament es dada per do espirital,
Perque hom pot saber tota res natural,

Segons qu'enteniment ateny lo sensual;
Al dret e medicina e a tot saber val,
Et a teologia, la qual m'es may coral;
A solre qüestions nuyla *Art* tan no val,
Ne errors destruhir per rayso natural;
E tench la per perduda, car quax a hom no'n cal,
Per quen ne planch, en plor, e n'hay ira mortal:
. . . . . .

L'ermità li reprèn tant amargs sentiments com a pecaminosos, mes ell respòn amb la següent relació, interessant per contenir l'explicació del cambi de vida de l'Autor, degut a la maravellosa visió de Jesucrist crucificat.

N'ermita, no m'escus que no haja peccat
Mortalment mantes vets, de quem som confessat;
Mas depuys Jesuchrist a mi's fo revelat
En la crotz, segons que desus vos hay contat,
Et agui en s'amor mon voler confermat;
No pequi a scient en nuyl mortal peccat;
. . . . . .

El feréstec sentiment d'aquest almogàver espiritual en la contradicció per a realitzar sos generosos plans, se manifesta en aquesta mateixa estrofa quan llença la següent execració, comparable amb les del pacientíssim Job, si Déu no l'ajudava en sos projectes:

Empero sino n'era *(ajudat de Deu)* tot faria e peccat,
Si Eyl no mi ajudava depuys que l'hay amat,
E per la sua amor lo mon desamparat.

Aquest pas, entre altres, serví als contraris de les obres de Lull per a titllar-les de blasfemes; mes en les espirituals lluites de diferents sants, i fins en els profetes, trobem expressions que són com gemecs d'un cor mossegat per feres passions, xiscles de dolor, crits de combat, més que no pas viciosos estats del judici, ni flaqueses de la voluntat.

Se defensa amb l'ermità de l'inculpació de pretendre ventatges temporals en sos projectes, ni riqueses, puix:

. . . . . hay tant larguejat,
Que tuyt li meu infant n'estan en paupertat;

Ni el porta tampoc el desig de vana gloria:

Car en hom peccador nuyl laus pot esser bo.

L'ermità l'exhorta a que dongui a conèixer sa ciencia, puix desconeguda no pot ésser apreciada, i aleshores Ramón parla amb una convicció admirable en el següent troç, on s'hi troba l'il·luminat utopista més generós i simpàtic qui ha trepitjat la terra, i al pensador més confiat amb el propri pensament;

... si hom en mos libres forment estudias,
Et per altre sauber en res no'ls oblidas
Jo'n fora conegut; mas si com gat qui pas
Tost per brases los ligen, perque ab eyls no fas
Quax res de mon negoci; mas si fos qui'ls membras
Et qui be'ls entenes o en res no duptas,
Pogra hom per mos libres metre el mon en bon cas.

En la controversia amb l'ermità exposa sa doctrina sobre la demostració de la fe, la conversió dels mahometans quals savis té per incrèduls:

Que cells qui son savis, per forsa d'argument
No creen Mafumet; ans tenen a nient
L'Alcora. . . . . .

Disputen també de la conversió dels tartres, que en altre lloc, amb pregón sentit filosòfic, diu que convenía portar-los a la fe catòlica abans no abracessin altra llei, i procurant l'ermità dissipar sos projectes *Ramón s'enfaloyni* i escriu amargament:

¡Senyor Deus glorios! ¿Ha al mon tal martir
Com aquest que sostench, com tu no pux servir,
Et no hay qui m'ajut? ¿Com puscha romanir
Est *Art* que m'has dada, d'on tant be se pot seguir,
La qual tem que's perdra apres lo meu finir?
Car nuyl hom no la sab be segons mon albir...

L'ermità aleshores li alaba els antics filosops i sos sistemes, *car lur enteniment fo pus alt que lo teu,* i es resisteix a cambiar els motllos de l'humà coneixement, per lo qual Ramón

. . . . . fello fo,
Quant ve que l'ermita havia opinio
Que'ls filosophs antichs, en los quals fe no fo,
Sian estats començ de tot ço qui es bo,
Conexent Trinitat e Encarnacio.

Qual diferencia entre l'inquietut i els torments de l'ànima i de la poesía del Beat Lull, nascuts de no saber bé trobar els fonaments de l'humà coneixement i ses juntures i conexions amb la revelació cristiana, i la serena, suau i sanitosa tranquilitat de la poesía dantesca, resplandor de la ciencia tomística! Així pot ésser s'explica la devoció de certs literats i poetes, dubtosos en ses creencies, al gloriós màrtir mallorquí.

L'ermità segueix amb bells raonaments per a aconortar a en Ramón, mes en và; li recorda que

. . . . . Santa Maria
E ab eyla ensemps cascuna gerarchia
Dels angels e los sancts, preguen nuyt e dia
A Jesuchrist son fill, que per merce sia
Que en breu do al mon ordonament e via
. . . . . .

Mes aquesta poderosa intercessió no determina la total conversió de les gents a la fe de Crist, i veient Ramón

... que'l mon li fa tanta de deshonor
A donchs en cuyt morir d'ira e de dolor.

L'ermità recorda a Ramón, i li posa per exemple, la paciencia de Job, mes ell li respòn:

... no es molt si hom es consolat
En perdre sos infants, diners o heretat,
. . . . . .
Mays ¿qui's consolara, que Deus sia oblidat
Menyspreat, blastomat, e tan fort ignorat.

Ramón exposa a l'ermità tots els seus plans: enviar missioners per tot arreu, ben instruits en llengües, establint a aquest fí col·legis políglotes; procurar l'unió dels cismàtics,

. . . . . per gran diputament;
Del qual bon disputar havem fayt tractament.

I reunir en una les ordres militars per a facilitar la conquesta de Terra Santa. L'ermità queda convençut i

> Quant Ramon l'ermita viu ab si acordat,
> Adonchs lo va baysar: ensemps han molt plorat.

Ramón aconsella a l'ermità que se'n vagi a la cort a proposar sos projectes, i que si no'l volen escoltar el Papa i els Cardenals, que's faci juglar per a popularitzar el bé, com ho posa en escena en el *Blanquerna*.

> . . . . . quax jutglar
> Vos fessets en la cort, et los *Cent Noms* cantar.

L'ermità convida a Ramón per anar junts a la cort, mes ell se resisteix pels desenganys rebuts:

> E per ço que ma Art no faça menysprear
> En tenir la manera que tenon li jutglar.

Perdoni el pacient lector, per amor del gegantí pensador, monument el més colossal de la nostra historia literaria, la bona estona que l'havem entretingut en aquest poema, puix no sols és un retrat de cos enter de l'autor, sinó, com ell mateix diu, és el programa de son plan d'universal renovament:

> Fenit es lo *Descohort* que Ramon ha escrit;
> E en lo qual del mon l'ordonament ha dit.

Es en realitat aquest poema l'exposició dels projectes de Lull, i fins de sos principals principis posats en forma rimada. L'esperit lulià es manifesta aquí en tota plenitut; pensament atrevit, fervor de caritat, ardenta expansió de fe, neguit de realitzar lo que ha concebut, queixa de les impureses de la realitat i somni deleitós d'una edat d'or que li sembla realitzable mediant una seva *summa* ciencia, que en pocs principis enclou tot lo científic, tant lo absolut com lo contingent, i un plan de reforma social de pocs articles, suficient per a perfeccionar tota l'humanitat; mes el benaventurat doctor no comptava amb la dificultat que troba la veritat per a penetrar en l'esperit i ensenyorir-se de tot l'home, ni en la nadiua malicia de les passions qui dominen el cor dels fills d'Adam. Es tot aquest poema

un crit d'impaciencia, nascut de la generosa il·lusió de capgirar el món i assentar-lo d'un cop en la veritat i en la justicia, és la noble ambició de veure realitzada en la terra la magnífica visió apocalíptica de Sant Joan, de l'Humanitat ja purificada i divinitzada, com un cos perfectament conformat amb son cap, que és Crist.

Havem de deixar poemes interessantíssims ont el pensament lulià resplandeix amb la sòlita originalitat i energía; mes no podem passar per alt el titulat *Medicina de pecat,* que és el més extens i que juntament amb *Els Cent Noms de Déu* se'ls pot considerar com una esplèndida vulgarització de les més altes concepcions de la Filosofía i de la Teología, de la raó humana i del dogma diví. Fòra de la nació italiana, que posseeix l'admirable poema de l'Alighieri, poques n'hi haurà que posseeixin un tant abundant manantial de poesía filosòfica i teològica, com per sí sola conté la literatura luliana. Llegint la *Medicina de pecat,* un hom se recorda dels *Autos sacramentales;* mes per nosaltres és més gustosa l'aspra poesía del Beat Ramón, qui no posseeix aquells *arreboles* de llum calderoniana; però que exhibeix les formes nues i herculies de la gran concepció catòlica i el cop d'ull de l'observació de les humanes potencies i passions. No transcriurem els llargs raonaments, i fins se pot dir tractats teològics posats en forma juglaresca; mes no podem deixar de cullir-ne qualque engruna. Fa, parlant del sentiment de vergonya i senyalant sa finalitat, les següents observacions psicològiques d'una profunditat admirable:

Contra vergonya, qui's donada
Per ço que'n sia refrenada
La volentat quant vol far mal.
. . . . . .
... am mays vergonya que or;
Car vergonya fa consirar
Lo mal ans que hom lo vulla far.

El gloriós màrtir que, abans de pujar a les altures de la contemplació intel·lectual i a l'idealitat de l'amor, havía sigut esclau dels sentits, ara plora amargament aquella esclavitut passatgera i d'eternes conseqüencies:

¡Oh tu qui sents
Viandes, estruments,
Odors, paraules, tocaments!
Quant mort seras
Delay ¿e que sintras
Dels plaers que say sentits has?

Als naturalistes de son temps que no sabíen capir l'existencia espiritual de l'ànima, els demostra son coneixement experimental, tal com ho pot fer un psicòleg de la moderna escola de l'observació:

E si tu vols saber que es
Anima, poras ho saber
Si bo entendre pots haver.
Consira en tu ton membrar,
Ton entendre, ton amar,
E tot ço perque entens rayso,
E ço perque has perfeccio
En ton cogitar e parlar,
E en virtuts a gasanyar
O a perdre, e com pots pecar.

La seva gran devoció al Poder apostòlic manifestada en molts llocs de sos llibres, aquí també l'expressa:

Esta lo Papa Veguer
De Sent Pere, e pot tan fer
Com Sent Pere per offici,
Car Deus enaxi ho establi,
Per ço que fos successio
Del offici que es mol bo.

Aquell gran principi del *Llibre de Contemplació,* i que és l'idea predominant en l'enteniment d'en Lull i el sentiment que vivifica sempre el seu cor, aquella que en Menéndez y Pelayo anomena filosofía de l'armonía, de mística gènesis, i que's resol en que l'home, de totes les coses, dèu elevar-se a Déu, de qui tot ve i a qui tot va, l'expressa aquí de la següent poètica manera:

... quant oyras parlar
De nuyla res, u ous cantar
Li clergue, aucel, e li juglar
E'l so que'ls arbres fa lo vent,
O la mar quant es fort brugent,
Tot ho aplica a Deus amar.

El poema *El Concili* és, sens dubte, un dels més graciosos i gentils del sant juglar, i de segur que és llegit amb gran delectació per tot literat amant d'aquella poesía trovadoresca, l'influencia social de la qual devía ésser d'una eficacia extraordinaria. Citarem alguns troços en demostració del caràcter democràtic del gloriós màrtir mallorquí, i de la manera popularíssima i gens enterca de l'autoritat en aquell temps, i en nostre país, que fins fa poc l'ignorancia i audacia anticristiana volía fer passar com si fos ombra o figura del despotisme oriental, essent el revés de la medalla; i brillant com llum meridiana la compenetració del sentiment popular en les més altes institucions humanes i divines. El nostre sigle no podría compendre, i tindría per atreviment insoportable, les lliçons i fins les recriminacions que'l Beat Ramón dirigía al Papa, als Cardenals, als Prelats, als Prínceps i als Religiosos, i no en cartes llatines, o per medi de comunicacions diplomàtiques, o bé en la fervor de la predicació evangèlica, sinó amb llengua i forma trovadoresca; essent, emperò, indubtable sa veneració envers l'autoritat, i la fe que tenía en son dret diví. Es la veu simpàtica del moço qui adverteix a son senyor, no per sentiment de superbia, sinó pel dolç afecte que a la familia porta; per lo qual, perduda avui aquesta feliç familiaritat entre'ls qui obeeixen i els qui manen, és també impossible aquell llenguatge d'admirable sinceritat, incomprensible al refinament de nostre sigle, que'l consideraría com llenguatge de desenfrenada passió.

La calenta imaginació del Beat Ramón s'encengué al publicar-se la convocació del Concili de Viena; sos projectes, sens dubte, li semblaría que en aquella ocasió es podríen realitzar (i en part ho obtingué); per lo qual tem que no's perdi tant profitós aconteixement, i diu al Papa:

Senyor en Papa! ¿que farets?
. . . . . .
Sino y fayts tot quant porets
Per tot lo mon blasmat serets,
E mal volgut;
. . . . . .
Senyor en Papa! ¿que fara
Lo gran poder qui'n vos esta?
Si no'l fayts far tot quant pora

A Jesuchrist s'en clamara
Fortment de vos;
. . . . . .
Guardats que no siats altiu
Al Consili. . . . . .

Als cavallers els parla amb els següents termes:

Cavaller no tinch per cortes,
Si Deus no ama mes que res,
. . . . . .
Cavaller qui es servidor
De Deu, no ha de res pahor,
Car conforte's en son Senyor
E en força de bon amor.
¡Ah cavaller!
Si tu vols esser bon guerrer
Ama be fer.

Els *cavallers* qui avui menen la societat no estàn per tals raons, i en son epicurisme es riuríen d'aquesta sentencia, que ni especulativament voldríen escoltar, del penitent ermità i predicador mallorquí:

Cavaller es per dret servir
E que lo mal faça fugir,
Perque lo be pusca venir.
. . . . . .

Als Prelats els parla amb la franquesa nascuda de l'amor, i tement, sens dubte, que impedissin la celebració del Concili, els diu:

Senyors Prelats! be'n som certa
Que si lo consili no's fa,
Vos hi metrets la vostra ma;

I acaba son sermó esperonant-los de la següent manera:

Senyors Prelats! no val anell
Ne gran cavall, ne bel mantell,
Ne gran flocha de mant donçell,
Si en sos fayts no ha capdell
Discrecio
E que sia ardit e pro
Quant es rayso.

Aquest poema, que conclou amb una exhortació a la penitencia i a l'oració en favor del Concili, condicions necessaries per a la feconditat de les obres cristianes, prova la part interessant que la nostra regió prenía en el moviment civilitzador general; i no solament en la forma científica que domina i dèu dominar en aitals assamblees cristianes, sinó estenent l'influencia a tots els estaments socials, i sobretot al poble en qual llengua s'honra de parlar el Beat Ramón Lull, quan tantost en les demés nacions la llengua de la gent lluida, el llatí, era vehícol obligat en la propagació de les grans idees.

VII

L'esperit lulià no quedà esvaít, després que'l Beat Ramón hagué mort valerosament, per la difusió del regne de Crist, a mans dels sectaris de Mahoma; si no és la seva doctrina un estel fixo de llum constant en l'esfera de les humanes especulacions, és al menys un cometa prodigiós que en certes ocasions apareix amb una irradiació brillant i estesa, designant coses extraordinaries i misterioses. Ha tingut deixebles, el nostre admirable Doctor Il·luminat, quasi bé en totes les nacions literaries d'Europa. Les cèlebres academies de Mallorca, Salamanca i Maguncia mantingueren l'estudi de sa doctrina fins en l'última centuria; abans les concorregudes escoles de ciencia luliana a Valencia i Barcelona tingueren doctors sapientíssims qui defensaren l'honor de son mestre, i la seràfica ordre de Nostre Pare Sant Francesc, planter fecondíssim de savis, lletrats i sants, per Decret emanat del Capítol general celebrat a Roma en 1688 estatuí una plaça de lector, a Mallorca, per l'ensenyança pública de la ciencia luliana, *que fins a aquests temps ha tant florit,* amb l'obligació de proposar cada any públiques conclusions sobre d'ella.

Mes l'antiga corona d'Aragó fou el país, sobretot a la fí del sigle XV i en tot el XVI, en que lluiren els deixebles més fervorosos i il·lustres. El misteriós i celebrat Joan de Peratallada, ja en el sigle XV pateix persecució per la doctrina física de Lull. Mes és d'advertir que, a nostre parer, encara que la doctrina luliana no sía heterodoxa ni supersticiosa, engendrà deixebles qui

s'extraviaren del recte camí de la ciencia. No fou Peratallada un alquimista vulgar; ell mateix anatematitza als qui en l'alquimia cercaven els secrets naturals per fins il·lícits, *et efficiuntur falsificatores monetae et sigillorum praelatorum et Principum;* al revés, ell escrigué son llibre *De famulatu philosophiae,* amb el fí nobilíssim d'estendre el coneixement experimental de la materia per a profit dels homes principalment *pauperibus et evangelicis;* mes el contingut de son llibre sembla revelar que en la seva ardenta imaginació hi havía certs germes d'il·luminatisme, sens dubte nascuts d'aquella absorbent contemplació gairebé proclamada pel Beat Ramón Lull, l'únic instrument de l'investigació racional, puix al referir que se'l tingué set anys a la presó, manifesta que allí se li comunicaren ses idees científiques *per sublimes theorias et illuminationes celestes*. El llibre de *Rupescissa*, o Peratallada, estengué la doctrina física luliana, essent com un comentari o glosa d'ella. El Torres Amat el donà per català; Salzinger diu que és *gallus;* lo cert és que fou frare de Sant Francesc i catedràtic de Tolosa, home de gran activitat; i diuen si arribà fent missions fins a Moscou, de zel més o menys *secundum scientiam,* segons la devoció de cada hu. El citat Salzinger, tant savi com afectat a tot lo que pertany a l'escola luliana, suposa, en defensa de l'ortodoxia i puresa de zel de Peratallada, que fou arquebisbe de París; mes, havent nosaltres mirat la *Gallia Cristiana,* havem trobat, és cert, un *Johannes III* arquebisbe de París, natural de la *Roche-taillé*, llogaret, diuen els graves i erudits maurins, de prop de Lyon, qui fou patriarca de Constantinopla i morí en 24 de març de 1436; però que dubtem fos el nostre Peratallada, frare de Sant Francesc, escriptor de ciencia física, home de gran exaltació d'esperit i de vida accidentada, circumstancies totes que's callen en la *Gallia Cristiana,* en la breu relació que fa de l'arquebisbe *Johannes III de Roche-taillé* (1).

La tendencia naturalista, o sía l'estudi directe i experimental de la materia, iniciat per Lull, tingué a Catalunya un doctor il·lustre, qui enllaçà aquest estudi amb el de la metafísica, en la persona del mestre Jaume Janer *(Januarius),* monjo de Santes

(1) T. 8, pàg. 145.

Creus. Ja'l rei Alfons d'Aragó, desde Nàpols, en 1449, havía donat privilegi i promès protecció a Llobet *(Lupetus)* per a ensenyar la doctrina luliana i fins per a erigir escoles on s'ensenyés. El rei Ferràn, en el privilegi donat a Fra Jaume Janer en 1500, suposa ja existent i fundada una escola amb rendes propries per l'ensenyança del lulisme a Valencia, en qual ciutat ensenyà i publicà son llibre *Ars metaphisicalis* (1) el savi monjo de Santes Creus. Sa concepció científica és grandiosa, mes atrevida i que, sens explicacions i a no ésser el sentit catòlic que domina en l'escritor, se podría pendre per monista, com ara diuen; puix al voler provar, seguint a son Mestre, que l'Universal és un Ens real, diu: «Omne quod est sub lunae globo, dicitur elementatum, aut vegetatum, aut sensatum, aut imaginatum vel *rationatum* (!) *ultra haec nihil est...*» I al dir això es funda en els experiments dels alquimistes i en les transformacions que ells obren i es poden veure *in alembico.*

Altre català il·lustre, que és com qualificat testimoni del vol que prengué en nostre país el realisme lulià, en lo que atany a l'estudi experimental de la materia, és el mestre Pere Degui, prevere secular, de Montblanch, i inquisidor general per tota Espanya. El Salzinger diu que ell ha vist exemplars del llibre que escrigué, titulat *Introductorium admodum breve et sucintum ad omnes sciencias,* estampat a Colonia l'any 1516, i comença: *In nomine Jesu;* fa d'aquest opúscol grans alabances i en porta fragments. Degui funda la preferencia del règim experimental sobre del racional en una raó teològica; puix diu que, havent el pecat original alterat el compost humà, l'ordre de l'adquisició dels coneixements ha quedat també alterat, estant en certa manera supeditada la raó al coneixement sensible, per lo qual en l'estat actual el coneixement és *de compositis ad simplicia et a simplicibus ad divina,* essent, doncs, el coneixement de la materia basa dels altres coneixements.

El bon nom del Beat Ramón Lull tingué encara un atleta més valerós en la persona d'en Joan Vileta, canonge de Barcelona i teòleg del bisbe Cassador en el Concili de Trento. Home de

(1) Existeixen diferents exemplars d'aquest notable llibre en nostra Biblioteca Universitaria.

molta ciencia i il·lustració, feu gran paper en aquella augustíssima assamblea, i l'historiador Pallavicino (1) conta còm aquest doctor català, en la discussió sobre la Comunió baix les dues especies, fatigat ja el Concili de peroracions llargues i inútils, se reanimà a l'oir la paraula elegant i concisa del nostre canonge, excitant l'apetit, diu l'historiador, dels qui ja estaven tips, fins al punt que, després d'haver enraonat dues hores, li demanaren que continués en la sessió següent. En aquell Concili fou el propugnador de l'ortodoxia de Ramón Lull, per molts impugnada, i obtingué que reeixís... *Sancti oecumenici Concilii auctoritate de adversariis triumphantem,* com ell diu en el pròleg de l'*Ars brevis* de Ramón Lull, publicada a Barcelona l'any 1560. En aquesta ciutat restaurà l'escola luliana, ensenyant públicament, i amb gran concurrencia de qualificats deixebles, la doctrina de l'Il·luminat Doctor, amb molt afany escoltada per homes ja instruits en la filosofía i les arts, per cavallers nobles i il·lustres, i per doctors de totes les facultats.

No sería propri d'aquest lloc l'enumerar els molts i il·lustres lulians qui de la nostra terra han eixit i han seguit les ensenyances de l'Il·luminat Doctor. Havem fet menció dels qui acabem de parlar per a que's vegi còm la doctrina física o mètode experimental ha tingut a Catalunya una tradició científica, i homes doctes qui l'han sostinguda, no amb esperit vulgar, sinó com a precursors de la ciencia experimental moderna, que si no enlaira gran cosa l'enteniment humà, al menys, ben aplicada, pot ésser d'utilitat a la desvalguda descendencia d'Adam, i pot afavorir els pobrets, com amb estil verament franciscà deia el framenor Peratallada. No podem, emperò, passar per alt, entre'ls nostres lulians de la centuria passada, el P. Pasqual, cisterciense mallorquí, qui amb gran erudició i crítica, i nombroses mostres d'amor a les coses catalanes, estampà en Avinyó les *Vindiciae lulianae* en 1778, obra on publica documents curiosos i notables referents al Beat Ramón; com tampoc al benemèrit P. Fornes, també mallorquí, franciscà, catedràtic de Salamanca, de molta erudició, qui impugnà al P. Feijóo en lo que aquest escrigué contra'l Beat Ramón amb el *Liber apologeticus*, que pu-

(1) Lib. 17, cap. 16.

blicà a Salamanca en l'any 1746. Fou el P. Fornes molt coneixedor del lulisme, i fins creiem que treballaría en la gran edició maguntina de les obres de l'Il·luminat Doctor feta pel doctíssim sacerdot Ibo Salzinger, puix en un dels exemplars incomplets que posseeix d'ella aquesta Biblioteca Universitaria, procedent de la Biblioteca Mariana del convent de Sant Francesc, en el tomo quart hi ha una nota manuscrita que diu: *Fr. Bartholomeus Fornes accepit hunc tomum pro remuneratione sui laboris exhibiti in impressione lullianorum operum Maguntiae anno 1732,* i en el text s'hi veuen molts subratllats, senyals i fins correccions manuscrites. Cal advertir que'ls dos citats PP. Pasqual i Fornes són i es confessen deixebles de Salzinger, i que dins dels confins de l'escola luliana tenen principalment caràcter apologètic i crític; mes no són, generalment parlant, doctrinals i dogmàtics.

Mereix consideració apart, no sols per l'importancia de ses obres, sinó també per la marcada tendencia, i més encara que tendencia, fonamental caràcter psicològic de sa doctrina, el famós barceloní Ramón Sabunde, *in artibus et medicina doctor et in sacra pagina egregius professor* en l'Universitat de Tolosa, molt alabat pels savis extrangers i *tantost desconegut fins de nom*, diu amargament el P. Pasqual (1), *de sos compatricis catalans*. I ¡cosa estranya! Catalunya, qui ha produit sempre homes afectats a l'observació psicològica, quasi bé coneix sols de nom els escrits del savi catedràtic tolosà; trista, mes eloqüent demostració de la falta d'il·lustració regional.

Es Sabunde un verdader adepte de Ramón Lull; de sa *Teología natural* o *Llibre de les criatures* (2), diu el cardenal Bona que conté la pràctica de l'*Ars magna* de Lull, i pot ben bé afirmar-se que la *Teología natural* és com un raig de llum del monumental *Llibre de Contemplació* del Beat Ramón. Exagera les tendencies d'aquest, converteix en errors les opinions perilloses del mestre; la demostració de la fe per arguments naturals la presenta amb una cruesa tant gran com desproveída

(1) *Vindiciae lulianae,* t. I.

(2) *Liber creaturarum seu Theologia naturalis. — Argentinae anno 1496.* Existeix en aquesta Biblioteca Universitaria.

de sentit filosòfic, venint a ésser en lo que toca a la doctrina sobrenatural, que és la principal materia del llibre, un positivista piadós i fervorosament cristià, capaç de descristianitzar al lector qui no's contenti de pures congruencies. Sens dubte per això fou prohibit el pròleg de l'obra, i fins en aquesta s'hi troben errors dogmàtics, com el que després Luther presentà com a principi fonamental de son sistema, o sía, la corrupció total, després del pecat original, de l'ànima humana. Es Sabunde un positivista racionalista; del coneixement de sí mateix ne vol traure la demostració de totes les grans veritats naturals i sobrenaturals, i així diu en els *Dialogi de natura hominis* (1): «Aquí et serà ensenyada la ciencia que dèus haver de tu mateix... aquí apendràs tot lo que per estens és manat en la Sagrada Escriptura... aquí coneixeràs tots els errors, sectes i opinions dels filosops, pagans i heretges, i fàcilment trobaràs lo que és contrari a la verdadera fe... Aquesta ciencia no exigeix altres testimonis, fòra de l'home.» El nostre doctor, no obstant sa pietat i fe cristiana, caigué de ple en la moda filosòfica del renaixement de prescindir del tot de la revelació al tractar, ja no sols de la filosofía, sinó dels grans misteris de l'ordre sobrenatural.

Fou allò la secularització de l'humà saber, la destrucció del gran edifici de la ciencia una i catòlica, potser per la torpesa dels qui l'anaven edificant; començava a alçar el cap, en l'ordre especulatiu, el laicisme, que ara empesta tots els ordres de l'humana societat, i sens dubte que d'una manera inconscient el nostre savi seguía lo que semblava una noble vía oberta pels antics filosops. Tothom hi és còmplice en les grans revolucions, així polítiques com filosòfiques; els qui defensen lo antic contribueixen tant al triomf d'aquelles com els qui volen introduir lo nou; el nostre Sabunde, seguint al Beat Ramón per a estendre la religió cristiana, vol naturalitzar lo sobrenatural: misteris, dogmes, sagraments, tot ho vol demostrar per l'observació

(1) Aquesta Biblioteca Universitaria, ademés de la *Teología natural*, posseeix el *Llibre de Diàlegs* citat en el text, el qual, encara que pot ben bé qualificar-se de compendi de la *Teología natural o llibre de les criatures*, és interessantíssim com a mostra psicològica: *Raemundi Sebundii de natura hominis Dialogi.* — Lugduni apud Theobaldum Paganum 1568.

de l'home, i fins la mateixa Biblia; la paraula divina, escrita en els Sants Llibres, que proclama superior a la paraula de Déu expressada en la naturalesa, creu ell que demostra ésser paraula de Déu amb raons purament naturals. La raó individual, sens cercar el descans de l'autoritat divina i humana, domina en els llibres de Sabunde; com més tard del judici privat de cada hu ne farà Luther selvatge regla de creencia. Mes no cregueu que'l nostre doctor fos un foll enamorat de la literatura del Renaixement, al revés, la desprecia: «Els qui més fàcilment mediten en Tulli, Horaci o Virgili que no pas en el Verb de Déu, fan gran injuria a Déu... Tant-de-bo que'ls amants dels llibres seculars oissin aquest nostre discurs; me penso que no tant gustosament s'adheriríen a sos vaníssims estudis» (1). Ni ningú dèu creure's que'l prescindir de la revelació suposi en Sabunde un escriptor qui vulgui un pur humanisme; no, per ell, com per son venerable Mestre, Jesucrist ha d'omplir la vida humana, tota ciencia se'l ha de proposar per fí, dient en el capítol 259 del *Llibre de les Criatures o Teología natural,* que *tota la ciencia, intenció, pensament, memoria, aplicació i estudi dèu versar sobre la mort de Jesucrist Fill de Déu.* Tant presumit pensador, qui creia amb la sola raó atènyer els grans principis comunicats a l'home per la divina revelació, desenrotllà, sens dubte amb gran magnificencia, la seva doctrina, quan un docte escriptor, i es feu seva la sentencia el cardenal Bona (2), afirmava que'l llibre de les criatures era la *Quinta Essencia* de Sant Tomàs; i un poeta escrigué en lloor del nostre filosop els següents versos, que estàn al principi del dit *Llibre de les Criatures* en l'edició citada, i que denoten la convicció de que Sabunde havía complert la seva arrogant i impossible pretensió:

. . . . . qui tot de vatibus unus.
Quae Natura negat jungere, juncta dedit.
. . . . . .
. . . . . habet cogitque fateri
Nunc ratio, credi quae jubet ipsa fides.

No arribà Sabunde, com pretenen aquests versos, a ager-

(1) Dial. 4, pàg. 184.
(2) Apud Salzinger, t. I.

manar la fe sobrenatural amb la raó natural, cosa tant bellament feta per Sant Tomàs; mes ningú li podrà negar la prioritat sobre Descartes en l'historia de la filosofía, en voler fonamentar aquesta reina de les ciencies en el testimoni del propri coneixement; i encara que sembli eixir-se dels termes que'ns havem proposat en aquest llibre, volem transcriure el següent troç que totalment destrueix l'originalitat del famós argument cartesià: «El valor de la certesa prové de la fermesa dels testimonis; els quals, en quant són més manifests, clars, pròxims, en tant constitueixen una més certa fe i credulitat. Però perquè ninguna cosa és més coneguda, pròxima, intrínseca a altra que ella a sí mateixa; lo que manifestem per la propria naturalesa de la mateixa cosa, això propriament és lo més sòlid i veritable. De consegüent, tot lo que de l'home ara anem a exposar per la naturalesa del mateix home, donarà una major fe a la nostra sentencia» (1). I encara el sistema del filosop català sobrepuja de molt en aquest punt al del filosop francès, perquè Sabunde no parteix en dòs troços l'humana naturalesa, no destrueix l'unitat del compost humà, no's funda en un pur psicologisme antinatural i exagerat, sinó que considera tot l'home tal com és en son estat actual; i seguint la pràctica de la moderna escola escociana, admet el valor del testimoni de la conciencia, no solament en lo que pertoca a l'observació interna que l'ànima fa de sí mateixa, sinó també en l'experiencia que'ls sentits li donen de lo extern. L'home «s'ha sortit molt enllà de sí mateix, ni ja habita en sa propria casa, per lo qual, ni es recorda de sí, ni es coneix... és necessari que per les coses inferiors, que coneix fòra de sí, sía altre cop cridat al coneixement de sí mateix. Volent, doncs, l'home entrar en sí, 1.º, consideri l'ordenació que tenen entre sí les coses criades; 2.º, faça comparació de l'home amb les altres coses segons la conveniencia i diferencia

(1) «Virtus autem certitudinis ex firmitate testimoniorum seu testium generatur, qui quanto fuerint magis manifesti, lucidi, propinqui, tanto certiorem fidem, credulitatemque constituunt. Verum quia nulla res est magis nota, propinqua, intrinseca alteri, quam ipsa sibi: ideo, quidquid per propriam ipsius rei naturam ostendimus, id solidissimum, id verissimum est. Et idcirco omne quod de homine monstraturi nunc sumus, per ipsius hominis naturam, maximam dictis nostris fidem facient.» *(De Natura hominis Dialogi:* Isagoge seu Introductio.)

d'elles; 3.º, per aquesta comparació puja l'home a sí mateix, i de sí mateix a Déu criador de tot» (1).

Per aquests fragments pot el lector clarament compendre còm el sistema de Sabunde, si ell no l'hagués volgut estendre a la teología, no tindría els inconvenients que àdhuc en el camp de la pura filosofía natural presenta el sistema cartesià, antinatural, com ja havem dit, i que comença esquarterant l'humana naturalesa i partint la conciencia humana; la qual és miral verídic, on se reflexen els fenòmens tant físics com espirituals de la nostra vida, criteri de la vida íntima i de la relació en el sistema de Sabunde. Aquest, seguint l'esperit d'observació propri de la nostra gent, admet tot d'una el testimoni de l'home com a verídic i en ell descansa; Descartes comença dubtant, i si accepta l'observació de l'esperit és tant sols per a servir de basa d'un raciocini dirigit a afirmar l'existencia.

No és, de consegüent, el sistema de Sabunde un nuu psicologisme, com el d'alguns moderns filosops qui tenen una consemblança amb els antics gnòstics; és més aviat un humanisme, com ho fou també el del Beat Ramón Lull, i espurgada del mestre i del deixeble la part teològica, sa doctrina passa a ésser un majestuós cos de l'edifici de la *philosophia perennis,* havent sigut dels qui més treballaren en el camp de l'humana observació per a fer baixar als filosops, qui anaven perduts per camins d'artifici, al bon sentit que dóna el tracte i consideració de la realitat. I això no vol pas dir que'l nostre filosop, per més que fos atent a l'existencia externa, no dongui de les excel·lencies i operacions del pur esperit una doctrina nobilíssima com ho fa respecte del lliure arbitre, o del *franc voler,* usant l'hermós terme tècnic de Mestre Ramón Lull. A nosaltres ens consola en gran manera el veure l'afició de tots els nostres pensadors a ensalçar la llibertat humana. «Rès de lo criat està sobre'l lliure arbitre; ell està sobre tot, ningú el domina i, de

(1) «Homo... longissime exiit a semetipso, nec jam habitat in nativa domo ac per hoc nec sui meminit, nec cognoscit... necessarium est, ut per res inferiores, quae extra cognoscit, ad sui cognitionem revocetur. Volens igitur homo ad seipsum introire, primo consideret rerum creatarum ordinem inter se. Secundo comparet hominem ad caeteras res, penes convenientiam et diferentiam earundem. Tertio per hanc comparationem ascendat homo ad Seipsum, et a seipso ad omnium conditorem Deum.» (Ibídem.)

consegüent, el Criador tant sols dèu en ell tenir son seti... Veusaquí còm el franc voler de l'home ha sigut fet el seti de Déu; allí, doncs, Déu solament dèu imperar, dominar i regnar» (1).

De la naturalesa del lliure albir ne dedueix la naturalesa de la remuneració que hagi merescut i que en l'altra vida li serà tributada. «El lliure albir és l'arrel de tot mèrit en l'home, i, de consegüent, ha d'ésser el subjecte del premi o del càstig, i essent dit albir humà espiritual, invisible i intel·lectual, la principal remuneració de l'home serà invisible i espiritual... El lliure albir no és local ni temporal; de consegüent, el verdader bé de l'home no dèu estar comprès enlloc, ni mesurar-se per temps, per lo qual, la Llei de Crist, prometent la recompensa eterna de la visió beatífica, encaixa admirablement amb els dictats de la natural raó» (2).

La fina observació continguda en els llibres de Sabunde, no cregui el lector haver-la assaborida amb els breus fragments que acabem de transcriure; és cert que sobressurt al parlar del franc voler o lliure albir, *nobilisssima sedes Dei,* mes fins quan l'observació és incompetent pel fí que's proposa, sempre manifesta la paciencia, concentració i perspicacia d'un esperit altament psicològic; en l'historia del pensament humà és un potentíssim precursor de la moderna escola de l'observació, en el procés del pensament català és l'hereu del gran Mestre Ramón Lull; mes devem afegir que la *Teología natural* queda molt per dessota del gran *Llibre de Contemplació.* En aquest la llum mística, l'acuitat de l'enginy, la fervor del sentiment i fins el riquíssim llenguatge encisen a l'home i el persuadeixen; en la *Teología natural* o *Llibre de les criatures,* Sabunde, pur filosop, sens aquelles excelses qualitats del mestre, distingint-se principalment per la riquesa de detalls, deixa a l'ànima freda, i per no seguir el camí apropriat per la defensa de les veritats sobrenaturals, resulta un apologista qui no satisfà la racional intel·ligencia, o com compendiosament sentencia el modern historiador cardenal Hergenröther: «Sabunde, metge i jurisconsult espanyol, qui després abraçà l'estat eclesiàstic, per una especulació exagerada contradiu els dogmes que ell mateix sosté.»

(1) *Lib. creaturarum,* cap. 104.
(2) Diàleg 2, cap. 14.

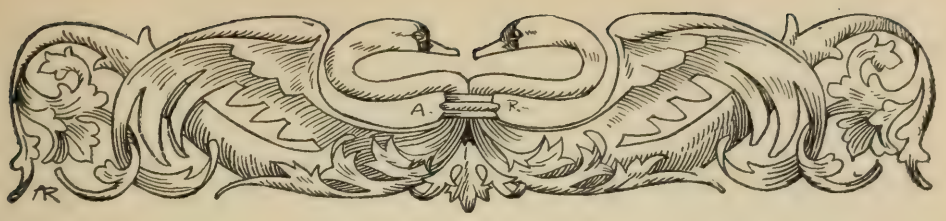

CAPÍTOL III

Sant Vicens Ferrer

I

Figura de Sant Vicens Ferrer en el moviment social de son temps. — Elements que integren son caràcter personal.

II

Llibres escrits per Sant Vicens. — En aquest prevaleix el caràcter de predicador. — Compenetració entre l'acció i la predicació. L'Angel de l'Apocalipsis. — Dos anys de vida eclesiàstica palatina. — Visió que determinà la direcció de son apostolat: llegat *a latere Christi*. — Relacions amistoses amb els jueus, i conversió general d'aquests. — Idèntic sistema al seguit en el sigle XIII per a atènyer l'unitat d'esperit. — Pensaments extrets de sos sermons. — Es el gran predicador escolàstic. — Comparació amb Sant Bernat. — Caràcter catequístic que perseverà en els predicadors catalans. — Deixebles de Sant Vicens Ferrer.

III

Sant Vicens en el Cisma i en el Parlament de Casp. — Concepte que té del Sant la tradició popular.

FONTS PRINCIPALS D'AQUEST CAPÍTOL: *Beati Vincentii natione hispani*, professione sacri Praedicatorum ordinis, Theologiaeque doctoris, et Evangelicae doctrinae Praedicatoris celeberrimi, sermones hyemales (Antuerpiae, 1572); *Sancti Vincentii Ferrarii Opera omnia: studio ac diligentia Fratrum conventus Valentini*, opere et impensis F. D. Joannis Tomae de Rocaberti, arq. Valent. ejusdem ord.; Diago, *Historia de la Provincia;* Nicolás Antonio, Biblioteca; Vidal y Micó, *Historia de San Vicente;* Bofarull, *Historia de Cataluña;* Hergenröther, *Historia de la Iglesia.*

I

A l'hora en que la gent catalana estava en la plenitut d'una civilització d'admirable equilibri entre tots els elements socials que la componíen, en que la nació posseía una força i importancia que la feien ésser considerada en el concert dels pobles més avençats de la terra, apareix un home portentós qui fa ressonar la llengua catalana per tots els àmbits de l'Europa occidental, qui recorre el món llatí com un semi-déu agitador i pacificador, admirat de tothom, beneït de tothom, fins al punt de que no sols l'imaginació popular, sinó també el reposat seny dels savis contemporanis, cregué veure en ell la realització d'alguna de les maravelloses visions apocalíptiques amb que l'apòstol Sant Joan representa els misteriosos futurs defensors del regne de la veritat, de la pau i de la justicia. Es Sant Vicens com el verb de Catalunya, el català d'influencia més viva en el moviment general de la civilització; en una època que ha de resoldre dificultats de seculars conseqüencies, el qui dóna el cop decisiu en dites resolucions, i en un temps que va prenyat de successos futurs, que han de cambiar la faç social, el vident qui amb ull penetrant contempla l'esdevenidor. Els pobles i els Pontífex, els parlaments i els reis, reclamen son auxili, sol·liciten ses ensenyances, puix per sa boca parlen la filosofía i la religió, la justicia, la llibertat i la pau. Es l'encarnació de l'esperit de Sant Domingo i de Sant Francesc en una naturalesa catalana; és el fruit òptim, assaonat i ric d'aquell prodigiós arbre de la vida claustral, aplicat a la vida social i plantat en mig del comerç del món per a bé dels homes, per aquells dos incomparables fundadors. Es un magistrat, mai vist, qui va pel món posant la pau entre'ls homes i administrant justicia en virtut de la Llei de que deriven totes les lleis, i això no en un temps i en un país ignorants del dret, sinó en època de grans juristes i en

una terra famosa sempre per la saviesa de ses lleis; ell mateix s'intitula àrbitre i amigable componedor, i és, en efecte, un Pretor qui amb el perpetuu edicte de l'Evangeli, amb equitat i prudencia admirables, exerceix una misteriosa i universal jurisdicció acceptada per tothom; Pontífex i reis, concilis i parlaments, consells de ciutats i bisbes li regoneixen la competencia. Es l'heraut d'una època que va a finar, és el cigne de la Mitjana Edat que va a morir després de son cant: aquell temps de vera llibertat, de sencer humanitarisme, aquella edat d'activitat intel·lectual i de govern popular en la que exercíen una verdadera soberanía la filosofía i la religió, admirablement agermanades, se va a desvanèixer. Les grans monarquíes van a sortir; la feconda i espontania vida popular, que naturalment brollava del sistema regional, tindrà per successora una vida pública artificial que acabarà per extingir-se; l'aire de familia que dominava en la societat i que tant admirablement fomentaren Sant Domingo i Sant Francesc, i que'l poble respirava tant a plaer, rebent-ne gran sanitat, anirà enrarint-se a influxe del nou esperit nihilista que la Reforma protestant infundeix a l'humanitat civilitzada; mes abans que aquell antic ordre de coses desapareixi, abans de trencar-se aquella admirable unitat dels esperits que resisteix valerosament a la divisió dels cismes, ha de sortir de Catalunya l'home admirable qui avassallarà tota l'Europa llatina amb sa paraula, exercint una soberanía moral que d'aleshores en avant serà impossible.

La llengua catalana, que prompte callarà en els parlaments i quedarà ofegada en la literatura, restant consagrada solament al servei de Déu i de la familia, sentirà el més hermós i més solemne dels cants del poema de sa existencia per boca del famosíssim predicador, qui la feu ressonar davant de prínceps i de pobles per gairebé tota l'Europa, i que l'usà tota sa vida amb amor filial. Si considerem i ens representem el sistema del pensament català com a una construcció arquitectònica, l'esperit de Sant Vicens n'és el cimbori qui el completa, caracteritza i engrandeix, perquè l'arquitectura i l'oratoria són per excel·lencia les manifestacions més típiques i exactes de l'esperit d'un poble; l'individualitat de l'autor gairebé desapareix, i la col·lectivitat social se revela en aquestes dues arts. L'arquitecte i l'o-

rador han d'identificar-se amb el públic pel qual treballen; per lo mateix que no tenen un objecte absolut i abstracte, no poden prescindir de les circumstancies de lloc i temps; la seva utilitat és de present; Aristòtil treballava per tots els sigles i totes les nacions; Demòstenes pels concurrents a l'*agorà* d'Atenes. I més encara que l'aquitectura, l'oratoria s'identifica amb la societat en el moment històric present, perquè la fàbrica arquitectònica és permanent; i si bé respòn a les necessitats i al gust de la generació qui l'edifica, durarà i servirà a les generacions futures, essent així que la paraula de l'orador se desvaneix de moment, i l'objecte que's proposa és modificar en un determinat sentit l'esperit de la gent qui l'ouen. Entre'l poble i son orador hi ha una verdadera conjunció d'esperits, i si aquesta no s'ateny, l'oratoria ha fracassat, i això molt més s'ha de dir en aquella gran oratoria qui té per públic o auditori, no un ordre determinat de ciutadans, no una part de poble d'idèntics interessos i principis, com passa en bona part en l'oratoria política contemporania, sinó el poble en tota l'extensió de la paraula, és a dir, tots els ordres socials, tots els interessos per oposats que síen, tots els principis fins els que estàn en pugna. A l'orador qui arriba a aquest domini sobre l'esperit d'un poble o d'una època, se'l pot considerar com l'encarnació d'aquella època; coneixent a ell se coneixerà a aquesta. I no importa que l'orador sía un predicador de la paraula divina, immutable i eterna, perquè aquesta ha de proporcionar-se als homes qui l'escolten; i així trobem que'l gran Bossuet, predicant els immutables dogmes cristians, amb tot serà sempre una de les més belles manifestacions de la nació francesa en son gran sigle; mes si el predicador no sols s'atura en els lluminosos principis de la revelació, sinó que principalment tracta de senyalar als homes el camí de salvació, l'exercici de la justicia i de les demés virtuts, d'apartar-los dels vicis mediant el sant temor de Déu, de conciliar entre sí als ciutadans, i reconciliar-los amb el Jutge etern; si és, en una paraula, un mestre de la pràctica vida social cristiana, aleshores, si aquest predicador prevaleix i s'identifica amb el poble, com feu Sant Vicens Ferrer, bé el podem tenir com al geni popular de la seva gent.

L'orient i l'ocàs de la nostra nació en son sér propri i inde-

pendent, coincideixen exactament amb l'orient i l'ocàs de la gran filosofía escolàstica; d'aquí que's pugui dir que fou una nació qui portà l'esperit d'aquella maravellosa filosofía, i per lo mateix havem afirmat que l'ordre de frares predicadors, especie de sacerdoci no sols de l'Iglesia catòlica, sinó també d'aquella escola filosòfica, fou la vera educadora de la nostra gent. No és, doncs, estrany que en aquella interessantíssima època de la civilització europea, que's desenrotllà als fecundants raigs de la síntesi científica que personifica Sant Tomàs d'Aquino, Catalunya tingués excepcional importancia dins el quadro de la civilització general. Italia i Catalunya engendraren els personatges qui duen la més alta representació de l'esperit de l'època en els diferents rams de l'activitat racional; mes si l'esperit era el mateix, la naturalesa de que's revestiren denota clarament, pel camí que seguiren, la diversitat de la raça.

El gran doctor, el mestre indiscutible de tots els savis, nasqué en Italia. Sant Tomàs fou la font abundosa qui regà amb les saludables aigües de ses doctrines totes les escoles d'Europa, i la llum resplandent del Sol d'Aquino, difusa copiosament sobre'l bell país d'Italia, despertà l'estímol estètic d'aquella gent, que fou satisfet pel Dant Alighieri quan transformà la *Summa Theologica* en maravellós poema. Mes l'Escola portada a Catalunya i identificada amb la terra pels frares de Sant Domingo, devía produir altres resultats. No seràn aquí l'alta especulació filosòfica, ni la resplandent bellesa poètica les que se'n portaràn la primicia de l'esperit d'aquella civilització; la tendencia pràctica, l'aptitut pels negocis de la vida humana revestiràn aquell esperit; i de Catalunya sortiràn, no'l filosop ni el poeta de l'època, mes sí el civilitzador i organitzador de pobles: en Jaume *lo Conqueridor*, i l'evangelitzador, pacificador i vulgaritzador de la ciencia de la vida, Sant Vicens Ferrer. L'Alighieri transformà en poema la *Summa Theologica*, Sant Vicens, seguint l'esperit de Sant Domingo i Sant Francesc, repartí aquell substanciós Pa entre'l poble cristià, l'extengué als pobres i als humils, el tragué de les aules dels savis per a portarlo a l'ús dels llecs en les places i en les iglesies de les ciutats i viles. No hi ha hagut com ell cap altre vulgaritzador de la gran síntesi tomística; els alts principis que semblen sols patri-

moni de la gent lletrada els posa admirablement a nivell de l'intel·ligencia popular; usant un mot avui en ús, podem dir que democratitzà la ciencia, puix tot el gran i complet quadro escolàstic, abarcant tots els coneixements de l'època, s'enclou en aquella predicació que alçava fins el poble menut a la noble categoría de ciutadans del regne de la Veritat; la pràctica de la vida cristiana, els multiplicats devers dels homes, el coneixement de la justicia els expressa d'una manera fàcil, agradable i viva, ajudant admirablement a la feble humanitat a pujar l'escala que arriba fins a Déu. El poeta italià i el predicador català són dos rius que devallen de l'abundosa dèu de la ciencia tomística, i que corren paral·lelament regant dos camps molt diferents. El primer se'n porta la llum tomística a l'alta regió de la poesía i presenta als ulls del món il·lustrat l'espectacle de la Divinitat i de l'Humanitat, satisfent estèticament el talent devorador de l'esperit especulatiu. El segón, al revés, amb una força igual al Dant, roba la llum al Sol i la baixa a la terra, i en forma robusta i realista introdueix en el comerç dels homes, fent-les pràctiques i *humanes*, les més altes idees de la sobrenatural i natural sabiduría, i escalfa la societat humana amb el foc diví que feu devallar de les altures, satisfent completament l'interès ètic de les multituts. Qui llegeixi els sermons de Sant Vicens no s'estranyarà de que'ls pintors el representin amb ales volant per tota l'Europa i sonant la trompa del Judici, ni de que trasbalsés l'esperit d'una època d'efervescencia democràtica. Es un apòstol noblement naturalista, i sa manera d'execució és bessona de la manera del Buonarrotti. Grandiosa i exacta, abarca la sublimitat i la ridicolesa de l'home, menyspreant tot afeit i sensual mangarrufa és amorosa, i espargint sempre amb maravellosa abundancia la llevor de la veritat, manifesta la força espiritual d'un àngel; amb el nom d'àngel de l'Apocalipsis, el distingí la cristiandat, mes un hom no se l'imagina per ses paraules i prèdiques com a un àngel ideal de vaporoses formes, sinó per l'estil d'aquells, davant dels quals se postrà Abraham, un àngel hermós, més d'atlètiques formes humanes.

Analitzant l'esperit de Sant Vicens, s'hi troben, prescindint de l'influencia sobrenatural de l'oració i de la gracia, que és la més poderosa, tres elements que formen com la basa de son

caràcter personal: l'element escolàstic, el català i el del tracte amb el món. Nascut a Valencia prop del convent de Frares Predicadors en l'any 1350, educat en aquella ciutat, cristianament civilitzada pels deixebles de Sant Domingo, entrat a l'edat de dinou anys en l'ordre del dit Sant, no podía menys aquell esperit tant noblement intel·ligent i amant de la veritat, de rebre l'influencia escolàstica i tomística. Catalunya congenià molt prompte amb aquest sistema intel·lectual. El primer capítol que celebrà la nova provincia de Frares Predicadors d'Aragó en la ciutat de Saragossa, en l'any 1309, manà, baix pena i en virtut de santa obediencia, l'ensenyança de la doctrina *del venerable doctor fra Tomàs d'Aquino,* donant per raó, tant propria d'aquesta terra de sentit comú, no excel·lencies ditiràmbiques de l'escola, sinó l'ésser la *més sana i més comuna.* Quatre anys més tard el capítol de Metz feu el mateix manament, donant la mateixa raó dels frares catalans. Passà Sant Vicens a l'Universitat de Lleida, identificada com havem vist amb l'ordre de Predicadors, estudià i ensenyà en aquella il·lustre escola catalana, fou després mestre de Física en el convent de Santa Caterina de Barcelona, passà als estudis de Tolosa i de París, a obs de son ordre, a fí de familiaritzar-se, com ara diríem, amb l'il·lustració internacional; i encara que jove, amb sa alta intel·ligencia plena de coneixements, anà a Roma, on per a demostrar sa adhesió a la doctrina tomística, el novell doctor parisenc se presentà a defensar tota la doctrina tomística formulant la següent proposició: *Tota la suma de la teología de Sant Tomàs és verdadera.* Qui coneix lo que eren les públiques conclusions en aquella època, i sab l'immensitat de materies que enclou la *Suma Teològica,* podrà compendre l'ardiment científic de Sant Vicens al llençar aquesta provocació científica en un centre d'estudis tant famós com era Roma.

Mes l'activitat intel·lectual i l'encès cor del nostre Sant no's complíen amb una vida purament especulativa; necessitava el tracte amb els homes, la pràctica de l'apostolat, i així el veiem entregat al ministeri de la predicació ja en Barcelona, i després sempre que tenía ocasió; i tal degué créixer la seva fama que, reclamat per la ciutat i convent de Valencia, se restitueix a sa patria, essent de vintinou anys d'edat i tant sols diaca en quant

a l'ordenació eclesiàstica. La ciutat el reb amb grans demostracions d'afecte, fins al punt de que poc després sembla que, per a satisfer certs gastos de caràcter acadèmic, el Consell li concedeix una suma de doscents florins, essent així que devía ésser tant mirat en tals subvencions, que'l mateix Consell, al gran escriptor i predicador, Mestre Fra Francesc Eximenis, concedí una quantitat de vint florins pels grans serveis fets a la ciutat, sermons predicats i altres obres bones en favor del públic, manifestant esser-li impossible al Consell donar-li major suma, per impedir-ho les pràctiques i disposicions existents. A Valencia continuà lo que'n podríem dir sa vida científica, sens oblidar mai l'apostòlica, fins que'l llegat D. Pere de Luna, qui coneixía i amava a Vicens ja de des l'infantesa del Sant, el prengué en ses missions, i més tard el feu mestre del sacre palau d'Avinyó.

A l'arribar Sant Vicens a la plenitut de la sabiduría i de l'edat, estén a més ample horitzó els raigs de sa lluminosa intel·ligencia i de son cor de foc, i el sentit patriòtic se revela en tota sa vida. En les missions que feu acompanyant al cardenal de Luna, convertí en Valladolid al cèlebre rabí qui després fou arquebisbe de Burgos i celebèrrim comentador de l'Escriptura, prenent el nom de Pau de Santa María; al tornar a Valencia fou nombrat confessor de la reina Donya Violant, a la qual hagué de tractar amb gran energía, i abans el trobem íntimament relacionat amb el senyor infant en Martí, posseint les dues hermoses cartes del Sant, dirigides a aquell príncep, on se manifesta l'amor que's portaven l'un a l'altre aquests dos personatges.

El gran predicador tenía ja una fama extraordinaria, i l'infant desitjava posseir escrits els sermons d'aquell home apostòlic. Sant Vicens sempre es resistí a publicar sos sermons, mes ara no podía deixar de consentir a les exigencies d'en Martí. *Car pux vos, Senyor, tanta merce feu al nostre Monestir, justa cosa es que jous servesca dels fruyts del meu ort abundantment. Iatsia que james per ninguna persona nols haja volguts comunicar; e tinchmo, Senyor a gran honor que vos siau lo primer, e que la obra sia endereçada a la vostra Senyoria, per letra que posada al comenssament del libre*

en loch de prolech o prohemi. Desgraciadament s'ha perdut, i no sabem es tingui noticia d'aquest interessantíssim volum que faría posseidora a la literatura catalana d'un tresor d'eloqüencia superior, comparable al dels antics Pares de l'Iglesia, i la més típica demostració de la civilització escolàstica en la gran oratoria sagrada. Tenim un il·lustre testimoni de l'amor que'l Sant professava a la tradició catalana en un document de l'Arxiu de Ripoll, que publicà Vidal y Micó en sa excel·lent historia. Consta que Sant Vicens no sols fou confessor de la reina Donya Violant, sinó també de Donya María de Luna, duquesa de Montblanch, muller de l'infant en Martí, i ademés conseller i almoiner del rei Joan I. Aquest monarca, en 30 de novembre de l'any 1391, en un privilegi firmat a Vilafranca, fa donació del lloc i terme de Molló al Monestir de Ripoll, amb l'obligació de que aquell Abat i convent cuidin d'erigir suntuoses sepultures als cossos dels comtes de Barcelona qui jauen en aquella iglesia, baix la disposició, direcció i coneixement del religiós i estimat conseller i almoiner seu Fra Vicens Ferrer. Deia així l'aludida donació arxivada en l'arxiu de Ripoll, estancia de Molló, signat el document del número 106, segons el citat historiador, qui en transcriu el següent fragment... *Sub his conditionibus, et retentionibus, quod vos et Monasterium vestrum praedictum teneamini facere vestris propriis sumptibus et expensis ad dispositionem, ordinationem et cognitionem Religiosi, et Dilecti Consiliarii, et Eleemosynarii nostri Fratris Vincentii Ferrarii Sacrae Paginae Professoris (aut post obitum, absentiam, vel defectum ejusdem, nostri Capellani Majoris) busta, sive sepulchra solemnia in Monasterio Rivipullensi praedicto, Comitibus Barchinonensibus, qui inibisepulti et tumulati existunt, &. Datis in Villafranca ultima die Novembris anno a Nativitate Domini millessimo trecentessimo nonagessimo primo, Regnique nostro quinto.*

El benaventurat frare, qui devía dirigir l'erecció de *solemnes sepulcres* als Comtes de Barcelona en Ripoll, posseía l'amor no sols al cos, sinó també a l'esperit dels qui fundaren la nació catalana. Identificat amb els prínceps, fou sempre viu representant de l'esperit popular; l'afició als primers no li veda-

va les més graves amonestacions i l'amenaça del càstig diví quan s'ho mereixíen, i qualsevol qui llegeixi les moltes cartes dels reis i prínceps a nostre Sant, se convencerà evidentment de que aquest no fou un àulic qui cercava la companyía dels grans de la terra; al revés, fugía d'ells, sols a grans instancies accedía a acompanyar-los, puix l'ànima noble i senzilla del gran Predicador s'avenía millor amb el franc esperit popular. Rebutjà les mitres que se li oferíen, no volgué el capell de cardenal; i tota l'influencia social que tenía l'esmerçà en bé del poble, qui l'amava amb més fervor encara que'ls prínceps. De son influxe isqué la fundació de l'Universitat de Valencia (1); el col·legi per òrfens d'aquella mateixa ciutat, coneguts més tard amb el dolç nom de *fillets y filletes del Pare Sant Vicens;* establí també una fundació per l'estil a Lleida, i posseit d'una admirable caritat cívica, no sols dedicà son zel apostòlic a la conversió de les ànimes, a la pacificació dels ciutadans, com després veurem, sinó que fins treballant pel bé comunal estableix institucions administratives, com una especie de junta en el Concell de Valencia, la qual devía dar l'aprobació a tota despesa comunal, que passés de cinquanta lliures. Fou Sant Vicens un verdader Pare de la Patria; totes les ciutats de Catalunya per boca de sos Concells sol·licitaven sa presencia; totes el regoneixíen com a benefactor; consten en públics documents accions solemnes de gracies que li tributaren; a haver-hi hagut aleshores la consuetut d'ara, hauría sigut fill adoptiu de cent llocs diferents, i (2) l'amor que portava a sa patria el mogué a l'hora de la mort a sortir de Vannes, on se trobava, per anar a morir en sa dolça terra, desig que no pogué complir, puix per falta de

(1) Fins els moderns historiadors de l'Instrucció pública a Espanya, don V. de Lafuente i Gil de Zárate, confessen la paternitat de Sant Vicens sobre l'Universitat valenciana, i l'últim, tant modernista, parla d'ell encomiàsticament i l'anomena il·lustre. Tenía Valencia llibertat d'ensenyança, mes la multiplicitat d'escoles perjudicava la ciencia, i així, després de moltes provatures, gracies a Sant Vicens se vingué a unificar els estudis, amb lo qual se posà el fonament a l'Universitat.

(2) Tingué, no obstant, Sant Vicens, com no podía menys en aquell temps de divisions, enemics. Així inventaren un *Procés fet contra frarè Vicens Ferrer valencià, perdulari, vagabundo,* suposant que'l famós inquisidor Fra Nicolau Eymerich l'havía encausat per haver el Sant sostingut que Judas havía fet penitencia de sa traició.

forces tingué de tornar-se'n altre cop a la ciutat, que al finar li tributà ja honors de sant.

II

El fecondíssim Sant Vicens Ferrer, si bé fou per excel·lencia predicador, essent sa naturalesa més a propòsit per a exterioritzar el pensament valent-se de la paraula viva que no pas de l'escriptura, escrigué també diferents llibres que desgraciadament gairebé tots s'han perdut. Escrigué un *De suppositionibus logicis tractatus,* i un altre sobre l'*Unitat de l'universal;* llibres que suposen en l'autor una predilecció per la lògica, que clarament se demostra en sos sermons, que informava sa clara intel·ligencia i ordenava el ric conjunt de coneixements que posseía. Els altres escrits del Sant són de materia piadosa, i redactats gairebé tots en llengua catalana, que juntament amb la llatina foren les úniques que usà en sa vida el nostre gran evangelitzador. Un tractat de les cerimonies de la missa, una *Contemplació molt devota de la vida de Jesucrist;* un *Tractat de l'home interior,* imprès a Magdebourg en 1493; un altre sobre la profecía de Daniel, que's traduí en alemany i en castellà, i el *Tractat de la vida espiritual,* que és el que més comunament se troba, havent tingut dos il·lustres popularitzadors fòra de Catalunya: el cardenal Cisneros, qui junt amb les meditacions de Sant Agustí el publicà en Alcalà, i la cèlebre monja catalana del convent de Santa Pràxedes, d'Avinyó, de l'ordre de Sant Domingo, Juliana Morell, qui el traduí en francès, i el comentà acudint als textes sagrats en sos originals hebraics i grecs, i exornant-lo amb sentencies dels Sants Pares. La primera vegada que vegérem aquest petit còdic de la perfecció cristiana, ens feu gran cop per la suma simplicitat i sentit pràctic que'l caracteritza; després havem vist que'l tingueren en gran concepte homes d'eminent santedat, entre ells el valencià Sant Lluís Bertràn. Té una ingenuitat encisadora i amb gran cop d'ull encerta les coses de l'esperit. El pensament fonamental és la necessitat de la disciplina, o direcció en la vida ascètica, si es vol fugir d'aberracions; senta com a principi, lo que sempre distin-

geix al mestre Vicens Ferrer, el just medi i la moderació en totes les coses, fins en l'exercici de la penitencia, baixant a particularitats que donen a la paraula del mestre un aire paternal: així per exemple diu, donant regles per la sobrietat en el beure, que'l día que's menja escudella amb gens o poc beure n'hi ha prou. L'esperit de desprendiment el porta a desemmascarar una inclinació que's pot presentar amb apariencies de bé, essent en el fons l'apetit de l'ambició disfreçat, quan diu que havem d'evitar l'amor desordenada de les coses temporals, no sols en profit de nosaltres mateixos, sinó que també dels nostres amics, familia o ordre religiosa a que's pertany. Vol que en els sermons se gasti un estil senzill, pla i casolà; i amb la subtilitat filosòfica que'l distingeix, aconsella que's baixi de lo general a lo particular, ja que sols lo particular fa impressió a l'home, sentint aleshores l'oient, en la paraula del predicador, el retrat de son propri esperit. Afegeix que'l predicador no dèu mostrar-se indignat, sinó que's vegi que les raons li ixen d'un cor ple de caritat i amor paternal, presentant-se sol·lícit de la salvació dels pecadors, com una mare amorosa al voler salvar a un fill qui ha caigut en un abim. Es un tractat de poques planes, mes ple de doctrina, eminentment pràctic, que va rectament al gra, essent el moral retrat del nostre il·lustre frare predicador. Les persones religioses difícilment trobaràn un més perfet reglament de vida. Sembla que fou escrit en llatí.

Per lo que toca als sermons, l'historiador Vidal y Micó escriu que n'hi ha sis volums manuscrits en llengua catalana en la Seu de Valencia, que D. Mariàn Aguiló ens assegura que ell els ha vist encara (1); un volum ricament enquadernat en el Convent de Caputxins de Saragossa que'l citat Vidal diu que ell l'ha vist i fins n'ha copiat algún fragment; mes aquest diligent escriptor pensa, amb gran fonament, que no són escrits per mà del Sant, sinó per sos deixebles, si bé amb molta exactitut, com ho confirmen un testimoni de gran autoritat, contemporani de Sant Vi-

(1) El canonge arxiver de la Metropolitana de Valencia, D. Roc Chabàs, benemèrit de les lletres patries, ha publicat fa poc l'interessant opúscol *Estudios sobre los sermones valencianos de San Vicente Ferrer que se conservan manuscritos en la Biblioteca metropolitana de Valencia.* — Madrid, Tipografía de la *Revista de Archivos*, etc. — 1903.

cens, en el procés de canonització d'aquest, i l'autoritat que se'ls dóna en la República cristiana. El volum que'l Sant oferí publicar i dedicar a l'infant Martí no existeix; mes en el temps de l'abans citat P. Vidal, hi havía, en el Col·legi del Patriarca, un volum escrit de mà del Sant, que pensem sería el mateix llibre de que parla Diago que ell havía vist oferir al Patriarca D. Joan de Ribera per un clergue natural de Morella, en casa del qual se conservava per haver el Sant estat allotjat en ella mentres les conferencies entre l'antipapa Benet XIII i el rei Ferràn, havent-se'l deixat allí per descuit. Sembla que tenía molt d'interès, no sols per les apuntacions dels sermons que contenía, sinó perquè'l Sant hi anotava els fets notables que li passaven- de manera que declara Diago que ell se'n servía per a alguns punts de l'historia que escrigué, en lo que's refereix a la vida del Sant.

Mes si bé és indubtable que són la predicació de Sant Vicens Ferrer els sermons estampats que avui llegim, encara que desgraciadament no en la llengua en que foren predicats, per a penetrar l'esperit, per a conèixer moralment a l'il·lustre frare predicador, devem contemplar-lo en sa vida pràctica i considerar el quadro complet de sa missió social. Per temperament, per vocació divina, per la preparació de son esperit i per providencial predestinació, fou el Sant l'apòstol de l'Europa, vegé amb profètica intuició la vinguda de l'esperit anticristià, el descrigué, com veurà després el lector, amb paraules tant determinades que no cal dubtar de la comunicació de son esperit amb l'Esperit etern; i la preocupació perenne de la vinguda de l'Anti-Crist i sa perpetua predicació avisant al poble fidel la proximitat d'un terrible daltabaix en la cristiandat, convencen a l'home d'esperit despreocupat i recte, de que no foren vanes fantasíes el que la gent del seu temps el tingués per un d'aquells misteriosos missatgers de la misericordia i de la justicia divina, que'l sagrat llibre de l'Apocalipsis ens explica que Déu enviarà a l'Iglesia en les grans crisis que aquesta ha de passar abans d'arribar el día de l'eternitat. El concili de Constança, per boca de son membre més il·lustre, el cèlebre Canciller Joan Gerson, li regonegué tal caràcter sobrenatural, a l'escriure al Sant, en sa cèlebre carta, aquestes paraules: ...*Me semblau rectament figu-*

rat, segons lo vostre nom, per allò del Apocalipsis ahont lo vident de tot lo curs de la iglesia, Joan, diu: He vist un cavall blanch, y lo qui'l montava, portava un arch y li fou donada una corona, y sortí vencent (Vincents). *Has aparegut per vencer, oh gloriós Vicens...* ¿Quàn un concili ecumènic, o al menys el membre més il·lustre d'ell, i que'n fou l'ànima, ha dirigit tals expressions a un home encara vivent? (1)

La Butlla de canonització li aplica la mateixa figura apocalíptica; i el Sant, segons un dels sermons manuscrits que estàn a Valencia, digué de sí les següents paraules: *Per Noe no's trobe que's convertissen sino set persones, e tots eren de sa casa; mas per aquest Noe ara mes de setanta milia... E que aquest degues venir, escoltats Sant Joan que diu: vidi alterum Angelum, etc.* (2). Testimonis tant fidedignes convencen de l'activitat apostòlica de Sant Vicens, i, sense aquests, l'unànim veu dels contemporanis li regoneix el caràcter d'Angel qui vola pel cel de l'Europa, essent com la trompeta del judici etern, lo qual és incompatible amb l'idea de conceller àulic i amic domèstic de Pontífex i Prínceps, que tal volta, per certs passos de sa vida algú podría falsament formar-se d'ell. En efecte: encara que sempre lo que prevaleix en Sant Vicens és el caràcter propagandista, evangelitzador i agitador de pobles, per un curt espai de sa vida fou conceller i confessor de Papes i de Prínceps, i sempre fins que la situació canònica de l'Iglesia s'hagué aclarit, se mantingué fidel a Benet XIII, plorant, no obstant, la toçunería d'aquest al seguir un camí oposat al de l'unió de la Cristiandat. Després ds sa elecció, l'antipapa nombrà confessor seu el P. Jeroni d'Ochoa, mes, elevat aquest a la dignitat de bisbe d'Elna, el famós Benet XIII elegí, per a director de sa conciencia, a Sant Vicens, a qui feu també Mestre del Sacre Palau. Dos anys perseverà en dits càrrecs, puix en 1398 se'l troba ja en el convent de Predicadors d'Avinyó aon se retirà tant apesarat per la divisió cada día major de l'Iglesia, que caigué en una gravíssima malaltía, durant la qual tingué la famosa visió de

(1) Aquest testimoni és d'un extranger contemporani, plau-nos afegir el d'altre extranger de nostres díes, l'il·lustre historiaire Hergenröther, qui el qualifica d'*admirable*.

(2) Serm. fer. 3. Dom. 25 post Pent. t. 4, apud Vidal y Micó.

Jesucrist, acompanyat de Sant Domingo i Sant Francesc, en la que'l Redemptor el nombrà *legat a latere* i li ordenà que sortís a evangelitzar l'Europa. Algún historiador ha posat en dubte aquest fet maravellós de la vida de Sant Vicens, mes, sens entrar en discussió sobre'l valor sobrenatural del mateix, direm que la seva certitut és indubtable. No sols els historiadors més respectables i antics, com Diago, el refereixen, sinó que'l mateix Sant, en la carta que escrigué a Benet XIII desde Alcañiz, ho conta, si bé per humilitat, en tercera persona, però que totes les circumstancies que explica recauen en ell. Sempre fou Sant Vicens home apostòlic, gran evangelitzador, religiós de santedat de vida, mes, desde aquesta hora, apareix informat d'un esperit atlètic, com si l'hagués tocat un sér sobrenatural. Sía natural, sía sobrenatural el somni i visió de Sant Vicens, lo cert és que tingué una influencia extraordinaria en sa vida, que per llargs anys li durà aquella misteriosa impressió, i que'l nombrament de *legat a latere* de Jesucrist, rebut amb la forma sublim que ell descriu en la carta d'Alcañiz, li comunicà forces per a recórrer, amb passos de gegant, el camí de la vida apostòlica. Ell se deia, i els pobles el creien, *legat a latere* de Jesucrist; en el dietari de Valencia a l'any 1410, fol. 54, se llegeix: *Entrà en Valencia lo Reverent Mestre Vicent Ferrer, lo qual se día: Legat a latere Christi* (1); lo cert és que aquesta legació donà fruits verament divins, i atenent a la sentencia evangèlica, racionalment evident, de que pels fruits se coneix l'arbre, bé podem afirmar ésser tot maravellós i diví en la missió social de Sant Vicens Ferrer.

Comença la seva missió de *legat a latere* el día de Santa Cecilia, i se'n ve prompte a Catalunya com si volgués consagrar la primicia de son espiritual renovellament a aquesta terra, que tant estimava i aon vingué a cercar els principals auxiliars de la seva empresa. Perquè és d'advertir, que Sant Vicens no fou un pur predicador, un home apostòlic qui espargeix pel món la celestial doctrina agermanant entre sí als homes; fou més que hu, fou una llegió formidable, una escola ambulant de perfecció evangèlica, i la *companyía* de Mestre

(1) V. Vidal y Micó, pàg. 477.

Vicens Ferrer, com era anomenada, composta de savis i virtuosos frares i d'homes seglars de diferents oficis, de senyores il·lustres i dònes qui abans visqueren entregades als vicis, donava al món l'espectacle d'aquell socialisme voluntari dels primers díes de l'Iglesia, de que'ns parla el llibre *Acta Apostolorum,* per voluntari desprendiment de les riqueses i total consagració a Déu. I aquest gran avassallador d'esperits era l'home més mansuet de la terra.

La ciencia, la gracia i la naturalesa en ell maravellosament identificades; la paraula viva i clara i la conducta santíssima; l'amabilitat inalterable i universal de Sant Vicens Ferrer li donaren aquella portentosa força qui arrastrava tota la societat. Sa vida era la d'un apòstol: dormía cinc hores, dejunava tot l'any, i dos díes a la setmana a pa i aigua; pobríssim en el vestir, portava sempre sobre seu una Biblia, la qual se posava, per jaure a la nit, com a coixí; fins que, de resultes d'una caiguda, li quedà malmesa una cama en sos llargs pelegrinatges, anà sempre a peu, i aleshores prengué un ase per a cavalgar; cada día de bon matí celebrava la missa cantada pels de la companyía, posant-se per lo regular dalt d'un cadafalc, desde ont, acabada la missa, sermonava al nombrosíssim poble; predicava sovint molts cops al día i després escoltava als qui volíen parlar-li; curava als malalts, i els sacerdots de la companyía confessaven als qui volíen reconciliar-se amb Déu. Establí les deixuplines públiques, que arribaren a cridar l'atenció del Concili de Constança per temor a l'antiga secta dels flagel·lants, mes prompte quedà desvanescut tot dubte. En aquests exercicis de pública penitencia els deixuplinants alçaven les veus cridant sempre en llengua catalana: *Senyor Deu Jesuchrist, misericordia.* En la propria llengua compongué el Sant uns càntics espirituals, de missió, com ara diríem, en honor de la Passió de Crist, dels quals inserten fragments els antics historiadors. Sabut és que sempre i per totes les nacions predicà en llengua catalana, havent quedat memoria de frases típiques, pronunciades en l'extranger, com per exemple, quan en Lyó de França, referint-se a l'assassinat del Duc d'Orleans, amb esperit profètic digué en un sermó: *Bona gent, ell se fa un pastís en lo pus noble hostal de cristians, lo qual quant serà descobert pudirá molt fort.*

El modern esperit racionalista ha volgut trobar una explicació al fet de que'l predicador català fos entès en tant diverses nacions, a la semblança de totes les llengües romanes i a l'admirable expressió del Sant; mes l'Iglesia ha conservat en el procés de canonització les deposicions de molts testimonis qui l'havíen oit (puix la canonització es feu trenta anys després de sa mort), els quals justifiquen que no solament era entès de tothom, sinó que'ls homes de diferentes llengües que juntament l'oíen, disputaven després sostenint cada hu que havía predicat en la seva. Es cert, emperò, que tot el sér de Sant Vicens parlava. Fins en la vellesa, quan son cos era ja una runa, al predicar se rejovenía i transformava, se li encenía la color de sa cara, creixía d'estatura, de sos ulls eixía misteriosa llum, i sa veu poderosíssima, extenent per sobre l'immens gentiu qui l'escoltava, les ones de sa eloqüencia contundent i victoriosa, rendía els cors més durs, il·luminava els esperits més obcecats, i la llum evangèlica evidenciada per la raó natural i el sentit comú, en lo qual tenía una traça extraordinaria, omplía l'horitzó, més que a mig día la llum solar. Sos auditoris eren de vuit, deu i fins de trenta mil persones, qui al crit de *timete Deum* de l'Apòstol, queien de genolls en terra fins que l'angèlic predicador alçava el vol *per medium coelum* i els portava davant del trono de la misericordia divina. Així no és d'estranyar que les ciutats el rebessin amb honors de profeta enviat per Déu; mai s'és vist un triomf tant admirable de paraula sortida de boca humana; lo mateix en l'extranger que en sa patria els Consells de les grans viles el demanen; lo mateix a Valencia que a Marsella, tant a Barcelona com a Vannes, surten a son encontre prínceps, magistrats i poble, i han de pendre la precaució de fer-lo entrar en la ciutat ficat dins d'un cèrcol per a que la gent no l'atropelli pels carrers i places. Una de les vegades que anà a Valencia, foren tant grans els obsequis, que'l famós escriptor Fra Francesc Eximenis, amic seu, li preguntà: *Mestre Vicens, ¿còm va la vanagloria?* Contestant-li el Sant: *Va i ve, però no's deté.* Tal volta a algún *pobre d'esperit* li semblarà impropri d'un Sant el tolerar i acceptar tant esplèndides apoteosis; mes entengui la diferencia de sentir de l'home espiritual i de l'home animal, i recordi que'l sér més humil qui

ha trepitjat la terra, la Verge María, entonà el càntic de ses grandeses, i que Sant Francesc, tornat per gracia divina a l'infantil ignocencia, estava molt gojós i satisfet quan els homes dels lliures municipis d'Italia el passejaven en triomf per les seves ciutats, considerant el Sant que en ell era honrat el seu Senyor.

Més ens extendríem en explicar aquesta aparent antinomia de la santedat, si escrivíssim una obra de mística o ascètica cristiana, però, amb lo dit, creiem que s'esvanirà qualsevol sospita que hagués pogut nàixer en l'esperit d'algún lector, estrany a aquelles avui tant desconegudes disciplines, contra l'humilitat del nostre apòstol. Els signes i prodigis seguíen a la seva predicació, i la pau de Crist segellava totes les seves missions. Reconcilià amb el comú de Murvedre la ciutat de Valencia, qui anava a alçar contra aquella el penó del Rat-penat; posà en pau la ciutat de Vich i altre gran nombre de llocs de diferents realmes, essent digne de que's faci esment del fruit de sa predicació en Oriola. Els jurats i concellers d'aquesta Vila escrigueren una llarga i hermosa carta al bisbe de Cartagena, donant-li compte dels resultats obtinguts per aquell apòstol, de la qual extractem els següents fragments: «... fem saber a vostra gran Reverencia, que el molt Reverent, e de santa vida, Frare Vicent Ferrer, Mestre en Sagrada Theologia, es estat en aquest bisbat vostre: ço es en Alacant, en Elx, en Oriola, en Murcia, y ara es en Lorca: per la venguda del qual se es enseguit molt be a tota aquesta terra, e gran salut a tots los faels christians. En especial los d'aquesta vila vos certificam, que per la gracia de Deu, e per la sua santa predicació es apartada de tots vicis; e pecats publichs; e escrivim vos estes coses: . . . . . .

. . . . . .

Senyor, una de les majors gracies, que avem obtenguda per gracia de Deu, e per la predicacio de dit Mestre Sant, es que en aquesta vila no hi ha romasa plaga... ni inimicicia en alguna persona: ans de bon voler, e per reverencia de Deu se han perdonat los uns als altres. En tan que hi ha hagudes pus de cent y vintitres paus; de les quals hi ha xixanta sis de morts, e les altres son de tolliment de nasos, e braços, e altres membres. Axi, que tot hom, loat sia Deu, esta en pacifica pau, sino es

tan solament en Joan Fluvia, e un christia novell, que ha poca fee en Deu. E per lo feyt del dit Fluvia estam molt escandalisats, com tot hom ha perdonat sino aquell... Escrita en Oriola a quatre dies de Mars del any de mil quatrecens y onse.» Consta, per diferents documents, les paus posades pel Sant en molts llocs en qüestions que revestíen forma jurídica, titulant-se ell àrbitre i amigable componedor, com succeí en el plet que a Valencia seguíen les comunitats de regulars amb els rectors de la ciutat sobre diferents drets; i si a aquests fets afegim l'intervenció que'l Sant tingué en la pacificació de l'Iglesia, segons aquesta confessà per boca del concili de Constança i del papa Martí V, bé podem aplicar-li els successors, com li aplicaven els contemporanis, les paraules de benedicció de la Divinal Escriptura: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona.*

L'acció de Sant Vicens Ferrer tingué tan eficacia no sols entre'l poble cristià, sinó també entre'ls mahometans i jueus. L'ordre de frares predicadors, qui ja desde'ls principis de la formació de la nacionalitat catalana havía treballat afortunadament per la reducció a l'unitat de pensament, en el sigle XV, per ministeri de son il·lustre fill Vicens Ferrer, obrà maravelles en aquest sentit. Va a Granada el celebèrrim predicador i es fa oir i atendre d'aquells moros; mes sa missió feconda és principalment respecte dels jueus. En les Castelles obra prodigis i converteix, com a Salamanca, barris de jueus a la fe catòlica, lo mateix fa en Aragó i altres punts d'aquesta corona, mes en Tortosa és on veiem les solemnes conferencies entre rabins i teòlegs catòlics, que tant abundants efectes produiren per l'unitat de la fe i de la patria. El sistema és el mateix que en les controversies del temps de Sant Ramón i en Jaume; en aques tes, fra Pau Cristià, jueu convers, fou l'instrument per l'atracció dels endurits talmudistes; i en les conferencies de Tortosa, és el famós Jeroni de Santa Fe, protometge de Benet XIII, convertit a la fe per Sant Vicens. Així en les unes com en les altres controversies, les dues parts se posen en el terreny comú de les Escriptures Sagrades, de la raó natural, i fins s'admeteren les gloses dels antics rabins. El resultat fou prodigiós i Sant Vicens pogué veure la conversió de la quasi totalitat dels jueus de

tot aquell país, puix fou insignificant el nombre dels qui restaren aferrats a l'antic error. Dels sermons del Sant se dedueix que'ls moros i jueus assistíen a la seva predicació, no sols en les conferencies *ad hoc*, sinó fins quan predicava pel poble cristià, així en el sermó de la Concepció, parlant de la Verge María, se gira a aquells infidels i els diu: *També vosaltres deveu tenir-li devoció* (1). El Sant, amb sa amabilitat i caritat immensa, sentía gran afecte envers els jueus, fins al punt que refereix Diago que una conferencia amb ells la tingué en sa propria celda. En les predicacions als jueus de Castella, en les missions de l'any 1411, amb sa influencia obtingué que se'ls fes viure separadament, i se'ls retingués dins d'un cert círcol en la vida social: amb motiu d'això, algú ha maltractat a Sant Vicens com crudel envers els jueus — ell qui sempre fou un cor tendre, com observa l'historiador Bofarull, — mes la doctrina del Sant en aquest punt és la doctrina canònica fundada en la justicia i en la conveniencia social. Sens entrar en discusió en aquesta materia, direm que's fundava: Primer, en el principi de que la justicia natural se devía a tothom; segón, en que qui professava una Llei diferenta no devía ésser considerat ciutadà (2). Ens sembla que són aquests dos principis perfectament racionals; per lo qual l'escriptor Eximenis, amic de Sant Vicens, al tractar d'aquesta qüestió en el *Regiment de Prínceps,* on tant altament parla de la llibertat, pogué concloure un capítol amb les següents paraules: «...Per totes aquestes coses appar que la libertat dels infaels habitadors entre nos es menor que la nostra, empero es prou gran» (3).

D'altra banda, els mateixos sermons de Sant Vicens ens declaren ben bé son pensament. «Tenim en aquest món, diu (4), una Fraternitat humana provinent de la naturalesa, i en aquesta manera tots els qui som en aquest món, tant faels com infaels... podem ésser anomenats germans.» Posa després una fraternitat

(1) Edició de Valencia.

(2) El règim dels jueus per llei especial fou aconsellat pel savi jurisconsult Portalis a Napoleón I, i és la més racional solució de lo que avui malament s'anomena qüestió semítica.

(3) Cap. 170.

(4) Serm. 1.° Dom. 1.ª post Pent., edició de Valencia.

espiritual qui ve per la gracia, i una altra demonial, formada per tots aquells qui segueixen la maldat, i que sovint trobem organitzada en secta. Veusaquí còm el nostre frare avançà per prop de quatre centuries als predicadors moderns de la fraternitat universal. En quant a l'igualtat davant de la llei, ningú podrà expressar-la amb major claredat que ell en el Sermó del dissabte *Post Laetare* (1), al parlar del caràcter absolut de la justicia: «Si voleu verament guardar justicia, interpreteu rectament en la pràctica les lleis, els cànons, les consuetuts i privilegis, de manera que si la justicia és en favor del Jueu, del Moro o del pobre, no judiqueu en favor de la mare, del pare o de l'amic.» I predicant a Toledo (2) de les obligacions dels senyors temporals, trona contra la mala consuetut d'aquell país, de considerar de vil condició als convertits de nou dient als prínceps que estàn obligats a prohibir que'ls nous cristians síen anomenats *marranos*.

Resplandeixen en Sant Vicens Ferrer les qualitats de l'esperit català; ell, home de llarga i profondíssima oració, de reconcentració d'esperit, d'exaltació de sentiments piadosos, esperit qui estava sempre sadollat dels alts misteris de la vida sobrenatural, arreu manifesta, en el bon sentit de la paraula, lo que ara se'n diu *humanisme*. Així en el sermó *in die Parasceves* (3) a l'explicar les dolors de María, va analitzant els diferents sentiments amb ses imperfeccions, i per a caracteritzar el pregón sentiment, mes moderat i racional de la Soberana Verge, diu: «La Verge Mare trobà *una manera molt humana,* per la qual, si bé son cor estava anegat d'una amarga dolor, rès externament feu desordenat ni inconvenient.» No cal repetir com en el *Tractat de la Vida espiritual,* al proposar sempre la moderació, amb vehement estil parla contra les exageracions dels falsos místics; en els sermons combat les supersticions, desfà amb claredat les falses creencies populars per arrelades que estiguin, encara que en sí ningún dany causin a la fe, tant sols per amor de la veritat, la passió de la qual sentí pregonament; i així, en el sermó de Santa Llucia (4), al repetir l'opinió vulgar de que la

(1) Edició d'Antuerpia.
(2) Volum II, part 2.ª, edició de Valencia.
(3) Editio Antuerpiae.
(4) Editio Valentina.

Santa hagués patit martiri en els ulls, diu: «Totes aquestes coses són incertes, i puix que no són verdaderes, deixem-les estar.» Ell, deixeble del doctor de les grans conciliacions, i fill d'una raça qui s'ha distingit per una intel·ligencia, conciliadora no sols en l'ordre de les idees, sinó en l'ordre pràctic i social, demostra igualment aquesta excel·lentíssima qualitat. Sa paraula poderosa, que té l'art inapreciable de posar a mida de les intel·ligencies populars els alts misteris i els difícils principis de la religió i la filosofía, desentranya per medi d'un símil l'incomprensible relació entre la presciencia divina i la llibertat humana: aquella no cohibeix a aquesta, «com la ciencia i visió que jo tinc de que vosaltres estau aquí, no us lliga a estar aquí» (1). Tractant la qüestió de la salvació dels infidels (2), diu, que si aquests en sa vida s'ajusten a la llei natural, si no són superbs, avars, luxuriosos, etc., i preguen a Déu que'ls il·lumini, quedaràn al moment il·luminats, «puix és tanta la conveniencia de la fe cristiana amb l'enteniment, que si aquest no està impedit per la mala vida, al moment s'adhereix a la fe cristiana».

Pocs altres homes se trobaríen qui hagin sabut tant bé conciliar la Llei cristiana amb la vida social, i això explica l'èxit immens de la seva predicació. En l'Iglesia Occidental, desde la predicació apostòlica, sols Sant Bernat se pot comparar a ell. Mes l'eloqüentíssim Abat de Claravall és per altre estil. L'atracció de Sant Bernat radica en la dolçura verament meliflua dels sentiments, en les altes idees qui lluen com estels en el puríssim i bell cel de sa paraula, elegant trasllat de les Sagrades Lletres, assaonada en el viu foc de la contemplació divina; Sant Vicens també atreia als pobles, com tot predicador evangèlic, amb la paraula de la revelació cristiana, mes no fent pujar a l'auditori abans d'hora al cel, sinó ajustant a l'humanitat, com un vestit, la Llei de la vida, destruint les errors i vicis populars, ungint tot el cos social amb el bàlsem cristià que guarda de tota corrupció. El to més general de Sant Bernat és el sentiment; el de Sant Vicens Ferrer, l'evidencia racional posada a mida de les intelligencies populars, cosa molt natural en un predicador escolàstic

(1) Editio Antuerpiae, pàg. 296.
(2) Editio Antuerpiae, pàgs. 595 i 596.

i català. Havem dit que en la nostra terra, com en tota societat reflexiva i d'esperit pràctic, com en l'antiga romana i en la moderna anglesa, dominava l'amor a la tradició, el no deixar-se enlluernar per novedats boniques, mes la bondat de les quals no està experimentada: preferir lo conegut a lo desconegut és prova de potencia cognoscitiva; preferir lo nou a lo vell sens experiencia és prova de vivesa d'imaginació. Per això, en l'època del renaixement els dos pensadors nostres més il·lustres, Sant Vicens i Fra Francesc Eximenis, són vehements sostenidors de l'antic ordre de coses, de més humils apariencies, però de major soliditat i bondat que la nova manera d'ésser social, que baix formes brillants i grandioses havía d'ofegar la llibertat pública, l'espontaneitat del pensament, i substituir a la jerarquía social, fundada en la naturalesa i produida per la terra, una altra provinent de la llei humana. Fou Sant Vicens Ferrer gran propugnador de l'antic ordre de coses, fill de l'esperit cristià, natural popular, expansiu i verament lliure, i que a Catalunya havía arribat a son major grau d'esplendor. Sa vida i sa paraula despedeixen sempre aquesta olor. Després, allà en Italia, un germà seu, del convent de Sant Marc de Florencia, jardí exquisit de l'esperit de la Mitjana Edat, profanat per la revolució italiana, aparegué anatematitzant el superb i inconsiderat Renaixement. Jeroni Savonarola i Vicens Ferrer tenen el mateix esperit de la Mitjana Edat, i de repugnacia envers el pretenciós Renaixement, però l'italià, més idealista, menys pràctic, menys coneixedor de les corrents que mouen el mar humà, naufraga, i resta xorca sa paraula de foc; el català combat, no com a un atleta, sinó com a un apòstol, *oportune importune* branda l'espasa de la paraula, més atent als homes, mira les circumstancies i parla i obra sempre per a atènyer el fí pràctic possible, no vol deturar els moviments socials que coneix superiors a sa voluntat; mes sí il·luminar als homes en el misteriós curs del pervindre. Tingué clara intuició del Renaixement i de la Reforma, els vegé lligats l'un a l'altre; conegué que, debilitada la fe per l'introducció d'un refinament literari en el conreu intel·lectual dels cristians, vindría amb força espantosa l'heretgía, pretextant la restauració de la fe, i valent-se en l'esfera pràctica de l'excitació de tots els apetits, els quals satisfaría per medis mal honests i injusts, sedui-

ría al poble, traient-lo del maternal gremi de l'Iglesia. Es indubtable que aquesta tant encertada visió d'un pervindre encara llunyà dèu atribuir-se a una influencia sobrenatural, a sa missió providencial d'àngel qui devía anunciar al món una de les més fortes impugnacions de l'esperit anticristià, i si no, veusaquí la manera exacta amb que ho pinta: «...L'Anticrist no's rendirà a la lògica, ni a la filosofía, ni a la poesía, ni a les lleis, etc. L'haurem de combatre amb la sola Sagrada Escriptura; de consegüent, és un gran mal que ningú es cuidi de la Biblia. Els seculars se dediquen a les ciencies lucratives. Dels religiosos qui deuríen estudiar les Sagrades Escriptures, l'un se dóna a Virgili, l'altre a Ovidi, l'altre a Terenci, i així dels altres... I l'Anticrist, per a provar la seva error de que és Mesías i flll de Déu, etc., no alegarà sinó el text de la Biblia i els profetes. ¿Còm te defensaràs contra d'ell si ignores la Biblia?» (1) — «L'Anticrist enviarà als seus deixebles pel món a predicar algunes veritats, i per demostració pràctica diràn, si hi ha algún necessitat entre vosaltres, que vingui i li farem misericordia... I la gent dirà: «Aquests són bons predicadors qui ens donen a nosaltres, i no aquells qui sempre pidolen», de manera que aleshores la gent no voldrà oir els sermons, ni dels Predicadors ni dels Menors, al revés, se mofaràn d'ells... Darà honors, potestats, dominacions, prelatures, traient els reis i prínceps de la terra i posant-n'hi d'altres dels qui el seguiràn. Així es farà seus els prínceps, senyors i prelats, i fins s'afanyaràn a obeir-lo per a prevenir sa enemistat... Traurà la quaresma, les témpores, el divendres, i així es farà seus els golosos. Item concedirà tots els delectaments carnals. Trencarà tota llei de matrimoni. Darà llicencia als clergues i als religiosos per a que prenguin dòna. «¡Oh, diràn els mals clergues i religiosos, aquest senyor és bo, ¡visca! ¡visca!» I diràn religiosos antics, clergues i fins monges: «Aquest és bon senyor, ¡i quàn ha tardat a venir!» Cada hu tindrà quatre o cinc dònes... i farà el matrimoni sens escriptura en la taverna... i

(1) Editio Antuerpiae. Serm. I in Epiph. Domini. Per lo molt sabut, no cal advertir que'ls sermons de Sant Vicens no són més que extractes o apuntacions uns cops copiosos, altres molt curts, trobant-s'hi sovint, etc., o bé «aquí posaràs exemples», i altres expressions per l'estil, que són tal volta la major prova de sa autenticitat.

així tindrà tots els luxuriosos... i ¿quins restaràn amb Crist? Pocs...» (1) Si el lector se recorda de les escenes de la propagació del Protestantisme a Alemanya, si té noticia de les famoses tavernes on se donà forma a la moral, o de l'escandalosa liturgia nupcial de Carlstadt, veurà, com de Sant Vicens, en aqueix punt, se pot dir que fou el cronista de l'esdevenidor.

Ja havem notat que la predicació de Sant Vicens no és altra cosa que una perenne exposició de la Sagrada Escriptura, valent-se principal i constantment de la doctrina de Sant Tomàs, tenint, de consegüent, un caràcter doctrinal. Qualsevol qui llegeixi sos sermons hi trobarà la sabor escolàstica, nò sols per la materia i les idees, sinó per la disposició de les parts clarament indicades, perfectament endevinades i abundantment explicades, i es convencerà de que aquella filosofía, tant motejada com desconeguda, tingué suficient virtut, no sols per l'inquisició i exposició de la veritat en l'ordre filosòfic, sinó per a informar l'art oratori, donant a la paraula humana una potencia tant forta com poques vegades s'és conegut en la terra. La disposició del discurs de Sant Vicens Ferrer és sumament senzilla; l'exordi és un verdader i curtíssim preludi, assenta desseguit la materia de que vol tractar i explícitament la divideix, així en el sermó del dissabte *post Laetare* comença per referir breument el lloc de l'Evangeli a que correspòn el text: *Jo só la llum del món,* sobre'l qual vol predicar, l'aplica a la Llei de Crist, i comparant aquesta amb la mosaica, prova que la guanya: 1.er, en la generalitat, puix està destinada a tots els pobles i a tots els temps, i la mosaica solament a un poble i a una època; 2.ón, en la claredat, perquè l'antiga Llei sols explicava de Déu lo que també coneixía la filosofía amb la llum de la raó natural, i la nova ens descobreix els misteris de la Trinitat divina, etc.; 3.er, en l'utilitat, per quant les promeses als qui observaven l'antiga Llei, es referíen a béns temporals, al pas que la vida eterna va anexa a l'observancia de la nova. Tot això, desenrotllat amb abundancia, claredat i oportunitat, amb luxe de detalls, amb digressions pertinents i vives, constitueix l'ànima del sermó i és son estil general; per lo qual, fàcilment se comprèn que és, la seva, una

(1) Idem Serm. 4.º Dom. II, Adv. Dom.

predicació catequística, forma que guardà l'eloqüencia sagrada indígena en nostre país per espai de sigles, de lo qual, en nostre temps havem vist una mostra en el venerable mossèn Claret, darrer hereu d'una tradició profitosíssima en la propagació de la veritat evangèlica. Una nota manuscrita d'en Balmes (1), trobada entre'ls papers de l'insigne escriptor vigatà, confirma amb sa magistral autoritat el judici que acabem d'apuntar del popular predicador de nostres díes. Encara que en incompletes apuntacions, manifesta que mossèn Claret en la trona fugía d'exageracions, usant sempre una forma moderada; que mai exasperava ni esvalotava; que, ademés, la catequística tenía una part important en tots els seus sermons. Si fulleges, lector, els antics sermonaris catalans, trobaràs també en ells aquest to dominant, lo qual demostra: 1.er, el principi teològic de que la gracia es conforma amb la naturalesa; 2.ón, que'l gloriós Sant Vicens Ferrer, predicador famosíssim en tota la cristiandat, revestí la naturalesa de la seva gent, la qual l'ha conservada fins que influencies extrangeres han vingut a corrompre-la.

Ajuda a conèixer la gran figura de Sant Vicens Ferrer i la potencia de la seva paraula i doctrina, l'enumeració dels deixebles il·lustres que tingué en la seva escola o companyía, de que havem fet menció, i que continuaren son ofici en bé de la societat catalana la major part d'ells. Els tingué de diferentes nacions. Foren catalans Fra Jofre de Blanes, predicador famós i religiós exemplar, demanat pel rei Ferràn a Sant Vicens en una carta, que publica Diago, per a que anés a predicar la Quaresma a la Capella Real; Fra Pere de Queralt, confessor del Primogènit de Joan II, el *Virtuós* Carles de Viana, i Provincial dels dominics, mestre en Teología, zelós propagador de l'observancia regular, i subjecte de tal santedat de vida, que son cos era venerat en el convent de Lleida, al qual pertanyía, restant enter fins que fou destroçat per la soldadesca en les guerres de successió; el mestre Fra Antòn Fuster, qui juntament amb Sant Vicens posà les paus a la ciutat de Vich, havent ell obtingut poders del rei en Martí per a acabar-les després que'l Sant hagué marxat; l'aragonès Fra Joan García, mestre en Teología,

(1) *La Veu del Montserrat*, 12 de juliol de 1890.

després bisbe de Mallorca i confessor d'Alfons V a Nàpols; el francès Fra Blai d'Auvernia, famós per sa santedat; l'italià Fra Antòn d'Auria, qui es trobà a la mort del Sant, adquirint la Biblia que aquest sempre portava i diferentes apuntacions i manuscrits de sermons. Tots aquests foren frares de l'ordre de Sant Domingo. Molts altres podríen citar-se, però no's pot prescindir de fer memoria del mercenari Fra Jofre Gilabert, zelós predicador, qui en la Quaresma de 1409 promogué a Valencia l'erecció de l'hospital i casa de boigs en aquella ciutat, i els famosos i sapientíssims rabins Pau de Santa María, també dit el *Burgense*, i Jeroni de Santa Fe, ambdós auxiliars afortunadíssims del Sant en la conversió dels jueus. Entre les dònes, cal citar la Beata Marguerida de Savoia, marquesa de Montferrat, qui, malgrat no ésser de la confessió de Benet XIII, oint la predicació de Sant Vicens, se donà a la vida ascètica, i mort son marit, no obstant d'haver-la demanada per muller Felip Visconti, duc de Milàn, se consagrà a Déu amb tal fervor, que meresqué després ésser beatificada per l'Iglesia.

Els deixebles que acabem de nomenar. sens els moltíssims altres qui s'hi podríen afegir, proven que Sant Vicens no sols fou estel brillantíssim, pensament poderós i atractiu, sinó cap de constelació en el cel de l'Iglesia i de la Patria, la qual, en sa popular tradició, al cap de més de quatrecents anys, serva encara memoria del prodigiós agitador i pacificador de pobles.

III

Per tothom qui s'hagi fixat en el moviment social de nostre país en l'època en que visqué vida pública Sant Vicens Ferrer, és un fet evident que'l popular i sapientíssim predicador fou el primer ciutadà, una especie de monarca qui regnava en el cor dels seus paisans, que ell s'havía conquistat. Demostració de que la nostra terra era un país lliure i democràtic, puix el mèrit personal se sobreposava i vencía a tota la jerarquía pública, i aquell tribú, de nova especie, de la *plebs* cristiana encaminava el pensament nacional en les grans crisis que's presentaven. L'acció de Sant Vicens Ferrer en el cisma de l'Iglesia i en la suc-

cessió del rei en Martí, són dues qüestions que no pot deixar de tractar-les qualsevol qui estudíi l'influencia, en el moviment de la vida pública, d'aquell sant personatge. Respecte de la primera, l'Iglesia, jutge competent en la materia, ha donat sentencia en la qüestió a l'ocupar-se'n en la Butlla de canonització, expedida trenta anys després de la seva mort i recaiguda en un procés formal, en lo qual declararen gran nombre de testimonis qualificats, qui conegueren, oiren i es tractaren amb el mestre Vicens Ferrer, mentres vivía en la terra. Per lo que toca a la segona, l'opinió fou gairebé unànimament favorable al Sant, no sols en quant a la seva acció, sinó també en quant a les conseqüencies d'ella, fins als nostres temps; avui día, en el moviment catalanista, havem vist al Sant, per ploma d'algún escriptor, condemnat a les penes eternes de l'infern. Nosaltres, regoneixent de bon grat el principi pràctic de que'l qui guanya té raó en qüestions per l'estil d'aquella a que'ns referim, creiem, emperò, que hi ha molt de romanticisme i de la proverbial exagerada fervor dels neòfits en els judicis de molts neu-catalans; i portats tant sols de l'amor a la Veritat, anem a exposar, amb claredat i laconisme, com a molt propri d'aquest llibre, quin fou, a nostre parer, el pensament de Sant Vicens en la qüestió del cisma i de la successió a la corona aragonesa.

El gran cisma d'Occident fou més aviat, usant una expressió escolàstica, un cisma material que formal. Es a dir, una qüestió de fet més que de dret; en la conciencia dels fidels, en l'esperit de la comunió catòlica no hi havía divisió, tots volíen obeir al verdader Papa, mes de fet hi havía dubtes graves, i era difícil determinar quin era aquell. En tots els partits hi havía savis doctors i sants personatges; i teòlegs eminents afirmaven que en bona conciencia, dada aquella situació difícil, podíen els fidels permanèixer en les respectives obediencies (1). Posada en aquest punt la qüestió, ningú s'estranyarà que Sant Vicens,

(1) Aquest judici pràctic sobre'l cisma el veiem també bellament expressat en el *Segón Diàleg d'en Bernat Metge*. L'ànima del rei Joan és portada davant del tribunal de Déu, ont el príncep dels mals esperits vol obtenir que sía condemnada per haver estat nodridor del cisma; el monarca respòn que ell sempre fou adicte als verdaders Vicaris de Crist: *Clement de Santa memoria.. Benet ara vivent.* A lo qual respòn el diable: *E com ho sabs tu, si yo que viu la elecció de abdós no ho sé, qui de bona rahó ho deuria mils saber?*

qui desde noi coneixía i amava a D. Pere de Luna, eclesiàstic de gran talent, puresa de vida i voluntat atlètica, qui pertanyía a un país que en massa era adicte al titulat Benet XIII, se mantingués en l'obediencia d'aquest, fins que la qüestió quedés aclarida i ben determinada la situació canònica del Summe Pontificat. A l'obrar així, Sant Vicens demostrava l'esperit jurídic i pràctic propri de la seva raça, cumplía el principi *melior est conditio possidentis,* observava la regla de justicia de que ningú dèu ésser desposseït del dret que té fins a provar-se que no li pertany, mantenía l'unitat d'obediencia en son país, i treballant sempre per la desaparició del cisma en consonancia amb les circumstancies que's presentaven, estava en disposició de poder un día influir, com en efecte influí, en procurar la pau de l'Iglesia. D'altra banda, és cert que en tots aquests complicadíssims afers se portà el Sant amb tanta moderació, que predicava fins en els paíssos que no eren de l'obediencia de Benet XIII, i es feu deixebles entre'ls fidels de contraries obediencies, essent accepte, se pot dir, a tota la cristiandat, aleshores desgraciadament tant dividida. Arribà el día en que'l concili de Constança, contra'l qual, segons l'enèrgica frase del Sant, treballaren mil milenars de dimonis (1), proposà el remei eficaç i verdader, i aleshores no bastà la fonda afecció que tenía pel Luna per a impedir-li d'aconsellar que se li tregués l'obediencia, i per a emplear el caudalós riu de sa eloqüencia en girar el poble, qui era afecte a Benet XIII, envers la solució proposada pel concili de Constança. Tot el món desitjava que assistís a tant venerable concili: el rei Ferràn li demanà, i en els poders que otorgà als embaixadors que hi envià, hi havía aquesta clàusula: «Item de totes les damunt dites coses comunicaran en llurs consells, demanaran a mestre Vicent Ferrer»; el cèlebre Gerson, canceller de l'Universitat de París, en l'honrosíssima carta que li escriu en nom del concili, li demana; mes el Sant prefereix dedicar-se a les missions apostòliques, exercir entre'l poble cristià l'ofici de *legat a latere* de Crist, que li fou comunicat en

(1) Bernat Metge, qui manifesta una pía devoció a la Verge María, considera el cisma també com a fruit de la malicia diabòlica més que de l'humana, puix posa en boca d'aquella Senyora la següent imprecació. *Tu, malvat enemich de natura humana est causa de aquell (Diàleg Segón).*

el misteriós somni d'Avinyó; i, no obstant, de no haver assistit al concili qui extingí el cisma, aquell concili, per boca de Gerson, i el Papa novament elet, Martí V, universalment reconegut com a tal, confessen ésser Vicens Ferrer un dels més poderosos instruments de que s'ha valgut la Providencia de Déu per a restituir la pau a l'Iglesia, la qual, trenta anys després de la mort del gran predicador, en la Butlla de sa canonització (1) afirma lo mateix per a perpetua memoria del Sant en les generacions esdevenidores.

El parlament de Casp és una de les majors glories polítiques de l'historia de la monarquía d'Aragó; un fet raríssim i gairebé sens exemple en els pobles més avençats, i que demostra en el qui el realitzà un perfeccionament social, un sentit jurídic, i una concepció i pràctica del dret públic maravellosa. Els temps moderns són incapaços de donar un exemple com el que donà el nostre país en els principis del sigle XV: veure vacant un trono resplandent de gloria i de poder, presentar-se molts pretendents influients a l'adquisició d'ell, ésser el dret verament dubtós, trobar-se el país dividit en partits, i sobreposar-se a totes les concupiscencies, preocupacions i interessos, el mateix país per a resoldre el conflicte en forma jurídica, és un fet tant remarcable en l'historia de la civilització, que'ns sembla que pocs se li poden igualar. Tal volta podría trobar-s'hi una certa similitut amb el concili de Constança, mes considerant la diversa naturalesa de la societat religiosa i de la societat política, se compendrà quànt digna de lloança és la terra qui sab resoldre amb pacífiques deliberacions lo que per tot arreu i en totes les èpoques és causa d'escampament de sang, divisions entre'ls ciutadans, i miseria i destrucció del país. Gran devía ésser el predomini de la Llei moral en aquella societat, la tranquilitat de l'ordre cívic i la serenitat dels esperits, quan se confía a la balança de la justicia lo que sempre resol la cega espasa. Desseguit salta a la vista quant en conformitat està aquest procediment amb el caràcter del sant home el pensament del qual estem

(1) «Ubi vestis inconsutilis Ecclesiae Dei scisa conspiciebatur, ut uniretur, et unita servaretur, non frustra plurimum laboravit, ac in simplicitate, et humilitate ambulans, detractores persecutoresque suos cum mansuetudine recipiebat, et informabat.» (Apud Vidal y Micó.)

estudiant. El pacificador de ciutats i viles havía d'acabar sa carrera essent pacificador de l'Estat i de l'Iglesia.

Dos punts de vista es poden pendre en l'estudi d'aquesta qüestió, que nosaltres sols volem tractar perquè neccesariament s'ha de tractar parlant de Sant Vicens Ferrer, i són: 1.er, el parlament de Casp en sí mateix; 2.ón, conseqüencies d'ell. Que'l parlament de Casp fou una gloriosa gesta en la vida política del nostre poble, no sols se prova per les raons damunt alegades, que tal volta són sospitoses per la gent poruga de la llibertat popular, sinó per la consideració de que fou la realització d'un acte necessari. Que'l dret era dubtós en concepte del rei Martí, i de totes les justicies i parlaments de la terra, apar evidentment a qualsevol qui estudíi la qüestió. ¿Per què tantes instancies pel segón matrimoni del Rei, per què tantes súpliques, quan estigué pròxim a la mort, de que declarés successor, sinó perquè aquest era dubtós? (1) No existía llei de successió, ni consuetut legal, fins, en un país tant avençat políticament com el nostre, la regla general era el testament del Rei, per lo qual, en defecte d'aquest, el nombrament de jutges àrbitres fou l'òptima solució de la dificultat (2). Que'ls nombrats foren homes eminents és indubtable, i sobre tots sortía l'incomparable Vicens Ferrer, el nomenament del qual alegrà en gran manera i fou considerat penyora certa de rectitut i bon seny per a sortir la nació del mal pas en que's trobava. Ell fou qui resolgué la qües-

(1) El distingit jurisconsult regionalista D. Francisco Romaní y Puigdengolas escriu: «Don Martín murió sin dejar sucesión legítima y sin haber designado sucesor, lo cual abocó los Estados de la Corona de Aragón a una crisis tremenda, porque semejante caso no estaba previsto de común concierto, y comprometía la confederación deseada por todos ellos..» (V. *Antigüedad del Regionalismo Español*, pàg. 254.)

(2) Vegi's còm pensaven els més il·lustres restauradors de les coses catalanes en la qüestió de que tractem: «Conforme la indicación del mismo Bofarull, inmediatamente aprobada por el Gobierno, dan comienzo a la colección los documentos relativos al compromiso de Caspe, hecho en verdad el más honorífico para nuestros progenitores y el más propio para despertar justo y universal interés. No creemos en efecto que presente historia alguna empresa tan encumbrada (que según nos muestra alguno de los documentos fué en su tiempo tenido por inspiración de lo alto), ni llevada a cabo con tanta mesura y perseverancia, como la que acabó por poner en las sienes del de Antequera la antigua corona de Aragón.» (*Noticia de la vida y escritos de don Próspero de Bofarull...*, por D. Manuel Milá y Fontanals.)

tió; presentà son vot tal com encara avui el coneixem, i els cinc àrbitres qui es declararen per Ferràn de Castella, afegiren: *In omnibus et per omnia adhaerere volo intentíoni praedicti Domini Magistri Vincentii.* Doncs bé, ¿fou just el vot de Sant Vicens Ferrer? Per nosaltres és indubtable. No parlem ja subjectivament, és a dir, si en el domini íntim de la conciencia el Sant cregué obrar rectament, que no's pot suposar altra cosa en un home de virtut claríssima i universalment regoneguda; però fins objectivament, és a dir, que ni de fet trencà la llei establerta, per preocupació o ignorancia, que això és possible fins en l'home més sant de la terra. No podía trencar una llei de successió al trono perquè aquesta no existía, no hi havía consuetut legal tampoc, puix perquè aquesta existeixi ha d'ésser regoneguda, i el rei en Martí, no obstant l'indubtable amor que portava a Catalunya, i els parlaments de la corona, i els homes influients del país, demostraren tots estar en verdaders dubtes; i així es comprèn que'ls jutges de Casp, homes se pot dir tots ells eminents en la ciencia jurídica, algú d'ells com en Bonifaci Ferrer, germà del Sant, famós en tota la cristiandat, deixeble en Italia de l'insigne jurisconsult Baldo, després doctor de la nostra Universitat de Lleida, i quan abraçà l'estat monacal, Prior de la Gran Cartoixa i, de consegüent, general de l'ordre, embaixador al concili de Pisa i escritor celebèrrim, traductor, com és sabut, de la Biblia en nostra llengua catalana, se comprèn, dic, que la majoría d'aquells distingits juristes, trobant-se en defecte de llei que determinés la successió al trono, s'amparessin de la llei de successió intestada romana, i diguessin per boca de Sant Vicens Ferrer, convinguts abans tots unànimament en que'l regnar devía considerar-se ofici viril, que'l trono es devía *propinquiori masculo ex legitimo matrimonio procreato.* D'altra banda, a l'identificar la successió de la corona amb la successió privada no introduíen els jutges de Casp un principi estrany en les costums polítiques del país, puix sabut és de tothom que rei i nació acceptaven el testament com a instrument de transmissió del trono, i el testament *(lex privata)* és per antonomasia una institució del dret privat.

Explicat el pensament jurídic de Sant Vicens Ferrer, que no és més que l'encarnació del pensament nacional en aquell

temps (1), falta que diguem quatre paraules sobre les conseqüencies del Parlament de Casp, i si podía preveure-les i evitar-les el Sant en son pensament lluminós i en son criteri exempt de preocupacions, fins científiques. Es indubtable que la nova dinastía portava una significació política diversa de la que generalment demostraren els reis de la terra, qui no estava acostumada a les trabes en l'exercici del poder, qui desconeixía aquella especie de *primus inter aequales* en que consistía la nostra antiga i popularíssima monarquía; mes també direm que, segons les apariencies, el desditxat en Jaume d'Urgell no era de *genere illorum, per quos salus facta est in Israel;* el mateix arquebisbe de Tarragona qui el votà, feu la declaració que en punt a l'utilitat del regne el considerava inferior a Ferràn d'Antequera, qui sobrepujava a tots els altres, però de dret preferent (2); la tendencia del temps era l'absorció per la corona de les llibertats populars, tal era aleshores la moda científica que havía de dominar tota l'Europa, els *il·lustrats* del sigle pensaven d'aquesta manéra, la corrent en tal sentit era poderosa, i ¿no és verosímil que'l desditxat d'Urgell, a qui s'atribueix el mot *rei o rès* s'hauría aprofitat tant bé com el sortós d'Antequera, de tant afalagadora conjuntura? La tendencia absolutista de la nova dinastía és, a nostre entendre, la principal dificultat de l'elecció feta a Casp; en lo que pertoca a subsistir l'aire nacional o esperit català, aquest hauría continuat per més que fossin castellans d'origen els monarques qui regissin el país; no és un home suficient per a girar una nació, i més una nació d'un esperit tant propri com era la nostra; l'historia està plena de reis d'origen extranger, els quals no han tingut més remei que nacionalitzar-se; els reis qui sortiren de l'elecció de Casp se catalanitzaren també, escrivíen hermoses cartes en nostra llengua; el mateix Ferràn d'Antequera estén en català documents tant importants com els poders dels embaixadors al concili de Constança, baix el règim de la nova dinastía es trasladen a la llengua popular les Constitucions de Catalunya,

(1) Coneixem perfectament la poderosa influencia de l'antipapa Benet XIII a favor de Ferràn en el terreny del fet, lo qual no destrueix lo que nosaltres diem.

(2) V. Bofarull, vol. V, pàg. 206.

i el més il·lustre dels nostres poetes en la mateixa expressa alts conceptes d'amor, i pregons i lluminosos principis de filosofía moral. ¿I còm podía ésser d'altra manera, si els dos germans Ferrer, qui determinaren l'elecció del d'Antequera, foren tal volta els qui han açlat un monument més il·lustre a la llengua patria, l'un amb ses famoses predicacions, l'altre vertint al català els llibres de la Sagrada Escriptura? A l'unió de la corona d'Aragó amb la de Castella es dèu sens dubte el que s'anés sofocant l'esperit indígena, l'espontaneitat del pensament català. Fins per lo que toca a la ruina de les institucions populars nostrades, Balmes, amb sa acostumada claredat i talent, remontant-se a les causes, demostra que l'unió de les corones d'Aragó i Castella ne fou la causa; no per la persona tal o qual, sinó per les circumstancies i condicions, polítiques i socials. que produiren l'evolució, com ara diriem, de la monarquía absoluta. En el capítol LXVI, volum IV, d'*El Protestantismo,* l'il·lustre vigatà breument compendía tot lo que's pot dir sobre la materia. Mes ¿podía preveure tot això Sant Vicens Ferrer? Es difícil de dir, puix eren necessaries circumstancies sols conegudes de la Providencia, i fins en la suposició afirmativa, és a dir, creient el Sant que així s'anava preparant l'unió dels Estats espanyols, en afavorir-la no hauría fet altra cosa que seguir el pensament d'homes il·lustres de la terra, convertir en jurídics els llaços morals que la naturalesa i l'historia havíen establert entre'ls diferents pobles espanyols, sens que això significués per rès l'ofegament relatiu del pensament català, després vingut sens dubte en part perquè a l'hora de fer-se l'unió l'esperit català havía ja fet la florida, que degué quedar reclosa dins de més estrets termes per la falta de l'impremta, trobant-se de front amb el poble castellà qui, venint més retrassat, aleshores estava fent la puja; i sobretot per l'absorbent importancia que'l trono donà a Castella, i a les condicions particulars d'aquella gent, qui per l'ufana de son caràcter congeniava millor amb la tendencia preponderant del sigle, somniador de grandeses, que no pas la gent catalana amiga de les pràctiques llibertats de la terra, treballadora i reflexiva. Ademés, el Renaixement, a nostre parer, donà el cop de mort a la literatura catalana; aquesta estava informada de l'esperit popular,

i la nova moda cercava una literatura oficial i cortesana, tenía un gust aristocràtic, menyspreant tant la filosofía com l'art literari, i l'arquitectònic, i fins el govern polític, de la Mitjana Edat. I d'això no'n cal fer demostrament, basta, després de llegir a Sant Vicens Ferrer i a Eximenis, passar els ulls per les obres d'en Lluis Vives.

De la consideració del caràcter, paraules i obres de Sant Vicens Ferrer, ens sembla se'n dedueix que'l sant home fou un bell representant de l'esperit català. Actiu, moderat, amic del just medi, assimilador, pràctic, constant, amant de la tradició i amb l'ull posat en l'esdevenidor, no sols l'Iglesia li ha concedit l'honor dels altars, sinó que la patria mai n'ha perdut la memoria; i l'instint popular en les hores crítiques de Catalunya ha fet reaparèixer entre'ls seus conciutadans sa inspirada i profètica figura. L'apòcrifa profecía de Sant Vicens Ferrer, tant coneguda, sempre ha sonat entre'l nostre poble com la veu del profeta de la terra, del reivindicador de l'esperit catalanesc, i, cosa particular, al pas que alguns escriptors han cregut que la seva acció havía sigut contraria a la conservació de Catalunya, el poble fins als nostres díes l'ha tingut per defensor de l'integritat i puresa de l'indígena esperit nacional, i la dolça Valencia, patria seva, tant castellanitzada, fins avui en el día del Sant representa els seus miracles en llengua catalana, i en la mateixa es predica son panegíric, única excepció en tot l'any (puix sempre es sermona en castellà) en honor de l'home qui feu ressonar la patria llengua gairebé per tota l'Europa, per lo qual bé podem dir d'ell: *Defunctus adhuc loquitur lingua catalana.*

CAPÍTOL IV

El mestre Francesc Eximenis

Comparacio amb el Beat Ramón Lull. — Flaqueses de sa crítica i defensa de sa sinceritat. — Utilitat de son estudi i goig que causa.

II

Consideració particular i fragments de diferents tractats. — *Primer volum del Crestià*, o sía, apologètica cristiana, molt extensa i original en certs punts.

III

El *Terç llibre del Crestià*, on tracta la gran qüestió del mal, essent un extens tractat de moral filosofía.

IV

Vida de Nostre Senyor Jesucrist, Cristología interessant per la graciosa i amorosa franquesa amb que explica els grans misteris de la Divinitat, contenint copiosa doctrina teològica i creences populars poc espurgades.

V

Dotzèn llibre del Crestià, o sía, el *Regiment de Príncep*s, tractat político i sociològic copiosíssim; manifesta ardenta amor, algún cop exagerada, a la llibertat; fa una curiosa crítica del sufragi universal, i és sobretot admirable la doctrina del Pacte social, antitètic del d'en Rousseau.

VI

Noticia del *Llibre dels Angels*, del *Llibre de les Dònes*, del *Pastorale* i de la *Doctrina compendiosa*.

VII

Provatura de reconstruir *Lo Crestià*.

VIII

Breus noticies biogràfiques del mestre Eximenis.

FONTS PRINCIPALS D'AQUEST CAPÍTOL. — Els volums estampats i manuscrits de l'autor que's citen en el text; la Biblioteca de Nicolàs Antonio, el Diccionari d'en Torres Amat i la Memoria de D. Emili Grahit *(Renaixensa*, t. III.)

I

Hi ha vera dificultat en l'estudi del pensament del gran escriptor Eximenis o Ximenis, puix és gairebé immensa la seva doctrina continguda en grossíssims volums, en bona part inèdits. Fou enteniment d'una fecunditat inextingible; era necessari que son pensament i que sa ploma tinguessin la velocitat, usant la frase del Psalm, de la mà d'un escrivent qui escriu depressa, puix enriquí la literatura catalana amb tal nombre de produccions, sols comparable al de les obres de l'Il·luminat Doctor, el Beat Ramón Lull. Hi ha entre'ls dos escriptors bona cosa de semblança; tenen qualque facció parescuda en sa fesomía intel·lectual i fins en certs termes, podríem dir, que són de la mateixa escola i formen a la mateixa banda en l'exèrcit dels pensadors de la nació, essent com una excepció i confirmació del pensament nacional. Tant les obres d'en Lull com les d'en Eximenis poden ben bé qualificar-se d'enciclopèdiques, i difícilment se'n trobaríen d'altres que amb elles puguin comparar-se, en les noves llengües europees, en quant a comprensives de tanta varietat de coneixements. Lull és més genial que Eximenis, és més resplandent la llum de son enteniment, s'acosta més als semi-déus del pensament humà; però, si se'ns permet la paraula, és més selvatge, més fill de la naturalesa

i de la gracia que de la civilització, té més propri el pensament, tant propri que a voltes tant sols ell mateix s'entén; però en descobrir nous horitzons, en endinsar-se en la contemplació de Déu, de l'esperit humà i de la materia, és gairebé príncep. Eximenis no té tant alta intel·ligencia, però la té més conreuada, viu en la ciutat dels savis, posseeix fins els refinaments de la ciencia de son temps, coneix els més amagats recons de la Literatura; mes son pensament no és generalment propri, és el ressò de l'il·lustració contemporania, és una magnífica manifestació dels coneixements d'aquella època que tant lluent rastre ha deixat en l'historia del pensament humà. Perquè Eximenis, com Sant Vicens Ferrer, si bé conegué els primers passos del Renaixement, no s'hi entusiasmà; amava la manera d'ésser de la Mitjana Edat, senzilla i savia, creient i de gran llibertat d'esperit, i sos escrits són la mostra, en forma popular i en llengua catalana, de la gran ciencia escolàstica, si bé dins de l'Escola no segueix la corrent clàssica. No té, és cert, la força racional, l'equilibrat criteri, el sentit pràctic, dels gloriosos dominicans Ramón de Penyafort i Vicens Ferrer, mes la seva erudició immensa, son esperit analític i talent d'observació donen a sos escrits un valor absolut, prescindint del relatiu que naturalment posseeix per l'estudi de la corrent seguida pel pensament català. Prevaleix en ell, com passa també amb el Beat Ramón Lull, l'imaginació sobre'l judici; sens tenir l'il·luminació del gran escriptor de l'illa daurada, tira molt a il·luminat, és a dir, més que seguir el camí ral de la veritat cerca viaranys misteriosos i ocults als demés mortals; alquimista i astròleg, vol endevinar lo desconegut esdevenidor, no's contenta amb les histories del passat, sinó que vol saber lo que encara té de venir. No tingué mai pretensions de profeta com algún escriptor ha suposat; si parla del pervenir, si vol endevinar els misteris que enclou lo futur, és o bé en virtut de l'astrología, que en aquell temps tenía més aparato i fonament científic que no pas el magnetisme i l'hipnotisme de nostres díes, o bé per lo que havíen dit escriptors respectables qui creien científicament interpretar les Sagrades Escriptures.

En efecte; l'astrología era pel savi mestre Eximenis, com per molts dels seus contemporanis, una verdadera ciencia que,

fundant-se en les relacions i influencies del món sideral amb la terra que habitem, i en el comerç íntim que hi ha entre la materia i l'esperit, volíen judicar de lo futur, i fins algún cop dels actes que deriven del franc voler de l'home. Si en algunes ocasions s'extralimitaven, en cambi, el treball racional que empleaven en sos estudis, i el resultat científic que obteníen, donava sos fruits dins del regne de la ciencia. Sabut és que l'alquimia i l'astrología són les ciencies experimentals en sa infantesa, i que aquesta edat és, en totes les condicions de la vida humana, abundant en il·lusions, les quals, emperò, despertant la curiositat, promouen l'avançament dels homes; i en lo que pertoca a l'influencia i relacions entre la materia i l'esperit, a la comunicació entre les criatures materials i intel·lectuals, els estudis d'aquella edat són els que han arribat més enllà en aquest camí, i han entrat a formar part de la perenne filosofía humana. Segons dictamen d'un espert escorcollador de l'antiguitat científica (1), els llibres d'alquimia abunden sobretot a Catalunya; i això, sens dubte, demostra una inclinació nacional, sempre evident en nostra historia, fins en els homes eminents donats a les ciencies purament racionals, a l'estudi d'observació, a l'investigació dels secrets de la naturalesa, i un coneixement clar de l'importancia del món material per la vida humana, per més que aquesta estigui subordinada i dirigida a un fí trascendent i espiritual. Perquè, aquí, ni l'alquimia ni l'astrología teníen per basa la superstició, per més que en son desenrotllament sistemàtic sovint patissin d'aquella flaquesa, puix pocs temperaments hi ha tant repulsius, com el català, a aquell miserable abús; l'historia ho demostra, i si bé és cert que's presenta visible una tendencia, en la qual principalment figuren menorets tant il·lustres com el Beat Ramón Lull, el famós Peratallada i el mestre Eximenis, qui al cercar la veritat científica i el descobriment dels secrets naturals pateixen il·lusions i somnis d'il·luminat, emperò mai és la supersticiosa nigromancia la que'ls guía, sinó l'alta contemplació de la veritat sobrenatural i natural, en la que, volant per vagues i immenses regions, passen la ratlla del bon judici; i atengui's encara a que aquesta tendencia feconda per son estil, no prevalesqué ni

(1) Luanco, *La Alquimia en España.*

torçà el pensament de la nostra gent, lo qual fou perpetuament regit pels frares de Sant Domingo representats en l'heroica època del sigle XIII per Sant Ramón de Penyafort, i en el temps del gran desenrotllament social del nostre país per Sant Vicens Ferrer, figures clàssiques, representants d'una escola qui amb el fre de la raó ha sabut contenir els desvaris, tant en el camp de la religió com en el de la filosofía. Mes paguem el tribut d'agraiment als il·lustres menorets, qui si no formaren el criteri nacional, si no construiren el motllo del pensament, l'enriquiren més que ningú en varietat de coneixements, en abundor de noticies, en experiments físics, en l'intuició d'arts i ciencies qui dormíen encara en la potencia intel·lectual de l'home, com, per exemple, la química en Lull, o l'art de la perspectiva en Eximenis (1), amb viatges exposadíssims i atrevits, com el ja citat Beat Ramón Lull i Peratallada, que's diu que arribà fins a Moscou; poblant, entre tots, el món intel·lectual de Catalunya, amb materials de vida amb que s'edifiqués el magnífic edifici de la nostra civilització, tant típica, tant diferenta de la dels altres pobles d'Espanya, presentant, juntament amb una gran austeritat, una gran expansió, no perjudicant la robusta autoritat cívica la llibertat popular, ni la soliditat del pensament la fecunditat de les obres. Ja'ls contemporanis regoneixen en ocasió solemne el mèrit del nostre gran enciclopedista, puix no solament el consell de Valencia, com diem parlant de Sant Vicens Ferrer, li concedí un donatiu de diner, atesos sos mèrits i els serveis fets a la ciutat, sinó que'l conciliàbul de Perpinyà en les seves actes (2) donant compte del nombrament de l'il·lustre menoret català, li diu: *virum... magna et multiplici doctrina, ac difusa scriptorum copia clarissimum.*

Es aquest sintètic judici de la cèlebre junta eclesiàstica de Perpinyà sobre Eximenis de gran importancia, i per tractar-se de molt il·lustrats contemporanis del nostre menoret, ha de te-

(1) Es curiós un capítol del *Regiment de Princeps* en que, parlant dels admirables secrets naturals d'un cert filosop ateniense, diu: «que sabía axí condensar l'ayre naturalment que per l'ayre amunt pujava axí com per una escala... per vía de perspectiva feya apparer estol gran de cavallers o de ques vol altre, alla ahon non haguera sino un o dos...»

(2) Apud Aguirre.

nir-se en compte per a modificar tal volta el judici dels posteriors Nicolás Antonio i Torres Amat, qui, segons les apariencies, no feu més que seguir al primer. En efecte; els dits autors semblen suposar que'l gran escritor català no sols no tenía la crítica convenient, que això planament també ho confessem, sinó que's troben falsetats en els seus escrits. Respectem moltíssim al savi canonge sevillà, autor de la *Bibliotheca vetus,* i al benemèrit escritor del Diccionari; mes direm: a nosaltres ens feu també igual impressió, la qual contrarià nostre respectable amic D. Mariàn Aguiló, tant coneixedor de l'antiguitat catalana, a qui la comunicàrem; i després que havem més reflexionat, després que havem vist el judici de la junta de Perpinyà, en la qual interveníen homes eminents en les lletres divines i humanes, després de considerar l'alta estima en que era tingut a Valencia, en qual convent habitava, i l'amistat que'l lligava a Sant Vicens Ferrer, creiem que si es troben inexactituts, anacronismes, cites estranyes i inexplicables en el gran polígraf Eximenis, això primerament pot ésser conseqüencia de l'amplitut dels seus escrits, perquè qui molt abraça poc estreny, d'admetre sens discerniment lo que trobava en els llibres del seu temps, i sobretot perquè degué existir una literatura de la Mitjana Edat desconeguda de la posteritat, perduda, sens dubte algún, per la dificultat de la transmissió abans de l'impremta, a qual literatura es refería n'Eximenis en ses cites, i sens dubte també la Junta de Perpinyà al dir del nostre escriptor que era claríssim *magna et multiplici doctrina*. La naturalitat amb que parla, la *naiveté* de son esperit, manifestant tant lo que abona com lo que perjudica a son propòsit, si no constés ademés la fama de virtut que tenía en aquella democràtica i lliure societat, en la que naturalment hi havía oposició d'opinions i interessos, que hauría atacat al savi mestre, indica que no pot ésser tingut per escriptor qui inventa lo que escriu, sinó que admet lo que'ls altres diuen, i cita lo que'ls altres citen; això és, que fa feix de tota llenya, portant-lo això a anacronismes, a posar cites falses, a donar crèdit a lo increíble, i a fer, de consegüent, que les seves obres, malgrat l'encís que tenen, no arribin a aquella altitut de criteri que sol informar als vers mestres. Mes fixem-nos en la condició en que estava la literatura abans de l'imprem-

ta, en la manera difícil que hi havía d'adquirir els coneixements, en la facilitat amb que'ls texts escrits se podíen corrompre per les copies que sovint d'ells se treien, en la confusió que molts cops s'originava per a poder determinar de quí eren obres de diferents autors, fermades en un mateix còdex, i aleshores serem indulgents envers els escriptors d'aquell temps, qui presenten els defectes d'en Eximenis, majorment si tenen l'amplitut d'ell. La seva sinceritat se manifesta molts cops explícitament; confessa que s'ha enganyat, com quan amb la bona fe d'un infant, acabant de contar les coses maravelloses que's deia que passaven en el Canigó i en son misteriós gorc, despres, sens dubte en una segona copia, afegeix: «Nota que després que aquest primer libre hagui escrit, entengui que jatsia que en lo dit estany se hajan esdevengudes coses fort estranyes, empero de present res de les demunt dites coses no si esdevenen e aço crec que sia la veritat» (1).

Tret que sía aquest defecte, n'Eximenis és un escriptor capdal en la nostra literatura, i amb ell i tot, tal volta és el mirall més complet per a conèixer aquella societat de la Mitjana Edat, perquè'ls talents il·lustres qui caminen per les sumitats del pensament, qui, revestits de la Veritat, no s'aparten de la vía universal i eterna

> ...por donde han ido
> los pocos sabios que en el mundo han sido,

si bé és cert que són més segurs mestres de l'home, emperò, usant una frase atrevida, com que s'acosten més a Déu que a l'home, no donen un trasllat tant complet de la societat en que viuen, amb ses excel·lencies i defectes, amb ses veritats i errors, amb ses virtuts i vicis. Els uns són homes qui avancen a la seva època, o, més ben dit, són de totes les èpoques; els altres són del seu temps. I com té interès en l'humà coneixement, no solament lo absolut i invariable, sinó lo contingent i variable, com no coneixeríem una societat si no coneguessim igualment que les excel·lencies, els defectes d'ella; com l'ombra i les tenebres

(1) *Primer llibre del Crestià.*

completen el coneixement de la llum i li donen ocasió de lluir més sa resplandent claror, així aquesta flaquesa d'en Eximenis el fa més interessant per a conèixer son temps, i per a apreciar més la serena i constant veritat amb que resplandeixen els qui foren llum dirigent del pensament nacional, i fins la que reflecten les seves obres sempre delitoses, més que cap d'altres de la nostra literatura, clares, rublertes d'erudició, i amb una gracia d'estil que les fa estimar. De lo que'n podem dir la nostra ljteratura clàssica, tenim per cert que les obres d'en Eximenis són les que més fàcilment seríen llegides per la nostra generació, i si diguérem parlant del *Llibre de Contemplació* del Beat Ramón Lull que la seva publicació donaría nova vida a la restauració literaria de Catalunya, aquí devem afegir que l'estudi d'en Eximenis el tenim per imprescindible, puix per lo que toca a la llengua, més perfecta, com se suposa, que la d'en Lull, conté una gran riquesa aprofitable encara avui día, particularment en lo que atany al llenguatge filosòfic, i en quant a la substancia per encloure la manera d'ésser, de pensar i de viure de la nostra gent en aquells sigles, aquella manera cristiana, democràtica i lliure, digna d'ésser meditada directament en un text de la mateixa època pels nostres contemporanis, qui s'enamoren de la manera d'ésser d'altres societats, o millor, de formes ideals i teòriques, i obliden el propri sér nacional que, degudament fomentat, expel·lint els elements forans i nocius i refonamentada la fe de Crist, reapareixería en la nostra gent, nada per a gaudir de vida propria. Per tu mateix, lector, podràs formar-te idea de la manera de pensar del mestre Eximenis en el camp de l'apologètica i ascètica cristiana, de la moral filosofía, de la política, comprenent aquesta fins l'economía i l'art militar, i de diferentes materies socials; de tot això tracta en ses obres catalanes l'il·lustre polígraf amb una extensió i varietat gran, així com en el *Pastorale* i en la *Summa theologica,* aquesta última per nosaltres desconeguda, s'ocupa de materies canòniques i teològiques; i si els fragments que copiem són insuficients, al menys serviràn per a despertar l'apetit de llegir les curioses obres del menoret gironí.

II

Devem a l'amabilitat de D. Mariàn Aguiló, qui el posseeix i qui l'ha portat al coneixement dels literats, com tants d'altres escrits de la nostra literatura, que per sa diligencia i bon zel avui tenim, el poder donar compte de «lo primer llibre del volum apellat crestia ordenat e compost per lo molt reverent mestre Francesch Ximenez, maestre en sancta theologia, frare menor, digne patriarca alexandri, del orde del glorios Sant Francesch», que fou estampat en la ciutat de Valencia l'any 1483, formant un gros volum en foli. Es aquest llibre, que rarament se troba, el primer del monument literari, no sols per l'ordre cronològic, sinó perquè tractant en ell de la demostració de la Religió cristiana, essent una amplíssima apología d'ella, posa el fonament de tot l'edifici que vol construir assentat sòlidament, i dóna unitat de vida i de forma a totes les parts que han d'integrar el grandiós edifici. El preàmbul del tractat consisteix en demostrar la necessitat que té l'home, fins després de les tenebres del pecat, d'amar a Déu, «axis com a trahut sens lo qual nos pot salvar». Posa després *los empatxaments* que troba l'home per a servir a Déu en el pecat original i en ses seqüeles, i explica «com Deu ajuda al hom contra los dits empatxaments a amarlo per vies naturals e informatives. E la manera de ajudarli fonch fort dolça e savia, car com natura humana apres lo pecat de Adam fos tota nafrada e aminuada en los dons naturals que havia de Deu reebuts, quant fonch novellament creada, e fos encara despullada de la gracia de Deu per lo dit pecat del primer pare, e per conseguent fos grossera e ignorant a entendre que es alta vida e virtuosa e quins son los amagats secrets de Deu, los quals apres per lonch temps foren revelats als Sants passats, per tal li dona nostre Senyor Deu en lo començament del mon la ley de natura no en escrit, mas dins la anima; la li posa impresa e partida per dos manaments de amor: ço es, que amas a Deu sobiranament e apres son prohisme axi com a si meteix... La segona manera perque nostre Senyor ja en aquell temps incita, e ences l'hom a amarlo li fonch quant li proposava la universali-

tat e bellea del mon e de les sues creatures, les quals en si ensenyaven al hom la gran bonea de Deu qui les li havie fetes tan belles e tan bones... lo cel e la terra e tota altra creatura mostrant sa bonea e bellea a nos, tost temps nos conviden de amar nostre Senyor Deu... En lo juhi de Deu, lo mon e les creatures accusaran e pugnaran contra los foylls qui Deu no han conegut, ne amat, ne temut... La terça manera li fonch per juhi de justicia natural...» Dur el cor de l'home a aquests incitaments d'amor envers Déu, «nostre Senyor endreça l'hom a amarlo apres per vies legals e instructives... axi que aquells qui a la ley natural impressa en l'anima no volien atendre atcessessen a la escriptura de Deu a hull visible»; i no satisfeta amb això la bondat divina «contra la dita negligencia e malicia de humana natura ha provehit incitarla a amar si meteix per ley de gracia e per dons e beneficis fort cordials e inflamatius... Lo princep de la nostra ley e Deu nostre se apella comunament e se vol nomenar per qualque nom amoros, car ell es en los cantichs de Salomo sovint apellat espos, e ell apella tota sancta religio crestiana per nom de sa esposa, e diu aqui que aquesta es la sua amiga, la sua muller, e la sua unita, la sua coloma, lo seu cor, els seus delits... Axi meteix veem que en la Santa Escriptura ell a vegades s'apella nostre pare, e a vegades frare, o fill o amich, o servidor, o redemptor o mitjancer, e aço tot en senyal de la sua infinida amor». Amb llargues demostracions va explicant còm la llei cristiana és la llei d'amor, seguint la corrent de l'escola seràfica a que pertanyía, satisfent, per lo tant, a la necessitat que té l'home d'amar a Déu; i posat aquest preàmbul o introducció al tractat, entra en materia definint que «Crestiana Religio es un estament excellent per lo Fill de Deu Jesucrist instituhit e ordenat a menar les gens d'esta vida present a vera benaurança». En la definició s'hi troba el germen de tota l'obra: 1.er, la Religió cristiana és un estament excel·lent; 2.ón, l'instituí Jesucrist; 3.er, porta als homes a la vida eterna.

Per longum, latum et profundum demostra l'excel·lencia de l'estat cristià, per la del seu fundador, per contenir en sí pura i nèta la veritat en totes quantes coses predica o posa; i aquí s'ocupa en demostrar la veritat de la doctrina de l'Iglesia: «per la dignitat e auctoritat e certitut de aquells qui aquest sant es-

tament han a nos liurat e trames apres lo nostre cap Jesucrist», pels apòstols, màrtirs, doctors i altres sants. Tracta llargament de les diferentes heretgíes que han existit, i acaba donant les següents raons per a explicar còm els homes són induits a heretgía: «Aquests en lurs errors han hauts tres mals fonaments: 1.er es estat ergull, e presumpsió e capitositat, presament de si meteix, e de lur mal saber... Lo 2.on que han parlat axi follament per mala inteligencia que han hauda de la Sancta Escriptura... Lo 3.er mal fonament es estat per la gran fe que ells daven als dits dels filosofs...» Tracta «com se deu hom haver en conversacio ab los heretges, segons ordenacio de la sancta Esglesia», exposa les regles canòniques sobre la materia, afegint-hi en corroboració: «Aquests malvats mesclen mal ab be, e sots habit de ovella cobren lo cor que han de lop, e sots la mel de la Sancta Escriptura e de lur ypocrital vida posen la error cuberta.» Desfà varies raons que's proposa en favor dels heretges, explica l'utilitat de l'estudi dels filosops i de la necessitat d'ell per a tractar amb els pagans i fer útil la controversia; i amb ocasió d'això parla de les ciencies que deuen estudiar els diferents estaments de cristians, referint la prohibició eclesiàstica i les penes imposades a les pràctiques astrològiques, en qual punt ell fa una distinció dient que no és lícita «en materia que penja en la voluntat humanal, car en materia natural axi com es pendre medicina o tallar arbre e plantar, o en volerse sagnar, pot l'hom segurament sens pecat seguir e guardar les conjuncions e pujaments e decensions e oposicions de les planetes». Per ésser el miracle una de les més convincents proves de la Religió cristiana, escriu un llarg i erudit tractat d'aquesta materia, on se descobreix la difusa ciencia i la falta de crítica de l'autor. En efecte; en un capítol «ret raho perque son sostrets los grans e continuats miratgles de la Santa Esglesia crestiana en los temps presents», i dóna les raons convenients, mes com perpetuament, i en totes les èpoques, en major o menor abundancia en la terra es produeixen fets sobrenaturals, en altre capítol «ensenya encara esser grans miratgles en la part de mitgdia, e de ponent e de tramuntana e en lo pregon de la crestiandat», preguntant després posseít de la dolça amor patria: «¿E la nostra beneyta Catalunya fora sens tot miratgle? No pla-

cia a Deu»; i a continuació cita la devoció a la Verge de Montserrat i els miracles que en aquell monestir esdevenen, l'excellencia de la gloriosa verge màrtir madona Santa Eularia, qual devoció recorda que ja recomenà Sant Francesc al predicar a Barcelona; i miracles i fets portentosos d'altres Sants. Però després de donar doctrina sana i profitosa, trenca totes les lleis del sentit comú i del bon judici, relatant rondalles i supersticions vulgars, i presentant com a fets sobrenaturals les poètiques vulgaritats de les nits de Sant Joan i de Nadal, «quan en lo punt de mitja nit quant nasque lo Salvador floreix una erba que s'apella poliol per sech que sia». Explica còm a Catalunya hi ha una mena d'homes qui, sens anegar-se, estàn sempre dins de l'aigua «e'ls m'han anomenats mas per reverencia no'ls vull anomenar car son gens honrades e d'estament» (1). I barrejant lo verdader i lo fals, lo creíble i lo increíble, després d'explicar dignament els cruents martiris de les joves verges, soportats amb tanta nobilitat, com manifestació d'un poder sobrenatural, un xic més avall afegeix el següent disbarat: «Molts son axi meteix que reputen a gran miratgle que com dels pus savis e poderosos homens del mon hajan treballat de saber art d'alquimia, empero james negu no l'ha sabuda, sino fort pochs perque dien que es tancada a tota creatura sino aytant com nostre Senyor per especial gracia ho ha revelat a alguns pochs, e per especial be de la cosa publica, axi com la revela a Salomo per tal que bastas a fer lo temple de Deu aytal com lo feu de fet.» Aquestes paraules i les il·lusions místiques de Peratallada, creient que sobrenaturalment se li havíen descobert secrets naturals, o la resolució de problemes químics, el fanatisme dels il·luminats apòstates *fraticelli,* favorescuts per Arnau de Vilanova i combatuts fortament pels Frares Predicadors, són fets que formen sistema i donen llum per l'intel·ligencia de l'historia del pensament en nostre país, i de la direcció que seguiren les dues principals escoles del moviment intel·lectual. Pot considerar-se part d'aquest tractat quan explica que Mahomet no feu

(1) Per a solaç dels folkloristes direm que la creencia en els *homes d'aigua* durava encara en el temps d'en Lluís Vives, qui emperò, amb sa gran il·lustració, explica el misteri, suposant que seríen criatures desamparades desde petites prop dels rius, que agafaríen habituts selvatges.

jamai vers miracles, i combat sa doctrina i ses obres; tracta amb interès dels altres perseguidors de l'Iglesia, antics i moderns, fins de «Frederich... emperador d'Alemanya, que primer infesta lo bras eclesiastich per les llibertats clericals, les quals les tolgue o les trencha». Parla de la conversió de Constantí, de les lleis favorables al Cristianisme que publicà; prova la divinitat de l'Iglesia per la seva duració, no obstant les persecucions i heretgíes, per la conversió dels infidels i per la santedat que sempre en ella persevera; i després de provar pels títols explicats i molts altres, l'alta excel·lencia de la Religió cristiana, passa a lo que forma la segona part de la definició, que ha posat com a fonament de tota l'obra, o sía a provar: «Com tota la religio crestiana es fundada e exida del nostre cap Jesucrist; e comensa a declarar la segona part de la definicio de crestianisme.»

Que Jesucrist és l'autor de la nostra santa religió, ho prova principalment argumentant contra'ls rabins qui suposaven lo contrari; exalça al diví Redemptor contra'ls jueus qui rebaixaven sa importancia, i recorda el conegut text de l'hebraic historiador Josephus, qui fa mèrit de la santedat i justicia de Jesús, així com de la seva mort. En llargs capítols estudía la judaica perfidia; i donant altre cop sortida a ses aficions astrològiques, redueix principalment a les següents les causes de la maldat d'aquell poble: 1.ª «Naximent de mals pares», i aquí recorda l'historia de les seves ingratituts. 2.ª Influencia del país que habitava, perquè diu que en qualsevol regió del món «veuras qualque defalliment» i afegeix que citaría exemples, «sino que no vull neguna nacio ofendre». 3.ª «Ocasio de malicia judayca es estada o pot esser estada la influencia celestial», perquè «posa Tholomeu en lo segon libre del seu quadripartit e en lo quart capitol, que la terra e habitacio que solia esser lavors dels juheus reb especial influencia d'aquella planeta que s'apella Saturno... e sa influencia malenconica, maliciosa, freda, seca, nocturnal e poderosa e ha influencia de qualitats mortals». 4.ª «Ocasio fou mala companyia»... 5.ª «Ocasio... lur rusticitat e pagesia»... Passa després a explicar les excel·lencies de Crist; perquè'l diví fundador no escrigué personalment la Llei cristiana; raó d'ésser dels quatre evangelistes, testimoni dels doctors de l'Iglesia, dels infidels, entre ells Mahomet, i dels

convertits. Seguretat que podem tenir en la creencia cristiana; infalibilitat de l'Iglesia per tenir a Crist per cap i l'assistencia de l'Esperit Sant; el Papa és el cap d'ella, per això porta «al cap barret vermell a dar a entendre que la Santa crestiandat es regida per aquell Esperit Sant»; i fineix provant com «Jesucrist es sobre tots altres qui han dades lleys».

«Comensa a declarar la terça part per la dita definicio de crestianisme e declara primerament com aquest estament endressa tota gent»; i, de consegüent, demostra l'universal salvació per medi de la Llei cristiana, i amb motiu d'això, resol amb claredat els complicats problemes: «perque Deu ha creats aquells qui enten a damnar»; justicia de la pena eterna imposada al pecat mortal i conciliació d'això amb la misericordia divina, i aquí explica breument la maravellosa teoría de Sant Tomàs sobre la manera d'ésser del pecador en l'altra vida, que per natural impossibilitat no pot endreçar sa voluntat envers Déu, principi de felicitat eterna: «nota que la eternitat de pena ve sobre l'hom damnat quasi per accident, e no li ve damunt de dret en dret; aço apar per tant car que en la altra vida hom mort en pecat mortal sia eternalment en pena aço li ve per lo estament en que es caygut. Qui com no li permeta fer penitencia ne penedir de sos mals... no li lexa posar lo pecat, al qual pecat, per raho del estament es de necessitat ajustada pena...»

«Comensa la segona part del llibre apellat crestiá, en la qual es tractat e ensenyat com la Santa Esglesia catolica ha corregut segons diversos temps passats, del comensament del mon ença, sots tres lleys justes e sanctes, ordenades segons bone e millor e molt millor, qui s'apellen lley de natura, lley d'Escriptura e lley de gracia.» «Lo poble de Deu ha tostemps viscut sots una de tres lleys.» «La 1.ª lley no fonch altra cosa sino viure segons bon juhi de raho natural que dicta que Deu deu esser amat e temut sobre totes coses, e que deu hom apres amar son prohisme axi com si mateix... La 2.ª ley s'apella lley de Escriptura... car nostre Senyor Deu la dona a Moisès escrita en dues taules de pedra... Aquesta ley escrita no obligava de necessitat de salut sino solament lo poble de Israel, e per tal l'altre poble del mon se podia salvar en la primera lley, ço es servant la ley de natura... La 3.ª lley principal s'apella lley de

gracia la qual Jesucrist Fill de Deu eternal nos prehica...» Prova desseguit: «Com tot lo poble de Deu qui ha viscut sots les dites tres leys es apellat una Esglesia e una esposa de Deu.»— «Jat sia empero que lo poble de Deu haja corregut sots les dites tres lleys, empero totes aquestes tres lleys han feta una esglesia, axis com moltes nacions fan un regne, e axi com molts anys fan una edat, e diverses graus de clerecia estan en un hom tot sol... E aquesta unitat es en la esglesia per rahons e coses diverses.» Prova l'unitat de l'universal Iglesia en la fe, en l'esperança i en la caritat... «la pus cara unitat que al mon sia es aquella dels sants car los fa una cosa per vera amor ab Deu e entre si mateixs; e com per null temps no fos, apres aquell Sant Abel, que lo mon no hagues santes persones ligades entre si matexes per aquesta amor e caritat entre ells continuada tostemps, ne haura fins a la fi del mon, segueixse que la Santa Esglesia del comensament del mon fins a la fi es verdaderament estada una...» En altre capítol posa «com fonch necessari a salvacio a tots los passats de la lley de natura e de Escriptura haver fe e creença en Jesucrist».

En la terça part del llibre fa notar i explica perfectament la gradació de perfecció que's troba en les tres lleis. Es curiós quan parla de que l'espai dels cristians ha minvat en aquests temps, i còm és major l'espai que ocupa la secta de Mahomet i del «gran ca e preste Joan», les raons que dóna sobre la major excel·lencia d'Europa en comparació de les demés parts del món; prova còm no Jerusalem, sinó Roma, dèu ésser sempre la capital del Cristianisme donant excel·lents raons. Primer posa la prova canònica; després alega les raons de congruencia, perquè en la ciutat eterna és més patent el triomf del Cristianisme sobre «les ydoles»; i la memoria de l'imperi pagà, l'efusió de sang dels màrtirs, la presencia dels cossos dels sants Apòstols qui hi predicaren l'evangeli, els savis doctors qui hi ensenyaren i fins (no hi pot mancar l'astrología) l'estar la ciutat baix el signe de Leo, qui cría homes valerosos i ardits, tot això fa que allí trobin major increment la fe i la pietat cristianes. Al parlar de la major excel·lencia i de les dignitats de la llei de gracia, o sía de l'Iglesia catòlica, explica els ritus i cerimonies eclesiàstiques, les raons per què l'Iglesia vol «que les esglesies materials tin-

gan lo cap vers orient», segons explica Damascenus en son llibre IV; privilegis i drets concedits pels prínceps a les iglesies; delictes comesos en els temples per eclesiàstics, prínceps i seculars, i defensa fundadament les llibertats eclesiàstiques. Com a dignitat o excel·lencia de l'Iglesia tracta dels diferents graus de la jerarquía cristiana, tal qual el dret públic per llargs sigles la regonegué, i posa en primer lloc el poder pontifical, que «es lo major que al mon sia ne regoneix senyoria sino solament Deu». «Apres la dignitat papal tantost ve la segona que s'apella imperial. Aquesta dignitat senyoreja en lo temporal sobre tota crestiandat, sots quines maneres, empero, e lleys e condicions de present n'ho enten a tractar fins al deen llibre...» Parla en sengles capítols de la dignitat dels diferents reis posant com a primer el de França, després el de Castella, després el d'Aragó: «Aquest es vexilari e senyaler general de la Santa Mare Esgleya. D'aquesta casa es profetat que deu aconseguir monarchia quasi sobre tot lo mon...» Va explicant la dignitat dels diferents reialmes amb l'explicació de sos escuts, i al tractar de l'imperi dels grecs diu que «a tanta dejeccio son venguts per los turchs que la pus aterrada nacio crestiana es que al mon sia», i acaba dient amb menyspreu: «pus que son cismatichs e rebells a la Santa Esgleya de Roma no merexen que d'ells fassa hom gran mencio».

Un punt de vista típic de l'època, i que demostra el pregón sentit de justicia i de reflexió que en ella dominava, és la manera de considerar la religió com a un pacte entre Déu i les criatures. I ja és sabut que la revelació considerà sempre pactes el Vell i el Nou Testament, i la creencia cristiana del premi o del càstig en l'altra vida, se funda en el compliment o incompliment del pacte, mes faci's reflexió sobre l'identitat d'aquest principi de la governació divina amb el principi de la governació humana que en aquells sigles regía, i que veurem més explícitament exposat en el tractat político del mateix Eximenis. Les monarquíes paccionades de la Mitjana Edat són *ad instar* de la monarquía de Déu en la terra, la qual, com va a veure el lector, té també els seus privilegiats; mes fundant-se sempre els privilegis en la naturalesa de les coses. Després d'explicar que les lleis divines qui regeixen als homes són com pactes entre aquests i

son Criador, que'l mèrit està en l'observancia d'ells, que la gloria del paradís respòn als nostres mèrits, i que «cascu rebra guardo segons son treball *(ad. Cor. 1.ª c. 3.º)*», «posa quals son exemps del dit pacte»... «Primerament los infants qui han paradis sens neguns merits propis e personals, mas solament han salvacio per los preciosos e sobreabundants e reverents merits del Fill de Deu, Jesucrist, dins la gracia del qual ells son tots batejats, e untats, e denejats, e lavats, e sebolits, e acabussats, e cuberts. Los segons qui son franchs de aquest pacte son los privilegiats, axi com fonch lo ladre que mori al costat del Salvador, penjat en la creu, al qual dona nostre Senyor Deu sens grans merits seus plen lum de la santa fe catolica, e do abundant de la sua gracia, no contrastant que havia aqui mateix lo Salvador deshonrat, e apres l'ha fet en paradis princep gran e glorios e maravellos, e no segons sos merits e obres virtuoses. Car segons que alguns creen, en paradis n'ha qui faeren e han fetes obres virtuoses sens comparacio mes que aquell no feu may, qui no han tan grau de gloria com aquell ha haut. La qual cosa ha volgut fer nostre Senyor Deu, pera ensenyar a tots quantes son les riquees de la sua misericordia qui a mals e a bons s'extenen largament. De aquest privilegi fa alegrar nostre Senyor molts, los quals nosaltres no sabem en aquesta vida present, mas sabrem ho apres segons que clarament veurem en gloria quant la sua alta magestat nos haura oberts los pregons secrets de la sua ampla magnificencia... E asso clarament defini lo Salvador (Matth., XX) en la figura que prehica de la vinya, a la qual lo Senyor trames logaders a hora de prima, e de tercia, e de sexta, e de nona, e axi mateix en la hora oncena, empero a la fi del jorn mana que fos donat a tots un mateix loguer, so es lo precios diner de la gloria...» Posa desseguit les raons de justicia per les quals «cascun puxa dar al altre lo seu sens injuria de negu», i després afegeix: «Guardonar alcun ultra comuna lley de guardonar los altres, proceheix de gran liberalitat d'aquell qui axi guardona; com donchs a nostre Senyor plau axi guardonar alcun que li perdo per sos menors merits, mes que no ha acostumat de dar als altres per semblants o per majors merits, aci ensenya la gran liberalitat, e bonea, e per conseguent negun no deu murmurar...» En els següents ca-

pítols parla d'altres excel·lencies, o dignitats, com ell diu, de l'Iglesia; d'haver rebut personalment a Jesucrist; la bella disposició de la jerarquía i de l'estat seglar; la possessió de les Escriptures, donant a continuació un tractat d'elles, i dels doctors qui les interpretaren; l'autoritat dels Concells generals que la Santa Mare Iglesia ha tingut, i de les determinacions papals; del valor «de la raho e del ingeni natural disputant e fundantse sobre los principis e decisions de la santa fe catolica». Explica també les versions de la Biblia, excel·lencia de la de Sant Jeroni, sentits de l'Escriptura; «X regles a saber expendre la Santa Escriptura»; «contra vans theolechs e pompatichs en lur apendre, que estudian sols ciencies profanes e despres volen tractar logica e filosofia en termens theolechs (1)»; «perque nostre Senyor Deu nos ha axi amagat lo seny de la Santa Escriptura...» Explica en un hermós capítol «perque los pus letrats son pus dolents... Asso no ho fa la Santa Escriptura mas proceheix de moltes causes altres. La primera es car la sciencia de si matexa no es perfeccio de la nostra voluntat, ans es perfeccio del enteniment... e per tal es possible que l'hom haja quanta sciencia se vulla e que sia en la volentat e en la consciencia dolent... car possible es que la cosa sia en l'enteniment e que james no entre en la volentat... axi com lo mirall qui ensenya a hom la cara maculada es suficient ocasio a aquell qui's mira que's degues lavar la cara e que'n gitas la macula, empero quant la volentat contrasta e no vol consentir a aquell be e profit seu... lavors la sciencia, que ha en l'enteniment, no pot esser profitosa al hom ne li fa negun be, axi com si l'hom vista la macula de la cara en lo mirall no's volia lavar la cara, segueixse que lo mirall no li faria negun profit...»

En la quarta part parla de l'excel·lencia del poble cristià per l'amor que Déu li ha manifestat amb la revelació de grans secrets i misteris, que foren tancats i amagats als pobles qui havíen viscut sots les altres lleis primeres i precedents; i al parlar de còm als jueus «los fonch amagat lo secret de la Santa Trinitat», exposa un argument del «libre qui s'apella *Pugio*»; més avall fa alusió al «noven libre quant parlarem de la alta vida del

(1) Que és lo que feu Sabunde.

nostre reverent Salvador»; en la discussió amb els jueus manifesta que ell no sab d'hebraic, per lo qual s'excusa si ha lleugerament errat, mes diu que les interpretacions i arguments que alega els ha tret de diferents hebraístes, i en particular de «un crestia que s'apella frare Ramon Marti qui fonch del orde dels prehicadors gran clergue en lati e en ebraych... e axi mateix de rabbi Mosse qui fonch juheu gran mestre en aquell mateix ebraych...» Acaba el llibre amb una recapitulació de les materies que ha tractat, i amb una exhortació sobre l'excel·lencia de l'estament cristià per a que «sies valent bataller», i promet «lo libre segon, qui's segueix tantost apres d'aquest, de tot linatge de temptacions, e ensenyara com d'aquelles ab l'ajuda de nostre Senyor poras haver finalment victoria, axis que si vols, mitjansant la sua gracia, null temps no cauras en temptació».

III

El *Terç Llibre del Crestià,* acabat d'escriure el diumenge 16 de juny de 1389, és obra capdal i digna de tota ponderació, i el tenim per un dels principals monuments que posseeix la filosofía moral en les noves llengües europees. Es el tractat de la gran qüestió del mal que tantes heretgíes, errors, disputes i especulacions filosòfiques havía ocasionat fins que Sant Agustí trobà el desllorigador de la dificultat, explicant el caràcter privatiu que'l determina, essent desde aleshores sa doctrina comuna i acceptada per tothom. El mal metafísic, o sía la privació del bé degut, com la ceguetat en l'home, qui és sér vident; el mal moral, o sía la falta de rectitut o d'ordre en l'acció, o en la finalitat de l'acció humana; lo que'n podríem dir l'origen històric del mal moral en la nostra naturalesa, o sía la *nafra original*, principi de l'humà defalliment, tot ho tracta el savi Eximenis amb profonditat, claredat i amb interessant estil. Mes no's contenta amb els principis filosòfics, ni amb l'exposició de la materia científica, sinó que, posat el fonament, va desenrotllant el dilatadíssim sistema ètic o moral de les accions humanes, explicant les passions i els pecats que aquestes en son desenfrè engen-

dren, les virtuts oposades i les lleis que reprimeixen el mal. Enclou verdaders tractats dels vicis i de les virtuts en particular, del parlar i dels sentits corporals com a instruments del mal, i fineix amb perfecte ordre lògic tractant del mal de pena, expiació del mal moral, restaurament de l'ordre alterat per la culpa, i en ocasió d'això posa lo que avui ne diríem la teoría filosòfica de la pena. Es per demés interessant aquest grossíssim infoli manuscrit de la Biblioteca Universitaria de Barcelona: a la sabiduría de la doctrina exposada amb la claredat típica de l'autor, vulgaritzada fins a posar a la mida de la generalitat de les intel·ligencies una materia de sí difícil, junta un cúmul d'observacions socials i psicològiques, i una riquesa de símils i exemples agradosos. Podríem dir que és una forma socràtica d'expositar la moral filosofía; i els termes catalans per a expressar els conceptes filosòfics i els fets psicològics, que'l benaventurat Ramón Lull començà a usar, en les obres d'en Eximenis, i en particular en aquesta, creixen en quantitat i en elegancia. Pagaría molt el treball a qualsevol qui anés a espigolar en aquest sentit en les riques obres del savi menoret que estem estudiant. Mes tornem nosaltres al nostre fet, que és la consideració del pensament, i vegi per sí mateix el lector alguns fragments del nostre moralista.

«Mal es partit en dues parts, so es, per mal de culpa e per mal de pena, de cascu dels quals mals havem a tractar en lo present volum que es lo titol, libre del crestia. Axi com d'aquella mort e plagua en que cau l'hom quant es vensut per las temptacions de les quals havem ja parlat longament damunt en lo segon libre.» Adverteix que l'«hom simple o lech que assi estudiara» no dèu espantar-se de la «subtilea» que és requerida per la materia, perquè així sols serà en els primers capítols, puix més enllà el discurs versarà sobre «materies fort clares e morals e fort profitoses». Exposa la doctrina catòlica sobre la naturalesa del mal, i tractant del mal moral diu: «mal no pot esser sino per us de franch arbitre que es en la creatura que pot pecar». En altre capítol demostra «que la voluntat nostra no peca en quant fa la obra, ans en quant la fa desordenadament»; i després «d'on ve a la nostra voluntat que ella falla e sia desordenada en ses obres»; perquè «Deu que es pura bonea dexa fer mal en lo

mon»; i baixant a lo particular i seguint sa especial tendencia explica «com per alguns senyals forans hom... pot conexer los homens maliciosos», i fent les salvetats necessaries declara que «aquells que han lo cap molt agut han ab malicia pocha finetat e poca estabilitat e poch seny, qui han boca gran son... grossers... e grans golafres... qui han los dents clars son maliciosos ab poca feeltat». Hi posa un tractat dels defalliments de l'humana naturalesa, o de la «poquea natural» de l'home, provinents de la nafra original, essent, entre altres, curiós, un capítol en que explica «com d'aquesta nafra ix defalliment de cor e quina fortalesa es d'aquells que moren per mantenir error, e d'aquells qui desesperant se donan a mort». Fa notar com aquest aparent heroísme naix de desesperació, i, de consegüent, «lo hom que per capitositat o per malicia amagada o patent o per obstinada consciencia en defendre son error se dona a la mort aquell aytal no es dit fort, ans es dit foyl»... i el qui es dóna la mort és per defalliment de cor, «axis com aquell que vençut, de pena no's vol defendre, ans se lexa morir, es lexa caure d'alt, o en aygua, o en foch»... Hermosa comparació que evidencia el defalliment del suicida per a soportar la contrarietat. «De quantes rayls neix mutabilitat de cor»: «La 1.ª Follia... d'aquesta rayl ve a les fembres que sian tost mudades, car com hajen poch seny naturalment han lo cor lleuger e creen tot so que ouhen... La 2.ª rayl de mutabilitat es quant lo home es dat a delits carnals... La 3.ª rayl es duplicitat y falsia... La 4.ª rayl es pecat radicat... La 5.ª duhen alguns que es passio de la terra... car diuhen que comunament nengun insular no es ferm ne constant en negun proposit»... mes després regoneix que aquest defecte no's pot atribuir als insulars solament. Caracteritza molt bé l'origen espiritual de la bondat o malicia de les obres en el capítol que tracta «com la obra forana es bona per sola bonea de la voluntat d'aquell que la fa e no per si mateixa». Va seguint els diferents aspectes del problema de l'existencia del mal en la terra, i pregunta per què «los mals son mes que los bons», dient «que nengu se'n deu maravellar car si atens a estels, a planetes, a elements, a influencies, a pedres, a erbes, a arbres, a flors, a fruyts... a colors, a sabors... a estament d'angels e d'homens... a virtuts, a bellees... tot temps veuras que asso que millor es,

esta en poch nombre e axo que menys esta en major cantitat e nombre»... El lector fàcilment recordarà, en aquest punt, el passatge en que Fra Lluís de León, en l'exposició del llibre de Job, pondera l'excel·lencia, per la raretat, de la bondat moral. Estudía còm el pecat corromp la naturalesa; còm la virtut és natural a l'home, i posa un capítol de «com alguns vicis nafren la raho natural del home». Diu així parlant de l'ergullós: «veuras que els seus gests son altius... y parlant ab tu te voldra donar a entendre que ell es o generos o rich o noble en ses maneres»... «si en ell regna luxuria tantost veuras que los huyls tendra tots atesos a guardar desordenadament axis com a boch salvatje, tantost te parlara de fembres o de viltats, o al menys ho ohira volents e se riura tantost com ne haja parlat... e s'acostara volents a aquells que parlen d'ell». Hi ha interessants capítols per a provar «com lo pecat ret flach lo nostre franch arbitre». «Com pecat porta encadenament de pecats, e com pecat nos procura remordiment de conciencia.» «Pensa quin torment es remordiment de conciencia, e vejes quina batalla... dins nos entre l'enteniment y la voluntat, car l'enteniment ensenya lo manament de Deu, e la veritat e la voluntat ho menysprea, l'enteniment ensenya perque l'home deu fer ço que Deu mana, e la voluntat ho rebutja, l'enteniment proposa lo gran perill que se pot seguir, e la voluntat ho postposa, l'enteniment puny l'home perque lexa perdre lo gran guardo que Deu nos ha promes e perque menysprea Deu tot poderos e tot piados, e de que tan de be ha rebut... e la voluntat ho refuj axis com a coses enujoses, e si lo enteniment es fort en proposar les dites coses clarament, e la voluntat es fort en rebutjarlas maliciosament, empero be coneix que l'enteniment diu veritat... s'engenra dins la conciencia tanta de pena e de torment... que lavors l'hom suspira car la virtut e la veritat que veu... fa voluntat inclinar a otorgar que fa mal e que es digne de gran pena»... Al fer mestre Francesc Eximenis la gènesi del pecat, explica tres termes d'ell en el capítol «que es rayl, nodriment e cap de pecat»... «Posen los sants que lo pecat ha un comensament, e dues rayls e tres nodriments o foments e set caps»... La superbia és l'*initium peccati,* segons la Sagrada Escriptura, les dues arrels són, segons Sant Agustí, amor i temor desordenats, els tres nodriments, les tres concu-

piscencies de que parla Sant Joan Evangelista, els set caps, els que l'Iglesia anomena els set pecats capitals.

Simbolitza aquest set tanys del mal en l'home, en altres tantes malaltíes corporals, i compara al qui està dominat d'elles, amb diferentes besties: l'ergullós, al lleó; el luxuriós, al porc; l'envejós, al cà rabiós, etc., i desseguit vénen els tractats dels set pecats capitals, explicant amb abundantíssima doctrina aquests vicis i les virtuts oposades, els efectes d'ells, ses diverses formes, els delictes que ocasionen, els remeis amb que's deuen guarir, etc. Per a donar una idea de quant complets són aquests tractats, bastarà dir que en el de la gola, per exemple, després d'explicar la doctrina general sobre aquesta passió, dóna un verdader tractat de l'abstinencia, ocupant-se de la discreta i de l'indiscreta; exposa tota la doctrina sobre'ls dejunis, les regles teològiques i raons amb que's funden; parla del vi i de ses excel·lencies, del mal d'*embriaguea*, conté el tractat de cortesía en la taula, publicat pel distingit filòleg, nostre amic senyor Balari, constituint tot plegat un complet tractat de l'apetit ordenat i desordenat que Déu ha posat en la naturalesa humana per la conservació individual. Resplandeix sempre en tota aquesta doctrina moral l'esperit observador i analític de l'escriptor, així en el tractat de la superbia, com si el bon frare hagués nascut en aquest temps de parlamentarisme, explica «com superbia nex de gran eloquencia e de bella parleria», i prova bellament la raó d'això, per la superioritat que'l parlar dóna als homes sobre'ls altres animals, «car los altres animals no parlen». Se demostra coneixedor del dret social, quan, per exemple, parlant de la luxuria pregunta en una distinció: «perque la Santa Esglesia e los princeps sostenen (1) les fembres publiques», i contesta saviament recordant la doctrina de Sant Agustí, seguida per tots els teòlegs, de que la llei positiva pot discretament no prohibir certes coses prohibides per la llei natural; i explica les savies regles cristianes destinades a impedir l'immoralitat. Exposa les penes contra l'adulteri, i «les penes degudes als alcavots, segons lleys imperials. E posa encara que potser dit alcavot».—Passa després a tractar de lo que'n podríem dir instruments de pecar, això

(1) Es a dir, soporten o toleren.

és, de la llengua i dels cinc sentits corporals. «A que Deu ha ordenada la nostra llengua»; dóna després llargues regles per a parlar rectament; un «capitol que posa art e manera com pot hom entreduyr paraules corretgetives de vicis als grans senyors»; tracta de la blasfemia quin pecat és i «com la mala costuma d'aquest pecat no excusa, ans lo agreuja, e quin remey si pot donar»; de la murmuració, de la maledicció i benedicció i dels mals que neixen del massa parlar. Ve després el tractat sobre els cinc senys corporals, i per fí: «Com satisfa hom a Deu per sos mals. E aquest es lo X tractat de aquest llibre.» Com compendrà el lector, aquí tracta del mal de pena, així com fins ara ha tractat del mal de culpa, i en sengles capítols tracta «quantes maneres hi ha de penes»; «a quines circunstancies deu attendre aquell qui poneix l'altre»; «si la senyoria que fa la inquisicio del crim per sguart de la pena si peca mortalment»; «perque la pena dura mes que la culpa», etc. Aquestes senzilles indicacions són prou per a compendre la magnitut del tractat *de malo* (usant el terme consagrat per l'escola) de l'Eximenis; sa estructura filosòfica, son desenrotllament en forma popular, l'amplitut de la materia, el cúmul de coneixements que comprèn, la riquesa i gracia de l'estil, tot això amenitzat amb una gran abundancia d'histories i d'exemples, més o menys verídics, però sempre entretinguts.

IV

Altre llibre interessantíssim de l'Eximenis és la vida de Nostre Senyor Jesucrist, que en un còdex *in folio,* voluminosíssim, posseeix la Biblioteca Universitaria de Barcelona. Es una *Christología* completa. Agafa desde la seva predestinació a la consumació del seu regne sobre la terra. Les profecíes que l'anunciaren, la concepció inmaculada i el naixement de la Verge María, les excel·lencies d'aquesta Senyora, les profecíes que a ella es refereixen, essent de notar la penetrant suavitat d'esperit de l'Autor, quan suposa de la Verge María, tenint ús de raó desde que fou concebuda, que son primer acte fou el càntic del *Magnificat,* en acció de gracies per les grandeses a que

Déu la destinava. Es extensíssim, però interessant al declarar aquest càntic de María, tancada en l'úter matern; explica després com la Santa Verge, si bé dormía, per ésser operació natural de la criatura humana, emperò durant el somni no perdía l'ús de la raó, ni el franc arbitre, essent, per lo tant, aleshores capaç de mèrit, puix l'estat d'inconsciencia del dormir, d'acord amb molts teòlegs, el considera imperfecció, vinguda a l'home per causa del pecat. Es devotíssim i curiós quan parla de Sant Josep, i dolent-se de l'oblit en que se'l tenía, sembla profetitzar una època, com ha esdevingut, en que la seva devoció es multiplicarà per tota l'Iglesia. El nostre autor, com la major part dels de la Mitjana Edat, en aquesta *Christología* dóna una gran extensió a lo que'n podríem dir vida humana del Salvador, té una verdadera prodigalitat al tractar de la sacra Humanitat, lo qual, si bé té dificultats i està exposat a errors, pel misteriós silenci amb que la Providencia ha cobert la vida privada i domèstica del Senyor, i el laconisme que sobre aquest punt observen els sagrats evangelistes i apòstols, emperò té l'avantatge de fer a Déu més familiar al món, veient-lo *similis nobis,* i d'encendre la pietat cristiana en el cor dels pobres i humils, establint entre Déu i els homes una graciosa franquesa i amorosa llibertat, propria d'aquells temps admirables, en els quals l'esperit humà presenta, com mai s'hagi vist, una noble conjunció de la naturalesa i la gracia. Els menuts detalls, de còm vivía la Sagrada Familia, els fets més insignificants de l'infant Jesús, les relacions domèstiques i de veinat d'Aquest, tot això que ara poc interessa a la nostra materialíssima i sensual generació, la qual, emperò, es delecta de saber coses semblants d'una comedianta famosa o d'un matador de toros, era aleshores nodriment dolç i saludable dels homes. L'Eximenis coneixía tota aquesta literatura, que podríem dir poètica i llegendaria de la vida del diví Salvador; és cert que alguns cops l'Iglesia tingué de posar mà a la pietat atrevida i ridícola d'alguns, com el mateix escriptor ho recorda, mes quan ne troba algú, tolerat per l'Iglesia, aleshores ell s'hi rabeja i es complau en aprofitar-se'n. Així succeeix, entre altres, en un troç d'idillíca bellesa en que, descrivint el naixement de Crist en Betlem, conta l'avalot d'unes veïnes compassives qui estaven ena-

morades de la partera i de l'infant, per l'aroma de santedat que exhalaven, al veure que Sant Josep, a qui maltracten amb malicioses paraules, portava a la santa Dòna per dinar panses i figues seques, que elles, ignorantes del prodigi del part, consideraven senyal de mal cor donar-les a una dòna en aquell estat. Això és tret d'un llibre de l'Infancia de Jesús «que se atroba en los monestirs de monjos negres, e si'l vols trobar l'has en lo monestir que es dit de Sant Marti e es en lo mont Canigo». Són innombrables els escriptors que cita, parla, entre altres, sobre la joventut de Crist, d'un Gervasius Barchinonensis, i si bé és cert que descobreix la seva poca crítica en coses que ara fins ens fan riure per lo anacròniques, i perquè declaren les aficions astrològiques de l'escriptor, repetim lo que havem dit abans, és a dir, que ell no fa més que donar crèdit als llibres de son temps. ¿Qui no's riurà ara al llegir que la Verge María nasqué «en lo 21 grau del signe apellat Virgo en lo zodiach celestial» com en demostració de sa excel·lentíssima virginitat? ¿A quí no farà estrany trobar en un escriptor de tanta erudició històrica el següent troç? «Posa Policratus en la epistola ad Constantinum imperatorem que oracio de Princep deu esser feta ab gran eficacia de cor y mes de nit que de dia, acceptat la missa que deu ohir de dia e tancada, si pot bonament, e sino prejudica al regiment o espetxament de les gens a que es tengut principalment, perque en aquesta part lo dit Policratus damna e improva la costuma de alguns princeps qui ocupantse en llegir psaltiris, o altres llibres, o que s'ocupen en orar aquell temps en que deurien respondre a les gents e spatxar los negocis de la terra, car diu que tal orar procura lo dimoni sots especie de be per tal que la mesquina de gent estiga desolada e no tropia justicia, e a la fi se provochia contra lo princep.»

Al costat de la part llegendaria, de piadosa inventiva, s'hi troben verdaderes efusions d'un cor devot que podría bonament aprofitar la literatura piadosa moderna. Vegi's com a mostra les següents ratlles amb que pinta el goig de Sant Josep al portar al coll a l'Infant diví: «¡o quina dolçor sentia lo seu sant esperit quan aquell dolç Infant lo abrassava e lo sguardava e balbotejant lo apellava Pare quant lo tenia en los brassos!» Mes ja no solament l'home piadós trobarà consol en aquest lli-

bre, sinó també molt particularment lo curiós de les coses de la terra, puix l'il·lustre escriptor al tractar de l'Encarnació del Verb diví, ho fa en quant a la color local del quadro, com si s'hagués encarnat a Catalunya, cosa molt comuna en aquell temps en tots els paíssos. ¿Es lo que segueix una nova noticia en l'historia de la barretina? Parlant de còm la Verge María preparava els *drapellets* pel Fill qui havía de néixer, aludint a la *tunica inconsutilis,* famosa en tota la literatura piadosa de l'Edat Mitjana, diu: «e aquella gonella no ha costures mas es feta ab agulla, axis com se fan comunament los barrets d'estam...» També volem transcriure lo següent sobre les dònes, materia de que, com veurem, n'escrigué un interessantíssim llibre, puix declara d'una part la fesomía moral de l'autor, i al mateix temps és la manifestació de la doctrina dogmàtica i humana sobre la dòna, que fou tant ennoblida en aquells temps. Diu que la Verge María desitjava la gran gloria que Déu li tenía preparada, entre altres causes, per a honrar les dònes «contra les quals han parlat filosophs, Salomo e molts altres, dihent que son orades, altres son falçes, altres han dit que son instimables e axi de molts altres vicis que'ls han posat... a dar a entendre que qui generalment contra donas mal parlara que per mans de dona passara, qui ha lo Fill jutge que de totes ses injuries la venjara. No res menys a gloria de les dones ha fet que aquells que pijor han parlat de dones per dones son estats confosos e atrats, car Salomo per dones torna orat, e Ovidi per dones estech confus e abaxat, e Aristotil diu se que per dona estech com a bestia enfrenat e encellat...» Si és interessant quan tracta de l'Home Crist Jesús, usant el mot de Sant Pau, per la manera com presenta a la divinitat unida amb la naturalesa humana, no ho és menys al referir-se al gran misteri de l'unió de les dues naturaleses, i a l'incompatibilitat, segons l'ordre natural de les coses, entre certes passions humanes i la divinitat, o sía entre'l sofriment de la seva passió, i la visió beatífica de que devía gaudir l'ànima de Crist per sa unió personal amb el Verb etern. «Jat sia que en quant hom hagues natura mortal e passible en si, car era composta de humors contraris e hajia en si calitats discordants, axi com los altres homens; empero tot asso era subjugat a la sua voluntat com fos sobiranament ignocent,

e asso declara lo Senyor benehit segons que llegim *(Joan 10)* ahon dix axi: jo he poder de separar de mi la mia anima e de pendrela altra vegada, per les quals paraules e altres que son aqui mateix nos dona a entendre que'l morir e soferir pena tota era en libertat de la sua voluntat, e que a soferir nostres miseries e apres mort, tot ho porta ab gran valor e liberalment e ab sobirana paciencia.»

Fa un llarg estudi de l'esperit cristià, analitza la doctrina del diví Salvador, i al tractar de en què consisteix la nova llei, la caracteritza oportunament encloent-la en vint articles: amar a l'enemic, les benaventurances, fer almoina al pobre, «prestar a aquell que'n ha menester e te'n requer», dient d'aquesta darrera que és materia que «ha grans dificultats e moltes, e algunes eccepcions e que de ellas tractara longament en lo llibre de la Suma teologica», cercar primer el regne de Déu, etc., i, explicats en tota sa extensió els vint articles o lleis a que redueix el còdic cristià, posa el següent capítol, del setèn llibre, que volem copiar amb tota sa integritat per a que'l lector tingui més complet coneixement de la manera del nostre fecondíssim escriptor.

«Capitol 77, ensenya que vol dir que lo Salvador menava les dites lleys axi com aquell qui havia potestat e autoritat de menarles.

»Dades les vint lleys precedents per lo nostre Salvador, diu Sant Matheu en lo VIII capitol de son evangeli que aquells qui l'ohien estaven tots maravellats en la sua alta e santa e novella doctrina, car parlava axi com a persona qui havia potestat e senyoria, e no axi com prehicavan los fariseus e'ls doctors de la Sinagoga, la qual paraula exponent Teofilus diu axi: aquesta potestat en la qual lo Salvador prehicava era en V punts. Lo primer car la sua santedat era de fet es mostrava en la sua sagrada vida que era sobiranament irreprensible e sens tacha, e era de gran eficacia e bon eximple que per forsa havia tothom que'l veya a confessar que ja mes no llegiren ni veeren, ne era possible esser persona de tanta santedat ne de tan alta vida. Lo segon punt que fahia la sua santa prehicacio potestativa de sobirana virtut, si era la trascendent sciencia, e saviesa, e lum celestial ab la qual ell prehicava declarant les santes Escriptures, denunciant la profunditat dels grans e alts misteris de la

saviesa divina, e manifestant ab especial eficacia de paraula la via del regne, e la noblesa virtual, e la turpitut dels pecats, e la horribilitat de les perpetuals penes, e la magnificencia del regne de Deu. Lo terç punt si es, car lo glorios Senyor retia digne de gran reverencia, e honor, e de sobirana lahor la moltitut dels grans miracles que ell fahia, menant axi com a Senyor de tota creatura; la qual cosa jamay no estech vista, ne semblant ohida, ne escrita per neguna secta, ne persona del mon. Lo quart punt es que retia la sua reverent prehicacio autorisable, e fort senyorial, e maravellosa, si era la bellesa, e altesa e noblesa de la sua eloquencia, que era axi viva, bella e novella, e penetrant, que tothom diguera que aquell hom aparexia que no fos d'aquesta vida, ans que fos fet novellament per la omnipotencia de Deu, e devallat de cel en terra per tot lo mon atirar a la gloria del regne de Deu. E sobre aço diu lo Sant Severinus en lo seu dietari, que estech en son temps revelat que tanta era la bellesa e l'altesa e excelencia de la prehicacio del nostre Salvador que los angels de Deu circunstants, e los diables qui l'ohiren prehicar tots estavan maravellats en la resplandor, e gracia e bellesa e ornament de la sua santa paraula, de la qual profetant David dix que sobre los seus labis seria per Deu escampada, ço es, copiada e moltiplicada la sua gracia en sobiran grau e en gran excelencia. Lo quint punt es qui clarifica la doctrina sagrada del nostre Salvador e la retia vigorosa, e de potencia e de sobirana virtut, si era la immensitat de la infinida divinitat que resaltava e enfortia la sua paraula, e la ensenyava, essent de gran autoritat, e de sobirana excelencia e reverencia. E diu açi aquell sant doctor Basilius, axi que jat sia que la paraula e la prehicacio del nostre Salvador fos axi alta e de dignitat irreprensible, empero no amollia ne tirava los coratges de tots; car aquí secretament era en causa defalliment gran en lo pecador de la gracia predestinant, d'ahon venia gran indisposicio en los rebells a convertir a ell, per be que ell prehicas altament e per manera de sobre alta excelencia, perque diu aquest sant doctor, perque's maravellen los homens si lo simple o gran prehicador no pot tirar a Deu los mals homens per lur prehicacio, cert per tal quant los coratges d'aquells qui'ls ouhen no son untats, ne ablanits per la gracia de Deu, e ells no

hi fan neguna preparacio, ne disposicio, lunyantse de pecats, e faent obres virtuoses, axi com son lunyarse de tot pecat e de tota mala avinantesa, ne fan continuada e fervent oracio ne dejuni, ne almoyna, qui son bens provocants nostre Senyor Deu a dar copiosament la sua gracia, a aquells qui las fan.»

Al parlar del sacrifici del Calvari, per medi del qual fou redimit el nostre llinatge, sobressurt altre cop la nota piadosa que tant tendrament interessa en el naixement i infancia de Crist. La misteriosa maravella de la mort de l'Home-Déu havía de manifestar-se en el llibre que estudiem. Els prínceps de la lluita entre'l bé i el mal, Sant Miquel i Satanàs, estàn un a la dreta i l'altre a l'esquerra de la Creu del Vencedor del pecat, el caràcter diví del qual no acabava de conèixer el Malmajor. Aquest, amb una llarga controversia amb Sant Miquel, pretén provar que l'ànima beneita del Redemptor li pertanyía; mes a la fí, «lo gran dimoni que estava en la part sinistra de la creu cavillant e rahonant a Sant Miquel que aquella santa anima era sua... vehent en lo Salvador les senyals del Messies... gitas a blasfemar fins que Sant Miquel ab llicencia de Cristo lo gita en lo infern». Explicada la Redempció, continúa exposant aquesta sempiterna lluita entre'l bé i el mal, o sía, dóna una interessant mostra de l'historia de l'Iglesia, caracteritzant molts cops amb singular exactitut les principals èpoques d'ella. L'apostòlica, la dels màrtirs, la de gran contemplació, la dels heretges, havent-nos fet l'efecte de la novedat, el caracteritzar una època per l'aparició dels instituts regulars, que ell anomena *època dels religiosos*. Com la concepció d'en Eximenis en la vida de Crist és altament teològica, i son desenrotllament constitueix un perfecte organisme, la missió de Crist en la terra suposa l'explicació de la consumació d'ella, el desenllaç de la divina epopeia que forma l'intervenció personal de Déu en la societat humana, obrant primer per Jesucrist i després per l'Iglesia qui el representa; i, en efecte, el nostre escriptor arriba al cap d'amunt. Tracta de l'Anticrist com individuu, i en la seva vinguda i en les persecucions contra'l cristianisme per ell mogudes, dóna, com totes les tradicions i com ensenya l'experiencia, una importancia capital a la raça jueva. L'Anticrist portarà una senyal en el front i en la mà, que Eximenis dibuixa, i diu que l'ha vista

en un «llibre que s'atribuheix a Sant Agusti e hi ha aytal titol: «*de ortu, obitu et opibus Anti-Christi*». El piadós Eximenis fa material el *signum* de que parla l'Apocalipsis, i aludint a la fraternitat diabòlica que formaràn els seguidors de Satanàs, diu que qui «lo dit senyal no pora ensenyar, negu li gosara vendre pa, ni vi, ni neguna cosa, ans l'haura a denunciar a la cort, e haura a pendre mort si lo dit caracte tantost no vol pendre». Això tal volta farà riure a algú i ho tindrà com a cavilacions de frare, mes si es recorda de les fetes de l'Anticristianisme a França a la fí de la centuria passada, per exemple, hi trobarà consonancia. Eximenis beu en la font abundosa dels expositors de l'aparició dels segells de que parla l'Apocalipsis, que tanquen el llibre del pervindre, entre'ls quals hi posa «frare Johant de Roquatallada de la orde dels frares menors»; i per ventura entre la fullaraca de cavilacions estrambòtiques, d'impertinents curiositats, de composicions espontanies de l'imaginació sens cap valor sobrenatural, ¿no podría trobar-se entre aquells grans contempladors de la naturalesa divina i de la naturalesa humana, que resumeix Eximenis, qui arribaren a lo més pregón de les Sagrades Escriptures i vivíen amb íntim i puríssim comerç amb els sers celestials, ¿no s'hi podría trobar, repetim, un cert sentit profètic? Estem segurs de que l'home menys creient qui llegeixi en Sant Vicens Ferrer o en Fra Francesc Eximenis els misteris del pervindre, molts d'ells executats ja en el día, hi ha de veure quelcom més que l'intuició de talents privilegiats, si bé és cert que l'últim sempre descobreix sa flaca, com aquí, parlant de l'Anticrist, quan diu que'l dimoni li ensenyarà l'art d'alquimia, a fí de que amb falses maravelles pugui més fàcilment seduir als homes. Emperò això mateix, en el fons consona amb la tradició cristiana qui suposa en l'Anticrist obres portentoses; i aquell Anticrist de qui deia l'apòstol Sant Joan que ja aleshores era nat, és a dir, l'esperit anticristià, per medi de sos pompàtics doctors, ens diu l'historia i ens demostra l'experiencia present, que sempre ha volgut aparentar un poder superior als homes, com ho proven l'antiga magia i el modern espiritisme i hipnotisme.

V

Altra de les obres capdals de Fra Francesc Eximenis, monument de ciencia política i social, es el *Dotzèn Llibre del Crestià,* o sía el *Regiment de Prínceps,* compost, segons se dedueix de ses paraules, en l'any 1385, i que fou imprès a Valencia en 1484. Contenint els mateixos defectes que constantment acompanyen a aquest escriptor fecondíssim i eruditíssim, és, no obstant, llibre de gran importancia i mirall perfet per a conèixer l'il·lustració de l'època i del país en que escrivía l'Autor. La doctrina és vastíssima; en tots els punts que tracta comença *ab ovo* i arriba *usque ad ultimos apices,* amb digressions curioses i, encara que llargues, pertinents, sobretot atenent al caràcter enciclopèdic que constantment caracteritza a l'escriptor. Per a concretar el pensament i capir més fàcilment la doctrina del *Regiment de Prínceps,* ens fixarem amb preferencia en tres punts. 1.er Principi teològic de la societat i historia de la civilització i elements que entren en la composició social. 2.ón Organització del poder. 3.er Doctrina sobre la llibertat i la tiranía.

1.er L'origen de la societat és celestial; la vida eterna constitueix una societat perfectíssima i projecta en el món una lluminosa silueta, que és la societat humana. Se reflexa ja en l'esperit de l'home, puix, com diu l'autor *De Spiritu et anima,* cap. XXVII, «tot l'hom es una bella e ordonada ciutat representant axi dins de si meteix aquella gloriosa ciutat per la qual l'ha Deu creat. E diu Crysostom que en aquesta aytal ciutat es rey l'enteniment, e regina la voluntat, e thesaurer la conciencia, e cap de cavallers lo franc arbitre, lo poble e'ls ciutadans son la veritat de diverses cogitacions, los servents son los senys corporals, les viandes e aigues, les inspiracions e visitacions divinals. Lo mur es la custodia angelical, les armes son oracio e penitencia. Los invasors e enemics son ara lo diable, e lo mon e la carn a vegades...», i fixant-se ja en el conjunt social i citant a Sant Agustí, diu que «la ciutat material, be ordenada en lo mon, imatge es e figura de la celestial ciutat, e aquella

representa a nos en esta present vida a manera de un bell mirall representant l'imatge d'aquell que s'hi mira...» Ve desseguida l'explicació de les raons intrínseques que fan necessaria la vida social, la sociabilitat de l'home com ara diem, o com ell s'explica, «perque Comunitats e ciutats foren edificades, e qui primerament les edifica». Mentres exposa les raons d'excel·lencia de la vida social, la major honor del Criador, esquivar ignorancia, evitar males cobejances, etc., hi barreja noticies variades, molts cops faules i noticies propries per a entretenir infants, o al menys faltades de tot fonament crític, però al mateix temps s'hi troben digressions típiques, demostrants l'esperit senzill i pràctic de l'època i de l'home, així dedica diferents capítols a provar «que en estiu val mes estar dins les ciutats que defora, e d'ivern val mes estar defora que dins». Mes no's contenta amb l'explicació filosòfica o intrínseca de l'origen de la societat, sinó que'n dóna el desenrotllament històric, citant multitut d'escriptors i histories que argüeixen una immensa lectura. Tracta la societat en els primers temps del món, o antediluvians, explicant l'existencia de grans ciutats, i el desenrotllament de les industries, fundant-se molts cops en les noticies de la Biblia, i després de fixar-se en això, que'n podríem dir prehistoria i que demostra la perennitat dels capritxos de la gent lletrada, venint ja al camp de l'historia explica de les races i ses transmigracions com dels góts, per exemple, descendents de Jafet que vingueren d'Orient envers Tramontana, i posa com la Gènesi de l'humana il·lustració, provant «com vengue estudi de sciencia en Egipte e apres en Grecia», i es val de la mitología per a inquirir la llum de la veritat en aquelles llunyanes èpoques. Concretant ja més la materia, dóna la definició de ciutat, seguint el concepte aristotèlic, dient que «ciutat es congregacio, concordant de moltes persones participants e tractants e vivents ensemps: la qual congregacio deu esser composta e honorable e ordenada a vida virtuosa que es assimateix suficient e bastant».

Aquesta tant perfecta definició li dóna peu per a ficar-se en tots els camps de la ciencia política i social, desde la policía urbana i l'economía política, fins als més alts problemes de la pública moralitat. Descriu còm dèu ésser edificada una ciutat

que ell suposa hauría d'ésser quadrada, les portes que dèu tenir i còm deuen ésser distribuides, el lloc en que deuen habitar els diferents oficis, quina provisió dèu fer la ciutat per son menjar, beure, vestir, calçar, etc., com cascuna bona ciutat és partida per tres mans: mà major, mà mitjana i la terça, qui s'apela dels menestrals, oficis que convé exercitar per a augment de la riquesa pública, tracta sobre la moneda; i no podent tampoc aquí prescindir de sa afició a les arts ocultes, explica «la segona especie de guanyar diners que s'apela especulativa: e es quant algun se dona a saber coses altes e amagades e qui poden esser en son loch fort profitoses»; parla de tots els estaments socials, manifestant-se molt poc amic dels nobles o generosos, com ell els anomena, puix després d'explicar les avantatges socials que porta l'existencia d'una classe aristocràtica, posa el següent troç, que manifesta la llibertat d'escriure que hi havía i que respectava la societat en aquella època, informada per l'influencia de l'Iglesia. Diu que «de fet les ciutats avuy no'ls volen... ans en Italia los foragiten de les ciutats y'ls perseguexen... per la falta de noblea e virtut» per ses tendencies invasores, per sos vicis i crims... i «per tal les dites comunitats giten de si metexes los generosos, axi com a fonts de pecat, per tant que per lurs mals no'ls vinga d'amunt la ira de Deu, o en cas que'n retinguen alguns simples e que han poch; empero los poderosos foragiten de si axi com a dimonis e a especials enemichs de la cosa publica, ne sostenen que nengu ciutada sia son amich especial. Ne'ls basta que'ls giten de les ciutats, ans los tollen ço que han per la major part, per tal que no'ls puxen noure e puys los derroquen les cases... segons que a ull pot veure aquell qui es o passa per les dites terres». Escriu un verdader tractat de cavallería; i amb motiu d'això, una llarga exposició de l'art militar, en tots els seus rams, fins del que avui anomenem administració militar, còm s'han de donar les batalles, còm s'ha de procedir en els sitis; tracta de batalla per mar, i primerament de les cauteles que s'hi deuen tenir; regles per a deslliurar-se de les plagues que acompanyen la guerra, un capítol, «qui posa remeys en los setges a grans calors e pudors»; un altre «qui posa remeys contra mosques, puces, polls, cimeus e a reuma e a dolor de dents»; i per a que altre cop vegi el lector les afi-

cions del bon mestre Eximenis, copiem el següent troç, en que diu que per a deslliurar-te de mosques estant el sol en determinada constelació, faràs «una mosca solidada d'or pur, e sien les ales de acer e sia aço fet en lo dia de Mercuri: e sapies per cert que alla ahont aquesta imatge sera posada nul temps no hi haura mosca per la faç celestial que impugna a natura de mosca». Ens apar, per la descripció minuciosa que fa de tots els arreus de la milicia i de les regles de tàctica militar que dóna, que aquest llibre ha de tenir importancia per l'arqueología militar; quan parla de les batalles navals, cita les bombardes, i en el marge hi ha una nota manuscrita sens dubte dels frares del Convent del Carme, a qui pertanyía l'exemplar de la Biblioteca Universitaria de Barcelona, que diu: *aqui parla de bombardes... a 250 anys que lo llibre es fet y diuhen alguns que no ha 100 anys son trobades.* Eximenis, com tant afectat a l'astrología, vol que les armes síen fabricades en certes circumstancies, perquè «es certa cosa que espasa constellada e armes feytes en certa constelacio donen e procuren ardiment e fortalea de cor a aquells qui les dites armes porten.

»Per tal, lo rey en Jacme d'Arago, qui pres Valencia, tots temps portava una espasa constellada quant devia haber batalla, e en los arxius del senyor rey d'Arago, avuy present, es la espasa de Vilardell, famos cavaller, ab la qual mata la serp aquella tan gran de Sant Celoni, qui matava los homens passants per lo cami. E d'altres espases de gran virtut te lo dit senyor, segons he ohit dir a persona notable de son regne». Sapies, emperò, lector, que en Eximenis s'hi veu sovint la lluita entre l'obediencia que vol tenir a l'autoritat de l'Iglesia, qui damnava l'astrología judiciaria, i la seva forta afició a les arts secretes i amagades que li prometíen resultats maravellosos; així, no obstant lo transcrit, en altres llocs manifesta les extralimitacions de l'astrología i al tractar de les arts i oficis damnificants a la societat enumera els «alquimistes qui comunament son orats e enganadors... sapies per cert que jatsia que alquimia sia possible, empero Deu per conservacio de la cosa publica no la revela sino a fort pochs, e tart, e a aquells qui no entenen en riquees», paraules que's concorden com concorden els esperits, amb les idees de l'altre famós menoret, Fra Joan

de Rocatallada, qui, barrejant amb somnis místics les teoríes alquimistes i els experiments sobre la materia, vingué a ésser perseguit per il·luminat. La delectació de la novedat, principi generador de la ciencia segons Aristòtil, és gran en Eximenis, i això ha de fer dissimular sos defectes, que molts cops són presentiments que'l temps amb major o menor escala realitzarà. Ens sembla que en aquest mateix *Regiment de Prínceps* parla de la possibilitat de fer aparèixer en l'aire exèrcits de combatents i altres coses maravelloses, en termes que revelen clarament l'infancia de l'art de perspectiva i un talent qui preveu les maravelles desconegudes que en son sí guarda la potencia de la materia, moguda per l'esforç de l'enginy humà.

Dóna proves de prudencia política, puix assentant-se en el gran principi de Sant Agustí, *lex humana aliqua ratione permittit, quae justè lege divina puniuntur,* admet una certa tolerancia i fins, per a evitar mals majors, dissimula l'existencia de certs llocs repugnants a l'honestedat, si bé cohibits per la justicia; l'existencia en la comunitat cristiana dels infidels, o sía dels jueus i sarraïns, els quals, emperò, mai gaudiràn dels drets dels ciutadans; dedica diferents capítols a tractar de son estat civil, i després d'exposar la substancia de la llegislació canònica, prudent i humaníssima, constituint, pels qui han una Llei substancial de vida diferenta de la nostra, una llegislació especial, afegeix: «moltes altres llibertats e gracies los fan los crestians als infaels qui perseveren entre ells, e farien encara mes sino l'oy cordial que tots los infaels del mon han contra la santa Religió crestiana: car no contrastant que per los crestians sien sostenguts e dissimulats en lurs miseries e en moltes coses que son contra Deu... empero los dits infaels els maleheixen tot jorn terriblement». Consignació de l'odi tradicional que la raça jueva professa al poble cristià, al qual procura endogalar per medi de l'usura principalment, de lo qual les nacions modernes tenen bona experiencia; puix sabut és de tothom que l'alta banca europea avui és jueva, i que disfruta també del favor d'una considerable part de la premsa periòdica, miserablement subjectada als poderosos fills d'Israel. Explica en un capítol «a que son tenguts los infaels que estan en terra de crestians», exposant la llegislació canònica, la qual també expressa la

Butlla molt famosa i calumniada de l'antipapa D. Pere de Luna, qui no maltracta al poble jueu, sinó que'l considera tal com ell mateix se considera fins en el sigle XIX, això és, com a un poble diferent, heterogeni, qui sens gran perill no's pot sumar amb la massa social; i conclou dient: «per totes aquestes coses appar que la llibertat dels infaels habitadors entre nos es menor que la nostra, empero es prou gran». Estudiats i analitzats els elements que fan a la societat a sí mateixa suficient i bastant, estudía còm dèu ésser concordant també, per lo qual posa un capítol de «com la Lley crestiana es noble fonament e principal de la cosa publica, e com alguns han tengut lo contrari»; discorre llargament sobre les avantatges socials del cristianisme i fa veure la necessitat de l'unitat del principi intern social, que nosaltres havem anomenat l'ànima del poble, provant ja desde'l principi del llibre com en la *comunitat,* seguint el tecnicisme aristotèlic, convé perquè *axis natura e raho volen e ensenyen... que tots sien d'un cor e d'un voler.*

2.ón Eximenis és enemic del comunisme i combat fortment el dels antics filosops, valent-se de bones raons d'Aristòtil; així és que tracta de l'organització política començant per molt amunt, puix posa un capítol de «quin regiment hague lo mon en temps de ignocencia» i un altre de «com lo mon apres lo pecat hague mester Senyoria que faes força als homens». I desseguida en capítol rublert de doctrina posa «per quantes maneres ha Deu provehit al mon de regidors». Exposa, segons diu, l'opinió de Petrus Blesensis, i determina tres maneres: 1.ª, per especial inspiració i instint de Déu, com en Adam després del pecat; 2.ª, per elecció general, puix dada la condició actual de l'humanitat, «vol nostre Senyor Deu que cascuna comunitat puxa elegir senyor o regidor, qui la regesca a temps o a tots temps per promourela a be e a preservarla dels dits mals». Diu que s'ha de suposar que la Comunitat establí pactes amb l'elegit, puix «nengu vol encativar si mateix, ne posar simplament sots ma de nengu com naturalment cascu desitje esser franch, e senyoria sia trobada en especial pera conservar los homens en lur libertat». «La 3.ª manera és permesa per Nostre Senyor Déu, essent apellada tiranía, la qual Déu permet per qualque amagat secret seu.» Ara veurà el lector, en el fragment que segueix, còm el

mestre Eximenis, no obstant de son entusiasme per la llibertat política, no era partidari de certes institucions molt ponderades per la moderna democracia.

«Cap. 400. Que regiment no deu esser dat a moltitut.—Ara havem a dir de la segona eleccio que es per via humana, e aci havem a veure algunes dificultats tocades per los grans filosophs passats, axí com Aristotil toca en la sua política. E primerament havem a veure si regiment deu esser dat a tota la moltitut de la ciutat sobre ella mateixa, e es estat definit per los filosophs que no, e aço per les seguents rahons... La primera perque alla ahont ha moltitut aqui ha confusio... La segona car a regiment se pertany seny e gran saber, car, segons posa S. Gregori en lo Pastoral, regiment es art sobre totes arts, com donchs la moltitut no haja seny gran, ne's regesca saviament, ans es tost avalotada e moguda a mal, segueixse que la moltitut no deu tenir regiment... La terça... car comunament com la moltitut sia viciosa e inclinada a mal, perseguiria los bons e'ls virtuosos que son pochs, e per conseguent lavors no trobaria hom en les ciutats un hom virtuos, ans fugirian tots al desert, la qual cosa seria gran desastre... Item lavors no's faria res que'ls bons volguessen car tostemps se'n ho portarian los mals com sien mes: La quarta, com la moltitut comunament sia pobre e quasi naturalment hajan oyt als richs, si la moltitut senyoreva tots los richs desfarien... Empero es determinat per los grans filosophs e conclus que jat sia que tota la moltitut no sia per regiment, empero per tal que nenguna part de la moltitut no haja raho de reputarse per deshonrada en cas que no hagues nengun ofici de honor, ne per tal que la comunitat no peresca per defalliment d'homens de honor e virtuosos, per tal ordenaren que tota la moltitut se partesca en tres parts: ço es, en majors, mitjans e menors, e que de cascun sien elegits los millors per regiment de la Comunitat, o al menys sien elegits de cascun tals qui no sien dolents o los pus miserables, mas dels millors de cascun bras pera regir la Comunitat.»

Aquesta doctrina, que vol que tot el cos social tingui part en la vida política del país, sabut és que fou l'ensenyada per Sant Tomàs d'Aquino, doctrina nobilíssima i lleial que dóna satisfacció a tots els ciutadans, assegurant al mateix temps el bon regi-

ment que no pot penjar de les passions populars; doctrina franca cent cops molt més preferible que l'hipòcrita que avui domina, que donant en apariencia i de paraula la direcció política de la nació al poble, els governants saben bé tenir amagats els fils que mouen tots els òrguens públics, resultant una comedia semblant a la que veiem en els emperadors romans voltats d'institucions republicanes i acontentant al poble amb aquesta artificial decoració. Concretant ja més el seu pensament polític tracta de si és millor que'ls regidors de les Comunitats ho síen per temps o bé perpetualment, declarant-se en favor de la primera forma, i després tractant ja del sobirà en un capítol demana «si val mes que lo princep sia per eleccio o per natura» i alegades les moltíssimes dificultats de l'elecció de rei conclou que'ls filosops «han jutjat que mes val dexarho tot a Deu e que ell do al regne aytal princep per natura com li placia, lexada tota eleccio axi que lo princep sia perpetual en linatje e en regiment». Explicada la necessitat de la monarquía hereditaria, prova en altre capítol «com la millor policia que al mon sia es viure sots noble e bon rey», i àdhuc vol que'l regne sía gran i fort per varies raons «car mils se pot obtenir justicia quan lo regne es gran e comu a totes les parts que la volen que no quant la ha a cercar en diverses senyories... aytant com la senyoria es major aytal es pus bastant a jutjar tota causa e a perseguir mals homens e tota injusticia e cascun mal factor.» I parlant del respecte que's fa menar dels extrangers un príncep poderós recorda «que per aquesta raho antigament los grans mercaders cercaven que poguessen estar en terres de grans senyors e poderosos car lavors ells anaven segurs per tot lo mon». Tracta també històricament «com los passats corregien los princeps mal faents» relatant diferentes deposicions de reis, i en el capítol següent posa «quina manera tenien los crestians a correccio e a punicio de lur princep errant» i exposada la doctrina de les Decretals en cas de rei heretge, això és, que se'l denuncíi al Papa, el qual, si vol, absoldrà del jurament de fidelitat, explica que si el príncep «es hom mal o de mala vida... destructor de la cosa publica notoriament, e vinga comunament contra bons costums e contra ço que jurat ha en lo començament de son regiment, que si no's vol corretgir de sos mals per consell d'homens solemnes e espirituals,

ne per amonestacions dels majors de la terra ne per requisicions generals de son poble, que sia dat per enemich e sia absolt del regiment de son regne, e sia fet rey lo pus prohisme seu. Semblant juhi se'n deu fer si lo rey es foll o de tots punts inepte a regir son regne; aixi fonch deposat del regne de Anglaterra Eduart vesavi de aquell que avuy hi regna, qui es l'any 1385. Es ver que dien alguns que per major aprobacio de la leyaltat dels vassalls en aytals cassos es bo consultar lo Papa e haver consentiment dels Prelats del regne, car al Papa pertany absolre los vassalls de la feeltat que han a lur senyor»... Amb rigiditat teològica declara «a que se extenen los emoluments reyals», i prenent peu de la doctrina del pacte entre prínceps i vassalls ensenya que les dues parts estàn estrictament obligades a restituir tot allò que haguessin percebut sobre lo pactat. En capítol exprés tracta de l'obediencia, «si devem obehir a la potestat seglar bona e mala», i explicada llongament la doctrina que'l cristianisme ha observat desde'l principi, conclou que l'obediencia «dels vassalls cristians envers lurs senyors... s'exten en ço que no es contra Deu e en ço que rahonablement es estatut e ordenat entre ells», és a dir, la pràctica del constitucionalisme més rigurós.

3.ª La doctrina del nostre autor, en lo que pertany a la llibertat política i a la tiranía, és de les més avançades que's poden trobar, no sols en l'època libèrrima més cristiana de la Mitjana Edat, sinó fins en els moderns temps revolucionaris. Al primer cop d'ull sembla tenir el nostre frare menoret idees consemblants a les del famós filosop de Ginebra en l'explicació del pacte social, mes després d'una atenta reflexió es veu l'infinida diferencia que va de l'un a l'altre, l'immensa superioritat del mestre Eximenis sobre J. J. Rousseau, la veritat filosòfica i històrica del primer i el convencionalisme i anti-naturalisme del segón. El nostre escriptor, com ha vist ja el lector, regoneix i altament proclama, la naturalesa social dels homes, les avantatges i necessitat de la vida comuna; per ell el pacte és sols el dret positiu, no l'origen del dret com per Rousseau; és la forma, no la substancia, és, en una paraula, la *Constitució,* usant l'expressió moderna, de les diferents societats. Per això el lector veurà en l'exposició de la doctrina, referencies a la manera,

com consta per l'historia, que's constituiren els pobles de la Mitjana Edat, després de la destrucció de la societat antiga. Apareixen com a cèl·lules primitives de la composició social les families, o com més bella i propriament diu el nostre autor *les cases,* de les quals són extensió les societats polítiques. D'aquesta diferencia essencial entre'ls dos filosops polítics naixen les conseqüencies oposades de l'una i l'altra doctrina. De l'utopía rousseauniana, la violencia, el desordre, el nihilisme; de la doctrina d'Eximenis, la natural llibertat, el bon ordre civil i l'edificació social; aquest, ha exposat la veritat que perpetuament viu atenta o manifesta en el sí de la societat, i que quan aquesta arriba a regonèixer-la per reina, comença el regnat de la llibertat i de la justicia; Rousseau, predicà l'error que és, no la llei, sinó l'enemic de la naturalesa humana, i per això la llibertat que d'ell devalla és el desenfrè i l'opressió de lo més noble que té l'humanitat. El lector se delectarà en els fragments que segueixen, que són capaços de deixar amb la boca badada a tants de simples qui avui encara creuen que la llibertat començà amb en Riego, o tot lo més enllà amb la Revolució francesa; com també veurà pràcticament destruida l'idea, que tant sovint se troba en els escriptors moderns, de que la Mitjana Edat no conegué la vera llibertat, essent la que aleshores se disfrutava, un privilegi que s'extenía més o menys, segons les diverses societats, i no una dignitat regoneguda a tota la naturalesa humana. Eximenis estudía la llibertat en els diferents estaments socials, mes això fa, portat de son esperit pràctic, per la necessitat d'armonitzar la vida pública, no perquè no regonegui com a natural en l'home aquella qualitat que'l dignifica. Després de consignar que un dels elements socials és «franquea e libertat», va exposant la de que gaudeixen totes les categoríes de la ciutat desde'ls «presidents fins als polítics vassalls». En el capítol 154 explica: «Quina es llibertat de President en comunitat, e quin captivatge es malicia tirannica. Los Presidents han lo primer e principal grau de la llibertat civil, car ells poden manar als altres e a ells no mana sino la ley e'ls pactes ab lo vassalls, e'ls mana encara la concjencia e Deu... E aquesta libertat es sobiranament necessaria a la Comunitat, en tant que fent la senyoria ço que fer deu als subdits, e servantlos ço

que promes los ha e a aquells es tengut, lavors francament los pot senyorejar... E no tant solament pert la senyoria sa libertat per rebelio de vassalls ans encara la pert quant passa los termens faent contra justicia a aquells, car lavors pert grau de vera e de justa senyoria, que es la sua alta libertat, e cau en legea tiranica, que es carcer mortal, segons que posa Titus Livius escrivint al Senat de Roma, car com diu ell aqui mateix: senyoria que lexant sa libertat e sa corona e noblea que esta en veritat e justicia a mantenir, es caure en lo major infern que's puga cogitar, car diu que tira es carcer pudent de tota llegea, mort de tota bondat, renegament de Deu e de tota lley, coltell contra la cosa publica, enemich de tota virtut, confusio de tota noblea, sageta contra tota veritat, renegat falsari sens tota fe e lley, corruptor de tota lleyaltat, traydor manifest, publich lladre, demoni encarnat, notori fill del diable, perseguidor de tot bon hom... la presencia del qual corromp l'aire, e fa tremolar la terra, e procura infinits mals al mon, contra lo qual deu cridar tota natura, e contra ell se deu commoure e's deu levar lo cel e la terra e la mar, e tota conciencia tement Deu fins que l'hajen mort e foragitat de tot lo mon. Perque apar que qui vol en presidencia servarse alta libertat, fa menester que no s'isca fora los termens asignats al president per la lley e pactes posats entre ell e'ls vassalls. E lavors pot be governar lliberalment la dita comunitat e no en altra manera.» Aquesta crua exposició del tiranicidi recordi el lector que queda destruida pels tràmits que Eximenis indica, i de que nosaltres fem menció, deuen seguir-se per la deposició del príncep malfaent, trobantse en aquest lloc una de les tantes contradiccions del nostre il·lustre enciclopedista, de qui pot ben dir-se que de tota llenya feia feix.

»Cap. 156. Com cascun naturalment es franch, e perque los homens han perduda franquea e stan catius... Notaras primerament com cascuna comunitat es naturalment francha quant es de si metexa; aço apar per lo dit de Sant Gregori... e vol dir que natura tots los homens feu eguals en quant en si era, car primerament no havian senyoria fins que ells metexs se elegiren senyor per lur proteccio e bon estament, al qual donaren aytal jurediccio sobre si metexs com se volgueren... Item abans

que les comunitats fossen, estaven los homens separats per cases, axis com d'amunt es estat ja dit, e com lavors estant axis los homens separats proposaren de fer comunitats per millor estament llur; donchs ells apres que hagueren fetes comunitats no's privaren de llibertat, com la llibertat sia una de les principals excelencies que sien en los homens franchs... segueixse que cascuna comunitat pogue elegir senyoria aytal com se volgue... Nota que com cascuna comunitat per son bon estament e per son mill viure, elegis viure sots senyoria, que cascu pot presumir que cascuna comunitat feu ab la propia senyoria pactes e convencions profitoses e honorables per si metexa principalment... James les comunitats no donaren la potestat absolutament a nengun sobre si metexes sino ab certs pactes e lleys»... (1)

»Cap. 160. Com es gran cosa la llibertat dels ciutadans... Per aquesta mantenir diu aquell gran Trogus Pompeus no'ls deu esser cara neguna cosa temporal sots Deu, ne encara perdre la vida... E per tal diu Allotus Penestrinus, en lo seu compendi moral, que per aquesta libertat a mantenir no era sostengut antigament en les comunitats d'Orient que negun ciutada fos curial de Senyor, ne que negun oficial ne curial de Senyor james entras en consell de la ciutat, e aço per tal que mitjantçant aytals ciutadans de casa sua, no tolgues la dita llibertat als ciutadans...» I prenent l'aire seminovelesc que distingeix a l'escriptor, posa desseguida una carta que suposa escrita per un ciutadà a un príncep persa qui s'havía entregat a la tiranía, la qual comença de la següent manera, que és sens dubte reminiscencia de la tant sabuda frase dels furs d'Aragó: «Si empero per lley te regisses jo t'apellare rey, mas la lley que't feya Rey has lexada perque de aqui avant no t'atorch per senyor ne per rey...» Abundant sempre en una erudició poc garbellada, citant a Bon-

(1) Compari's aquest pacte, generador de la vera llibertat política del mig temps, amb el contracte social de Rousseau, principi de l'il·lustrat despotisme de l'Estat modern. Contracte que caracteritza bé son autor amb les següents paraules: «Toutes les clauses (del contracte) se ramènent à une seule, savoir, l'aliénation totale de chaque associé, avec tous ses droits, à la communauté, chacun se donant tout entier, tel qui'l se trouve actuellement lui et toutes ses forces dont les biens qui'l posséde font partit.» L'oposició entre les paraules de Rousseau i les d'Eximenis és sorprenent.

disalvus, l'Historia tripartita i el llibre *Moralium* de Sant Gregori, prova «que mes deu hom favorir la lley que no al rey»; i avençant encara més en aquest camí, en el capítol 200: «Com haver generosos seria profitos a la ciutat si ells eren aytals com deurien», escriu la següent predicció que no sabem si tractar d'utòpica o de profètica: «Diu Lactancius que tant ha desplagut a Deu nostre Senyor com los generosos han desamparada vera generositat e's son dats a tanta vanitat e a tanta oradura e a tants pecats com son e a tanta crudeltat, que per mantenir lurs folies e pompes excessives dissipen lurs vassalls, ne han pietat de res, ne fan almoynes ne oracions degudes, ans han desamparat de tots punts a nostre Senyor Deu... per raho de aço, ço diu ara en lo derrer centenari del mon qui sera *in aperitione sexti signaculi ecclesiae*... d'aqui avant no hi haura reys, ne duchs, ne comptes, ne nobles, ne grans senyors, ans d'aqui avant fins a la fi del mon regnara per tot la justicia popular, e tot lo mon per conseguent sera partit e regit per comunes, axi com avuy se regeix Florença, e Roma, e Pisa e Sena e d'altres ciutats d'Italia e de Alemanya... Dien que lavors estaran sens perill en les ciutats generosos e no generosos, car tots seran bons per la major part e cascun atendra que fassa tot be... e no's curara d'allegar generositat; axi com se feya en la primera etat del mon, car lavors no atenien les gents a generositat entenents que tots eren estats fills d'aquell sant e glorios patriarca Adam e d'aquella sua sancta e beneyta dona Eva. Axi dien alcuns que sera apres que sera obert lo seten sagell de la Esglesia, del qual ha profetat Joan en lo Apocalipsi, car dien que d'aquinavant negu no curara d'allegar generositat, mas curar fan los homens comunament de servir a Deu altament e d'amarlo purament en tota lur vida» (1). La radical doctrina exposada per Eximenis, si bé no com a original seva, suposant la desaparició de totes les monarquíes cristianes, exceptuada segons una opinió que no sembla del gust del nostre escriptor, la de França, devía, naturalment, per molt que la tolerancia fos gran en aquells temps, cridar l'atenció del monarca, i, en efecte, trobem una carta, que anem a extractar, del rei Joan I, dirigida al mestre

(1) ¿Es això una ombra del milenarisme?

racional Pere Dartes, a qui nostre autor dedicà algún dels seus llibres, en la qual fa amenaces series si Eximenis no sab demostrar l'exactitut de son judici: — «Lo Rey. — Mossen Pere. Entes havem que mestre Francesch Ximenis, qui avegades s'entremet del art de astronomia, pronostica e diu que ans no passarà l'any de 1400 no haura algun Rey de cristians al mon, li digats que d'açi avant se abstenga de aytals paraules sino vol provocar nostra ira sobre si... E si ell se referma que axi ho trob per la dita art de astronomia, plaurians... que venga a nos... per ço que sapiam o'ns demonstre les conclusions del judici que fa segons la dita art, ja sia que sobre totes coses sia la divinal providencia, en la qual deu cascun princep catolich segurament esperar.—Lleyda 17 de Novembre de 1391.—*Rex Johanes*» (1).

VI

El *Llibre dels Angels* d'Eximenis, dirigit a mossèn Pere Dartes, mestre racional del rei en Joan, és el tractat teològic *De Angelis,* en forma popular i comuna, deixat el formalisme científic i posat a l'intel·ligencia de tothom qui sab llegir. Mes baix la ploma del nostre escriptor el tractat dels àngels adquireix un caràcter d'instrucció general, els casos i exemples, les referencies històriques, les alusions a les costums contemporanies, fan interessant la doctrina teològica i filosòfica sobre la naturalesa i les operacions angèliques, i les seves relacions amb la naturalesa divina i humana, com també l'estudi de l'estat de l'àngel després del pecat, o sía del dimoni, amb l'estudi de ses facultats i de son poder, i de sa intervenció en les coses humanes, i fins en el curs de la naturalesa. Aquest llibre curiós i entretingut fou estampat a Barcelona en 1494, el posseeix la nostra Biblioteca Universitaria, i podem dir que té els mateixos mèrits i defectes que les altres obres de l'autor. Sempre el mateix home amb els mateixos pecats.

El *Llibre de les Dònes,* estampat a Barcelona en 1495, és

(1) *Documents històrics catalans del sigle XIV,* del Sr. Coroleu. — Barcelona, 1889.

completíssim en son genre. L'elegant llibre que sobre la mateixa materia escrigué D. Sever Catalina, comparat amb el d'en Eximenis, és com una hermosa floreta al costat d'una colossal toia. La profonditat amb que tracta l'assumpte, la varietat de conceptes amb que'l considera, els nombrosíssims escriptors i autoritats que cita, donen al llibre una importancia real i efectiva que'ls sigles no han pogut destruir. El dirigeix a la molt noble senyora dòna Sanxa d'Arenos, comtesa de Prades, i en el preàmbul s'expressa així: «Lo llibre aquest, senyora molt reverent, es tot de dones e tracta de lurs bonees e vicis, e remeys d'aquells, segon que la Sancta Escriptura e los sants doctors e filosophs han parlat, e segons que continua experiencia nos ensenya. Jat sia que d'esta materia hajen los damunt dits tractat largament; empero aytant com he pogut e sabut, e compresos llurs dits en brevitat pera esquivar enuig als que aci llegiran, car diu lo poeta que llisso curta es pus placent e mes profitosa, car menys agreuja lo lligent...» Es, de consegüent, el *Llibre de les Dònes,* com totes les obres d'Eximenis, una assimilació de la doctrina de tots els autors coneguts i desconeguts, mes amb organisme propri i forma vivent. El fons filosòfic i metafísic dóna al llibre gravetat, plenitut i universalitat, i l'esperit enquiritiu de l'autor fa que no deixi pedra per moure. Tracta de donzelles, casades i viudes, de religioses i princeses; de la castedat i del matrimoni, de la criança que han de rebre, de còm s'ha de portar el marit amb la muller segons la condició d'ella, això és, si és lletja, enamoradiça, furiosa, etc. Demostra observació psicològica, com, per exemple, quan fa notar que devent la dòna posseir una modestia i honestedat superior a l'home, li ha donat també Déu «vergonya en la cara molt mes que al hom en esta part», ja que «vergonya es dada per Deu a la dona axi com a natural e principal rayl e fonament de la honestedat»; i amb esperit d'amor a les patries costums i al mateix temps a l'il·lustració general, escriu un capítol «qui monstra com les maneres de les dones de altres nacions no son bones pera tota part, e que es bo que les dones sapien llegir». Portat de son esperit teològic, dedica un capítol a inquirir «si les dones en gloria torneran homens», i alçant la consideració als més elevats cims, estudía lo que'n podríem dir l'essencia de la dòna, la raó de sa

existencia, o, usant ses paraules, «ensenya que es dona», i resol amb pregona i exacta filosofía, com revela la religió i demostra la ciencia, que *mulier propter hominem,* o, com diu el nostre menoret... «la dona es apellada hom ocasionat e no principalment entes *(non primo et per se volitum,* segons la claríssima fórmula escolàstica) en la especie humana», per lo qual «la dona es per natura menor que l'home mascle... com al home sia donada alguna especial senyoria de rigor en la dona». Si la literatura clàssica catalana no jagués sepultada en les biblioteques, on les arnes se la van menjant, el *Llibre de les Dònes* sería de lectura general, placent i profitosa, puix la força nodritiva d'aquells antics llibres és eminentment superior a la que posseeixen els fruits prou elegants, però més aigualits, de l'enginy dels moderns escriptors.

També fou estampat a Barcelona, en l'any 1495, el *Pastorale*, del qual alguns bibliòfils, que potser no l'han vist, han fet desmesurats elogis. Es un petit tractat en llengua llatina de materia canònica, tal volta escrit quan l'autor fou elevat a la prelatura, en el qual explica els devers i càrrecs del ministeri pastoral, atenent principalment a la missió dels bisbes. Es, a nostre parer, el tractat de menor mèrit de tots els que havem vist del nostre escriptor, i revesteix caràcter gairebé didàctic; la materia que enclou és coneguda de tothom qui ha estudiat dret canònic, i la forma no té la gracia i vivor dels altres llibres escrits en llengua catalana.

Ultimament també havem vist un «Tractat apellat doctrina compendiosa, que vol dir doctrina abreviada de viure justament e de regir qualsevol ofici publich leyalment e diligentment», que D. Mariàn Aguiló, qui el posseeix, galantment ens ha deixat. Es un opúscol de forma socràtica, en el qual, l'inestroncable feconditat del mestre Eximenis, exposa copiosament la doctrina de la moral social. En ell un frare, a instancies d'uns ciutadans, explica els defectes que's deuen evitar, i les virtuts que s'han de practicar per a la recta ordenació del compost social; i en la segona part explica els devers que han de complir les persones públiques. Posa per basa de tot son raonament «que no es res bo al hom si ell en si no es bo», coincidint amb el positivista Taine, quan ensenya que la primera condició de la vida pública

és que la materia social, això és, els homes, sía bona; i sobre aquest principi de tanta solliditat edifica l'obra, resultant lo que ara en diríem un opúscol de propaganda útil per la difusió de les sanes doctrines socials, en un poble lliure i senyor de sí mateix, com era la nació catalana en els díes de l'escriptor.

VII

Molts altres llibres de l'Eximenis anomenen els bibliòfils, mes de que nosaltres no farem menció per ésser de menor importancia, innecessaris per l'estudi del pensament del fecondíssim menoret, i també perquè confessem no haver-los vist. Abans de deixar aquest escriptor, devem fer notar que si bé, seguint l'ús que havem trobat, anomenem enciclopedia a les obres de l'Eximenis, ningú dèu creure que sía una enciclopedia en el sentit científic de la paraula; és a dir, la reducció a tractats concrets i curts de la ciencia general; en tal sentit més mereix el nom d'enciclopedia l'*Opus lullianum*. Mes la comprensió immensa del *Crestià*, que devía encloure la ciencia de Déu i la ciencia de l'home, els tractats complets que a títol de digressió hi fica de disciplines interessants, com són, per exemple, l'art militar i l'economía política, les obres que independentment del *Crestià* escrigué de materies tant diverses i abundants, com són el *Llibre de les Dònes* i la *Summa Theologica* fan tolerable l'ús d'anomenar enciclopedia, lo que tal volta fóra més propri dir exhibició dels coneixements de l'època.

Deixant grans llacunes i sens voler entrar en la vereda dels bibliòfils, per nosaltres difícil, provarem de reconstruir el sistema del *Crestià*, o al menys, dels llibres avui d'ell coneguts, en virtut de les noticies trobades en les obres d'Eximenis. El primer volum exposa la Llei de vida, la religió cristiana; el segón devía tractar del principi extern que empeny a l'home a trencar dita Llei, o sía de les tentacions; el tercer de lo que és seqüela de la tentació vencedora, o sía del mal en tots els seus aspectes i condicions; en el novè dóna la vida de Nostre Senyor Jesucrist, principi de restaurament de l'humanitat baix l'influencia divina. Diu en el primer llibre, o sía en el tractat de

Religió cristiana, que en el *deen* s'ocuparà *ex-professo* del Pontificat i de l'Imperi, i en el dotzè, en el *Regiment de Prínceps*, tracta per tots costats, com havem vist, de l'organització social i política dels homes (1).

Malgrat les grans llacunes amb que'ns trobem, se veu clarament l'universalitat de coneixements de l'Eximenis; mes si el lector el vol anomenar enciclopedista, tingui entès que al nostre menoret li manca la gravetat i exactitut d'esperit necessaris en els qui volen fer l'ofici de notaris de l'humanitat pensadora, estenent l'inventari dels coneixements existents per les generacions esdevenidores. Al comparar l'esperit de Sant Isidoro, de perfil clàssic, d'exactitut de judici, amb el do d'expressar amb breus paraules la substancia d'una ciencia o art, amb el del mestre Francesc Eximenis, aquest resulta molt inferior; és cert que les obres isidorianes conegudes no presenten una abundancia igual a les del nostre escriptor; mes el criteri de l'enciclopedista arquebisbe hispalense té la soliditat i tremp científic que dóna la clàssica tradició literaria, al pas que'l nostre patriarca o pseudo-patriarca jerosolimità té el caràcter típic dels esperits innovadors i entusiastes de l'esdevenidor; sovint els somnis de l'imaginació li semblen realitats, lo sorprenent i extraordinari el captiva, admet com a científic, com succeeix avui día en certs exercicis i doctrines, lo que mai sortirà del domini de la superstició o de l'utopía, i ell, representant en el sigle XIV d'una ordre religiosa de gran influencia en el progrés de les ciencies naturals i del moviment popular, se troba condemnat més de sis centuries abans per la següent sentencia dictada pel criteri clàssic-cristià tradicional de l'autor de les Etimologíes: *Astrologia, vero, partim naturalis, partim superstitiosa est. — Naturalis dum exequetur solis et lunae cursus, vel stellarum, certasque temporum stationes. Superstitiosa, vero, est illa, quam matematici sequuntur, qui in stellis augurantur, quique etiam duodecim signa per singula anima vel corporis membra disponuntur, siderumque*

(1) Don Emili Grahit, en sa *Memoria*, dóna l'enumeració dels dotze llibres del *Crestià*, seguint principalment a Nicolàs Antonio, mes respecte al *deen* no s'avé amb lo que's desprèn de lo que l'autor diu en el primer llibre, com manifestem en el text.

cursus nativitates hominum, et mores praedicere conantur (1).

VIII

Escassíssimes són les noticies biogràfiques que existeixen del mestre Fra Francesc Eximenis. Fou natural de Girona, frare menor, o sía de l'ordre de Sant Francesc; visqué en el convent de Valencia gairebé tota sa vida fins al punt de que se'l considerava valencià. Per les dedicatories de ses obres se li coneixen relacions amb alts personatges, com el marquès de Villena, a qui en 1385 dedicà el dotzè llibre del *Crestià;* la reina María, a qui dedicà la *Scala Dei;* la comtesa de Prades; mossèn Pere Dartes, mestre racional de Joan I, per consell del qual escrigué la *Vida de Cristo,* i al qual se queixà el Rei, segons havem vist en carta, per les opinions poc monàrquiques d'Eximenis. Fou famós predicador i mestre a Valencia. Estigué encarregat de missions honorífiques; tingué fama de virtuós i savi, essent amic de Sant Vicens Ferrer, elegit bisbe d'Elna, i creat patriarca de Jerusalem. En la gran col·lecció del cardenal Aguirre, volum V, havem trobat en les actes del conciliàbul de Perpinyà els expressius termes amb que's dóna compte de sa elecció: *Franciscum Simenium, ordinis minorum, valentinum, virum insigni sanctitate, et magna et multiplici doctrina, ac difusa Scriptorum copia clarissimum, Hierosolymitanum Patriarcham creat.* Morí en la vila de Perpinyà, on l'enterraren modestament en el convent de sa ordre, fins que més tard fou trasladat a sepultura més honrosa, segons l'inscripció en ella gravada: *D. D. Franciscus Ximenes ordinis minorum, episcopus Helnensis et Patriarcha Hierosolymitanus, obiit 23 Januarii 1409. Huc est translatus die 17 Sept. 1623.*

(1) Tom. III, edit. Rom. 1798.

CAPÍTOL V

El poeta Ausias March

I

Ausias March: Similituts amb el Dant Alighieri i amb el Petrarca.—Es el poeta de l'humana potencia apetitiva: doctrina escolàstica.

II

Dissecció del nirvi filosòfic d'aquesta poesía. — La Passió d'Amor: Cants d'Amor; Estramps; Cants de Mort.

III

La naturalesa de la Virtut i del Bé: Cants morals.

IV

La Gracia divina: Cant espiritual.

V

Sintetització: l'Ausias comprèn tota la filosofía cristiana sobre la potencia apetitiva humana començant pels sentiments, seguint pels hàbits i explicada l'insuficiencia humana, acabant per la gracia, completiva de l'home.

Fonts principals d'aquest capítol. — *Les obres del valerós cavaller i elegantíssim poeta Ausias March;* Barcelona, 1888, estampa de F. Giró. Els textes que citem són d'aquesta edició. — *Ressenya històrica i crítica dels antics poetes catalans*, per Manel Milà y Fontanals. — *Ausias March y su época*, por D. Joaquín Rubió y Ors. — *Ausias March*, articles publicats per D. Josep M. Quadrado en la *Revista de Madrid*, de 1841. — *Vicentii Marinerii, Valentini, Poemata quibus Ausiae Marchi opera... ex vernacula prisca lingua Lemovicensi... in Latinum vertit eloquium...* exemplar de D. Mariàn Aguiló.

I

ESTUPENDA manifestació de l'esperit català en la nostra literatura clàssica, encarnació poètica del pensament filosòfic fonamental que informa la nostra civilització indígena, al menys en lo que pertoca a la ciencia de l'home, és el tant merescudament ponderat Ausias March. Es poeta de difícil intel·ligencia, fins al punt d'afirmar el clergue Joan Pujol, qui en part el glosà, que tant sols l'havía interpretat bé el canonge barceloní Vileta, de qui havem parlat al tractar del Beat Ramón Lull, i que tant benemèrit fou de la ciencia eclesiàstica, com de la patria literatura. Mes Ausias és difícil, no per fosquedat de son pensament, sinó perquè el nostre enteniment no està informat de la pregona filosofía que constitueix l'ànima de sos poemes. Es obscur com el Dant Alighieri: és difícil com tot lo alt; i encara té excuses per a tenir menys claredat que'l gran poeta florentí, per ésser el nostre més íntim en la manifestació de son esperit. Si el Poema del Dant es una divina Comedia, les rimes del nostre poeta formen la Comedia humana, són en forma poètica l'exposició de la doctrina psicològica de la *Summa* de Sant Tomàs; així com la Comedia italiana ho és de la ciencia metafísica i teològica del Doctor d'Aquino. La Teresa de l'Ausias és com la Beatriu del Dant; potser l'existencia real de la primera és encara més problemàtica; ningú dóna raó d'ella; els historiadors no saben en quina època de la vida del poeta col·locar ses ardentíssimes amors, i ell confessa que sols finides aquelles és possible cantar els maravellosos efectes que en l'ànima causen:

Mentre d'Amor senti sa passio (Cants d'Amor)
d'ell no hagui algun conexement; (LXXXVIII)
quant he perdut d'aquell lo sentiment,
hi bast assats donar d'ell gran raho.

Sía com sía, la Teresa d'en Ausias és un símbol com la Beatriu de l'Alighieri; i el poeta florentí té una gran germanor d'esperit amb el poeta valencià. S'ha comparat molt el nostre poeta amb el Petrarca; mes hi ha un abim entre ambdós. El Petrarca és fill del Renaixement, fa mostra gairebé sempre de les gales mitològiques, somnía amb la resurrecció de la Roma clàssica, trenca totalment la tradició de la Mitjana Edat, fòra de l'esperit trovadoresc que encara l'informa; i l'Ausias, al revés, revestit del nostre esperit nacional, cristià i escolàstic, que repelía els superbiosos assalts del Renaixement pagà contra la forma senzilla, humana i eclesiàstica, aferrada en nostra terra pels grans homes qui en el sigle XIII foren com els pares de la nostra civilització, mostra, és cert, coneixement de la clàssica literatura, mes amb independencia de caràcter no's fa esclau d'ella, i ovira la malicia de son restaurament, que correspòn a un desenfrè del cos i de la pensa de l'home.

Lo temps dels Deus se vol ara mostrar,
car dintre si, un Deu cascu vol ser,
e dels desigs, hon corre lo voler, (Cants d'Amor)
solempnes Deus a tots veig adorar: (LXIII)
e sobre tots Venus es mils servida,
car nostra carn no coneix altre Deu.

Si l'Ausias canta l'amor no és un cantor vulgar, un trovador (1), com el Petrarca, amb l'avenç corresponent a l'avenç de la literatura; sembla que als trovadors no'ls tenía simpatía; és d'una categoría superior a ells, i si similitut se troba entre'l cantor de la Teresa i el de Laura, és enterament forana i no d'esperit. Els *Triomphi*, especie de sermons poètics sobre materies abstractes, l'Amor, la Mort, etc., tenen analogía amb els cants del nostre poeta; mes aquest és sempre filosòfic i cristià, al pas que l'altre es distingeix per una ostentació d'erudició històrica i mitològica; l'un, per exemple, parla molt de l'Amor, mai acaba les paraules; l'altre és cenyit, el pensament mai perd la vigor, i si defecte

(1) Al parlar aixi no volem excloure de l'Ausias l'influencia provençal, en l'ordre literari, general a les noves poesíes, fins sensible en el Dant Alighieri; però, com en aquest, en el nostre poeta l'esperit és enterament begut en la pura i abundosa font de la doctrina tomística, essent substancia de sa substancia.

té, prové de son capficament en la mateixa idea, mes de la qual descobreix sovint noves relacions, així com en son sentiment monomaniàtic veu fàcilment noves situacions d'esperit.

Mes la nostra missió no és de crítica literaria, sinó de dissecció filosòfica; determinar el caràcter intel·lectual de l'Ausias March, que encaixa perfectament amb el que presenta com a tipo general el pensament català. Es l'escolasticisme poètic en llengua vulgar. Així com el Dant se proposà un objecte general, així també l'Ausias no cantà una situació personal de son esperit, afectat de l'amor, sinó el sentiment d'amor en l'home, amb tots sos matiços, és a dir, se proposà escriure, segons la pregona i vera doctrina de l'Escola, el poema de l'Amor, desde son primer grau rudimentari, que gairebé no's distingeix de l'instint animal, passant, i amplament explicant, per l'amor, comprenent les dues parts del compost humà, la propria amor humana, *homenívola* com ell diu, i arribant al cim de la montanya, mostra les resplandors de l'Amor immortal,— *segons lo Dant historial racompta.*—Aquest és l'objecte del poeta, i que principalment executa en els Cants d'Amor, dels quals poden considerar-se complement tots els altres. Els Cants d'Amor comprenen el despertament, la naturalesa, les lluites, les diferents situacions i el fí del sentiment homenívol, com clarament ho confessa amb el segón dels següents versos, amb els quals fineix i epiloga dita poesía, constituint el *scopus* d'ella:

En amor veig dues dificultats:
un'en saber qui es, d'hon ve, que fa; (LXXXVIII)
l'altra'n exir del qui en ses mans esta
e quant e com fa contents sos privats.

El tercer i quart vers semblen referir-se a la matería dels cants morals, puix la virtut que en ells canta és l'apetit adreçat i rectament dirigit, és a dir, consisteix en *exir del qui en ses mans esta,* en el predomini de la raó sobre l'apetit, o usant el tecnicisme escolàstic, en que l'apetit superior o intel·lectual regeixi a l'inferior i cec, i la manera còm fa contents a sos privats és mediant l'equilibri i concordança entre les parts del compost humà. Volent el nostre poeta cantar les humanes afeccions, les internes commocions de l'ànima, es fixa en l'amor, puix segons

la doctrina escolàstica, l'amor, lo concupiscible, com ella diu, és el centre generador de totes les altres passions, de manera que'ls sentiments de desesperació, ira, enveja, goig, tristesa, etc., que l'Ausias canta, són totes varietats del mateix sentiment, qui forma la substancia de tota sa poesía. Perdoni el lector si entrem en certes regions filosòfiques, puix en elles continuament està el poeta, i sa intel·ligencia requereix la reconstrucció de l'horitzó en que's desenrotllava son esperit. Totes les passions la filosofía redueix a dues fonamentals, de les quals les demés són branques; la que ja havem citat, baix el nom de *concupiscible,* i la que anomenem *irascible.* La primera versa sobre lo delitable, la segona sobre lo arduu; mes l'irascible és la mateixa concupiscible que's transforma en sa contraria quan troba obstacles a la consecució de son objecte, la fruició que esperava; i sa finalitat, la raó de sa existencia consisteix en vèncer, destruir, els obstacles que en son camí troba l'apetit concupiscible, per això Sant Tomàs diu que és *quasi propugnatrix ex defensatrix concupiscibilis;* per lo qual, l'admirable doctor afirma que totes les passions surten i tornen a la font de l'Amor, puix vençudes les obstruccions que provocaren la passió irascible, aquesta descansa i frueix, reapareixent la primitiva i fonamental, o sía la concupiscible, o bé, diguem, s'obté l'amor, la qual, segons el Sant Doctor, consisteix en la proporció entre l'apetit i son bé, o sía *in complacentia boni.* Aquest cercle de les humanes afeccions el caracteritzà perfectament Aristòtil amb aquell lacònic i pregoníssim text: *appetitivus motus circulo agitur,* naix o és provocat per un objecte extern i no para fins a tornar a ell mateix. Havem citat la metafòrica expressió aristotèlica, el cercle de l'amor, perquè explica el motiu pel qual Ausias sempre torna a la mateixa; l'amor serà d'animal brut, d'home o d'àngel segons la qualitat del subjecte afeccionat — *tal com es hom de tal amor es pres;* — mes l'amar és una necessitat essencial de la naturalesa humana lligada amb l'objecte final de la seva creació.

II

Donades aquestes breus explicacions, anem a dissecar el nirvi filosòfic de la poesía de l'Ausias March començant per la passió de l'Amor. Aquesta és inspirada pel coneixement, i participa de sa naturalesa; si naix del coneixement sensitiu, l'amor és limitada com el coneixement que l'excita, lo qual expressa el poeta

dient que'l cors ab sa complexio (Cants d'Amor, II)
ha tal Amor com un Lop o Renart.
Que lur poder d'amor es limitat
car no es pus que un apetit brutal.

Aquesta mena de comensuració entre'l coneixement i l'amor és més evident encara en l'apetit racional; l'ànima, qui és, segons Aristòtil, *quodam modo omnia,* capaç d'un extens coneixement, és també capaç d'una amor i una felicitat superior; en Déu afirmem la suma felicitat per la suma intel·ligencia:

Aytant com es l'enteniment pus clar (Ibíd.)
es gran delit lo que per ell se pren.

Convençut de la limitadíssima potencia fruitiva dels sentits, el poeta

Diu mes avant al cos ab gran endeny;
vanament vols, e vans son los desigs, (Ibíd.)
car dins un punt tos delits son fastichs.

Regoneix en el sentit la prerrogativa de despertar l'enteniment, mes aquest és, i dèu ésser, el verdader monarca en el regne intern de l'home:

Ell es qui venç la sensualitat
si be no es en ell prim moviment;
en ell esta del tot lo jutjament, (Ibíd.)
esclava's diu sua la voluntat.
¿Qui es aquell que en contra d'ell reny?

que voluntat perqui'l fet s'executa
l'atorch Senyor, e si ab ell disputa
a la fi se guia per son seny.

Essent l'intel·ligencia facultat necessaria, no pot deixar de conèixer l'objecte intel·ligible adequat, i estant la voluntat fermament lligada amb l'intel·ligencia, l'amor espiritual del poeta participa en certs termes d'aquesta necessitat:

¿Qui es lo foll que'm repta si no am? (III)
¿Qui es lo foll reptant me de amar?

Sempre l'intel·ligencia racional pot desfer el camí, tornar a la bona vereda; mes la dificultat és grossa; per això el poeta sembla que vol recular del camí de l'amor, mes ho troba impossible i es compara a un infant a qui han tret de son carrer que

tornar no sab de hon altri'l porta (IV)
ni menys per si may fara tal jornada.

Els sentits se conjuren contra l'enteniment, i valent-se de la delectació, i de la contrarietat de la delectació, que aviva més l'apetit, aquell se troba batut i pres, segons canta el poeta en la següent estrofa:

Vos no voler lo meu voler empeny
e vostres ulls han mon arnes romput, (Ibíd.)
mon pensament minvant m'ha ja vençut
so presoner poruch per vostre seny;
lo vostre gest tots mos actes afrena
e mon voler res no'l pot afrenar.

Senyala els *graons* del desenrotllament de l'amor, que comença pel sentiment, venint després el desig, fins arribar al paroxisme de la passió concentrada

e port al cor, sens fum, continu foch (V)
e la calor no'm surt a part defora

per això el fa amagrir, i el passionat no se sab explicar:

lo pacient no pora dir son mal (Ibíd.)
tot affeblit, ab llengua mal diserta;

voldría fugir els extrems i no pot; enveja *a los que migs llochs*

d'amor van sercant, mes li és impossible, perquè la perturbació de l'home és tal, que ànima i cos no s'entenen:

no es Senyor en tal cas la raho
l'orgue del cos desbaratat esta.
. . . . . .
Mos sentiments son axis alterats (VII)
quant lo que am'mon ull pot divisar
que no m'acort si so'n terra n'en mar
y'ls membres lluny del cor tinch refredats,

L'espiritual poeta declara la castedat de son enamorament en els següents versos de la tornada:

Herbes no's fan males en mon ribatje;
sia entes com dins en mon coratje (X)
los pensaments no'm devallen avall

La passió, encara que no és tenebrosa, sinó fulgurant, fa perdre l'esma; l'apassionat no té conciencia de sí mateix; per això, regoneixent-ho, l'enamorat poeta vol cambiar de direcció, no vol parlar de sí mateix, sinó de sa aimía:

perque no'm trob, dire'l que trob en vos. (XI)

Doncs ara donarà esplèndid testimoni de l'alt mèrit estètic de madona, marcant, amb admirable perspicacia filosòfica, la superior bellesa de son esperit, plàsticament expressada en el cos

bell, ab gran gest, portant un esperit
tan amplament que no'l te presoner, (XIII)
mas com Senyor usant de son poder,
tenint estret plaentment l'apetit.

Aquest tenir *estret plaentment l'apetit* val un poema. Tal estat és desgraciadament, en la naturalesa humana caiguda en pecat, un pur idealisme poètic; totes les filles d'Eva, exceptuada la Verge María, tota l'humanitat, fins auxiliada per la gracia sobrenatural, ve a tenir estret l'apetit, no plaentment, sinó violentant-se, segons la sentencia del Redemptor: *regnum coelorum vim patitur*. Aquest estat de perturbació de l'home principalment se nota en el sentiment de l'amor, que és assumpte

mixti fori, i, per lo tant, litigiós o borrascós, com tots els estats i situacions intermitjos com les primaveres; goig i dolor tot sovint se barregen en l'amant.

Una sabor d'agredolç Amor llança
. . . . . (XXV)
dins mos delits mortal dolor hi cap
e tal dolor ab delit ha ligança.

Passió cerca passió, *qui tebeu* (tebi) *es, d'amor es enemich,* l'indiferencia la mata, la viva contrarietat l'encén:

Amor se te per pus injuriat
per hom en qui troba lo seu cor fret (XXIX)
que per traydor hon fos tot malifet.

Sembla que l'idea de la mort hauría de consolar en tal estat de neguit:

Per molt amar ma vida es en dupte, (XXXVI)
mas no cregau que de la mort me tema;

Però l'amor humana, com tota cosa purament humana, coneix que la mort és sa destrucció, i sent l'horror de l'aniquilament, per lo qual Ausias exclama:

Yo tem la mort per no servos absent (XL)
perque amor per mort es anullat.

Malgrat els sofriments, troba a faltar el jou de l'Amor, ne té anyorança; i el poeta enllaça magníficament les delectacions i tristors de l'amant amb la llei de la compensació, la primera mostra de la qual se troba en el govern de Déu:

¿Qui'm tornara lo temps de ma dolor
e'm furtara la franca libertat? (XLVII)
Catiu me trob, licenciat d'Amor,
e d'ell partit tot delit m'es lunyat;
. . . . . .
. . . . . .
En yra'sta de Deu lo peccador
com en est mon treball no li es dat,
dels bens de Deu no sia'sperador,

no ha lloguer qui no ha treballat: (Ibíd.)
axis d'amor qui no sent lo turment
en sos delits no's cur a delitar;
tot amador preng'en aço esment
que sens tristor no's pot molt alegrar.

Les grans passions suposen grans intel·ligencies; segons la doctrina de l'Angèlic, són les passions com els òrguens pels quals l'esperit obra i executa sos judicis. Un enteniment qui no està servit per passions, resta xorc i sens influencia en la corrent dels humans successos. La passió junyida amb l'enteniment participa de la persistencia d'aquest; mes, essent la dòna de menors forces intel·lectuals, la passió en elles, segons la bella expressió del poeta, no s'hi atura:

com dones han poca part de tal dot, (l'enteniment)
amor no pot en elles fer atur. (LVI)

Aleshores la raó, dominada per la passió, fa l'amor de pitjor condició que l'instint animal, puix la desenfrena:

L'animal brut sera molt pus segur
d'est apetit que'n dona no sera,
car solament en l'acte se moura (Ibíd.)
sentint aquell que'n lo plaher ha dur:
ella pensant en algun passat cas
moura apetit en fet luxurios
. . . . . .

Per l'apassionat poeta l'amor és una esfinx, mig àngel i mig bestia, de manera que no sab d'on vénen ses delectances:

Yo sent delit que no se d'hon pren força.
Si es de carn, ¿d'hon li ve que no's farta? (LXVIII)
Si d'esperit ¿com l'infinit aparta?
Si del compost ¿d'hon ve que tot no'm força?

Ja anirà aclarint el filosop poeta el misteri de l'amor; ja comença a ovirar que l'últim fí de l'amor és un descans en visió fruitiva. —*Per contemplar fuy en lo mon exit.*—Però és molt diferenta la contemplació de l'enteniment i la dels sentits, aquests amb l'ús excessiu s'aniquilen:

e lo poder es perdut de tot seny (LXXII)
quant son esguart en gran exces ateny,
e pot ser tant que'l seny pert lo sentir.

Aquesta atrofía que causa en els sentits l'ús i la delectació, no esdevé en les facultats intel·lectuals; mes el poeta en les següents rimes aludeix a la justificada divisió escolàstica entre'l judici sobre conceptes generals, el judici racional per excel·lencia, qui s'exerceix sens orgue determinat; i la *ratio particularis* (1), el judici sobre'l particular i material que funciona mediant els sentits, i que té vera similitut amb la facultat estimativa de que gaudeixen les besties. Per això Ausias fa tant gran diferencia entre'ls dos judicis, ja que l'últim, propri de la vida animal de l'home, sempre és influit per la part sensitiva. En l'enteniment:

per excessiu son delit no's desert;
orgue no ha, per ço lo poder no pert
e son esguart algun exces no tol: (Ibíd.)
incorporal es tot quan ell enten,
fahent juhi en generalitat;
mas devallant en particularitat
mescla hi un seny e menys no si enten.

Fins al franc voler de l'home arriba un cert atrofiament per causa dels mals hàbits adquirits; l'home moral aleshores se pot comparar al paralític que no pot

anar al loch hon vol esser anat, (LXXIX)
ans cau a tort va contra son mester.

La tiranía de la passió força la voluntat envers lo delectable, mes aleshores no és delectable, puix que punyeix a l'home la racional conciencia, i el motiu del goig és causa de sofriment; per això el poeta vol foragitar l'Amor.

O tu, Amor, qui ton poder me'stens
axi fortment que no't puch resistir,
ix fora mi, puix en plaher no gir (Ibíd.)
ma voluntat a fer tos manaments.
Vulles haver en contra mi ergull,

(1) «Cui medici assignant determinatum organum, scilicet mediam partem capitis.» (*Summa Theologica, De Homine*, quaest. 78, art. 4.)

leix al vassall qui no't vol per senyor.
¿Quin moviment venç aquesta dolor,
fent me jaquir ben fet del que'm despull?

En les histories dels sants, en la mística cristiana, se troben casos en que, per permissió divina, la passió obstrueix l'elecció racional de l'home, per lo qual no és estrany que cantant el poeta una passió portada al paroxisme, parli de la manera que parla. Ademés, tothom recorda el *quod nolo malum, hoc ago* (1), de Sant Pau.

L'intensa passió de l'amor, *vis unitiva et concretiva*, que identifica els amants, desacorda sovint l'ànima i el cos dels enamorats, o sía l'esperit i son orgue:

Yo so malalt havent lo cos tot sa;
cascu'n amor ab l'altr'es acordat, (LXXXII)
mon esperit es lo dolorejant,
ab l'orgue seu desacordat esta.

Mes no penseu que'l poeta es mostri indulgent amb la flaquesa de l'esperit, si aquest s'entrega, amb injuria de la dignitat racional, als inferiors apetits. Es una traició del sirvent, qui és el sentit que amb el bes d'una falsa amor entrega al senyor, qui és l'enteniment, semblant a la traició de Judes,

qui volch trahir besant lo Fill de Deu;
aquest es loch a ell just y degut: (Ibid.)
Puix ha trahit a si, Deu no l'ajut,
e gran peccat deu rebre pena greu.

Mes a pesar d'això

¿Qui es lo foll qui contr'Amor s'ergulle?
Segurs son d'ell los morts y'ls no sensibles, (LXXXIV)
mas no alguns qui son d'amor passibles;
qui vol ser fort de la carn se despulle.

El sentit influeix sobre la freda raó i d'una manera maravellosa l'encén:

No vull amar e mon apetit ama, (Ibid.)
sobre neu veig maravellosa flama.

(1) Rom., VII, 19.

Els escolàstics caracteritzen perfectament els moviments aprehensius i els apetitius de l'home. Els primers subjectiven, és a dir, l'idea o imatge adquirida per l'aprehensió pren la forma de l'esperit receptor *(quidquid recipitur ad modum recipientis recipitur);* al revés, els apetits objectiven, és a dir, se'n duen l'amant cap a l'amat, o, com diem, trauen fòra de sí. Fins el llenguatge comú expressa aquesta particularitat, així es diu que l'amor sedueix, és a dir, se'n porta el qui ama, i el poeta es val d'una estupenda imatge filosòfica per a explicar còm ella viu en sa ànima, malgrat la contradicció, així com l'ànima de l'home està en totes i cada una de les parts del cos, sens que la desaparició d'un membre d'aquest importi disminució d'ella:

Axís com es en nos l'anima tota
en tot lo cors, e tota'n cascun membre,
tallant algu no cal per aço tembre
que per aquell ella romanga tota: (Ibíd.)
la mi'amor es lo tot de aquesta,
e si'l veig res que per desalt (1) m'altere
no sent en mi que d'amor despodere,
en lo seu tot la mia tota resta.

En una convulsió epilèptica d'amor, gustant una vera ariditat, tant en el cos com en l'esperit, fins en la pràctica de la virtut; passant, lo que'ls mestres de l'Amor mística en diuen sequedat d'esperit, que és una de les situacions més penoses imaginables, nascuda sovint de la mateixa abundor de l'Amor, sembla que'l poeta es desesperi abandonant-se a la virilitat del plaer sensual:

Tots los delits del cors he ja perdut
e no atench los propis del esperit,
e no sent molt de l'anima'l delit
e mes no sent del de moral virtut, (LXXXVI)
. . . . . .
Complaure vull la mia complexio,
e fer me tort que'm lluny tant de raho
que foll amor yo torne a practicar.

Però prest el noble enteniment recobra sos drets. En el mateix cant, regoneixent l'infinidat de l'apetit racional, la limitació del

(1) *Repugnancia.*

sensual i l'unió i concordança dels dos en l'home, escriu els següents admirables versos, en que defineix la naturalesa de l'Amor humana, influida per la Providencia en el cor dels fills dels homes, com a una incitació a l'unió conjugal:

La carn vol carn, no si pot contradir
son apetit en l'hom pren molta part;
sino es unit ab l'arma tost es fart:
d'ells dos units sent hom un terç exir. (Ibíd.)
Aquell qui sent d'esperit pur'amor
per Angel pot anar entre les gents;
qui d'arma y cors junts ateny sentiments
com perfet hom sent tota la sabor.

S'enlaira tant aleshores en la contemplació de l'Amor:

que l'amador que'n apetit se farta (LXXXVII)
lo meu parlar no pens be que comprenga.

Per a que sía fort el sentiment homenívol és necessaria la cooperació de les dues parts del compost humà:

Tot amador delit no pot atenyer
fins que lo cors e l'arma se acorden, (Ibíd.)
car si'ls volers entre aquests se morden
aquest'amor no'ns pot a molt empenyer.

Les dues parts del compost, l'ànima i el cos, s'exciten mutuament, cosa necessaria per la persistencia del sentiment:

. . . . . .
Car moltes veus del cors l'apetit cessa
si que's mester que l'arma quell reforce,
e altra veu es obs que'l cors se'sforce (Ibíd.)
per mitigar l'arma que's veu opressa.
Tots de per si, han obs que fam los toque
o que'l desig del hu al altre broque (1).

Com la passió té per subjecte l'ànima i el cos units, d'aquí que'ls seus efectes síen comuns a les dues parts:

L'arma y lo cors cascu'n l'altre's delita;
delits, dolors entr'ells les se parteixen, (Ibíd.)
les passions del hu'n l'altre's pareixen,
experiment als pechs trau de sospita;

(1) *Agullonegi.*

Amb tot i això com—*per nostres ulls lo cor d'amor s'enflama* —els apetits lliguen la raó,—*los apetits sensuals l'arma lliguen*,—per lo qual és necessari reprimir-los, puix:

> Tant com lo cors sa passio gran leixa
> del esperit es la preso pus ampla (Ibíd.)
> e ses virtuts e potences axampla,
> sino que no veu tras paret mes per reixa.

Hermosa expressió de la doctrina escolàstica de que tant com la carn és reprimida és major la subtilitat de l'esperit; l'independencia dels sentits augmenta l'acuitat de l'enteniment, veritat que serveix de basa a la magia moderna, tant malignant com les antigues, representada pel sonambulisme i hipnotisme. En aquest punt, coneguda la sobreexcel·lencia de l'esperit sobre del cos, el poeta arriba al cim de la montanya de l'Amor, i proclama últim i més alt acte d'aquest la contemplació fruitiva:

> Mon delit es vida contemplativa (Ibíd.)
> e romanch trist devallant en l'activa.

Per lo qual, aleshores se forja per objecte de l'amor un sér purament espiritual, independent de membres carnals i posseint excel·lencies intel·lectuals:

> Mon esperit contemplant se contenta
> e dintre si una persona forja; (Ibíd.)
> d'ella no pens braços, mans, peus ne gorja,
> car tot semblant altre semblant presenta:
> solament vull d'ella tan clara pensa
> que'n res de mi no'l fos cosa secreta;
> alta y sabent, e d'amor fos estreta,
> lo contrafer prengues en gran offensa.

El poeta filosop coneix massa la naturalesa humana per a creure en una amor humana tant idealista; és cert que ell menysprea l'amor sensual, objecte dels cants trovadorescs:

> D'aquest voler los trobadors escriuhen,
> e per aquest, dolor mortal los toca, (Ibíd.)
> lo racional part del arma no'ls broca
> del sensual los seus apetits viuhen.

Però existeix una trina amor, i tal ha d'ésser la dels homes per a correspondre a sa naturalesa:

De tres cordells Amor deu fer sa corda, (Ibíd.)
car hu romp tost e l'altre molt no dura,
o trench o fluix d'un, l'altre mort procura,
si'l terç no hi es la corda se descorda.

Els tres cordills de que's compòn la corda de l'Amor els expressa desseguit el poeta al·ludint a les tres substancies de que consta la Creació, és a dir, l'angèlica, la mundana o material, i la intermitja, o sía l'humana; la qual, essent el *mikrokosmos*, dèu participar de totes, i com el sentiment homenívol és lo més típic i exclusiu de la raça humana, en ell resplandeix admirablement el caràcter de les tres substancies que integren el kosmos:

Lo qui Amor per tres parts ha sentit
toca de tot, d'Angel, e d'hom, e brut, (LXXXVIII)
segons de qual tal nom ha merescut,
e si de tots de tants es revestit.

L'Ausias, emperò, tot declarant-se doctor i profeta de l'Amor, entreveu un més perfecte horitzó ont aquella passió encesa per fets divins, té una influencia purificant:

Los homens llechs qui per amar s'encenen
en fets divins ab infusa sciença,
divinal es llur gran inteligença (LXXXVII)
e sos costums a creure tots amenen;
donchs si d'amor algun parlar me'scapa
que la raho no'l lloe ni aprove,
no si'algu que los meus dits reprove
dels grans secrets qu'amor cobr'ab sa capa,
De tots aquells puch ser Apocalypsi
yo defallint, amor fara eclipsi.

En els Estramps se compleix el quadre de l'Amor. El poeta arriba al suprem enlairament i purificació de la Passió; com l'Alighieri ateny la contemplació espiritual, darrera i definitiva etapa de l'Amor ben endreçada, per lo qual exclama:

O tu, Amor, de qui mort no triumpha, (III)
segons lo Dant historial recompta,

mes per a pujar a aitals cims la carn hi fa nosa, ens havem de despendre del cos

Tant en amor l'esperit meu contempla
que par del tot fora del cos se aparte, (I)
car mos desigs no son trobats en home,
sino en tal que la carn punt no'l torbe.

Arriba ja al cel de l'Amor incomprensible pels positivistes de totes les èpoques; mes ell maravellosament hi munta:

Al naturals no par que fer se pusquen (Ibíd.)
molts dels secrets que la deitat s'estoja.

La visió del Bé i de la Bellesa suma enfosqueixen la resplandor de l'inferior bellesa, i encenen el desig de la possessió d'aquella:

Si com los sants sentints la llum divina
la llum del mon conegueren per ficta,
e menyspreants la gloria mundana,
puix major part de gloria sentien,
tot en axi tinch en menyspreu y fastich (Ibíd.)
aquells desigs que cumplits amor minva,
prenent aquells qui del esperit mouen,
qui no's lassat ans tot jorn multiplica.

Per a arribar a aital esfera es necessita un *arrapament* de l'esperit, semblant al de Sant Pau, és a dir, un *dexament* maravellós del cos que aixampla la potencialitat de l'ànima, o sía l'esperit s'ha de fer independent de la carn:

Si com San Pau Deu li sostragué l'arma
del cors perque ves divinals misteris,
car es lo cors del esperit lo carcer
e tant com viu ab ell es en tenebra, (Ibíd.)
axi amor l'esperit meu arrapa
e no hi acull gens maculada pensa,
e per ço sent lo delit qui no's cansa
si que ma carn la ver'amor no'm torba.

Mes són pocs els elets — *qui solament d'amor de esperit amen,* — estant convençuts de que aquesta vida és temporal i finida i

crehent de ferm los fets del mon ser ombra
d'aquell Sol clar qui tot llur cor escalfa. (III)

L'Amor homenívola reb una transformació amb la mort de l'objecte amat, l'amant se purifica — *car tota carn a vòmit me provoca* — i la contemplació amorosa recau encara sobre l'esperit immortal:

Tu, esperit, qui has fet partiment (Cants de Mort)
ab aquell cors qual he yo tant amat: (VI)
Vingues a mi que so passionat...

i aleshores el sentiment se converteix en una mena de devota unció:

Son esperit sens lo cors yo contemple, (I)
tan delit sent com l'hom devot al temple.

Així canta l'Ausias en els cants de Mort; mes, sobreposant-se a la vaguetat del sentiment els ferms principis de la filosofía, i apropriant a cada hu de les tres amors, com ja ho feu en els cants d'Amor, una de les tres categoríes escolàstiques, és a dir, a la purament espiritual l'*Honestum*, a la mixta l'*Utile* i a la sensual el *Delectabile*, declara la mort destructora de les dues darreres, i posant en perill la primera:

Mort, en un colp, los trens bens m'ha ferits;
los dos son morts, l'util y'l delitos, (III)
e si l'honest perdes del cel recos (1)
mos darrers jorns serian ja finits.

Per aquest senzill anàlisi veurà el lector còm el nostre il·lustre Poeta no és un esperit alterat per l'amor, sinó un artista de la filosofía qui amb traça maravellosa desenrotlla amb diferents quadres els distints graus i qualitats de la passió, mare de totes les altres; si bé fixant-se amb major extensió en l'amor entre l'home i la dòna que'l buf de l'adorable Providencia encén com a impulsor a l'unió conjugal destinada a continuar l'obra de la Creació, i que'l poeta caracteritza tant bellament amb els següents versos dels Estramps d'Amor:

(1) *¿Recurs?* Compari's *socos* amb *socors*.

Los qui amor ab cos e arma senten,
amant lo cos e mes la part de l'arma, (III)
grau de Amor homenivol atenyen,
sobre dos colls lo jou d'amor aporten.

III

No li desplaurà al lector que, així com dels cants d'Amor havem extret la doctrina sobre aquella passió, centre i principi de totes les altres, dels cants morals copiem els passos principals, les expressions més típiques, de la vera i pregona teoría escolàstica de la naturalesa de la Virtut i del Bé. Doctrina profundament racional, per desgracia avui molt desconeguda, que alça les accions humanes a una categoría superior, traient la virtut dels termes de la vulgar sensiblería de l'humanitarisme cec, i il·luminant-la ab la resplandor nobilíssima de la raó natural. Fixem-nos primer de tot en la definició aristotèlica de virtut: *habitus electivus in medietate existens*. L'arrel és la racionalitat humana, és a dir, la facultat o llibertat d'elegir, llibertat que's fa efectiva per a l'hàbit, i té per mida o deguda proporció la *medietat*, o sía la proporció de l'obra amb la regla de la raó, evitant que no passi de mida per excés, o que per defecte no hi arribi:

Entre'ls estrems al mig virtut atura. (II)

O com diu en el primer cant:

Car virtut en lo mig lloch se met (I)
e als estrems per vici s'abandona.

Els actes aillats no constitueixen la virtut; hi ha d'haver l'hàbit que's guanya amb la repetició d'actes:

Vicis, virtuts per actes s'han a pendre, (II)
l'acte es primer apres potença's presa.

L'arrel de la llibertat és la racionalitat humana; l'identificació originaria d'aquestes excelses qualitats i la limitació que l'hà-

bit posa en el voler humà es troba expressat en els següents versos:

Jo trob solt lo meu enteniment
e so libert a temps del que dech ser;
mas tost llevar l'habit no tinch poder, (VII)
mudar costum no's fa prest en volent.

Un distintiu de la virtut és son desinterès, el fí del virtuós és l'amor al Bé, essent essencialment pràctica:

No conquerran virtuts per gran abtesa (II)
ne les hauran poetes per llur art;
han les aquells metent vicis apart
obrant virtuts per amor de bonesa.

Essent la virtut un hàbit, convé considerar la diferencia entre'ls hàbits, puix segons en què's funden són més o menys forts. El que sols se funda en la repetició d'actes no té grans dificultats per ésser vençut; el que's funda en la naturalesa testifica el poeta que li costà molt de dominar:

E tant es fort l'habit segons hon cau,
e yo'ls trob tals e tots los esprovi;
lo del costum no tost, mas yo'l perdi, (VII)
lo que'm mogue natura'm feu esclau.

Mes la voluntat venç l'hàbit, puix com la raó l'il·lumina, aquesta, menys corruptible que la voluntat, en presencia de son objecte adequat no pot deixar de percebre'l, destruint les il·lusions de l'apetit:

Los no sabents yo vull que sapiau
que l'habit ja no esta raigat prou, (Ibíd.)
com lo voler en contra d'ell se mou;
l'enteniment lo vert no te per blau.

Ademés, l'experiencia demostra que molts per diferents mòbils han redreçat les seves inclinacions:

Los uns per Deu, o per si, o per sort,
o per sentir vergonya dels fets llurs (Ibíd.)
e sens ulls clars, mas la mitat escurs,
han redreçat lo fust qui era tort.

Essent la virtut l'excel·lencia humana per antonomasia, *ultimum potentiae,* segons la frase escolàstica, ha de procurar a l'home la vera felicitat; i el nostre Ausias, pujant a aquella superior regió en que viuen juntes la filosofía i la poesía, canta amb pregona originalitat aquella fàcil felicitat, cantada per Horaci i Fra Lluís de León, i que constitueix un lloc comú de la poesía savia tradicional:

Prest e sens cost es quant mester havem,
mas l'apetit les coses encareix,
tant que la fam com mes havem nos creix,
d'algun desig complit fastig rebem. (VIII)
. . . . . .
. . . . . .
l'home pot dir qu'es en lo mon content,
lla donchs lo ver coneix l'enteniment
e'l cors sens fam e fastig roman fart.

Emperò el cristià poeta proclama el fí extra-natural de l'home, considerant còm en el món no troba satisfacció completa a l'apetit que'l mou:

Ell es aquell qui l'hom porta'n lo mon
sercant la fi que james trobara,
car fora si james hi pervendra (Ibíd.)
sa fi no es en natura, ne fon.

Es el Cant IX una llarga disertació sobre'l *Bonum,* i ses categoríes d'*Honestum, Utile* i *Delectabile,* que d'una manera eminent se comprenen en l'Honest. Es pura doctrina tomística, segons se pot convèncer el lector mirant la *Summa* (2.ª 2.ae quaest. 145).

Molts filosophs en llurs escrits han clos
ser profitos, delitable y honest, (IX)
e tot quant es que sia deshonest
no esser bo, fora de tot repos.
Lo be honest se'n porta'ls dos ab si,
car per aquest delit perfet s'ateny,
axi mateix a tot profit s'empeny,
no desviant de raho lo cami.
. . . . . .
D'hon se pot dir que'l be del home jau
en aquests bens, clohent los tots l'honest.
. . . . . .
. . . . . .

Consistint, segons la gran filosofía cristiana, la felicitat de l'home en sa excel·lencia, el filosop poeta, després d'enumerar les opinions dels antics filosops qui llargament disputaren sobre en què consistía l'humana felicitat, trobant-los a tots incomplets, dóna sentencia declarant que'l Bé consisteix en que l'enteniment atengui la veritat i que l'apetit superior regeixi l'inferior:

> Tots han dit ver e no cascu per si...
> lo be del hom en dues parts se pren, (Ibíd.)
> quant veritat l'enteniment enten,
> e l'apetit a raho consenti.

Per això amb admirable profunditat canta l'Ausias l'identificació, en sa superior categoría, entre'l Bé i el Delectable, sols distints *secundum ordinem,* puix el Delectable és bo mentres no s'ix de sos termes naturals, i sols el deleit és mal quan *natura dessegueix:*

> Delit e be sols orde'ls departeix,
> delit es bo en tots fets naturals (Ibíd.)
> sino en l'hom quant pass'en los brutals,
> car en tal cas natura dessegueix.

Més:

> Mes la major part del mon no pot amar
> lo be honest perque be no'l perceb (1). (Ibíd.)

Així és que cerquen el Bé en el plaer, en les riqueses i en la vanagloria, per lo qual el poeta declara que

> la gloria'sta en coneixer a si (Ibíd.)
> ple de virtuts e no loat dels folls.

i dirigint-se amb gran desdeny al qui es gloría en l'aura popular, en les adulacions, diu:

> Vaja cercant lo foll, grosser mesqui,
> lo seu delit entre los populars,
> car tot semblant se delit ab sos pars

(1) L'*honestum* pels escolàstics és la bellesa intel·lectual: «Honestum voco intelligibilem pulchritudinem, quam spiritualem nos proprie dicimus.» *(Sum.* D. Thom., loc. cit.)

e no deman a degu lo cami (Ibíd.)

. . . . . .

Magnanim es qui lo mon te'n menyspreu
e molt mesqui lo qui'l pensa servir.

Els amants de la filosofía a Catalunya, qui pel magisteri d'en Xavier Llorens, seguint els filosops escocians, tant han sentit bella i pregonament ponderar la limitació de les humanes facultats, han de trobar en el Cant X com una sanció de la modestia i de la soliditat racional de la nostra raça. Comença amb l'antic apotegma *ars longa vita brevis*, consigna la deficiencia de l'experiment, i al pas que nota la frisança de l'enteniment consigna la curtedat de sa operació més alta, el judici, en l'hermosíssima fórmula que segueix:

La vida's breu e l'art se mostra longa;
l'esperiment defall en tota cosa: (X)
l'enteniment en lo mon no reposa,
al juhi d'hom la veritat s'alonga.

Les grans categoríes intel·lectuals resten sempre circuides d'ombra per l'humana intel·ligencia:

Deu no'ntenem sino sots qualque forma
presa pel seny, e Deu no es sensible, (Ibíd.)
ne'ns es a nos substança conexible,
l'enteniment ab la raho la forma.

La mateixa substancia de les coses limitades s'escapa de la nostra aprehensió, sols coneixem els accidents i encara si els medis són proporcionats:

Los accidents sol bastam coneixer
e havem obs los migs que disposts sien; (Ibíd.)

Aquella maravellosa teoría de Plató, que l'Escola adoptà, sobre l'univers sensible, o sía la teoría de la materia, forma i compost resultant, també li serveix a l'Ausias per a predicar la limitació de l'home en ordre al coneixement de la materia. La materia prima, o sía el *substratum* de tots els sers sensibles és per sí incognoscible, el coneixem mediant la forma que li determina son sér actual, mes al misteri per lo qual apareixen diverses

formes en la materia que és única, sortint distints objectes, l'enteniment de l'home no hi aplega, com diu l'Ausias, i fins la virtut del compost resultant resta en bona part amagada:

¿Qui es aquell qui materia conega
sino perque la forma's pot entendre? (Ibíd.)
Lo diferent de les coses compendre
no es en hom, son saber no hi aplega.
E la virtut que del compost resulta
com e perque no's pot saber com passa;
un'entitat ne surt de la llur massa
divers'a ells, no'n cal d'aço consulta.

Prova eloqüent de la nostra limitació intel·lectual és que

Creixent saber l'ignorança's desperta;
al qui mes sab li corre major dupte; (Ibíd.)
en aquell temps que res no se, no dupte;
al grosser foll tota cosa l'es certa.

Ademés:

Afecció l'entendre desordena;
tots som estrets ab aquesta cadena. (Ibíd.)

Tot això fa de l'home un sér risible a l'ésser considerat per una naturalesa superior, puix cobeja lo que li és contrari.

Ja veig estar a Deu ple de rialles
Vehent com som a nos mateixs contraris; (Ibíd.)
lo que cercam son nostres adversaris;
aquests son bens d'hon havem grans baralles.
Lo mal volem, cuydant que be gran sia,
e pledejam aquell ab grans despeses,
volent honors, matrimonis, riqueses,
e lo revers s'ateny del qu'hom volria.

Però no devem creure pas que pel catòlic Ausias el món fos un desgavell real, no, l'ordre superior entre'ls fets aparentment antinòmics existeix, mes son encadenament no'ns és visible, i això constitueix altra limitació de nostre enteniment.

Les fins dels fets estan encadenades
secretament que no es ull es veja, (Ibíd.)
la pus gentil senyala cosa leja,
si no's veu tost, trau cap a les vegades.
Si com lo temps humit lo sech senyala
los fets del mon van de bon'obr'en mala.

Aleshores el poeta assenta la gran veritat aristotèlica, de que'l pecat és un engany culpable *(decipimur sub specie boni)*, l'home pren per bé lo que no és tal:

> Ignorantment les gens fals delits prenen (XI)
> corrent al mal puix ha de be semblansa.

Tant fatal il·lusió prové de la carn, mes l'enteniment pot transformar-la *(la part brutal racional es tornada)*; però l'enteniment, si no la dóna pel bé, encara danya:

> Per millor part Deu l'enteniment posa
> com a senyor en cascuna persona, (Ibíd.)
> e si en ço que'l deu donar no'l dona
> com pus n'ateny en tan mes li fa nosa.

Aleshores *entenent en contra la carrera*, diu el poeta, la major intel·ligencia en l'home serà per major passió:

> Tota passio es cert que mes s'encena (Ibíd.)
> en l'hom subtil qu'en persona grossera.

IV

La limitació i pervertiment de ses facultats fan incapaç l'home d'atènyer son fí, mes els antics teòlegs escolàstics, comentant un text d'Aristòtil que diu que lo que podem fer auxiliats per nostres amics, absolutament ho podem fer, enllaçaven la voluntat humana amb l'auxili sobrenatural de la gracia divina. Per això Ausias, després que en els Cants morals ha explicat la voluntat humana amb els hàbits que la modifiquen, canta la gracia divina, auxiliadora de l'esperit humà, en l'hermós Cant espiritual, que comença amb la següent invocació al Ser Sobirà:

> Puix que sens tu algu a tu no basta
> dona'm la ma o pels cabells me lleva.
> Sino estench la mia vers la tua
> quasi forçat a tu mateix me tira.
> Yo vull anar envers tu al encontre,
> no se perque no faç lo que volrria

e no se que aquest voler empatxa
puix yo so cert haver voluntat franca.
. . . . . .
Ans que la mort lo proces a mi cloga
placia't Deu, puix teu vull ser, que'm vulles.
Fes que ta sanch mon cor dur amolleixca,
de semblant mal guari ella molts altres.

Però la voluntat humana ha d'esforçar-se, una voluntat peresosa fa a l'home inútil:

Ajuda'm Deu; mas follament te pregue.
Car tu no vals si no al qui s'ajuda,
. . . . . .
¿Que fare jo, que no meresch m'ajudes,
car tant com puch conech que no'm esforçe?

Mes la turpitut del nostre voler és gran:

Jo sent pahor d'infern al qual faç via
girar la vull e no hi disponch mos passos.
. . . . . .
Ajuda'm Deu, que sens tu no'm puch moure
perque'l meu cors es mes que paralitich
tant son en mi envellits los mals habits
que la virtut al gustar m'es amarga.

Explica o al·ludeix als caràcters de la gracia divina. Ningú en aquest món sab les raons que guíen la Providencia en la justificació de l'home; el poeta parla del bon lladre, qui ple de maldats i buit de mèrits és renovat per la gracia:

Ton esperit lla hon li plau espera;
com, ne perque no hu sab qui en carn visca.

També nota la gratuitat de la gracia:

veig ton voler qui sens merits gracia,
dones e tols de grat lo do sens merits,

Això l'ompla d'una misteriosa temor; i recordant-se de Job, l'influença literaria del qual predomina en el nostre poeta, exclama:

Si Job lo just, por de Deu lo prenia
¿que fare jo qui dins les colpes nade?

Per a fugir de perills desitja finir la vida; mes el judici de Déu l'espanta:

¿Qui'm mostrara davant tu fer escusa
quant haure dar del mal ordenat compte?
Tu m'has donat disposicio no mala
e yo he fet del regle falç molt corba.
Dreçar la vull, mas he mester ta'juda.

I aquí recorda el principi teològic de que tota bona obra que surti de la voluntat humana, suposa l'iniciativa de Déu:

Tu es primer en tota bona obra,
¿com sera, donchs, qui primer de tu passe?

Resol fer penitencia; i considerant insuficient sa voluntat, amb una bella expressió realista, demana a Déu que's prengui la venjança per sí mateix, deixant-li salvo l'esperit:

Dona'm esforç que prenga de mi venja:
yo'm trob ofes contra tu ab gran culpa,
e si no hi bast, tu de ma carn te farta
ab que no'm tochs l'esperit qu'a tu sembla.

I acaba piadosament demanant les dolces llàgrimes de la contrició, i fins les amargues de l'atrició, que, si bé imperfectes, condueixen a les primeres:

¿O, quant sera que regare les galtes
d'aygua de plor ab les llagrimes dolçes?
Contricio es la font d'hon emanen,
aquell es clau que'l cel tancat nos obre.
D'atricio parteixen les amargues
perque'n temor mes qu'en amor se funden,
mas tals quals son de aquestes m'abunda,
puix son cami e via per les altres.

V

Arribats a aquest punt, no és difícil sintetitzar el pensament del príncep de nostres poetes, qui fou considerat ja pels antics no com a un home qui tenía el do d 'alegrarla vida del proisme

i endolcir-la, com passa gairebé en tots els poetes, sinó com posseint una saborosa substancia, suficient pel nodriment intel·lectual del lector. Així el consideraren els nostres antics, com també a l'Alighieri els seus paisans. La poesía escolàstica, filla d'un pensament robustíssim, havía de mostrar una vigor extraordinaria, i el plaer estètic l'havía de causar no per la forana bellesa de la forma, sinó pel pregón sentit que alenava. L'Ausias se proposà cantar la part apetitiva de l'home; i el conjunt de sos cants forma un tot animat per un sol esperit i amb vera correspondencia de les parts. Les passions o sentiments són com el vehícol de l'humana voluntat, per això formen la basa de tota la poesía de l'Ausias els Cants d'Amor i els Cants de Mort; els sentiments són el preàmbul de la voluntat racional; arriben a confondre's amb ella; l'influeixen tant que sovint li donen forma, la constitueixen en hàbits determinats, i segons són aquests tal és l'home. Els cants morals són el cant de la justicia natural en el regne intern de l'home, l'ordre espiritual en la nostra conciencia; emperò el cristià poeta, i finíssim filosop, coneix evidentment que l'home en l'esfera natural és incomplet i insuficient, i aleshores en el cant espiritual enllaça la voluntat humana amb la gracia divina, la qual auxiliant a aquella, per l'interna moció del Criador, la purifica i adreça fent-la mereixedora de la consecució de son fí sobrenatural. La gracia és a la voluntat, lo que la fe a l'enteniment: ambdúes són necessaries per a complementar les facultats de l'home viador en son estat actual; per això el catòlic poeta al cantar la voluntat no podía deixar de cantar la gracia.

Tal volta la poesía de l'Ausias és un nodriment massa fort per la nostra generació; ses idees són avui poc conegudes, mes quan s'arriben a penetrar posen en l'ànima del lligent quelcom que no's desvaneix fàcilment. Es aquesta poesía del llinatge d'aquelles que poden llegir-se molts cops creixent sempre la delectació; son interès és permanent perquè l'assumpte és eminentment humà, com ara diuen; canta el més humà de l'home, puix, com a tomista il·lustre, no parteix l'home en dues meitats, sinó que'l compost amb ses operacions, és son objecte; i el sentiment homenívol, propri del nostre llinatge, forma la part principal de la poesía, la qual indubtablement és un d'aquells monu-

ments destinats a totes les generacions, no per l'interès històric o patriòtic, sinó per son caràcter general i trascendent. Ausias tingué consciencia clara del valor de son pensament i de sa paraula, i com altres il·lustres ingenis, pronosticà la perdurabilitat de la seva obra quan en els Cants d'Amor (VI tornada) diu:

Present de tots fare de mi sentença
que sonara mentre'l mon del vius dur.

Perquè'l nostre poeta no exercía son ofici amb mera profanitat, no era un actor en la comedia de la vida mundana, qui es vesteix l'oripell de moda; esperit pregonament cristià, el rimar per ell era més que un exercici literari, era el compliment d'una missió rebuda de dalt: per això desdenyà el neo-paganisme imperant, servà fidelitat a l'eterna sabiduría cristiana, i no era la brisa del Parnàs la qui movía son estre, sinó aquell Esperit qui fa prevalèixer l'esperit en la gran massa humana somoguda per passions carnals; per lo qual, el castellà Jordi de Montemayor pogué escriure sens adulació en honor de mossèn Ausias March el següent elogi, que's pot aplicar a molt pocs altres poetes profans.

No fué Minerva, no, la que ayudaba
A levantar tu estilo sobrehumano,
Ni hubiste menester al rojo Apolo;
Espíritu divino te inspiraba,
El cual así movió tu pluma y mano
Que fuiste, entre los hombres, uno solo.

Fou Ausias March cavaller valencià, tant distingit en armes com en lletres, nascut de llinatge de catalans, havent arribat a viure fins a les darreríes del sigle XV, per lo qual ben bé es pot considerar la seva poesía com el cant típic i comprensiu dels sentiments pregons, rectes i forts de la nostra gent, quan estava en el zènit de sa carrera.

CAPÍTOL VI

Joan Lluís Vives

I

Contrast de l'esperit d'aquest escriptor amb el dels anteriors. — El Renaixement i el Regionalisme. Cosmopolitisme d'en Vives. — Ses relacions amb els principals personatges de son temps i sa participació amb el moviment general de la civilització. — Fí eminentment religiós de tota sa literatura. — Se proposà imitar l'empresa de Sant Tomàs d'Aquino, de cristianitzar la ciencia humana i fer-la encaixar amb la sobrenatural; ¿n'ha reeixit?

II

Melcior Cano y Vives. — ¿Aquest pot ésser anomenat restaurador? — Cesarisme literari del Vives, propri del Renaixement, i ofici d'aquest últim en la transformació social: fou vehícol de cosmopolitisme, i indirecta preparació del Regionalisme modern. Caràcter d'aquest. — Breu exposició del pensament d'en Vives: ascètic i místic, filosòfic, sociològic, pedagògic, apologístic. — Llibre de *Disciplinis;* a pesar de son caràcter cosmopolític i de l'influencia del Renaixement guarda les qualitats de sa raça.

Fonts principals d'aquest capítol. — *Joannis Ludovici Vivis Valentini Opera omnia... a Gregorio Majansio...* — Valentiae Edetanorum in officina Benedicti Montfort 1782. Les referencies i cites són d'aquesta edició.

I

Dins d'aquest petit panorama espiritual que estem escrivint, en que cada home presenta un aspecte divers, si bé en tots se descobreix l'aire de la familia catalana, el famós Joan Lluís Vives contrasta vivament amb els anteriors que acabem d'estudiar. Ja no solament és un home nou, sinó una era nova; i essent el cabdal intel·lectual substancialment el mateix, fa son curs desviant-se del camí planer i popular, i apareix una nova forma més correcta, més senyora, més exquisida, però que, enlairant el past intel·lectual, el fa menys assequible a la generalitat dels homes. ¡Com tomba el món en cent anys! ¡Quan fàcilment cambía l'esperit humà de gustos, d'habituts i de sistemes! El mestre Eximenis i Sant Vicens Ferrer, posats enfront d'en Lluís Vives, ens demostren una manera piadosa, literaria, filosòfica, política i social, molt diversa de la d'aquest. L'esperit racional se mou dins d'un horitzó diferent; el Renaixement ha enfonzat l'Edat Mitjana, i de la terra que havía produit acèrrims defensors de l'antiga manera d'ésser, ample, lliure i natural, Eximenis, Sant Vicens i Ausias March, ardits impugnadors del nou pes i de la nova mesura amb que's pretenía nivellar totes les gents, ix un dels més il·lustres doctors del Renaixement, i qui, com els altres, vol estendre la nova forma a totes les afraus del pensament humà, tancant com dins d'un parèntesi d'oblit i antipatía, més o menys accentuada, els llargs sigles qui llavoraren amb paciencia i constancia cristianes les noves nacions europees. Catalunya hi perdé amb la nova moda, i els homes il·lustres dessus dits al fer-li la guerra, obeíen, potser inconscientment, a un instint de conservació de la forma nacional a que vivíen aferrats, i que la revolució clàssica havía d'esgrunar. Perquè a nostre humil parer, els cambis de dinastía i els casaments dels Reis són circumstancies, és cert, molt influients, mes

no decisives per a capgirar un país, majorment tant lliure com el nostre; una força misteriosa i invisible, com la que produeix les alteracions geològiques, hi treballa: un nou esperit dóna un nou caràcter. El Regionalisme i el Renaixement són antitètics: aquell és el sistema natural, el desenrotllament de la primitiva cèl·lula social que és la familia, una forma que no ix de cap motllo humà, sinó que les condicions del país, les circumstancies dels temps, l'influencia de les doctrines i les lliures accions humanes, tot sots l'influxe de la Providencia, han determinat; el Renaixement fou, com tota revolució, una forma *a priori,* un trencament de la tradició, un acte de la superbia humana, qui tracta amb menyspreu la sabiduría dels passats i sols té fe en la propria, violenta i despòtica, de que Déu se valgué, com se val de tota revolució, pel bé definitiu de l'humana criatura. Per això el Renaixement, per terme general, fou cesarista, se befà sovint de les literatures populars indígenes, mirà amb menyspreu les llengües modernes, fins al punt de que'l Vives, el més juiciós i moderat de l'escola, escrigué que la llengua llatina, per la seva perfecció era aquella en que devíen tractar-se les disciplines savies; i, no obstant, en llengua catalana foren escrits el gran *Llibre de Contemplació* del Beat Ramón Lull, els quasi innombrables tractats de l'Eximenis i tants d'altres que se'n escrigueren desde trescents anys abans que ho fes en Lluís Vives...

Ja no és el gran escriptor valencià un català de l'escola casolana; és, emperò, un esperit qui serva les qualitats inherents a la nostra raça: *licet hispanus, verè erat cosmopolites*, diu l'erudit Autor de la seva Vida, i de sí mateix escriu que *Hispania genuit, Gallia aluit.* En efecte, nascut a Valencia en el mes de març de 1492, en el carrer de la Taverna del Gall, en sa mateixa patria començà l'educació literaria. Li tocaren per mestres homes de l'antiga escola, cegament aferrats a lo existent, això és, a l'escolasticisme de la decadencia, d'una deformitat repulsiva, nascuda sens dubte d'haver-se democratitzat massa la ciencia; però que tenía la bona qualitat d'amar el propri terrer, i, al menys a Catalunya, de conservar una certa identificació amb la llengua del país, amb la qual, com havem vist, casaren l'escolasticisme, el gran orador, l'il·lustre polígraf i el príncep dels poetes de la nostra terra, això és, Sant Vicens Ferrer, el mestre

Francesc Eximenis i Ausias March. L'il·lustradíssim biògraf del Vives qualifica d'*homo insigniter barbarus,* el famós tortosí Jeroni Amiguet, mestre de l'Universitat valenciana, qui ensenyà Humanitats al nostre Lluís. Escrigué obres precioses per lo rares, en les quals traduí a la llengua catalana certs formalismes per a ensenyar, diu ell, als joves molt breument l'eloqüencia; i enemic del famós Nebrija, restaurador de les Humanitats a Espanya, empenyà a son deixeble a que escrigués contra aquell unes *invectiones,* i sens dubte després el Vives, també elegant i clàssic humanista, tota sa vida ploraría aquest pecat literari. Sembla que l'Universitat de Valencia estava feta una miseria; per lo qual, Vives amb son instint literari se'n anà a París molt aviat, i fou deixeble, i desseguit mestre, en els grans centres literaris que s'havíen despertat a la nova vida del Renaixement. Catedràtic de Lovaina en 1519, graduat de lleis a Oxford, lligat amb amistoses relacions literaries amb l'Erasme, al qual sol anomenar *preceptor* en les moltes cartes que li escrigué; amb Tomàs Morus, més tard martiritzat per Enric VIII, i avui alçat a l'honor dels altars per l'Iglesia catòlica; amb Vergara, *theologo suo;* amb Manrique, arquebisbe de Sevilla i *Questor,* com ell li diu, de l'Inquisició, gran defensor a Espanya de les obres erasmianes; relacionat, en un mot, amb tota l'aristocracia literaria, devía també esser-ho amb l'aristocracia social i política. Perquè'l Renaixement vestit amb l'esplendent mantell d'una alta i elegant literatura, prompte es guanyà la voluntat de les potestats eclesiàstica i civil, i ambdúes acceptaren la missió civilitzadora per medi de les lletres, que s'atribuía i que sovint empleà en contra del vell esperit escolàstic, que si bé deformat per lletges excrecencies, posseeix un esperit formidable qui el fa immortal, reapareixent, després d'haver-se purgat, per a continuar sa missió docent en pro de la criatura racional. Tota reacció fàcilment exagera, mes el nostre Vives fou un dels més trempats i acompassats dins del Renaixement; i sens dubte per això el veiem aconsellant al Papa, a l'Emperador, als Reis, als Bisbes i als Pobles. Sa correspondencia i sos escrits ens el mostren intervenint en el moviment religiós i civil de son temps. En la carta notabilíssima al papa Adrià VI, en la qual se descobreix que estava lligat amistosament amb el Pontífex, li diu que ha

tardat tant a escriure-li, després de l'elecció, per a poder parlar-li més a pler, passades les trifulgues del principi, i que li demana sobretot que procuri dues coses: 1.ª, la pau entre'ls Prínceps de l'Europa; 2.ª, la convocació d'un concili ecumènic, puix guardava la falaguera esperança de que's renovaría l'unitat de l'Iglesia, en malhora rompuda, i, seguint son sistema, alega en prova de son sentir la sentencia de l'antiga sabiduría profana: *Amantium iras esse amoris redintegrationem.*

Aquest temperament pacífic i transigent el Vives el tingué en ses relacions socials; no, emperò, en l'ordre literari, lo qual fou potser causa del menyspreu injust que tingué envers els grans filosops de l'Escola. Però en sa interessantíssima correspondencia amb els cabdills socials és sempre l'advocat de la pau i de la concordia; no que, com molts moderns filàntrops, cregués que la guerra fos una cosa absolutament perniciosa, puix instruit per la sabiduría clàssica, sabía que la pau era també corruptora *malis nos pacis vexati* (1), i que, per lo tant, era sovint la guerra, en mans de la Providencia, instrument de purificació i de rectificació social. Mes li tocà viure en temps calamitosos, de discordia entre'ls esperits dels homes, i en les nacions entre sí. Escriu a Enric VIII d'Anglaterra, amb qui, com després veurem, estigué íntimament relacionat, per a que procuri la pau entre'l César i el rei Francesc de França, i de pas, amb la veu de la moderació i del respecte, li parla de la conveniencia de que'l monarca tingui consellers lliures i estigui en contacte amb son poble. Però el monument demostratiu de l'esperit del Vives, en pro de la pau i de la concordia, és el llibre de *Concordia et Discordia*, que dirigeix i ofereix desde Bruges, any 1529, al César Carles V. Es indubtable que'ls grans esperits humans, i sobre tots ells el Mestre diví de l'Humanitat, han ensenyat la concordia, ja que la discordia és la plaga incurable de la nostra raça. Per això després de recordar a l'Emperador la gran gloria que l'acompanya, com ha tingut baix son poder el Rei de França i el Pontífex de l'Iglesia Catòlica, li diu que ami més mostrar-se instrument de la clemencia, que no pas de l'ira divina, abomina dels invents bèlics i així anatema-

(1) *De Concordia*, pàg. 375.

titza l'invent de les bombardes (¡què diría ara!), que qualifica de *Satanae inventum*, i ponderant els grans mals que afligeixen a la societat, conclou ésser l'únic medi de guarir-los la convocació del Concili ecumènic, cosa molt faedora si l'Emperador la protegeix. El pensament civilitzador del Vives; sa tasca nobilíssima, humanitaria i cristiana, que's manifesta en tots sos escrits, és evident en aquest tractat. Té un caràcter universalista que li prové de la materia que tracta i que és, sens dubte, com un precedent, nascut de les idees cristianes, del cosmopolitisme modern, que, degudament entès, és un dels més sòlids títols de gloria dels nostres temps. El benèfic y poderós esforç en pro del bé públic de l'ilustre apologista i propugnador de la pau social, fa que una bona part de ses cartes i molts tractats deguin considerar-se missatges de pau. Escriu a son amic Joan, bisbe lincolniense, confessor d'Enric VIII, per a que treballi en aquest sentit. Publica el llibre *De Pacificatione*, que's pot considerar com a complement del *De Concordia*, i el dedica a Alfons Manrique, arquebisbe de Sevilla, ponderant en ell la dignitat de la missió pacificadora, s'estén parlant dels grans Pontífex pacificadors, exposa abundant doctrina dels antics sobre aquesta materia, i fa veure còm sobre tots, i més que tots, Crist és qui portà la pau als homes per vici de la naturalesa, gairebé sempre discordants; i recordant l'insuficiencia gentílica per a atényer tant gran bé exclama: *Non potest caecus caeco viam praeire*... i amb devoció afectuosa afegeix: *o quantum tibi mortales omnes debent Servator Christe Jesu*... I perquè les idees de llibertat absoluta i d'independencia de les potestats superiors, que avui amenacen la civilització, aleshores teníen ja predicament, i el poble musulmà desde Orient espaordía als homes de seny, qui veien el perill de que la civilitzada Europa caigués baix la tiranía del Turc, per a alçar i rectificar l'esperit dels pobles cristians, escriu l'opúscol *De conditione vitae christianorum sub turca*, que's pot dir dirigit a aquells qui, despertades i desenfrenades les seves concupiscencies per les predicacions dels falsos reformadors, descontents dels prínceps cristians, cobejant una llibertat selvatgesca, deien que preferiríen viure sots els turcs; i fins portats per l'herètica pravetat, simpatitzaven més amb ells que amb els vers cristians. Els pinta la condició de

l'il·lustre Grecia esclava, l'opressió de la fe que pateix, la falta d'il·lustració i fins d'humanitat dels dominadors, i recorda amb un fí sentit històric l'imperi oriental i el día de la conversió de Constantí, que ell, citant Sant Jeroni, no creya completa, sinó que entrà en l'Iglesia, diu, *non ut verus ac plane christianus,* sinó circuit encara de la pagana pompa, volent unir la ciutat de Déu i la ciutat del diable, això és, Roma i Constantinopla; emperò molt més trist i nefast és el día en que un poble cristià cau en poder dels infidels. Amb motiu d'això increpa als qui s'han fingit una boja llibertat *(speciem stultam libertatis)*, desconeguda dels grecs i dels romans, rebutjant el pagar tributs, que sía permès obrar el mal, volent que l'autoritat perdi ses prerrogatives; de manera, diu rectament l'Autor, que en lloc d'un Príncep, ne tindríem cent i la ciutat no podría subsistir.

En el tristíssim fet del divorci d'Enric VIII amb la nostra paisana Caterina, principi i fonament del deplorable cisma d'Anglaterra i de tantes i tant fortes commocions en aquell regne, i de retop en tota la societat cristiana, procurà també intervenir-hi el nostre Vives, demostrant un zel i una discreció que sols pogué ofegar la brutal passió de la luxuria, que tenía encegat al monarca britànic. El Vives tenía grans i amistoses relacions amb aquella familia real; de la reina Caterina ne parla amb els termes més encomiàstics, com d'una virtut universalment reconeguda, i que s'ha fet un temple en el cor de tots aquells qui han oït parlar de ses desventures i de son nobilíssim comportament. Es el nostre paisà, secular, l'afront d'aquells vergonyosíssims prínceps eclesiàstics d'Anglaterra, fautors de la luxuria i del despotisme real. Feu oir a l'encegat monarca el llenguatge de la veritat i de la conveniencia, i en sa carta a Joan Vergara conta com el Rei el tingué arrestat sis sètmanes, fins que'l deixà anar amb la condició de que mai més posés els peus en el palau. L'il·lustre escriptor conegué que perillava a Anglaterra, per lo qual marxà a sa amada ciutat de Bruges, desde on, amb la data de 13 de janer de 1531, escriu una carta a Enric VIII, que'l Mayans en nota marginal amb gran raó qualifica *inmmortalitate certè digna.* D'ella es dedueix que temía que'l cardenal eboracense afavoría les males passions del monarca en lloc de dissipar-les. Comença afectuosament recor-

dant-li lo molt que devía als reis d'Anglaterra, còm fóra per ell gran satisfacció veure'ls placentment units, passant tranquils aquesta curtíssima vida, i còm no té altre medi per a manifestar-los son agraiment, els escriu la present carta per a dir-los sa manera de pensar sobre'ls seus assumptes que tant interessen a tota la cristiandat. Que'l Rei fa preguntar a totes les Universitats l'interpretació que dèu donar-se al text del Levític: *Frater non ducet uxorem fratris;* que ignora lo que respondràn, però que sab lo que s'ha de respondre. Que entregà ja un opúscol sobre aquesta qüestió al cardenal eboracense, i que, com no sab si l'ha llegit, li envià altre cop; mes prescindint de la qüestió i fins del compte que cada hu de nosaltres ha de donar a Aquell qui veu els cors dels homes, li demana que consideri lo que fa i aon va. Que reflexioni les desgracies d'una guerra entre'ls prínceps cristians a que s'exposa. ¿Per què vols, li diu, muller nova? No'm penso que sía per a tenir un brevíssim plaer obscè; diràs tal volta, que per a tenir fills qui heretin el regne; però tens una filla d'índole admirable, amb ella pots cercar-te gendre a gust teu, i el fill no sabs què sería; i recorda't que en aquest cas podríen esdevenir guerres en la teva Bretanya per l'incertitut en la successió llegítima; i fineix la carta protestant de que escriu així portat tant sols de l'amor que té a Enric VIII i a la Bretanya, de la qual per tant temps fou hoste. Ja veus, lector, l'influencia del Vives en els assumptes de trascendencia social, sempre moderada, pacífica, cristiana i moralitzadora. La llum de l'intel·ligencia i l'amor del cor se manifesten evidentment com regits sempre pel principi ètic cristià, que informava l'ànima del gran escriptor.

De sa influencia en lo que'n podríem dir la civilització literaria, del Vives tant finament amada, no cal parlar-ne en aquest llibre, que no és una historia literaria; puix és ben sabut de tothom còm estava posseit de les lletres clàssiques, les traduccions que publicà, els tractats didàctics que sobre la materia escrigué i l'exquisit gust de la forma que li feia mirar amb menyspreu les literatures populars. Però també aquí el gran escriptor manifesta un fí ètic, fuig de l'Art per l'Art i de la Ciencia per la Ciencia, que fins fa poc ha estat de moda, havent darrerament vingut un Art i una Ciencia per la Carn; tota l'extensís-

sima literatura vivista és verament cristiana, tota s'encamina a un mateix i altíssim fí, i partint de la ciencia del coneixement de sí mateix fineix en el coneixement de Déu: *hic est cursus absolutae sapientiae, cujus primus gradus est Nosse se, postremus Nosse Deum* (1). La *pietas nostra,* com ell bellament diu, és la que mou sempre sa ploma, mai perd aquest caràcter ni en ses relacions literaries amb l'Erasme i altres de sospitosa i fins viciosa ortodoxia, i el pensament fonamental del nostre Vives, son intent científic i literari, la meta del seu esforç, l'empresa que's proposà executar, ens sembla ésser la que tant maravellosament complí el nostre mestre Sant Tomàs d'Aquino, això és, agermanar la ciencia humana i la ciencia divina, i amb més exactitut encara parlarem dient que volgué unificar-les, fent encaixar la ciencia natural amb la sobrenatural. I aquesta idea no és una deducció nostra personal després de la lectura de les obres del Vives, en les quals sempre hi panteja aquest principi, sino un propòsit que en més d'un lloc consigna explícitament el magistral escriptor. Posa la religió per basa de la Sabiduría en l'*Introductio ad Sapientiam* i altres llibres per l'estil, vol la lectura dels clàssics, mes amb subjecció a la fe catòlica, sempre enllaça i barreja en el crisol de son recte criteri la sabiduría gentílica i la cristiana; en els llibres *De Anima* parla agrament dels qui volíen tractar les altes i difícils qüestions amb la sola llum de la raó, protestant ell de que vol tractar-les a la llum de la veritat, que és una, impugnant, sempre que se li presenta ocasió, el principi aleshores molt estès i que ve a ésser la llevor del modern racionalisme, que una cosa pot ésser vera per la revelació i falsa per la raó. I en el llibre IV, capítol II, *De tradendis disciplinis (2.ª pars),* explicant els motius per què ell escriu de *Prima Philosophia,* després que Aristòtil escrigué μετὰ τὰ φυσικά, diu que ell no's dirigirà *ad gentiliciam lucernam... sed ad facem hanc solarem, quam Christus mundi tenebris invexit;* i més amunt, en un dels pocs llocs en que dòna a Sant Tomàs l'importancia que's mereix, si bé quasi no se'n separa en la doctrina, parlant de còm els Pares de l'Iglesia s'havíen aprofitat de la sabiduría gentílica, cita el següent text de Sant Jeroni, a qui era

(1) *Introductio ad Sapientiam;* fi.

molt aficionat, que expressa amb una bella metàfora el procedir escolàstic i tomístic: *accipietur in connubium gentilis femina resectis unguibus et capillis, juxta ritum filiorum Israelis.*

¿Reeixí el Vives en aquest magnífic propòsit, que és natural a tots els vers amants de la sabiduría, qui no van assedegats de la gloria mundana de l'originalitat, sinó de la veritat eterna i invariable? ¿Arribà a formular l'alta síntesi de la veritat natural i sobrenatural? Es a dir, ¿obtingué, com els grans genis, aquella similitut de la divina intel·ligencia, qui amb poques especies intel·ligibles abracen una multiplicitat d'idees? Es indubtable que no. Ell mateix confessa que no pretén fundar escola, ni que'l segueixin els vinents; i és perquè al nostre gran crític li passà lo que succeeix a tots els qui exerciten molt ses facultats mentals en la crítica, això és, arriben a una especie d'escepticisme, són excel·lents per a fer rònegues les humanes disciplines, però curtíssims per a bastir el noble edifici de la ciencia. Ja Melcior Cano, il·lustre coetani seu, i gran restaurador i renovador de la ciencia, li notà aquesta falla. L'alaba pels llibres *De Corruptis Disciplinis,* és a dir, mentres no surt de la missió de censor i espurgador, mes quan en els llibres *De tradendis disciplinis* ha d'organitzar la ciencia, aleshores, diu el celebèrrim bisbe canariense, *hic opus hic labor est.* L'egregi escriptor Menéndez y Pelayo, tant benemèrit de les coses catalanes i tant entusiasta del Vives, s'estranya de sa escassa descendencia filosòfica, de que no hagi fet escola, malgrat son mèrit extraordinari (1); mes, a nostre parer, la cosa no pot ser d'altra manera. *Ex nihilo nihil fit.* Un sistema necessita per basa un element positiu; la crítica no és la ciencia; l'observació arreplega materials, mes no dóna la traça de l'edifici; l'eterna mecànica de les construccions intel·lectuals tindrà sempre per instrument preferit el silogisme, cap altre pot depurar tant la veritat; l'historia científica ens ensenya que'ls homes qui han fet dir a la ciencia disbarats més grossos són els homes de l'observació i de l'experiencia; és cert que aquestes foren principi d'un admirable desenrotllament científic, mes Aristòtil, i era finíssim observador, i els altres genis passats,

(1) *La Ciencia española.*

quan escriuen de ciencies racionals encara avui són els prínceps de la ciencia; quan tracten de fets d'experiencia els veiem, fins arribar als nostres alquimistes, anegar-se en la superstició o consignar les més estupendes faules. L'observació pot ésser un *organum* per a cercar veritats contingents, mes mai serà l'enginyer qui edificarà el palau de la veritat; l'home és racional i sa obra preeminent, la ciencia, ha de resplandir en tant alta qualitat.

II

Dos homes foren, sobre tots els altres, els qui en la península ibèrica, després que l'escolasticisme es feu rònec, pretengueren bastir altre cop el noble palau de les idees, guanyant-se una fama universal. L'un nascut en les terres castellanes, Fra Melcior Cano; l'altre en les belles riberes mediterranies que habita la gent catalana, Lluís Vives. Ambdós pretengueren donar lleis a la Ciencia; mes en honor de la veritat, reina del nostre cor, devem confessar que'l castellà reeixí millor de l'empresa que'l català. L'obra del Cano és encara avui día un còdic vigent; la magnífica literatura del Vives serà perpetuament amada dels homes d'esperit elevat, un ric past de l'intel·ligencia, però la ciencia no compta tant amb ell. Es cert que'l nostre gran escriptor pot passar per pare de sistemes famosos, com notà en la centuria passada la *Vita* que va al davant de l'edició d'en Mayans, i en nostres díes l'il·lustre Menéndez y Pelayo (1); mes dits sistemes, que donaren una forta embestida a les ciencies, són reglaments regionals, no la forma permanent de l'unitat de la ciencia somniada pel Beat Ramón Lull, i trobada sens somniar per Sant Tomàs. El vident de l'illa daurada, emperò, fou un precursor de l'escriptor valencià, ambdós són una pulsació de l'esperit nacional, amic de l'observació, del coneixement immediat i enemic de certes armatostes cientifiques; però el Melcior Cano tingué una gran ventatja en l'educació intel·lectual sobre'l nostre Vives. L'insigne teòleg

(1) Ibíd.

fou fill de la tradició i coneixedor del nou horitzó que a la ciencia s'obría, i així és que, sens enrunar l'antic edifici, pogué adaptar-lo a les noves necessitats, purificar-lo i enriquir-lo: el nostre gran humanista i filosop fou fill del Renaixement; i si el Cano guardava simpàtica memoria de son mestre, el gran Francisco Victoria, qui li feia respectable la ciencia dels passats, el Vives tenía memoria de les ridicoleses dels professors de Valencia i sentía amb gran intimitat l'influencia dels príncepps del Renaixement, superbs enemics de la Mitjana Edat. Tragué, doncs, la ciencia de sos termes, i si bé confessant-se i essent en veritat aristotèlic, rebutjà l'herencia del filosop d'Estagira, representada per l'Escola, i prenent-ne la llegítima, volgué amb ella fundar una ciencia que resultà esquifida i desencolada. I no és que la vastitat de mires del Vives fos menor que la del Cano; al revés, fou molt major, s'extenía de l'un a l'altre pol del món científic; mes, com ha succeit als moderns filosops de l'Escola escociana, venint després d'una era que abusà del raciocini discursiu, s'espantà de la raó, i a no ésser per la fe cristiana que alenava son gran esperit, s'hauría pascut pels camps florits, però enervants de la sola experiencia. La sentencia que placentment al·lega de l'antiga sabiduría, *quod supra nos nihil ad nos*, l'impressió que amb desolat esperit manifesta haver rebut de les contradiccions dels filosops, sembla que l'apocaren, impedint-li tal volta el seguir les grans víes racionals que com els astres les víes astronòmiques, han seguit els prohoms de l'humana intel·ligencia. L'observació, la reflexió i el bon judici són les qualitats preeminents del nostre gran escriptor; pot ésser les més útils, sobretot les menys exposades, per l'esperit humà en circumstancies com les en que ell se trobava. Mes ¿l'obra del Vives fou restauradora com la del Cano, o revolucionaria? Nosaltres creiem que no pot ésser dita restauradora en el bon sentit de la paraula. Se valgué, és cert, de materials ja existents per sa empresa de civilització literaria, mes fou a cercar-los en els temps anteriors als cristians i als principis de la nostra Era, és a dir, en els pensadors grecs i romans, i en els antics Pares de l'Iglesia; però l'obra humil, mes sòlida i popular, de la gent del mig temps fou oblidada i tinguda en menyspreu. Es cert que l'introducció de tot element enriqueix

una civilització, mes oblidar els elements presents, divorciar-se del poble real i tal com és, ridiculitzar la literatura amb que s'alimentava son esperit, no tenir en compte sa manera d'ésser i de sentir per a imposar un motllo més correcte, de forma més severa i més senyora, és, a nostre parer, contrari al lliure i expansiu esperit cristià, i a la vera civilització popular.

I ara anem a escriure un pensament que potser escandalitzarà els elegants conreuadors de la literatura i els doctes deixebles de la filosofía. Per nosaltres l'Eximenis, amb tot i l'escoria de sos errors i faules, nascuts d'un criteri molt imperfet, mes divulgant i posant a mida del poble menut les altes veritats teològiques, morals, socials i polítiques, és a dir, generalitzant els humans coneixements, és més acreedor de la vera civilització que'l Vives depurant-los, és cert, mes fent-los sols assequibles a la casta dels lletrats. El Renaixement fou una revolució aristocràtica feta en dany dels pobles, i entre tots aquests el català, qui, per una admirable precocitat, havía arribat a un extraordinari desenrotllament d'esperit, fou la víctima més sacrificada. El cesarisme literari del Vives fou inexorable, un sol cop havem notat que anomeni la llengua catalana, i aleshores ne parla amb natural amor, puix mai la naturalesa queda enterament corrompuda, i és quan en el llibre segón *Feminae christianae* explica l'importancia que les dònes tenen en la formació de les costums. «Després que'l rei en Jaume, diu, hagué netejat la meva Valencia de serraïns (pel qual motiu la memoria d'aquell varó sempre serà fausta), se poblà la ciutat d'homes aragonesos i dònes ilerdenses: els fills d'aquests aprengueren el llenguatge de les mares, *eum quem jam per plures quam ducentos et quinquaginta annos loquimur.*» Sovint parla de la llengua espanyola en sentit de castellana, en un lloc afirma que'ls dialectes solen ésser molts en cada nació, mes que un és el principal entre tots, com a Espanya el castellà, o millor, *carpetà;* dels antics llibres catalans no se'n recorda, i en cambi, fet molt digne d'ésser notat, el Mayans, qui, malgrat son amor a la literatura clàssica, havía ja romput el jou del Renaixement i era amic del tomisme, defensant amb notes marginals a l'Angèlic Doctor del menyspreu del Vives, per simpatía d'esperit parla de la nostra antiga literatura, transcriu velles rimes, qualifica al poeta

Jaume Roig d'*Anacreon Valentinus*, i és perquè l'anterior centuria, passat ja el fanatisme revolucionari del Renaixement, fou com l'alba de la reaparició feliç del Regionalisme en el camp de les lletres. I no volem deixar de consignar en aquest lloc que'l maneig dels manuscrits i llibres catalans, procedents gairebé tots de les biblioteques dels frares, amb ses manuscrites notes marginals de diferentes èpoques, revelen que'l catalanisme, perdut el culte públic, dins dels convents rebé sempre un filial i devot culte privat.

Mes si el Vives no fou en realitat restaurador, la seva acció representa en l'obra de les generacions un nou sediment, usant el terme dels geòlegs, que infundía una sava vigorosa, si bé sacrificava el Regionalisme existent, i preparava una reaparició d'aquesta forma social, a que aspira, per exigencia de la naturalesa, l'humanitat lliure i civilitzada, en armonía amb la manera d'ésser dels temps moderns. La fraternitat universal dels pobles ensenyada per l'Evangeli, l'igualtat de tots els homes predicada pels apòstols, especialment per Sant Pau, qui feien de l'accepció de persones un dels pecats més graves, són condicions que la Providencia divina, segons ens ensenya la Revelació cristiana, vol que resplandeixin en la familia humana; i el cosmopolitisme modern ajuda en aquesta part a l'acció divina. El Renaixement matà l'espontania manifestació de l'esperit; mes amb sa unifòrmitat, unida a altres poderosíssimes causes de l'ordre material, contribuí, al menys negativament, a preparar l'humana societat per a rebre una civilització universal, de la que és un precedent la llegislació internacional que cada día veiem desenrotllar-se. El Regionalisme típic que'ns delecta contemplar en l'Edat Mitjana, la diversitat de trajos i de costums, de jurisdiccions i de soberaníes, de literatures i fins de liturgies eclesiàstiques, tant interessant baix l'aspecte estètic, fóra una petita manía pretendre'l en els temps moderns, puix la difusió dels principis socials del cristianisme, extrafets pels socialistes internacionals, demanava una forma més ampla que l'esperit cristià revelà al Vives, i que ha de donar al Regionalisme del pervindre, sortit del dels temps passats, com la flor de la poncella, un esperit igual a l'antic, mes una forma molt diversa. El Vives formulà el nostre pensament quan, parlant de còm el cristianis-

me ha restablert l'integritat de la naturalesa humana, produint un humanisme o internacionalisme abans desconegut, assenta el següent principi: *Homo christianus mundanum se esse existimat, non contemptu civitatis suae tamquam exiguae, sed amore pectoris sui in cunctos se homines diffundente* (1). Es indubtable que la Mitjana Edat, sobretot a Catalunya, conegué els principis socials de la llibertat, igualtat i fraternitat dels homes, que havem vist intimats en nom de Déu pel gloriós Sant Vicens Ferrer, mes el regionalisme d'aquells temps era determinat en sa forma externa, per condicions necessaries de sa social existencia, per circumstancies històriques transitories, per lo qual l'humana naturalesa, havent ja venturosament deixat aquell vistós embolcall de sa infantesa, dèu, emperò, aferrar-se a l'esperit humà qui l'informava. L'amor és el *glutinum* social portat pel cristianisme, mes la revelació de Crist, els elements sobrenaturals per Ell duts a la vida humana, no destrueixen, ans suposen els elements naturals i sobre d'ells se funden, fins al punt de que la deformació de la naturalesa fa impossible l'existencia de la gracia. Així és que, l'internacionalisme o humanisme, si vol atènyer una forma noble i adequada, suposa el regionalisme i s'ha de fundar sobre d'ell, de manera que l'amor que ha d'extendre's a tots els pobles de la terra, no ha d'ésser altra cosa que'l foc de l'amor natural a la propria familia i el propri poble, que'l buf de la boca de Crist, usant un terme profètic, després extén a tots els membres de l'especie racional creant un Regionalisme més humà, mes flexible, gens antagònic, basa d'aquella unió universal de pobles que l'ànima i el cos de l'humanitat, això és, el cristianisme i el comerç, ensems demanen. El restaurament, doncs, de la familia i de la regió, dèu ésser l'objecte preferit del sociòleg modern; i del Vives, heretge del regionalisme, podem dir, que afavorí aquest de la manera que diem que les heretgíes convenen a l'Iglesia, essent instrument d'una seva major perfecció esdevenidora. Perquè si bé'l gran escriptor, com havem dit, no sabé bastir el noble palau de la ciencia, recorregué feliçment els reialmes d'ella, arrencà les males herbes que en ells creixíen, i els adobà amb la sabiduría i el

(1) *De Veritate Fidei christianae*, pàg. 454.

bon gust dels antics clàssics. L'ascètica, la mística, la pedagogía, la literatura, la filología, la filosofía, l'historia, l'apologètica, la sociología, la medicina i el dret, en una paraula, totes les humanes disciplines, donen testimoni de la competencia del Vives, de la bella ordenació de son esperit i de sos esforços en pro del saber. Es, emperò, de notar que sa doctrina argüeix un retrocés en el coneixement de la nostra naturalesa, respecte dels escriptors anteriors qui de bon troç no eren tant savis com ell. Pot ésser millor que retrocés diríem indecisió. Aquella admirable unificació entre la ciencia humana i la divina, que feu d'ambdúes una sola peça, sens sacrificar els drets de cascuna d'elles, sovint se veu que s'escapa al Vives i així hi trobem aquell misticisme, més lligat de lo que sembla a primera vista amb el criticisme, que arriba a un menyspreu i desconfiança de la ciencia humana; al revés de l'armònica doctrina tomística, que ordenava sí tots els elements humans, mes tots els aprofitava i dignificava enllaçant-los amb la veritat primera. El savi que no arriba a atènyer aquest admirable secret, patent tant sols als humils, no és *sibi constans*, veu les falles de la sabiduría humana, la resplandor de la divina, i aleshores menyspreua aquella; estudía la ciencia divina, i trobant moltes exigencies humanes en el sér social, que aquesta directament no satisfà, dubta d'ella, sens considerar que d'ambdúes juntes, segons l'ordenació divina, l'home s'ha de valer per a fer sa vía mundana. Amb el Renaixement se trencà el pacte sempitern del poble amb Déu; per això el poble quedà sacrificat, i el Cesarisme, triomfant en totes les esferes, assenyala la desaparició no sols de la literatura popular, és a dir, de la literatura de tots, de tot el poble, formant-se aleshores una literatura aristocràtica i altra vulgar; sinó també del regionalisme, perquè aquells savis ignoraven el secret de les grans conciliacions, com desgraciadament també l'ignoren molts dels presents. Mai el Vives rebutjà la Revelació, al revés, la reconegué per mestra de la veritat, mes no sabé fer pariona d'aquella a la raó, muntant-la a soberana dignitat; però com veurà el lector, pels breus apuntaments que segueixen, enriquí la ciencia per medi de l'observació, posant-la en contacte amb la naturalesa, i l'espurgà de l'ufana, ridícola i convencional, propria de totes les decadencies.

III

Concretarem molt el nostre estudi sobre'l pensament d'en Vives, puix per son caràcter cosmopolític i no haver escrit en llengua catalana, no demana una consideració tant acabada com ell se mereix, en aquest llibre que no té el caràcter especial de crítica de sistemes filosòfics.

La creencia molt justament governa l'intel·ligencia de l'home; i el Vives, pensador cristianíssim, pagà a Déu religiosament la primicia de son ric enginy amb excel·lents escrits ascètics i místics. La seva pietat, no obstant, la creiem nosaltres menys convenient i adequada, menys natural que la dels nostres antics Sant Vicens Ferrer i Eximenis, entre altres. Es una devoció aristocràtica en la forma, i en el fons menys susceptible d'ésser la pregaria humana d'un poble fidel; s'acomoda més bé a un esperit particular, que al lletrat o filosop modern li plauría; mes no és la veu de la naturalesa humana dirigint-se espontaniament a son Autor; entre aquesta pietat i la de l'Edat Mitjana hi ha la diferencia de la poesía acadèmica a la popular, i com nosaltres tenim presents aquelles paraules del Salvador, de que per a entrar en son regne és necessari fer-se com els pàrvuls, creiem, sens rebutjar en absolut les altres manifestacions, que la pietat que compleix millor l'ideal cristià i humà és aquella que casa amb tots els esperits. Escrigué l'*Introductio ad Sapientiam,* especie de *Kempis* pels savis, una norma de vida pel filosop cristià reduint i comprenent les tendencies de l'esperit a la següent fórmula: *Tria sunt homini, quamdiu vivit, meditanda: Quomodo bene sapiat, quomodo bene dicat, quomodo bene agat.* Aquesta savia llei resplandeix perpetuament en l'esperit del nostre gran escriptor. La sabiduría és per ell una educació de les facultats humanes, i així totes les seves obres tenen aquest caràcter pràctic. *De rebus incorrupte judicare,* veusaquí l'objecte de la Sabiduría, i tota la seva literatura exhala l'olor d'aquest principi. Usant un llenguatge popular podríem dir que tot son treball se dirigeix a un punt: a tenir

sempre les balances ben afinades. La maturitat, no l'acuitat del judici, és lo que estima; per això no vol saber massa, sembla que tem la raó, i totes les excel·lencies humanes se troben per faiçó eminent reunides en la Religió de Crist. Tem en gran manera l'esperit popular, puix *magnus erroris magister populus* (¿què hi diuen els defensors del poble soberà?), i lo primer que havem de fer, afegeix, és *ut sapientiae studiosum a populari sensu abducamus et vindicemus*. Ademés d'aquesta ascètica savia, trobem també en les obres del Vives una mística piíssima exposada en diferents i interessants opúscols. La *Praeparatio animi ad orandum* ve a ésser lo que ara en diem un devocionari, per la gent savia, i és excel·lentíssim. Enclou l'oració mental i la vocal, donant a la primera una importancia extraordinaria, i pot ésser fins excessiva, atesa la duplicitat de la naturalesa humana; posa meditacions i oracions pels actes principals i per les necessitats de la vida, i per a demanar les principals virtuts. Entre altres coses, convé notar un Comentari del *Pater noster*, devotíssim, i que, a nostre parer, mereix un lloc preeminent entre les innombrables exposicions que s'han fet de l'oració dominical. Ens recordà a nosaltres la del Tertulià, potser per la semblança que en cert punt tenen els autors. Són filosops qui preguen, homes qui estàn sadollats de la terrena ciencia, i cerquen la ciencia de Déu, qui veuen amb evidencia el llaç que lliga la criatura amb son Criador: *Pare nostre*, diu, veusaquí en dues paraules contingudes tota la Llei i els Profetes, que declaren les relacions entre Déu i els homes. Aquell és Pare i aquests tots germans. En les meditacions sobre'ls set psalms penitencials, a l'explicar les exaltacions i depressions de l'ànima del Real Profeta, acut sovint als poetes clàssics, mes mai igualen la profunditat espiritual de la sobrenatural poesía del Rei d'Israel.

> Orpheu jam reticeto, lyram confrigito et Hermes.
> . . . . . .
> Nam citharam David coelesti pectine pulsans.
> Aeterni nobis pandit operta Dei.

La devoció a Jesucrist, Déu i Home, és la preponderant en el nostre elegant místic. Escriu el *Genethliacon Jesuchristi*,

especie de poema tendríssim sobre'l naixement de Crist, en forma semidramàtica, i posant en rima els càntics dels pastors; però encara demostra més sa pregona pietat en el *Sacrum Diurnum de Sudore Domini nostri Jesuchristi,* composició litúrgica, puix comprèn l'ofici, missa, sermó i meditació en honor de la Sacratíssima suor del Salvador del món en l'hort de Getsemaní. També feu un opúscol en honor de la Verge María. L'haver escrit tals obres, rublertes de pietat, demostra l'esperit catòlic del Vives, malgrat ses relacions amb els corifeus del Renaixement, i fins amb alguns de la rebel·lió protestant, i d'un cert menyspreu que manifesta pels doctors escolàstics i pels frares, defecte que s'explica per antagonisme d'escola, i per l'entusiasme per una nova forma, que si bé tenía ses excel·lencies, entranyava gravíssims defectes, que contribuiren a destruir la magnífica i cristiana democracia de l'Edat Mitjana, que a Catalunya havía arribat al zènit de la política humana.

Com el nostre objecte no sía altre que l'estudi del pensament, no parlarem del Vives com a humanista, si bé confessant que'l coneixement de sa personalitat quedarà incomplet, puix sos escrits de *re literaria* tenen una importancia cabdal, i demostren magníficament l'amplitut de mires de l'insigne valencià. Perquè per ell, com havem ja indicat, la literatura és un medi de perfeccionament de la naturalesa humana, un factor interessant de la vida civil, *unde in bonas artes eruditio Humanitas nuncupata est* (1). Tots els altres sers de la terra són, com ell diu alegant l'expressiu testimoni dels grecs, ἄφωνα, això és, sens paraula, essent aquesta el distintiu i el propri del nostre llinatge; per lo qual ensenyar-li a no pecar en la paraula és un dels millors serveis que se li poden fer. Acoblant els tractats *De dicendi ratione*, *De consultatione* i *De conscribendis epistolis,* resulta el Vives un eximi doctor de la conversa humana en tota sa extensió, de l'art de comunicar les idees, atenent no sols al mecanisme del llenguatge, sinó ademés als obstacles que aquelles troben per a difundir-se; mereixent ésser alabat de l'Erasme com *ingenium felix, sanum ac vegetum.*

(1) *Introductio ad Sapientiam*, cap. 14.

Les primors psicològiques abunden en aquestes obres, i son autor s'enamora de les llengües savies, de la llengua grega, perquè el viu poble helènic sabé treballar el llenguatge de tal manera que'l feu com la palpitació de son esperit. La puritat del gust, l'altitut de l'enginy i l'intent trascendental resplandeixen en el gran humanista; les doctrines aristotèliques formen la basa de ses ensenyances fins al punt de proclamar a Aristòtil, en les arts lliberals *magnus in primis artifex,* si bé afirmant que l'objecte particular de sos estudis, l'afició més forta, la que creia ésser la seva missió, era la contemplació filosòfica.

Perquè la filosofía (1) és cosa tant alta, que l'home sens les altres coses queda home; mes sens ella, és fera. Sobre totes les escoles exalçá la peripatètica per l'extensió i excel·lencia de sa doctrina, i a Aristòtil son príncep l'anomena *philosophorum omnium facile sapientissimus,* així com abans l'havía regonegut *Princeps mea sententia omnium philosophorum* (2); mes a pesar de tals alabances a la filosofía, portat de sa pietat cristiana, i vençut per una evident experiencia, proclama reina de la ciencia a la *Theologia mater* en una hermosíssima deprecació. L'admiració que'l nostre escriptor sentía pel gran Aristòtil, resplandeix en el magnífic elogi que'n fa en el tractat *De Aristotelis operibus Censura.* El regoneix príncep i principi de la cultura intel·lectual, impugna a *Plinius secundus*, qui, seguint als grecs, dava aquella dignitat a Homer, i amb l'eloqüent accent de la veritat, que pot comprovar qualsevol qui hagi llegit algún dels llibres de l'Estagirita, manifesta la maravellosa impressió que sa lectura causa per la manera com dels primers principis, per tothom admesos, s'endinsa en lo més pregón i amagat de la naturalesa de les coses, per la soliditat amb que estableix la doctrina i l'acuitat amb que enruna les contraries, l'admirable ordre d'exposició, la frugalitat i claredat de les paraules que no'n sobra ni en manca cap, els axiomes tant encertats que dicta com sentencies, que avui, passats tants de sigles, encara tenen per fermes les diferents ciencies: qualitats que han fet del mestre d'Alexandre el patriarca de la civilització literaria.

(1) *De initiis, sectis et laudibus Philosophiae.*
(2) Vol. II, *Prefaci.*

La lògica meresqué d'en Vives una especial predilecció. Els llibres *De instrumento probabilitatis; De explanatione essentiarum; De censura veri in enuntiatione; De censura veri in argumentatione,* contrasten amb els tractats lògics del decadent escolasticisme, alambicat i artificiós; acostant-se a la forma comuna, anti-tècnica, i constituint tots plegats una doctrina lògica, similar a la d'*El Criteri* d'en Balmes, això és, a l'ús de tots els homes amants de la veritat, sortint de les formes racionals i necessaries i extenent-se pel camí de lo contingent o possible, doctrina profundament aristotèlica, i proclamant al silogisme com la forma preexcel·lent i típica de l'argumentació.

¡Cosa particular del Vives! Ell qui, com havem dit, en la Literatura general s'apartà del sentit popular, amà el gust acadèmic i enlairà l'art literari per sobre de la comuna comprensió, en el ram filosòfic, al revés, s'abraça amb la naturalesa, interroga el sentit comú i vol fer planers els alts cims de la contemplació intel·lectual. Els tractats lògics que acabem de citar ho demostren, i el lector se'n convencerà encara més, pel reduit extracte que segueix de sa doctrina metafísica i antropològica.

Així ja ho declara el segón membre del títol que posa als llibres de Metafísica; *De Prima, Philosophia sive de intimo naturae opificio.* Puix és, en efecte, *obra íntima* de la naturalesa l'edificació de la metafísica, que'ls actuals positivistes rebutgen com a somnis i falornies, perquè atenen tant sols a la part inferior de l'home. Enclouen els dits llibres la metafísica peripatètica a la manera d'Aristòtil exposada, és a dir, procedint de lo conegut i incontrovertible a lo amagat i difícil, que l'autor il·lumina amb la llum dels primers principis i assenta, ajudant-se de la reflexió i de l'observació. Es particular que exposa la doctrina escolàstica, coincidint amb ella, al menys en lo fonamental, sens que's posi a la boca el nom de l'Escola; lo qual sens dubte prové de que'l seu és una especie d'escolasticisme rediviu, despullat de la rústega escorça de l'Edat Mitjana, que a ell, perfecte helenista, li causaría horror. I el comparem a l'escolasticisme perquè ja no's contenta en professar la doctrina essencial de l'Escola, sinó que, ademés, la llei de son discórrer és la mateixa de Sant Tomàs, això és, la compenetració

i aliança entre'ls principis de la filosofía i els de la revelació, sens que, emperò, mai arribi a aquelles indestructibles síntesis de l'Angel de les escoles. Fuig fins de la nomenclatura escolàstica, i així a l'expressar els alts conceptes i principis de l'Escola, amb erudició i gust clàssic, cerca termes en l'antiguitat grega i llatina. Per a explicar la composició substancial dels cossos adopta la teoría de la materia i forma, mes a aquesta, usant la traducció ciceroniana, l'anomena *effectio;* i al concepte d'*acte,* provinent d'Aristòtil, l'expressa amb el mot *energía,* que en les obres de l'Estagirita és concepte primari i germen de tota la filosofía moral. Es clar que'l Vives amb sa immensa erudició no's contenta amb Aristòtil, ni, com la turba dels escolàstics, accepta les teoríes tal com les trametía la llarga tradició dels sigles mitjos; ell acut a les fonts, i la gran teoría de que tractem l'il·lumina amb la resplandor del diví Plató i corretgeix a aquest, quan al recordar que, segons ell, les formes teníen, com idees arquetipes, existencia en l'intel·ligencia divina, modesta i pregonament afegeix: *nimisque Divina illa magnitudo ad angustias nostrae mentis a sapientissimo philosopho contrahitur.* Rebutja la transformació successiva de les formes substancials, teoría encara avui de moda en certes escoles, puix consistint la substancia o essencia en el sér, aquest no minva ni creix. Combat l'eternitat de la materia, estableix l'existencia de *formes separades,* o sía esperits, amb la divisió d'incorruptes o sía àngels, ministres de Déu en la governació de les coses, i tànsfugues, o sía dimonis, sol·licitadors de la voluntat humana envers el mal. L'observació li fa descobrir en la nostra naturalesa vestigis de la revelació; i la tradició filosòfica amb ses creencies ho confirma: el desequilibri de l'home li obre els ulls, per a veure un efecte d'aquella revolució íntima, obrada pel pecat original, que'ls antics filosops expressaren amb aquella doctrina de que l'ànima, en la vida present, està en el cos com en càrcer, purgant els pecats comesos en una vida anterior. Amb els filosops grecs estableix que la causa del món és la bondat divina; i amb eloqüencia propugna que'l fí de la creació es sobrenatural, que la finalitat de la materia és espiritual, puix essent l'Univers un curs variable, inconstant, una sombra, ¿quina gloria, per sí sol, reportaría al Sér infinit qui el crià? La delec-

tació que li proporcionaría aquesta inconstant i cega existencia, ¿fóra digna de la saviesa i gravedat de Déu?

En el llibre segón, sobretot, és on el Vives amb superior enginy mostra com un nou i brillant caire de l'antiga i eterna filosofía, deixant el sistema de l'escolasticisme decadent que cercava la veritat *per longas arundines,* segons l'expressiva frase del Melcior Cano, i abraçant-se amb la naturalesa. Dotat d'una potencia analítica penetrant, destría els elements del sér espiritual i material, desentranya els conceptes i categoríes sobre que disputen els filosops, i que formen com les anelles del raciocini humà; i l'anàlisi, l'observació i la contemplació, com ell alguns cops diu, fent recordar al gran Lull, són l'instrument preferit en les seves investigacions. Mes, no cregueu que's contenti amb els documents o testimonis que li proporciona la naturalesa; no abdica de la facultat més noble de son sér; sinó que, mediant el raciocini, puja al coneixement de lo trascendental, i així parlant de les forces naturals afirma que són forces de Déu, que per Ell totes les forces són naturals, pr ncipi lluminós per a ensenyar-nos que'l miracle és, respecte de Déu, un fet enterament natural, gens violent i sols extraordinari pel nostre limitat enteniment. Es cert, emperò, que aquest pensament ja Sant Agustí l'expressà amb eloqüencia sobirana. Puja a les grans veritats dogmàtiques, observant la congruencia entre elles i lo que la raó dedueix dels conceptes metafísics: així del concepte aristotèlic de l'*acte pur,* d'una operació perfecta i eterna, indueix aquella eterna generació *que la Sabiduría cristiana anomena Fill*. Basant-se en Aristòtil, rebat metafísicament la teoría atomística dels epicurians; i quantitat, superficie, punt, linia, extensió, nombre, etc., tot, se pot dir, ho explica de conformitat amb la filosofía tradicional, basa de la civilització literaria de l'Europa.

El tercer llibre corona dignament l'obra, puix després d'analitzar i metafísicament contemplar l'acció, la vida, el moviment, el repòs, l'excel·lencia o perfecció, puja a considerar les perfeccions divines; i al fixar-se en l'immutabilitat de Déu, nota la coincidencia entre'l text de Sant Jaume de que en Déu *non est vicissitudinis obumbratio,* i el de Plató *Aeternam illam pulchritudinem nullas vices recipere,* acabant per assentar la

veritat de que les perfeccions i excel·lencies divines són estampades, encara que imperfectament, en l'univers de les criatures.

També podem incloure entre'ls llibres metafísics del Vives, el preciós tractat *De anima et vita*. No és una psicología com les que s'estilen desde que la moderna filosofía partí en dues meitats la naturalesa humana; és una antropología, nom de ciencia que sembla modern, i que, no obstant, ja l'usa el nostre il·lustre filosop. L'antropología, o sía l'estudi de tot l'home, de la commixtió d'esperit i de materia, és molt propria de la filosofía cristiana, que, gracies al raig de llum celestial que baixà a la terra a l'encarnar-se la Sabiduría eterna, veié clarament el misteri de la nostra naturalesa. Es cert que Aristòtil donà la resolució inicial de la dificultat a l'expressar que l'ànima és forma substancial de l'home; mes l'Estagirita camina insegur, és *tectus et vafer*, diu el Vives, al pas que la filosofía cristiana posa el peu ferm en el camí d'aquestes difícils investigacions. La doctrina vivista és, doncs, fonamentalment aristotèlica; mes son desenrotllament s'efectúa a l'influxe de la llum cristiana. L'ànima és forma substancial del cos, o, com diu el Vives, l'*effectio* de l'home, que determina el nostre sér i el constitueix en lo que és. El Renaixement pogué infondre al Vives certes preocupacions; l'amor a la forma clàssica i els defectes de la ciencia escolàstica, ja decadent, excitar-li un menyspreu injust envers l'il·lustració humil i profitosa dels sigles passats; mes la fe cristiana qui informava son privilegiat talent li manté el judici i el bon acert, essent una prova de la necessitat que la raó té de la fe per a salvar-se dels remolins d'idees que's presenten en les tempestats que esdevenen sovint en el curs de la civilització. Abomina ell dels disbarats de molts dels adeptes del Renaixement que impèrits somníen, diu (com ho veiem en els *Diàlegs den Bernat Metge)*, tractar les altes i difícils qüestions de l'ànima, sols guiats per la llum natural; nosaltres, afegeix, les tractarem no prenent pas per norma la llum natural, sinó la veritat que és una tant en l'ordre natural, com en el sobrenatural; i amb sa doctrina lliga l'admirable anàlisi d'Aristòtil amb la lluminosa ensenyança dels doctors catòlics. Comença per tractar de les facultats i funcions humanes, pertanyents a la vida vegetativa, de l'assimilació i de la generació, de la

vida sensitiva amb l'estudi de tots els sentits, de l'imaginació i de la memoria; passa després a la vida racional, provant lo que sía l'ànima i ses més nobles facultats; tracta de certs fenòmens que interessen al cos i a l'ànima, per exemple, del dormir i del somniar; de la vellesa, de la longevitat i de la mort. Posa un interessant capítol sobre l'immortalitat de l'ànima, acudint, entre altres demostracions, a la indestructible d'Aristòtil al dir que les operacions són de la mateixa naturalesa que'l subjecte, i que, trobant-se operacions humanes independents de la materia, havem d'afirmar la substancialitat del nostre esperit. Cita les opinions dels grans filosops de l'antiguitat qui més s'enlairaren en aquesta materia, els quals, diu graciosament el Vives, mai volgueren condemnar a mort a l'ànima *(damnare capite);* i acaba preguntant: ¿De què ve que en les altres qüestions sobre l'ànima s'acceptin com irrefutables veritats lo que sols se funda en lleugeres conjectures, i que's tingui per incerta l'immortalitat a favor de la qual hi ha un tal cúmul de raons? I respòn: clarament se mostra existir una força corruptora i enemiga de l'home, qui procura posar en controversia una veritat tant necessaria, *a cujus perniciosissimis tenebris tueatur nos Deus, lux vera, et immensa.*

El terç llibre, dedicat als sentiments i passions, és un dels més interessants, i en ell el mateix autor manifesta creure's amb una certa primacía sobre'ls altres filosops, puix els estoics, diu, no feren més que enredar; i Aristòtil, de les passions humanes, més ne tracta en la retòrica que en els llibres de filosofía. El literat, l'humanista es manifesta en aquesta tractació que estudía la part més humana de l'home, aquella en que d'una manera més tangible intervenen les dues meitats de la nostra naturalesa. Nosaltres donem importancia particular al Vives en la present materia per dues raons: 1.ª, perquè sobre'ls psicòlegs moderns de l'observació té la ventatja que, servant el concepte de l'home, propugnat per Sant Tomàs, del compost substancial, estudía la totalitat del fenomen, no solament la part espiritual, és a dir, que és un verdader antropòleg; 2.ª, perquè per l'estudi antropològic, si bé mai, generalment parlant, s'aparta d'Aristòtil i de l'Escola, emperò usa principalment per a inquirir la veritat l'instrument de l'observació, com han fet modernament els

psicòlegs de l'escola escociana, que predominà a Catalunya, i en la qual nosaltres aprenguérem la filosofía en nostres primers anys; devent advertir que l'observació del Vives és molt més completa que la d'aquests últims, puix se refereix a les dues parts del compost. Així tracta dels afectes en ses manifestacions físiques posant un capítol *De lacrimis*, un altre *De Pudore*, caracteritzant el fí moral de la vergonya dient que és *velut Paedagogus quidam*, coincidint en aquesta apreciació, com tal volta es recordarà el lector, amb l'Il·luminat Doctor. Fa una classificació de sentiments o passions, i en posa alguna de particular en que denota son instint observador, com, per exemple, la *Zelotypia*, de la qual fa capítol especial com d'una forma particular de l'enveja, o sía, com diu el propri nom, *gelosía de la forma*. Aquesta traça observadora, expressada en un estil comú i planer, encara que elegant, lo molt i magistralment que acut al testimoni dels grans poetes, fan en extrem agradable aquest llibre que, escrit en llengua vulgar tindría molts llegidors; i si bé el sistema escolàstic de les humanes afeccions, que lleugeríssimament apuntem al tractar d'en Ausias March, és, a nostre parer, d'un valor filosòfic superior, essent una generalització científica exquisida, afegirem, emperò, que la doctrina vivista enclou un tresor d'observacions. Serva del sistema escolàstic les principals linies; tracta primer de les afeccions concupiscibles i després de les irascibles, posant abans que tots els altres el tractat de l'amor, font de les demés afeccions. La doctrina de l'amor és completa: sa causa principal és la semblança, el nen besa sa imatge en el mirall perquè la creu un semblant a ell; Adam de sobte amà a Eva, perquè la vegé *similis sibi*. L'inclinació de l'amor és a baixar, així ho ensenya l'experiencia humana, així ho diu la revelació divina. Déu és amor: l'amor del Criador a les criatures és infinida, perquè baixa; la de les criatures al Criador és feble, perquè ha de pujar. Altres cops és causa de l'amor no la similitut, sinó l'armonía. Els sers poden formar, segons l'hermosa imatge del Vives, armonía entre sí; se poden correspondre com els diferents sons d'una tocata; i això engendra amor entre ells.

També la bellesa de la forma encén l'amor, perquè és com un raig d'Aquella perfectíssima de la qual totes les altres parti-

cipen. Aquesta idea, com és evident, no és original del Vives i molt explícitament se troba exposada en un sentit teològic, que apliquen fins a les més grosseres passions, pels més antics pares grecs. L'amor pot recaure *in mentem,* i, de consegüent, la bellesa pot ésser intel·lectual; *in animam,* havent-hi, per lo tant, una bellesa discursiva; *in affectionibus,* trobant-se per lo mateix una bellesa afectiva. I fins mirant l'infinitat de l'humana naturalesa hi ha una inclinació, una amor *ad molem materiae* que l'autor qualifica de *valde turpidus.* L'amor desperta a l'amor, constituint per sí sol una causa generadora de consemblant passió en el pròxim. Molta altra utilíssima materia trobarà el curiós lector qui vulgui estudiar al Vives en aquests llibres *De anima et vita,* dels quals nosaltres solament donem una petitíssima mostra.

Fill de la pràctica raça catalana, el Vives, talent privilegiadíssim, havía de baixar de les altes investigacions metafísiques i antropològiques a les necessitats socials de l'humana naturalesa, i ocupar-se en aquelles disciplines que regulen el bon ordre i concert entre'ls homes. Visqué en època de gran renovació en tots els rams de la ciencia, en el principi d'una nova era, la societat experimentà noves necessitats i estímuls abans gairebé adormits; per lo qual la ciencia jurídica i la ciencia social convidaven el nostre escriptor a que's fiqués en sos dominis. L'afició al dret romà havía arribat a la manía, i ell, malgrat ses aficions clàssiques, fustiga alguns cops ses pretensions exagerades, com quan conta el desconcert que portà a l'Hungría, qui posseía un dret consuetudinari, l'introducció de les lleis romanes; i sobretot en la Sàtira que intitula *Aedes legum* se mofa d'aquells interminables comentadors, capaços de girar el cervell i desorientar als qui volguessin seguir els camins de la justicia humana. Però ara té interès particular el pensament del Vives en lo que pertoca a la ciencia social; i encara que, dada la mole de ses obres, sía insignificant l'extensió que ell donà a dit estudi, és aquest de tal naturalesa que sembla fet exprés pels nostres díes, donant al mateix temps una mostra de la similitut entre'l socialisme nascut en la Germania de la llevor del protestantisme, i el que avui té preocupada la civilitzada Europa

provenient de la llevor del lliberalisme. Un hom se convenç de que és el mateix fenomen, nascut d'unes mateixes causes, a tres sigles l'un de l'altre, sols externament revestit d'accidents distints.

De Communione rerum, ad Germanos inferiores, és un hermós opúscol sobre'l Comunisme, contundent, eloqüent i persuassiu. Ara en diríem un opúscol de propaganda de fí pràctic, nascut d'un esperit benèfic envers els homes. Explica la gènesi d'aquell comunisme germànic, procedent de la predicació luterana. Abans, diu, l'ordre de coses fundat en la pietat disfrutava de quietut, no hi havía cap antipatía contra d'ell; fins que's presentà un, com a plogut del cel i enterat confidencialment dels divins arcans, qui al principi amb moderació i fins encongiment, després d'una manera oberta i temerari, començà a disputar, a negar, a abolir lo que sempre l'Iglesia havía respectat. *Ex dissensione opinionum ventum est ad dissidium vitae.* Se començà per la llengua i per la ploma, mes desseguit vingueren les espases i bombardes. Se començà la revolució pel ficte nom de llibertàt, i per una pretesa igualtat dels inferiors al superior; però després reclamaren la comunitat de béns, fundant-se en la doctrina i en l'exemple mal interpretats dels primers cristians, i les coses arribaren a tal punt que, referint-se a ells, exclama el moderadíssim Vives: *jam non secta haec est, sed latrocinium;* és la reproducció de les fetes d'Espartacus i de Catilina, de lo que fan els pirates en la mar, per lo qual no és qüestió de raons, sinó de bastons, puix vosaltres mateixos si fóssiu magistrats de les ciutats ho faríeu pel dever de defensar el poble. Segons el Vives, podíen dividir-se en tres classes els homes d'aquell alçament: 1.ª Sos principals caps i magistrats qui són astuts, facinerosos, lladres desvergonyits qui s'han proposat moure una turbació popular, que'ls permeti satisfer ses desenfrenades concupiscencies i l'apetit de diner. 2.ª Altres qui, tronats per massa despeses que han fet, o per casos fortuits que'ls han esdevingut esperen poder d'aquella manera viure sens treballar. 3.ª Una gran massa de gent popular a qui amb teoríes místiques i tontes s'ha enganyat, fentlos creure que'l comunisme està conforme amb la veritat cristiana. Pel Vives els de la 1.ª classe són tant incurables com els

lladres, adúlters i altres criminals, devent ésser com ells tractats; els de la 2.ª, encara que tenen alguna culpa, no hi ha en ells frau, per lo qual no mereixen pena de la llei civil, quedant per Déu el càstig de que síen mereixedors; els de la 3.ª classe són dignes de clemencia i convé que síen instruits en la vera doctrina. Tracta també del comunisme apostòlic, voluntari, avui encara existent en les comunitats de regulars; del comunisme cristià nascut de la caritat, que lliga amb el text aristotèlic de que l'amic és *alter ipse,* i amb el pitagòric, *omnia esse amicorum communia,* per lo qual la caritat fa totes les coses comunes quan és necessari, però *usu* no *possessione,* mes discretament explica que la caritat fa comunes les coses *de mi a tu,* no les coses *de tu a mi;* i fins aquest comunisme no està manat per ninguna llei. Desseguit entra a demostrar ésser impossible el Comunisme en l'estat actual de la nostra naturalesa, que les utopíes platòniques foren rebutjades pels filosops com a cosa de riure, que la mateixa naturalesa les desfà, que en lloc de la comunió entre'ls homes portaría discordies, baralles, guerres i confusió indescriptible. El comunisme és rebutjat per la naturalesa racional, i sols és natural entre les besties. Al·ludeix als jueus impulsors del Comunisme; i argüint contra l'idea de que amb ell se trobaría l'igualtat entre'ls homes, amb pregona raó diu que aleshores sería major la desigualtat, si tenint els homes igual fortuna i condició, s'obligava a una part d'ells als treballs més penats i repugnants, que no pas ara en que la mateixa desigualtat entre'ls subjectes suavitza les diferencies que en sí porten els distints treballs, a que la mateixa naturalesa obliga al nostre llinatge. Sadollat tot el llibre d'esperit cristià, amb l'expressió sempre ungida de la suavíssima caritat fraterna, fineix recordant a aquella encegada gent la diferencia dels seus doctors amb els apòstols qui ens portaren la bona nova, i els exhorta a seguir les víes de Déu, úniques que procuren la pau i tranquilitat i asseguren la vida eterna.

També tractà el Vives la qüestió del pauperisme en un opúscol que, juntament amb l'anterior, demostra còm se fixava en les necessitats pràctiques socials, veient obrir-se en l'esdevenir una època de gran desenrotllament popular. En la edició de que'ns servim s'intitula: *De subventione pauperum, sive de*

humanis necessitatibus cum notis Fr. Joannis Mayardi Cartusii. El dedicà als Cònsuls i al Senat de Bruges, a la qual ciutat manifesta estar tant afectat com a la seva Valencia, puix en ella habità molts anys i fins s'hi casà. Consta de dues parts. En la primera parla de l'origen i de les necessitats humanes en general, explica en què consisteix la beneficencia en son sentit ample i espiritual, i còm la subvenció de les necessitats materials és tant solament una part d'ella, i dóna molta importancia a l'educació. Exposa magistralment el desinterès que devem tenir quan exercitem la beneficencia, sens que mai l'ingratitut dels afavorits ens faci recular en el camí del bé, predica el menyspreu de la vanitat i de les altres passions que dissipen la beneficencia; mes en aquest punt l'il·lustre filosop ens sembla massa estoic, tenint poc en compte les flaqueses humanes. La beneficencia no dèu fundar-se en l'hipòtesi d'una societat perfecta que és irrealitzable, sinó en l'estat en que aquesta en aquell moment se troba; així ho feu Sant Vicens de Paul i sempre ho han practicat els homes apostòlics. Determina senzillament el caràcter públic i social de la riquesa, prenent aquesta paraula en el sentit més ample, i acudint a la sabiduría humana alega les antigues sentencies de que'ns devem a la patria i als amics, el *non nobis solis nati sumus,* i el sabut i interessant text de Terenci, *Homo sum: humani nihil a me alienum puto;* però preferentment li serveix l'Evangeli, i així, per a provar el desinterès amb que estem obligats a fer participants de nostres béns al pròxim cita el *gratis accepistis gratis date*, prova després còm la substancia de la Llei cristiana, en lo que atany a les relacions entre'ls homes, és la caritat fraterna, i demostra el caràcter general de la caritat que no fa distinció, ni accepció de persones, entre tots els reengendrats en Crist. En el segón llibre prova *còm el cap de la ciutat dèu procurar pels pobres.* S'ocupa dels perills morals i materials que en sí porta la mendicitat, no sols envers la comunitat en general, sinó també envers els mateixos mendicants. Suposa que la mendicitat fou prohibida en la Judea, en Grecia i en Roma, que'ls moderns, volent també acabar amb ella, idearen diferents medis, com els treballs en els béns comunals, distribucions de moneda, etc.; mes l'autor va a proposar altres camins. A aquest fí distribueix els pobres

en dues classes: els qui viuen en les cases de beneficencia, i els qui viuen en ses cases, dels quals i de tota la seva familia vol que se'n tingui un registre en cada parroquia. Proposa que s'elegeixin dos o quatre senadors qui es cuidin dels pobres. Els extrangers seràn enviats a son país amb un viàtic suficient; els altres capaços de treballar, que se'ls ocupi en alguna industria o ofici; i aleshores el Vives fa una curiosa relació de les arts i feines que sens preparació poden practicar-se; a aquells qui síen enterament incapaços proposa que se'ls dongui la pitança dos cops al día, però sens deixar-los vagarosos, al menys per raó de moralitat. Tracta també dels boigs, i molt especialment de l'educació de nois i noies com no podía de menys un home tant amic de l'il·lustració. Recordant els censors de costums de l'antiguitat, vol establir una censura de pobres exercida per dos censors gravíssims i de tota probitat, i amb ocasió d'això parla de la conveniencia d'establir una censura de la vida i costums dels joves rics, com a Grecia i a Roma, per a que inquireixin, com a pares, en què s'ocupen, còm administren sos béns, etc. En quant a la dificultat econòmica, a la manera de subvenir a aquesta organització del pauperisme, proposa les rendes ja existents destinades a pobres en les iglesies i hospitals, les col·lectes voluntaries, lo que's recollís en caixes posades *ad hoc* en certes iglesies, lo que les ciutats podríen estalviar disminuint concerts, espectacles i pompes, ja que amb preferencia a les diversions els magistrats deuen atendre a la sustentació dels pobres.

Com ha vist el lector en aquests dos opúscols, el nostre gran filosop toca una bona part de les qüestions obreres, i si bé avui aquestes presenten una major complicació, el Vives clarament assenta els dos perns en que perennement s'assentarà l'economía política cristiana per a tractar tals materies: la necessitat ineludible de la desigualtat de fortuna entre'ls homes; i l'obligació del cap de la ciutat de proveir pels pobres i necessitats.

També convé fixar-se per a conèixer el tremp intel·lectual del Lluís Vives en l'afició que portà a la pedagogía, i reflexionar un moment sobre'ls principis pràctics que enclou en els

opúscols que escrigué de tal materia. En la carta escrita a la reina Caterina d'Anglaterra, qui l'havía consultat sobre l'educació de sa filla María, posa com els fonaments de l'educació literaria. Vol, com Quintilià, que aquesta comenci ja desde l'infantesa i que abraci tot l'home; dóna molta importancia a la memoria, la potencia de la qual se multiplica amb l'exercici; i així, ordena que no's passi cap día sens apendre alguna cosa de memoria; aquesta facultat promou l'agudesa de l'enginy i el desenrotllament intel·lectual de l'home, per això demana tant que sía exercitada; que'l vespre, abans d'anar-se'n a jaure, llegeixi dos o tres cops lo que vulgui apendre i a l'endemà que ho demani a la memoria. Aconsella que la princesa rebi l'educació amb altres tres o quatre donzelles ben criades; puix així amb major estímul s'aplicarà més que no pas sola; que entre mestre i deixebles se parli en llatí; senyala els clàssics, pagans i cristians, amb que ha de fer-se, i afegeix que també pot llegir *De Griselide vulgata jam fabula*. Li diu que tingui un llibre en blanc on per sa propria mà escrigui lo elegant, graciós, etc., tant en el pensament com en l'expressió, que trobi en lo que llegeixi o oigui. En la 2.ª Carta *De Ratione studii puerilis* exposa els mateixos principis i diu que'l deixeble, a l'escoltar al mestre, mai dèu anar-hi *penna et charta inermis*, que en la lectúra sía sempre prest a apuntar tot lo interessant que trobi, i això no solament per a obtenir una col·lecció interessant, sinó particularment perquè així es queda més estampat en la memoria. Repeteix el consell de que l'estudiant parli en llatí; mes aquí afegeix una observació que caldría tinguessin molt en compte certes families qui donen a sos fills criats de qualsevol provincia d'Espanya, mentres no sía Catalunya, per a que aprenguin la llengua castellana; i dit consell es, que si l'estudiant està voltat de gent qui parli malament en llatí, aleshores és preferible que parli en llengua vulgar, no sía que ja desde l'infantesa prengui l'hàbit de parlar viciosament. Desgraciadament, el Vives no havem vist que en sos sistemes d'educació literaria, es recordi de les llengües vulgars parlades per les nacions modernes; l'antiguitat era son ideal, mes nosaltres no vivim en els temps antics, sinó en els moderns.., Famosos són sos bells diàlegs escrits a posta per a vulgaritzar la llengua llatina, i que poden considerar-se com part de sa lite-

ratura pedagògica; mes per sa extensió i per l'importancia de son contingut és digníssim d'ésser llegit el llibre *De institutione Feminae christianae* dedicat a Caterina, reina d'Anglaterra. ¡Quina diferencia entre aquest llibre i el *Llibre de les Dònes* de Fra Francesc Eximenis! El Vives no's digna anomenar-lo, malgrat sa molta importancia i que indubtablement el coneixía; la moda de fer el savi és la pitjor i més despòtica de totes, i així és que rubleix son llibre de doctrina clàssica, acut als filosops antics i als primitius pares de l'Iglesia qui escrigueren de la materia, arriba a parlar de *nostra lingua hispanica,* però no's recorda d'aquella llengua catalana de la que sa patria, Valencia, fou el jardí literari, i en la qual sa ciutat nadiua estampà tant primorosos volums de poesía i prosa. A l'indicar els llibres que podràn llegir ne cita tant sols de grecs i de llatins; fins interdiu els llatins de l'Edat Mitjana, plens molts d'ells d'altíssima doctrina, però la llengua del quals ell amb menyspreu anomena goto-llatina; i, no obstant, per boca de Juvenal fustiga la donesca pedantería literaria, que a nosaltres ens sembla que fàcilment produiría son sistema d'educació literaria de les dònes. Conté el llibre curioses noticies històriques sobre la materia de que versa, sa doctrina moral és bona i molt catòlica, ama que les dònes síen piadoses; i parlant (1) després de còm el luxe les fa inútils pels devers domèstics i engendra odis i divisions en les ciutats, recorda que a Barcelona, *in Laletanis Hispaniae,* segons la tradició dels passats, a conseqüencia del comerç amb Alexandría, les dònes dels comerciants se donaren tant al luxe i a la profusió que superaven les dònes dels nobles, lo qual ocasionà divisions i odis en la ciutat. Entengui el lector que'l Vives no sols discorre sobre l'educació literaria de la dòna, sinó que en un sol tractat enclou tot lo que pertany, en tots els ordres i en tots els estats, a les dònes, com ho feu amb tanta erudició i no menys gracia més de cent anys abans el fecondíssim i franc menoret Fra Eximenis.

Firmíssim creient, en totes les seves obres fins en aquelles en que tracta de materies molt distintes de les religioses, és

(1) *De officio mariti.*

sempre el nostre filosop un apologista il·lustre de la santa fe catòlica; però en una de ses obres més extenses fa expressament l'apología de la nostra Religió, prenent plaça entre'ls poderosos ingenis qui desde Sant Justí i Tertulià, fins al comte de Maistre i al nostre Balmes, Déu ha enviat al món per fer compendre als homes son verdader interès. L'obra *De veritate Fidei christianae* és un monument de la saviesa i del zel del Vives, adequat a les circumstancies del temps en que fou escrit. Representa un moviment de l'esperit humà qui pugna amb l'estat intel·lectual de l'escolasticisme rònec, i amb el descaminament i superbes pretensions dels savis del Renaixement. Reconeix la limitació de la raó humana; però sosté que no hi ha divergencia, com volíen els nous savis, entre ella i la fe, i que'l sér racional ha d'ésser introduit a la fe mitjançant la raó, o sía, usant el llenguatge tomístic, que les veritats naturals són *preambula fidei*. Si Déu volgués sería prou la simple exposició de la fe per a que fos admesa; fou un voler de la Providencia que les sobrenaturals creencies cristianes s'introduissin en els esperits, quan aparegueren sobre la terra, per medi d'una sobrenatural i visible recomanació, que foren els miracles de l'època heroica del Cristianisme; i quan ja l'Iglesia hagué pres possessió del món, sens faltar mai en ella ni el miracle ni altres sobrenaturals manifestacions, ha volgut deixar en bona part l'Home-Crist Jesús a l'esforç humà el sosteniment de son regne. La llarga cadena dels pares d'ambdúes Iglesies que'l Vives cita acabant amb Sant Tomàs, són la mostra d'un prosselitisme nou en el món, i que serà etern, que, agermanant en un mateix discurs la fe i la raó, donant satisfacció a l'apetit racional i al sobrenatural de la nostra naturalesa assegura al propri temps a l'intel·ligencia de no desbarrar, i a la fe d'ésser racionalment acceptada. Perquè el Vives recorda amb un cert escepticisme l'inconstancia de la doctrina filosòfica, l'oposició entre'ls filosops i les continues contradiccions de les escoles; i així és que dóna especialíssima importancia al sentit comú de l'humanitat. Els misteris sobrenaturals no cauen baix l'escrutació de la nostra intel·ligencia, *quae supra nos nihil ad nos,* diu, citant a Sòcrates; i, de consegüent, devem rebre'ls amb acció de gracies, i procedir com fem amb els raigs del sol que directament no'ls podem contemplar, però

que'ls veiem obliquament quan cauen sobre les coses: així contemplem Déu en sos efectes. Molt oportunament comença per tractar de l'home i de sa fí i de ses tres vides uterina, mundana i celestial; fent notar el desenrotllament successiu del nostre sér en cada una d'elles. Passa després a tractar de còm Déu és autor i governador de tot lo criat, recordant, com ja observà Sant Tomàs, que la filosofía començà molt grollerament per ésser materialista, i que amb el treball i progrés de l'humana intel·ligencia, se feu espiritualista. Combat l'eternitat del món no sols amb arguments metafísics, sinó ademés per lo moderna que és la civilització, per la present existencia de la llengua hebraica que ell creu ésser per sa estructura *(similis linguae puerorum)* la de l'infancia del món; impugna els geòlegs de son temps qui atribuíen a la terra una extremada antiguitat, recorda l'inseguretat dels fonaments dels qui volen calcular l'edat del món, puix la mateixa civilització no pot servir de basa, quan veiem l'estat dels pobles del nou món que s'acaba de descobrir, que és la que teníen tots els pobles tres mil anys enrera; de manera que científicament, a son parer, és impossible determinar l'antiguitat de l'humà llinatge. Tracta de si són habitats els planetes, i creu que sí en virtut del principi de finalitat, i conceptúa que'ls habitants han d'ésser de condició superior a la dels homes, per la major excel·lencia dels llocs que per habitació se'ls ha donat. Tracta també de l'immortalitat de l'ànima, de la fí de l'home, de la multitut dels esperits i del pecat d'uns i altres. Al parlar dels esperits bons i mals, llueix sa erudició clàssica justificant l'existencia dels mateixos amb passatges dels antics escriptors, assentant el fet evident del domini diabòlic en els pobles, així de l'antiguitat com moderns, qui no han obtingut la regeneració de Crist. Tot el primer llibre es pot dir que és un tractat *de homine* enriquit amb la sabiduría grega i romana. El llibre segón té per principal objecte Jesucrist. Explica l'existencia de la magia en l'antiguitat, introduida pel dimoni amb un cert culte inspirat per ell mateix, essent regoneguda entre altres per les Lleis de les dotze taules. S'ocupa de les Escriptures qui vaticinaren la vinguda i encarnació de Crist. Al·lega el testimoni de Josefo referent al Salvador; prova la divinitat d'aquest; cita els testimonis de Plinius, Tacitus i altres sobre'ls cristians; i als qui diuen còm és

que sien sols els escriptors cristians els qui relaten d'una manera completa els orígens del cristianisme, respòn molt categòricament: que és per la mateixa raó que si volem saber bé les coses judaiques acudim als jueus, o les romanes i gregues als romans i grecs. Tracta de la Resurrecció de Jesucrist, de la predestinació humana; i sempre la moderació racional és el distintiu de l'apologista. En els llibres terç i quart, explicant del mahometisme i del judaísme, usa la forma dialogada suposant una conversa entre un cristià i un savi d'aquelles lleis, de manera que sa lectura recorda els diàlegs del Beat Ramón Lull. El quint llibre el destina a tractar *De Praestantia doctrinae christianae*. Sosté que solament aquesta dóna una noticia excel·lent i sens titlla de la Divinitat, que'ls altres llegisladors i filosops són insostenibles, que dels mateixos prínceps de la filosofía rectament s'ha dit: *Aristotelis doctrinam facere impios, Platonis vero superstitiosos et daemoniacos*. Que Crist és ver sol que il·lumina ambdós hemisferis, això és, l'Iglesia i fins ademés totes les sectes, puix totes les doctrines humanes han experimentat sa influencia; la doctrina de Crist *antiquà* totes les anteriors, de manera que'l llenguatge comú per *savis antics* entén els anteriors a sa benaventurada vinguda; que gracies a Ell la poesía i la filosofía s'han purificat i engrandit; que fixà i il·luminà les nocions trascendentals, que essent abans incertes i variables entre'ls savis, avui són comunes i fixes entre'l mateix vulgo; que, com professa la nostra religió, el principi de que'l ver no és contrari al ver, admet i ama i protegeix totes les ciencies i arts, cosa que no fan les sectes, puix desde les antigues a les modernes, totes han perseguit alguna ciencia. Respecte de les ventatges socials del cristianisme, observa que aglutina els temperaments més oposats en uns mateixos principis i sentiments; que, mitjançant la caritat, aniquila l'antagonisme que ix de l'oposició entre'l *teu* i el *meu;* que és el sol que, allunyant amb sos resplandors les tenebres, ha restablert l'integritat de la naturalesa humana, conduint al nostre llinatge a la consecució d'un internacionalisme o humanisme abans desconegut, que sens menysprear la petita patria on som nats, encén en el pit un foc que estén l'amor per tota l'humanitat.

Aquest reduit extracte farà entendre al lector la vastitat i

noblesa de l'horitzó racional en que's movía l'esperit del nostre il·lustre filosop, sa familiaritat amb els grans talents que ha tingut el món, i una manera de discórrer superior a les circumstancies de temps i lloc que dóna un interès permanent a sa doctrina, essent aquesta d'aquelles a qui es dèu regonèixer una vera potencia educadora de les facultats humanes.

El llibre príncep entre tots els del Vives, on manifestà l'immens caudal de sos coneixements, sa competencia en totes les disciplines literaries i científiques, i que era home de pit per a empendre l'immensa tasca de restaurar la república de les lletres, és, sens dubte, el llibre *De disciplinis*. Ja al principi havem expressat nostre judici amb poques paraules i senzillament sobre si el Vives era restaurador o revolucionari; tal volta rès més diríem referent a aquesta materia, a no ésser que sa principal fama, la categoría en que se'l col·loca entre'ls genis qui han il·lustrat al món, és precisament la dels grans crítics, i si bé tots els llibres del Vives són crítics, aquell en que *exprofesso,* sentant sa càtedra en mig del regne de la ciencia universal, sospesa, judica, aprova o condemna, és el referit llibre *De disciplinis;* per lo qual sería falta verdadera no dedicar-li algunes paraules tractant-se de l'escriptor més il·lustre eixit de la nostra raça; i un dels qui més influencia han exercit en l'il·lustració europea, no en una època endarrerida o d'ignorancia tenebrosa, sinó en el temps d'una efervescencia desencadenada del pensament, com fou el temps del Renaixement, llevor i principi de l'època moderna amb ses revolucions i heretgíes, amb la persecució i sublimació de l'Iglesia, amb el progrés i les ruines que ha ocasionat en tot el món civilitzat; època que fins avui dura, empenta que és causa encara dels terratrèmols que sovint se senten. Nosaltres no seguirem l'insigne escriptor en la crítica de les ciencies particulars, ni en els projectes per a restaurar-les, contentant-nos amb reproduir alguns de sos pensaments fonamentals. La primera part del llibre l'intitula *De causis corruptarum artium*. Assenta que l'instrucció és basa de vida civilitzada i de coneixement de Déu. Ell se proposa purificar les Arts, traure-les de les tenebres gentils i portar-les a la llum cristiana, de manera que's vegi que l'engany dels antics escriptors no era causat per vici de l'enginy humà, sinó pel propri i particular; a

qual fí usarà de raons naturals, no de principis revelats, per a no convertir la filosofía en teología; mes comprovarà la filosofía i la ciencia amb la llum cristiana, per a purificar la vella cultura, puix la joventut, nodrint-se amb errors gentílics, fàcilment cauría en la desgracia eterna. Proclama a Aristòtil *omnium cujuscumque aetatis scriptorum facile praestantissimus* (1), però amb el mateix dret que l'Estagirita rebutjava de sos mestres l'inconvenient, ell també impugnarà del filosop lo que li sembli, com tampoc vol obligar als successors que segueixin ses petjades. Declara causa de la corrupció literaria o científica el descuit del text primitiu i la divisió en escoles. Critica els doctors escolàstics perquè al filosofar i cercar raons naturals no fan més que alegar el text d'Aristòtil; enclou en aquesta censura Sant Tomàs molt injustament, puix el gran doctor evidencía el fonament natural de les qüestions, i si algún cop cita secament el text aristotèlic, és perquè aquest de sí mateix és evident. L'antagonisme de les escoles ha fet prevalèixer sobre l'amor a la veritat l'amor del partit: l'una escola declara heretges als de l'altra, i quiscuna menysprea la lectura dels escriptors de sa contraria. Malgrat l'admiració que manifesta per Aristòtil, declara que molts de sos principis són poc sòlids i, ademés, anticatòlics; que no vol ésser novador, sinó restaurador, de manera que pretén sols seguir les petjades dels nostres majors; mes les escoles els han corromput i son text verídic més aviat se troba en els còdex arnats de les biblioteques que caigueren en mans de barbres, o que estàn en país illetrat, que no pas els que tenen en ús la gent literata, corromputs *doctulorum audacia* i per copiants i estampadors. Ataca els qui donen tanta importancia als gentils com als cristians, a Ciceró, per exemple, com a Sant Jeroni i a Sant Crisòstom. Nota, com a prova de la falta de crítica que dominava a Espanya, que, essent ell noi, havía oit, per a provar que un principi era exacte, alegar que'l portava un llibre impremtat; mes en aquest punt poc havem avençat, puix avui mateix molta gent se troba qui dóna més fe a lo que diu un diari, que no pas a lo que porta la Biblia o ensenya el Papa. Fa una depuració crítica de les fonts científiques, de ma-

(1) Lib. I, cap. IV.

nera que recorda a l'insigne teòleg Cano quan exerceix la mateixa missió. El xerrotejar etern de les escoles corrompé el regne de la ciencia; com les qüestions dels partits i son amor egoísta, podríem nosaltres afegir, pertorben i corrompen el regne de la patria. L'extensió viciosa donada a la lògica perjudicà a la veritat, podent-se aplicar al cas el verset de Mimus: *Nimium altercando veritas amittitur*. Menysprea els compendis *(centones)* de lleis, medecina, filosofía, teología, etc., i, extralimitant-se, estén la seva censura a la *Catena aurea* de Sant Tomàs, qualificant-la de rapsodia, contra lo qual justament s'alça el col·lector Mayans, recordant còm aquella obra de l'Angèlic és una exposició continua, sòlida i verament auria dels Evangelis, i fins en nota marginal el judiciós bibliòfil a la crítica dels compendis en general oposa la següent sentencia: *Contemnendo parva amissa sunt magna*. Amb tremenda crítica aboleix l'importancia que ja en aquell temps s'havía volgut donar als sarraïns, se riu dels qui igualen Averroes a Aristòtil i el fan superior a Sant Tomàs, el té per talent mitjà i, igualment que a Avicena, el tracta d'infantil, brut, malvat, ateu, com igualment a tots els sarraïns en general. Prova la seva gran ignorancia en quant als filosops i savis antics, puix equivoca i cambía noms i doctrines. Confronta troços de la traducció d'Aristòtil per a provar que n'alterà gravement el sentit, si bé fa lleialment la protesta de que no ha llegit sos llibres mèdics.

Diu que no sab trobar cap raó per a explicar-se el partit que han tingut dits escriptors, fòra que sía la seva impietat; raó que potser també explica l'entusiasme que després del Vives han altre cop despertat entre certa gent, com ja anteriorment, en els temps mitjos, havía succeit: emperò el lector qui conegui Sant Tomàs, recordarà la noblesa amb que l'antic frare tracta Averroes (1), que combat, la fonda simpatía amb que's dol de les angunies que passa el savi mahometà cercant la veritat, i pot veure en la manera de Sant Tomàs, i en la manera del Vives, un signe de l'esperit ample i lliure de la Mitjana Edat, i del caràcter superb i enterc del Renaixement. En el llibre VI tracta *de Philosophia morali corrupta*, i després d'enlairar l'ètica dels

(1) V. *De veritate Fidei catholicae*, llib. III, cap. 48.

cristians sobre la dels antics filosops, pretén refutar Aristòtil en la doctrina de la beatitut. Prefereix en aquest punt Sòcrates i a Plató, i exalça com a admirable i divina la definició que aquests ne donaren dient que consistía *en l'amor i unió amb aquella bellesa, sobre la qual no hi ha bellesa, que no té intermissions, ni ha de tenir fí, i que ateny al cap i complement de tots els béns.* Vives, amb raó s'enamora de tant alt pensament, i fins alaba Sòcrates perquè al tractar d'aquesta materia diu que no vol seguir el vulgo, ni el pensament popular, sinó pendre per mestre el mateix Déu, o sía el Numen qui l'inspira. Mes, a nostre parer, el sistema ètic d'Aristòtil més positivista, en la bona accepció de la paraula, juntament racional i experimental, és molt més humà i demostrable; puja per graus de la felicitat ínfima, corporal, a la suprema beatitut que col·loca en la contemplació intel·lectual. Sens dubte per això l'adoptà Sant Tomàs, fent-ne punt de conexió de la raó natural amb la sobrenatural revelació. Per a refutar la doctrina d'Aristòtil sobre la beatitut, Vives la posa en contrast amb les benaventurances de Crist, acudint també als filosops qui despreciaven els béns temporals; mes el nostre escriptor s'oblidava de que al proclamar Crist benaventurats als pobres, als perseguits, etc., no parlava de la felicitat present i humana, sinó d'una beatitut futura, que's pot aquí posseir sols en esperança, i d'una pau interna que de present gaudiríen, mes provinent d'un origen sobrenatural. No anà encertat el Vives en aquest lloc al deixar a Aristòtil per poc cristià i massa humà; l'alta pensa de Sant Tomàs coneixía que tot lo que és pregonament humà és perfectament cristià; i la sanció de l'Iglesia, el sentit comú dels homes i l'aprovació de les generacions li donen la raó. Encarant-se Vives amb els defensors d'Aristòtil, els pregunta: ¿Per ventura direu que parla sols com a gentil i de llum natural? Doncs sapigueu que'ls platònics i els estoics amb la sola llum natural arribaren més aprop de lo que ensenya la revelació cristiana; lo qual, essent molt cert, no destrueix l'excel·lencia d'Aristòtil, qui, seguint el fil del discurs racional, condueix l'enteniment fins a la revelació, essent son procediment demostrable naturalment, lo qual no's podría fer amb l'alta doctrina teològica de

Plató, per lo mateix que té quelcom de sobrehumana. En Vives tenía molt d'artista i no és estrany quedés enamorat del geni fulgurant de Plató, i sentís poc atractiu, malgrat proclamar-lo príncep dels filosops, per l'ariditat d'Aristòtil, que acusa de massa amic del procediment dialèctic, argüint-li sa mateixa doctrina de que la dialèctica no és a propòsit per a excitar o temperar els moviments de l'ànim; mes el nostre escriptor oblidava que una cosa és la constitució d'un organisme científic, un tractat tècnic, i altra la doctrina destinada a ésser vulgaritzada, revestint l'estil comú i ordinari. La segona part l'intitula *De tradendis disciplinis seu de institutione christiana*. Es un pla d'estudis començant per les llengües a les quals, amb raó, te pel primer element de la cultura humana, volent, com Quintilià, que ja'ls pares i les dides tinguin compte d'ensenyar rectament de parlar la llengua nadiua als infants, passant desseguit a l'estudi del llatí i de les altres llengües savies; discorre sobre l'ensenyança de la retòrica, filosofía, dret, matemàtiques, etc., i, a nostre parer, se li pot aquí aplicar, quan tracta ja positivament de la ciencia, no purament en sentit crític, l'expressió que li aplica el perspicaç Cano: *hic opus*, *hic labor est*. Sobre la qüestió de si convé la lectura dels gentils, resol afirmativament, mentres síen expurgats, al·legant l'exemple dels Pares de l'Iglesia i fins el del mateix Sant Tomàs. Sempre se li veu la prevenció tremenda contra'ls escolàstics; mes, no obstant, parlant de la filosofía moral o de les costums, recomana la segona part de la *Summa* de Sant Tomàs *scriptoris de schola omnium sanissimi ac minime inepti*. Expressió vergonyosa per a referirse al gran doctor, devent nosaltres aquí manifestar que, a nostre parer, el Vives, ja sía per sa educació clàssica, ja sía per les prevencions contra l'escolasticisme, era incapaç de percebre la sabor especial de la ciencia i de la literatura de l'Edat Mitjana, era una especie de *caecus non judicat de coloribus*, com ho prova, entre altres raons, que en to de censura diu de Sant Tomàs que trau la doctrina dels escriptors sagrats i profans i de les opinions populars, i que, com en general els escolàstics, segueix el judici d'altri i no el propri seu o original; essent així que és el major elogi que's pot fer de l'Angèlic, lo que escolta

totes les veus de l'humana naturalesa abans de donar sentencia, no frissant per a donar-ne de propria, sempre que veu que dignament ha estat ja pronunciada.

Per les petites indicacions que precedeixen pots, lector, tenir algún coneixement de l'insigne fill de la nostra raça, el famós Lluís Vives, més cosmopolita que no pas català, nascut en l'època del Renaixement i informat per ell, i doctor il·lustre de dita forma, naturalment enemiga del Regionalisme, i la qual fou Cesarista en la política, en la literatura, en la ciencia; mes, malgrat això, resplandeixen en el filosop valencià les qualitats que comunament adornen l'esperit de la nostra gent: maturitat de judici, moderació en les idees, amor del just medi en la vida pràctica i talent assimilatiu, podent ben bé assegurar el cardenal González (1), a pesar d'haver viscut el Vives enterament separat de l'escolàstica tomística, que la seva filosofía substancialment se conforma amb la de Sant Tomàs, que, com sovint diem en el present llibre; és la basa i substancia del nostre pensament nacional.

(1) *Historia de la Filosofía.*

CAPÍTOL VII

Breus indicacions sobre l'esperit de l'escola jurídica catalana

Aptitut jurídica de la nostra raça. — Text de Nicolàs Antonio. — Regla de prelació de lleis donada per en Jaume I, que permeté el desenrotllament natural de l'element jurídic. — Importancia dels pràctics. — Alusió als concilis tarraconenses, i energía d'ells en conservar el dret propri. — Igual circumstancia es troba en la jurisprudencia civil. — Potencia armonitzadora i assimilativa en els nostres juristes; Jaume Callís, Belluga, Fontanella, D. Sebastià de Cortiada.

Fonts principals d'aquest capítol: *Antiquiores Barchinonensium leges*, quas vulgus *usaticos* apellat cum commentariis supremorum Juriscon sultorum Jacobi a Monte judaico, Jacobi et Guilermi a Vallesica et Jacobi Callicii. — *Commentaria super Usaticos*, de Marquilles. — Els llibres de Callís que's citen en el text. — *Col·lecció de Concilis tarraconenses*, per l'arquebisbe Costa y Borràs. — *Speculum Principum* D. Petri Belluga Valentini jurisconsulti famosissimi. — *Decisiones Cathaloniae Senatus*, de Peguera. — *De Pactis nuptialibus*, per Joannem Petrum Fontanella. — *De officio Judicis et Advocati*, per Xammar. — *Discurso sobre la Jurisdicción del excelentísimo señor Virrey y del excelentísimo señor Capitán general del Principado de Cataluña*, por el Dr. D. Sebastián de Cortiada.

La jurisprudencia, cosa essencialment pràctica, exercici, com diu son nom, no directament del raciocini, sinó de la virtut intel·lectual, anomenada prudencia, la quàl consisteix en l'excel·lentíssim hàbit d'acomodar la regla de la raó a les exigencies i necessitats de la vida, que és reina de les virtuts racionals, i noble imatge de l'atribut diví de la Providencia, devía trobar, per arrelar-se fortament en ella, molt adequada la nostra gent, per les qualitats que propris i estranys han regonegut sempre en l'esperit català. L'il·lustre Nicolàs Antonio formulà dignament aquesta sentencia a l'escriure, que Catalunya sempre havía produit egregis varons de gran maturitat en la ciencia del dret i també en les altres; i per a designar la patriòtica, encertada i sempre útil direcció dels nostres juristes a defensar i fecundar les taules de la Llei del nostre poble amb clàssica i severa eloqüencia afegeix: *Quamplures Cataloniae jurisconsultorum hanc Spartam* (1) *Usaticorum explanandorum sibi adornandam delegisse* (2). Virtut espartana, en efecte, han tingut els jurisconsults catalans en la defensa de les lleis de la seva terra, i en els diferents conflictes que ha passat el nostre poble, han sempre pledejat heroica i saviament per la salvació de l'Arca Santa. Lleis de la terra les anomenaven tant en català com en llatí, perquè ho són, com són de la terra les montanyes i els rius i les costes; producte i imatge de sa substancia, nascudes de les mateixes entranyes de la societat, no del cervell d'un príncep o d'una cambra llegislativa. No és la nostra missió estudiar l'evolució del dret en la societat catalana; dedicat aquest llibre a l'estudi del pensament, a la crítica de la tradició

(1) Els primorosos escritors d'aquell temps usen sovint el mot *sparta* com nom comú en el sentit de part, lot, etc.; mes l'estar en lletra majúscula fa que en el cèlebre canonge hispalense deguem pendre dita paraula en sentit metafòric i al·lusiu a la república, que feu immortal l'obediencia a ses severes lleis.

(2) *Bibl. vet.*, pàg. 198.

intel·lectual del nostre poble, sols molt lleugerament tractarem de l'escola jurídica, confessant, emperò, que ella és la més esplèndida manifestació del caràcter nacional, i la demostració més tangible del tremp de l'esperit català; ja que la sapientíssima providencia dels fundadors de la nació disposà les coses de tal manera, ordenà la regla jurídica amb tal discreció, que'l poble s'anà edificant la llei així que l'havía menester, com les abelles van fabricant sa bresca. La cristiana inspiració d'en Jaume I, que'l seu confessor Sant Ramón de Penyafort, seguint la tradició de l'Iglesia, estampà a sa manera en el Còdic de les Decretals, de que'l bon sentit i la raó natural suplissin les deficiencies dels usatges i costums locals, fent abstracció del dret canònic i romà, fou com el germen de que anés creixent la llegislació al compàs del poble i seguint l'estructura d'aquest, com la pell adaptada perfectament al cos que havía de vestir. I anomenem inspiració cristiana aquesta regla de prelació de drets dictada pel gran Rei, perquè ja l'erudit Bosch, en sos *Títols d'honor de Catalunya* (llib. V, cap. XXII), i després en nostre sigle D. Pere Vives y Cebrià, agudament notaren que a l'establir com a supletori del nostre dret civil el bon sentit i la raó natural, no's feia altra cosa que aplicar al dret civil la regla d'interpretació que'ls doctors escolàstics anomenen *epiqueya,* i que consisteix en extendre la llei escrita fins a aquells casos que en realitat no conté, mes que per raó d'equitat dèu amparar. D'aquí que'ls nostres jurisconsults fossin anomenats pràctics, que les obres cabdals que escrigueren tinguin per títol: *Decisiones, Resolutiones* & *Senatus Cathaloniae*, perquè'l dret era format per la Jurisprudencia i la consuetut, és a dir, emanava de la *vis societatis* i no de l'apetit de llegislar; i aquesta manera d'ésser contribuía a que sortissin tants d'homes prudents en el dret, del nostre llinatge, ja per sí, com havem indicat, naturalment apte per a tant noble funció social. Perquè funció social més que engendrament especulatiu de la raó és l'ofici de llegislar; i de la vella Catalunya sortiren els homes prudentíssims qui arreglaren la llegislació de l'universal Iglesia, i d'instituts religiosos particulars, com Sant Ramón de Penyafort; els furs de la noble terra aragonesa, com Vidal de Canyelles, que'ls comentadors d'aquell dret regonei-

xen com a llegislador i anomenen *alter Tribonianus,* qui contribuí a la formació de les costums de Valencia, i qui assistí en aquesta ciutat amb operositat feconda al concili que s'hi celebrà per a cristianitzar-la, després de la reconquesta; i, en una paraula, Catalunya fou en Occident, se pot dir, la primera nació qui posseí còdics civil i mercantil, per lo qual ben bé podem contemplar en nostra modesta i gravíssima patria una semblança, com havem dit en altre lloc, amb la gran Roma.

En igual grau que la llegislació i la jurisprudencia civil, denoten l'aptitut jurídica de la nació catalana els monuments canònics que'ns resten de la Provincia eclesiàstica tarraconense. Havem fullejat, no estudiat, les col·leccions de concilis celebrats pels qui foren nostres pares en la fe i en la vida cristiana, mes és suficient aquest coneixement incomplet per a trobar justificada l'opinió de l'insigne arqueòleg eclesiàstic, qui afirma ésser els concilis tarraconenses de tanta importancia, que per sí sols bastaríen per a fer la gloria de la provincia qui els produí. Son esperit civilitzador, nascut de la llum cristiana, és evident. Sovint s'hi troba mànada la fundació d'escoles amb béns eclesiàstics, essent notable la disposició d'un concili reunit a Lleida en el sigle XIII manant ja en forma general l'institució d'escoles, puix disposa que amb béns eclesiàstics se'n estableixi una en cada ardiaconat. L'esperit nacional els portà a dictar un decret en el sigle XIV prohibint l'elecció de vicaris generals, oficials i altres qui tinguessin jurisdicció eclesiàstica en favor de persones qui no fossin naturals de Catalunya, Aragó, Valencia o Mallorca; així com dos sigles abans un concili reunit a Tarragona i altre a Valencia posen pena d'excomunió a l'arquebisbe de Toledo, si es fica en la nostra provincia fent-se precedir de la creu, concedeix indulgencies o bé usa pali. L'amor als pobres, el principi de que la justicia a tots se dèu, i que s'ha de proveir a tothom dels medis necessaris per a la defensa de son dret, els excita a crear en el sigle XV en tots els bisbats advocat i procurador de pobres; els quals seràn pagats de la renda de les respectives mitres, quedant-los severament prohibit que *quovis colore* puguin cobrar drets; decret que més tard el famós Antoni Agustín enclogué en sa col·lecció canònica. De la valenta amor a la justicia dels nostres concilis és prova la feta dels templaris,

tant coneguda de tots aquells qui han saludat l'historia patria. De son amor a la puresa de la fe, de l'il·lustració de la fe seva, ne responen no sols les enèrgiques condemnacions de les sectes del sigle XIII, de que en altre lloc havem parlat, corruptores de la veritat, destructores del bon ordre humà, com les d'ara; sinó també la falta de contemplació amb que anatematitzen les supersticions, per més que's vesteixin amb la capa de pietat cristiana, prohibint les oracions no aprovades per l'Iglesia, el ficar la Vera-Creu i les sagrades imatges en l'aigua en certes professons, abusiva pràctica que un elegantíssim escriptor castellà, més conegut per l'exquisitat de sa literatura que per la soliditat de sa fe, se complau en ridiculitzar com existent encara en sa terra; el portar les criatures mortes sens baptisme a l'iglesia per a fer-les tocar amb les sagrades reliquies, i altres moltes que podríen citar-se, i que proven el ferm criteri jurídic que presidía en nostre país en el govern de la societat cristiana. Fermesa catalana i cristiana que manifestaven els nostres prelats d'una manera particular quan tractaven amb els Prínceps, puix com escriu el savi Costa y Borràs, arquebisbe tarraconense, en la col·lecció que publicà d'aquests concilis, en aquestes venerandes reunions el delegat del Rei, fins essent, com sovint succeía, persona eclesiàstica respectabilíssima, era sí rebut amb gran cortesía, generosament se li concedíen els subsidis que demanava, però mai era admès a les sessions, tractant amb ell separadament els assumptes pels quals era enviat al concili.

Aquesta acompassada i enèrgica forma jurídica de conservar el propri dret que veiem en la vida eclesiàstica del país, fins davant de poderosíssims Prínceps, se troba igualment en la vida civil i podem dir que ha durat fins als nostres díes. El ferm llenguatge d'en Jaume Callís quan diu que soportà les inquinies i ingratituts dels altres consellers reals per a complir com a bon advocat del fisc en la defensa dels drets públics i particulars, en els temps dels reis Ferràn i Alfons en que exercía dit ofici, perquè tenía molt present el que diu el papa Ignocenci *in c. cum in cunctis* declarant al fiscal que no s'oposa als consellers, quan van contra justicia, incurs en el mateix pecat que aquests, i que ell, Callís, més s'estima servir Déu

que el món; el confinament a Almansa, *in regno Castellae*, i després la presó en una torre de Valencia, on estigué emmanillat, segons ell llastimosament conta en el *Speculum Principum* el famós Pere Belluga, valencià, per haver defensat els drets de la terra en les corts durant la regencia de Joan, rei de Navarra, en absencia del rei Alfons; el patriotisme d'en Fontanella, conceller en Cap, davant del marquès dels Vélez, i la fruició amb que conta en l'obra de *Pactis nuptialibus* les fortes reprensions que's donaren a un cert cavaller per haver dit al duc de Feria, aleshores lloctinent de Catalunya, que'l *potentissimus Rex noster Philippus* no estava obligat a venir personalment a celebrar les Corts en l'any 1599, són fets constants en la nostra historia jurídica fins a arribar a la commoció, a l'unanimitat d'esperit que havem pogut contemplar a Catalunya amb motiu de la publicació del Còdic civil espanyol, en que Prelats, capítols, academies i altres corporacions, sens distinció de filiacions polítiques, tothom reivindicà l'independencia de la propria vida civil, rebutjant imposicions forasteres. Perquè és d'advertir que'ls catalans ja desde molt antic han tingut un amor pregoníssim a l'Esparta de ses lleis, usant l'hermosa frase del Nicolàs Antonio, de la força i saviesa del qual han considerat que provenía l'estabilitat, fermesa, fecunditat i llibertat de sa vida civil. De l'Universitat de Lleida, tant genuinament catalana, ix ja a principis del sigle XV el barceloní Jaume Marquilles, prevere, *qui sum filius Gymnasii Illerdae* (1), com diu ell mateix, i que, considerat com a pare dels demés jurisconsults catalans ha tingut una fecundíssima successió qui sempre ha mirat amb respecte els *Commentaria super usaticos* del prevere barceloní, qui després fou Vice-Canceller del rei Martí, qui sempre porta la sava de l'universitat indígena de que's gloria d'ésser fill; i quan més tard els usatges han sigut glosats per Jaume de Montjuich, Jaume Callís i Jaume Guillem de Vallseca, apareix com un monument patri l'edició del vell còdic català amb els comentaris dels dits jurisconsults *ne leges vetustiores nostrae civitatis tam utilissimis immo necessariis tam diu carerent commentariis;*

(1) Prefaci.

i Jaume Callís, en el pròleg de la compilació, donant mostra del criteri jurídic que's perpetuarà a Catalunya per l'evolució de la llei nascuda de les entranyes de la terra, verament autònoma, formada de la generalització dels fets, acut a Dionís i a Aristòtil per a formular el principi o gènesi de les lleis, quan declara que és cosa divina *reducere infima per media in suprema,* contradint ja als ideòlegs i aprioristes qui pertorben les naturals lleis de les societats, i volen acomodar la terra a les lleis i no les lleis a la terra.

De des Marquilles fins a D. Pere Vives y Cebrià, se pot formar una abundantíssima biblioteca de comentadors del nostre dret indígena; nosaltres devem solament pendre el pols de tant interessant literatura jurídica, per a comprovar que'l ritme de son pensament se correspòn perfectament amb el del pensament nacional. En efecte, el sentit pràctic i la moderació, expressats per una notable potencia intel·lectual armonitzadora i assimilativa, unida a una amor constant a la propria llei, resplandeixen en els nostres juristes; i devent escollir alguns d'ells, per la comprovació d'aquesta veritat, ens fixarem en primer lloc en Jaume Callís, un dels doctors més interessants de la ciencia jurídica catalana, i per nostre gust el primer de tots, per l'admirable aliança que sab fer entre l'element indígena, l'institució nascuda a Catalunya, amb el dret general i la ciencia especulativa de les lleis. Es Callís un verdader escolàstic, no sols per son sistema d'aliar lo present amb lo passat, per son esperit senzill i cristià, per la tendencia a fer pràctica i assequible la ciencia, sinó pel desenrotllament lògic de la materia, per la manera natural amb que la divideix i explica desfent els *dubia* que es proposa, i reflectint en l'exposició una llum de verdadera evidencia. Cavaller de Vich, allí escrigué part de les seves obres, i trasladat més tard a Barcelona, en ella i en el monestir de Sant Cugat del Vallès, acabà de publicar els llibres que'l faràn eternament benemèrit de la patria catalana. Fou home de molta pràctica en els assumptes curials, segons ell mateix explica, puix en l'*Extravagatorium Curiarum* refereix que, tenint alguna ciencia del dret, i molta experiencia, per l'exercici que d'ell ha fet per espai de trenta anys en la Curia arquebisbal de Tolosa, en la del Principat de Catalunya, en

la de Vich i en la de Barcelona, i seguint alguns cops la Cort real com a conseller, se creu obligat, diu amb l'accent del patri amor, a escriure aquest tractat perquè *quilibet tenetur dirigere rem publicam cui nascitur*. Es aquest llibre un verdader tractat del dret constitucional de Catalunya. L'escrigué en el monestir de Sant Cugat, amb motiu de les Corts allí celebrades en temps d'Alfons IV, a l'objecte de popularitzar el dret públic de Catalunya (1). Assenta com a principi fonamental que'l Rei a Catalunya, en virtut de constitució paccionada i jurada, ve obligat a celebrar corts, que abans devía celebrar-les cada any, i que després de varies vicissituts, que declara, al menys ara dèu cada tres anys reunir-les. Divideix el tractat en vuit *Dubia* i subdivideix aquests. Els títols d'aquells són els següents: 1.º Origen del nom Curia o Cort. 2.º Accepcions de la paraula Curia o Cort. 3.º Quàn deuen ésser convocades a Catalunya les Corts generals. 4.º Còm se convoquen. 5.º En quin lloc de Catalunya deuen ésser convocades. 6.º Quins deuen ésser convocats i còm hi deuen assistir. 7.º Lo que's dèu tractar i despatxar en les Corts. 8.º Còm les Corts deuen concloure i ésser llicenciades. Baix el principi de que la Constitució de Catalunya és paccionada i jurada, les Corts són com un tribunal col·legiat presidit pel Rei, de consegüent la forma jurídica prevaleix en elles; forma que l'Autor feconda amb la doctrina romana i canònica; el procés de les Corts és com un procés judicial, que comença per la citació o convocatoria; fins el Rei pot ésser en elles condemnat a restitució en cas de greuge, encara que sía en favor d'un simple particular, i l'eminent jurista Pere Belluga, completant l'idea del Callís, afirma en el *Speculum Principium*, de que després parlarem, que cap dels convocats pot anarse'n fins a ésser disoltes les Corts o ell llicenciat, si no vol ésser contumaç. Acabà d'escriure aquest tractat el día 12 d'agost de 1423. En l'any següent i en el mateix monestir escrigué la *Margarita fisci*.

En l'edició de Lyó de 1556 segueixen a dit tractat els *Viridarium militiae; praerogativa militaris; ac de moneta Tractatus*, que l'editor qualifica de no menys erudits que necessa-

(1) *In re publica Principatus Cathaloniae vulgandum.*

ris al qui presideixi la República. Comença la *Margarita fisci* amb el següent apòstrof, ple de bon sentit i de fe cristiana: «Advocat, allunya't del poderós, perquè molts danys poden venir a l'ànima d'ésser advocat dels poderosos; mes si et trobes implicat amb ells, recorre al Senyor Jesucrist, just advocat.» Recorda desseguit que fou jurisconsult i militar, i pel gloriosíssim rei Ferràn d'Aragó constituit advocat del fisc i conseller seu, i que escriu aquest tractat a utilitat del rei Alfons aleshores regnant. Serva també en aquest tractat la forma escolàstica en l'exposició, indica desde'l principi la divisió de la materia feta amb gran claredat, i il·lustrant-la amb la doctrina del dret romà i amb la dels comentadors d'aquest. Cita sovint els doctors tolosans, l'influencia dels quals havía sentit, acut al dret canònic, mes sempre fa notar en contra de la llegislació general les exempcions del fisc que's gaudeixen a Catalunya. Aquí tothom pot fabricar, vendre i comprar armes ofensives i defensives, tenir-les a casa i portar-les, fòra d'aquells llocs que per ban particular ho tenen vedat. Els béns dels condemnats a mort no queden confiscats, sinó que per dret consuetudinari de Catalunya pervenen als successors. Els catalans poden mercadejar en qualsevol part, mentres no sía amb els enemics del Rei. La tendencia humana del nostre jurisconsult sembla que vulgui amorosir la duresa de nostres antigues lleis punitives, així al parlar de la pena de tolliment de membres, diu: *Majores nostri Cathaloniae, satis in faciendo justitiam fuerunt severi,* i parla amb amor de la forma més suau de Justinià en el procedir criminal. Es aquest un tractat pràctic i tècnic que dirigeix als advocats i jutges de Catalunya, comprenent lo que ara en diríem el dret administratiu, el dret civil en lo que pertoca a ses relacions amb el fisc, el dret penal amb l'enumeració de les penes i també lo corresponent del dret públic, declarant que a Catalunya el Príncep no pot derogar les constitucions fetes en Corts, ni ell dictar-ne amb independencia d'aquestes; i multiplicada l'importancia de la llei indígena, o de la consuetut, ja no l'anomena solament llei de la terra, sinó que la cita amb la més noble categoría de Dret de Catalunya.

L'opúscol titulat *Praerogativa militaris* és una explicació dels privilegis del braç militar, que avui no té més que impor-

tancia arqueològica; sols notarem, pel fet d'aquest llibre nostre, que manifesta Callís sa reprovació envers aquells qui no posen fre en el vestir, i en la pompa i dignitat de sa persona, portant la disolució a tot el Principat de Catalunya, essent així que'ls barons, militars i homes de paratge, per la modestia en el viure i per sos actes virtuosos, deuen sobressurtir als particulars, «segons escrigué llargament el reverendíssim Fra Francesc Eximenis, qui fou bisbe d'Elna, patriarca de digna memoria i excel·lentíssim mestre en Teología, en el seu *Llibre dels Angels*...»

Més interès té, per l'estudi de l'esperit del nostre jurisconsult, l'opúscol que escrigué encara a Vich amb el títol de *Viridarium militiae,* i que és un tractat de la guerra dels senyors particulars entre sí, en que's preníen la justicia per ells mateixos en les qüestions que esdeveníen. S'hi veu clarament l'estat social del sigle XV, permaneixent encara en els llocs rústics la forma feudal; i amb interès un hi contempla la tendencia civilitzadora del Callís, i al propri temps el respecte que com a jurista sentía pel dret constituit, per més que'l regonegués imperfet. Declara aquesta classe de guerra il·lícita pel dret diví i canònic, mes permesa pels Usatges de Catalunya, per lo qual mira de restringir el dret escrit, que en aquesta part declara ésser odiós envers Déu i envers els homes. Tracta de si és lícit l'homicidi entre dits guerrejants, afirma que's desprèn així dels Usatges i de l'observancia de Catalunya, i aleshores pregunta: «¿Què havem de dir en fet tant escabrós? Si dic que no és permesa la mort, ja'm sento els mossecs dels militars; si dic que és permesa, m'aparto de la llei divina i no camino per la vía del Senyor... perquè una observancia general o consuetut introduida contra'ls drets divins i naturals no dèu ésser servada.» Resol el conflicte reduint la licitut de la mort als casos de combats armats i expugnacions de castells, sens que sía ja més permesa durant la guerra dita. Posa tot el procés jurídic d'aquesta, els cartells amb que es declara, els terminis que s'han de fixar, els punts on se pot guerrejar, entre quines persones, damnificació que pot causar-se, etc., veient-se sempre al jurista qui, mitjançant la llei, vol ablanir una consuetut bàrbara. Acabà aquest petit tractat en Sant Cugat del Vallès, mes d'abril de 1424.

Es el *Tractatus de Moneta* un petit opúscol en que jurídicament tracta dels devers, drets, obligacions i prerrogatives dels qui treballaven en la fabricació i acunyació de la moneda, dels seus fills i families, amb interessants referencies que donen a conèixer la manera d'ésser d'aquella antiga corporació o col·legi oficial, que formaven tots els entrevinents en dita industria, tant necessaria per la vida social. L'acabà d'escriure en el mes de maig de 1421.

Però on descobriràs clarament, lector, l'instint científic del Callís, la traça de saber acomodar les institucions velles a les necessitats noves, l'il·luminar i vivificar l'organisme jurídic que's forma en un determinat país amb les doctrines, institucions i precedents del dret general, o que han merescut alta categoría dins de l'estimació dels homes il·lustrats, és en els tractats que intitula *Directorium Pacis et treugae* i *Lucidarium soni emissi,* que solen trobar-se fermats en un mateix volum. Escrigué el primer en temps del rei en Martí, i aquella vetusta institució del dret català, aquelles pau i treva que semblaven havíen d'haver perdut tot l'interès, serveixen a Callís per a estudiar jurídicament l'estat de guerra i l'estat de pau, les treves mentres duri la primera, fins en el sigle XV, en que vivía aquest jurisconsult; com encara dues centuries més tard, serviràn a l'il·lustradíssim Fontanella pel mateix objecte. Fet que recorda el dels antics jurisconsults romans sostenint i estudiant les primitives institucions del poble-rei, no derrocant-ne mai cap, sinó transformant-les, servat el vell esperit, així com ho anaven exigint les noves necessitats socials. Perquè Callís coneixía l'apetit novador que mou l'home, i al mateix temps, la necessitat de nuar lo nou amb lo vell, afirma «que la naturalesa humana se sent portada a cercar noves formes i engendra noves i mai acabades qüestions» (1); i al mateix temps acut al dret natural, al diví positiu, a l'Antic i al Nou Testament, al dret feudal i al canònic, per a il·lustrar l'institució de Pau i Treva, glosant-la amb les doctrines dels jurisconsults romans, en particular, de Paulus i Modestinus.

(1) «Quoniam humana natura semper deproperat edere novas formas et nova et interminata jurgia generat, etc.» (Pròleg.)

Encara interessa més l'institució, tota nostra, del Sometent, que començant-se pot dir amb Catalunya, la veiem encara favorint al país i estimada de tothom, quasi a l'entrada del sigle xx; Callís n'és el doctor, i quan el general D. Manel de la Concha vingué a Catalunya amb motiu de la guerra dels *matinés,* havent sabut per un arqueòleg vigatà l'existencia del preciós llibre, la jurisprudencia escrita d'aquesta institució guardadora de la pau interna del país, mirà amb amor el tractat i en donà compte a la Real Academia de l'Historia, de Madrid (1). Es el *Lucidarium soni emissi* un tractat verdaderament científic de la famosa institució. Cerca la filiació d'ella, o usant son estil, demostra còm fou figurada en el dret diví i en el dret humà. Amb enginy prova lo primer acudint al llibre del Jutges, al lloc en que'l sagrat text relata còm, havent sigut insultada i morta la dòna d'un levita pels homes de Gabaa, l'injuriat marit, després d'haver provat breument el delicte, obtingué que s'alcés tothom per a venjar sa ofensa; analitzant el nostre jurista el *processus* que es seguí en aquest cas bíblic de sometent, respecte del dret humà, cerca antecedents en el dret feudal i sobre tot en el dret català, i inserta el text en sa part més interessant de les constitucions de Jaume i Alfons: «Item que si malefeita es feita a null lloch de Catalunya que tothom que sia del Senyor Rey o del Bisbe o del Temple... o de altres de qualque condicio sian tenguts de seguir lo malefactor en tro pres sia o aturat o enclos o enclusat, sens tala o sens mal que no fasse a negu...» L'explanació jurídica de l'institució és completa, exposa tots els tràmits del procés, explica els monuments legals que regeixen la materia, els concordats establerts entre ambdúes supremes potestats per a salvar l'independencia de la jurisdicció, la solució científica dels conflictes que en diferents casos poden ocórrer, etc. L'escrigué a Barcelona, essent ja vell i amb un peu a la tomba, segons l'expressió del propri autor.

Jaume Callís és un esperit de l'època escolàstica o gòtica, digues-ne com ne vulguis, un savi d'aquella civilització que poc li sobrevisqué i que en son temps, i fins abans, rebía ja fortes sotragades, en la manera d'ésser que proporcionava als homes,

(1) Sabem aquest fet per D. Mariàn Aguiló.

per l'aparició d'una forma que havía d'encisar al *món il·lustrat* sempre enamoradiç de tot lo nou. Llegint les obres del nostre jurista un s'admira de l'ample esperit de llibertat cristiana i d'amor a la propria terra que respiren.

Diferent és ja el caràcter del famós Pere Belluga, de qui no es pot deixar de dir quatre paraules en aquest llibre, puix és el qui ha obtingut, entre'ls nostres juristes, una fama més internacional. Havem ja indicat ses desgracies per haver defensat les lleis i llibertats del país, en les Corts de Valencia durant la regencia de Joan, rei de Navarra, en l'absencia del rei Alfons. Fou Belluga, segons Nicolàs Antonio, deixeble de l'Universitat de Bolonia, i tal volta allí arreplegà l'esperit del Renaixement que son llibre respira. Fou amic d'Alfons Borgia, després papa Calixte III, i a l'acabar el llibre, el dimars 17 de janer de 1441, a les vuit del vespre, li dóna gracies, manifestant que l'havía compost, essent el citat personatge arquebisbe de Valencia, a instancies seves i baix sa protecció. L'autor refereix que'l rei Alfons, magnànim i generós com era, posà títol al llibre i volgué que fos anomenat *Speculum principum*, i que li servís pel govern de sos estats; fet que fa favor al nostre gloriós monarca, puix si bé l'obra de Belluga és ja aduladora dels reis, serva amb enteresa l'esperit de la llibertat política. Aludint a l'imposició de nom, diu l'autor que sa obra rebé el títol *vivae vocis oraculo*, terme molt propri d'aquell Renaixement, que volía divinitzar els reis i destronar a Déu del cor dels homes, frase que per sí sola manifesta la diferencia d'esperits entre'l jurista valencià i el senzill y savi Callís. En la dedicatoria del llibre a Alfons V el saluda amb el nom de *César;* diu que'l rei és Senyor del món; si sent tal volta una ombra d'enveja a la potestat eclesiàstica, sens dubte no pensant que l'abatiment social de l'Iglesia, que sempre el Cesarisme cobeja, és abatiment del poble, per les prerrogatives del qual el Belluga havía patit tant crudel persecució. Descriu la col·locació respectiva dels diferents elements que intervenen en les Corts; explica còm el trono del rei ha d'ésser molt elevat, de manera que simbolitzi que'l monarca sèu no ja sobre l'espatlla, sinó sobre del cap dels qui assisteixen al Congrés. Explica la composició de les Corts pels representants

de Catalunya, Aragó i Valencia, i alaba la representació per medi dels tres braços; i posseít de gelosía contra Catalunya, a la qual, emperò, regoneix la maternitat i una major importancia, vol que sobre d'ella tingui prelació, en dites Corts, Valencia; i a pesar de que confessa que, havent-hi hagut qüestió sobre de l'assumpte, que fou resolta pel rei en Pere a favor de Catalunya, ell sosté que Valencia pot implorar el benefici de la restitució *in integrum*, propria dels menors, puix segons son parer, és a humiliació de la dignitat real que Catalunya precedeixi a Valencia, perquè aquesta és regne i aquella sols principat, de manera que'l monarca a l'enumerar sos títols posa primer rei de Valencia que comte de Barcelona. Mes fòra d'aquestes insinuacions, que indiquen un esperit cesàrista, tal volta l'enlluernament per la gloria que reflectía el magnífic trono d'Alfons V, el docte Belluga sosté animosa i científicament la verdadera i tradicional doctrina dels nostres sobre les prerrogatives de les Corts, exposant-la amb severitat jurídica. Així afirma que lo que'l president de les Corts, rei o lloctinent, faci sens el consell dels convocats és nul, per la raó de que'l príncep, en virtut de la convenció paccionada, queda lligat com si fos un particular, abdicant la suprema jurisdicció. Es també nul tot acte contrari a constitució jurada, essent el jurament prestat pel rei als furs i constitucions de sos regnes de tanta conseqüencia, que les alienacions que faci no sols seràn nul·les, sinó que per a que les revoqui se li podrà donar regent o curador. Declara al rei *lex animata in terra;* però al propri temps afirma que un cop les Corts han sigut llicenciades, ni el rei pot fer actes de Corts, puix sense elles hi falta part substancial, que són els braços, idea que declara el pensament del Belluga sobre la verdadera potestat llegislativa. A nostre parer, el famós jurisconsult valencià representa un esperit fortament sadollat de la tradició patria de la llibertat política, però al propri temps avassallat per l'auriola quasi divina amb que'l Renaixement circuía a la potestat real, fent del monarca no sols el director dels altres homes, sinó l'amo, i assentant-lo sobre'l cap de tots, usant la frase ja citada del nostre jurisconsult, lo qual naturalment havía de dur lo que de fet portà, això és, l'ofegament de les llibertats populars i la concentració omnímoda de drets en mans dels monarques.

Mes la tradició a favor de la llibertat era tant forta a Catalunya, els antics doctors, especialment Callís, la consignaren tant explícitament, la noble doctrina tomística era aquí tant estesa com pots veure, lector, en Peguera, qui cerca els fonaments de sa teòrica en Sant Tomàs, Caietà i Soto (1), que la pressió de les noves doctrines no pogué destruir l'esperit de llibertat, que provenint de l'Edat Mitjana, serva sempre l'escola jurídica casolana. I entre tots aquells savis doctors cal fer menció del benemèrit Fontanella, hereu d'en Callís, i fins se pot dir deixeble seu, sens que això el faci arcàic, puix l'il·lustre jurisconsult olotí, com a home de veritable talent, era home de son temps, i pràctic com és generalment sabut. En sa famosa obra *De Factis nuptialibus* hi trobem consignada indirecta, pero mólt explícitament, la doctrina constitucional del nostre país. A Catalunya, diu, el Rei no fa sol les lleis amb que ella es regeixi, se necessita l'aprobació de les Corts que's convoquen *ad postulationem Provinciae* en el lloc i temps que'l Rei cregui convenient, si bé és cert que antigament estaven fixades les èpoques en que devíen reunir-se; mes avui, afegeix amb amargura, per l'experiencia quotidiana experimentem que això no's serva. Assenta que les Corts han d'ésser celebrades pel mateix Rei, a no ésser per gran impediment, i a que aleshores ha de suplir-lo l'Esposa o Reina com a lloctinent *ex convenientia et concordia inter Regem et Provinciam facta*. Afirma que les lleis catalanes són lleis constitucionals *(leges curiatae)*, que'l nostre dret pot ésser anomenat dret municipal estatutari *(juriam municipalia statutaria)*, que les Constitucions de Catalunya, són en ella el dret comú, perquè en aquest Principat se viu amb lleis propries i peculiars; que en el govern els nobles no hi són admesos, ni tampoc en els oficis més honorables del Comú, sobretot en la ciutat de Barcelona, on dits càrrecs són tinguts en gran estima. Sosté que la millor noblesa és la de la virtut, essent preferible la dignitat filla de les propries obres, que la filla de les obres dels passats, puix, afegeix, *nobilitas ex virtute et in virtute, in reliquo omnes aequales sumus*. L'amor patria no exagerada, sinó

(1) Cap. 72, t. 2.º, *Decissiones*.

plena de seny, palpita en totes aquelles planes; fa una eloqüent apología dels doctors catalans, dient que sols tenen el defecte de no ésser atrevits com els d'altres nacions, que sempre temen d'ésser represos, per lo qual escriuen poc i fugen per naturalesa de la pública ostentació, havent-n'hi molts qui sens cap temor podríen donar-se al públic. En altre lloc afirma que'ls catalans són molt sentits, de manera que no's poden contenir si algú els punyeix; i recorda amb devoció religiosa i patriòtica Sant Ramón de Penyafort, adoptat per patró pels advocats de Barcelona, qui celebren sa festa solemnement tots els anys, i qui han pagat una llantia de valor de cinc-centes lliures, per a que cremés sempre davant d'ell en son convent. Comparant Fontanella amb Callís s'hi veu clarament la decadencia de l'esperit públic a Catalunya; Callís, típic representant de la Catalunya de la Mitjana Edat, posseidora d'una ampla i cristiana llibertat política, dóna al dret públic i constitucional una importancia principalíssima; Fontanella, jurisconsult il·lustre, serva l'amor a la llibertat nacional, mes pesa sobre son estimat país una influencia que menysprea la noble vida política que'ls passats llegaren, i sols indirectament, cercant ocasions oportunes, pot fer la pública protesta de sa fe patria. Emperò sempre el famós conceller en cap i savi jurista, responent a son instint nacional i al caràcter de sa raça, manté en honor les antigues institucions indígenes, i les il·lustra amb el tresor de sa ciencia. Aquella *Pau i Treva*, doctrinalment explanada pel Callís, serveix encara de tema profitós a l'insigne jurisconsult del sigle XVII en lo que pertany a l'explicació jurídica de la vida civil amb referencia a son temps; i el procés del sometent és objecte per part seva d'un amorós estudi d'aquella institució nacional, que, nascuda en l'estat caòtic de la societat, ha obtingut en nostre país un savi organisme, un verdader *processus* jurídic, que li ha donat utilitat permanent, fins a arribar als nostres díes.

Un llibre trobem estampat a Barcelona a les darreríes del sigle XVII (1676), que és una viva demostració de l'esperit armonitzador i assimilatiu que manifesten els nostres pensadors, i juntament del sentit pràctic dels nostres juristes, amb el do que ha tingut el nostre llinatge, fins ara poc, de saber fer catalanes

les coses que en el país s'introdueixen. Es el *Discurso sobre la Jurisdicción del Excmo. Señor Virrey y del Excmo. Señor Capitán General del Principado de Cataluña, por el doctor don Sebastián de Cortiada.* Es, aquest autor, segons sovint manifesta en el curs de l'escrit, fill de l'altre famós Cortiada qui publicà les *Decisiones,* amb les opinions jurídiques del qual molts cops confirma sos dictàmens el benemèrit D. Sebastià. L'obra té un marcat caràcter científic i manifesta savia erudició, no sols en lo que pertoca al dret indígena, sinó respecte de les institucions romanes, similars amb les que's proposa estudiar. La gènesi de l'institució del Virrei la cerca en la del Lloctinent, la creació del qual data de l'any 1365, i afegeix que'l Virrei és lo que aquell era, governador en absencia del Rei. Respecte del Capità general, estudía també els antecedents històrics, recorda el temps en que no hi havía un oficial quefe perpetuu de la guerra, sinó que era elegit quan se presentaven les ocasions convenients; emperò els perills que hi havía per la part de França, determinaren la creació d'aquest quefe militar, que feu el rei en Pere en l'any 1344, havent desde aleshores continuat. Es interessant veure còm, per l'interpretació d'aquestes dues institucions, se val del nostre dret indígena i de les doctrines dels jurisconsults de la terra, servint-se d'igual medi per a destriar les atribucions d'una i altra autoritat en les dificultats que naturalment engendra la vida social. S'hi veu sempre la tendencia a sostenir el nostre dret propri: així assenta que cas omís en tota nova Constitució, dèu entendre's segons el dret antic; declara que si bé les institucions de Virrei i de Capità general s'han unificat en el Virrei, això no li ha multiplicat gens les atribucions antigues; que'l Capità general no pot exercir jurisdicció a Catalunya, sinó en quant li permeten el dret i constitucions del Principat. Sosté que la jurisdicció del Capità general no s'estén als provincials en lo civil i criminal, de manera que no'ls pot judicar ell ni en cas de delicte comès contra un soldat; que'l Capità general no pot imposar vectigal, ni contribució, per estar prohibit per constitucions i actes de Corts de Catalunya; i, en fí, tot el llibre és un docte al·legat, nodrit de ciencia jurídica, i replè de cites legals del nostre dret, valent-se hàbilment també de les últimes disposicions del govern central,

que poden servir per a la defensa de la llibertat foral: està escrit tot ell amb esperit de patria pietat, amb moderació i sens que mai ofengui ningú.

La jurisprudencia de la nostra Catalunya se salvà d'un corc, qui sol malmetre la major part de les antigues escoles jurídiques. El Cesarisme portà el regalisme, i fins és la mateixa cosa en la substancia, puix els juristes volgueren dels reis fer-ne altres tants Césars. Les regalíes, diu Taine (1), foren el filat en que quedà presa tota l'espontaneitat de vida de la societat. Els llegistes de la monarquía començaren, i la revolució consumà l'obra de l'uniformisme o centralisme que ha convertit a cada ciutadà en un funcionari. *La France nouvelle,* diu el citat escriptor, *est le chef-d'œuvre de l'esprit classique;* i lo mateix pot afirmar-se de les altres nacions qui segueixen les petjades de la França en la funció social del llegislar.

Mes, la jurisprudencia catalana era tant plenament catòlica, i son esperit tant popular, que la llibertat i la fe l'informaren fins als nostres díes, i pot ben bé dir-se que la nostra llegislació estava espontaniament identificada, al menys en l'esperit, amb la llegislació de l'Iglesia. La regla del rei en Jaume de que, en defecte del dret indígena, degués judicar-se per la raó natural, a l'arribar la societat al desenrotllament a que arribà la nostra, havía de dur dificultats, per lo qual Xammar recorda (2) que ja Mieres, conseller d'Alfons V, autor de l'*Apparatus ad Constitutiones Cathaloniae,* afirmava que per raó de que'l judicar per l'equitat o raó natural, sens cap restricció, portava *tot capita tot sensus,* s'entenía que aquella devía venir expressada en el dret canònic o romà, i així es practicava ja al venir la Constitució *Axi be statuhim* (1599), que declarà que, en defecte d'usatge, constitució o altre dret del país, ve el dret canònic, el dret romà i les doctrines dels doctors; podent sols invocar l'equitat en quant se conforma amb les fonts de dret indicades. Constituint les Decretals, obra d'un català, dret supletori preferent a Catalunya, no cal dir còm el dret canònic informà la nostra jurisprudencia; alguns dels nostres juristes foren consul-

(1) *Le Régime moderne,* t. I.
(2) *De oficio judicis et advocati,* pàg. 1193.

tats pels tribunals romans i molt respectats per la magistratura pontificia; l'esperit de Déu portava l'esperit de llibertat a les nostres lleis i donà a la nostra escola jurídica el noble tremp que la distingeix, això és, avorrició de la tiranía, amor a la llibertat dels ciutadans i a les institucions indígenes, exhalant sempre el *bonus odor Christi;* i no dubtem en afirmar que entre totes les manifestacions de l'esperit català, la que ve enclosa en la nostra jurisprudencia és la més verídica i genuina de totes.

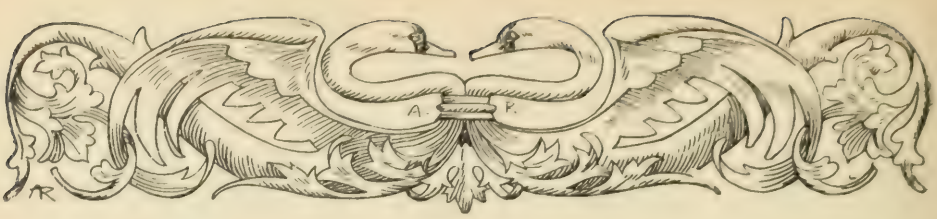

CAPÍTOL VIII

L'escola cerverina

I

La llibertat escolar a Catalunya. — Precedents de l'Escola cerverina amb alguna noticia de les antigues Universitats de Lleida i Barcelona. — Breu referencia a l'influencia d'il·lustració exercida en nostre país per la Companyía de Jesús, i esperit catalanesc d'alguns de sos principals representants a Cervera. — La nova Universitat perd el caràcter autònom de les antigues Universitats catalanes.

II

Don Josep Finestres y de Montalvo. — Sa doctrina i esperit patri.

III

El canceller D. Ramón Llatzer de Dou. — Sa doctrina i esperit patri.

IV

El doctor Jaume Balmes, encarnació de l'esperit català en la nova forma intel·lectual i social. — Sa visió del Regionalisme.

FONTS PRINCIPALS D'AQUEST CAPÍTOL: *De la Instrucción pública en España,* por D. Antonio Gil de Zárate. — *Historia de las Universidades... en España,* por D. Vicente de Lafuente. — *De vita et scriptis Josephi Finestres et a Montalvo jurisconsulti Barcinonensis, in Cervariensi Academia juris civilis primarii antecessoris emeriti,* Commentariorum libri IV auctore D. Luciano Gallisa et Costa Presbytero Ausetano, Cervariae, 1802. — Les obres de Finestres i de Dou a que's fa referencia en el text. — Les obres de Balmes. — Diccionari d'en Torres Amat.

I

L'aferrament de Catalunya en tots els rams de la vida a l'esperit de la Mitjana Edat és un fet evident, demostrant-se principalment per l'amor a la vera llibertat, a la tradició i a la manera d'ésser de la mare patria. Mes, com notà el gran Sant Agustí, tota llegum té son corc particular, i tota perfecció, en els sers limitats, enclou algún element que pot ésser origen de la corrupció d'aquells. La llibertat, malgrat sa excel·lencia, té també ses flaqueses; i la llibertat d'ensenyança, que floría entre la gent catalana, fou principi, al menys parcialment, del decaiment de la ciencia. Sabut és que ja a Valencia, consagrada per son fur la llibertat d'ensenyança, i, de consegüent, multiplicades les escoles científiques, els homes il·lustres d'aquella regió, entre altres, el polígraf Eximenis, treballaren per a unificar-les, cosa que no s'obtingué sinó per la decisiva influencia de Sant Vicens Ferrer, preparant, com regoneixen tots els escriptors antics i moderns, l'erecció de l'Universitat valentina. A les coses no se'ls pot mudar la seva naturalesa, i la ciencia, qualitat nobilíssima de l'esperit humà, mai podrà ésser democràtica, és a dir, patrimoni de tots; i l'intentar-ho solament porta sa desnaturalització, sa corrupció i aniquilament. Els fets històrics, les pràctiques de les antigues civilitzacions, les que sovint considerem extravagancies o preocupacions de les generacions passades, les institucions espontaniament nascudes del sí social, per diverses que síen de les nostres, manifesten lleis de l'esperit humà, que és follía voler rebutjar sens consideració, sols perquè no s'avenen amb nostre gust i manera de pensar. La ciencia esotèrica i oculta, la forma enigmàtica de consignar el patrimoni racional dels homes, de que n'és exemplar a Catalunya la colossal figura del Beat Ramón Lull, té la ventatja de preservar la quieta i serena regió científica de la conturbació

popular, de les invasions dels vanitosos esperits superficials qui volen manejar un ram de les coses humanes que per sa naturalesa requereix superiors forces intel·lectuals i un treball de gran assiduitat. Al nostre mestre Xavier Llorens li havíem oït doldre's que la filosofía, que ell tant a conciencia conresava, no tingués una nomenclatura difícil, necessitada de clave, com la química, que impedís que qualsevol profà donés cullerada en els dificilíssims problemes metafísics, que l'home dèu silenciosament meditar per espai de molts anys. La ciencia, com tota criatura de Déu, ha d'ésser en profit del poble, mes el voler convertir quiscún ciutadà en sacerdot de la ciencia, és un sofisma parescut al de l'heretgía protestant que pretén fer de cada cristià un sacerdot, donant per resultat la desaparició del culte diví; així com la democratització de la ciencia deixa aquesta esvaída i xorca. En el ver punt se posaren els il·lustres fundadors de l'Universitat de Lleida, Bonifaci VIII i Jaume II (1300), quan la declararen Universitat de tots els estats de la corona d'Aragó, i prohibiren la fundació d'altres en tot el regne; quedant per sos mèrits i en l'estimació pública considerada com d'igual categoría a les de Salamanca i de Coimbra, essent les tres universitats les primaries de la península ibèrica. Lleida fou, doncs, el manantial científic qui regà la terra catalana; com ja havem advertit, els doctors qui sosteníen el nostre dret civil i polític, com Callís, Mieres i Marquilles, d'aquella escola proveníen; el gran mestre en teología i portentós predicador Sant Vicens Ferrer d'ella fou deixeble i mestre, el papa Calixte III sortí igualment del vell Ateneu català, i Antoni Agustín, el celebèrrim arquebisbe tarraconense (1), honor de les lletres espanyoles, se formà també en aquell recés de l'escolàstica catalana, que meresqué encara que l'emperador Carles V li conferís els mateixos honors i privilegis de Salamanca, i que les engrunes que restaven dels escrits de sos doctors fossin remeses pel savi jesuita P. Llucià Gallissà, qui descobrí diferents manuscrits, al-

(1) A aquest il·lustre Prelat, nascut en un dels primers pobles, passada la ratlla d'Aragó, el podem considerar quasi català, no sols perquè la nostra llengua era aleshores parlada en son poble nadiu i es després que ell l'usaría, puix existeixen cartes de l'historiador Ixart a dit arquebisbe en nostra llengua; sinó ademés perquè, deixeble ja de Lleida, exercí sa Prelatura en diòcesis catalanes.

gúns d'ells d'Antoni Agustín, a D. Gregori Mayans. El referit Gallissà, qui amb una plèiada il·lustre de jesuites del nostre país sofrí el crudel cop de Carles III amb fortalesa verament catalana, dignificant la nadiua terra, en la culta Italia, on foren exilats, amb els esplendors de sa erudició i exquisit gust clàssic, demostrant-se escriptors de primera força publicant llibres, ja en llatí, ja en italià, que'ls introduiren en l'Olimp de les sumitats literaries d'aquell temps; el Gallissà, dic, demostra una pietat patria envers Catalunya, puix, recorregudes ja les grans biblioteques estrangeres (fou, com és sabut, bibliotecari de la de Ferrara) i engrandit l'horitzó literari de son cultíssim esperit, ofereix a la mare patria l'interessantíssim llibre *De Vita et scriptis Josephi Finestres et a Montalvo (Cervariae 1802)*, que, com ja observà el canceller Dou, és una mena d'historia de l'Universitat de Cervera; i nosaltres afegirem, i com un quadro de la vida literaria a Catalunya. El P. Gallissà, doncs, en aquest llibre, parlant de l'erecció de l'Universitat de Cervera, usa una frase que gràficament expressa l'estat dels estudis, en aquella hora, a Catalunya. «La Provincia, diu, estava plena aleshores *non tam doctrinis quam gymnasiis*.» En efecte, després de l'Universitat de Lleida vingué la d'Osca, i seguiren les de Valencia, la de Mallorca, la de Barcelona, de Girona, de Tarragona, de Vich i altres de més menudes, lo qual sens dubte contribuí, junt amb les guerres i pestes, al decaiment literari del nostre país a l'època de l'erecció de l'escola cerverina, fent a aquesta simpàtica, a pesar de son origen, als esperits amants de l'il·lustració.

Perquè la multiplicació de les antigues escoles catalanes, l'abundor fins quasi ridícula de les nostres universitats, són un signe de l'amor que a l'il·lustració té el nostre país i de l'esperit ample i popular de la nostra gent. La mateixa Universitat de Lleida, si bé d'origen pontifici i real, fou de des son principi entregada a l'autoritat municipal i eclesiàstica, i com a signe de progrés de l'esperit públic en la nostra terra, convé senyalar el privilegi que posseíen els Pahers de Lleida de que'ls condemnats a la pena capital fossin ofegats en la seva presencia, per a després entregar els cadavres a l'Universitat per als exercicis anatòmics; quan trobem fins a les darreríes del sigle XVI les més

lluides Universitats extrangeres en lluites internes i sovint sagnoses amb aquest motiu, com la de Pavía, que obligaven l'ànima suavíssima de Sant Francisco de Sales, estudiant en dita Universitat, trobant-se malalt i pensant morir, a deixar son cos a la facultat de medecina per la dissecció i consegüent estudi dels escolars (1). A imitació de la de Lleida, totes les demés Universitats catalanes, com observa l'historiador Vicens de Lafuente, posant-les en contrast amb les de Castella, tingueren un règim municipal. No es veu que en elles fes un gran progrés l'il·lustració si exceptúa's l'Universitat de Barcelona. El P. Gallissà exposa la dificultosa infantesa de l'escola barcelonina, amb fruició recorda sos díes de gloria; i els homes eminents qui en ella floriren després de sa reforma i nou reglament, fet pels consellers, en llengua catalana, i que ell cita, en temps de Carles V; el conreu, sobretot, de les clàssiques literatures en aquells temps tant de moda, les fecondes impremtes existents, i convé aquí repetir l'insigne nom del canonge Vileta, famós lulià qui no sols exornà l'academia barcelonina, sinó que en l'ecumènic concili de Trento, aon anà amb el bisbe Caçador, també il·lustre rebrot de la predita escola, lluí sa profonda ciencia teològica, embadalí amb sa eloqüencia els Pares conciliars, i defensà i salvà la doctrina luliana de la condemnació que l'amenaçava, com en son lloc havem dit. Curt fou, emperò, el temps d'esplendor de la nostra Universitat; i Gallissà, Dou i els altres escriptors de la passada centuria convenen en que les pestes i guerres del sigle XVII i principis del següent esmortuiren l'il·lustració, no sols universitaria, sinó la general del país.

El mateix col·legi de Cordelles, de la Companyía de Jesús, afirma l'imparcial P. Gallissà, que sentí la decadencia general; mes, a pesar de tot, l'erudició i el gust clàssic teníen encara allí prou vida per a produir deixebles com els germans Finestres, els Dous i el famós Mayans, qui adquiriren gloria internacional; i posseía professors tant il·lustres com Ferrusola, Aymerich, Gil i altres. I és d'advertir, que si bé la Companyía de Jesús

(1) Trobaràs aquest fet consignat en la vida del Sant, que precedeix a l'antiga edició de ses obres, feta per un nebot del gloriós Bisbe de Ginebra.

lluía principalment en les lletres clàssiques, en la nostra terra fou molt catalana, i l'amor als antics motllos de Grecia i Roma no li destorbaren l'afecció envers l'antiguitat catalana, ni el conreu de la ciencia general li impedía l'estudi de les coses de la terra. En efecte, si el P. Mateu Aymerich, de la familia del celebèrrim i antic inquisidor del mateix nom, que a Italia s'encobría, segons la costum clàssica, amb el nom de Q. Moderatus Censorinus, escriu l'obra *De vita et morte linguae latinae* i la colossal i per desgracia avui perduda Bibliografía de tots els escriptors llatins de des la fundació de Roma; regirant arxius, desacreditant antigues faules i cronicons. componía ja aquí l'obra *Nomina et acta episcoporum barcinonensium binis libris comprehensa* (1) (Barcelona, 1760), en que posa l'erudició i la crítica al servei de les antiguitats eclesiàstiques de la mare patria, i deixa inèdita o manuscrita l'*Historia natural de Cataluña, por el Padre Pedro Gil, de la Compañía de Jesús, revista y muy añadida por el P. Mateo Aymerich de la misma Compañía, en tres volúmenes.* El P. Gil escrigué l'*Historia natural de Catalunya,* en llengua catalana, i el P. Aymerich, en l'episcopologi citat, diu que *e Catalano sermone in Latinum vel Hispanum convertemus;* i en traslada un llarg fragment en la nostra llengua, on el citat Gil explica el regoneixement d'una caixa d'òssos que eren tinguts pels de Sant Pacià, que ell mateix regonegué per manament i en presencia del bisbe Dimes Loris a 3 de juny de 1593. De l'acert en despertar l'amor a l'erudició patria del col·legi de Cordelles, ne responen tots els germans Finestres qui (deixant per ara el més il·lustre d'ells) en els capítols i monestirs a que pertanyíen, treballaren amb constancia en la reconstrucció de la tradició històrica. Si vols,

(1) L'objecte d'aquest llibre fou restituir a la veritat l'historia eclesiàstica del país. Aymerich amb raó es presumeix de crític i d'amant de les coses catalanes, i ell, gran classicista, ama la primor de la llengua catalana, en son temps ja arreconada; així al parlar d'en Corbelló, qui havía escrit un episcopologi barceloní faltat de crítica, cita la carta de l'arqueòleg Dalmases (19 de març de 1719) sobre Sant Sever, escrita *eleganti gotholaunico sermone* i transcriu en son text llatí la sentencia d'aquell en la materna llengua: *Corbelló escrigué en bon llatí; però no escrigué bé.* Posa per lema de son llibre les següents paraules, demostratives del geni de l'il·lustre escriptor, tretes d'una de les epístoles d'Ignocenci III, P. M.: *falsitas tolerari non debet sub velamine pietatis.*

lector, noticies de sos estudis i escrits, mira el llibre d'en Gallissà, essent suficient pel nostre objecte, recordar el nom de D. Jaume, monjo de Poblet i autor de la completa historia de son famós monestir, i el de D. Daniel, el menor de tots i el més intel·ligent, segons son germà de Cervera, qui, elegit a vinticinc anys abat dels Premostratenses de les Avellanes i mort encara molt jove, deixà començats llibres de filología i historia catalanes, que posen son nom entre'ls més il·lustres dels conreuadors de la patria literatura.

A nostre parer, la Companyía de Jesús tingué molta part en la prompta creixença de l'Universitat cerverina (criada quasi bé *ex nihilo* i en terra ingrata), no sols per la formació de l'intel·ligencia de D. Josep Finestres, qui fou l'ànima d'ella, sinó per les diverses càtedres tingudes per il·lustradíssims religiosos de dita ordre, ja desde'ls principis de l'escola. La nova Universitat fou eminentment clàssica; l'*agora* d'Atenas i el *forum* de Roma, Homer i Píndaro, Virgili i Plauto devíen fer aparèixer infantívoles i tenues les nostres constitucions polítiques i la nostra literatura de l'Edat Mitjana; l'instint de la llibertat ja's torcía (1) envers els ideals humans o inhumans que's realitzaren

(1) Encara que no's tracta de cap català, sinó d'un procedent de l'Universitat de Salamanca, no podem passar per alt el nom d'en Santayana, tant respectat dels antics doctors cerverins qui el tingueren per company en la càtedra de prima de Lleis, il·lustre escriptor del dret romà, però que en el present llibre mereix menció per l'obra *Gobierno político de los pueblos de España* (Zaragoza, 1742). Es una obra de dret administratiu municipal, en la qual, fent-se superior a la moda literaria, amb vigor d'esperit i amb esperit pràctic i jurídic, sosté els drets de les patries petites o municipis. Amb integritat científica comença assentant aquest principi: *El gobierno de los pueblos por derecho natural, pertenece a los mismos pueblos.* I l'autonomía administrativa la consigna amb les següents paraules: *Pertenece, pues, el gobierno político y económico de los pueblos a los Ayuntamientos, o Consejos de ellos, y tan privativamente, que no habiendo queja de parte, o instancia fiscal, no pueden las Cancillerías o Audiencias entrometerse en estos asuntos.* Ja veus, doncs, lector còm el Gimnasi Filipí, maigrat els penjaments que d'ell s'han dit, serva la tradició de la llibertat popular, que aquest docte catedràtic funda en bona part en la possessió de propris, en aquella mena de socialisme cristià municipal que feia dels pobles com unes families; contra la tendencia moderna i revolucionaria que vol fer dels pobles com uns eixams de funcionaris públics. Nota que'l tractat de Santayana no és la consignació pura d'una forma o tradició existent, sinó que, si bé fundant-se en ella, és obra d'un pregón sentit científic. Sens voler escriure una apología de l'Universitat de Cervera, devem manifestar que, a nostre parer, la mala fama sols li ve d'haver sigut fundada per Felip V, i en terra de Segarra.

en la revolució francesa; el mateix organisme donat pel fundador a l'Universitat trencava la tradició, si bé es dèu confessar que Felip V volía instituir a Cervera una escola d'alta il·lustració, èmula, com ell diu en la Cèdula d'erecció, de les Universitats majors d'Europa; l'abolició de totes les antigues catalanes, perquè havíen afavorit a l'arxiduc d'Austria privava a la nova de certs elements de tradició, que fins en les èpoques decadents són fertilíssims, i com el llevat que ha d'adobar tota la massa dels nous elements. Agafà prompte ales (1), emperò, l'Universitat de Cervera; la nostra ciencia regional, que en el darrer sigle s'havía encongit, s'agregà a la ciencia general i entrà en comerç amb l'il·lustració forana, se ficà en el concert de les nacions civilitzades, segons la gastada frase, mes s'oblidà de sí mateixa; lo qual, sens dubte, és la causa de que'l modernista Gil de Zárate en sa obra *De la Instrucción pública en España,* digui d'ella *que salió algún tanto del carril en que se hallaban atascadas las demás Universidades españolas.*

Sort encara de l'influencia que les ordres religioses, naturalment aleshores amigues de la tradició, tingueren a Cervera; puix, a pesar d'ésser la nova Universitat successora de la de Barcelona i de la de Lleida, de qual Seu la prebenda de mestrescola adornava al canceller de Cervera, no hauría posseít l'esperit catalanesc, que, si bé molt atenuat, se descobreix en ella. En efecte, l'Universitat cerverina conservà un catalanisme que tant-de-bo trobéssim en la present Universitat. Les funcions acadèmiques religioses, si no totes, al menys part d'elles, degueren celebrar-se en llengua catalana, quan avui encara trobem diferents llibrets de novenes i altres píes pràctiques d'aquella Academia, escrits per doctes religiosos de l'Universitat en nostra materna llengua (2); existeix en el mateix idioma alguna

(1) Afirma d'ella Finestres en l'Hermogenià: *brevi temporis spatio magnopere crevisse, florentissimam jam esse.*

(2) Ademés, l'Aguiló alega com a prova de la persistencia de l'esperit català a Cervera les innombrables edicions del *Fra Anselm* que, exornades amb un text grec per lema, sortiren de l'impremta de l'Academia, i el fet de que'l comte de Campmany, qui volgué despertar l'esperit català contra l'invasió napoleònica en una Memoria escrita en nostra mateixa llengua, i el Vega y Sentmenat, posseidor de la rica biblioteca que avui té el diligent D. Mariàn, fossin cerverins.

gramàtica llatina, estampada en l'impremta de l'Universitat, l'il·lustre Finestres, nirvi de l'Escola en quasi tot el temps de l'existencia d'aquesta, com després veurem, manifesta que sols per força usa la llengua castellana, i poleix amb amor sa correspondencia catalana; el dret indígena, malgrat l'entusiasme romanista, és mirat amb preferent atenció, i el mateix Ramón Lull troba encara un noble enemic en la persona del docte aristotèlic i tomista Fra Sebastià Pier, de l'ordre de Sant Domingo, doctor en filosofía i catedràtic cerverí, en l'*Universa philosophia aristotelico-thomistica* (1), que sos deixebles defensen en públic i solemníssim certamen. En efecte, en aquest selecte i eruditíssim programa raonat de la filosofía, al costat de l'exposició i crítica dels sistemes lògics de Plató i altres antics filosops, de Descartes i Locke i altres moderns, s'hi troba també exposat el sistema lògic del Vident de l'illa daurada, i ses famoses taules estampades, tractat amb la consideració que devía donar-li a la doctrina luliana el refloriment que tenía en aquells díes de la passada centuria; i judiciosament resol que, o bé les *cameras* de Lull no constituíen una *nova ars,* com son autor pretenía, sinó que no's diferenciaven en el fons de les categoríes aristotèliques, o bé que, en cas contrari, no constituíen un progrés lògic, sinó un medi inútil per la demostració.

L'esperit pràctic i la pràctica amor a la patria terra expliquen també, ademés, a nostre parer, la germinació d'aquest elements catalanistes dins de la Fundació filipina, que fou, d'altra part, l'acabament de l'Universitat autònoma lliure i popular de l'Edat Mitjana, que a Catalunya es perllongà fins que vingué la victoria de Felip d'Anjou. Raça moderada i pràctica la nostra, no havía encara aleshores sofert les influencies que l'han tornada més frèvola, com passa amb totes les llatines que's troben amb sa substancia dissipada per les aigües del Diluvi revolucionari. La comunió literaria internacional era potser, en aquell temps, més íntima que no pas ara en els lletrats catalans, com ho proven la correspondencia i les relacions literaries dels Finestres, Dous, Caresmar i els jesuites qui més figuraven en la república de les lletres; l'amor a les formes i a les llengües clàssiques, per natu-

(1) *Cervariae. Apud Antoniam Ibarram viduam.*

ralesa cosmopolita, era més viva; emperò els sentiments naturals no eren desvirtuats, la fantasía no estava tant inquieta i desordenada, els apetits més mitigats, i, de consegüent, el cor naturalment amava el propri terrer, i l'enteniment tenía aleshores l'intuició no perturbada de que devem viure i treballar entre'ls nostres, i obrar d'una manera nostrada. D'aquí que la forma típica del viure social fos molt catalana fins prou ençà del present sigle, perquè la Ciencia, que perpetuament serà, junt amb la Religió, el cap social, estava representada per homes qui teníen forta amor a son país i a sa manera d'ésser. Per això, en aquest lloc volem consignar que la propaganda regionalista dèu principalment fer-se en els centres d'instrucció del país; Sant Domingo i Sant Ignasi de Loyola, propagadors afortunadíssims començaren ses campanyes en les Universitats més florides de son temps; el primer, en la de Bolonya, el segón, a Alcalà i París, i la revolució, qui va consumint l'armònica societat europea, començà sa campanya aniquiladora de des les càtedres universitaries, fent del jove lletrat un sacerdot de ses corrosives doctrines. ¿Quin dels homes de lletres d'alguna edat no's recorda d'haver conegut venerables doctors de l'Universitat cerverina, més catalans en la parla, en la pensa i en les costums que no pas molts catalanistes actuals? Per això convé en gran manera encaminar totes les forces a un objecte, a la conquesta de l'Universitat; el día que l'Universitat sía de debò catalana, començarà la renaixença de Catalunya. Mes, seguint nostre sistema, anem a considerar singularment els representats més il·lustres de l'escola cerverina qui, arribant quasi bé als nostres díes, són com la darrera manifestació de l'esperit català fins a arribar a l'actual Renaixement.

II

La nobilíssima figura de D. Josep Finestres y de Montalvo bastaría per sí sola per a fer simpàtica l'Universitat de Cervera, podent dir que són dues existencies qui s'identifiquen la de l'Universitat i la de son catedràtic més il·lustre, ja que volgué la Providencia allargar tant la vida del mestre, que durà quasi bé

com la de l'escola, al naixement de la qual assistí i que al morir deixà ja, podem dir, en la proximitat de sa fí. Nasqué D. Josep Finestres en la ciutat de Barcelona, en el mes d'abril de 1688, essent son pare el distingit advocat Pere Joan Finestres, originari d'Agramunt; i morí en el poblet de Montfalcó de Mossèn Meca, prop de Cervera, en el mes de novembre de 1777, aont havía anat *rusticationis causa*, com diuen els seus biògrafs, en la casa del rector de dit poble, mossèn Andreu Comes, sapientíssim teòleg i molt docte en les llengües llatina, grega i hebraica, motiu pel qual, junt amb la suavitat de son tracte, estava ja d'anys unit amb íntima amistat amb el cèlebre professor cerverí.

De des sa infantesa Finestres fou portat als sacerdots de la Companyía de Jesús, en el col·legi de Cordelles, on rebé els fonaments d'aquella admirable educació clàssica que sabé molt bé agermanar amb l'estudi de les coses de la terra; i son agraiment envers sos antics mestres li durà tota la vida, sens recatar-se de manifestar-ho públicament. En contestació a Mayans, qui li preguntava sobre sos preceptors literaris (puix Mayans, encara que també deixeble de Cordelles, ho fou posteriorment, essent condeixeble dels germans menors de D. Josep) li respòn aquestes categòriques paraules: *digo con toda verdad que fueron muy hábiles*. En la funeraria de Carles II ja compongué un epígrama, malgrat els poquíssims anys que tenía; la seva afició a compondre en forma mètrica llatina era tant gran, i arribà a tenir-hi tal facilitat, que, manant-li els mestres que's dediqués a escriure en prosa, com Ovidi, en vers els contestà que no sabía còm fer-ho. Son coneixement dels grans poetes i prosadors llatins fou admirable, i havent tingut ocasió de conèixer a Barcelona un cert tebà, superior d'un dels monestirs del Mont Athos, l'aprofità per a apendre la llengua grega, la qual després perfeccionà fins al punt, diuen sos biògrafs, de que son estil grec no era ja de tebà, sinó d'àtic; i pregonament imbuit d'ambdúes clàssiques literatures, pogué sembrar sos llibres d'escollidíssimes sentencies de l'antiga sabiduría, que són, segons l'elegant frase del canceller Dou, com les estrelles d'ells. Estudià el dret en l'Universitat barcelonina i en ella es graduà de batxiller, mes sobrevinguda la guerra de successió i fundada l'escola cerverina, en 1717 s'hi trasladà, allí prengué els graus de llicenciat

i doctor, i immediatament fou col·locat en una de les càtedres de la seva facultat. L'il·lustració del Finestres s'estenía a quasi bé tots els rams. Componía versos en les llengües llatina, grega, catalana *(patria lingua* diu el Gallissà) i en la castellana, podent-se amb ells formar, diu son savi panegirista, un volum que sería agradós als amants de la bella literatura. Ni la fredor de la vellesa li feu abandonar l'amistat de les Muses, puix amb motiu de la traducció de Salusti, publicada per l'infant D. Gabriel, escrigué el següent epigrama:

Per sa secta y mal obrar
fonch Salusti un infael
pero ja un Angel me apar
desde que'l sento parlar
per la boca den Gabriel.

Els versos grecs que havía escrit els envià a son amic D. Ignasi Dou perquè s'exercités el fill d'aquest, allavores estudiant de filosofía; i si el P. Gallissà en el primer any de la present centuria, en *specimen urbanitatis cathalaunicae,* i com a tribut a la patria llengua, inserta algunes ratlles de les cartes catalanes escrites amb aquest motiu pel catedràtic cerverí al citat Dou, bé podem nosaltres imitar-lo en ple renaixement, encara que la materia no tingui cap importancia: «Entre tant que mastegui i rumíi els epigrames grecs, que fiu per postura, en les funeraries de Felip V, i encara que isqueren al públic, crec són nous, perquè ningú els llegí. Els he trobats al temps de voler escriure i m'ha dat l'ocasió d'enviar-los. Per falta de caràcters no's pogueren imprimir en la relació.» Més tard, en maig de 1748, escriu al propri cavaller barceloní: «No'm persuadeixo que amb l'estil coneguessis ser mía la prosfonesis, sinó amb lo que diu el P. Larraz, a qui jo la doní, amb pacte que no se sabés ser jo l'autor: però ell ho indicà de manera que ací ont ens coneixem tots, no s'ha pogut ocultar, i ho he hagut de confessar, però si apar bé se'm dóna poc se sapia. Tinc l'aprobació de Mayans molt hiperbòlica, puix diu, que encara que no li hagués dit que era mía, ho haguera conegut, i que apar sía composta en temps de Propercio. Si és veritat, ja podría aplicar-me el romanç del rector de Vallfogona que comença:

Ai cap de greu de la gent,
per un negre romançot, etc.» (1)

L'exquisitat de sa prosa llatina era tanta que li valgué el següent elogi de part de l'eminent Aymerich (Q. Moderatus Censorinus), desterrat a Italia, que's troba en la citada obra *De vita et morte linguae latinae: Novi ego primarium juris civilis antecesorem virum doctissimum, quem ego Hispaniae Tarraconensis Varronem solebam appellare, nisi quod elegantius quam Varro latine scriberet.* El modestíssim Finestres interrompé sa correspondencia llatina amb el Mayans, perquè no volía que's publiquessin ses cartes, dient-li en data de desembre de 1742: «Créame V. M. que el motivo de no haber querido continuar el comercio de cartas latinas con V. M. fué únicamente para que, sacando éstas a luz pública no me sonrojara con desproporcionadas alabanzas, como lo hizo en la edición de las otras.» No obstant aquesta repugnancia, la correspondencia llatina, quasi bé sempre sobre punts de dret, amb el Mayans forma tot el llibre quart de la col·lecció de cartes d'aquest; foren celebrades d'Heineccio i estimades a Italia, havent-se'n fet una edició a Leipzig. Perquè l'il·lustre bibliògraf valencià pondera el mèrit especial del nostre Finestres en l'estil epistolar, i en carta de juliol de 1751, li diu: «Las cartas de V. M. son admirab'es, porque todas tienen ciertos pensamientos delicadísimos, apropiados al asunto de que se trata, y un estilo propio juicioso y elegante. Tiene V. M. don de escribir cartas»; i tractant de les cartes catalanes d'en Finestres, el Gallissà, referint l'amor que aquest tenía a la propria llengua i de còm la polía, n'extracta una dirigida al Dou, en la qual en to de broma li diu que no sab en quina llengua escriure-li; en llatí no gosa, perquè sab lo delicat que és son interlocutor en tant difícil idioma; de cap manera en castellà, que no hi parla sinó per força (2);

(1) Nostre distingit amic, l'il·lustrat senyor Marquès de Dou, ens ha mostrat la correspondencia epistolar de Finestres amb els Dous, pare i fills, cuidadosament conservada, com tots els papers d'aquella benemèrita familia; emperò falten moltes cartes catalanes al Dou (pare) que és possible s'extraviessin quan el Gallissà se serví d'elles per a compondre la seva obra. Les cartes al Dou (pare) són catalanes o llatines, les escrites pel mateix Finestres als fills (Ignasi i Ramón) ja no són mai catalanes, sinó castellanes.

(2) *Apage castellanum quo non nisi invitus loquor* (carta de desembre 1723).

i que tem de fer-ho en català, puix en els molts anys d'estar a Cervera ha agafat certs idiotismes locals que faríen riure a qui com el Dou viu en la bona societat barcelonina; i el clàssic i crític Gallissà qualifica les cartes catalanes d'en Finestres de gracioses i interessants (1).

D'altra banda, el tremp de son esperit naturalment expansiu, i la varietat de sos coneixements, l'habilitat que posseía en les arts, que són el principal ornament de la vida social, son cor ple de nobles sentiments que no havíen assecat els continuats estudis científics, el feien exprés per a escriure cartes en les quals dèu dominar l'estil familiar, tant accepte als homes modests i senzills. Perquè'l Finestres, malgrat d'haver estat tota sa vida a Cervera, de son celibat semi-eclesiàstic, semi-filosòfic, de sa consagració total a la ciencia, fou d'aquesta un sacerdot, mes no un monjo. L'amorós tracte amb professors i deixebles qui amigablement el consultaven, la pintura (2), el dibuix, la música i fins l'esculptura, arts que posseía i exercitava, manteníen obert aquell gran esperit i el feien encisador a qui el comunicava.

El clàssic Gallissà ne fa el retrat com d'un literat helènic rediviu. Pintava i dibuixava, i en l'amor que tenía a les antiguitats catalanes dibuixà les columnes dites d'Hèrcul, de Barcelona, l'anomenat sepulcre dels Escipions, l'arc de Barà, l'aqüeducte dit el Pont de les Ferreres, tot lo qual fou enviat per en Mayans a l'alemany Joan B. Schombergius; el savi jesuita l'havía vist ja vell, segons la costum dels grecs, després de dinar *arrepta cithara dulcissime canentem;* en sa joventut a Barcelona havía ja compost diferentes peces religioses, que s'executaven per les iglesies; en una carta a Dou (Ignasi), li diu que, si vol, encara li compondrà una música per a cantar i encisar a sa aimía; sols, diu Gallissà, tingué avorrits els saraus, sens dubte, afegeix, perquè la dança moderna ha perdut el caràcter artístic que tenir deuría per sa conexió amb la música. En l'elogi fúnebre que feu a l'Universitat el canceller D. Ramón de Dou pondera al Finestres com a noble poeta, eloqüent literat, crític

(1) *Patrio Cathaloniae sermone, non sine sale et lepore.*

(2) Creu el Gallissà que en Finestres havía rebut l'influencia pictòrica del Viladomat, que'l savi jesuita alaba en gran manera, fins després d'haver contemplat els grans museus italians.

prudent, meritíssim filosop, erudit històric, acèrrim inquiridor de l'antiguitat, el més grave i docte dels jurisconsults de la nostra edat, i, finalment, professor, la fama del qual no sols s'havía estès per tota Espanya, sinó fins per les nacions extrangeres. Per tal el regonegué D. Gregori Mayans quan escrivía d'ell: «Había nacido para enseñar, y maestro como él, ni le tenía Europa, ni es fácil que le tenga.» En efecte, encara que escriptor notabilíssim, se pot dir d'en Finestres lo que d'aquell cèlebre professor anglès, que havía nascut més per a fer homes que per a fer llibres; son apostolat literari és manifest a qui conegui l'il·lustre plèiade de literats catalans de la centuria passada, tots el regoneixíen per mestre, i l'historia d'en Finestres, segons l'expressió de l'insigne Gallissà, es l'historia de l'Universitat de Cervera. ¿A quí si no a ell se dèu el conreu que en aquella escola tingueren les lletres llatines, gregues i hebraiques, qui plantà la primera impremta amb caràcters grecs en aquell il·lustre Ateneu? Ell formà la Biblioteca Universitaria, cercant a l'extranger els més útils llibres; no descuidava les ciencies físiques i exactes, traduint per sí mateix un tractat de matemàtiques del francès, la qual llengua, com també l'italiana, posseía perfectament, fins abans de la vinguda de Felip V, cosa que era aleshores molt rara, podent ben bé considerar al Finestres com a patriarca de l'il·lustració catalana ensems casolana i internacional, el ressò de la qual arriba fins al nostre sigle. Molt apreciat pels savis del Nord d'Europa i d'Italia, era per ells considerat com el restaurador de la cultura literaria a Espanya, i el benemèrit Gallissà transcriu les cartes de l'alemany Hopfner a l'Universitat de Cervera, demanant on se trobaven per vendre les obres d'en Finestres, mort ja aquest, amb la contestació de l'Universitat.

La fama principal del nostre il·lustre professor fou com a romanista, però la literatura i la jurisprudencia romanes el teníen encisat; mes, ¡cosa particular! i que designa bé el temperament constant de la nostra gent, l'esperit pràctic i patriòtic d'en Finestres sobreposant-se a ses entusiastes amors i a la moda dominant, no s'oblida mai, en aquells díes d'humillació de la vençuda Catalunya, d'una part, i d'altra, del natural agraiment envers Felip V, fundador d'aquella Universitat de preco-

citat tant admirable, del nostre dret particular; se dol amargament de que, havent tingut un príncep del romanisme tant il·lustre com Antoni Agustín, el conreu literari del dret romà hagi sigut escàs a Catalunya, sens que l'acció d'aquell literatíssim prelat arribés a alçar als nostres pràctics a l'estudi científic de dita llegislació (1), però declara que son estil constant de tractar el dret romà és posant-lo en correlació amb el dret català; i volent exornar literariament a aquest, havía començat a escriure un llibre *De historia juris catalanui,* i una obreta intitulada *Juris catalanui elementa,* que fàcilment s'hauràn perdut. Essent molt extens l'horitzó intel·lectual en que vivía l'esperit d'en Finestres, sos tractats jurídics mai tenen l'ariditat que sol fer fatigants aquesta mena d'estudis; en el tractat, per exemple, *De Jure dotium libri V* (2), no sols confronta els sistemes dotals en el dret romà, canònic i català, sinó que especula sobre dita institució en els diferents pobles d'Europa i de fòra d'ella, essent mostra d'un regionalisme internacional que feconda les institucions nostrades amb el coneixement de les que's desenrotllen en diferents paíssos; i no deixant mai la clàssica elegancia, la resplandor dels grans escriptors i poetes de l'antiguitat, amb elles il·lumina totes ses pàgines científiques, essent-ne típica mostra la dedicatoria que fa als estudiants de Cervera de les *Praelectiones Cervarienses sive commentarii academici ad Titulos Pandectarum de inoficioso testamento, ac de vulgari et pupillari substitutione,* que comença amb versos de Plauto i acaba amb versos de Marcial (3).

L'enteniment penetrant, pràctic, assimilador i moderat de la gent catalana es demostra en la vida literaria d'en Finestres amb un fet interessant. L'estudi del dret natural havía despertat una gran afició; els temps moderns començaren posant en dubte tot lo existent, i el fonament de lo existent, i els nous doctors no'n teníen prou del dret històric i popular; el desenfrenat apetit d'especular i discutir, donà increment a l'estudi de la basa filosòfica del dret, que, d'altra banda, els doctors escolàs-

(1) «Ad masculae et elegantioris jurisprudentiae studium.» *(In Hermog. introd.)*

(2) Cervariae, 1754.

(3) Cervariae, 1752.

tics havíen, a sa manera, pregonament tractat; mes, havent l'heretgía protestant pretès rebutjar la perdurable ciencia catòlica i tractant d'ignorants als antics doctors, perquè teníen sa alta pensa imbuida en els principis de la revelació de Crist, apareixeren uns quants jurisconsults qui, donant-se aires de reveladors d'una ciencia de nou descoberta, escriuen diferents tractats del dret natural, informats en bona part d'un esperit heterodoxe, guanyant l'atenció del món literari, fent-se de moda i com part essencial de la bona instrucció jovenívola. El nostre Finestres, catòlic fervent, qui, malgrat l'afecte que'l famós Heineccius li professava, esqueixà, enfadat, segons el testimoni del canceller Dou, qui fou comensal i com fill literari de l'antic catedràtic cerverí, dos fulls d'una de les obres del jurista alemany, perquè en ells se confessava deixeble de Luter, se trobà enfront d'una *antinomia,* semblant a la d'en Balmes, en nostre sigle, això és, amb una corrent caudalosa d'aigües enverinades, dirigida contra'l catolicisme, mes que era possible sanejar-la i fer-la entrar en el mar immens i incorruptible de la veritat, que és la ciencia *perennis* o catòlica, destinada a donar l'assistencia racional a l'humà llinatge, no en una època determinada de sa historia, sinó en tots temps d'ella. Les *Exercitationes Academicae XII... de Statu hominum ex lib. I. Epitomarum juris Hermogeniani J. C. (Cervariae, 1745),* explicades primer en les aules de l'Universitat, i que, enviades al Mayans, li contesta aquest en forma encomiàstica i saludant-lo: *Vale Jurisprudentiae Columen,* publicades després; són un meritíssim treball sobre'ls fonaments naturals del dret, en que la, en apariencia, nova doctrina, queda admirablement nuada amb la ciencia jurídica de Roma, amb la veritat evangèlica i amb la sòlida escolàstica.

No s'oblida dels nostres antics i modests jurisconsults: cita amb honor a Jaume Marquilles, qui ja tingué en compte al dret natural; se dol del *Gentis nostrae fatalem genium,* o sía d'una certa desconfiança de sí mateix que té el català i que sembla fins apocament (de que ja's queixava el Fontanella), essent això causa de que'ls nostres jurisconsults no escriguin; i citant a Sant Joan Crisòstom per a provar l'origen diví del dret natural, *quum naturam dico, Deum dico*, i altres Pares de l'Iglesia, fa sa

tractació profitosament catòlica. Rebat fortament a Tomàs Hobbes i a Benet Spinosa, perquè destrueixen el dret natural al suposar un estat de naturalesa primitiva en que'ls homes sens llei vagaven com a besties, quan el dret natural naix de la sociabilitat humana. «El nostre Hermogenià, diu, afirma que tot dret ha sigut constituit per causa dels homes», i Finestres enllaça aquí la sentencia del jurisconsult romà amb la doctrina dels estoics, que assentava que la causa final del món era el nostre llinatge, preliminar feliç de lo que ensenya la revelació cristiana. Sosté el nostre escriptor que tot el dret natural s'enclou en aquells dos preceptes generals: amaràs a Déu, amaràs a ton pròxim com a tu mateix. Armonitza perfectament els principis del dret natural amb els axiomes evangèlics i les veritats de la sabiduría clàssica, i no s'oblida del nostre humil dret indígena per a fer-lo entrar en tant alta conciliació, i així quan parla de *Jure bellorum,* després de citar el text de la Llei de les XII taules, en que's declara caigut del dret al qui ha comès certs delictes, quedant, per lo tant, fòra de la protecció de la Llei, cita la Constitució *Quant sie licit, o no, a quiscun venjarse sens Jutge*, que ve a esser una reaparició del civilista dret romà, que constitueix a cada ciutadà, en els aludits casos, en altre ministre de la justicia. Amant de la veritat, no rebutja manifestar el defecte del nostre dret antiquíssim, quan en realitat el té; així, al parlar de la *Monomachia o Duellum,* explícitament afirma que, per més que sía permès pel nostre dret, està condemnat per l'Iglesia. D'acord amb la tradició científica catalana i amb tot el sistema llegislatiu nostre, que ve a ésser un *postulatum* d'aquest principi, fundant-se en Sant Agustí, estableix que la casa és la primera cèl·lula de la societat (1); mes quan el celebèrrim bisbe hiponense, al tractar de la proprietat particular, usa un llenguatge, aprofitat pels antics socialistes, que sembla que fa nàixer el dret de proprietat de la llei positiva, el Finestres, molt discretament acut a l'incomparable Sant Tomàs, qui donà solució a la dificultat explicant la necessitat de la proprietat particular entre'ls homes en l'estat de naturalesa lapsa, suavitzant, emperò, saviament l'asperitat d'aquest principi a l'explicar el

(1) «Omnis domus initium, sive particula debet esse civitatis.» (S. Aug.)

caràcter social de la proprietat, amb la distinció de que les coses són de possessió particular, mes d'ús general. Perquè'l gran professor cerverí, si bé tant clàssic, era en son discórrer un rebrot de l'antiga escolàstica, que formà el nostre caràcter nacional, i encara que'ls nous doctors del dret natural, Grocio Puffendorf i altres, ocupen la seva pensa, mai oblida aquella immortal doctrina que en les grans dificultats distingeix i concilía amb tant admirable soliditat.

Sovint l'erudició, la diversitat de coneixements i l'amor de la forma veiem que no són factors d'un bon judici; mes aquest tractat ple d'erudició riquíssima cristiana i profana, catòlica i herètica, nostrada i forana, és un exemplar de criteri científic, ferm i reposat, tal que'l comte Grau de Meermann, síndic de Rotterdam, qui el conegué per mediació de D. Gregori Mayans, prengué tal apreci a l'autor, que amb vives instancies li pregà que publiqués el comentari complet sobre tot l'Hermogenià. I, en efecte, Finestres donà a l'estampa en 1757 a Cervera l'obra *In Hermogeniani J. C. juris epitomarum libros VI,* que és sa major obra, formant part d'ella les dotze disertacions sobre'l dret natural de que havem parlat, puix també elles són comentari de part de l'obra de l'antic jurisconsult romà. Aquest segueix l'edicte del Pretor, el qual, com és sabut, representava l'equitat com a element moderant i suavitzant del civilista dret romà, deixant, emperò, subsistents els antics monuments legals en que's fundava la ciutat; i com a Catalunya passava una cosa consemblant a Roma, i el procedir jurídic d'ací coincidía amb el que estilaren els juristes d'aquella patria de les lleis, rès té d'estrany que'l Finestres escollís tal llibre per a escriure sos comentaris; esplèndida manifestació de son saber i d'un amplíssim horitzó jurídic en que resplandeix l'autonomía legal del nostre Principat, tractat sempre amb respecte pel savi professor de l'Universitat filipina. Al dedicar a aquesta son llibre, recorda la breu, mes gloriosa vida de l'escola cerverina, i inserta la carta laudatoria d'en Mayans de que havem fet menció al tractar de les dotze disertacions, que s'ocupen principalment del dret natural i que després formaren part de l'Hermogenià complet. En lo que breument havem dit del Finestres, el lector haurà fet concepte del mèrit extraordinari de l'il·lustre professor, devent

ara sols afegir les significatives paraules de son panegirista, el canceller Dou, quan, explicant l'estat misèrrim de l'il·lustració en el nostre país, en temps de la joventut d'en Finestres, afirma que allavores qualsevol qui volgués eixir de la miseria literaria que ací dominava, tenía necessitat d'acudir a França o a Italia, com els antics romans a Atenas; mes Finestres «se feu admirable en tot llinatge de ciencies, sens que tingués cap auxili de casa, ni hagués mai tret el peu fòra de la provincia, de manera que'm fa l'efecte no d'un home qui ha après les ciencies, sinó que per sí mateix les ha inventades» (1).

III

Fou el famós canceller de Cervera, D. Ramón Llatzer de Dou, fill d'una noble casa barcelonina avui encara existent, i que porta amb dignitat el dit nom com a il·lustre títol. Com la d'en Finestres, la familia d'en Dou és benemèrita de l'il·lustració catalana, puix diferents individuus d'ella foren eminents en el ram literari; enllaçant íntimament entre sí ambdúes families l'amor a l'estudi, engendrador, com és sabut, de sentiments alts i dolços. Després que'l jove Ramón Llatzer de Dou hagué fet sos estudis d'humanitats en el col·legi de Cordelles, de la Companyía de Jesús, fou enviat per son pare a l'Universitat de Cervera; vivint en la casa de D. Josep Finestres per molts anys, podent dir que aquest doctíssim professor fou qui formà l'esperit del qui devía ésser l'últim canceller de l'escola cerverina, i el patriarca, com ve a dir-li el Torres Amat, de tots els literats catalans dels principis de la centuria que ara està finant. Perquè més encara que la del Finestres, fou llarga la vida del Dou. Dues fites senyalen i termenen sa llarga carrera literaria: en 1767, al pendre el grau de llicenciat en dret canònic, escriu l'interessant memoria *De tribuendo cultu S. S. Martyrum Reliquiis in Vigilantium et recentiores haereticos oratio,* plena d'erudició i elegantíssima, i en que, mogut de la patria amor,

(1) Si vols més noticies llegeix l'aludida oració *pro Josepho Finestres*, que trobaràs en el volum *Gratulationes oratoriae* del Dou, estampades a Barcelona en 1826.

refuta l'opinió de que Vigilanci fos barceloní. La dedica al Mayans, manifestant que'l Finestres li havía fet conèixer al savi valencià, que per aquells temps empunyava el ceptre de la literatura ibèrica; i en 1829, als vuitantavuit anys d'edat, publica la *Conciliación legal de pareceres opuestos en cuanto a laudemios y derechos enfitéuticos,* portat també de la patria amor, i proposant l'etern criteri català de la llibertat civil, en el sistema llegislatiu, per a conciliar les diferentes opinions i les diverses pràctiques de les regions espanyoles, en materia de tanta trascendencia pràctica. Volía ell que aital institució generalitzada fos com la Llei agraria espanyola, recordant els beneficis que ha dut a Catalunya multiplicant la riquesa de la terra; i a pesar de l'estima en que tenía als economistes anglesos, fent-se superior, com veurem en altres ocasions, al fanatisme de la moda científica, que sol endogalar a la gent de lletres, assenta ésser superior el sistema agrícola català enfitèutic al sistema anglès d'arrendaments per llarg temps, de grossos inconvenients i menys útil a la classe treballadora.

¡Quina activitat científica la d'aquests antics doctors! Perquè'l canceller Dou no's contentà amb escriure les voluminoses obres que estampà, sinó que, ademés del compliment de sos sagrats devers sacerdotals, tenía la vida ocupada en l'ensenyança universitaria i, com feia son exemplar D. Josep Finestres, era el Mentor del jovent il·lustrat, se dedicava als negocis públics i el veiem en les Corts de Cádiz exercitar sa operosa activitat, i desempenyant en elles el càrrec de president. Finestres i Dou vegeren, el primer en sa joventut, el segón en sa vellesa, una transmutació molt fonda en l'ésser polític i social de Catalunya; i quiscún d'ells, si bé sentint l'influencia de l'atmòsfera dominant i les exigencies de la funció oficial que exercíen, portà dignament la tribulació de sa terra, i encesos de la caritat patria, treballaren a favor de Catalunya segons les circumstancies permetíen. Finestres vegé la desolació de Felip V, mes de les runes de la patria, ajudat per una plèiada il·lustre, procurà alçar a Catalunya un temple de les lletres que conservés els elements indígenes, fecundant-los amb l'influencia d'una il·lustració més vasta i alta; Dou, ja vell, vegé inaugurar-se un sistema polític que si bé en sa substancia era tant sols una agravació del sistema del

rei Felip, això és, la reducció a un dels centres vitals qui animaven al país, emperò venía precedit i acompanyat d'una cort d'aduladors del poble i panegiristes de la llibertat, i revestit d'una forma que apareixía la renovació de l'antic sistema de govern del país pel país, ja que'l sistema parlamentari semblava havía de renovellar les regions espanyoles i fer aparèixer la vida en la nostra esmortuida societat. Nous organismes, eixits dels cervells dels ideòlegs, vingueren per a substituir als vells ja atrofiats; oblidant-se de que en el món tot es evolució, *nunc fluens,* com deien els escolàstics, permaneixent, emperò, sempre mateixes les substancies, i de que la naturalesa social, com l'animal i la vegetal, posseeix una força reproductiva i medecinant, o sía que'l Criador la mou, devent l'home ésser tant sols un cooperador de l'acció sobirana. Els temps lliberals han demostat un espantós furor llegislatiu, de fer nous motllos socials, i oblidant l'antic apotegma, de que *ex nihilo nihil fit,* han volgut construir còdics uniformes per pobles ja vells, i que teníen sa manera d'ésser i formes ben típiques i determinades. El canceller Dou, que's trobà en tant difícils circumstancies, si bé en algunes ocasions se li nota l'influencia regalista, de la doctrina que sostenía el poder absolut de l'Estat, o sía del Monarca, i de l'oblit de les ja llunyanes llibertats de la terra catalana, emperò sa voluminosa obra del Dret públic és com una transacció entre l'antiga manera d'ésser, que, en realitat, tenía defectes, i l'esperit nou que tenía dominades, en gran part, a les classes il·lustrades.

El Decret de *Nova Planta de Govern* del Principat de Catalunya el tenía enamorat. Els règims que desapareixen, per oportuns que síen i adequats a la naturalesa social del país, encara que hagin sigut suplantats per organismes exòtics i no viables, desapareixen per defectes i vicis que s'han en ells introduit, o que a temps no s'han extirpat, donant ocasió als novadors per a enrunar-los; mereixent la simpatía d'aquells qui es dolíen de la monstruositat a que havíen arribat les institucions. Així l'ànima generosa de Dou, amant de la llibertat, educat amb exquisida cultura, se delecta en Felip V, perquè aboleix, per exemple, la jurisdicció familiar i hereditaria, indigna d'una societat qui arriba a un cert desenrotllament; se satisfà perquè

en els litigis estableix varies instancies, destruint el dret jurisdiccional que a Catalunya encara perseverava de des els sigles que era general a Europa de poder, sens ulterior instancia, fins condemnar a mort a un acusat, exclamant el canceller: *o dulce nomen libertatis... o tristes reliquias gothicae barbariei.* A ell, economista distingit, agrada el nou sistema tributari del rei Felip, en comparació de la deplorable forma que abans existía en ram tant interessant; i considerant com deixa subsistent el dret civil i mercantil de Catalunya, amb el criteri moderat i conciliador que'l distingeix, amant del just medi, com totes les grans intel·ligencies pràctiques qui han il·lustrat la nostra terra, atenent a que no convé ésser ni dels *laudaotres temporis acti,* aferrats a lo que sempre han vist i practicat, ni d'aquells qui tot lo antic tenen en menyspreu, i cerquen amb afany tot lo modern, vol posar-se en mig dels extrems i soldar lo vell amb lo nou. Pretengué el savi gimnasiarca cerverí, com ell mateix manifesta, empendre una obra titanesca. Cita a Melcior Cano i a Lluís Vives, i vol imitar la tasca que's proposaren aquests dos atletes de la Ciencia humana, renovant-la, purgant-la i organitzant-la, empresa en que, com havem dit en son lloc, reeixí el primer, no emperò el segón.

Las instituciones del derecho público general de España con noticia del particular de Cataluña y de las principales reglas de gobierno en cualquier estado, que estampà en nou volums, a Madrid, l'any 1800, són l'obra destinada a fer de pont de pas de la vella a la nova societat. Perquè si bé el savi Canseller no's proposa més que una reforma científica i escolàstica del dret, atenent a la naturalesa d'aquest immediata i eminentment pràctic, i al mateix sistema del Dou, qui sovint afirma que vol ésser del tot pràctic; podem veure, a nostre parer, en l'obra de que tractem una influencia del principi codificador que aleshores dominava en la societat lletrada; mes modificada per l'esperit pràctic de son autor. Vol ell que al jovent no se li ompli el cap sols de lleis i antiguitats romanes, no sía que al sortir de l'aula es trobin els joves desconeixents dels homes, de les coses, de les lleis i costums de la societat en que han de viure, de manera que se'ls deguin aplicar les sarcàstiques paraules d'en Petroni: *et ideo ego adolescentulos existimo in scholis stultissi-*

mos fieri, quia nihil ex iis, quae in usu habentur, aut audiunt, aut vident. L'eminent Canceller coneix bé a la societat moderna; el nirvi dels estats no és ni l'exèrcit ni la tributació, és la riquesa; i informat per sanes idees econòmiques, té per cosa contraria al sentit comú el lliure cambi. El tal principi irradia en tota l'obra, la qual serà un tractat elemental i sistemàtic del dret públic, no en sentit de dret natural o polític, sinó comprenent els principis llegislatius, administratius i econòmics, amb les institucions que d'ells deriven, l'estudi de totes les lleis que's dirigeixen a la pública utilitat, no a utilitat del particular, i així abraça una immensa esfera: les institucions de patria potestat, tutela i curatela, matrimoni, esclavitut, l'ensenyança, la beneficencia, la sanitat pública, les persones públiques, la milicia, l'Iglesia, la diplomacia, el dret processal, el mercantil, el penal, etc., fundant-se sempre en el fet legal, en el dret existent, però amb esperit ample, respirant la tendencia representativa de la nació; mes el principi de l'autonomía legal, que durant sigles havíen sostingut els nostres juristes, se veu abandonat; i acatant el nou estat de coses, al tractar el dubte de si les lleis de la Novíssima Recopilació teníen força a Catalunya, afegeix la següent sentencia, d'una cruesa sols explicable en el jurista, qui parla segons les lleis i manera d'ésser present: *lo que no admite duda alguna es, que la regalía de arreglar nuestra legislación es indisputable en los Soberanos, pendiendo todo de su arbitrio y voluntad* (1); emperò no'l consideris, lector, com cec sectari del règim absolut, i defensor dels abusos existents, al revés; així assenta la conveniencia dels drets regionals i que'l llegislador dèu tenir en compte el geni de la regió; se fa càrrec dels inconvenients dels *mayorazgos* i resol, que si bé en principi no poden rebutjar-se, tenint en compte el principi de proprietat, atesa l'inconveniencia d'alguns dels seus efectes, convé un mig terme; en el procediment penal se manifesta contrari a la prova del torment, citant l'hermosa expressió de Sant Agustí, que alegà ja en Vives, de que en el torment se castiga a un home, perquè no se sab que hagi comès un delicte, i explica còm a Catalunya se'n fa poc ús i encara de certes ma-

(1) T. I, pàg. 82.

neres; i còm ja en el títol de l'obra manifesta, compara les disposicions jurídiques d'Espanya (de Castella) amb les de Catalunya, devent afegir en descàrrec del Dou que, com ja abans havem indicat, sovint repeteix que la seva obra és del dret existent i positiu, i no de caràcter especulatiu i filosòfic.

Lo que, a nostre parer, justifica més evidentment l'agudesa intel·lectual del vell Canceller cerverí, és la viva intuició que tingué de la nova importancia que prenía la riquesa material dins de les societats humanes novament transformades; el pervenir se mostrà obert a sos ulls, i vegé enfonzar-se en el mar del passat una societat, i aparèixer signes i pronòstigues d'una manera d'ésser que anava començant. L'obra del Dret públic revela aquest pensament; *La riqueza de las naciones nuevamente explicada con la doctrina de su mismo investigador* (Cervera, 1817), el confirma; i la darrera que publicà: *La Conciliación económica y legal de pareceres opuestos en cuanto a laudemios y derechos enfitéuticos*, la sosté; mes amb amarg desconsol la seva ànima sacerdotal i patriòtica, en el Pròleg al Rei, esprimeix un immens dolor al veure com la noble idea de llibertat i mesurada reforma política, s'ha vilment prostituit a l'impietat i al desordre, trencant tota la tradició. Emperò quan veiem, a les darreríes de l'altra centuria, a aquest sacerdot català donar tal importancia a la riquesa material, atenent, emperò, al fí moral i espiritual de la societat, ens sembla sentir un dels primers accents de l'eco qui avui, a les darreríes del sigle XIX, vaga per tots els àmbits del món, proclamant que tota la qüestió social s'enclou en la qüestió econòmica. Perquè és de recordar que'l principi econòmic informa l'obra del Dret públic, i com son autor manifesta al publicar el llibre de *La riqueza en las naciones*, refundició del que porta el mateix títol del cèlebre Adam Smith (1), ell abans que aquest publiqués el dit famós llibre, tenía ja donada al públic l'obra primerament citada, i amb dignitat sosté ses opinions particulars, sens penedir-se d'elles, enfront d'un dels patriarques dels moderns economistes, les doctrines del qual, que mogueren molt soroll i tingueren

(1) Dou se referirà a alguna de les tres traduccions franceses del Smith, puix la publicació de l'obra d'aquest és de 1775 i 1776.

gran partit, respecta, sens que, emperò, amb finíssima crítica deixi d'impugnar-les algunes vegades amb raons que'l mateix Smith proposa en altres llocs. Així passa en el *sistema mercantil*, o sía en la teoría del lliure cambi, del qual, com es sabut, Adam Smith és el gran doctor; i el doctor Dou potser el primer impugnador dels molts que després ha tingut a Catalunya. Se manifesta molt enterat de les lucubracions dels economistes extrangers; coneixedor de les noves teoríes, mes prevaleixent en ell l'esperit pràctic i la moderació i certitut del judici, amb calor rebutja la nova doctrina que considerava, amb fonament, com a contraria al progrés econòmic, particularment de l'industria.

¿Caldrà parlar de la casta i elegant llatinitat del gimnasiarca de Cervera, escola on tant altament floría l'eloqüencia acadèmica, ressò de la gravetat romana? No és necessari, atesa la qualitat d'aquest llibre, que té per objecte l'estudi del pensament i no el de la forma; mes llegeix, lector, ses *Gratulationes oratoriae in petitionibus docturae,* i més encara que la manera clàssica, t'agradarà el sempitern esperit regional que respiren aquelles alocucions en que'ls noms de quasi bé totes les ciutats i viles de Catalunya, d'on proveníen els candidats al doctorat, són saludats amb amor i adornats amb bells elogis, ressaltant aquella multiplicitat de vida, aquella *desamortització* de vida, que és la raó d'ésser i el fi que's proposen la doctrina i la propaganda regionalista.

IV

Fóra feina inútil parlar en aquest lloc del doctor Jaume Balmes, per a donar un extracte de la seva doctrina. Les obres del gran escriptor català són conegudes de tota persona il·lustrada, i si bé sa lectura, profitosíssima, no és tant general com deuría esser-ho, no obstant, és tant fàcil, es tant obligatoria, per a tot català, que sería ridícul fer un petit trasllat de son pensament. Emperò tampoc és lícit prescindir d'ell. El col·loquem en aquest lloc, perquè fou deixeble i fins professor suplent de l'Universitat de Cervera; però no fou fill d'ella. Nasqué, com els antics

gegants bíblics, de la conjunció de dues races adverses, i heretà les qualitats eminents d'ambdúes. L'il·lustració cerverina, clàssica, polida, mes artificial, ressò del Renaixement; el tomisme claríssim, naturalista, penetrant i segur, mes somort per l'estancament de sa tradició, eco fidel de l'excel·lentíssim criteri del mig temps; la monarquía espanyola, grave i de grandiosos records, mes fatal per a la vida lliure i robusta de les antigues regions; l'amorosa memoria de la cristiana llibertat de la democràtica terra catalana, de la qual cita (1), com a immortal monument en una època en que les llibertats populars eren ja escasses, la *Proclamación católica* dels Consellers i Consell de Cent de la ciutat de Barcelona, enfront a l'absolutisme de Felip IV, feren del Balmes la llum més clara i penetrant en l'horitzó intel·lectual d'Espanya en el sigle XIX, i determinaren son pensament filosòfic, polític i social. El lector que'l conegui concedirà sens dificultat, que l'esperit del Balmes serva d'una manera eminent les qualitats de l'esperit català. Controversista i apologista de la Religió, mai la confón amb la política, i sab dominar els conflictes que les mudances humanes porten entre ambdúes, rarament predicant al món d'una manera directa l'autoritat catòlica, però sempre en tots sos escrits infundint l'amor d'ella en l'esperit del lector, prosselitisme indirecte, oportuníssim pel temps actual, que seguí també, com s'ha observat, el cardenal Newman, de tanta influencia religiosa en tots els países anglo-saxons; respectuós amb la monarquía, ama la democracia; tinc la monarquía en el cap i la democracia en el cor, solía dir; mort en la flor de sa joventut literaria, posseía ja la maturitat de la ciencia; el just medi, l'assimilació i la conciliació són el caràcter de son talent; no s'encara amb el temps revolt per a vèncer-lo, sinó que, fi observador dels fenòmens socials, exclama: «¿Voleu evitar revolucions? feu evolucions» (2). I com volent demostrar sa naturalesa catalana, la persistencia en ell de la qualitat cabdal de la nostra raça, escriu, com el còdic del seny, el preciós llibre intitulat *El Criterio;* endevinant amb genial intuició el pervenir, se fa el profeta del modern Re-

(1) *El Protestantismo*, vol. IV, cap. LVI.
(2) Pius IX.

gionalisme, en son escrit pòstum *República Francesa*, on contempla la reaparició amb vida propria de les diferents regions de l'antiga França, i encara que sens missió poètica i ocupat en qüestions de caràcter molt general, escriu amb rima en la patria llengua, allà en l'alba de la nostra moderna poesía.

La manera del Balmes és, doncs, molt catalana, i sa simpàtica figura es distingeix entre les dels altres grans pensadors del sigle, entre de Maistre, Bonalt, Donoso Cortès, Ràulica, O'Connell, no per la brillantor, l'agudesa o la grandiosa arquitectura del pensament, en quals qualitats el guanyen; mes, com també de Sant Ramón de Penyafort observà un antic escriptor francès, son distintiu és el just medi, posseint ademés una perspicacia, un do d'observació, una seguretat de judici, que li feren endevinar el gust científic de la gent moderna, la forma positiva de la ciencia contemporania. En ella manifestava grans esperances el filosop de Vich, al revelar-se al món il·lustrat, revestit de nou armament i seguint una nova tàctica, en l'opúscol *Observaciones sociales, políticas y económicas sobre los bienes del clero,* quan escriu que vol seguir el gust del sigle que consisteix en l'estudi i observació dels fets, afegint textualment: «En arribant a estendre's per la ciencia l'afició a l'examen dels fets, tard o d'hora la veritat surt vencedora: lo que ella tem són els sistemes i els somnis; però que s'il·luminen, que s'examinen, que s'analitzen els fets, això no ho tem.»

La sana direcció que ha pres l'escola econòmica dita de l'observació social capitanejada per Le Play; el resultat aterrador per la revolució i triomfant per l'ordre cristià de les investigacions i observacions del positivista Taine; els èxits obtinguts pel piíssim i savi cardenal Manning i altres eminents catòlics qui han seguit la nova vía, i fins ens atrevim a dir la respectable sanció del Sant Pare Lleó XIII, avui feliçment regnant, qui en ses ensenyances canòniques i ecumèniques se val d'aquesta forma tant humana i efectiva d'expandir els principis cristians, fan honor a la penetrant intel·ligencia del Balmes, qui ja en l'any 1840, jove encara, desconegut, sens haver-se mogut de Catalunya, sens autoritat, la pren per divisa de sa missió i a ella ajusta tot son procedir futur. Bé és cert, emperò, que'l Balmes en aquella obscura ciutat de Vich s'havía sadollat de

l'admirable doctrina tomística en que l'experiencia i la raó van sempre agermanades, doctrina, és cert, aleshores decadent i el valor de la qual no coneixíen molts dels mateixos qui la ensenyaven, com observa el nostre doctor (1); però que, perseverant sempre en el nostre país, ha sigut el sosteniment i l'ànima del pensament nacional clar, serè, enèrgic, pràctic, assimilador i conciliador, que's personifica en nostres díes en l'immortal autor d'*El Protestantismo comparado con el Catolicismo*, enemic de la fullaraca literaria, qui escrigué en el *Pensamiento de la Nación*, dient que la constitució espanyola deuría poder-se incloure en les dues cares d'una moneda, afegint les següents típiques paraules: «Aunque sea con pérdida de noventa por ciento sobre el *valor nominal*, no queremos más papel, queremos *metálico sonante*» (2). Sentencia a que convé que s'atenguin els joves catalanistes, si volen servar i restaurar el vell i robust esperit de la terra, i no construir una Catalunya de paper.

(1) V. *Filosofía fundamental*, t. II, cap. XXX.
(2) *Vida de Balmes*, per García de los Santos, pàg. 396.

CONCLUSIÓ

L'expansió, signe de vida, és també causa d'extenuació del sér, una creixença exagerada sovint porta una mortal debilitat; la concentració multiplica les forces, lo mateix en la naturalesa física que en l'espiritual, tant en l'individuu com en la comunitat. Per això creiem que'l restaurament de Catalunya demana un estudi i reflexió reposada sobre'ls grans pensadors de la nostra raça; el sistema intel·lectual d'un país és com l'ossada social, qui sosté tot el cos de la nació, i sens ella és impossible que's sostingui. Cercar sistemes forans, emmatllevar teoríes forasteres, enamorar-se d'idees novelles, i fer de tot això la basa social, és cosa frèvola, contraria a l'escola regionalista i a l'il·lustració internacional.

El predomini d'un poble sobre dels altres és un fet constant en l'Historia; obeeix, de consegüent, a una mira de la Providencia, i sublevar-se contra d'ell és sublevar-se contra una llei de l'humanitat. Emperò no és aquest l'ideal de la civilització cristiana, de des que la gracia vencé la llei del pecat. L'espontaneitat de l'home no cohibit, sinó assistit per la divina influencia, el desenrotllament lliure i ordenat de la societat universal, no sots la verga d'una potencia humana, sinó presidit pel bàcul del Bon Pastor, veusaquí el fí terrenal de la vinguda al món de la Sabiduría Eterna. La llei social del cristianisme es complirà el día en que tots els pobles de la terra, degudament ordenats, se serveixin i assisteixin els uns als altres, sens que'l més fort vulgui dominar als demés. Emperò cada poble, lo mateix que

cada individuu, ha de contribuir a la redempció de sí mateix guanyant-se el mèrit de viure amb vida propria i personal. ¿Té la nostra Catalunya germen de vida en sos pensadors de les passades èpoques?

Els progenitors i educadors de la nostra raça ¿deixaren el sediment bastant, una capa laborable suficient, per a produir un esplet digne en l'heretat universal del gran Pare de families? Nosaltres creiem que sí; mes els tresors dels pares han d'ésser degudament administrats i multiplicats pels fills. L'Universitat de Catalunya ha d'ésser el complement de la resurrecció regional; la generació qui ha omplert el món de ruines amb el pretext de conquistar la llibertat del pensament, ha vist convertir les Universitats regionals en altres tantes sucursals del Ministeri de Foment; i molt exactament, i sens exagerar, podem dir, com l'antic profeta, que havem de comprar el nostre propri pa, produit pels nostres camps i en l'heretat dels nostres pares. Rès s'aprèn de Catalunya en l'Universitat oficial fòra de lo que alguns catedràtics de bona voluntat puguin voluntariament, eixint-se de la vía oficial, explicar a sos deixebles. Les arts, la literatura, la ciencia són conreuades com plantes exòtiques, i les que la terra produí de son albir són oblidades. L'actual il·lustració universitaria no és il·lustració nostrada. Es clar que la ciencia té un caràcter universal i trascendent, però fins la que ve a ésser com la més alta representació de la ciencia, la filosofía, manifesta divers temperament, segons les regions ont és estudiada, com la mateixa planta es modifica segons la terra on se cría. Per això nosaltres creiem que la riquesa de la civilització internacional se multiplicaría amb el regionalisme degudament practicat, que'l pensament humà es desplegaría més esplèndidament amb l'espontaneitat de vida dels diferents pobles. La veritat és catòlica, és a dir, universal; però mentres la viadora humanitat l'ateny solament per medi de sombres i figures, la veritat ha d'adequar-se a l'home, i ses manifestacions han d'encaixar amb els diferents esperits. Per això l'Iglesia catòlica, mestra de veritats eternes i universals, invariables en tots els sigles i en totes les encontrades de la terra, expressió fidel d'Aquell qui és sempre el mateix i mai es muda, admet i practica, com havem demostrat, la forma regional, i si bé és sa

essencia l'unitat, com mai tingué cap altra institució mundana; emperò l'espontaneitat de la vida espiritual catòlica en tots els paíssos de la terra és evident; i la raó teològica de l'unitat de sa autoritat, és que existeix per a mantenir la llibertat de tots; el Fill de Déu deposità un poder quasi bé immens en mans del Papa per a salvar la llibertat espiritual de tots els pobles; i l'historia ensenya, i el temps actual ho ha vist, que l'Iglesia de Roma dignament compleix la seva missió de defendre a les regions opreses pels poderosos del món; de tot lo qual se dedueix: 1.º, la possible coexistencia de l'unitat amb l'espontaneitat de la vida de les parts; 2.º, que'l catalanisme, si vol reeixir, mai dèu separar-se del catolicisme. I és com l'objecte final de tot aquest llibre evidenciar que'l regionalisme català existeix amb raó suficient de vida; essent, per lo tant, pecat *contra naturam,* especie de parricidi, l'opugnar-lo; i, al revés, virtut de patria caritat el treballar per a son desenrotllament i perfecció.

FI

ÍNDEX

Pàgs.

PRÓLEG DE LA SEGONA EDICIÓ 7
INTRODUCCIÓ 13

LLIBRE PRIMER

VALOR ÉTIC DEL REGIONALISME CATALÁ

CAPÍTOL I. — Pensaments sobre l'esperit nacional 23
— II. — Esperit cristià de la regió catalana 28
— III. — L'Iglesia és regionalista 33
— IV. — Consideracions sobre'l respecte a les llengües 38
— V. — La fe nacional i el Catecisme en llengua materna . . . 43
— VI. — De la predicació en llengua catalana 48
— VII. — La llengua de l'oració 53
— VIII. — La vida de regió afavoreix la moralitat social 58
— IX. — Del sentiment de patria 62
— X. — Com la vida regional fomenta l'esperit de familia. . . . 67
— XI. — Consideracions sobre'l sentiment estètic en una civilització regionalista 74
— XII. — Els Jocs Florals i les corrents masòniques. 79
— XIII. — Moralitat de les costums públiques basades en l'esperit regional 85
— XIV. — Antítesis entre la revolució i el regionalisme 90
— XV. — Caràcter de la legalitat revolucionaria en ses relacions amb el regionalisme 95
— XVI. — Lliberalisme i Regionalisme 101
— XVII — Ideal cristià 106
— XVIII. — Purificació de la política per medi del Regionalisme. 112
— XIX. — ¿Quí reconstruirà la regió? 117
— XX. — Examen de l'encíclica *Libertas* en quant se refereix al regionalisme 123
I. — La llibertat civil és propria del cristianisme . 123
II. — La forma regional és l'adequada a la llibertat cristiana 126
III. — El municipi, primer element de la regió . . . 129
IV. — Tradició i renovació. 133
CONCLUSIÓ 136

LLIBRE SEGÓN

VALOR RACIONAL DEL REGIONALISME CATALÁ

DISERTACIÓ PRELIMINAR. — I. Importancia primaria que té en els estudis sociològics el coneixement del pensament d'un poble. — Analogies entre l'ordre físic i l'ordre espiritual. — Excepció grandiosa del sis-

Págs.

tema intel·lectual a Catalunya.— Aprioristes moderns destructors de l'unitat del pensament. — Profitosa forma d'estudi d'en Capmany i d'en Piferrer. — Condicions que influeixen i lleis qui determinen el pensament d'un poble.— II. Antecedents etnogràfics del poble català. — Romanització completa del nostre país: Sant Pacià. — Persistencia i influencia de l'element mercantil. — Succeeix a la Roma imperial la Roma pontifical.— Els Gòts.— L'invasió serraïna fa del Pirineu l'*Officina Cathaloniae:* monestirs, sínodes i reunions episcopals: Ató i Oliva: Ramón Berenguer I *el Vell.*— Caràcter pràctic, tradició de l'esperit romà modificat, qui es veu a Catalunya: signes demostratius en la llegislació, en la filosofía, en l'arquitectura, en la composició social del país. — L'element menestral i l'element feudal: aliança del primer, representant la tendencia civilitzadora, amb els Frares: els Frares predicadors donen forma científica al pensament nacional: il·lustres Fra-menors representants d'una tendencia expansiva i observadora del món material, si bé sovint utòpics.—L'Oda d'en Aribau. . 139

Capítol I. — **Sant Ramón de Penyafort i el rei en Jaume el Conqueridor.** — I. Estat moral de Catalunya en el sigle XIII. — Els heretges i els frares predicadors. Sant Ramón de Penyafort. — Criteri i manera de portar-se de Sant Ramón amb els heretges: concili de Tarragona i *Nota Raymundi.* — Criteri i manera de portar-se de Sant Ramón amb els jueus i serraïns. — Amistat amb prínceps mahometans. — Escoles de llengües orientals.— Deixebles del Sant.— Conferencies cèlebres. — Notable text d'un privilegi de Jaume II que demostra l'esperit del proselitisme dominicà.— Comparació entre Sant Ramón i Sant Tomàs. —La *Summa* del primer.—Les seves altres obres.—Compilació de les decretals i fundació de l'ordre de la Mercè. — II. Caràcter ètic que predomina en la persona del rei en Jaume I *el Conqueridor:* prenòstigues de son naixement. — Tres influencies en la formació de son esperit; son criteri jurídic. — Es l'encarnació del concepte tomístic sobre la forma política i social preexcel·lent 174

Capítol II. — **El Beat Ramón Lull.** — I. Importancia de la personalitat i de la doctrina del Beat Ramón Lull. — Compendiosa explicació de sa vida i conversió. — Gènesi mística de sa doctrina, la qual determina sos caràcters propris. — Apreciació d'ella fundada en sos resultats pràctics. — II. Proprietat amb que se li pot aplicar el títol de Doctor Romàntic. — Explicacions sobre'l títol de Doctor Il·luminat. — Opinió del P. Vázquez. — Doctrina del Beat Ramón sobre la demostració de la fe. Paraules del cardenal Belarmino. — Breu examen d'alguns llibres lulians en els quals se tracta de la demostració i de la propagació de la fe. — *Dialogus fidei et Intellectus,* llibre *Super psalmum Quicumque,* llibre *Mirandarum demonstrationum,* llibre de *Quinque sapientibus.* — Interessant sospita que tenía l'Autor de sí mateix. — III. La ciencia luliana, excepció i confirmació de la norma que presenta el pensament català. — Sistema lulià i sa crítica: *Novum Organum,* doctrina exotèrica i esotèrica. — Admirable esperit d'observació. — Comunitat d'alguns dels seus principis amb la moderna escola escociana. — Antinomies explicades pel caràcter d'il·luminat de l'Autor. — El Beat Lull alquimista, químic o naturalista: és sa més sòlida gloria científica: els llibres *Chaos* i *De secretis naturae* o *De Quinta essencia.* — IV. El gran *Llibre de Contemplació.* — Exemplar

Pàgs.

d'aquesta biblioteca universitaria. — Importancia de l'obra, tant per la llengua com per la materia: deuría ésser el centre de la nostra resurrecció literaria.— Fragments notabilíssims.— V. Mística luliana. — Caràcter peculiar d'ella. — Fragments del llibre *Dialogacions i Càntics d'amor entre l'Amic i l'Amat.* — VI. Poesía luliana. — Novela científica. — Utilitat de la poesía luliana per l'estudi del pensament.— *El pecat d'Adam.* — *Els cent noms de Déu:* poesía científica. — *El Desconort.* Es la més interessant de ses poesíes. Germanor de sentiment que té amb algunes de modernes; divergencia amb lo que domina en la *Divina Commedia* i causa d'això. — Primors psicològics de la *Medecina de Pecat.* — *El Concili:* esplèndida manifestació de l'esperit de fe, de llibertat i de popularitat de la nostra gent en aquella època, i de l'importancia que tenía en el moviment general civilitzador.—VII. Descendencia luliana a Catalunya.—Les dues principals florescencies del lulisme són a la fí del sigle XV i principis del XVI, i en el sigle XVIII.— Tendencia naturalista i tendencia psicològica: alguns representants de la primera. — Ramón Sabunde 198

CAPÍTOL III. — **Sant Vicens Ferrer.** — I. Figura de Sant Vicens Ferrer en el moviment social de son temps. — Elements que integren son caràcter personal. — II. Llibres escrits per Sant Vicens. — En aquest prevaleix el caràcter de predicador. — Compenetració entre l'acció i la predicació. L'Angel de l'Apocalipsis. — Dos anys de vida eclesiàstica palatina. — Visió que determinà la direcció de son apostolat: llegat *a latere Christi.*—Relacions amistoses amb els jueus, i conversió general d'aquests.—Idèntic sistema al seguit en el sigle XIII per a atènyer l'unitat d'esperit. — Pensaments extrets de sos sermons. — Es el gran predicador escolàstic. — Comparació amb Sant Bernat. — Caràcter catequístic que perseverà en els predicadors catalans. — Deixebles de Sant Vicens Ferrer. — III. Sant Vicens en el Cisma i en el Parlament de Casp. — Concepte que té del Sant la tradició popular . . . 273

CAPÍTOL IV. — **El mestre Francesc Eximenis.** — I. Comparació amb el Beat Ramón Lull. — Flaqueses de sa crítica i defensa de sa sinceritat. — Utilitat de son estudi i goig que causa. — II. Consideració particular i fragments de diferents tractats. — *Primer volum del Crestià,* o sía, apologètica cristiana, molt extensa i original en certs punts. — III. El *Terç llibre del Crestià,* on tracta la gran qüestió del mal, essent un extens tractat de moral filosofía. — IV. Vida de Nostre Senyor Jesucrist, Cristología interessant per la graciosa i amorosa franquesa amb que explica els grans misteris de la Divinitat, contenint copiosa doctrina teològica i creences populars poc espurgades. — V. *Dotzèn llibre del Crestià,* o sía, el *Regiment de Princeps,* tractat político i sociològic copiosíssim; manifesta ardenta amor, algún cop exagerada, a la llibertat; fa una curiosa crítica del sufragi universal, i és sobretot admirable la doctrina del Pacte social, antitètic del d'en Rousseau.— VI. Noticia del *Llibre dels Angels,* del *Llibre de les Dònes,* del *Pastorale* i de la *Doctrina compendiosa.* — VII. Provatura de reconstruir *Lo Crestià.* — VIII. Breus noticies biogràfiques del mestre Eximenis . . 308

CAPÍTOL V. — **El poeta Ausias March.** — I. Ausias March: Similituts amb el Dant Alighieri i amb el Petrarca.—Es el poeta de l'humana potencia apetitiva: doctrina escolàstica. — II. Dissecció del nirvi filosòfic d'aquesta poesía. — La Passió d'Amor: Cants d'Amor; Estramps; Cants

Pags.

de Mort. — III. La naturalesa de la Virtut i del Bé: Cants morals. — IV. La Gracia divina: Cant espiritual. — V. Sintetització: l'Ausias comprèn tota la filosofía cristiana sobre la potencia apetitiva humana començant pels sentiments, seguint pels hàbits i explicada l'insuficiencia humana, acabant per la gracia, completiva de l'home 358

CAPITOL VI. — **Joan Lluis Vives.** — I. Contrast de l'esperit d'aquest escriptor amb el dels anteriors. — El Renaixement i el Regionalisme. Cosmopolitisme d'en Vives. — Ses relacions amb els principals personatges de son temps i sa participació amb el moviment general de la civilització. — Fí eminentment religiós de tota sa literatura. — Se proposà imitar l'empresa de Sant Tomàs d'Aquino, de cristianitzar la ciencia humana i fer-la encaixar amb la sobrenatural; ¿n'ha reeixit? — II. Melcior Cano y Vives. — ¿Aquest pot ésser anomenat restaurador? — Cesarisme literari del Vives, propri del Renaixement, i ofici d'aquest últim en la transformació social: fou vehícol de cosmopolitisme, i indirecta preparació del Regionalisme modern. Caràcter d'aquest. — Breu exposició del pensament d'en Vives: ascètic i místic, filosòfic, sociològic, pedagògic, apologístic. — Llibre de *Disciplinis;* a pesar de son caràcter cosmopolític i de l'influencia del Renaixement guarda les qualitats de sa raça 387

CAPÍTOL VII. — **Breus indicacions sobre l'esperit de l'escola jurídica catalana.** — Aptitut jurídica de la nostra raça. — Text de Nicolàs Antonio. — Regla de prelació de lleis donada per en Jaume I, que permeté el desenrotllament natural de l'element jurídic. — Importancia dels pràctics. — Alusió als concilis tarraconenses, i energía d'ells en conservar el dret propri. — Igual circumstancia es troba en la jurisprudencia civil. — Potencia armonitzadora i assimilativa en els nostres juristes; Jaume Callís, Belluga, Fontanella, D. Sebastià de Cortiada 429

CAPÍTOL VIII. — **L'escola cerverina.** — I. La llibertat escolar a Catalunya. — Precedents de l'Escola cerverina amb alguna noticia de les antigues Universitats de Lleida i Barcelona. — Breu referencia a l'influencia d'il·lustració exercida en nostre país per la Companyía de Jesús, i esperit catalanesc d'alguns de sos principals representants a Cervera. — La nova Universitat perd el caràcter autònom de les antigues Universitats catalanes. — II. Don Josep Finestres y de Montalvo. — Sa doctrina i esperit patri. — III. El canceller D. Ramón Llatzer de Dou. — Sa doctrina i esperit patri. — IV. El doctor Jaume Balmes, encarnació de l'esperit català en la nova forma intel·lectual i social. — Sa visió del Regionalisme. 448

CONCLUSIÓ 477